

*ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ & ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ*

1821-2008

ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ
1821-2008**

Επιστημονική επιμέλεια
Αντώνης Μακρυδημήτρης

Φωτογραφική τεκμηρίωση
Αικατερίνη Φλεριανού

Ιστορική τεκμηρίωση
Ευάγγελος Δρακόπουλος

Επιμέλεια έκδοσης
Άννα Καραπάνου – Τμήμα Εκδόσεων Ιδρύματος της Βουλής

Διορθώσεις πολυτονικών κεμένων
Κατερίνα Ντίντα – Τμήμα Εκδόσεων Ιδρύματος της Βουλής

Επεξεργασία κεμένου – εκτύπωση – βιβλιοδεσία
Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ

© 2009 ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Βασ. Σοφίας 11 106 Αθήνα • τηλ.: 210 3692272, 210 3692456 • fax: 210 3692180
• e-mail: foundation@parliament.gr • <http://foundation.parliament.gr>

ISBN 978-960-6757-16-7

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΚΡΥΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΩΣΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΜΑΡΙΑ-ΗΛΙΑΝΑ ΠΡΑΒΙΤΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΑΒΟΡΙΑΝΑΚΗΣ

**ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ
1821-2008**

ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος του Προέδρου της Βουλής</i>	13
<i>Εισαγωγή</i>	15

I

Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων, Βουλής και Βουλευτικού κατά την Επαναστατική περίοδο (1821-1827)

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	25
1. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος	37
2. Δημήτριος Υψηλάντης	42
3. Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης	46
4. Ιωάννης Ορλάνδος	53
5. Πανούτσος Νοταράς	57
6. Γεώργιος Σισίνης	62

II

Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων και Βουλής κατά την Καποδιστριακή περίοδο (1827-1832)

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	71
7. Νικόλαος Ρενιέρης	75
8. Δημήτριος Τσαμαδός	80

III

*Πρόεδροι Γερουσίας
κατά την Καποδιστριακή περίοδο
(1829-1831)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	83
1. Γεώργιος Σισίνης	84
2. Δημήτριος Τσαμαδός	85

IV

*Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων και Βουλής
κατά τη Β' Οθωνική περίοδο
(1843-1862)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	91
9. Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς)	99
10. Κανέλλος Δεληγιάννης	103
11. Ρήγας Παλαμής	108
12. Δημήτριος Καλλιφρονάς	112
13. Δημήτριος Χατζίσκος	117
14. Αντώνιος Γεωργαντάς	121
15. Λάζαρος Πουρδής	124
16. Ευστράτιος Παρίσης	126
17. Παναγιώτης Βάρβογλης	128
18. Θρασύβουλος Ζαΐμης	130
19. Αλέξανδρος Κουμουνδούρος	136
20. Ιωάννης Ζάρκος	142
21. Αλέξανδρος Κοντόσταυλος	144
22. Δημήτριος Μπουντούρης	148
23. Ανδρέας Αυγερινός	151
24. Ανδρέας Λόντος	155
25. Ανάργυρος Χατζηαναργύρου	159
26. Φίλων Φίλωνος	161
27. Λεωνίδας Πετιμεζάς	164

V

*Πρόεδροι Γερουσίας
κατά τη Β' Οθωνική περίοδο
(1843-1862)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	169
3. Γεώργιος Κουντουριώτης	171
4. Αναγνώστης Δεληγιάννης	175
5. Αναγνώστης Μοναρχίδης	179

VI

*Πρόεδροι Βουλής
κατά την περίοδο της
Α' Βασιλευόμενης Δημοκρατίας
(1864-1924)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	185
28. Ζηνόβιος Βάλβης	204
29. Αριστείδης Μωραϊτίνης	207
30. Διομήδης Κυριακός	209
31. Ιωάννης Μεσσηνέζης	212
32. Επαμεινώνδας Δεληγεώργης	216
33. Ευθύμιος Κεχαγιάς	221
34. Λυκούργος Κρεστενίτης	225
35. Ιάκωβος Παξιμάδης	227
36. Τριαντάφυλλος Λαζαρέτος	230
37. Δημήτριος Δρόσος	233
38. Δημήτριος Χρηστίδης	235
39. Κωνσταντίνος Λομβάρδος	239
40. Σπυρίδων Μήλιος (Σπυρομήλιος)	243
41. Ιωάννης Δεληγιάννης	246
42. Στυλιανός Κασιμάτης	249
43. Σωτήριος Σωτηρόπουλος	252
44. Νικόλαος Παπαμιχαλόπουλος	256
45. Σπυρίδων Βαλαωρίτης	259
46. Παύλος Καλλιγιάς	262
47. Αντώνιος Ρικάκης	266
48. Στέφανος Στεφανόπουλος	269
49. Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος	272

50. Νικόλαος Γεωργιάδης	275
51. Βασίλειος Βουδούρης	278
52. Αλέξανδρος Ζαΐμης	281
53. Αλέξανδρος Ρώμας	285
54. Νικόλαος Τσαμαδός	288
55. Νικόλαος Μπουφίδης	291
56. Θεόδωρος Ρετσίνας	294
57. Δημήτριος Ράλλης	296
58. Νικόλαος Λεωνίδας	300
59. Νικόλαος Χατζίσκος	303
60. Νικόλαος Λεβίδης	306
61. Κωνσταντίνος Κουμουνδούρος	310
62. Κωνσταντίνος Έσλιν	313
63. Νικόλαος Στράτος	317
64. Ιωάννης Τσιριμώκος	321
65. Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος	324
66. Μιχαήλ Θεοτόκης	327
67. Θεμιστοκλής Σοφούλης	330
68. Κωνσταντίνος Αργάσαρης-Λομβάρδος	335
69. Ελευθέριος Βενιζέλος	338

VII

*Πρόεδροι Γερουσίας
κατά την περίοδο της
Β' Ελληνικής Δημοκρατίας
(1924-1935)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	349
6. Αλέξανδρος Ζαΐμης	353
7. Λεωνίδας Παρασκευόπουλος	354
8. Στυλιανός Γονατάς	358

VIII

*Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων και Βουλής
κατά την περίοδο της
Β' Ελληνικής Δημοκρατίας
(1924-1935)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	365
70. Κωνσταντίνος Ρακτιβάν	370
71. Χαράλαμπος Βοζίκης	374

IX

*Πρόεδροι Βουλής
κατά την περίοδο της
Β' Βασιλευόμενης Δημοκρατίας
(1946-1967)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	383
72. Ιωάννης Θεοτόκης	388
73. Πραξιτέλης Μουτζουρίδης	392
74. Δημήτριος Γόντικας	394
75. Ιωάννης Μακρόπουλος	398
76. Κωνσταντίνος Ροδόπουλος	401
77. Ηλίας Τσιριμώκος	405
78. Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας	411
79. Δημήτριος Παπασπύρου	416

X

*Πρόεδροι Βουλής
κατά την περίοδο της
Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας
(1974-2008)*

<i>Εισαγωγικό σημείωμα</i>	425
80. Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου	431
81. Ιωάννης Αλευράς	435
82. Αθανάσιος Τσαλδάρης	438
83. Απόστολος Κακλαμάνης	441

84. Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα	445
85. Δημήτριος Σιούφας	449
Διαγράμματα – Πίνακες	453
Βιβλιογραφία	519
Εικονογράφηση	523

* Στα παραθέματα από ομιλίες ή άλλα κείμενα των προέδρων, που περιλαμβάνονται στην έκδοση, διατηρείται η ορθογραφία των πηγών που έχουν χρησιμοποιηθεί (π.χ. *Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής*, *Εφημερίς της Γερουσίας*, *Πρακτικά της Βουλής*, *Αρχαία της Εθνικής Παλλιγενεσίας κ.ά.*), ακόμη και αν υπάρχουν λάθη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η δημοκρατία γεννήθηκε από τους Έλληνες και είναι συνυφασμένη με τους αγώνες του Ελληνικού Λαού για Ελευθερία. Σημαντικό μέρος της ιστορίας της δημοκρατίας είναι η ιστορία των θεσμών της και των ανθρώπων που τους υπηρέτησαν.

Το σύγχρονο Ελληνικό κράτος από την αρχή του αγώνα της δημιουργίας του στηρίχθηκε σε θεσμούς αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας: Εθνοσυνέλευση, Βουλή, Γερουσία. Με αυτούς αγωνίστηκε, κυβερνήθηκε, ολοκλήρωσε την εθνική και εδαφική συγκρότησή του και πορεύεται με τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς στο σύγχρονο κόσμο.

Σήμερα η Βουλή των Ελλήνων ασκεί τη νομοθετική λειτουργία και είναι το αντιπροσωπευτικό σώμα της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Πιστεύουμε ότι η καταγραφή της δημοκρατικής ιστορίας μας είναι καθήκον μνήμης και εγγύηση για το δημοκρατικό μέλλον.

Το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία ανέθεσε σε πέντε διακεκριμένους επιστήμονες, τον Αντώνη Μακρυδημήτρη, το Πάννη Κωστή, τον Κωνσταντίνο Παπαδημητρίου, τη Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα και τον Παναγιώτη Σαβοριανάκη, τη συγγραφή αυτού του τόμου που αναφέρεται στους προέδρους της Βουλής, της Γερουσίας και των Εθνοσυνελεύσεων από το 1821 έως σήμερα.

Πιστεύουμε ότι είναι μια σημαντική συμβολή στην ιστορία του Κοινοβουλευτισμού της Πατρίδας μας. Συμβολή επιστημονική και πολιτική.

Εκτός από τα βιογραφικά σημειώματα και χαρακτηριστικά κείμενα των 85 προέδρων της Βουλής και των εννέα της Γερουσίας, παρουσιάζεται η κάθε εποχή, η κάθε περίοδος του εθνικού και κοινοβουλευτικού βίου. Παρουσιάζονται επίσης αναλυτικοί πίνακες με τις 61 βουλευτικές περιόδους από το 1843 έως το 2008 με τα αποτελέσματα των εκλογών, τις κυβερνήσεις που τις διενήργησαν και εκείνες που προέκυψαν.

Στην πορεία των δύο αιώνων ύπαρξης του Ελληνικού κράτους οι άνθρωποι που προήδρευσαν των νομοθετικών σωμάτων έζησαν την ιστορία και συνέβαλαν στη δημιουργία της σύγχρονης Ελλάδας.

Αγωνίστηκαν για τις λαϊκές ελευθερίες και την κοινοβουλευτική δημοκρατία και είναι βέβαιο ότι θυσίασαν πολλά.

Ο ιστορικός, ο πολιτικός αλλά και ο αναγνώστης έχει να γνωρίσει και να διδαχθεί πολλά από το σημαντικό αυτό έργο.

Η εμπέδωση της δημοκρατίας και του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα υπήρξε έργο του Ελληνικού Λαού που το έφεραν σε πέρας συγκεκριμένοι άνθρωποι. Πολλοί από αυτούς παρουσιάζονται σε τούτο το βιβλίο. Και αυτή είναι η αξία του σημαντικού βιβλίου του καθηγητή Αντώνη Μακρυδημήτρη και των συνεργατών του. Ευχαριστώ τον κύριο Μακρυδημήτρη και τους συνεργάτες του. Επίσης ευχαριστώ το εκδοτικό επιτελείο του Ιδρύματος και τα στελέχη της Βιβλιοθήκης της Βουλής, καθώς και το τυπογραφείο για τον ιδιαίτερο μόχθο που χρειάστηκε να καταβάλουν. Το αποτέλεσμα δικαιώνει την κοπιώδη τους προσπάθεια.

Δημήτριος Γ. Σιούφας

Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων
και Πρόεδρος του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων
για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I

Στη λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος η θέση και ο ρόλος του προέδρου της Βουλής έχει ιδιαίτερη σημασία. Καταρχήν, διότι η ίδια η Βουλή αποτελεί το κατεξοχήν αντιπροσωπευτικό σώμα και το πολιτειακό όργανο που συνδέει το φορέα της λαϊκής κυριαρχίας με εκείνον της εκτελεστικής εξουσίας, την Κυβέρνηση. Η τελευταία αρύεται τη νομιμοποιητική βάση της λειτουργίας της έμμεσα από το εκλογικό σώμα, που αποτελεί ανώτατο όργανο του κράτους και φορέα της λαϊκής κυριαρχίας, και άμεσα από τη Βουλή, που εκφράζει μέσα από την καταγεγραμμένη στις εκλογές πολιτική δυναμική την έγκυρη αντιπροσώπευση της λαϊκής κυριαρχίας στην πολιτική διαδικασία.

Κοντολογίς, Βουλή, Κυβέρνηση, πολιτικά κόμματα και εκλογές συνιστούν το αδιάλυτο *nexus* πάνω στο οποίο και μέσω του οποίου οργανώνεται στη σύγχρονη δημοκρατία η νομιμοποιητική λειτουργία στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Φυσικά, το πολιτικό σύστημα δεν απαρτίζεται μόνο από τα όργανα αυτά. Τα δικαστήρια, η δημόσια διοίκηση, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας έχουν και αυτά το ρόλο και τη σημασία τους. Όμως η πρωτεύουσα θέση του αντιπροσωπευτικού σώματος στη διάθρωση του δημοκρατικού πολιτεύματος όχι μόνο δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, αλλά συνιστά τουναντίον μια *sine qua non* συνθήκη και καταστατική αρχή σε αυτό.

Η Βουλή που αναδεικνύεται από τις εκλογές συγκροτείται σε σώμα, δηλαδή σε αυτοτελές κρατικό όργανο με ξεχωριστή λειτουργία και αρμοδιότητα, ευθύς ως εκλεγεί από την ίδια (και μόνο) ο/η πρόεδρός της. Θα πρέπει προηγουμένως, βέβαια, να έχει διευκρινιστεί ποιοι είναι εκείνοι που νόμιμα θα αποφασίσουν γι' αυτό (την εκλογή προέδρου), δηλαδή ποιοι εκλέχθηκαν νόμιμα στις αντίστοιχες βουλευτικές έδρες. Ο πρόεδρος, λοιπόν, αυτού του σημαντικού πολιτειακού οργάνου, με τη συγκρότηση του οποίου εγκαινιάζε-

ται η σχέση της Κυβέρνησης με την εθνική αντιπροσωπεία στον πυρήνα της λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, έχει και ο ίδιος ανάλογο ρόλο και αρμοδιότητα για τη διασφάλιση της εγκυρότητας της αντιπροσωπευτικής διαδικασίας στη σύγχρονη δημοκρατία.

Το αξίωμα του προέδρου της Βουλής αποκτά πρόσθετο κύρος και πολιτική βαρύτητα λόγω των δυνατοτήτων που παρέχει η θέση και τα συνδεόμενα με αυτήν καθήκοντα και αρμοδιότητες. Στο καθαρά τυπικό και διαδικαστικό μέρος της αποστολής του ανήκει η διεύθυνση των συζητήσεων στη Βουλή μεταξύ των βουλευτών και των μελών της Κυβέρνησης, είτε αυτοί είναι βουλευτές είτε όχι, που συμμετέχουν στους διάφορους και συχνά έντονα αντιτιθέμενους πολιτικούς σχηματισμούς, αφού προηγουμένως τεθούν τα προς συζήτηση θέματα. Ο πρόεδρος της Βουλής στο πλαίσιο της εκτέλεσης της αποστολής του και της άσκησης των αρμοδιοτήτων του μπορεί να δίνει και να αφαιρεί το λόγο από τους βουλευτές, να κηρύσσει την περαιώση των συζητήσεων και να θέτει τα ζητήματα προς ψήφιση. Έχει, επίσης, την ευθύνη να προστατεύει το Κοινοβούλιο από παρεμβάσεις ή πιέσεις θεατών ή άλλων εξωγενών παραγόντων, να διασφαλίζει την ελευθερία των συζητήσεων και του διαλόγου σε αυτό, καθώς και να εγγυάται τη λογοδοσία και τον έλεγχο των κυβερνητικών οργάνων στα όργανα της Βουλής, στο πλαίσιο της λειτουργίας του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. Στις δυνατότητές του ανήκει, επίσης, η ευχέρεια των διαβουλεύσεων και των συζητήσεων μεταξύ των εκπροσώπων του λαού, καθώς και η προαγωγή του πνεύματος της δημοκρατικής αντιπαράθεσης, του διαλόγου, αλλά και της αναγκαίας συναίνεσης και συνεννόησης για την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος. Διόλου αμελητέα σε αξία και σημασία είναι, τέλος, η αποστολή του προέδρου της Βουλής για την τήρηση της κοινοβουλευτικής αρχής –ώστε η άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας να θεμελιώνεται στην εμπιστοσύνη της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας– αλλά και για τη διατήρηση της κυβερνητικής σταθερότητας. Τούτο απαιτεί εντέλει η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας αλλά και η ποιότητα στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, εγγυητής της οποίας είναι και ο πρόεδρος της Βουλής.

II

Η ιστορία του θεσμού του προέδρου του κορυφαίου αντιπροσωπευτικού οργάνου στο πλαίσιο της λειτουργίας του ελληνικού πολιτικού συστήματος, μπορεί να διακριθεί σε τρεις διακριτές περιόδους.

Κατά την πρώτη, που αρχίζει μαζί με την προσπάθεια σύστασης και λειτουργίας κεντρικών πολιτειακών θεσμών στο νέο ελληνικό κράτος (1822), ο πρόεδρος του Νομοθετικού δεν ασκεί ιδιαίτερη εξουσία. Τούτο συμβαίνει εν πολλοίς καθ' όλη την περίοδο του απελευθερωτικού αγώνα. Η επισφαλής

οργάνωση και λειτουργία των αντιπροσωπευτικών θεσμών, όσο και ο κλονισμός της εμπιστοσύνης ως προς την αποτελεσματικότητά τους για ενιαία διεύθυνση των υποθέσεων του κράτους επιτρέπει μεταξύ άλλων στον πρώτο Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια να τους καταργήσει εύκολα, ιδρύοντας ένα δικό του παραπλήσιο μεν αλλά απλά γνωμοδοτικό όργανο, το Πανελλήνιο. Το ίδιο ισχύει και κατά την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας, όταν τα νομοθετικά σώματα (Βουλή και Γερουσία) αποτελούν συμβουλευτικούς κυρίως θεσμούς που λειτουργούν επικουρικά προς το Στέμμα, το οποίο συγκεντρώνει την κεντρική αποφασιστική αρμοδιότητα (1844-1862). Η πραγματικότητα αυτή δεν άλλαξε παρά το γεγονός ότι πολλά από τα πρόσωπα που κατέλαβαν το αξίωμα ήταν σημαίνουσες προσωπικότητες της εποχής.

Το 1862 η κατάσταση μεταβλήθηκε απότομα και ριζικά. Μετά την επανάσταση του Οκτωβρίου και την έξωση της πρώτης βασιλικής δυναστείας από την Ελλάδα, ύστερα από τριακονταετή περίπου παραμονή της στη χώρα, η Βουλή κατέκτησε για ένα διάστημα απολύτως πρωταγωνιστικό και κυρίαρχο ρόλο στην πολιτική διαδικασία. Ήταν αυτή που δρομολόγησε όλες τις περαιτέρω εξελίξεις (δημοψήφισμα για νέα δυναστεία, εκλογή μελών κυβέρνησης, σύνταξη νέου συντάγματος και θέσπισή του παρά τις βασιλικές ενστάσεις κ.λπ.) με κορυφαία στιγμή την ανάληψη των καθηκόντων του προέδρου της Κυβέρνησης από τον πρόεδρο της Βουλής (κυβερνώσα Βουλή).

Κατά τα επόμενα 100 σχεδόν χρόνια, η Βουλή θα διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην πολιτική διαδικασία, παρά το γεγονός ότι με το Σύνταγμα του 1864 εγκαθιδρύθηκε το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας και διασφαλίστηκαν εκ νέου, μετά το μεταβατικό διάστημα της περιόδου της κυβερνώσας Βουλής (1862-1864), οι προνομίες του Στέμματος. Έκτοτε η πολιτική ζωή εκτυλίσσεται σαν μια διεκυστίνδα στη δυναμική των σχέσεων μεταξύ των Ανακτόρων και της Βουλής.

Η πρώτη περίοδος λειτουργίας του πολιτεύματος της βασιλευόμενης δημοκρατίας στην Ελλάδα συμπίπτει με τη γενικότερη τάση κυριαρχίας του κοινοβουλευτικού θεσμού στην Ευρώπη. Την εποχή αυτή το αξίωμα του προέδρου της Βουλής διαθέτει αναμφισβήτητο κύρος και συνδέεται έμμεσα με το αντίστοιχο αξίωμα του πρωθυπουργού. Κάποιες φορές χρειάστηκε ορισμένοι πολιτικοί αρχηγοί να καταλάβουν πρώτα τη μία θέση (του προέδρου της Βουλής) προκειμένου στη συνέχεια να λάβουν την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης (περιπτώσεις Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, Θρασύβουλου Ζαΐμη κ.ά.). Στις περισσότερες περιπτώσεις στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής αναδεικνυόταν προσωπικότητα που πρότεινε ο αρχηγός του πλειοψηφούντος κόμματος και, κατά συνέπεια, πρωθυπουργός. Το πρόσωπο αυτό έχαιρε της εμπιστοσύνης του πρωθυπουργού και, μετά την εκλογή του από το Σώμα, μερμινούσε ώστε εκείνος και η κυβέρνησή του να διαθέτουν την κοινοβουλευτική εμπιστοσύνη του Σώματος. Αν κλονιζόταν

αυτή η εμπιστοσύνη, τότε η προσφυγή στις κάλπες καθίστατο σχεδόν αναπόφευκτη.

Όπως είναι γνωστό, τα κόμματα της εποχής είχαν έντονο προσωπικό χαρακτήρα και εξάρτηση από την ηγεσία τους, δίχως σαφές πλαίσιο ιδεολογικών και πολιτικών αρχών, ούτε εγγυήσεις δημοκρατικής λειτουργίας στο εσωτερικό τους. Το αξίωμα του προέδρου του Κοινοβουλίου αποτελούσε αντικείμενο συνεχών και πολλαπλών διεκδικήσεων από πολιτικές προσωπικότητες από την ίδια ή διαφορετικές πολιτικές τάσεις ή και αποχρώσεις. Σε κάθε σχεδόν σύνοδο χρειαζόταν να διεξάγεται νέα εκλογή προέδρου, προκειμένου να διευκρινίζονται οι πλειοψηφίες, αφού οι κομματικοί σχηματισμοί χαρακτηρίζονταν από ρευστότητα και ελαστικότητα. Δεν ήταν δε διόλου παράδοξο, μία Βουλή που εγκαινίασε τη θητεία της με δεδομένη πλειοψηφία (άρα και πρόεδρος, προερχόμενο από αυτήν) να ολοκληρώσει την περίοδό της (τις περισσότερες φορές διαλυόμενη εκτάκτως) με άλλον πρόεδρο, αφού στο μεταξύ είχαν πραγματοποιηθεί μετακινήσεις βουλευτών από τη μια παράταξη στην άλλη. Υπό αυτές τις συνθήκες διεξαγωγής των κοινοβουλευτικών εργασιών, η θέση του προέδρου ήταν όντως καίριας σημασίας, αν και οι σχετικοί περιορισμοί στην εκτέλεση της αποστολής του ήταν εξίσου εμφανείς.

Η τρίτη και τελευταία περίοδος στην ιστορία των κοινοβουλευτικών θεσμών στην Ελλάδα (από τα μέσα του 20ού αιώνα περίπου έως σήμερα) χαρακτηρίζεται από τη γενική τάση για μείωση της βαρύτητας ή μάλλον της αποφασιστικής αρμοδιότητας του Κοινοβουλίου και την προϊούσα ανάδειξη της εκτελεστικής εξουσίας ως κυρίαρχης λειτουργίας στο πολιτικό γίγνεσθαι. Χωρίς διόλου να μειώνεται η κεντρική σημασία της τομής στα πολιτικά πράγματα της χώρας που σημειώθηκε με τη θεμελίωση και την άποψη εν πολλοίς λειτουργία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας από το 1975 και μετά, σημειώνεται εντούτοις ότι η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τη νομοθετική προς την εκτελεστική εξουσία συνιστά γενικευμένη τάση και εμφανίζεται με τη μια ή την άλλη μορφή σε όλα σχεδόν τα πολιτικά συστήματα στην εποχή μας. Ως συνέπεια, ενισχύεται αναλόγως η θέση και ο ρόλος της Κυβέρνησης και ιδίως του πρωθυπουργού. Αυτός συνδυάζει με τρόπο μοναδικό τρεις απολύτως κρίσιμες και νευραλγικές ιδιότητες για τη λειτουργία του πολιτεύματος: του αρχηγού του κόμματος που διαθέτει την πλειοψηφία στη Βουλή, του προέδρου και αποφασιστικού ηγέτη της Κυβέρνησης, που εκφράζει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, και του επικεφαλής των δημόσιων υπηρεσιών, οι οποίες είναι αρμόδιες για την εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής. Εξ ου και ο χαρακτηρισμός του ως του κορυφαίου πολιτικού παράγοντα στη χώρα.

Η εξέλιξη αυτή, που ήταν από μακρού χρόνου δρομολογημένη, κορυφώνεται στην Ελλάδα από το 1986 και μετά με την αντίστοιχη συνταγματική αναθεώρηση. Ως απώτερη συνέπεια των τάσεων αυτών, η θέση του προέδρου της Βουλής υστερεί εμφανώς σε σχέση με αυτήν του πρωθυπουργού,

αλλά αποτελεί αντικείμενο διεκδίκησης από σημαίνοντα πρόσωπα των παρατάξεων που κυβερνούν. Πολλώ δε μάλλον που ο πρωθυπουργός και η Κυβέρνηση, στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, χρειάζονται διαρκώς την υποστήριξη και την εμπιστοσύνη της Βουλής για την άσκηση του νομοθετικού, αλλά και του εν γένει κυβερνητικού έργου τους.

Αφού τα πολιτικά κόμματα έχουν πλέον σταθεροποιηθεί σε μαζικούς σχηματισμούς που επιβάλλουν την πειθαρχία στα μέλη τους ακόμα και στους εκλεγμένους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους, οι αιφνίδιες αλλαγές στα πρόσωπα των προέδρων γίνονται πλέον όλο και σπανιότερες. Οι πρόεδροι παραμένουν σταθεροί στο αξίωμά τους, ως συνάρτηση της αντίστοιχης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, χωρίς να αμφισβητείται κάθε λίγο η νομιμοποίησή τους. Η πρακτική να καλείται ο πρόεδρος της Βουλής και να λαμβάνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης δύσκολα μπορεί να εφαρμοστεί πλέον σε συνθήκες δημοκρατικής ομαλότητας και κομματικής σταθερότητας. Όταν δε εφαρμόστηκε εκτάκτως, είχε άσχημη έκβαση (λ.χ. στα Ιουλιανά επεισόδια του 1965). Ο πρόεδρος της Βουλής πλέον, πριν λάβει την ψήφο εμπιστοσύνης του Σώματος, πρέπει να έχει διασφαλίσει την εμπιστοσύνη του κόμματος που έχει την πλειοψηφία στη Βουλή και ιδίως του αρχηγού του –και όχι αντιστροφώς.

III

Ο πρωθυπουργός αποτελεί στα σύγχρονα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα τον κυρίαρχο πόλο εξουσίας στη λειτουργία της Κυβέρνησης, αλλά και εμμέσως της Βουλής. Ο πρόεδρος της τελευταίας διατηρεί βέβαια πάντοτε ένα σημαντικό και ενίοτε νευραλγικό ρόλο με ανάλογη επιρροή στα πολιτικά δρώμενα. Αποτελεί πολιτειακό όργανο με αδιάλειπτη νομιμοποίηση και λογοδοσία στο αντιπροσωπευτικό σώμα. Στα 180 περίπου χρόνια ελεύθερου κρατικού βίου, υπήρξαν αρκετοί πρωθυπουργοί που κυβέρνησαν (ακόμα και για διάστημα αρκετών μηνών) χωρίς να διαθέτουν την εκφρασμένη εμπιστοσύνη του Κοινοβουλίου, πρωθυπουργοί που δεν ήταν καν βουλευτές. Ποτέ δεν συνέβη κάτι ανάλογο με τους προέδρους του ελληνικού Κοινοβουλίου. Αυτοί εκλέγονταν πάντα από την πλειοψηφία των συναδέλφων τους και παρέμεναν στη θέση τους όσο διάστημα δεν συνέβαιναν μείζονα κοινοβουλευτικά γεγονότα που να ανέτρεπαν τους υπάρχοντες συσχετισμούς, προς όφελος όμως κάποιου άλλου, νέου εκλεκτού του ίδιου Σώματος.

Στην ελληνική παράδοση του αντιπροσωπευτικού πολιτικού συστήματος, ο πρόεδρος της Βουλής υπήρξε πάντα εκλεγμένο μέλος της Βουλής, συνήθως με τις ψήφους της πλειοψηφούσας παράταξης και σπανιότερα με τη σύμπραξη και άλλων πολιτικών δυνάμεων. Κατά κανόνα, η εκλογή του προέδρου αποτελούσε πρόκριμα για την ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας

από αντίστοιχα κόμματα ή πολιτικές προσωπικότητες. Κατά κανόνα επίσης, ο πρόεδρος της Βουλής αναλάμβανε και συνήθως έφερε σε πέρας ένα ρόλο υπερκομματικό και εγγυητικό της ομαλής λειτουργίας του Κοινοβουλίου, επηρεάζοντας έτσι, αναλόγως, την ποιότητα και τη λειτουργία του πολιτεύματος. Ο πρόεδρος της Βουλής στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλα συστήματα της ηπειρωτικής Ευρώπης ή της Αμερικής, δεν υπήρξε ανεξάρτητος από τους κομματικούς σχηματισμούς ή πρόσωπο που αναδεικνυόταν κατόπιν συναινετικής διαδικασίας. Υπήρξε πάντα κομματική επιλογή, χωρίς ωστόσο αυτό να αίρει το κύρος και να μειώνει τον υπερκομματικό-εγγυητικό ρόλο που αναλάμβανε, αμέσως μετά την εκλογή του.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι την ιστορία του θεσμού κόσμησαν εξαιρετικές πολιτικές προσωπικότητες. Στις σελίδες που ακολουθούν περιλαμβάνονται επίσης για πολλούς από αυτούς αποσπάσματα από ομιλίες κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους δηλωτικά του ύφους, του ήθους αλλά και των συνθηκών ή των προβλημάτων της εποχής τους. Το ανά χείρας έργο προσφέρει αναλυτική τεκμηρίωση ιστορικών γεγονότων και ερμηνεία τους κατά τις επιμέρους ιστορικές περιόδους, καθώς και συνοπτική ή κάπως εκτενέστερη παρουσίαση των προσωπικοτήτων που κατέλαβαν σε διάφορες ιστορικές στιγμές το αξίωμα του προέδρου της Βουλής.

Υπό την έννοια αυτή συμβάλλει, ενδεχομένως, στην πληρέστερη καταγραφή και εκτίμηση της αξίας και της ιστορίας του κοινοβουλευτικού θεσμού στην Ελλάδα. Ενός θεσμού, η λειτουργία του οποίου χαρακτηρίζει την ποιότητα του δημοκρατικού πολιτεύματος στη χώρα.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

I

*Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων,
Βουλής και Βουλευτικού
κατά την Επαναστατική περίοδο
(1821-1827)*

Βασική αφορμή για την έναρξη του αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας το 1821 υπήρξε, μεταξύ άλλων, η απόγνωση των Ελλήνων, ιδίως της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου, από τις καταστροφικές επιδρομές των οθωμανικών στρατευμάτων μετά την καταστολή της εξέγερσης του Αλή πασά. Συνάμα, το ιδεολογικό περιβάλλον που είχαν καλλιεργήσει Έλληνες διανοούμενοι των εκτός ελλαδικού χώρου περιοχών προετοίμασε και μεθόδευσε την επαναστατική δράση, ενώ της παρείχε και το ανάλογο πνευματικό βάθος και περιεχόμενο.

Ήδη από την άνοιξη του 1821, οι πρώτες επιτυχίες των επαναστατημένων Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών έθεταν το ζήτημα της διακυβέρνησης των περιοχών που περιέρχονταν στον έλεγχό τους. Για αυτόν το σκοπό αρχικά δημιουργήθηκαν τρεις προσωρινές τοπικές διοικήσεις και τον Ιανουάριο του 1822 ψηφίστηκε Σύνταγμα, το οποίο αναθεωρήθηκε μόλις ένα χρόνο αργότερα, το 1823, ταυτόχρονα με τη συγχώνευση των τριών τοπικών διοικήσεων σε μία ενιαία πλέον κεντρική εξουσία. Η προσπάθεια παγίωσης και ενδυνάμωσης της νεοσύστατης κεντρικής εξουσίας έφερε στο προσκήνιο αντίπαλα συμφέροντα. Μάλιστα το 1824 οι διαρκείς έριδες μεταξύ των Ελλήνων έλαβαν τη μορφή ακόμη και εμφύλιων συρράξεων. Οι εγχώριες αντιπαραθέσεις αυτής της μορφής, οι στάσεις κατά του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, που ανέλαβε την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας από το 1828 και μετά, και η δολοφονία του το 1831, όπως και οι νέες ένοπλες συγκρούσεις έως την άφιξη του Όθωνα, υπήρξαν οι κορυφώσεις του δράματος. Μέσα από τις συγκρούσεις αυτές, ωστόσο, αναδείχθηκε μια νέα πολιτική πραγματικότητα και ενισχύθηκε η δυναμική της ενοποίησης και του εκσυγχρονισμού των Ελλήνων.

Ήδη από την προεπαναστατική περίοδο, τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, η κοινωνική πραγματικότητα χαρακτηριζόταν από την εδραίωση των προεστών ή προκρίτων, την ηγετική θέση του ανώτερου κλήρου και τη δράση των ένοπλων και κατά τόπους ισχυρών *αρματολών*. Συνάμα, το κοινωνικό πεδίο συμπλήρωναν κάποια αστικοποιημένα στρώματα των ελληνικών παροικιών και φυσικά ο αγροτικός πληθυσμός, που αποτελούσε και την πλειονότητα. Οι Έλληνες των παροικιών υπήρξαν φορείς του νεωτερικού ρεύματος του Διαφωτισμού και αργότερα, με την έναρξη της Ελληνικής επανάστασης, μετέφεραν στον ελληνικό χώρο το πνεύμα των νέων ιδεών αναλαμβάνοντας διάφορους πολιτικούς ρόλους.

Άνθρωποι όπως ο Μαυροκορδάτος, γαλουχημένοι σε αυτό το πνευματικό κλίμα, υιοθέτησαν ανάλογες ιδέες και πολιτική συμπεριφορά, ενώ επιδίωξαν και την άμεση συμμετοχή τους στα δημόσια αξιώματα και στους μηχανισμούς εξουσίας του αναδυόμενου ελληνικού κράτους. Χωρίς να αποφεύγουν, συχνά, την αντιπαράθεσή τους με τα εγχώρια παραδοσιακά κοινωνικά στρώματα της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου, επιχείρησαν να προσαρμόσουν επείσαστες φιλελεύθερες αντιλήψεις στον παραδοσιακό ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό και να εκσυγχρονίσουν –σε διάφορους τομείς– την υποτυπώδη αρχικά κρατική μηχανή. Αυτή η μικρή ομάδα των δυτικόφρονων πολιτικών και διανοουμένων, αν και φαίνεται πως υστερούσε σε στρατιωτικές ικανότητες, πέτυχε να διασφαλίσει αρκετά νωρίς ότι, στο θεσμικό τουλάχιστον επίπεδο, το νεοσύστατο κράτος θα εξοπλιζόταν με τα χαρακτηριστικά του φιλελεύθερου συνταγματικού πολιτεύματος.

Εκπαιδευμένοι πολλοί από αυτούς στη δυτική Ευρώπη και επηρεασμένοι από ανάλογους τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένης της ενδυμασίας τους, που διέφερε εντυπωσιακά από την εγχώρια παραδοσιακή αμφίεση, ήταν εμποτισμένοι από το πνεύμα του ρομαντικού εθνικισμού του 19ου αιώνα. Επιχείρησαν, έτσι, να εισαγάγουν στην επαναστατημένη χώρα νεοπαγείς θεσμούς, που δεν αντιστοιχούσαν εντελώς στην ιστορική εμπειρία, την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα και τις ιδιαιτερότητές της κατά την περίοδο εκείνη. Ως συνέπεια, έτεινε να διαμορφωθεί μια δυναμική σχέση με αμφίρροπα αποτελέσματα μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού, μεταξύ ανανεωτών και προασπιστών της καθεστηκυίας τάξης.

Είναι, ωστόσο, γεγονός ότι οι αλλαγές που επέφερε η Επανάσταση καθόρισαν τη μορφή της ελληνικής κοινωνίας τον 19ο αιώνα. Ήδη από την Α' Εθνοσυνέλευση και το *Προσωρινόν Πολίτευμα της Επιδάουρου* εγκαταστάθηκαν διαδικασίες πολιτικής οργάνωσης και νομομοποίησης στη βάση σύγχρονων θεσμών. Η Α' Εθνοσυνέλευση συνήλθε στην Επίδαυρο (Δεκέμβριος 1821) αποτελούμενη από 60 «παραστάτες» ή αντιπροσώπους των απελευθερωμένων έως τότε περιοχών. Πρόεδρος εξελέγη ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, μόλις 30 ετών τότε.

Ανάμεσα στους νέους θεσμούς που εισήχθησαν στο επίπεδο της θεσμικής

κατάστροφης της πολιτείας με την ψήφιση του (πρώτου) Συντάγματος του 1822, ξεχωρίζει η απόπειρα εφαρμογής της αρχής της διάκρισης των εξουσιών και συγκρότησης της κεντρικής διοίκησης. Εντούτοις, η προσπάθεια εισαγωγής φιλελεύθερων πολιτικών θεσμών και λειτουργίας του δημοκρατικού συστήματος διακυβέρνησης συνοδεύτηκε συχνά από πρακτικές που χαρακτήριζαν “παραδοσιακά” πολιτικά δεδομένα (τοπικά δίκτυα και φατρίες). Πολλώ δε μάλλον που πολλά από τα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στα πολιτικά πράγματα και τις εξελίξεις την περίοδο εκείνη προέρχονταν από τις ηγετικές ομάδες της προεπαναστατικής περιόδου (πρόκριτοι, ένοπλοι, ανώτερος κλήρος). Καλούνταν, όμως, να λειτουργήσουν στο πλαίσιο και τις προκλήσεις μιας νέας κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, όπου παρέχονταν νέες δυνατότητες αυτοπροσδιορισμού σε μια κοινωνία που επαναστάτησε αναζητώντας νέους τρόπους ύπαρξης.

Οι ρήξεις με το παρελθόν που επέφερε η Επανάσταση συνεπάγονταν αλλαγές και στη συγκρότηση της πολιτικής οργάνωσης. Αυτές εκφράστηκαν και με ανάλογες μεταβολές στην κοινωνική προέλευση του πολιτικού προσωπικού που στελέχωσε τους νέους θεσμούς. Μεταβολές σημειώθηκαν και στις διαδικασίες ανάδειξης των πολιτικών ιεραρχιών, με συνέπεια να επηρεαστούν αναλόγως οι κοινωνικές δομές και να ανατραπεί –έως ένα βαθμό τουλάχιστον– η προεπαναστατική τάξη πραγμάτων. Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις προκλήθηκαν κοινωνικές ανατροπές που ενίοτε πήραν τη μορφή συνωμοσιών, εμφύλιων συγκρούσεων, ακόμη και δολοφονιών.

Όσον αφορά ειδικότερα στη διαδικασία συγκρότησης των πολιτικών θεσμών, κατά την έναρξη των εργασιών της Α' Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο, το Δεκέμβριο του 1821, οι συμμετέχοντες ήταν αντιπρόσωποι των περισσότερων επαναστατημένων περιοχών. Σε ό,τι αφορά τη γεωγραφική και κοινωνική προέλευση των «παραστατών», όπως αποκαλούνταν, η συντριπτική πλειονότητά τους αποτελούνταν από Πελοποννησίους, Στερεοελλαδίτες και νησιώτες προκρίτους και κληρικούς. Επρόκειτο κατά κανόνα για προεπαναστατικές ηγετικές ομάδες, στις οποίες προστέθηκαν Φαναριώτες και λόγιοι που προέρχονταν από περιοχές όπου η Επανάσταση είχε σύντομη διάρκεια. Αντίθετα, απουσίαζαν Στερεοελλαδίτες και Πελοποννήσιοι οπλαρχηγοί, γεγονός που σημάδεψε τις μετέπειτα εξελίξεις.

Η σημαντικότερη πράξη της Α' Εθνοσυνέλευσης υπήρξε η κατάρτιση και η ψήφιση του *Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδάυρου*, του πρώτου, δηλαδή, συντάγματος των επαναστατημένων Ελλήνων, στο οποίο προτασσόταν η *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας*. Στη σύνταξη του *Προσωρινού Πολιτεύματος* εκφράστηκαν φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές, πηγή έμπνευσης των οποίων υπήρξαν και τα γαλλικά επαναστατικά Συντάγματα του 1793 και του 1795, όπως και το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών, του 1787.

Στη συγκρότηση των οργάνων της κεντρικής Διοίκησης του κράτους επι-

λέχθηκε ένα διπολικό μοντέλο. Συγκεκριμένα, δημιουργήθηκαν δύο σώματα ετήσιας θητείας, το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό, οι αρμοδιότητες των οποίων δεν είχαν διαχωριστεί και καθοριστεί με ακρίβεια. Το πρώτο ήταν ένα διαρκές σώμα με ενιαύσια θητεία, ενώ δεν καθοριζόταν συγκεκριμένος αριθμός των «πληρεξουσίων» που θα το αποτελούσαν. Προβλεπόταν ότι θα λάμβανε έγκυρες αποφάσεις με την παρουσία τουλάχιστον των δύο τρίτων των μελών του. Οι νόμοι που θα ψήφιζε θα ίσχυαν μόνο μετά την τελική επικύρωσή τους από το Εκτελεστικό, ενώ στις αρμοδιότητές του ήταν και η έγκριση του προϋπολογισμού και του απολογισμού του κράτους, καθώς και ο έλεγχος της νομιμότητας των προαγωγών στο στρατό.

Η θεσμική και λειτουργική ισοδυναμία Βουλευτικού - Εκτελεστικού, η μόλις ενιαύσια θητεία τους και το πολυπληθές της σύνθεσής τους ήταν στοιχεία που αποτύπωναν ανάγλυφα το κλίμα δυσπιστίας μεταξύ των κορυφαίων πολιτειακών οργάνων και παραγόντων, γεγονός που οδήγησε στην αναποτελεσματικότητα της νομοπαραγωγικής διαδικασίας. Παράλληλα, η αναγνώριση και η επίσημη λειτουργία των τριών τοπικών οργανισμών στην Πελοπόννησο, στη Δυτική και στην Ανατολική Στερεά επέτεινε τη σύγχυση διοικητικών οργάνων, την πολυδιάσπαση και την αδυναμία κεντρικού συντονισμού και ελέγχου. Αξιοσημείωτη για την Α' Εθνοσυνέλευση στάθηκε η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στη Φιλική Εταιρεία. Η οργάνωση που είχε προπαρασκευάσει την Επανάσταση έτεινε πλέον να τεθεί στο περιθώριο των επαναστατικών εξελίξεων και να λησμονηθεί.

Έναν περίπου χρόνο μετά την Α' Εθνοσυνέλευση συνήλθε το Μάρτιο του 1823 στο Άστρος της Κυνουρίας η Β' Εθνοσυνέλευση. Οι εκλογές για τους αντιπροσώπους της έγιναν σύμφωνα με το νόμο της 9ης Νοεμβρίου 1822. Η εκλογή των 230 «παραστατών»-αντιπροσώπων διεξήχθη με έμμεσο τρόπο, μέσω της ανάδειξης εκλεκτόρων από τις επαρχίες. Αυτοί εξέλεξαν με την άσκηση εκλογικού δικαιώματος από το λαό (επρόκειτο κατά βάση για τους αρχηγούς των οικογενειών) και με τη σειρά τους εξέλεξαν τους εκπροσώπους της Εθνοσυνέλευσης.¹ Η πολιτική élite, που αναδείχθηκε με τον τρόπο αυτό, διαμόρφωσε το Σύνταγμα του 1823, το *Νόμο της Επιδαύρου*. Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του δεύτερου συντάγματος της επαναστατικής περιό-

1. Σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο του Νοεμβρίου 1822 (άρθρο Β'), σε κάθε χωριό ο λαός εκαλείτο «νά ἐκλέξη κοινῶς εὐηπολήπτους ἄνδρας. Ὅλοι δ' αὐτοὶ οἱ ἐκλεχθέντες, φέροντες ἔγγραφα ἀποδεικτικά τῶν χωρίων των μέ τὰς ὑπογραφὰς τῶν πλειοτέρων κατοίκων», λειτουργώντας ως εκλεκτορες θα εξέλεγαν στη συνέχεια αντιπροσώπους («παραστάτες»), έναν ή περισσότερους ανά επαρχία. Ο νόμος προσέθετε ότι η ψήφος «ἐκάστου τῶν ἐκλεκτῶν μετρεῖται μέ τήν ποσότητα τῶν οἰκογενειῶν, ἀπό τὰς ὁποίας εἶναι ἐκλεγμένος». Επρόκειτο, λοιπόν, για μια αρκετά ανοικτή, υπό τις περιστάσεις, εκλογική διαδικασία, στη διεξαγωγή της οποίας συμμετείχαν κυρίως οι αρχηγοί των οικογενειών στις τοπικές κοινωνίες (Hering, 2004: Α 86· Παντελής, Κουτσουμπίνας, Γεροζήσης, 1993: Α 35).

δου υπήρξε η ενίσχυση του Βουλευτικού έναντι του Εκτελεστικού σώματος της πολιτείας. Το δικαίωμα αρνησικυρίας του Εκτελεστικού στο νομοπαραγωγικό έργο του Βουλευτικού δεν θα ήταν πια απόλυτο, παρά μόνο αναβλητικό, ενώ το διορισμό των επάρχων από το Εκτελεστικό έπρεπε να τον εγκρίνει και το Βουλευτικό. Παρά ταύτα, η λανθάνουσα και ενίοτε ιδιαίτερα εμφανής διένεξη μεταξύ των δύο σωμάτων συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Το Εκτελεστικό φαίνεται πως έλεγχαν –αρχικά τουλάχιστον– οι Υδραίοι πρόκριτοι, ο Μαυροκορδάτος, ο Κωλέττης και οι οπλαρχηγοί της Ρούμελης, ενώ το Βουλευτικό οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου.

Στο μεταξύ, την περίοδο που μεσολάβησε από τη λήξη της Α' Εθνοσυνέλευσης, οι στρατιωτικές επιτυχίες συνοδεύτηκαν από οξείες πολιτικές αντιπαραθέσεις. Η κατάργηση των περιφερειακών διοικητικών οργανισμών ενίσχυσε την κεντρική εξουσία, καθιστώντας τον έλεγχό της αντικείμενο πολιτικών αντιπαραθέσεων. Στο περιθώριο των πολιτικών συγκρούσεων και φατριασμών, οι αντιπρόσωποι της Β' Εθνοσυνέλευσης ολοκλήρωσαν τη συνταγματική αναθεώρηση, στην οποία επιβεβαιώνονταν οι βασικές αρχές του *Προσωρινού Πολιτεύματος της Επιδάυρου*. Η κατάργηση των τριών περιφερειακών διοικήσεων υπήρξε η σημαντικότερη απόφαση αυτής της Εθνοσυνέλευσης.

Όσον αφορά τις πολιτικές προσωπικότητες που διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο την περίοδο εκείνη, η Β' Εθνοσυνέλευση επιβεβαίωσε την πολιτική κυριαρχία των Πελοποννήσιων προκρίτων –ανάμεσα τους οι Λόντος, Ζαΐμης, Σισίνης και οι Δεληγιανναίοι. Αυτό κατέστη δυνατό με την αποδυνάμωση του Μαυροκορδάτου και την εξουδετέρωση του Θεόδωρου Νέγρη και του Δημήτριου Υψηλάντη. Η στάση των προεστών της Ύδρας και των Σπετσών διευκόλυνε αυτές τις εξελίξεις. Η πολιτική ισχύς της ομάδας που επικράτησε οφειλόταν, κατά κύριο ίσως λόγο, στη δυνατότητα είσπραξης των φόρων της Πελοποννήσου, διαδικασία την οποία έλεγχαν. Τούτο στάθηκε αποφασιστικής σημασίας συντελεστής για την πολιτική δυναμική, δεδομένου ότι οι φόροι αυτοί αποτελούσαν στη δεδομένη συγκυρία τη σημαντικότερη πηγή χρηματοδότησης της Επανάστασης.

Οι πολιτικές συγκρούσεις συνεχίστηκαν και μετά τη λήξη των εργασιών της Β' Εθνοσυνέλευσης. Η κατάργηση, την άνοιξη του 1823, του αξιώματος του αρχιστράτηγου, που κατείχε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, αποδείκνυε ότι αυτός ήταν ο κύριος στόχος των προκρίτων. Μετά τις επιτυχίες στο μέτωπο των πολεμικών επιχειρήσεων του ηρωικού στρατηγού, αυτός αναδεικνυόταν εκ των πραγμάτων σε απειλητικό για τους προκρίτους πολιτικό παράγοντα.

Το Νοέμβριο του 1823 η ένταση κλιμακώθηκε, όταν ο Κολοκοτρώνης και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης απομάκρυναν τους πολιτικούς από το Ναύπλιο και επιχείρησαν να σχηματίσουν δική τους κυβέρνηση. Οι Πελοποννήσιοι πρόκριτοι κατέφυγαν στο Κρανίδι και σχημάτισαν τη δική τους νέα διοί-

κτηση, συμμαχώντας με τους νησιώτες προεστούς. Σε αυτή τη δεύτερη διοίκηση, που ουσιαστικά ελεγχόταν από τους ισχυρούς οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες της Ύδρας Γεώργιο και Λάζαρο Κουντουριώτη, συμμετείχαν και οι Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και Ιωάννης Κωλέττης. Ο πρώτος διατηρούσε σχέσεις με το λόρδο Βύρωνα και το φιλελληνικό Κομιτάτο του Λονδίνου. Πέτυχε, έτσι, να γίνει αυτός αποδέκτης του αγγλικού δανείου. Με τα χρήματα αυτά ο Ιωάννης Κωλέττης κινητοποίησε τους Στερεοελλαδίτες και ετερόχθονες ενόπλους, οι οποίοι συγκροτούσαν το στρατό της διοίκησης του Κρανιδίου. Η εμφύλια σύγκρουση είχε ήδη ξεσπάσει. Στις μάχες που διεξήχθησαν την άνοιξη του 1824 οι ένοπλοι της διοίκησης του Κρανιδίου επέβαλαν την κυριαρχία των νησιωτών και Πελοποννήσιων προεστών επί της παράταξης του Κολοκοτρώνη.

Η παράδοση του Ναυπλίου στους κυβερνητικούς, προς τα τέλη Μαΐου, με αντάλλαγμα ένα μέρος του αγγλικού δανείου, φάνηκε ότι θα οδηγούσε στην εκτόνωση της έντασης. Δεν συνέβη όμως κάτι τέτοιο, εφόσον η διοίκηση ελεγχόταν από την οικογένεια Κουντουριώτη, τον Κωλέττη και το Μαυροκορδάτο, οι οποίοι διέθεταν πλέον χρήματα και αξιόμαχο στρατεύμα. Ήταν δε πιθανόν ότι θα αναγνωρίζονταν, έστω και ανεπίσημα, ως η νόμιμη κυβέρνηση των εμπόλεμων επαναστατών έναντι τρίτων.

Οι Πελοποννήσιοι προύχοντες φάνηκε να περνούν στο περιθώριο και αντέδρασαν συμμαχώντας με τον Κολοκοτρώνη, το μοναδικό Πελοποννήσιο που μπορούσε να κινητοποιήσει ικανό αριθμό ενόπλων. Έτσι, σύντομα η Πελοπόννησος κατέστη και πάλι πεδίο σφοδρών εμφύλιων συγκρούσεων. Τα ρουμελιώτικα στρατεύματα που εισέβαλαν στην Πελοπόννησο επικράτησαν με ευκολία των Πελοποννησίων και επέβαλαν οριστικά την κυριαρχία του Κουντουριώτη και των συμμάχων του. Οι ηττημένοι φυλακίστηκαν στην Ύδρα –ανάμεσα τους οι Κολοκοτρώνης, Δεληγιάννης και Σισίνης– ή κατέφυγαν σε άλλες περιοχές, όπως οι Λόντος και Ζαΐμης. Οι Στερεοελλαδίτες ένοπλοι επιδόθηκαν σε λεηλασίες, αρπαγές και καταστροφές.

Λίγο αργότερα, στις αρχές του 1825, ο Αιγύπτιος Ιμπραήμ αποβιβάστηκε, χωρίς σημαντική αντίσταση, στην Πελοπόννησο κι από την άνοιξη άρχισε να καταλαμβάνει τις επαρχίες της. Οι Στερεοελλαδίτες οπλαρχηγοί είχαν ήδη επιστρέψει στις επαρχίες τους, προκειμένου να προετοιμαστούν για νέα οθωμανική εκστρατεία και στη Στερεά. Κάτω από το βάρος των δυσμενών αυτών εξελίξεων η κυβέρνηση Κουντουριώτη υποχρεώθηκε να απελευθερώσει τον Κολοκοτρώνη και τους Πελοποννήσιους ηγέτες, εφόσον ήταν οι μόνοι που θα μπορούσαν να κινητοποιήσουν τις εγχώριες δυνάμεις για να αντιμετωπιστεί η επιδρομή του Ιμπραήμ. Οι παλιές συμμαχίες διασπάστηκαν για μια ακόμη φορά και δημιουργήθηκαν νέες από ανθρώπους που, σε ορισμένες περιπτώσεις, υπήρξαν αντίπαλοι κατά τους εμφύλιους πολέμους.

Η Γ' Εθνοσυνέλευση, που ακολούθησε, λάμβανε πλέον χώρα σε διαφορε-

τικές συνθήκες συγκριτικά με τις δύο πρώτες. Οι εμφύλιες συγκρούσεις του 1824 είχαν λήξει χωρίς να δοθεί όμως λύση στις οργανωτικές και διοικητικές αδυναμίες. Αφού είχαν προηγηθεί οι εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1825 για την ανάδειξη των μελών της, η Εθνοσυνέλευση ξεκίνησε τις εργασίες της στις 6 Απριλίου 1826, στην Επίδαυρο. Σχεδόν αμέσως όμως αντιπαρατέθηκαν οι οπαδοί του «γαλλικού» με τους οπαδούς του «αγγλικού» κόμματος. Σύντομα, ωστόσο, οι εργασίες της Εθνοσυνέλευσης διακόπηκαν εξαιτίας της τραγικής εξέλιξης της πτώσης του Μεσολογγίου. Στο μεταξύ είχε αποφασιστεί να υποβληθεί αίτηση προστασίας προς την Αγγλία για μεσολάβηση και καθορισμό των όρων της διαπραγμάτευσης, ενώ συστήθηκε νέα κυβέρνηση που ονομάστηκε Διοικητική Επιτροπή. Το φθινόπωρο του 1826 επιχειρήθηκε να συγκληθεί και πάλι η Εθνοσυνέλευση, ενώ μικρής κλίμακας εμφύλιες συγκρούσεις σημειώθηκαν στην Κορινθία και την πόλη του Ναυπλίου. Μάλιστα, στις αρχές του 1827, οι αντίπαλες φατρίες διοργάνωσαν χωριστές συνελεύσεις στην Αίγινα και στην Ερμιόνη.

Τελικά, οι επιμέρους συνελεύσεις συνενώθηκαν στην Τροιζήνα, προς τα τέλη Μαρτίου του 1827, εκφράζοντας τη διάθεση των αντιμαχόμενων πλευρών να καταλήξουν σε πολιτική συνεννόηση. Η Γ' Εθνοσυνέλευση, αποτελούμενη από περίπου 200 αντιπροσώπους, ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις αρχές Μαΐου του 1827, προχωρώντας στην ψήφιση νέου συντάγματος. Με το *Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος* επαναβεβαιώθηκαν περισσότερα από ποτέ οι βασικές πολιτειακές αξίες που χαρακτηρίζαν και τα προηγούμενα δύο συντάγματα της Επανάστασης. Ήτοι, η δημοκρατική αρχή («ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τό ἔθνος. Πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καί ὑπάρχει ὑπέρ αὐτοῦ»), ο φιλελεύθερος προσανατολισμός της πολιτικής και κοινωνικής ζωής και η ειδικότερη πρόνοια σε σχέση με το αίτημα της θρησκευτικής ελευθερίας. Επιπλέον, καθορίζονταν εκ νέου οι όροι διαπραγμάτευσης με την Οθωμανική αυτοκρατορία στην κατεύθυνση της διεκδίκησης πλήρους ανεξαρτησίας και όχι αυτονομίας. Αποφασίστηκε, τέλος, στο πλαίσιο ενός πνεύματος πολιτικού ρεαλισμού, η δημιουργία μονομελούς διοικητικού οργάνου που θα ήταν επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας. Επρόκειτο για το αξίωμα του κυβερνήτη, για το οποίο επιλέχθηκε ο Ιωάννης Καποδίστριας. Η θητεία του θα ήταν επταετής. Ο Καποδίστριας αποδέχτηκε, τον Αύγουστο του 1827, την πρόταση της Εθνοσυνέλευσης. Έως την άφιξή του στις αρχές του επόμενου έτους (1828), το έργο του θα αναπλήρωνε ειδική «Αντικυβερνητική Επιτροπή».

Τη νομοθετική εξουσία θα ασκούσε πλέον η Βουλή, η οποία αντικατέστησε το Βουλευτικό. Τα μέλη της θα εκλέγονταν για τρία έτη και η σύνθεσή της θα ανανεωνόταν κατά το ένα τρίτο κάθε χρόνο. Απαγορευόταν η εκλογή κάποιου ως αντιπροσώπου σε δύο συνεχείς περιόδους και κάθε βουλευτής μπορούσε να πληροφορείται διεξοδικά από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες

για όποιο θέμα συζητούσε η Βουλή. Επρόκειτο για ένα πρώιμο είδος κοινοβουλευτικού ελέγχου των υπουργών.

Εστιάζοντας στους πολιτικούς άνδρες της επαναστατικής περιόδου, αν θέσουμε ως κριτήριο την ανάδειξη των αιρετών αντιπροσώπων των νομοθετικών σωμάτων της περιόδου 1822-1827, παρατηρούμε ότι εκλέγονταν –με αξιοσημείωτη σταθερότητα– συγκεκριμένοι άνδρες στο βουλευτικό αξίωμα. Στην εξαετία 1821-1827 έξι συνολικά πρόσωπα εναλλάχθηκαν στα ηγετικά αξιώματα των προέδρων των Εθνοσυνελεύσεων, του Βουλευτικού και της Βουλής, όπως μετονομάστηκε το νομοθετικό σώμα μετά την Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας του 1827. Επρόκειτο κυρίως για προβεβλημένους προκρίτους που εξελίσσονταν πλέον σε “πολιτικούς”, οι οποίοι άρχισαν να δημιουργούν “παράδοση” ή ενίοτε και αίσθημα “ιδιοκτησίας” της πολιτικής ηγεσίας και της εξουσίας στο νεοπαγές κράτος.

Συμπερασματικά, μπορεί η επαναστατική περίοδος να χαρακτηρίστηκε από περιορισμένη αποτελεσματικότητα ως προς τα ζητήματα της διοικητικής οργάνωσης του κράτους, μπορεί η πολιτική ζωή στον τόπο να είχε έναν πρωτόλειο χαρακτήρα, όμως κατέλιπε ένα διόλου ευκαταφρόνητο ως προς τη βαθύτερη σημασία και τις πολιτικές προεκτάσεις του “κεκτημένο” ή μάλλον μια δυναμική συνταγματικού πολιτισμού και δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας. Επρόκειτο για μια εν εξελίξει παράδοση “συνταγματικού πατριωτισμού”, που μολονότι δεν ήταν απόλυτα διαμορφωμένη και συμπαγής, δεν ήταν ωστόσο για τούτο αμελητέα.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ²

«Απόγονοι τοῦ σοφοῦ καί φιλανθρώπου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, σύγχρονοι τῶν νῦν πεφωτισμένων καί εὐνομουμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης καί θεαταί τῶν καλῶν, τά ὅποια οὗτοι ὑπό τήν ἀδιάρηκτον τῶν νόμων αἰγίδα ἀπολαμβάνουσιν, ἦτον ἀδύνατον πλέον νά ὑποφέρωμεν μέχρις ἀναλγησίας καί εὐηθείας τήν σκληράν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους μάστιγα, ἣτις ἤδη τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐπάταξε τάς κεφαλάς ἡμῶν καί, ἀντί τοῦ λόγου, τήν θέλησιν ὡς νόμον γνωρίζουσα, διώκει καί διέταττε τά πάντα δεσποτικῶς καί αὐτογνωμόνως. Μετά μακράν δουλείαν ἠναγκάσθημεν, τέλος πάντων, νά λάβωμεν τά ὄπλα εἰς χεῖρας καί νά ἐκδικήσωμεν ἑαυτούς καί τήν πατρίδα ἡμῶν ἀπό μίαν τοιαύτην φρικτήν καί ὡς πρὸς τήν ἀρχήν αὐτῆς ἀδικον τυραννίαν, ἣτις οὐδεμίαν ἄλλην εἶχεν ὁμοίαν, ἢ καὶ δυναμένην ὅπως οὖν μετ' αὐτῆς νά παραβληθῇ δυναστεία.

Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακράν τοῦ νά στηρίζηται εἰς ἀρχάς τινας δημαγωγικάς καί στασιώδεις ἢ ἰδεωφελεῖς μέρους τινός τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός, πόλεμος, τοῦ ὁποῖου ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάγκη τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ιδιοκτησίας καί τῆς τιμῆς, τά ὅποια, ἐνῶ τήν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καί γειτονικοί λαοί τῆς Εὐρώπης τά χαίρουσιν, ἀπό ἡμᾶς μόνον ἡ σκληρά καί ἀπαρδειγμάτιστος τῶν ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μέ βίαν ν' ἀφαιρέσῃ καί ἐντός τοῦ στήθους ἡμῶν νά τὰ πνίξῃ. Εἴχομεν ἡμεῖς, τάχα, ὀλιγώτερον, παρὰ τά λοιπά ἔθνη, λόγον διὰ νά στερωμέθα ἐκείνων τῶν δικαίων ἢ εἴμεθα φύσεως κατωτέρας καί ἀχρειεστέρας, διὰ νά νομιζώμεθα ἀνάξιοι αὐτῶν καί καταδικασμένοι εἰς αἰώνιον δουλείαν νά ἔρπωμεν ὡς κτήνη καί αὐτόματα εἰς τήν ἄλογον θέλησιν ἐνός ἀπηνόῦς τυράννου, ὅστις ληστρικῶς καί ἄνευ τινός συνθήκης ἤλθε μακρόθεν νά μᾶς καθυποτάξῃ; Δίκαια, τά ὅποια ἡ φύσις ἐνέσπειρε βαθέως εἰς τήν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων καί τά ὅποια οἱ νόμοι, σύμφωνα μέ τήν φύσιν, καθιέρωσαν, ὅχι τριῶν ἢ τεσσάρων, ἀλλά καί χιλίων καί μυρίων αἰώνων τυραννία δέν δύναται νά ἐξαλείψῃ καί ἂν ἡ βία ἢ ἡ ἰσχὺς πρὸς καιρόν τά καταπλακώσῃ, ταῦτα πάλιν, ἀπαλαίωτα καί ἀνεξάλειπτα καθ' ἑαυτά, ἡ ἰσχὺς ἐμπορεῖ ν' ἀποκαταστήσῃ καί ἀναδείξῃ οἷα καί πρότερον καί ἀπ' αἰώνων ἦσαν! Δίκαια, τέλος πάντων, τά ὅποια δέν ἐπαύσαμεν μέ τά ὄπλα νά ὑπερασπιζώμεθα ἐντός τῆς Ἑλλάδος, ὅπως οἱ καιροί καί αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον.

Ἀπό τοιαύτας ἀρχάς τῶν φυσικῶν δικαίων ὀρμώμενοι καί θέλοντες νά ἐξομοιωθῶμεν μέ τούς λοιπούς συναδέλφους μας Εὐρωπαίους χριστιανούς, ἐκινήσαμεν τόν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, μᾶλλον δέ τούς

2. Από το Ανθολόγιο Αρχαίων της Ελληνικής Παλιγγενεσίας.

κατά μέρος πολέμους ενώσαντες, ὁμοθυμαδὸν ἐκστρατεύσαμεν, ἀποφασίσαντες ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸν σκοπὸν μας καὶ νὰ διοικηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους ἢ νὰ χαθῶμεν ἐξ ὀλοκλήρου, κρίνοντες ἀνάξιον νὰ ζῶμεν πλέον ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ περικλεοῦς ἐκείνου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ δουλείαν τοιαύτην, ἰδίαν μᾶλλον τῶν ἀλόγων ζώων, παρὰ τῶν λογικῶν ὄντων. Δέκα μῆνες ἤδη παρήλθον, ἀφοῦ ἤρχισαμεν νὰ τρέχωμεν τοῦτο τὸ στάδιον τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου. Ὁ Ὑψιστος Θεὸς μᾶς ἐβοήθησε, καίτοι ὄχι ἱκανὰ προπαρασκευασμένους εἰς τὸ τοιοῦτον μέγα τῷ ὄντι ἐπιχείρημα· τὰ ὄπλα μας ἐφάνησαν πολλαχοῦ νικηφόρα, πλὴν καὶ πολλαχοῦ εὗρον καὶ εἰσέτι εὐρίσκουσιν ἀντίστασιν ὄχι μικράν· περιστάσεις ἐναντίαι μᾶς ἀπήντησαν καὶ ταύτας νὰ ἐξομαλίσωμεν ἕως ὥρας ἐνησχολούμεθα. Ὅθεν, δέν πρέπει νὰ φανῇ παράξενον, ἂν ἄχρι τοῦδε ἀνεβάλομεν τὴν πολιτικὴν τῆς πατρίδος μας διάταξιν, ἂν δέν ἐπροφθάσαμεν νὰ κηρύξωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν καὶ νὰ ἀναφανῶμεν ὡς ἔθνος ἐνώπιον πάντων τῶν εὐνομονμένων λαῶν καὶ ἀπάσης τῆς οἰκουμένης. Πρὶν περὶ τῆς φυσικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως ὅπως οὖν βεβαιωθῶμεν, ἦτον ἀδύνατον νὰ σκεφθῶμεν καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς. Ἔστωσαν, λοιπόν, τὰ εἰρημένα εἰς μὲν τοὺς ἄλλους ἱκανὴ ἀπολογία τῆς ἀναβολῆς μας, εἰς ἡμᾶς δὲ παραμυθία διὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ἀταξίαν.

Ἦδη δέ, ὅτε αἱ ἐναντίαι περιστάσεις ἤρχισαν νὰ ἐξομαλίζονται, ἀπεφασίσαμεν ἢ μᾶλλον ἠναγκάσθημεν νὰ ὀργανίσωμεν καὶ Σύνταγμα πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος· καὶ πρῶτον μὲν κατὰ μέρος, οἷον τὸ τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, τὸ τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, τὸ τῆς Πελοποννήσου, τὸ τῶν νήσων κ.τ.λ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ἀπέβλεπον μᾶλλον τὰς μερικωτέρας σχέσεις, καθ' ἃς ἐκάστη τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν καὶ νήσων ὠφελεῖ νὰ διαταχθῇ καὶ διοικηθῇ, διὰ τοῦτο ἦτον ἀνάγκη πᾶσα ἐπομένως νὰ γενῇ καὶ ἓν ἄλλο γενικὸν προσωρινόν Πολίτευμα, εἰς ὅλα τὰ πράγματα καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος ἐπεκτεινόμενον. Πρὸς τοῦτον τὴν κατασκευὴν καὶ σύνταξιν αἱ κατὰ μέρος ἐπαρχίαι καὶ νῆσοι ἔπεμψαν τοὺς πληρεξουσίους παραστάτας των οὗτοι, λοιπόν, ἐν Ἑθνικῇ Συνελεύσει σκεφθέντες καὶ μελετήσαντες ἱκανῶς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ὠργάνισαν μίαν προσωρινὴν Διοίκησιν, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ἅπασα μέλλει νὰ κυβερνηθῇ ἐφεξῆς. Ταύτην, καὶ ἀπλῶς μὲν ὡς ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ δικαίου καὶ τῶν ὀρθῶν νόμων ἐστηρικμένην, καὶ ἐν μέρει δέ, καθό ὠργανισμένην κοινῇ τῶν Ἑλλήνων γνώμη, ὀφείλουσιν ὅλοι οἱ λαοὶ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ν' ἀναγνωρίζωσι μόνην ἔννομον καὶ ἐθνικὴν Διοίκησιν, ἀναλόγως προσφερόμενοι.

Τὰ συνιστῶντα τὴν Διοίκησιν Σώματα εἶναι δύο· τὸ Ἐκτελεστικόν καὶ τὸ Βουλευτικόν, ἀπὸ τὰ ὅποια διορίζεται καὶ τὸ Δικαστικόν, ἀνεξάρτητον ὅμως ἀπὸ ἐκεῖνα διόλου.

Ταῦτα διακηρύττει ἡ Ἑθνικὴ Συνέλευσις πρὸς τὸ πανελλήνιον, ἐν καὶ

μόνον προσεπιφέρουσα, ὅτι αὐτῆς μὲν ἐπεραιώθη τό ἔργον καί διαλύεται σήμερον, ἔργον δέ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καί χρέος εἶναι νά φανῇ εὐπειθής καί ὑπήκοος εἰς τούς νόμους καί τούς ἐκτελεστάς ὑπουργούς τῶν νόμων. Ἑλληνες! Εἶπατε πρό ὀλίγου, ὅτι δέν θέλετε δουλείαν, καί ὁ τύραννος χάνεται καθημέραν ἀπό τό μέσον σας· ἀλλά μόνη ἡ μεταξὺ σας ὁμόνοια καί ἀκριβής ὑποταγή εἰς τήν Διοίκησιν ἐμπορεῖ νά στερεώσῃ τήν ἀνεξαρτησίαν σας. Εἶθε ὁ κραταιός τοῦ Ὑψίστου βραχίων ν' ἀννῶσῃ καί ἀρχομένους καί ἄρχοντας, τήν Ἑλλάδα ὁλόκληρον, πρός τήν πάρεδρον Αὐτοῦ σοφίαν, ὥστε ν' ἀναγνωρίσωσι τ' ἀληθῆ των ἀμοιβαία συμφέροντα· καί οἱ μὲν διά τῆς προνοίας, οἱ δέ λαοί διά τῆς εὐπειθείας νά στερεώσωσι τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος τήν πολύενκτον εὐτυχίαν. Εἶθε! Εἶθε!

Ἐν Ἐπιδάυρῳ τήν 15᾽ Ἰανουαρίου ἀ τῆς Ἀνεξαρτησίας, ἰωακβ'.

Ἀλ. Μανροκορδάτος
Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως
(ἀκολουθοῦν 58 υπογραφές)

Ο Πουκεβίλλ (1890: 211-212) περιγράφει ως εξῆς το χώρο της Α' Εθνοσυνελεύσεως:

Ἀφικθέντες εἰς Ἐπίδαυρον, ὡς τόπον συνεδριάσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐξελέξαντο κῆπον τινά ὑπό πορτοκαλεῶν σκιαζόμενον, ἀντιγράφοντες οὕτω, χωρίς καὶ νά ἔχωσιν ιδέαν τινά τούτου, τάς ἐν τοῖς ἀρχαίους χρόνους ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐν Πνυκί, καθ' ἃς ἐν ὑπαίθρῳ οἱ πρόγονοί των ἐβουλεύοντο πρό τοῦ ἐνθουσιῶντος ἐπὶ τῇ εὐγλωττίᾳ τῶν ρητόρων λαοῦ· παρενοχλούμενοι ὁμως ἐκάστοτε ἐν ταῖς ἀγορεύεσιν αὐτῶν οἱ εὐγενεῖς συγκλητικοί ὑπό τῶν ἀποστροφῶν τῶν στρατιωτῶν, ἐξέδωκαν διαταγὴν, δι' ἧς ἐν τῷ μέλλοντι ἐπεβάλλετο αὐτοῖς ἡ σιγὴ καί τό σέβας.

Και συνεχίζει ο ίδιος ο συγγραφέας περιγράφοντας τα σχετικά με την έναρξη της Συνέλευσης:

Τῇ 15ῃ Δεκεμβρίου, ἡμέρα ὁρισθεῖσα πρός ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἐν ᾗ παρευρέθησαν πεντήκοντα καί ἑννέα πληρεξούσιοι, τοῦ τηλεβόλου μικρᾶς τιнос ναυτικῆς μοίρας, ναυλοχούσης ἐν τῷ ὄρμῳ τῶν Μεθάνων, ἀναγγείλαντος τό ἐπίσημον τῆς ἡμέρας, ἕκαστος προσῆλθεν ἐν τῷ τόπῳ τῶν συνεδριάσεων, ὅπου ὁ θεοσεβὴς Νεόφυτος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀταλάντης καί Θερμοπυλῶν, μετὰ τήν θείαν λειτουργίαν,

τελεσθεῖσαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ εἰς τόν θεόν τῆς Ἐπιδαύρου Ἀσκληπιόν ἀφιερωμένου βωμοῦ, ἐκήρυξε τήν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν. Ἀφοῦ ἀκολούθως ἕκαστος τῶν πληρεξουσίων ἐκαθέσθη κατὰ τά ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔθιμα ἐπὶ ἀχυροψιάθον, ὁ πανιερώτατος πρόεδρος, ἐγειρόμενος τῆς θέσεώς του ὑπὸ πορτοκαλέαν τινά, ἰκέτευσε τόν σωτήρα Θεόν, ὅπως δωρησῇται τήν σοφίαν αὐτοῦ εἰς τά ἑαυτοῦ τέκνα. Χαιρετίζων εἶτα ἐν τῷ προσώπῳ τῶν πληρεξουσίων τήν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα ὑπέμνησεν ἐν ἀπλῇ καί ἀπερρίπτῳ φράσει τό συνέδριον, τόν λαόν καί τούς παρευρισκομένους ὁπλίτας, τά ἀθάνατα κατορθώματα τῶν προγόνων αὐτῶν, τήν εὐκλειαν καί τάς καταστροφάς, αἷς ὑπέστη ἡ πατρίς, ὡς καί τήν μακροαίωνα δουλείαν καί ταπείνωσιν αὐτῆς, ὧν τό τέρμα ὑπέφωσκεν ἤδη ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως.

1. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

1821-1822

1823

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος υπήρξε μία από τις σημαντικότερες πολιτικές προσωπικότητες της Επανάστασης. Ήταν γόνος αριστοκρατικής οικογένειας Φαναριωτών, μέλη της οποίας είχαν χρηματίσει κορυφαίοι αξιωματούχοι της οθωμανικής διοίκησης (διερμηνείς και ηγεμόνες των παραδουνάβιων περιοχών). Γεννήθηκε το 1791 και, ως γιος του λόγιου αξιωματούχου στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες Νικόλαου Μαυροκορδάτου και της Σμαράγδας Καρατζά, έλαβε αξιόλογη μόρφωση, κατάλληλη για την ανάληψη δημοσίων αξιωμάτων. Σπούδασε στην ιταλική πόλη Πίζα και εργάστηκε ως γραμματέας του θείου του, ηγεμόνα της Βλαχίας, Ιωάννη Καρατζά. Το 1819, ενώ σπούδαζε ιατρική στην Πίζα, μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία.

Μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης, σε ηλικία 30 ετών, έφτασε στο Μεσολόγγι, τον Ιούλιο του 1821, συνοδευόμενος από ομογενείς και φιλέλληνες. Αν και δεν διέθετε χρήματα, κατάφερε γρήγορα με τις ικανότητές του να αναδειχθεί σε φυσιογνωμία πανελλήνιας εμβέλειας. Διαδραμάτισε σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης πρωταγωνιστικό ρόλο στην ελληνική πολιτική ζωή, ενώ σημαίνοντες ξένοι παράγοντες τον θεωρούσαν ως το «μόνο άξιο λόγου πολιτικό».

Στο Μεσολόγγι ανέλαβε από τον Υψηλάντη τη διοικητική οργάνωση της Στερεάς Ελλάδας συστήνοντας το τοπικό πολίτευμα της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος. Μαζί με τον επίσης Φαναριώτη πολιτικό Θεόδωρο Νέγρη πρωταγωνίστησε στη σύνταξη της λεπτομερέστερης *Νομικής Διατάξεως της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος*.

Εξ αρχής οι στόχοι του ήταν ξεκάθαροι: η επέκταση της Επανάστασης, η οργάνωση και πολιτική ενοποίηση των εξεγερμένων τόπων και η συγκέντρω-

ση της πολιτικής εξουσίας στο πλαίσιο μιας ενιαίας κεντρικής «Εθνικής Διοίκησης». Συνέβαλε στη σύγκληση της Α' Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο, το Δεκέμβριο του 1821. Αναδείχθηκε πρόεδρος της και πρόεδρος της επιτροπής που συνέταξε το πρώτο *Προσχωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*. Οι πολιτικές αρχές του πολιτεύματος αυτού φανέρωναν τους σαφείς φιλελεύθερους και δημοκρατικούς ιδεολογικούς και πολιτικούς του προσανατολισμούς. Με την ιδιότητα του προέδρου της Α' Εθνοσυνέλευσης (20 Δεκεμβρίου 1821 - 15 Ιανουαρίου 1822) υπέγραψε την περίφημη Διακήρυξη της 15ης Ιανουαρίου 1822 για την «ανεξαρτησία του έθνους των Ελλήνων» από τον οθωμανικό ζυγό. Με το τέλος της Εθνοσυνέλευσης εκλέχθηκε διαδοχικά πρόεδρος και γραμματέας του Εκτελεστικού σώματος, στην πρώτη περίοδό του έως το 1823. Στη συνέχεια και παρά τις διαμαρτυρίες των στρατιωτικών αρχηγών Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και Κανέλλου Δεληγιάννη, εκλέχθηκε πρόεδρος του Βουλευτικού σώματος για σύντομο χρονικό διάστημα (12-14 Ιουλίου 1823).

Στη συνεδρίαση της 12ης Ιουλίου 1823 αναφέρθηκε προς το Σώμα λέγοντας, μεταξύ άλλων, ότι:

Τά πρώτα αναγκαῖα εἰς κάθε συνέλευσιν εἶναι ἡ ἁρμονία καί ἡ τάξις. Ἁρμονίαν λέγων δέν ἐννοῶ τήν συμφωνίαν τῶν ἰδεῶν κατά πάντα, πρᾶγμα σχεδόν ἀδύνατον καί τό ὅποῖον οὔτε συμφέρει ἴσως, διότι ἐκ τῆς ἀντικρούσεως μάλιστα τῶν φρονημάτων προκύπτει ἡ ἀλήθεια, ἀλλά τόν σύνδεσμον τῆς εἰλικρινείας, μόνης βάσεως τῆς ἀληθοῦς ὡσαύτως ἐνώσεως καί ἀγάπης. Αὕτη ἡ ἁρμονία ἐπιθυμῶ νά φυλαχθῇ καθ' ὅλην τήν ἔκτασιν καί φυλάττοντές την, θέλετε συνεργήσῃ πολὺ εἰς τό νά ἡμπορῶ καί ἐγὼ νά ἐκπληρῶ τά χρέη μου.

Τήν ἀνάγκην τῆς εὐταξίας εἶμαι βέβαιος ὅτι ὅλοι ἐπίσης τήν γνωρίζετε· χωρίς αὐτήν δέν ἡμπορεῖ νά ὑπάρξῃ συνέλευσις, διότι ἀφεύκτως διαλύεται κάθε σῶμα, ὅταν εἰσχωρήσῃ ἡ ἀταξία· χωρίς αὐτήν καμμία σκέψις δέν ἡμπορεῖ νά γενῇ ὀρθή, διότι ἡ ἀταξία φέρει καί τῶν ἰδεῶν τήν ταραχήν καί τήν σύγχυσιν· χωρίς αὐτήν εἴμεθα πάντοτε ὑποκείμενοι εἰς τό νά παρεκτρεπώμεθα τῶν ἱερῶν χρεῶν μας, τά ὅποια ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων ὀρκίσθημεν νά φυλάξωμεν.

Ο Μαυροκορδάτος δραστηριοποιήθηκε και στρατιωτικά κατά την Επανάσταση επιχειρώντας, χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία, να συμβάλει στη δημιουργία τακτικού στρατού. Του αποδόθηκε η ευθύνη για την καταστροφή στη μάχη του Πέτα, στην Ήπειρο (4 Ιουλίου 1822). Ήταν, ωστόσο, αυτός που πρωτοστάτησε στην οργάνωση της άμυνας του Μεσολογγίου, η οποία αποδείχθηκε σωτήρια κατά την πρώτη πολιορκία της πόλης.

Στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους, το 1823, ήταν επικεφαλής της παρά-

Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

τάξης των πολιτικών καταφέροντας και πάλι να κυριαρχήσει γενικότερα. Η εκλογή του στη θέση του προέδρου του Βουλευτικού, ενώ ήταν αρχιγραμματέας του Εκτελεστικού, τον Ιούλιο του 1823, προκάλεσε πολιτική θύελλα και ιδιαίτερα τις έντονες διαμαρτυρίες των Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και Κανέλλου Δεληγιάννη. Έτσι αναγκάστηκε να αποσυρθεί στη Δυτική Ελλάδα και να αφοσιωθεί στην οργάνωση τακτικού στρατού, την περίοδο που στην Πελοπόννησο μαίνονταν οι εμφύλιοι πόλεμοι. Επιστρέφοντας στην Πελοπόννησο το Φεβρουάριο του 1825 ανέλαβε τις θέσεις του γραμματέα του Εκτελεστικού και στη συνέχεια εκείνη του γραμματέα επί των Εξωτερικών.

Η Επανάσταση, ύστερα από επιτυχείς προσπάθειες και πρωτοβουλίες του Μαυροκορδάτου, είχε ήδη τύχει μιας οιονεί διεθνούς αναγνώρισης με την εξασφάλιση των δύο δανείων από το κέντρο της διεθνούς χρηματαγοράς, στο Λονδίνο. Συνέβαλε, επίσης, ουσιαστικά στην καλλιέργεια της συμπάθειας προς την επαναστατημένη Ελλάδα από τους ευρωπαϊκούς φιλελεύθερους κύκλους, υπογραμμίζοντας την ηρωική διάσταση της Επανάστασης και το ανάλογο πνεύμα που τη χαρακτήριζε. Ενώ στο εσωτερικό μέτωπο ο συσχετισμός των πολεμικών επιχειρήσεων εξακολούθησε να χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, ο Μαυροκορδάτος συνέλαβε την ιδέα της αξιοποίησης του ευνοϊκού για τους Έλληνες κλίματος στην Ευρώπη.

Γενικότερα, πρωταγωνίστησε στην εισαγωγή του ανανεωτικού ή εκσυγχρονιστικού ρεύματος σκέψης στις συνθήκες της εποχής, γεγονός που επέδρασε καθοριστικά στην αρχική διαμόρφωση των δημόσιων θεσμών του αναδυόμενου νεοελληνικού κράτους. Θεωρήθηκε ηγέτης του «αγγλικού» κόμματος, εκτιμώντας ότι η Αγγλία, λόγω των συμφερόντων της στην Ανατολή και προκειμένου να εξισορροπήσει τη ρωσική επιρροή στην περιοχή, θα μπορούσε να αποβεί στρατηγικός σύμμαχος της Ελλάδας. Θεωρούσε, επίσης, ότι το φιλελεύθερο πρότυπο πολιτικής οργάνωσης στην Αγγλία αντιπροσώπευε το καλύτερο συγκριτικά παράδειγμα για τις μελλοντικές εξελίξεις στην Ελλάδα.

Στο πνεύμα αυτό και με την ιδιότητά του ως αρχηγού του «αγγλικού» κόμματος ζήτησε με επιστολή του στον υπουργό Εξωτερικών της Αγγλίας George Canning να αντισταθεί στο Ρωσικό σχέδιο για τη δημιουργία τριών αυτόνομων ηγεμονιών στην επαναστατημένη Ελλάδα, υποστηρίζοντας ότι θα ήταν προς το συμφέρον της Αγγλίας και της Ευρώπης η ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Συνέβαλε καθοριστικά στη λήψη του πρώτου αγγλικού δανείου, ενώ οι απόψεις και οι συνακόλουθες ενέργειές του προκάλεσαν τις κατάλληλες ζυμώσεις ώστε να υπάρξει η κατάληξη με την υπογραφή της Ιουλιανής Συνθήκης του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827).

Η πολιτική του δράση συνεχίστηκε και μετά την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια, οπότε ανέλαβε και υπουργικά καθήκοντα. Αποσύρθηκε από την κυβέρνηση το 1830 και αναδείχθηκε ηγέτης της αντιπολίτευσης, συμπορευόμενος με τους Υδραίους. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (Σεπτέμβριος

1831), εντάχθηκε στη συνταγματική παράταξη του Ιωάννη Κωλέττη και αποτέλεσε μέλος της Διοικητικής Επιτροπής που κυβέρνησε τη χώρα έως την άφιξη του Όθωνα.

Σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της απολυταρχικής περιόδου της βασιλείας του Όθωνα παρέμεινε εκτός Ελλάδας ως πρεσβευτής (Λονδίνο, Μόναχο και Παρίσι), στο πλαίσιο της προληπτικής πρακτικής της Αντιβασιλείας για τιμητική αποστρατεία διακεκριμένων Ελλήνων πολιτικών στο εξωτερικό με την ανάθεση σε αυτούς πρεσβευτικών καθηκόντων.

Ο βασιλιάς Όθωνας του ανέθεσε πρωθυπουργικά καθήκοντα το 1841, το 1844 και το 1854, δίχως όμως να τον εμπιστεύεται ουσιαστικά, οδηγώντας τον έτσι σε παραίτηση. Στο διάστημα που ακολούθησε ανέλαβε διάφορα κυβερνητικά αξιώματα, ενώ συνέβαλε και στη διαμόρφωση του κλίματος που οδήγησε στην έξωση του Όθωνα.

Στο τέλος της σταδιοδρομίας του εξελέγη πληρεξούσιος Ευρυτανίας στην Εθνοσυνέλευση του 1862 και διετέλεσε πρόεδρος της επιτροπής σύνταξης του νέου συντάγματος. Τυφλός και κατάκοιτος, δεν πήρε ενεργό μέρος στις εργασίες της Επιτροπής, διατήρησε όμως το ενδιαφέρον του για τα κοινά καθώς και την πνευματική του διαύγεια έως το θάνατό του, το 1865. Ουσιαστικά τα περισσότερα από τα 10 τελευταία χρόνια της ζωής του είχε παραμείνει ανενεργός πολιτικά, αποτραβηγμένος στην εξοχική του κατοικία στην Αίγινα, όπου και πέθανε σε ηλικία 74 ετών.

Η πολιτική του δεξιοτεχνία όσο και η ροπή του προς τους περίπλοκους συμβιβασμούς τον κατέστησε πολιτικά αμφιλεγόμενο πρόσωπο. Αν και δεν απέφυγε την άμεση εμπλοκή και την ενεργό ανάμειξή του στους οξείς πολιτικούς ανταγωνισμούς και τις αντιπαραθέσεις κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, αλλά και ύστερα από αυτήν, η εν γένει παρουσία και η συμβολή του στη θεμελίωση και την εμπέδωση πολιτικών θεσμών στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος και στη διαμόρφωση νεωτερικής πολιτικής κουλτούρας υπήρξε σημαντική. Ιδιαίτερα συνέβαλε στην καθιέρωση ενός εκσυγχρονισμένου και αρκετά προοδευτικού, για τα δεδομένα της εποχής, συνταγματικού και θεσμικού πλαισίου οργάνωσης της πολιτικής ζωής στη χώρα, μολονότι η δυσαρμονία αυτού του πλαισίου με την ελληνική κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα προκάλεσε έντονες αντιθέσεις.

2. Δημήτριος Υψηλάντης

1822-1823

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1793. Ήταν ο δευτερότοκος γιος του Φαναριώτη ηγεμόνα των παραδουνάβιων περιοχών Κωνσταντίνου Υψηλάντη και αδελφός του Αλέξανδρου Υψηλάντη.

Σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες και στο Παρίσι, όπου έκανε ανώτερες στρατιωτικές σπουδές. Υπηρέτησε στο ρωσικό στρατό κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους. Το 1818 ήταν ένας από τους πρώτους Φαναριώτες που μνηθήκαν στη Φιλική Εταιρεία.

Αναδείχθηκε σε ηγετική μορφή της Ελληνικής επανάστασης. Τον Ιούνιο του 1821 έφθασε στην Ελλάδα, με πρώτο σταθμό την Ύδρα, για να αναλάβει την ηγεσία της Επανάστασης ως πληρεξούσιος του αδελφού του Αλέξανδρου και αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας. Αρχικά μάλιστα ηγήθηκε ενός μικρού σώματος τακτικού στρατού. Ήταν από τους πρώτους που υποστήριξαν την αναγκαιότητα σύστασης τακτικού στρατεύματος.

Από την Ύδρα άρχισε την οργανωτική του προσπάθεια και συνέταξε την πρώτη του Διακήρυξη που την απηύθυνε στους «Ομογενείς Φιλελευθέρους Έλληνες». Κατόπιν πέρασε στο Άστρος της Κυνουρίας, όπου στη συνάντηση με ανώτερους κληρικούς και μέλη της Πελοποννησιακής Γερουσίας φάνηκαν και τα πρώτα σύννεφα στις σχέσεις του με τους προκρίτους, λόγω της οικειότητάς του με τον Παπαφλέσσα, τον Κολοκοτρώνη και τον Αναγνωσταρά, δηλαδή την ανταγωνιστική προς τους προκρίτους ηγεσία των στρατιωτικών. Ο Υψηλάντης, αν και δεν διέθετε αξιόλογες ηγετικές ικανότητες ως πολιτικός, διεκδίκησε τη γενική διεύθυνση του Αγώνα με την ιδιότητα του «πληρεξούσιου της Φιλικής Εταιρείας». Συγκρούστηκε με τους προκρίτους της Πελοποννήσου που διεκδικούσαν την εξουσία, όπως και με τους επίσης Φαναριώτες Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και Θεόδωρο Νέγρη, ενώ προσεταιρίστη-

Δημήτριος Υψηλάντης

κε τους Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και Παπαφλέσσα, οι οποίοι εξέφραζαν τότε τη στρατιωτική ηγεσία της Επανάστασης.

Μετά την άρνηση των προκρίτων να δεχθούν τις προτάσεις του, εγκαταστάθηκε στα Τρίκορφα από όπου διηύθυνε την πολιορκία της Τριπολιτσάς. Εκεί οργάνωσε πολιτικό επιτελείο με το Νεόφυτο Βάμβα και άλλους Φιλικούς, ενώ συνεχιζόταν η κρίση στα πολιτικά πράγματα.

Στις 20 Δεκεμβρίου 1821 άρχισε τις εργασίες της η Α' Εθνοσυνέλευση και στις 15 Ιανουαρίου 1822 εκλέχθηκε πρόεδρος του Βουλευτικού. Τη θέση αυτή διατήρησε, τυπικά τουλάχιστον, έως το Μάρτιο του 1823, αν και ουσιαστικά είχε πάψει να ασκεί τα καθήκοντά του λίγους μήνες μετά την εκλογή του.

Κατά τη θητεία του Υψηλάντη, το Βουλευτικό, που αποτελούσε το εκλεγμένο σώμα των αντιπροσώπων του έθνους, επεξεργαζόταν και ενέκρινε τον προϋπολογισμό και επιθεωρούσε το γενικό απολογισμό. Είχε ακόμα το δικαίωμα να απευθύνει κατηγορίες και να κηρύσσει έκπτωτα τα μέλη του Εκτελεστικού σώματος και τους υπουργούς. Στην πράξη το Βουλευτικό, αν και θεσμικά ήταν ο κύριος εκφραστής της νομοθετικής εξουσίας, ήταν ένα μάλλον αδύναμο πολιτικό όργανο. Η ανάληψη της προεδρίας του οργάνου από τον Υψηλάντη σήμαινε ουσιαστικά τη μείωση της επιρροής του τελευταίου και την παραδοχή της ήττας του στο πεδίο των πολιτικών συσχετισμών. Παρά ταύτα, στη διάρκεια της θητείας του στο Βουλευτικό της πρώτης περιόδου ψηφίστηκαν πολλοί νόμοι, μεταξύ των οποίων και ο νόμος της 18ης Ιανουαρίου 1823 «περί έδρας της κυβερνήσεως» στην πόλη του Ναυπλίου.

Στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους, το 1823, παρέμεινε ασυμβίβαστος απέναντι στις προσπάθειες των προκρίτων να μονοπωλήσουν την εξουσία. Τελικά, μην καταφέροντας να ανταγωνιστεί τους επιδέξιους πολιτικούς ελιγμούς του Μαυροκορδάτου και με μειωμένο πολιτικό κύρος και ακτινοβολία, περιθωριοποιήθηκε πολιτικά και περιορίστηκε στη στρατιωτική δράση. Αντιτάχθηκε στην επιρροή των Άγγλων, ακολουθώντας τη φιλορωσική παράταξη. Προσπάθησε, ωστόσο, κατά τον εμφύλιο που ακολούθησε το 1824, να κατευνάσει τους αντιμαχόμενους, ενώ διακρίθηκε ως στρατιωτικός κατά την επίθεση του Ιμπραήμ εναντίον των Μύλων του Άργους το 1825.

Ενδεικτική των αντιλήψεων του Υψηλάντη στάθηκε η από μέρους του διαφωνία με την απόφαση της Γ' Εθνοσυνέλευσης να ζητήσει τη μεσολάβηση της Αγγλίας για την κατάπαυση των εχθροπραξιών με τους Οθωμανούς. Στην επιστολή διαμαρτυρίας του, τον Απρίλιο του 1826, η Εθνοσυνέλευση αντέδρασε με τον αποκλεισμό του από κάθε πολιτικό και στρατιωτικό αξίωμα. Αποκαταστάθηκε όμως αργότερα με την επανάληψη των εργασιών της στην Τροιζήνα, το 1827.

Κατά την ανασύνταξη των ενόπλων δυνάμεων από τον Ιωάννη Καποδίστρια, του ανατέθηκε η αρχηγία του στρατού της Ανατολικής Ελλάδας. Τον Οκτώβριο του 1828 πραγματοποίησε νικηφόρες επιχειρήσεις εναντίον των

Οθωμανών στη Βοιωτία. Το Σεπτέμβριο του 1829, στην Πέτρα της Βοιωτίας, έδωσε την τελευταία –και μάλιστα νικηφόρα– μάχη της Επανάστασης.

Πέθανε στις 5 Αυγούστου του 1832 στο Ναύπλιο, σε ηλικία μόλις 39 ετών, ενώ ήταν μέλος της Διοικητικής Επιτροπής της Εθνοσυνέλευσης, η οποία συστάθηκε μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια. Γενικά, υπήρξε μία από τις πιο ευγενείς και ανιδιοτελείς μορφές ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της Επανάστασης, με την ιδεολογία και τη νοοτροπία ενός «πατριαρχικού φωτισμένου δεσπότη».

*Περί μέν τοῦ πρώτου ποτέ δέν ἔδωκα εἰς τοὺς Ἐφόρους οὔτε προ-
σταγὴν, οὔτ' ἀπόφασιν περὶ πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν σφαῖραν
τοῦ Ἀρείου Πάγου· καὶ ἐάν τις ἔγραψε πρὸς τὴν Βουλὴν τοιοῦτόν τι,
εἶναι ψεύστης καὶ σκανδαλοποιός, ὁποῖους ψεύστας καὶ σκανδαλοποιούς
βλέπω μέ ἄκραν μου λύπην ὅτι καθ' ἑκάστην εἰσχωροῦν εἰς τὰ πράγματα
τοῦ ἔθνους. Διό ἡ Βουλὴ πρέπει νὰ ἀναλάβῃ τὸν παρὰ τοῦ ἔθνους δοθέ-
ντα εἰς αὐτὴν τόνον καὶ χαρακτηῖρα καὶ νὰ μὴ δίδῃ χώραν εἰς τοιούτους
ἀνθρώπους. Ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους, αἰσθάνομαι
καλῶς ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀπαιτεῖ καὶ τὴν φύλαξιν τῶν καθηκόντων ὅχι
μόνον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος κεντρικὰς διοικήσεις.*

*Περί δέ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ χρώματος τῆς σημαίας, ὅποιοι ποτέ καὶ
ἂν ἦσαν οἱ λόγοι τῶν νεωτερισάντων, οὔτ' ἐναντιώθην ποτέ, οὔτ' ἐνα-
ντιοῦμαι, τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος θεωρῶν οὐχὶ εἰς τὰ χρώματα, ἀλλ'
εἰς τὰς πράξεις καὶ εἰς τὴν ἀπαθὴ καὶ εἰλικρινῇ ἀφιέρωσιν πρὸς τὴν κοι-
νὴν του ἔθνους ὠφέλειαν καὶ δόξαν. Μάλιστα δέ καὶ βλέπων ἐνταῦθα
σημαίας διαφόρων εἰδῶν, τὰς μέν λευκάς, τὰς δέ ποικίλων χρωμάτων, καὶ
στοχαζόμενος ὅτι δέν συμφέρει οὐδὲ πρέπει τοιαύτη ἀνομοιότης, ἐπρό-
σταξα ν' ἀκολουθήσωσιν ὅλοι τὴν νέαν. Ἀνάγκη ὁμῶς νὰ ἐτοιμασθῶσιν
αὐτοῦ ἀρκεταὶ καὶ νὰ σταλῶσιν εἰς τὰ διάφορα στρατιωτικὰ σώματα, ἢ
νὰ γράψῃ περὶ αὐτῶν ἡ Βουλὴ πρὸς τὸν Ἀρειον Πάγον.³*

3. Από το Ανθολόγιο των Αρχείων της Ελληνικής Παλιγγενεσίας.

3. Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης

1823

Γόνος γνωστής οικογένειας προεστών της Μάνης, όπου γεννήθηκε το 1765 ή, κατά άλλη εκδοχή, το 1773. Είχε θυελλώδη χαρακτήρα, ενώ υπήρξε η ισχυρότερη προσωπικότητα των Μαυρομιχαλαίων κατά την επαναστατική περίοδο και ηγετική μορφή της Πελοποννήσου, πρωταγωνιστής πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων της Επανάστασης, όπως και της μετέπειτα πολιτικής ζωής.

Μετά το 1800, όταν πέθανε ο πατέρας του, κατάφερε να κατευνάσει τις οξύτερες αντιπαράθεσεις που σπάρασσαν τους κόλπους της οικογένειας. Όταν οι Γάλλοι κατέλαβαν τα Επτάνησα μετά τη Συνθήκη του Τίλσιτ (1807), ο Μαυρομιχάλης, πιστεύοντας ότι είχαν διαμορφωθεί ευνοϊκές συνθήκες για την απελευθέρωση της Πελοποννήσου, επιδίωξε, σε συνεργασία με το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, να προκαλέσει το ενδιαφέρον τους για την προετοιμασία και την οργάνωση απελευθερωτικού κινήματος. Οι αντιθέσεις, που δημιουργήθηκαν στη Μάνη μεταξύ των ισχυρών οικογενειών της περιοχής κατά την τελευταία προεπαναστατική δεκαετία, προσέφεραν στο Μαυρομιχάλη την ευκαιρία να ασχοληθεί ενεργότερα με τα δημόσια πράγματα.

Παντρεύτηκε την Άννα Μπενάκη, αδελφή του προεστού της Καλαμάτας Παναγιώτη Μπενάκη. Το 1815 ανέλαβε το αξίωμα του διοικητή (ή μπέη) της Μάνης, το οποίο είχε θεσμοθετηθεί από τους Οθωμανούς μετά τον τερματισμό των Ορλωφικών το 1774. Η επιρροή του, όχι μόνο στους Έλληνες αλλά και στους Οθωμανούς, υπήρξε ισχυρή. Ήδη λοιπόν πριν από την Επανάσταση ο Μαυρομιχάλης είχε δώσει δείγματα των ηγετικών του ικανοτήτων.

Αν και διστακτικός αρχικά, μνήθηκε το 1818 στη Φιλική Εταιρεία και στις 17 Μαρτίου 1821 κήρυξε την Επανάσταση στην Αρεόπολη της Μάνης.

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης

Στις 23 Μαρτίου, επικεφαλής 2.000 ανδρών, κατέλαβε την Καλαμάτα. Στις 25 Μαρτίου συνέστησε με άλλους 12 προεστούς τη Μεσσηνιακή Γερουσία –την πρώτη διοικητική οργάνωση των επαναστατημένων Ελλήνων– η οποία έστειλε την επαναστατική της προκήρυξη στις αυλές της Ευρώπης. Προκήρυξη επίσης απηύθυνε ο Μαυρομιχάλης ως πρόεδρος της Μεσσηνιακής Γερουσίας και προς τους Αμερικανούς, η οποία με τη φροντίδα του Αδαμάντιου Κοραή, μεταφρασμένη στην αγγλική γλώσσα, στάλθηκε στο φιλέλληνα καθηγητή του Χάρβαρντ Edward Everett και δημοσιεύτηκε στις αμερικανικές εφημερίδες.

Δύο μήνες αργότερα, το τελευταίο δεκαήμερο του Μαΐου του 1821, συνήλθαν στη Μονή Καλτεζών, στα σύνορα Λακωνίας και Αρκαδίας, ηγετικές προσωπικότητες της Πελοποννήσου και ίδρυσαν την Πελοποννησιακή Γερουσία. Στη συνέλευση αυτή πρόεδρος εξελέγη ο Μαυρομιχάλης.

Στη διάρκεια της Επανάστασης κατέλαβε σημαντικά αξιώματα. Στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (Δεκέμβριος 1821) ορίστηκε αντιπρόεδρος του Βουλευτικού σώματος. Υπήρξε πρόεδρος της Β' Εθνοσυνέλευσης του Άστρους (30 Μαρτίου - 18 Απριλίου 1823) και αμέσως μετά, έως το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, πρόεδρος του Εκτελεστικού της διοικήσεως της υπό διαμόρφωση πολιτείας.

Αξιόλογη υπήρξε η στρατιωτική δράση του Πετρόμπεη. Πήρε μέρος στην πολιορκία της Τριπολιτσάς, στις επιχειρήσεις για την απόκρουση του Δράμαλη το καλοκαίρι του 1822 και στην άλωση του κάστρου του Άργους. Μετείχε, επίσης, το Νοέμβριο του 1822 στην πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου. Στους εμφύλιους πολέμους δεν έλαβε μέρος. Αντίθετα, προσπάθησε να συμφιλιώσει τους αντιμαχόμενους.

Κατά την εισβολή του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο το 1825 ο Πετρόμπεης, μολονότι ήταν βαθύτατα θλιμμένος από το θάνατο των γιων και του αδελφού του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη σε πολεμικές επιχειρήσεις, οργάνωσε την άμυνα της Μάνης και απέτρεψε την κατάληψή της από τους Αιγυπτίους.

Στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (1827) αποδέχτηκε την εκλογή του Καποδίστρια ως κυβερνήτη της Ελλάδας και μετά την άφιξη του τελευταίου διορίστηκε πρόεδρος ενός τμήματος του Πανελληνίου, του συμβουλευτικού σώματος που συνέστησε ο Καποδίστριας το 1828. Η συμμετοχή του Πετρόμπεη στα δύο σώματα που ίδρυσε ο Καποδίστριας και γενικότερα οι φιλικές σχέσεις των Μαυρομιχαλαίων μαζί του δεν κράτησαν πολύ. Αυτό συνέβη εξαιτίας της επίμονης προσπάθειας του Καποδίστρια να περιορίσει την κυριαρχία των Μαυρομιχαλαίων στη Μάνη και να ενισχύσει την κεντρική διοίκηση του νεοσύστατου κράτους, που βρισκόταν τότε στη φάση της οργάνωσής του σχεδόν εξ υπαρχής. Για τους λόγους αυτούς, το 1830, ο αδελφός του Τζαννής οργάνωσε εξέγερση εναντίον του Καποδίστρια. Ο Πετρόμπεης

υποχρεώθηκε να παραμείνει στο Ναύπλιο, ουσιαστικά κρατούμενος, ενώ αργότερα φυλακίστηκε και ο αδελφός του.

Οι φυλακίσεις και προπαντός η αυστηρή στάση του Καποδίστρια απέναντι στους Μαυρομιχαλαίους όξυναν στο έπακρο τη μεταξύ τους αντιπαράθεση, οδηγώντας τελικά στη δολοφονία του Καποδίστρια από τον αδελφό του Πετρόμπεη Κωνσταντίνο και το γιο του Γεώργιο στις 27 Σεπτεμβρίου 1831.

Έξι μήνες μετά το φόνο του Κυβερνήτη, πράξη που φέρεται να κατέκρινε ο Πετρόμπεης, με τη μεσολάβηση του Friedrich Thiersch, ο Αυγουστίνος Καποδίστριας διέταξε την αποφυλάκιση του Πετρόμπεη. Στη συνέχεια προσπάθησε να μεσολαβήσει μεταξύ των κυβερνητικών και των αντικαποδιστριακών για την αποτροπή ένοπλης σύγκρουσης.

Μετά την άφιξη του Όθωνα, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης με το Γεώργιο Κουντουριώτη και τον Ανδρέα Ζαΐμη διορίστηκαν αντιπρόεδροι του Συμβουλίου της Επικρατείας. Αργότερα εντάχθηκε στις τάξεις των «συνταγματικών» και –μετά την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και τη μεταπολίτευση που ακολούθησε– έλαβε το αξίωμα του γερουσιαστή.

Πέθανε, σε μεγάλη ηλικία, στην Αθήνα στις 17 Ιανουαρίου 1848. Παρά την τραγική κατάληξη της ρήξης του με τον Καποδίστρια που προκάλεσε έντονες επικρίσεις, ο Μαυρομιχάλης θεωρήθηκε ως ένας από τους ιστορικούς πρωταγωνιστές της Επανάστασης.

ΣΩΜ. ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ⁴

Περίοδος Β΄

Ά 1728.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΟ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ

Πρός τόν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ

Τό Ἐκτελεστικόν ὑπεσχέθη χθές πρὸς τό Σεβαστόν Βουλευτικόν Σῶμα νά ἐκστρατεύσῃ ἀφέκτως τήν ἐρχομένην Παρασκευή, ἀφοῦ παρέστησεν ἱκανῶς τοὺς λόγους δι' οὓς ἀνεβλήθη καί μέχρι τοῦδε ἡ ἐκστρατεία του, μολονότι καί τήν ἀνάγκην τῆς πατρίδος γνωρίζει καί τήν προθυμίαν ἔχει νά τρέξῃ εἰς ἀπάντησιν τοῦ κινδύνου.

Αἴφνης παρρησιάζεται ἀναφορά τῶν διορισθέντων φροντιστῶν διά

4. Υποβολή παραίτησης των μελών του Εκτελεστικού λόγω περιορισμού των δικαιωμάτων του και αδυναμίας άσκησης των καθηκόντων του.

τό στρατόπεδον, τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐξ' ἧς πληροφορεῖται τό Ἐκτελεστικόν ὅτι οὐδέ ὀβολός ἐδόθη εἰς αὐτούς ἐκ τῶν εἰκοσιπέντε χιλ. γροσίων τά ὅποια διωρίσθησαν νά λάβουν ἐκ τῶν ἐνοικίων τῶν δημοσίων προσόδων τῆς ἐπαρχίας Κορίνθου, διότι οἱ μέν ἀγορασταί ἐδιώχθησαν παρὰ τινων ταραχοποιῶν κακῶς ἔχοντες, οἱ δ' ἀποβαλόντες αὐτούς δέν ἠθέλησαν νά δεχθῶσι τήν διαταγήν τοῦ ὑπουργείου, προβάλλοντες ὅτι ἔχουν νά κλείσωσι παλαιά ἔξοδα τῆς ἐπαρχίας.

Ὅτι ἄνευ προετομίας στρατόπεδον εἶναι ἀδύνατον νά συστηθῇ εἶναι πρᾶγμα φανερόν. Ἀλλά δέν εἶναι τοῦτο μόνον τό ὅποιον δικαίως λυπεῖ τό Ἐκτελεστικόν, ἀλλ' ἡ γενική κακοήθεια καί ἀπειθία, τῆς ὁποίας ἡ συστολή χρειάζεται μέν μέτρα αὐστηρά, ταῦτα δέ οὔτε ἀπό τὰς περιστάσεις ἐπιτρέπονται καί λαμβανόμενα θέλουσι δώσει ἀφορμήν εἰς τούς ταραξίας καί ἐπὶ ἰδιοκερδεῖα φατριαστάς νά καταλήγῃσι καί νά ἀντενεργῶσι εἰς τούς σωτηριώδεις σκοπούς τῆς Διοικήσεως.

Τό Ἐκτελεστικόν βλέπει τήν σημερινήν στάσιν τῆς πατρίδος καί λυπεῖται καιρίως. Εἶναι σχεδόν πεπεισμένον ὅτι τήν γνωρίζει καί τό Βουλευτικόν, μ' ὅλον τοῦτο ὀφείλει νά τήν ἐκθέσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος μέν κατέναντι τοῦ Σεβαστοῦ τούτου Σώματος, μετέπειτα δέ καί κατέναντι ὅλου του ἔθνους πρὸς ἐντελῇ ἀθώωσίν του ἐναντίον πάσης παρούσης τε καί μελλούσης κατηγορίας.

Ἡ μεγάλη ἐτομασία τοῦ ἐχθροῦ καί διά ξηρᾶς καί διά θαλάσσης ἀπῆτι ἀναλόγους προπαρασκευάς πρὸς ἀντίκρουσίν του.

Διά νά γενοῦν αὗται αἱ προπαρασκευαί ἐχρειάζοντο χρήματα καί μ' ὅλον τοῦτο ἄλλα μέσα δέν ἦσαν πρόχειρα παρὰ τά ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἐνοικίων τῶν δημοσίων προσόδων, μέσα μικρότατα, καί μέ τά ὅποια οὐδέ τό πολλοσθημόριον τῶν ἀναγκαίων ἐξόδων τῆς προκεκμένης ἐκστρατείας ἦτο δυνατόν νά οἰκονομηθῇ, ἀλλά κἄν ἅς ἔμειναν ταῦτα εἰς τό Ἐθνικόν Ταμεῖον! Ἐπαρρησιόσθησαν λογαριασμοί τῆς παρελθούσης περιόδου, οἱ ὅποιοι ἐξήντλουν ὅλην σχεδόν τήν προκαταβολήν τῶν ἐνοικίων καί αἱ ἀπαιτήσεις ἐγίνοντο ἀπό ἐκείνους ἀπό τούς ὁποίους ἠλπίζετο ἡ περραίωσις τῆς ἐκστρατείας. Ἐπρεπε λοιπόν νά οἰκονομηθῶν, καθὼς καί τό πλεῖστον μέρος οἰκονομήθη· δέν ἀρκεῖ τοῦτο. Ἐνῶ αἱ χρηματικά χρεῖαι ἦσαν τόσον πολλαί καί μεγάλαι καί ἡ ἐκ τῶν ἐνοικίων πώλησις ἔπρεπε νά γενῇ μέ ὅλην τήν δυνατήν ἐπαύξησιν πρὸς ὄφελος τοῦ Ταμεῖου, οἱ ἰσχύοντες εἰς ἐκάστην τῶν ἐπαρχιῶν ἢ ἠνάγκασαν τήν Διοίκησιν νά παραιτήσῃ εἰς αὐτούς τά ἐνοίκια εἰς τήν ὁποίαν ἠθελον τιμῇ ἢ, ἂν ἡ Διοίκησις ἐπιμένουσα ἐπώλησεν αὐτά εἰς ἄλλους διά τό ὄφελος τοῦ Ταμεῖου, διήγειραν τὰς ἐπαρχίας ἐναντίον τῶν ἀγοραστῶν καί ἐπομένως ἐναντίον τῆς Διοικήσεως.

Εἰς ταῦτα ἅς προσθέσωμεν ὅτι πολλῶν ἐπαρχιῶν ἐνοίκια οὔτε ἐπώληθησαν οὔτε πωλοῦνται, μηδενός ὄντος τοῦ προσφέροντος, διά τήν

όποιαν ἕκαστος ἔχει δικαίαν ὑποψίαν ὅτι δέν θέλει δυννηθῇ νά ἐνεργήσῃ τήν εἰσπραξίν τῶν δικαιωμάτων. Στοχάζεται περὶ τὸν τό Ἐκτελεστικόν νά κάμῃ τήν ἀπαρίθμηση τῶν ἐπαρχιῶν, διότι ὅλαι σχεδόν, ἐξαιρουμένων τῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὑπόκεινται εἰς τὰς ἀνωτέρω τρεῖς κατηγορίας.

Ἄν ἐρωτηθῇ τὸ Ἐκτελεστικόν διατί δέν ἐνεργοῦν οἱ ἑπαρχοὶ διὰ τῆς ἐκτελεστικῆς αὐτῶν δυνάμεως πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν διαταγῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς Διοικήσεως, ἡ ἀπόκρισις εἶναι φανερά καὶ σύντομος, ὅτι ὁ διορισμός τῶν ἐπαρχῶν ἐγένετο κατὰ συνθήκην, ὥστε εἰς τὰς περιοσσοτέρας ἐπαρχίας εἶναι ἄδικον νά νομίζωνται οἱ ἑπαρχοὶ ὑπουργοὶ τῆς Διοικήσεως. Ἀτοπώτερον δέ τούτου εἶναι ὅτι καὶ οἱ ὑπάλληλοι αὐτῶν ὑπουργοὶ καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως διωρίσθησαν ὅχι κατ' ἐκλογὴν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἀλλὰ κατ' ἐπίμονον ζήτησίν των ὅσοι ἤθελον φέροι τὰς αὐτὰς ταραχὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅσας φέρουσι καὶ ἤδη διεγείροντες τὸν λαόν κατὰ τῶν ἀγοραστῶν τῶν ἐνοικίων, ἂν ἐδιωρίζοντο ἐκείνοι τοὺς ὁποίους ἐνέκρινε τὸ Ἐκτελεστικόν καὶ ὅχι οἱ παρ' αὐτοῦ προβαλλόμενοι.

Αὕτη ἡ ἔκθεσις, ἂν καὶ σύντομος, εἶναι ἱκανή νά πληροφορήσῃ τὸ Σεβαστόν Βουλευτικόν Σῶμα τήν ἀμνηχανίαν εἰς τήν ὁποία εὐρίσκεται τὸ Ἐκτελεστικόν τοῦ νά ἐνεργήσῃ ὅσα τείνοντα πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος, διότι δέν εἶναι τ' ὄνομα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τὸ ὁποῖον δίδει τήν δύναμιν τοῦ ἐκτελεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα· τὸ δ' Ἐκτελεστικόν, εἰς τήν ὁποίαν σήμερον εὐρίσκεται στάσιν καὶ, ἐνῶ ὁμολογουμένως τὰ πλεῖστα τῶν δικαιωμάτων του κατεπατήθησαν καὶ καταπατῶνται, δέν ἔχει παρὰ τ' ὄνομα καὶ σύν τῷ ὀνόματι τὰς ἀδίκους ὑποψίας καὶ κατηγορίας τῶν ὅσοι ἢ δέν γνωρίζουν τὰ πράγματα ἢ καὶ γνωρίζοντες αὐτὰ δι' ἰδιαιτέρους σκοποὺς θέλουσι νά καταβοοῦν.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τὰ παρόντα μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὀφείλουν, διὰ τήν συντήρησιν τῆς ὑπολήψεως τοῦ Σώματος καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν, νά δώσωσιν ἐπισήμως τήν παραίτησίν των ἐνώπιον τοῦ Σεβαστοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος, ὁμολογοῦντα συγχρόνως ὅτι, ἐνῶ παραιτοῦνται τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως, δέν θέλουν ὅμως παύσει ὡς μέλη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ γνήσια τῆς Ἑλλάδος τέκνα φλογιζόμενα ἀπὸ τὸ ἐνθερμον πῦρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸν ὑπὲρ πατρίδος διακαῇ ζῆλον, νά συνεργήσωσιν, ἐφ' ὅσον δύνανται, εἰς τὸν σκοπὸν τούτου τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, ὅτι αὐτόκλητα καὶ αὐθόρμητοι θέλουν τρεῖς ὅπου ἡ χρεῖα τῆς πατρίδος παρρησιάζεται καὶ ὡς μερικοὶ πολῖται θέλουν φιλοτιμηθῇ νά δουλεύουσιν τήν πατρίδα, τρέχοντες, ἀγωνιζόμενοι, κινδυνεύοντες, χύνοντες καὶ αὐτὸ τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας της, ἐλπίζουν δέ ὅτι κατ' αὐτόν τὸν τρόπον θέλουν γενῇ χρησιμώτεροι, ἐφ' ὅσον ἐμποροῦν νά χρησιμεύουσιν ὡς μέλη τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως.

*Τό Σεβαστόν Βουλευτικόν Σῶμα θέλει φροντίσει τήν ἐκλογήν ἄλλων
μελῶν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος, διά νά μὴν ἐπι-
συμβῇ τῆς Διοικήσεως ἡ διάλυσις.*

Τήν 12 Ἰουνίου 1823, ἐν Τριπολιτσᾷ.

*Ὁ Πρόεδρος
Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης
Θ. Κολοκοτρώνης
Α. Μεταξᾶς
Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Α. Μαυροκορδάτος*

4. *Ιωάννης Ορλάνδος*

1823

Ο Ορλάνδος γεννήθηκε στις Σπέτσες γύρω στο 1770 και πέθανε στην Ύδρα το 1852. Στην Ύδρα που είχε εγκατασταθεί από το 1811 παντρεύτηκε την αδελφή του Γεώργιου και του Λάζαρου Κουντουριώτη, Υδραίων προεστών και πλοιοκτητών. Και ο ίδιος όμως υπήρξε σημαντικός πλοιοκτήτης πριν από την Επανάσταση. Μάλιστα με την έναρξη του εθνικο-απελευθερωτικού αγώνα έθεσε τα πλοία του στην υπηρεσία της επαναστατικής διοίκησης.

Διετέλεσε πληρεξούσιος της Ύδρας στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και μέλος της δωδεκαμελούς Επιτροπής που επεξεργάστηκε το κείμενο του πρώτου συντάγματος. Κατείχε τη θέση του αντιπροέδρου του Εκτελεστικού από τις 14 Ιανουαρίου έως τον Απρίλιο του 1823. Στις 26 Απριλίου και αφού ο Λάζαρος Κουντουριώτης αρνήθηκε το αξίωμα, εκλέχθηκε πρόεδρος του Βουλευτικού. Ένα μήνα αργότερα, στις 22 Μαΐου 1823, απογοητευμένος από τις πολιτικές εξελίξεις και διαβλέποντας τον επερχόμενο εμφύλιο πόλεμο, παραιτήθηκε από τη θέση του προέδρου του Βουλευτικού. Οι πολιτικοί του αντίπαλοι ήδη τον είχαν κατηγορήσει για φατριαστικό πνεύμα, εξαιτίας της υποστήριξης που παρείχε στους Κουντουριώτες.

Τον Ιούνιο του 1823 ορίστηκε μέλος τριμελούς επιτροπής –με τους Λουριώτη και Ζαΐμη– για τη διαπραγμάτευση της λήψης δανείου για την ενίσχυση του αγώνα στο Λονδίνο. Πριν αναχωρήσει για τη βρετανική πρωτεύουσα, σε επιστολή του διακήρυξε την ανάγκη ενότητας και αποφυγής εμφύλιων συγκρούσεων. Επίσης, στις αρχές Νοεμβρίου του 1823 επισκέφθηκε το λόρδο Βύρωνα στην Κεφαλονιά. Τον Ιανουάριο του 1824, μαζί με τον Ανδρέα Λουριώτη, άνθρωπο του Μαυροκορδάτου, ήταν οι εκπρόσωποι της Ελλάδας που άρχισαν τις διαπραγματεύσεις και τελικά συνήψαν το πρώτο αγγλικό δάνειο κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ύψους 800.000 λιρών στερλινών. Στο

Ιωάννης Ορλάνδος

Λονδίνο έτυχε επίσημης υποδοχής, ενώ συνάντησε ακόμη και τον Άγγλο υπουργό Εξωτερικών George Canning. Συμμετείχε και στην αντιπροσωπεία που διαπραγματεύτηκε, το 1825, και το δεύτερο δάνειο ύψους 2.000.000 λιρών στερλινών από την Αγγλία. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1825 εξακολουθώντας να εκπροσωπεί τους Υδραίους στις Εθνοσυνελεύσεις.

Ο Ορλάνδος ανήκε στο «αγγλικό» κόμμα, κρίνοντας ως πλέον πρόσφορη και αποτελεσματική την υποστήριξη της Αγγλίας για την ελληνική υπόθεση. Στήριζε την προτίμησή του αυτή και στη φιλελεύθερη πολιτική παράδοση της χώρας εκείνης, αλλά και στην επωφελή για τους Έλληνες υπεροχή της στη θάλασσα. Αργότερα εντάχθηκε στην αντικαποδιστριακή παράταξη, διατυπώνοντας μάλιστα την άποψη ότι θα προτιμούσε η Ελλάδα να μετατραπεί σε αγγλικό προτεκτοράτο από το να ανεχθεί τον απολυταρχισμό του Καποδίστρια. Έτσι, μετείχε στις αντικαποδιστριακές στάσεις της Ύδρας το καλοκαίρι του 1831.

Εκ των υστέρων, και στο πλαίσιο της αναζήτησης “αποδιοπομπαίων τράγων” για την τύχη των δανείων της περιόδου της Επανάστασης, κατηγορήθηκε μαζί με το Λουριώτη για κακοδιαχείριση. Αρχικά απαλλάχθηκαν από τις κατηγορίες, αλλά το 1835 το Ελεγκτικό Συνέδριο τους κήρυξε υπευθύνους για απώλεια μέρους των χρημάτων του δανείου και «*αλληλεγγύως* *χρεώστες του Δημοσίου*» για ποσό 28.769 λιρών στερλινών. Το 1839 εξέδωσε μαζί με το Λουριώτη την απολογία τους σε ογκώδες δίτομο έργο, το οποίο αργότερα αποκήρυξε. Το 1837 υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

Ο Ιωάννης Ορλάνδος αναχωρώντας στο Λονδίνο για τη σύναψη δανείου καλεί τους Έλληνες να ομονοήσουν:

Πρός τό Σεβαστόν Βουλευτικόν Σῶμα.

Ἄν πραγματικῶς ἔδειξα πάντοτε πόσον σέβομαι τάς διαταγὰς τοῦ Σεβαστοῦ Σώματος, δέν ἦτο δυνατόν νά παραβῶ καί τήν τελευταίαν, ὅσον δύσκολον καί ἄν ἦτο δι' ἐμέ ὕστερον ἀπό τόσας χρηματικές θυσίας ν' ἀναδεχθῶ τό βάρος τῶν ἐξόδων τῆς ἀποστολῆς μου. Ἐκτελεῖται λοιπόν ἡ προσταγή σας, κύριοι, καί ἀναχωρῶ ἔχων πρό πάντων τάς ἐλπίδας μου εἰς τάς εὐχὰς σας καί τόν ζήλόν σας ὑπέρ τῆς συντηρήσεως τῶν δικαίων τῆς πατρίδος καί τῆς ἐκτελέσεως τῶν γενικῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους. Δέν εἶναι ἔργον μου νά εἶπω ὅτι τό Σεβαστόν ὕμῶν Σῶμα καί κρεῖττον ἐμοῦ γνωρίζει καί ἀόκνως ἐνεργεῖ. Χρέος μου ὅμως εἶναι προλαμβάνων νά σᾶς γνωστοποιήσω ὅτι οὔτε δανεῖον οὔτε ἄλλον τινός ἐπιτυχίαν ἐλπίζω, ἐάν τά πράγματά μας προβαίνωσιν ἐπὶ τό χειρόν, ὅχι ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Τό Μισολόγγιον πρό πάντων πρέπει νά λυτρωθῇ, διότι ἄν χάσωμε τό προπύργιον τοῦτο τῆς Ἑλλάδος, χάνομεν ὅλην μας τήν ὑπόληψιν καί ἡ Διοίκησις πρέπει νά στερεωθῇ, διὰ νά μή πέσωμε εἰς κατηγορίαν ἀναρχίας. Αἱ διατρέξασαι καί διατρέχουσαι διχόνοιαί μας δέν φέρουν προσέτι ὀλίγην ζημίαν ὥς πρός τήν ὑπόληψίν μας εἰς τά ἔξω. Εἶχα χρέος νά σᾶς ἐνθυμίσω ὅλ' αὐτά, διότι ἐν ὅσῳ ὑπάρχουν δέν θέλει εἶσθαι σφάλμα μου ἄν ἀποτύχω εἰς τό ὅποϊον διορίζομαι ἔργον.

Εὐγνώμων διά τά περί ἐμοῦ αἰσθήματά σας καί διά τās χορηγηθείσας μοι εὐχάς ὑποφαίνομαι μέ βαθύτατον σέβας.

Τῇ 15 8βρίου, ἐξ Ὑδρας.

*Εὐπειθέστατος εἰς τās σεβαστάς ὑμῶν ἐπιταγάς
Ἰωάννης Ὁρλάνδος*

5. Πανούτσος Νοταράς

1824-1826

1832

1843-1844

Μέλος της γνωστής οικογένειας δημογερόντων της Κορινθίας, οι οποίοι υπήρξαν σημαντικοί οικονομικοί και διοικητικοί παράγοντες του τόπου. Ορισμένοι πρωταγωνίστησαν το 1770 στην εξέγερση των Ορλωφικών. Ο Πανούτσος Νοταράς γεννήθηκε στα Τρίκαλα Κορινθίας το 1752, κατά την πιθανότερη εκδοχή, ή το 1740. Ήταν γιος του προκρίτου Σπυρίδωνα Νοταρά, ενός από τους πιο καλλιεργημένους προεστούς της περιόδου του 18ου και του 19ου αιώνα. Δάσκαλός του ήταν ο Μεσολογγίτης λόγιος Γρηγόριος Καρβούνης. Λόγοι υγείας δεν του επέτρεψαν να σπουδάσει στην Ιταλία. Διέθετε ωστόσο πλουσιότατη βιβλιοθήκη και αξιόλογη κλασική παιδεία.

Νέος ακόμη ο Πανούτσος Νοταράς πρωταγωνίστησε στα Ορλωφικά και αργότερα, το 1818, μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στις δεκαετίες πριν από την Επανάσταση, οι Νοταράδες περιλαμβάνονταν στις έξι πιο ισχυρές οικογένειες της Πελοποννήσου που νέμονταν σημαντικά διοικητικά αξιώματα κατά τρόπο κατ' ουσία κληρονομικό.

Με την έκρηξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, το Μάρτιο του 1821, ο Νοταράς ήταν από τους προεστούς που εξέφρασαν επιφυλάξεις για την έναρξη του Αγώνα στη δεδομένη χρονική στιγμή. Περίπου ένα μήνα πριν, σε συγκέντρωση προεστών, είχε διατυπώσει την άποψη ότι οι Έλληνες ήταν ακόμα ανέτοιμοι για ένα τέτοιο εγχείρημα, προκαλώντας την οργή του Παπαφλέσσα που ήταν παρών. Με την έναρξη του Αγώνα και ιδίως μετά την άφιξη του Δημήτριου Υψηλάντη στην Πελοπόννησο (Ιούνιος 1821) και τη σύσκεψη στα Βέρβαινα, όπου το κλίμα ήταν ιδιαίτερα εχθρικό για τους προκρίτους, ο Νοταράς ήρε τις επιφυλάξεις του στηρίζοντας ενεργά την υπόθε-

ση της εθνικής απελευθέρωσης. Συμπαρέσυρε μάλιστα και άλλους διστακτικούς προεστούς να συμμετάσχουν στην Επανάσταση. Στο μεταξύ, τον Απρίλιο του 1821, οι Οθωμανοί είχαν εκτελέσει τον αδελφό του Ανδρικό.

Κατά την Α' Εθνοσυνέλευση, που συνήλθε στην Επίδαυρο το Δεκέμβριο του 1821, εξελέγη πληρεξούσιος και μετείχε στη δωδεκαμελή επιτροπή σύνταξης του πρώτου συντάγματος. Διετέλεσε μέλος του Εκτελεστικού της επαναστατικής διοίκησης και ανέλαβε τη διεύθυνση των οικονομικών υποθέσεων από τον Ιανουάριο του 1822 έως τον Απρίλιο του 1823. Κατά τη θητεία του στο αξίωμα αυτό υπέγραψε έντοκα γραμμάτια, που αποτέλεσαν ένα πρώτο είδος ελληνικού χαρτονομίσματος.

Κατά τη λεγόμενη τρίτη βουλευτική περίοδο (11 Οκτωβρίου 1824 - 6 Απριλίου 1826) εκλέχθηκε επίσημα πρόεδρος του Βουλευτικού, το οποίο έδρευε στο Ναύπλιο και έπαιζε σκιώδη και δευτερεύοντα ρόλο.

Αν και αρχικά είχε αντιταχθεί στον ανιψιό του Ιωάννη Νοταρά και είχε προσεγγίσει την παράταξη των στρατιωτικών και τον Κολοκοτρώνη, τελικά συμμετείχε στον εμφύλιο πόλεμο στο πλευρό της παράταξης του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου ενάντια στην παράταξη των στρατιωτικών. Ο ανιψιός του Ιωάννης πολιορκήσε τους οπλαρχηγούς που είχαν κλειστεί στο κάστρο του Ακροκορίνθου, όμως εκείνος ήταν που κατάφερε να το καταλάβει το Μάρτιο του 1824. Επέδειξε, ωστόσο, μετριοπάθεια και διαλλακτικότητα, όπως προκύπτει και από έγγραφα που έστειλε ως πρόεδρος του Βουλευτικού στο Εκτελεστικό το 1824 και το 1825, επιδιώκοντας να παρεμποδίσει τη θέσπιση μέτρων ενάντια στους αντιπάλους και προτείνοντας μέτρα για τον τερματισμό του εμφυλίου ή την αμνηστευση των εμπλεκομένων σε αυτόν.

Όταν, ύστερα από καθυστερήσεις αρκετών μηνών, πραγματοποιήθηκε η έναρξη των εργασιών της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο με συμμετοχή 127 αντιπροσώπων, τον Απρίλιο του 1826, ο Νοταράς ήταν ακόμη πρόεδρος του Βουλευτικού. Στη συνέχεια εξελέγη για δεύτερη φορά πρόεδρος Εθνοσυνέλευσης, για ένα σύντομο χρονικό διάστημα μόλις 10 ημερών (6-16 Απριλίου) μέχρι τη διακοπή της. Λίγους μήνες αργότερα καθαιρέθηκε από το αξίωμα, επειδή είχε υποστηρίξει τον ανιψιό του Ιωάννη σε τοπικές ταραχές. Ωστόσο, η καθαίρεση αυτή δεν τον εμπόδισε να προσφέρει ένα σεβαστό ποσό (10.0000 γρόσια) από την προσωπική του περιουσία για να ενισχύσει την Επανάσταση, που βρισκόταν σε κρίσιμη φάση.

Η Γ' Εθνοσυνέλευση διέκοψε τις εργασίες της 10 μέρες μετά την έναρξή τους, εξαιτίας της πτώσης της πόλης του Μεσολογγίου. Στο διάστημα αυτό, εκλέχθηκε πρόεδρος της επιτροπής η οποία λειτουργούσε ως σύνδεσμος της Εθνοσυνέλευσης με το Εκτελεστικό (την κυβέρνηση). Με την ιδιότητα του προέδρου αυτής της επιτροπής εξέδωσε από την Αίγινα προκήρυξη στις 16 Μαρτίου 1827, με την οποία καλούσε τους πληρεξουσίου της Εθνοσυνέλευσης να συνέλθουν στην Τροιζήνα προκειμένου να ολοκληρώσουν

Πανούτσος Νοταράς

τις εργασίες της. Στη συνέχεια αποσύρθηκε από τα κοινά για δύο χρόνια.

Την περίοδο της διακυβέρνησης του Ιωάννη Καποδίστρια, και ειδικότερα στις 27 Νοεμβρίου 1829, ορίστηκε ως πρώτος πρόεδρος του Εφετείου Ναυπλίου. Ο Καποδίστριας τον είχε ορίσει επίσης μέλος του συμβουλευτικού του οργάνου, του Πανελληνίου, υπεύθυνο για οικονομικά θέματα, χωρίς όμως να απασχοληθεί ενεργά σε αυτό.

Στην Ε' Εθνοσυνέλευση, που συγκλήθηκε στο Άργος και στην Πρόνοια του Ναυπλίου (11 Ιουνίου - 20 Αυγούστου 1832), μετά την παραίτηση του Αυγουστίνου Καποδίστρια από τη θέση του «προέδρου της ελληνικής κυβερνήσεως», ο Νοταράς συμπαράτασσομένος με τον Ιωάννη Κωλέττη εκλέχθηκε παμψηφεί πρόεδρος. Η Εθνοσυνέλευση αυτή, που ονομάστηκε «κατά συνέχεια Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις», σύμφωνα με το Β' Ψήφισμα της 27ης Ιουλίου 1832, αποδέχθηκε την απόφαση της Διάσκεψης του Λονδίνου για την επιλογή του Βαυαρού πρίγκιπα Όθωνα ως βασιλιά της Ελλάδας. Ο Πανούτσος Νοταράς διαδραμάτισε τότε πρωταγωνιστικό ρόλο, παρεμβαίνοντας δυναμικά και υποστηρίζοντας τη βούληση της πλειοψηφίας μπροστά στους 21 πληρεξούσιους της Εθνοσυνέλευσης αλλά και στους αντιπρόσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Συγκεκριμένα, πρότεινε τη διεξαγωγή συζήτησης για ένα σχέδιο συντάγματος που θα υποβαλόταν προς έγκριση στον Όθωνα. Τελικά, η Εθνοσυνέλευση διέκοψε τις εργασίες της μέσα σε κλίμα αντιπαραθέσεων. Ουσιαστικά είχε πλέον εγκαθιδρυθεί μοναρχικό πολίτευμα κατά το πρότυπο της Γαλλικής Παλινόρθωσης και η αρχική πολιτική επιδίωξη της Επανάστασης για φιλελεύθερη πολιτεία, συνταγματικά οργανωμένη, περνούσε στο περιθώριο.

Κατά την Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (8 Νοεμβρίου 1843 - 18 Μαρτίου 1844), που συγκλήθηκε μετά την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και την αλλαγή του πολιτεύματος που ακολούθησε, ο Νοταράς εξελέγη πρόεδρος, προσωρινός στις 8 Νοεμβρίου 1843 και οριστικός λίγες μέρες αργότερα, στις 19 Νοεμβρίου. Στην εκλογή του συνέβαλε καθοριστικά ο σεβασμός που ενέπνεε η ηλικία του, αφού όλοι τον θεωρούσαν «Νέστορα των Ελλήνων πολιτικών». Ήταν 91 ετών, ενώ κατά άλλους υπερέβαινε τα 103 ή 109 έτη. Στην πραγματικότητα, έπαιξε το ρόλο ενός κατά κάποιον τρόπο «επιτίμου προέδρου», εφόσον τα προεδρικά του καθήκοντα τα άσκησαν οι κατά πολύ νεότεροί του αντιπρόεδροι Ανδρέας Μεταξάς, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Ιωάννης Κωλέττης και Ανδρέας Λόντος. Αυτή η διευθέτηση κατοχυρώθηκε και επίσημα με την ανάγνωση σχετικού εγγράφου του αμέσως μετά την εκλογή του στη θέση του προέδρου. Με αυτό ανακοίνωνε στην Εθνοσυνέλευση ότι διατηρούσε μεν την τιμητική θέση του προέδρου, όμως την άσκηση των καθηκόντων του την παραχωρούσε στους αντιπρόεδρους.

Το 1849 ο Νοταράς πέθανε σε βαθύ γήρας, στα Τρίκαλα Κορινθίας, όπου είχε αποσυρθεί έχοντας εν τω μεταξύ εκδώσει την αυτοβιογραφία του το 1846.

Η ΕΘΝΙΚΗ Γ' ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

*Πρός τήν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τόν παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ Πόρτᾳ
πρέσβυν τῆς Α. Β. Μεγαλειότητος κύριον Στρατφόρδ Κάννινγκ.*

Ἐξοχώτατε κύριε,

*Οἱ νόμιμοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πληρεξούσιοι, μετά τοῦ κλήρου καί
τῶν πολεμικῶν, συνελθόντες, διά νά σκεφθῶσι καί ἀποφασίσωσι περὶ τῶν
μεγάλων αὐτοῦ συμφερόντων καί περὶ τῆς σταθερᾶς αὐτοῦ ἐξασφαλίσε-
ως τῶν ἱερῶν τοῦ δικαιοματίων·*

*Θεωροῦντες πόσον εἶναι ἐναντία εἰς τήν ἀνθρωπότητα, ἐπιζήμιος εἰς
τ' ἀληθινά συμφέροντα καί τῶν δύο διαμαχομένων ἔθνων καί ταραχῆς
καί σκανδάλου πρόξενος εἰς τόν χριστιανικόν κόσμον ἡ περαιτέρω παρέ-
κτασις τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καί Τούρκων ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου·*

*Ἐπιθυμοῦντες νά ἴδωσι τήν κατάπανσίν του καί ἔχοντες ὅλην τήν
πεποίθησιν εἰς τάς φιλανθρωπούς καί φιλελευθέρους ἀρχάς τῆς διοική-
σεως τῆς Βρεττανικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος καί εἰς τάς διπλωματικάς
γνώσεις τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, σᾶς παρακαλοῦν νά μεταχειρισθῇτε
ἐπ' αὐτῷ τούτῳ τήν εὐνοϊκὴν σας συνέργειαν.*

*Δυνάμει δέ τῆς παρουσίας πράξεως, σᾶς δίδουν τήν δύναμιν νά δια-
πραγματευθῇτε καί φέρετε εἰς ἔκβασιν μίαν εἰρήνην, σύμφωνον μέ τήν
τιμὴν καί τά συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καί ἀνάλογον μέ τάς
μεγάλας ὑπὲρ ἐλευθερίας θυσίας του.*

*Ἡ παρούσα πρᾶξις θέλει σᾶς διευθυνθῇ ἀπὸ τήν συστηθεῖσαν παρὰ
τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Ἐπιτροπὴν, συγκεκριμένην παρὰ τῶν κυρίων:
Παλ. Πατρῶν Γερμανοῦ, Πορφυρίου Ἀρτῆς, Πανούτζου Νοταρᾶ, Ἀνα-
γνώστου Κοπανίτζα, Βασιλείου Μπουντούρη, Ἀναστασίου Λόντου,
Γεωργίου Δαρειώτου, Γεωργίου Μπούκουρη, Γεωργίου Αἰνιᾶνος, Ἐμμα-
νουήλ Ξένου, Σπυρίδωνος Καλογεροπούλου, Νικολάου Ρενιέρου καί
Νικολάου Ἰω. Βελισαρίου, ὑπὸ τό ὄνομα Ἐπιτροπῇ τῆς Συνελεύσεως, ἡ
ὁποία θέλει λάβει τήν τιμὴν νά ἐξαποστείλῃ πρὸς τήν Ἐξοχότητά σας καί
τάς περὶ αὐτῆς τῆς διαπραγματεύσεως ὁδηγίας, ἔχουσα ἐν ταυτῷ τήν
δύναμιν καί τό χρέος νά συνανταποκρίνεται μετά τῆς Ἐξοχότητός σας
περὶ ὅλων τῶν ὅσα ἀφορῶσι τήν ἐκπεραίωσιν τῆς εἰρήνης.*

Ἐγρᾶφῃ ἐπὶ Συνελεύσεως ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ 14 Ἀπριλίου 1826.

*Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Γ'
τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως
Πανούτζος Νοταρᾶς*

6. Γεώργιος Σισίνης

1827

1829

Γεννήθηκε στη Γαστουνή το 1769. Ήταν γιος του Χρύσανθου Σισίνη, προεστού με εμπορική δραστηριότητα, ο οποίος είχε σπουδάσει ιατρική στην Ιταλία. Λέγεται μάλιστα ότι είχε μελετήσει και τον *Principe* του Nicolo Machiavelli. Αλλά και ο γιος του Γεώργιος Σισίνης υπήρξε προεστός της Γαστουνής. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία τον Οκτώβριο του 1819. Ανυπότακτη φύση και θυελλώδης χαρακτήρας, πολέμωσε με ιδιαίτερη βιαιότητα, ενώ αγαπούσε τις διασκέδασεις και την επίδειξη του πλούτου που είχε συγκεντρώσει. Κατά τον Άγγλο στρατιωτικό και φιλέλληνα Stanhore, ζούσε με τη χλιδή και την πολυτέλεια που θα άρμοζε σε υψηλόβαθμο Οθωμανό αξιωματούχο. Υπήρξε, ωστόσο, από τους πρωτεργάτες της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, βοηθώντας μάλιστα οικονομικά τον Αγώνα. Ύψωσε στην Ήλιδα το 1821 μία από τις πρώτες ελληνικές σημαίες της Επανάστασης, εκείνη που είχε σχεδιάσει ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, και συνέβαλε αποφασιστικά στην πολιορκία της Πάτρας από τους Έλληνες.

Σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης παρέμεινε ο πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης της επαρχίας του. Συμμετοχή στην Επανάσταση είχαν επίσης οι δύο γιοι του, Χρύσανθος και Μιχαήλ. Το 1824, κατά το δεύτερο εμφύλιο πόλεμο, όταν μισθωμένοι από τον Κωλέττη Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί καταδίωκαν Πελοποννήσιους, τον συνέλαβαν και τον παρέδωσαν στους Υδραίους, οι οποίοι τον περιόρισαν σε μοναστήρι.

Ως μέλος της ομάδας Πελοποννησίων προκρίτων υπό τον Κανέλλο Δεληγιάννη, προσχώρησε στο «γαλλικό» κόμμα, ενώ υπήρξε μέλος της δωδεκαμελούς Διοικητικής Επιτροπής, η οποία συστάθηκε τον Απρίλιο του 1826, μετά την πτώση του Μεσολογγίου.

Διετέλεσε πληρεξούσιος στην Γ' και την Δ' Εθνοσυνέλευση, ενώ εξελέγη

Γεώργιος Σισίνης

πρόεδρος της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας (19 Μαρτίου - 5 Μαΐου 1827), στο πλαίσιο των εργασιών της οποίας ψηφίστηκε το τρίτο από τα συντάγματα της επαναστατικής περιόδου.

Εξελέγη, επίσης, πρόεδρος και της Δ' Εθνοσυνέλευσης, που συνήλθε επί Ιωάννη Καποδίστρια στο αρχαίο θέατρο του Άργους (11 Ιουλίου - 6 Αυγούστου 1829) και ενέκρινε την ίδρυση Γερουσίας στη θέση του Πανελληνίου. Υποστήριξε τον Καποδίστρια που τον διόρισε γερουσιαστή τον Ιούλιο του 1829. Μάλιστα ανέλαβε και την προεδρία της Γερουσίας από τις 12 Σεπτεμβρίου 1829 έως τον Ιούνιο του 1830. Όταν προσχώρησε στην αντιπολίτευση ενάντια στον Καποδίστρια, ο Κυβερνήτης τον αντικατέστησε στη θέση του προέδρου της Γερουσίας με το Δημήτριο Τσαμαδό.

Πέθανε στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831, την ίδια μέρα με τον Καποδίστρια. Λίγο πριν από το θάνατό του, όταν πληροφορήθηκε τη δολοφονία του Κυβερνήτη, εξέφρασε τη θλίψη του χαρακτηρίζοντας το γεγονός «κακόν και ολέθριον». Όπως πράγματι αποδείχθηκε πως ήταν.

ΣΥΝ ΘΕΩ ΑΓΙΩ
ΕΠΑΝΑΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
ΤΗΣ Γ' ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ
ΕΝ ΕΡΜΙΟΝΗ
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ Γ' ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Πρός τό πανελλήνιον

Διακηρύττει

Ἑλληνες! Ἦδη ἀπεδείξατε εἰς τόν κόσμον, ὅτι εἴσθε ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας σας. Ἡ εὐγενής σας ἀπόφασις, τοῦ νά ζήσετε ἢ ν' ἀποθάνετε ἐλεύθεροι, προσήλωσε τήν προσοχήν ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἰς τήν τύχην σας. Ἦδη ἀγωνίζεσθε τόν ἑβδομον χρόνον διά τ' ἀπαράγραπτα δίκαιά σας, διά τήν πίστιν καί τήν πατρίδα σας. Ἐπάθετε πολλά δυστηχήματα· ἐστερήθητε ὅλα τά καλά σας· κολυμβᾶτε εἰς τά αἵματα· βρέχετε μέ τά δάκρυά σας τόν ἄρτον σας· καί, ἐγκαρτεροῦντες εἰς τήν ἀπόφασίν σας, ἀνυψοῦτε τοὺς ὀφθαλμούς εἰς τόν οὐρανόν, ἐπικαλούμενοι τήν ἐξ Ὑψους ἀντίληψιν. Ὅποια, τάχα, θέλ' εἶσθαι ἡ τύχη σας; θά σᾶς ἐγκαταλείψῃ, ἄρα γε, ὁ Θεός, ζητοῦντας τήν ὁποίαν ὁ ἴδιος σᾶς ἐχάρισεν ἐλευθερίαν; Ὅχι, βέβαια! Ὁ παντοδύναμος Θεός ἐνισχύει τόν βραχίονά σας καί, ἐπειδή «ἡ δύναμίς Του ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται», θαρσεῖτε! Ἡ θεία δύναμις σᾶς ὑπερασπίζεται· διότι τέλος πάντων, ὁ δίκαιος ἀγών ἀνταμείβεται.

Ἰδού οἱ ἐνάρετοι φιλέλληνες, καί βασιλεῖς, καί μεγιστᾶνες, καί λαοί σᾶς συλλυποῦνται, σᾶς εὖσπλαγχνίζονται· ὅλος ὁ κόσμος ἔλαβεν οἶκτον διά τάς συμφοράς σας καί ἡ αὐγή τῆς ἐλπίδος ἤδη διασκεδάζει τήν ὀμί-

χλην τῶν δεινῶν, ὅσα ἐπέφερεν εἰς τόν ὀρίζοντά σας ἡ ζοφερά νύξ τῆς τυραννίας, τῆς ὁποίας τάς βαρείας ἀλύσεις διερρήξατε.

Θαρσεῖτε! Καί δέν θ' ἀποτύχετε τῶν ἐλπίδων σας.

Οἱ ἐμπεπιστευμένοι τά δικάιά σας πληρεξούσιοι, τέλος πάντων, συνήχθησαν ἐνταῦθα. Σήμερον ἐπαναλαμβάνουν τήν διακεκομμένην σειράν τῶν ἐργασιῶν τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καί εὐχονται ἀπό καρδίας νά δυνηθοῦν νά ἐκπληρώσουν ἀνεπιλήπτως τά βαρύτερα καί ἱερώτατα χρέη των.

Χωρίς ἀρετῆς, δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξουν αἱ πολιτεῖαι. Ἄλλ' ἡ ἀρετή γεννᾶται ἀπό τήν καλήν νομοθεσίαν, καί, ἐπειδή δι' αὐτῆς οἱ πολῖται γίνονται ἐνάρετοι καί τείνουσιν εἰς τόν πρός ὃν ὅρον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, εἴτουν εἰς τήν εὐδαιμονίαν των, ἡ Συνέλευσις αὕτη, ἐπαναλάβουσα τάς ἐργασίας της, ἔχει κύριον σκοπόν νά τελειοποιήσῃ, καθ' ὅσον δύναται, τό Πολίτευμα τοῦ ἔθνους, ὁδηγουμένη ἀπό τά παρελθόντα, εἰς τόν καταλληλότερον μέ τάς περιστάσεις καί μέ τά ἥθη του τρόπον. Εἴθε τήν φωτίσοι ἡ Θεία Πρόνοια νά πράξῃ ἔργα τίμια, δίκαια καί ἀποβλέποντα τήν ἀπολύτρωσιν καί εὐτυχίαν του!

Ἄλλ' ἐν τοσούτῳ, ἡ πατρίς προσορμιζομένη εἰς τόν λιμένα, κινδυνεύει νά ναυαγήσῃ. Διά τοῦτο, ἡ Συνέλευσις ἐθεσπίσατο ἐκστρατεῖαν εἰς Ἀθήνας. Καί ἰδοῦ, Ἕλληνες! ἀνοίγεται εἰς τόν πατριωτισμόν σας νέον στάδιον ἀθανασίας καί δόξης. Τό σύνθημά σας «Ἡ ἐλευθερία ἢ θάνατος» εἶναι σύνθημα τῆς ἀρετῆς. Τό σκληρόν δρέπανον τοῦ θανάτου ἐθέρισεν ἤδη ἀπειρίαν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁ θάνατος τούτων εἶναι ἐπίφθονος· προξενεῖ δόξαν καί τιμὴν εἰς τήν ἀνθρωπότητα· προξενεῖ καταισχύνῃν καί ἀποστροφὴν εἰς τήν τυραννίαν· διεγείρει τόν θαυμασμόν τῶν γεννηῶν καί τῶν αἰώνων. Καί ποῖος Ἕλλην φοβεῖται τόν τοιοῦτον ὑπέρ πίστεως καί πατρίδος θάνατον; Ἀλλά, τέλος πάντων, θά παύσῃ ἡ αἵματοχυσίαν· μὴν ἀμφιβάλλετε! Ἡ φιλοσοφία, ἡ ἠθική καί ἡ δικαιοσύνη δέν ἐπιτρέπουν πλέον νά κατασφάζῃ ὁ δῆμος Σουλτᾶνος τό πλάσμα τοῦ Θεοῦ· ὁ χριστιανισμός δέν συγχωρεῖ νά ἐξολοθρευθῶσιν οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστόν· οἱ δυνατοί τῆς Εὐρώπης σᾶς βλέπουν μέ ὤλεων ὄμμα.

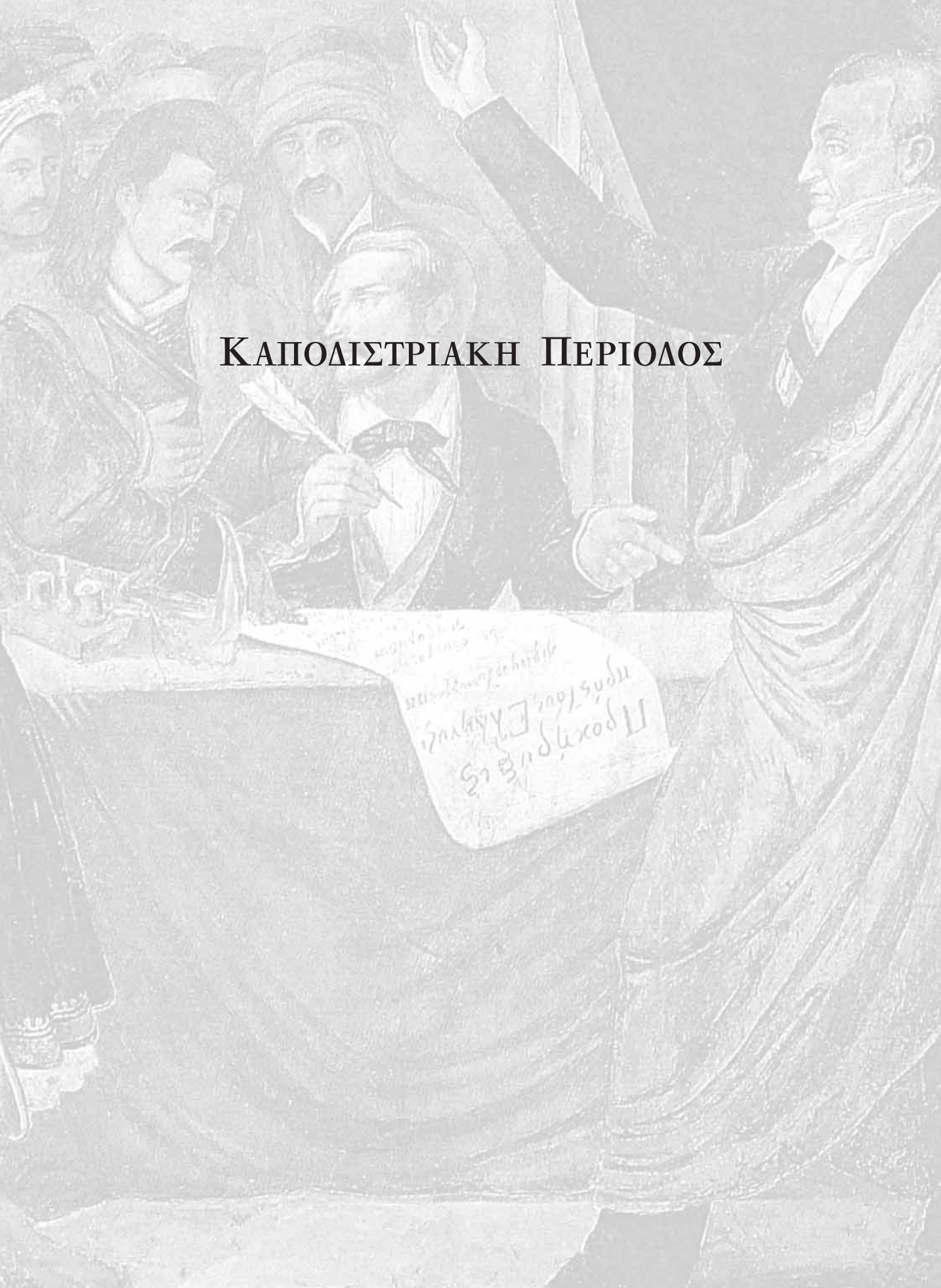
Προτιμήσατε, λοιπόν, τήν εὐδοξίαν, ἀντὶ τῆς ἀτιμίας· τήν ἐλευθερίαν, ἀντὶ τῆς δουλείας.

Ἀγωνίσθητε τόν ἱερόν τῶν δικαίων σας ἀγῶνα καί, ὅσον ἀλγεινὰ εἶναι τά παθήματά σας, τόσον λαμπρότερος στέφανος πλέκεται, διὰ νά στεφανώσῃ τάς κεφαλὰς σας!

Τὴν 11 Φεβρουαρίου 1827 ἐν Ἐρμούνη.

Ὁ Πρόεδρος
Γεώργιος Σισίνης
Ὁ Γραμματεὺς
(Τ.Σ.) Ν. Σπηλιάδης

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

II

*Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων και Βουλής
κατά την Καποδιστριακή περίοδο
(1827-1832)*

Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια στη θέση του κυβερνήτη του νεοσύστατου ελληνικού κράτους από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας, την άνοιξη του 1827, έως την περίοδο αστάθειας και αναταραχής που ακολούθησε τη δολοφονία του, από τον Οκτώβριο του 1831 έως και το 1832.

Οι πολιτικές εξελίξεις κατά την επαναστατική περίοδο που προηγήθηκε είναι φυσικό ότι επηρέαζαν τη διαπραγματευτική θέση και τις προοπτικές αναγνώρισης του υπό διαμόρφωση πολιτειακού συστήματος στην Ελλάδα. Υπό τις συνθήκες αυτές, η εκλογή του Καποδίστρια ως κυβερνήτη στη διάρκεια των εργασιών της Γ' Εθνοσυνέλευσης οφειλόταν στη μακρόχρονη πείρα του ως διπλωμάτη, αλλά και στο κύρος του που δεν είχε πληγεί από τις εμφύλιες διαμάχες, με σκοπό να λειτουργήσει ως καταλύτης στις μετεπαναστατικές εξελίξεις, τις προκλήσεις και τις προοπτικές της χώρας. Ήταν ο μόνος ίσως Έλληνας εκείνης της εποχής που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στους αναγκαίους διπλωματικούς χειρισμούς για την προώθηση των ζωτικών ελληνικών συμφερόντων.

Η επιλογή του, ωστόσο, από τις εγχώριες πολιτικές δυνάμεις συνοδεύτηκε από την πρόνοια μέσω αντίστοιχων διατάξεων του Συντάγματος της Τροιζήνας του 1827 της υπαγωγής και της λογοδοσίας του αξιώματός του στην εθνική αντιπροσωπεία, όπως αυτή εκφραζόταν στη Βουλή. Διαπιστώνοντας ο Καποδίστριας, σχεδόν αμέσως μετά την άφιξή του στη χώρα (Ιανουάριος 1828) την κυρίαρχη θέση που κατείχαν στο αντιπροσωπευτικό σώμα οι παλαιές πολιτικές ομάδες, οι οποίες είχαν αναλωθεί κατά το πρόσφατο παρελθόν σε

οξείες πολιτικές αντιπαραθέσεις και συρράξεις, δεν δίστασε να προβεί σε αναστολή των σχετικών διατάξεων του Συντάγματος. Έτσι, με το ψήφισμα της 18ης Ιανουαρίου 1828, η Βουλή αντικαταστάθηκε από το Πανελλήνιον και αργότερα από τη Γερουσία. Το νέο όργανο, εικοσιεπταμελούς σύνθεσης, διέθετε συμβουλευτικό ρόλο και τελούσε υπό τον άμεσο έλεγχο του κυβερνήτη. Σε ειδική έκθεσή του ο τελευταίος εξηγούσε ότι αυτή η έκτακτη κατάσταση θα διαρκούσε έως ότου «*ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἀποφασισθεῖ ὀριστικῶς*».

Δεν εκπλήσσει ότι ο Καποδίστριας προχώρησε μεθοδικά στην επιλογή των προσώπων που θα πλήρωναν τις θέσεις του Πανελληνίου. Το σώμα χωριζόταν σε τρία εννεαμελή τμήματα, τα οποία είχαν ως αντικείμενο, το πρώτο τα οικονομικά θέματα, το δεύτερο τα στρατιωτικά και το τρίτο τη διοίκηση των εσωτερικών υποθέσεων του κράτους. Σε κάθε τμήμα προήδρευε από ένας πρόβουλος με τη συνδρομή δύο γραμματέων. Οι πρόβουλοι, οι γραμματείς και ο γραμματεὺς επικρατείας, θέση την οποία κατέλαβε ο Σπυρίδων Τρικούπης, συνιστούσαν ένα είδος άτυπης κυβερνητικής επιτροπής, η οποία στη συνέχεια εξελίχθηκε σε κανονικό υπουργικό συμβούλιο.

Η εκλογή των μελών του Πανελληνίου έγινε από κατάλογο προσώπων που κατήρτισαν, κατόπιν παράκλησης του κυβερνήτη, η Αντικυβερνητική Επιτροπή και η Βουλή. Ο Καποδίστριας έλαβε σοβαρά υπόψη τη γνώμη των σωμάτων αυτών της επαναστατικής περιόδου, τα οποία αντιπροσώπευαν την πολιτική παράδοση του τόπου και περιλάμβαναν στα μέλη τους πρόσωπα κύρους και σημαντικής εμπειρίας. Ανάλογους καταλόγους των κατά τόπους θεωρούμενων ικανών ανδρών διαβίβασαν στον κυβερνήτη, επίσης κατόπιν σχετικού αιτήματός του, οι αρχιερείς της χώρας.

Με Διάταγμα της 23ης Ιανουαρίου διορίστηκαν τα πρώτα εννέα μέλη του Πανελληνίου: οι Γεώργιος Κουντουριώτης, Ανδρέας Ζαΐμης, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Νικόλαος Σπηλιάδης, Γεώργιος Ψύλλας, Κωνσταντίνος Ζωγράφος, Ανδρέας Βρετός-Παπαδόπουλος, Χριστόδουλος Αινιάν και Χριστόδουλος Κλωνάρης. Η επιλογή των Κουντουριώτη, Ζαΐμη και Μαυρομιχάλη ως Προβούλων συνιστούσε προφανώς προσπάθεια ενσωμάτωσης στο νέο σύστημα διακυβέρνησης επιφανών τοπικών ηγετών από διάφορες πολιτικές και κοινωνικές ομάδες, αλλά και τοπικές κοινωνίες. Η εκλογή των υπόλοιπων 18 μελών του Πανελληνίου ακολούθησε σταδιακά, ενώ κάποια από τα μέλη ήταν ετερόχθονες Έλληνες και μάλιστα Επτανήσιοι. Στις 3 Φεβρουαρίου διορίστηκαν έξι νέα μέλη: οι Αναστάσιος Δεληγιάννης, Τάτσης Μαγγίνας, Σπυρίδων Καλογερόπουλος, Ανδρέας Μεταξάς, Χατζηγιάννης Μέξης και Απόστολος Αποστόλης. Ενώ στις 29 Μαρτίου διορίστηκαν άλλα έξι μέλη: οι Γεώργιος Σταύρου, Αλέξανδρος Κοντόσταυλος, Γρηγόριος Σούτσος, Ιωάννης Γενατάς, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και Βιάρος Καποδίστριας.

Το Πανελλήνιο, έχοντας στους κόλπους του εκπροσώπους όλων των πολιτικών παρατάξεων, δεν αποδείχθηκε όσο πειθήνιο όργανο σχεδίαζε ή ήταν

διατεθειμένος να δεχθεί ο Καποδίστριας υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το Πανελλήνιο, όχι μόνο επιδίωκε τη σύγκληση νέας εθνοσυνέλευσης το ταχύτερο δυνατόν, αλλά και στις 30 Δεκεμβρίου 1828 υπέβαλε σχέδιο εκλογικού νόμου, το οποίο αφαιρούσε το δικαίωμα ψήφου από τους θεωρούμενους ως φιλοκαποδιστριακούς «ετερόχθονες» και ακτήμονες. Όταν ο Καποδίστριας απέρριψε αυτή την πρόταση, συγκροήθηκε με το γραμματέα επικρατείας Σπυρίδωνα Τρικούπη, ο οποίος τελικά παραιτήθηκε. Τότε ο κυβερνήτης προχώρησε σε ευρεία αναδιάταξη του κυβερνητικού του συστήματος, στην οποία περιλαμβανόταν και η αλλαγή της αρχικής σύνθεσης του Πανελληνίου, ώστε να ελέγχει την πλειοψηφία των μελών του. Στις 5 Φεβρουαρίου 1829 διόρισε σε αυτό οκτώ νέα μέλη: τους Νικόλαο Ρενιέρη, Ιωάννη Κοντουμά, Μιχαήλ Καϊρη, Ιωαννούλη Νάκο, Δημήτριο Περρούκα, Αναστάσιο Χαραλάμπη, Ιωάννη Κωλέττη και Παναγιώτη Ράγκο. Στις 16 Μαρτίου διόρισε και άλλους δύο, τους Λυκούργο Λογοθέτη και Ιωάννη Βλάχο.

Στη συνέχεια, η Δ' Εθνοσυνέλευση, που συνήλθε στο Άργος (11 Ιουλίου - 6 Αυγούστου 1829), ενάμιση περίπου χρόνο μετά την άφιξη του Καποδίστρια, και στην οποία συμμετείχαν 237 πληρεξούσιοι από τις διάφορες τοπικές κοινωνίες της χώρας, επικύρωσε τις νέες συνταγματικές διευθετήσεις, καθώς και τη συγκέντρωση των εξουσιών στο αξίωμα του κυβερνήτη. Η Εθνοσυνέλευση που συνήλθε στο αρχαίο θέατρο του Άργους πραγματοποιήθηκε σε πανηγυρικό κλίμα με τον Καποδίστρια παρόντα. Τα σχέδια των Ψηφισμάτων συντάσσονταν στα γαλλικά από τον Κυβερνήτη, κατόπιν μεταφράζονταν στα ελληνικά και διαβιβάζονταν στην Εθνοσυνέλευση που τα δεχόταν χωρίς συζήτηση. Όσοι διαφωνούσαν με την πρακτική αυτή σατίριζαν την όλη διαδικασία με τη χαρακτηριστική φράση «Πάννης κερνάει, Πάννης πίνει», έκφραση που παρέμεινε έκτοτε παροιμιώδης. Κατά την Εθνοσυνέλευση, στη θέση του Πανελληνίου που καταργήθηκε, συστάθηκε η επίσης ολιγομελής Γερουσία, χωρίς να διαθέτει και αυτή αποφασιστικές αρμοδιότητες.

Στην Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους προδιαγράφονταν κάποιες βασικές αρχές για μελλοντική συνταγματική αναθεώρηση, η οποία ωστόσο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Χρησιμοποιώντας το κύρος και τη φήμη που τον περιέβαλλαν και αιφνιδιάζοντας την εγχώρια πολιτική ηγεσία, ο Καποδίστριας θεώρησε αναγκαία υπό τις περιστάσεις την αναστολή ορισμένων διατάξεων του Συντάγματος, την αυτοδιάλυση της Βουλής και τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του. Περιθωριοποίησε τους παλαιούς πολιτικούς παράγοντες, τοποθετώντας τους συνήθως σε θέσεις συμβουλευτικού χαρακτήρα. Ταυτόχρονα, προώθησε ανθρώπους της εμπιστοσύνης του, ορισμένους συγγενείς και συντοπίτες του.

Δεν του διέφυγε, επίσης, ότι η εξουδετέρωση των παλαιών πολιτικών παραγόντων δεν θα τελεσφορούσε, αν δεν πλήττονταν τα θεμέλια της πολι-

τικής τους ισχύος. Για τους λόγους αυτούς, ο κυβερνήτης προχώρησε σε ευρεία διοικητική ανασυγκρότηση της χώρας, καταργώντας τα προνόμια και την αυτοδιοίκηση των επαρχιών και θέτοντας ταυτόχρονα τα όργανα της επαρχιακής διοίκησης υπό τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας. Με αυτόν τον τρόπο, τέθηκαν οι βάσεις για τη διαμόρφωση του κρατικού συγκεντρωτισμού, πρακτική που ίσχυε άλλωστε και σε άλλες χώρες της (δυτικής) Ευρώπης την ίδια περίοδο.

Με τη σειρά της, ωστόσο, αυτή η πολιτική τακτική προκάλεσε τη δυσανεξία, όχι μόνο των προεπαναστατικών πολιτικών παραγόντων, αλλά και της πολιτικής ηγεσίας που διαμορφώθηκε την επαναστατική περίοδο και λοιπών στοιχείων, που τελικά συσπειρώθηκαν για να ανατρέψουν τον Καποδίστρια. Στη βάση αυτής της συντονισμένης αντιπολιτευτικής δραστηριότητας εδραιώθηκαν και τα τρία ξενόφιλα πολιτικά κόμματα, το «αγγλικό», το «γαλλικό» και το «ρωσικό».

Η όξυνση της πολιτικής αντιπαράθεσης αλλά και η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου 1831, κατά τη φάση της προετοιμασίας της Ε' Εθνοσυνέλευσης, οδήγησαν σε νέες εμφύλιες συγκρούσεις. Μετά την εξόντωση του Καποδίστρια, οι αντίπαλες πλευρές προχώρησαν στην οργάνωση ξεχωριστών εθνοσυνελεύσεων, οι πράξεις των οποίων ωστόσο περιορίστηκαν ουσιαστικά στη στήριξη των δύο πλευρών κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων. Η Ε' Εθνοσυνέλευση, πριν από τη διάλυσή της, προσανατολίστηκε στη νομιμοποίηση των αποφάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων για την επιβολή του μοναρχικού πολιτεύματος στην Ελλάδα. Στις 15 Μαρτίου 1832 ψηφίστηκε το αποκαλούμενο «ηγεμονικό σύνταγμα». Ήταν εμφανές πλέον ότι η εμφύλια διαμάχη και η έξαψη των πολιτικών παθών οδηγούσαν στην οριστική εγκατάλειψη της δημοκρατικής αρχής.

Τελικά, αφού κατήργησε τις πράξεις της ημιτελούς Ε' Εθνοσυνέλευσης, η οποία θεωρήθηκε παράνομη και χαρακτηρίστηκε επικριτικά ως «μερική συνάθροισις», η Δ' κατά συνέχειαν Εθνοσυνέλευση επικύρωσε ομόφωνα, με το Ψήφισμα της 27ης Ιουλίου 1832, την εκλογή από τις «προστάτιδες δυνάμεις» του Βαυαρού πρίγκιπα Όθωνα ως βασιλιά της Ελλάδας. Παράλληλα, εκδηλώθηκε και πρόταση κατάρτισης νέου συντάγματος, σχέδιο το οποίο ωστόσο ματαιώθηκε, ύστερα από παρέμβαση –διά των αντιπροσώπων τους– των Μεγάλων Δυνάμεων, ενώ η Εθνοσυνέλευση διέκοψε βίαια και άδοξα τις εργασίες της. Ουσιαστικά είχε πλέον εγκαθιδρυθεί το μοναρχικό πολίτευμα και η αρχική πολιτική επιδίωξη της Επανάστασης για μια φιλελεύθερη και συνταγματικά οργανωμένη πολιτεία, προς το παρόν τουλάχιστον, ματαιωνόταν.

7. Νικόλαος Ρενιέρης

1827-1828

Γιος του Μάρκου Ρενιέρη γεννήθηκε στα Χανιά της Κρήτης το 1758. Σπούδασε ιατρική στο Μονπελιέ της Γαλλίας και στην Πίζα της Ιταλίας. Άσκησε το ιατρικό επάγγελμα έως την έναρξη της Επανάστασης, οπότε και κατέφυγε στα Κύθηρα, διωκόμενος από τους Οθωμανούς. Εκλέχθηκε πληρεξούσιος της Κρήτης στην Γ' Εθνοσυνέλευση. Αν και σε προχωρημένη ηλικία, ο Ρενιέρης εξελέγη, ύστερα από πρόταση του Κολοκοτρώνη, τον Ιούνιο του 1827 στη θέση του προέδρου της Βουλής. Μετά την εκλογή του, η Βουλή παρέμεινε αρχικά στον Πόρο και την Ερμιόνη, ενώ είχε αποφασιστεί να εγκατασταθεί στο Ναύπλιο, την έδρα της Κυβέρνησης. Με την ανάληψη της προεδρίας από το Ρενιέρη στις 20 Ιουνίου 1827 η Εθνοσυνέλευση αποφάσισε να ακυρώσει παράνομες εκποιήσεις εθνικών κτημάτων που είχαν προηγηθεί, επέτρεψε τον υπό όρους εποίκισμό της χώρας από ορθοδόξους για τη δημογραφική της τόνωση, προέβλεψε ειδικό συμβούλιο για την προώθηση συμβιβασμού με τους Οθωμανούς και ασχολήθηκε με την αναπλήρωση του κυβερνήτη Καποδίστρια έως την άφιξή του.

Το σώμα της Βουλής και ο πρόεδρος της Ρενιέρης έφτασαν τελικά και εγκαταστάθηκαν στο Ναύπλιο στις 30 Μαΐου 1827, όταν ο πρόεδρος έκρινε –με τη συμπαράσταση και του Κολοκοτρώνη– ότι υπήρχαν πια οι ελάχιστες εγγυήσεις ασφάλειας έναντι των πολιτικών αντιπάλων. Τους επόμενους μήνες έως την άφιξη του Καποδίστρια η αποδιοργανωμένη κυβέρνηση εξαρτιόταν από τη Βουλή, η οποία με τη σειρά της παρακώλυε διαδικαστικά και ακύρωνε τις όποιες επείγουσες πρωτοβουλίες των υπουργών.

Ο Ρενιέρης μαζί με τους βουλευτές, αμέσως μετά την άφιξη του Καποδίστρια και υπακούοντας στην επιθυμία του, εξέδωσαν και υπέγραψαν στην Αίγινα Ψήφισμα (18 Ιανουαρίου 1828), με το οποίο συγκαλούσαν νέα εθνο-

συνέλευση. Επίσης, καταργούσαν τη Βουλή και στη θέση της ίδρυναν ένα συμβουλευτικό όργανο, το Πανελλήνιο, τα μέλη του οποίου θα όριζε ο κυβερνήτης. Τότε ο Καποδίστριας, κάτω από την πίεση των έκτακτων και πιεστικών συνθηκών και με δεδομένες τις επιταγές προηγούμενων αποφάσεων της Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας, έλαβε από τη Βουλή, με τη συναίνεση του προέδρου της Ρενιέρη, τον πλήρη έλεγχο της νομοθετικής εξουσίας. Ο Ρενιέρης, απολαμβάνοντας της εμπιστοσύνης του Καποδίστρια, ορίστηκε μέλος του Πανελληνίου και προσωρινός πρόεδρος της Επιτροπής Οικονομίας. Τον Οκτώβριο του 1829 ο Καποδίστριας τον έστειλε στην Κρήτη ως αντιπρόσωπό του, όπου και ανέλαβε πρόεδρος του λεγόμενου Κρητικού Συμβουλίου. Τότε μάλιστα ανέλαβε την πρωτοβουλία να ηγηθεί επαναστατικής κίνησης με την ευκαιρία της παρουσίας τμήματος του στόλου των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ανήκε στα ηγετικά στελέχη της ρωσόφιλης Φιλορθόδοξης Εταιρείας, μαζί με τους Γεώργιο Καποδίστρια (μικρότερο αδελφό του κυβερνήτη), το Μακεδόνα Εμμανουήλ Παπά και το Νικηταρά. Επιδίωξη της Εταιρείας αποτελούσε η απελευθέρωση της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, η πίεση προς τον Όθωνα να ασπαστεί το ορθόδοξο δόγμα, όπως και η εν γένει ενίσχυση της Ορθοδοξίας που, κατά την εκτίμησή τους, κινδύνευε. Εξαιτίας της συνωμοτικής δράσης της Εταιρείας, ο Ρενιέρης συνελήφθη στις Σπέτσες το Δεκέμβριο του 1839, ενώ ετοιμαζόταν να διαφύγει στα Επτάνησα. Παρά την αντιπολιτευτική του δράση με το «ρωσικό» κόμμα, κατείχε επί μακρόν τη θέση του συμβούλου επικρατείας, ενώ το 1844 ορίστηκε γερουσιαστής. Πέθανε στην Αθήνα το 1847 σε ηλικία 89 ετών.

Άρ. ΝΗ του Κώδικος τῶν Νόμων

*Ἑλληνικὴ Πολιτεία
Ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων*

Ἐπειδὴ ὁ παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐμπεπιστευμένος τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως Κύριος Ἰωάννης Ἀ. Καποδίστριας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα·

Ἐπειδὴ αἱ δειναὶ τῆς Πατρίδος περιστάσεις δὲν ἐσυγχώρησαν, οὔτε συγχωροῦσι τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐν Τροιζῆνι ἐπικυρωθέντος καὶ ἐκδοθέντος Πολιτικοῦ Συντάγματος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν·

Ἐπειδὴ ἡ σωτηρία τοῦ Ἔθνους εἶναι ὁ ὑπέρτατος πάντων τῶν Νόμων· καὶ

Ἐπειδὴ ἡ Βουλὴ ἀνεδέχθη παρὰ τῶν Λαῶν τὴν πρόνοιαν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας·

Ἡ Βουλὴ μόνον σκοπὸν ἔχουσα τὸ νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς, καὶ ὥς ἱερώτε-

Νικόλαος Ρενιέρης

ρόν της χρέος θεωροῦσα τοῦτο, καί τήν εὐδαμονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἐνεπιστεύθη τήν φροντίδα.

Καί ἐπειδή ὁ Κυβερνήτης ἐπρόβαλε σχέδιον μεταβολῆς Διοικήσεως προσωρινῆς·

Ψηφίζει

Α'. – Ὁ Κυβερνήτης μετά τῆς Βουλῆς συγκαλοῦσι τόν Ἑλληνικόν Λαόν εἰς Ἐθνική Συνέλευσιν κατά τήν δὲ τῆς ΚΣΤ Συνεδριάσεως τῆς ἐν Τροιζήνι Τρίτης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Β'. – Ἡ προσωρινή Διοίκησις τῆς Ἐπικρατείας κανονίζεται κατά τὰ ἐφεξῆς ἄρθρα.

1 – Ἐν Συμβούλιον συγκείμενον ἀπό μέλη... καί ὀνομαζόμενον Πανελλήνιον, μετέχει μετά τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος τῶν ἔργων καί τοῦ ὑπευθύνου τῆς Κυβερνήσεως, ἕως τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἣτις θέλει συνέλθει ἐντός τοῦ Ἀπριλίου μηνός 1828.

2 – Τό Πανελλήνιον διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα.

τό α' – ἔχει ἀντικείμενον τήν Οἰκονομίαν.

τό β' – τήν Διοίκησιν τῶν Ἐσωτερικῶν καθ' ὅλους αὐτῶν τοὺς Κλάδους.

τό γ' – τήν ὠπλισμένην δύναμιν ξηρᾶς καί θαλάσσης.

3 – Ἐκαστον Τμήμα προεδρεύεται παρ' ἐνός τῶν μελῶν του, ὀνομαζομένου Προβούλου. Δύω ἄλλα μέλη εἶναι ἐπιφορτισμένα εἰς ἕκαστον Τμήμα τήν σύνταξιν τῶν πράξεών του, φέροντα τόν τίτλον τοῦ Α' καί Β' Γραμματέως.

4 – Ὁ Πρόεδρος τοῦ Τμήματος τῆς Οἰκονομίας ὁμοῦ μέ τοὺς Προβούλους τῶν δύο ἄλλων Τμημάτων προεδρεύει τό Πανελλήνιον εἰς τὰς γενικάς του συνεδριάσεις· ὁ δέ Γραμματεὺς τοῦ Τμήματος τοῦ κινουντος τὰς ὑποθέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἐνασχολεῖται τό Πανελλήνιον, ἐνεργεῖ τὰ χρέη τοῦ Γραμματέως ταύτης τῆς συνελεύσεως.

5 – Ἐν Διάταγμα κανονίζει μερικώτερον τόν Ὄργανισμόν τοῦ Πανελληνίου ὡς καί τῶν Τμημάτων του, καί ὁρίζει τὰ προσήκοντα καθήκοντα αὐτῶν.

6 – Ἡ Βουλὴ καί ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ, ἣτις ἀπέθετο ἤδη τὰ χρέη της, παραδίδουν εἰς τοὺς τρεῖς Προβούλους καί τοὺς τρεῖς πρῶτους Γραμματεῖς τοῦ Πανελληνίου τὰ ἀρχεῖα των, καί ὅλας τὰς γνωστοποιήσεις ἀποτελειομένης εἰς τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα αἱ δυνάμεις ἀννάμεις ἐνήργησαν ἀπὸ τόν Μάϊον μῆνα ἕως σήμερον.

7 – Τὰ ψηφίσματα τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος θέλουν εἶσθαι θεμελιωμένα ἐπάνω εἰς τὰς ἐγγράφους ἀναφορὰς τοῦ Πανελληνίου ἢ τῶν Τμημάτων αὐτοῦ, καθόσον τό ἀντικείμενον τοῦ ψηφίσματος κινεῖται ἀπὸ τήν Διοίκησιν, ἢ καί ἀπὸ τήν Νομοθεσίαν.

8 – Τά ἀντικείμενα εἶναι Διοικητικά, ἐάν αἱ πράξεις τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως ἐπρονόησαν περί αὐτῶν, ὥστε δέν πρόκειται ἄλλο, εἰμῇ νά ἐκτελεσθῇ ὁ Νόμος. Εἶναι δέ Νομοθετικά, ὅταν ὁ Νόμος δέν ἐπρονόησε περί αὐτῶν.

Τά ψηφίσματα ταῦτα γίνονται ἐπάνω εἰς τὰς ἀναφοράς τοῦ Πανελληνίου· τά δέ ἄλλα ἐπάνω εἰς τὰς τῶν Τμημάτων.

9 – Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἔχει πλησίον του ἓνα Γενικόν Γραμματέα, φέροντα τίτλον τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, ὅστις προσυπογράφεται εἰς τὰ ψηφίσματα καί εἰς τήν ἀλληλογραφίαν.

10 – Θέλουν συσταθῇ Ἐπιτροπαί Εἰδικαί ἐντός τῶν κόλπων τοῦ Πανελληνίου καθόσον ἀπαιτοῦσι τοῦτο αἱ χρεῖαι τῆς Διοικήσεως καί αἱ ἐργασίαι, αἵτινες εἶναι κατεπεῖγον νά προετοιμασθοῦν διά τήν Ἐθνικήν Συνέλευσιν.

Γ'. – Ἀποτίθεται ἡ Βουλὴ τό ὅποῖον ἀνέλαβε χρέος τῆς Νομοδοτικῆς ἐξουσίας.

Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 18ῃ Ἰανουαρίου 1828

Ὁ Πρόεδρος

N. Ρενιέρης

(Ἐπονται αἱ τῶν βουλευτῶν ὑπογραφαί)

(Τ.Σ.) Ὁ Α' Γραμματεὺς Χ. Αἰνιάν

8. Δημήτριος Τσαμαδός

1831-1832

Υδραίος αγωνιστής και πολιτικός της επαναστατικής περιόδου. Το 1826 έλαβε μέρος ως πληρεξούσιος στην πρώτη φάση της Γ' Εθνοσυνέλευσης. Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, ορίστηκε μέλος της Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδος, η οποία με πρόεδρο τον Ανδρέα Ζαΐμη κλήθηκε να αντιμετωπίσει τις δύσκολες και επείγουσες συνθήκες της συγκυρίας. Η Επιτροπή ζήτησε να εγγυηθεί η Αγγλία τον επώδυνο συμβιβασμό που θα μετέτρεπε τους Έλληνες σε φόρου υποτελείς στους Οθωμανούς.

Στη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας του Καποδίστρια, ο Τσαμαδός διετέλεσε μέλος της Γερουσίας από το Νοέμβριο του 1829, ενώ ανέλαβε και τα καθήκοντα του προέδρου του σώματος τον Ιούνιο του 1830, μετά την παραίτηση του Γεώργιου Σισίνη. Παρέμεινε έως το τέλος αφοσιωμένος στον Καποδίστρια. Μάλιστα το Δεκέμβριο του 1831, μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη, εξελέγη πρόεδρος της Ε' Εθνοσυνέλευσης η οποία διεξήχθη στο Άργος (5-9 Δεκεμβρίου 1831) και το Ναύπλιο (15 Δεκεμβρίου 1831 - 17 Μαρτίου 1832) και ανακήρυξε ως «πρόεδρο της ελληνικής κυβερνήσεως» τον Αυγουστίνο Καποδίστρια. Ο Τσαμαδός ήταν από εκείνους που προσπάθησαν –παρά τη δυσμενή συγκυρία– να αποτρέψουν τον επερχόμενο εμφύλιο πόλεμο. Πολιτεύτηκε πάντοτε με πνεύμα επιείκειας και πειθούς έναντι των συνταγματικών, των πολιτικών δηλαδή αντιπάλων της καποδιστριακής παράταξης. Αργότερα, από το Σεπτέμβριο 1835, υπήρξε μέλος του Συμβουλίου της Επικρατείας που ίδρυσε ο Όθωνας.

III

*Πρόεδροι Γερουσίας
κατά την Καποδιστριακή περίοδο
(1829-1831)*

Ο θεσμός της Γερουσίας υποκατέστησε το Πανελλήνιο. Η στελέχωσή της, εξάλλου, στάθηκε η αφορμή να απομακρυνθούν από το προσκήνιο σημαντικές προσωπικότητες της πολιτικής ζωής της χώρας την περίοδο εκείνη. Οι Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Γεώργιος Κουντουριώτης και Σπυρίδων Τρικούπης αρνήθηκαν να συμβάλουν με τη συμμετοχή τους στην ανύψωση του γοήτρου του νέου συμβουλευτικού σώματος, ενώ έως το Νοέμβριο του 1829 οι περισσότεροι επώνυμοι της πολιτικής ζωής το είχαν εγκαταλείψει.

Η Γερουσία ήταν, όπως και το Πανελλήνιο, εικοσιεπταμελής. Έξι μέλη της διορίζονταν απευθείας από την Εθνοσυνέλευση, ενώ τα υπόλοιπα 21 που εκπροσωπούσαν τις τρεις κύριες περιοχές της επαναστατημένης Ελλάδας (Πελοπόννησο, Στερεά και νησιά) τα διορίζε ο κυβερνήτης από κατάλογο που του υπέβαλε η Εθνοσυνέλευση. Η τυπική έγκριση της Γερουσίας ήταν απαραίτητη σε αποφάσεις περί τα δημοσιονομικά και τα εθνικά κτήματα. Σύμφωνα με το νέο σύστημα, τυπικά τουλάχιστον, οι πληρεξούσιοι του έθνους, οι γερουσιαστές, που εκλέγονταν υπό κυβερνητική εποπτεία και έλεγχο, έδιναν απλώς διαδοχικές τυπικές εντολές στην Κυβέρνηση για να ασκήσει το έργο της.

Πρόεδροι της Γερουσίας κατά την περίοδο αυτή διετέλεσαν διαδοχικά οι Γεώργιος Σισίνης και Δημήτριος Τσαμαδός, που είχαν ήδη αναλάβει ανάλογα αξιώματα και κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο.

1. Γεώργιος Σισίνης

1829-1830

Ο Σισίνης διετέλεσε πρόεδρος της Γερουσίας από τις 12 Σεπτεμβρίου 1829 έως τις 15 Ιουνίου του 1830.*

* Για τα βιογραφικά στοιχεία του, βλ. στον παρόντα τόμο, σ. 62-65.

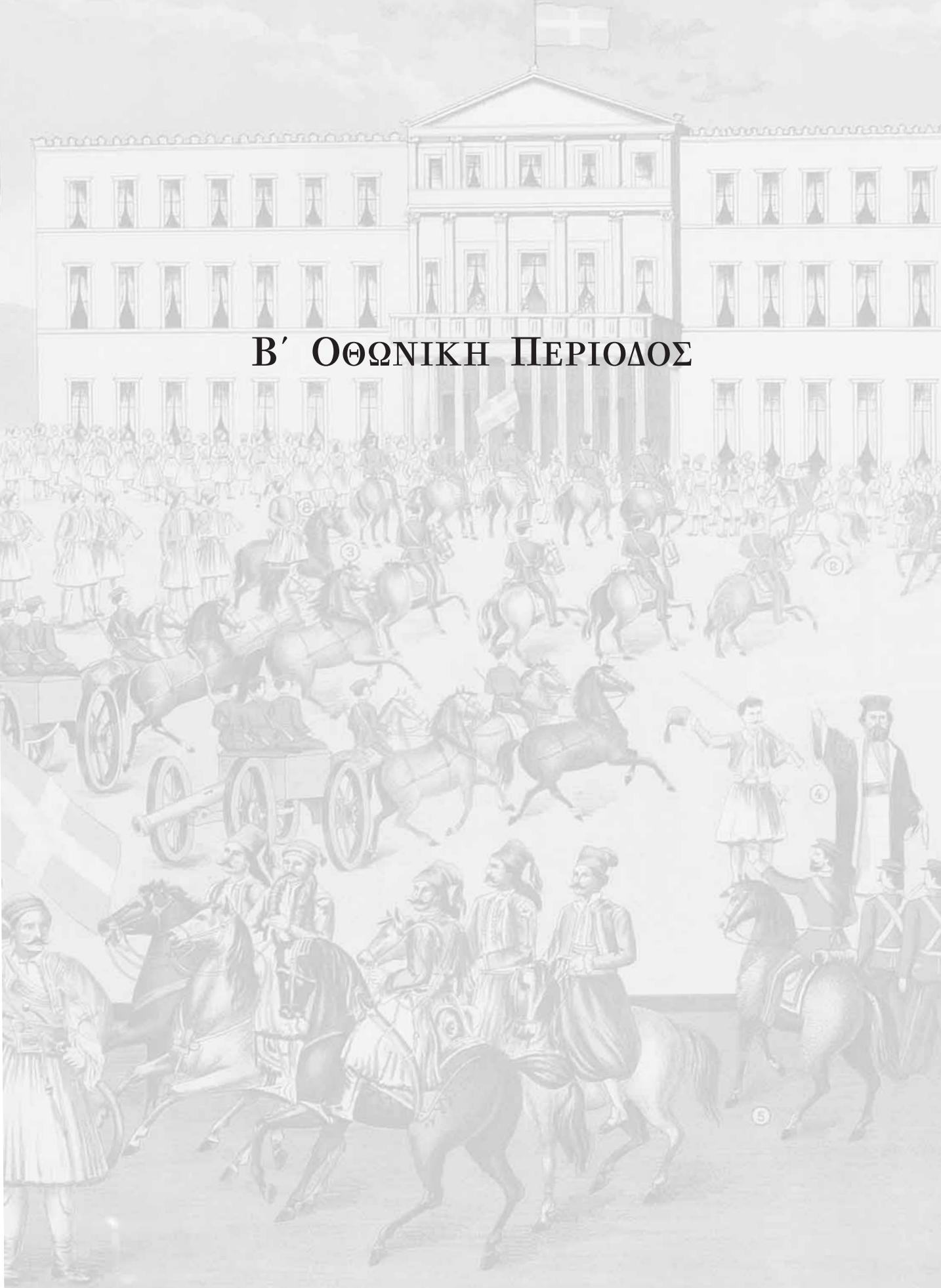
2. Δημήτριος Τσαμαδός

1830-1831

Ο Τσαμαδός διετέλεσε πρόεδρος της Γερουσίας από τον Ιούνιο του 1830 έως το Δεκέμβριο του 1831.*

* Για τα βιογραφικά στοιχεία του, βλ. στον παρόντα τόμο, σ. 80.

Β' ΟΘΩΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

IV

*Πρόεδροι Εθνοσυνέλευσης και Βουλής
κατά τη Β' Οθωνική περίοδο
(1843-1862)*

Ήδη πριν από την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα, τα τελευταία ίχνη της συνταγματικής διακυβέρνησης εγκαταλείπονταν, προκειμένου οι θεσμοί να προσαρμοστούν στα δεδομένα της μοναρχικής διακυβέρνησης, η οποία συνιστούσε βασικό χαρακτηριστικό και της διεθνούς πολιτικής συγκυρίας στην ευρωπαϊκή τουλάχιστον εκδοχή της Παλινόρθωσης. Η ατελής έστω παράδοση του συνταγματικού φιλελευθερισμού των επαναστατικών χρόνων παραμεριζόταν μέσα σε κλίμα φατριασμών και εμφύλιων συγκρούσεων, που ακολούθησαν τη δολοφονία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (Σεπτέμβριος 1831), υπέρ της επικράτησης στοιχειώδους τάξης και ευρυθμίας, που αναμενόταν ότι θα επέβαλλε η συγκεντρωτική μοναρχική διακυβέρνηση της χώρας.

Στις 6 Φεβρουαρίου 1833 από την αγγλική φρεγάτα «Μαδαγασκάρη» αποβιβάστηκε στο λιμάνι του Ναυπλίου, πρωτεύουσας ακόμη του νεοσύστατου βασιλείου, το δεκαεπτάχρονο Όθωνα, τα μέλη της Αντιβασιλείας και τη βασιλική συνοδεία. Τα πλήθη κόσμου που συγκεντρώθηκαν στην υποδοχή του νεαρού βασιλιά έβλεπαν στο πρόσωπό του να ενσαρκώνεται η προοπτική της ειρήνευσης μετά το σχεδόν δεκαετή πόλεμο, αλλά και της ομαλότητας ύστερα από τις τεταμένες εσωτερικές σχέσεις και διαμάχες.

Η δεκαετής περίοδος της απόλυτης μοναρχίας, κατά τη διάρκεια της οποίας τα κόμματα και οι πολιτικοί αρχηγοί βρίσκονταν σε ουσιαστική αδράνεια, διακρίνεται σε δύο υποπεριόδους: της Αντιβασιλείας (1833-1835) και της άμεσης ανάληψης της εξουσίας από τον Όθωνα (1835-1843).

Έως την ενηλικίωση του Όθωνα, το 1835, τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβαν τα μέλη της Αντιβασιλείας, όπως οριζόταν από τις διεθνείς συνθή-

κες. Κατά την πρώτη δεκαετία, 1833-1843, η εσωτερική πολιτική κατάσταση χαρακτηριζόταν από την προσπάθεια της Αντιβασιλείας αρχικά και του Όθωνα στη συνέχεια να περιορίσει την ισχύ των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της ελληνικής κοινωνίας, οι οποίες την εποχή εκείνη εκφράζονταν μέσα από τα τρία πολιτικά κόμματα που έμειναν γνωστά ως «αγγλικό», «γαλλικό» και «ρωσικό» κόμμα. Η πολιτική τακτική βασιζόταν κυρίως στην προώθηση της μιας πλευράς κάθε φορά και στην περιθωριοποίηση των υπολοίπων. Συνάμα αντικατόπτριζε τις διαθέσεις των Ανακτόρων απέναντι στις ευρωπαϊκές δυνάμεις, οι οποίες ευνοούσαν και υποστήριζαν διαφορετικό η καθεμιά κόμμα. Η αντίδραση, ωστόσο, των παραδοσιακών ηγετικών στρωμάτων στην τακτική της περιθωριοποίησής τους από τα Ανάκτορα εκφράστηκε αρχικά με τοπικές εξεγέρσεις, ενώ σταδιακά έλαβε τη μορφή διεκδίκησης συνταγματικής οργάνωσης της πολιτείας. Η εξέλιξη κορυφώθηκε με το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και την υποχρέωση του Όθωνα να παραχωρήσει σύνταγμα και την ανάλογη μορφή διακυβέρνησης του κράτους.

Κατά την πρώτη οθωνική περίοδο της απολυταρχικής διακυβέρνησης (1833-1843), η προσπάθεια συγκρότησης σύγχρονου κράτους συνοδεύθηκε από την εγκαθίδρυση βασικών θεσμών και ενός νομικού πλαισίου που προσδιόριζε, τόσο τις σχέσεις του κράτους με τους πολίτες, όσο και τη λειτουργία της πολιτικής ζωής της χώρας. Το έργο της συγκρότησης και της θεσμικής θεμελίωσης του νεοσύστατου κράτους ανατέθηκε στην Αντιβασιλεία. Το αυστηρό συγκεντρωτικό μοντέλο διοίκησης που αυτή εισήγαγε, με βάση την αντίστοιχη ευρωπαϊκή εμπειρία, αποκρυσταλλώθηκε στην οργάνωση του κρατικού μηχανισμού, στην ανασυγκρότηση του στρατού και στη ρύθμιση των σχέσεων του Κράτους με την Εκκλησία. Απουσίαζαν, βέβαια, την περίοδο αυτή (1833-1843) οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί εκπροσώπησης του λαού (εθνοσυνελεύσεις, Βουλή, Γερουσία), που είχαν λειτουργήσει, αν και ατελώς, κατά την επαναστατική περίοδο.

Από τους σημαντικούς νέους θεσμούς που εισήχθησαν στη χώρα κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας, ως υποκατάστατο των γνήσιων αντιπροσωπευτικών θεσμών, υπήρξε το Συμβούλιο της Επικρατείας, που ιδρύθηκε με διάταγμα της 30ής Σεπτεμβρίου 1835. Επρόκειτο για σώμα συμβουλευτικού και γνωμοδοτικού χαρακτήρα, με αρμοδιότητα την εξέταση του προϋπολογισμού, των φορολογικών νόμων και της νέας νομοθεσίας. Συγχρόνως αποτελούσε και το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας, κατά το αντίστοιχο γαλλικό παράδειγμα. Ήταν εικοσαμελές και τα μέλη του υπηρετούσαν, εκτός από την ολομέλεια, σε τέσσερις επιτροπές, στις οποίες διεξάγονταν αρχικά οι συζητήσεις των επιμέρους περιπτώσεων.

Τα μέλη διορίζονταν από το βασιλιά για απεριόριστο χρονικό διάστημα, μια και ήταν ελεύθερα ανακλητά από αυτόν. Δεν επιτρεπόταν να απομακρύνονται από την Αθήνα χωρίς άδεια, προκειμένου να χαλαρώσουν οι δεσμοί

με τους οπαδούς τους στην επαρχία. Τους διορισμούς σε αυτό το ανώτατο σώμα της διοίκησης χειρίστηκε κατά τέτοιο τρόπο ο Όθωνας, ώστε να υπάρξει ισόρροπη συμμετοχή όλων των κομμάτων, παρά την ελαφρά υπεροχή των εκπροσώπων του «αγγλικού» κόμματος. Στην πρώτη σύνθεση του Συμβουλίου της Επικρατείας συμπεριλήφθηκαν σημαντικές πολιτικές προσωπικότητες του τόπου, όπως οι Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Ιωάννης Κωλέττης, Ανδρέας Μεταξάς, Σπυρίδων Τρικούπης, Γεώργιος Κουντουριώτης, Μπενιζέλος Ρούφος και Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Παρά ταύτα, το Συμβούλιο της Επικρατείας δεν άσκησε καμία ουσιαστική επιρροή προς την κατεύθυνση της μείωσης του απολυταρχικού χαρακτήρα του καθεστώτος. Αντίθετα, ως θεσμός μάλλον ταυτίστηκε με αυτό, τουλάχιστον κατά την αντίληψη της κοινής γνώμης.⁵ Το γεγονός αυτό οδήγησε αργότερα, με τη λήξη της περιόδου της απολυταρχίας, στην κατάργησή του, σύμφωνα με το άρθρο 102 του Συντάγματος του 1844 (*«Τό Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας παύει, καί διαλύεται ἀντοδικαίως ἅμα παρέλθωσι τρεῖς μῆνες...»*).

Οι νέοι θεσμοί συνάντησαν τις αντιστάσεις των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων της ελληνικής κοινωνίας. Ο κλήρος, οι κοινοτικοί άρχοντες και οι οπλαρχηγοί αντιστέκονταν, καθώς οι νέοι θεσμοί έπλητταν την κοινωνική και την πολιτική τους επιρροή. Ως συνέπεια σημειώθηκε μια σειρά τοπικών εξεγέρσεων, ιδίως κατά τη δεκαετία του 1830, οι οποίες προέβαλλαν και το αίτημα για σύνταγμα.

Αυτό έμελλε να γίνει πραγματικότητα ύστερα από το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου, στο οποίο συμμετείχε ο στρατός. Σημαντικό ρόλο έπαιξε τότε και το Συμβούλιο της Επικρατείας, το οποίο συγκλήθηκε τα ξημερώματα της 3ης Σεπτεμβρίου για να νομιμοποιήσει και να επικυρώσει τις επαναστατικές πράξεις. Ο στρατός (δηλαδή, η φρουρά των Αθηνών) κάλεσε τους συμβούλους επικρατείας να προσέλθουν σε συνεδρίαση των ηγετών της εξέγερσης. Στο τέλος της συνεδρίασης συντάχθηκε προκήρυξη που αναγνώριζε το κίνημα και καθιστούσε συνυπεύθυνο το Συμβούλιο. Συγχρόνως το τελευταίο συνέταξε και αναφορά προς τον Όθωνα, στην οποία διατυπωνόταν το αίτημα για ψήφιση συντάγματος, ενώ καθοριζόταν –μεταξύ άλλων– η σύγκληση εθνοσυνέλευσης μέσα σε ένα μήνα. Προβλεπόταν επίσης η απομάκρυνση των ξένων υπηκόων από τις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας.

Το επαναστατικό κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 έφερε και πάλι στο προσκήνιο τα μέλη των παλαιών ηγετικών ομάδων, χωρίς όμως τους πρότε-

5. Ο Ignaz von Rundhart, που ανέλαβε την άσκηση κυβερνητικών καθηκόντων την περίοδο εκείνη, διατύπωσε το 1837 την άποψη ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας θα μπορούσε μελλοντικά να εξελιχθεί σε ένα είδος κοινοβουλίου, χωρίς όμως οι αποφάσεις του να δεσμεύουν το βασιλιά. Εξάλλου, οποιαδήποτε σκέψη για σύνταγμα τότε παρέπεμπε σε «αγγλικό προσηλυτισμό».

ρους όρους της κοινωνικής και πολιτικής τους κυριαρχίας. Η αποφυγή διανομής των γαιών, που περιέρχονταν στο κράτος μετά τη λήξη της οθωμανικής κατοχής, καθιστούσε γι' αυτά επιτακτική την εμπλοκή τους στους διοικητικούς - πολιτικούς μηχανισμούς. Εξάλλου, το κύριο πολιτικό και κοινωνικό τους “κεφάλαιο” παρέμενε το προσωπικό και οικογενειακό τους κύρος. Ο ηγετικός ρόλος, που διαδραμάτισαν κατά την επαναστατική περίοδο, τους επέτρεψε να διατηρήσουν την επιρροή τους στο πολιτικό σκηνικό και στα χρόνια που ακολούθησαν. Έτσι μετά τις εξελίξεις του 1843 αρχίζει πλέον ουσιαστικά η ανάδειξη πολιτικών προσώπων σε μόνιμη βάση. Οι πολιτικές οικογένειες επρόκειτο να επιδείξουν εντυπωσιακή ανθεκτικότητα για ένα σχεδόν αιώνα, ενώ παράλληλα πανίσχυρος παρέμεινε ο πολιτικός τοπικισμός και οι πελατειακές σχέσεις. Οι διακεκριμένες πολιτικές οικογένειες των προυχόντων (“τα τζάκια”) συνδέονταν στενά με την εκλογική τους πελατεία στους τόπους καταγωγής τους, στην οποία παρείχαν πολιτική προστασία ως αντάλλαγμα για την υποστήριξη που λάμβαναν από αυτήν κατά τα χρονικά διαστήματα που διεξάγονταν οι εκλογικές αναμετρήσεις στην ασταθή ακόμα δημοκρατία. Εξάλλου, η πολιτική ισχύς και επιρροή σε τοπικό επίπεδο περνούσε από πολιτικές διαμεσολαβήσεις που έπαιρναν τη μορφή σύνθετων “πελατειακών δικτύων”.

Με το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, όταν ο Όθωνας υποχρεώθηκε να παραχωρήσει σύνταγμα, εγκαινιάστηκε η μακρά και περίπλοκη διαδικασία εγκαθίδρυσης των κοινοβουλευτικών θεσμών στη χώρα. Μια ιστορική διαδικασία που αποτέλεσε κεντρικό πεδίο αντιπαράθεσης με τα Ανάκτορα, τόσο στην περίοδο της βασιλείας του Όθωνα, όσο και στα χρόνια που ακολούθησαν.

Αμέσως μετά την επικράτηση του επαναστατικού κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου, διορίστηκε “οικουμενική” κυβέρνηση με τη συμμετοχή των τριών κομμάτων («αγγλικό», «γαλλικό», «ρωσικό») υπό τον Ανδρέα Μεταξά και συγκλήθηκε Εθνοσυνέλευση. Η εκλογή των μελών της ολοκληρώθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 1843 και συγκροτήθηκε σε σώμα στις 8 Νοεμβρίου. Απαρτιζόταν από 244 πληρεξουσίους, που είχαν αναδειχθεί σε 92 περιφέρειες. Από την αρχή ξεχώρισαν δύο αντιπαρατιθέμενες στάσεις και πολιτικές απόψεις, η ριζοσπαστική ως προς τις συνταγματικές διεκδικήσεις και η συντηρητική με διάθεση συνεννόησης με το Στέμμα και τις Μεγάλες Δυνάμεις. Σε μια ενδιαμέση διαλλακτική στάση αποφασιστικό ρόλο έπαιξαν οι ηγέτες των τριών παραδοσιακών “ξενόφιλων” κομμάτων, Μαυροκορδάτος, Κωλέττης και Μεταξάς. Η κατάρτιση του πρώτου συντάγματος αποτέλεσε αντικείμενο διαβουλεύσεων και επεξεργασίας της Εθνοσυνέλευσης έως τις 21 Φεβρουαρίου 1844. Η όλη διαδικασία ολοκληρώθηκε στις 18 Μαρτίου του 1844 με την κύρωση του κειμένου από το βασιλιά.

Μετά τη λήξη των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης δημοσιεύτηκε το νέο

Σύνταγμα (του 1844) που απαρτιζόταν από 107 άρθρα. Επρόκειτο για ένα προωθημένο, υπό τις περιστάσεις, συνταγματικό κείμενο που εξόπλιζε τη χώρα με ορισμένα φιλελεύθερα χαρακτηριστικά, περιλαμβανομένης της στοιχειώδους αναφοράς της Κυβέρνησης στη Βουλή (όχι βέβαια της λογοδοσίας σε αυτήν). Στο πλαίσιο της πολιτειακής αλλαγής, καταργήθηκε η απόλυτη μοναρχία και αντικαταστάθηκε από το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας. Το Σύνταγμα είχε σαφείς επιρροές από το Γαλλικό Σύνταγμα του 1830 και χαρακτηριζόταν από τη μοναρχική αρχή, η οποία καθιστούσε ουσιαστικά πανίσχυρο το βασιλιά. Εισήχθη, βέβαια, η θεμελιώδης αρχή της διάκρισης των εξουσιών, η οποία όμως στην πράξη παρέμεινε ανεφάρμοστη.

Ειδικότερα, προβλεπόταν ότι η νομοθετική εξουσία θα ασκούσαν από κοινού από το βασιλιά, την αιρετή, τριετούς θητείας, Βουλή (που δεν θα είχε λιγότερα από 80 μέλη –στην πράξη ο αριθμός τους κυμάνθηκε μεταξύ 127 και 142 μελών), την οποία ο βασιλιάς θα μπορούσε να διαλύει κατά βούληση, και τη Γερουσία, που αποτελούνταν από τουλάχιστον 27 ισόβια μέλη, ηλικίας άνω των 40 ετών που διορίζονταν από το βασιλιά.

Η εκτελεστική εξουσία περιερχόταν ουσιαστικά στην αρμοδιότητα του Στέμματος και την ασκούσαν οι υπουργοί, οι οποίοι διορίζονταν και λογοδοτούσαν σε αυτό. Το Στέμμα ήταν επίσης η πηγή της δικαστικής εξουσίας. Προβλεπόταν ακόμη η διενέργεια εκλογών ανά τριετία για την ανάδειξη νέας Βουλής και το σχηματισμό Κυβέρνησης. Οι εκλογές θα διεξάγονταν με πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων. Δικαίωμα ψήφου θα είχαν οι άνδρες άνω των 25 ετών, κατά το πρότυπο των σχετικών άρθρων των συνταγμάτων της επαναστατικής περιόδου. Το δικαίωμα της ψήφου είχε περίπου καθολικό χαρακτήρα, κάτι που ήταν αρκετά πρωτοποριακό, ακόμη και για τα δυτικοευρωπαϊκά δεδομένα. Επιπλέον, στο πεδίο των ατομικών και των πολιτικών δικαιωμάτων, καθιερώθηκε η ισονομία και προστατεύονταν ρητά η προσωπική ελευθερία.

Σε ζήτημα οξείας αντιπαράθεσης αναδείχθηκε κατά την Εθνοσυνέλευση η διάκριση μεταξύ «αυτοχθόνων» και «ετεροχθόνων» Ελλήνων, ως προς την πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα, με συνέπεια να υποχωρεί η αρχή της ισότητας. Ισχυρή μερίδα των πληρεξουσίων (μεταξύ των οποίων και ο στρατηγός Μακρυγιάννης) επιθυμούσε να αποστερηθούν την ελληνική ιθαγένεια και να απομακρυνθούν από την πολιτική ζωή του τόπου όσοι είχαν γεννηθεί εκτός των στενών, ακόμα τότε, ορίων του ελληνικού κράτους. Τελικά επικράτησε η μέση οδός, σύμφωνα με την οποία οι «ετερόχθονες» –εκτός όσων είχαν εγκατασταθεί στη χώρα πριν από το 1837 ή είχαν πολεμήσει στην Επανάσταση– αποκλείονταν από τα δημόσια αξιώματα. Το δικαίωμα της πρόσβασης σε αυτά περιοριζόταν συνεπώς μόνο στους «αυτόχθονες» Έλληνες, ενώ αφαιρέθηκε και η ρητή μνεία της αξιοκρατικής ρήτηρας (*«δοτήρ δέ τούτων μόνη ή άξιώτης έκάστου»*), η οποία ωστόσο περιλαμβανόταν στα συνταγματικά κείμενα της επαναστατικής περιόδου.

Παρά την εντυπωσιακή πολιτειακή μεταβολή και την ανάδειξη εθνικής αντιπροσωπείας μέσω της διενέργειας βουλευτικών εκλογών, όπως οριζόταν από το Σύνταγμα του 1844, η λειτουργία του κοινοβουλευτισμού στις δύο επόμενες δεκαετίες μόνο ομαλή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί. Ο Όθωνας εκμεταλλεύτηκε τις διατάξεις του Συντάγματος που όριζαν ότι η εκτελεστική εξουσία ασκείται από το βασιλιά, μέσω των υπουργών, τους οποίους διορίζει και έπανε κατά βούληση, χωρίς την προηγούμενη έγκριση της Βουλής. Αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής υπήρξαν οι λεγόμενες “αυλικές κυβερνήσεις”. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι εκλογές αυτής της περιόδου (εκτός από την περίπτωση της κυβέρνησης Μαυροκορδάτου το 1844) αναδείκνυαν νικητή το εκάστοτε κυβερνών κόμμα, ενώ οι εναλλαγές των κομμάτων στην εξουσία οφείλονταν στην απόκτηση ή την απώλεια της βασιλικής εύνοιας. Σε αυτήν την πρακτική αποδίδονταν και τα συχνά φαινόμενα εκλογικής φανυλότητας και νοθείας.

Επικράτησε τότε στον πολιτικό στίβο ένα είδος παραδοσιακής πολιτικής νοοτροπίας, που παρέπεμπε σε προεπαναστατικά πρότυπα και χαρακτηριζόταν από την επιδίωξη αναπαραγωγής των δικτύων τοπικής ισχύος και επιρροής. Τη διαμόρφωση κλειστών πελατειακών σχέσεων και συνδιαλλαγών, επί των οποίων ακόμη και η κεντρική εξουσία των Αθηνών έμοιαζε να έχει ελάχιστη επιρροή. Αυτή η κατάσταση ήταν μοιραίο να αντανακλάται στην πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα και τις θέσεις. Η λειτουργία των οικογενειακών δικτύων μπορεί να εξηγήσει εν μέρει την εικόνα που παρουσίαζαν πολλές ισχυρές οικογένειες, τα άρρενα μέλη των οποίων επιδείκνυαν σαφή ομοιομορφία στις επαγγελματικές τους προτιμήσεις, με κύρια αναφορά τη στρατιωτική σταδιοδρομία και την ανάληψη δημόσιων αξιωμάτων.

Ως προς τη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού αυτής της περιόδου είναι ίσως αξιοσημείωτο ότι οι επτά εκλογικές αναμετρήσεις των ετών 1844-1862, που έγιναν υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1844, οδήγησαν σε επτά αντίστοιχες συνθέσεις της Βουλής μέσα σε μία 18ετία. Ο μέσος όρος της θητείας του Κοινοβουλίου κατά την περίοδο αυτή ανερχόταν στα 2,5 χρόνια. Κατά συνέπεια, η διάρκεια της βουλευτικής περιόδου της περιόδου 1844-1862 υπολειπόταν κατά μισό έτος περίπου από την τριετία που όριζε ως διάρκεια της κοινοβουλευτικής θητείας το Σύνταγμα του 1844. Η σχετική σταθερότητα στη σύνθεση του Κοινοβουλίου την περίοδο αυτή έρχεται σε αντίθεση με το φαινόμενο της πρόωρης διάλυσης της Βουλής που αποτέλεσε σχεδόν “κανόνα” για την ελληνική κοινοβουλευτική ιστορία. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός ότι η πρόωγη διάλυση της Βουλής συνδεόταν με τρόπο αντιστρόφως ανάλογο με την αστάθεια των κυβερνήσεων. Σε μια εποχή που οι εκλέκτορες κάθε επαρχίας με τη συμπλήρωση ψηφοδελτίων, όπως όριζε ο εκλογικός νόμος του 1844, ψήφιζαν μεμονωμένα άτομα και όχι ενιαίους κομματικούς συνδυασμούς, η αυτονομία της βουλευτικής υποψηφιότητας οδηγούσε στη δια-

μόρφωση ασταθών πολιτικών σχηματισμών με υποψηφίους που ανήκαν σε διαφορετικές παρατάξεις.

Στην περίοδο 1844-1862, η Βουλή συγκαλείται συνήθως από λίγες μέρες έως λίγες εβδομάδες μετά τις εκλογές. Τα ενδιάμεσα χρονικά διαστήματα μεταξύ των βουλευτικών συνόδων της περιόδου 1844-1862 κυμαίνονταν από λίγες εβδομάδες, ενώ έφταναν έως και το οκτάμηνο. Οκτώ μήνες μεσολάβησαν το 1854 μεταξύ της α' και της β' συνόδου της Δ' βουλευτικής περιόδου, όσο διήρκεσαν οι έκτακτες πολιτικές εξελίξεις στη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου. Επίσης, ιδιαίτερα μεγάλης διάρκειας ήταν οι διακοπές των συνόδων κατά τους μήνες της άνοιξης και του καλοκαιριού των ετών 1857-1860, της Ε' και ΣΤ' βουλευτικής περιόδου, όταν η διάρκεια διακοπής λειτουργίας της Βουλής κυμαινόταν μεταξύ ενός και πέντε μηνών. Ιδιαίτερα πρόωρα διακόπηκε η β' σύνοδος της ΣΤ' βουλευτικής περιόδου, στις 16 Νοεμβρίου 1860, όταν διαλύθηκε η Βουλή και προκηρύχθηκαν εκλογές, όπως και η β' σύνοδος της Ζ' βουλευτικής περιόδου.

Η διάρκεια των συνόδων της Βουλής από ένα έτος που ήταν έως το 1854, περιορίστηκε στο μέσο όρο του εξαμήνου μεταξύ των ετών 1854-1862, λόγω κυρίως της πολιτικής αστάθειας της περιόδου αυτής. Οι διαφοροποιήσεις στη διάρκεια της εκάστοτε βουλευτικής συνόδου θα πρέπει μάλλον να αποδοθούν στις τρέχουσες πολιτικές συγκυρίες και στην παρεμβολή πολιτικών προβλημάτων ή κρίσεων. Έτσι, δεν αποτελούν ασφαλείς δείκτες για την ποιότητα του ελληνικού κοινοβουλευτισμού.

Όσον αφορά τους λόγους διάλυσης της Βουλής, η λήξη της τριετούς βουλευτικής περιόδου αποτέλεσε το λόγο διάλυσης τριών από τις επτά βουλευτικές περιόδους των ετών 1844-1862 (εκείνες που λήγουν το 1850, το 1853 και το 1856). Τη Βουλή του 1847 διέλυσε λίγο πριν από τη λήξη της θητείας της ο πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης, με την έγκριση του Στέμματος. Τη Βουλή διέλυσε επίσης με δική του πρωτοβουλία δύο φορές ο Όθωνας: η πρώτη ήταν το Μάιο του 1859, εξαιτίας της κρίσης που δημιούργησε η φοιτητική εξέγερση των Σκιαδικών, όπως και το γενικότερο αντιδυναστικό κλίμα. Ο Όθωνας διέλυσε και πάλι τη Βουλή το Νοέμβριο του 1860, εξαιτίας της εκλογής προέδρου της Βουλής που προερχόταν από την αντιπολίτευση. Η διάλυση της Βουλής του 1862 οφειλόταν στην ανατροπή του οθωνικού καθεστώτος.

Την περίοδο αυτή, οι παρεμβάσεις του Στέμματος στο σχηματισμό κυβέρνησης και στους διορισμούς υπουργών ήταν τέτοιας έκτασης, που ουσιαστικά αποσυνέδεαν την όποια εκλογική διαδικασία από την άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας, με αποτέλεσμα η εξασφάλιση της πλειοψηφίας από ένα κόμμα να μην οδηγεί απαραίτητα στο σχηματισμό κυβέρνησης από αυτό. Εξάλλου, η απρόσκοπτη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού, χωρίς βασιλικές παρεμβάσεις στο σχηματισμό κυβερνήσεων, αποτέλεσαν μόνιμο σημείο αντιπαράθεσης στις σχέσεις του Στέμματος με τις πολιτικές δυνάμεις, ιδίως από

τα μέσα της δεκαετίας του 1850, οπότε και αναδεικνύεται μια νέα γενιά πολιτικών με διαφορετική πολιτική παιδεία και συμπεριφορά. Συγχρόνως, οι παλαιοί πολιτικοί σχηματισμοί, το «αγγλικό», το «γαλλικό» και το «ρωσικό» κόμμα, είχαν αρχίσει να αποδυναμώνονται δραστικά.

Ο Όθωνας κατάφερε, βέβαια, να ανακτήσει μέρος της φθίνουσας δημοτικότητάς του με τα συμβάντα του Ρωσοτουρκικού πολέμου στην Κριμαία, το 1854, όταν βρήκε την ευκαιρία να προβάλει δυναμικά το εθνικό όραμα της Μεγάλης Ιδέας. Στις 20 Απριλίου 1854 διέλυσε αιφνιδιαστικά τη Βουλή και διέκοψε τις εργασίες της Γερουσίας, εξαιτίας της διαφωνίας του με τον πρωθυπουργό Αντώνιο Κριεζή σχετικά με τις αλυτρωτικές κινήσεις σε Θεσσαλία, Ήπειρο και Μακεδονία.

Με τις μεθοδεύσεις αυτές, όμως, τελικά δεν κέρδιζε παρά μόνο χρόνο. Η δυσαρέσκεια εναντίον του κορυφώθηκε με την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1862, η οποία οδήγησε στην έξωσή του, ύστερα από τριακονταετή από μέρους του βασιλεία, και στην ενθρόνιση του Γεωργίου Α'. Η αλλαγή βασιλικής δυναστείας συνοδεύθηκε από νέα πολιτειακή μεταβολή και από την ψήφιση του Συντάγματος του 1864.

Στη συνέχεια παρατίθενται βιογραφικά στοιχεία για τους προέδρους της Βουλής κατά την εικοσαετία 1843-1862. Την περίοδο αυτή αναδείχθηκαν 19 πρόεδροι, ενώ τη μεγαλύτερη σε διάρκεια θητεία είχε ο Λάζαρος Πουρδής, με την εξαίρεση του Ανδρέα Αυγερινού, του οποίου η συνολική θητεία στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής (και κατά την επόμενη περίοδο 1864-1924) ξεπέρασε την πενταετία.

9. Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς)

1844

Ο Νικήτας Σταματελόπουλος, γνωστός και ως Νικηταράς, γεννήθηκε το 1782 στο χωριό Μεγάλη Αναστάσοβα (Αναστασίτσα) της Αρκαδίας. Ο πατέρας του Σταματέλλος Τουρκολέκας, όπως ο θείος του Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο ίδιος αργότερα, ήταν κάποι, δηλαδή ένοπλοι στην υπηρεσία των Δεληγιανναίων, προυχόντων της Αρκαδίας. Τα παιδικά του χρόνια τα πέρασε στο χωριό του πατέρα του, το Τουρκολέκα της περιοχής της Μεγαλόπολης, και σε ηλικία 11 ετών τον ακολούθησε στα βουνά ως κλέφτης. Στη συνέχεια εντάχθηκε ως μπουλουξής στο σώμα του περίφημου κλέφτη Ζαχαριά Μπαρμπιτσιώτη, όπου διακρίθηκε για την ανδρεία του. Αργότερα παντρεύτηκε την κόρη του Μπαρμπιτσιώτη, με την οποία απέκτησε τρία παιδιά.

Ο Νικηταράς ήταν ένας από τους αποτελεσματικότερους στρατιωτικούς αρχηγούς της Επανάστασης με χαρακτηριστική πολεμική δεξιότητα. Προκαλούσε συχνά αιφνιδιασμούς στον εχθρό και ήταν, κατά κάποιον τρόπο, ο επιτελικός νους του Κολοκοτρώνη, με τον οποίο συμπαρατάχθηκε και κατά τους εμφύλιους πολέμους. Στις αρχές του πρώτου εμφύλιου πολέμου, το 1824, κατά τη σύγκρουση Βουλευτικού και Εκτελεστικού σώματος, ήταν επικεφαλής ένοπλου τμήματος που διέλυσε τη συνεδρίαση του Βουλευτικού, απειλώντας με επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας. Πιθανόν να ήταν ο πρώτος που εξέφρασε ρητά μια τέτοια απειλή κατά τη νεότερη ελληνική ιστορία.

Αρνήθηκε να υπογράψει την περίφημη “πράξη υποτέλειας” προς την Αγγλία, το 1825. Αντίθετα μαζί με τον Κολοκοτρώνη επιδίωκε την προστασία της Ρωσίας, θεωρώντας ουσιαστικά τον τσάρο μυστικό ηγέτη της Επανάστασης και αποστέλλοντάς του εκκλήσεις για βοήθεια. Αυτό δεν εμπόδιζε βέβαια

τον Κολοκοτρώνη να αναζητά παράλληλα βοήθεια, τόσο από την Αγγλία, όσο και από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Πριν από την έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια στην Ελλάδα (Ιανουάριος 1828), ο Νικηταράς συμμετείχε ενεργά στη μυστική εταιρεία Φοίνικας, η οποία αποσκοπούσε στην εδραίωση φιλορωσικού εθνικού κόμματος στην Ελλάδα. Ο Νικηταράς υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη της, τα οποία είχαν αναλάβει να προσκαλέσουν τον Καποδίστρια να αναλάβει κυβερνητικά καθήκοντα στην Ελλάδα. Η εταιρεία αυτή που αύξησε σημαντικά τον αριθμό των μελών της αργότερα, συνέχισε τη δράση της κατά την καποδιστριακή περίοδο και πιθανότατα εξελίχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1830 στη Φιλορθόδοξη Εταιρεία.

Κατά την καποδιστριακή περίοδο ο Νικηταράς διορίστηκε υπασπιστής του κυβερνήτη και εκλέχθηκε πληρεξούσιος του Λεονταρίου στην Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους (1829).

Κατά τη βασιλεία του Όθωνα, εξαιτίας της ρωσόφιλης στάσης του, φυλακίστηκε στην Αίγινα το 1839, κατηγορούμενος για συνωμοτική δράση. Ανήκε στα ηγετικά στελέχη της Φιλορθόδοξης Εταιρείας μαζί με τους Γεώργιο Καποδίστρια (μικρότερο αδελφό του κυβερνήτη), Εμμανουήλ Παπά και Νικόλαο Ρενιέρη. Ο Νικηταράς μάλιστα είχε το αξίωμα του υπεύθυνου περί τα στρατιωτικά. Σκοπός τους ήταν η απελευθέρωση της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, ο εξαναγκασμός του Όθωνα να ασπαστεί το ορθόδοξο δόγμα, όπως και η εν γένει ενίσχυση της Ορθοδοξίας που, κατά την εκτίμησή τους, κινδύνευε. Ο Νικηταράς και τα άλλα δύο συλληφθέντα ηγετικά στελέχη της Εταιρείας δικάστηκαν τον Ιούλιο του 1840 και αθωώθηκαν. Παρά ταύτα, ο Νικηταράς περιορίστηκε στην Αίγινα, και τελικά, με την προσωπική παρέμβαση του Μακρυγιάννη και με δεδομένο ότι ο Όθωνας δεν ήθελε να δυσαρεστήσει τη Ρωσία, αποφυλακίστηκε το Σεπτέμβριο του 1841. Ήταν όμως πια σχεδόν τυφλός.

Μετά την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 του απονεμήθηκε τιμητικά ο βαθμός του υποστρατήγου. Εκλέχθηκε «κοινή συγκαταθέσει» πρώτος –προσωρινός μέχρι την εκλογή του τακτικού– πρόεδρος της Βουλής του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους για ένα τρίμηνο στα τέλη του 1844 (7 Σεπτεμβρίου - 20 Δεκεμβρίου). Είχαν προηγηθεί οι πρώτες εκλογές ύστερα από την ψήφιση του Συντάγματος του 1844.

Στη συνεδρίαση της 7ης Σεπτεμβρίου 1844 αναφέρθηκε προς το Σώμα, λέγοντας ότι:

[...] εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου, κρίνει ἐπάναγκες νά παρακαλέσῃ τοὺς Κ. Κ. Βουλευτάς, ὅτι ἀρκετά ἡ πατρίς, ἄχρι τοῦδε τὸν ἐτίμησεν εἰς πολλὰς περιστάσεις, καὶ ἐπομένως νά μὴ τὸν ἐγγράφουν εἰς τὰ ψηφοδέλτια τῶν προκειμένου λόγου περὶ ἐκλογῆς τοῦ Προέδρου, καθότι οὐ-

Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς)

*τος εἶναι ἄνθρωπος ἐθνικός καί γενικός· εὐχαριστεῖ τήν πατρίδα καί τό
ἔθνος ὅποῦ τόν ἐτίμησεν ἀρκετά ἕως τώρα, καί χρεωστεῖ νά δουλεύσῃ
αὐτήν, ἕως ὅτου ζῇ, χύνων καί τήν τελευταίαν ῥανίδα τοῦ αἵματός μου
ὑπέρ αὐτῆς.*

Ἐξῆσε τα τελευταία χρόνια της ζωής του στον Πειραιά. Εξαντλημένος από τις πολεμικές κακουχίες και τις ασθένειες πέθανε στις 25 Σεπτεμβρίου 1849 σε ηλικία 67 ετών.

10. Κανέλλος Δεληγιάννης

1844-1845

Γεννήθηκε το 1780 στα Λαγκάδια της Γορτυνίας και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στη Δημητσάνα και στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν ο πέμπτος γιος του Ιωάννη Μωρόγιαννη. Έγινε μάλιστα προεστός μετά τον αποκεφαλισμό του πατέρα του. Ήταν αδελφός του προέδρου της Γερουσίας στην περίοδο του Όθωνα Αναγνώστη Δεληγιάννη. Ως χαρακτήρας ήταν πιο ήπιος και διαλλακτικός από τον αδελφό του.

Στη διάρκεια της Επανάστασης, ο Δεληγιάννης συγκρούστηκε με τους Κολοκοτρωνάιους –οι οποίοι προεπαναστατικά υπήρξαν κάποι που προσέφεραν στατιωτικές υπηρεσίες στην οικογένεια των Δεληγιάννηδων έναντι αμοιβής– εξαιτίας της αυτονομίας του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και του ρόλου του ως στρατιωτικού ηγέτη. Οι πολιτικές σχέσεις αυτού του τύπου, όπως λόγου χάρη των Δεληγιανναίων με τους Κολοκοτρωνάιους, εκείνη την περίοδο και ιδιαίτερα κατά τους εμφύλιους πολέμους χαρακτηρίζονταν από αστάθεια. Είναι αξιοσημείωτο ότι, αν και ο Κανέλλος Δεληγιάννης συναίνεσε στην ανάθεση ηγετικού στρατιωτικού ρόλου στον Κολοκοτρώνη, ο λιγότερο διαλλακτικός αδελφός του Αναγνώστης ήταν εξ αρχής αντίθετος στην ανάθεση τέτοιων αξιωματών σε πρόσωπα έξω από την κοινωνική ομάδα των προκρίτων.

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας το 1818 (μυήθηκε στην Κωνσταντινούπολη μαζί με τα αδέρφια του Αναγνώστη και Νικολάκη), αν και ουσιαστικά την αποκήρυξε όταν αργότερα εναντιώθηκε στο Δημήτριο Υψηλάντη. Συμμετείχε ενεργά στην Επανάσταση και ανέλαβε στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα.

Στις 23 Μαρτίου μαζί με τους αδελφούς του και μέλη της οικογένειας των Πλαπουνταίων κήρυξε την Επανάσταση στη Γορτυνία και συμμετείχε ενεργά στις πολιορκίες της Καρύταινας, της Τριπολιτσάς και της Πάτρας. Από την

Κανέλλος Δεληγιάννης

Προσωρινή Διοίκηση ονομάστηκε στρατηγός το Μάρτιο του 1822. Διετέλεσε πληρεξούσιος στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους εκπροσωπώντας τους στρατιωτικούς, όπως και στη Γ' Εθνοσυνέλευση –Επίδαυρος 1826 και Τροιζήνα 1827– καθώς και στην Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση, μετά την αλλαγή του πολιτεύματος το 1843-1844.

Στράφηκε κατά των ευρωπαϊκής παιδείας πολιτικών που ήρθαν στην Ελλάδα μετά την έκρηξη της Επανάστασης για να αναλάβουν ηγετικούς ρόλους. Επίσης, εναντιώθηκε εξαρχής στον ηγετικό ρόλο του Δημήτριου Υψηλάντη, τον οποίο θεωρούσε υπεύθυνο και για την άφιξη εκείνων. Επιπλέον διαμαρτυρήθηκε έντονα για την ανάληψη της προεδρίας του Βουλευτικού από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο τον Ιούλιο του 1823. Μετά το 1824 συμμάχησε με τον Ιωάννη Κωλέττη και εντάχθηκε στο «γαλλικό» κόμμα.

Αποσύρθηκε από την πολεμική δράση μετά την ήττα των Πελοποννησίων στο δεύτερο εμφύλιο πόλεμο. Μάλιστα, αφού συνελήφθη από την κυβέρνηση Κουντουριώτη, όπως και ο Κολοκοτρώνης, κρατήθηκε στη Μονή του Προφήτη Ηλία της Ύδρας. Παρά τις αντιρρήσεις του Κουντουριώτη, ελευθερώθηκε με την αμνηστία που δόθηκε το Μάιο του 1825, όταν ο Αιγύπτιος Ιμπραήμ πασάς απειλούσε την Πελοπόννησο. Ήταν ανάμεσα σε εκείνους που υπέγραψαν την “πράξη υποτέλειας” προς την Αγγλία το καλοκαίρι του 1825.

Το 1827, κατά την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας, συγκρούστηκε με τους Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και Γεώργιο Κουντουριώτη για το θέμα της διανομής των εθνικών γαιών, οι οποίες πριν από την Επανάσταση βρίσκονταν στην ιδιοκτησία των Οθωμανών.

Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους παρέμεινε στο «γαλλικό» κόμμα και αναμίχθηκε στην πολιτική ζωή. Υπήρξε βοηθός ανακριτή στη δίκη του Κολοκοτρώνη κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας, το 1834, όταν ο τελευταίος κατηγορήθηκε για συνωμοσία του «ρωσικού» κόμματος κατά του Όθωνα. Αργότερα, ωστόσο, και ο ίδιος ο Κανέλλος Δεληγιάννης φαίνεται πως προσχώρησε στο «ρωσικό» κόμμα για κάποιο διάστημα.

Στις εκλογές που ακολούθησαν την ψήφιση του Συντάγματος του 1844, το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς, συμμετείχε εκλογικά στη Γορτυνία με το Γενναίο Κολοκοτρώνη και το Δημήτριο Πλαπούτα, αφού άφησε πίσω τις διαμάχες τους από την περίοδο της Επανάστασης. Βρήκαν μάλιστα τους οπαδούς τους ανάμεσα στο φτωχό αγροτικό πληθυσμό, καταφερόμενοι κατά των “Φράγκων” και των “φραγκοφορεμένων”, στηριζόμενοι στη σχετική άγνοια και τις προκαταλήψεις των οπαδών τους. Το Δεκέμβριο του 1844, μετά την επικράτηση του «γαλλικού» κόμματος στις βουλευτικές εκλογές που προηγήθηκαν, και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Ιωάννη Κωλέττη, ο Κανέλλος Δεληγιάννης εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής στις 20 Δεκεμβρίου 1844, διαδεχόμενος τον προσωρινό πρόεδρο Νικηταρά. Η θητεία του έληξε ένα χρόνο αργότερα στις 31 Οκτωβρίου 1845.

Τα Απομνημονεύματά του, παρόλο το πάθος και την υπερβολή που τα χαρακτηρίζουν, αποτελούν χρήσιμη πηγή για την κατανόηση των εσωτερικών διαδικασιών, των σχέσεων και των αντιλήψεων που διακατείχαν πολλούς στον αγώνα για την εθνική ανεξαρτησία. Στα κείμενά του προσπαθεί ταυτόχρονα να αποκαταστήσει την τιμή της οικογένειάς του, όπως και της κοινωνικής ομάδας των προυχόντων της Πελοποννήσου στην οποία ανήκε. Αυτό το έκανε στρεφόμενος κατά των στρατιωτικών αρχηγών και ιδίως του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, που δεν έπαυε να βλέπει αφ' υψηλού, αλλά και κατά των “ξενόφερτων” πολιτικών που επιδίωκαν την εισαγωγή δυτικών θεσμών στη μετεπαναστατική Ελλάδα.

Πέθανε στην Αθήνα το 1862 σε ηλικία 82 ετών και σε οικονομική ένδεια. Είχε ξοδέψει το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του για τις ανάγκες της Επανάστασης.

Μετά την εκλογή του στη θέση του προέδρου της Βουλής στις 20 Δεκεμβρίου 1844 ο Δελιγιάννης απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

‘Ορμώμενος, Κ. Βουλευταί, από αἶσθημα εὐγνωμοσύνης, ἀνέβην τό βῆμα τοῦτο διά νά ἐκφράσω πρὸς ὑμᾶς τὰς εὐχαριστίας μου διά τήν ὑψηλὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν διά τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας εὐηρεστήθητε νά μοὶ κάμντε, προαγαγόντες με εἰς τὴν Προεδρίαν τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους.

Ἡ τιμὴ αὕτη, Κύριοι! εἶναι ἀπόρροια τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων σας, τὰ ὁποῖα διατεθεμένα ὑπὲρ ἐμοῦ μοὶ παρεστάθησαν εὐνοϊκά, καὶ ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς ἡμᾶς αὐτούς, καθότι ἐνεπιστεύθητε τὴν τιμὴν ταύτην εἰς ἓνα τῶν ἀδελφῶν καὶ συναγωνιστῶν σας, ὁ ὁποῖος ηὐτύχησε νά συντελέσῃ μέ τὰς μικρὰς του δυνάμεις εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος πολυειδῶς, θυσιάσας καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του.

Ἄν καὶ μέ δειλιᾷ, Κύριοι, τό βάρος τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, τό ἄλλως πολύμοχθον δι’ ἐμέ, ἐνθαρρύνομαι ὅμως ἀπὸ τὰ πρὸς ἐμέ εὐγενῆ αἰσθήματά σας, καὶ κολακεύομαι νά πιστεύσω μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι θέλετε μέ συντρέξει εἰς μακρὰν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας ταύτης. Ἀπὸ τῆς ιδέας ταύτης ὀρμώμενος δέχομαι θαρρῶντως τὴν θέσιν ταύτην, καὶ δύναιμι νά ἐλπίσω, ὅτι θέλω δικαιώσει προσηκόντως τὴν ἐκλογὴν σας ταύτην, διά νά καθιερώσωμεν φρονίμους καὶ ὠφελίμους θεσμοθεσίας διά τοὺς ἀπογόνους μας, νά θεμελιώσωμεν εἰς ἀκραδάντους βάσεις τὸν πολῦτιμον τοῦ μακροῦ ἀγῶνος καρπὸν, τό ἱερόν Σύνταγμά μας, καὶ νά προάγωμεν τό ἔθνος μας εἰς τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν του, καὶ εἰς τὸν ἑνδοξον καὶ λαμπρὸν προορισμὸν του, τὸν ὀρισθέντα ἐν ταῖς ἀπορρήτοις τοῦ ὑψίστου Βουλαῖς· εἶθε, Κύριοι, ἡ σύνεσις καὶ ὁ πατριωτισμός, ὁ ὁποῖος καὶ ἄλλοτε σᾶς διέκρινε, νά χαρακτηρίσῃ καὶ αὐτὴς τὰς

*πράξεις μας, διά νά ἀποπερατώσωμεν ὁμονοοῦντες τάς ἐργασίας μας,
διά νά δικαιώσωμεν τάς ἐλπίδας τῶν ἐντολέων μας καί διά νά ἀπολαύ-
σωμεν τάς εὐλογίας αὐτῶν καί τῶν ἐπερχομένων γεννεῶν.*

11. Ρήγας Παλαμήδης

1845-1847

Γεννήθηκε στην Τρίπολη το 1794. Υπήρξε πολιτικός της περιόδου της Επανάστασης και των πρώτων δεκαετιών του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Ο πατέρας του είχε διατελέσει δραγουμάνος του διοικητή της Τρίπολης, αλλά αποκεφαλίστηκε από τους Οθωμανούς εξαιτίας της συμμετοχής του σε συνωμοτική ομάδα. Μαθήτευσε αρχικά στη Δημητσάνα. Η οικογένειά του εγκαταστάθηκε αργότερα στην Κωνσταντινούπολη, όπου και ο ίδιος διεύρυνε τη μόρφωσή του.

Επιστρέφοντας στην Αρκαδία, κατά την περίοδο της Επανάστασης πήρε μέρος σε πολλές πολεμικές επιχειρήσεις. Εκείνα τα χρόνια παντρεύτηκε την κόρη του Οθωμανού πασά της Λάρισας, η οποία είχε αιχμαλωτιστεί. Η σύζυγός του στη συνέχεια βαφτίστηκε και μάλιστα εξελίχθηκε σε ιδιαίτερα δημοφιλή κοσμική κυρία της περιόδου της βασιλείας του Όθωνα.

Ο Ρήγας Παλαμήδης ήταν ηγέτης παλαιάς ισχυρής οικογένειας με μεγάλη επιρροή στην Αρκαδία και ευρύτερα στην Πελοπόννησο. Υπήρξε ηγετικός παράγοντας του «γαλλικού» κόμματος, τόσο κατά την Επανάσταση, όσο και στην περίοδο που ακολούθησε και εκλέχθηκε κατά τα έτη 1821-1829 πληρεξούσιος της Τρίπολης στις εθνοσυνελεύσεις της Επιδαύρου (1821), της Τροιζήνας (1827) και του Άργους (1829). Κατά την καποδιστριακή περίοδο διετέλεσε μέλος του Πανελληνίου και γερουσιαστής. Μετά τη δολοφονία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και την παραίτηση του αδελφού του Αυγουστίνου, εκλέχθηκε πληρεξούσιος της Τρίπολης στην Δ' κατά συνέχειαν Εθνοσυνέλευση που πραγματοποιήθηκε στην Πρώτιστα του Ναυπλίου το 1832.

Κατά την απολυταρχική περίοδο της βασιλείας του Όθωνα διορίστηκε

Ρήγας Παλαμίδης

νομάρχης και σύμβουλος Επικρατείας,⁶ αξίωμα το οποίο κατείχε τη νύχτα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 όταν ξέσπασε το επαναστατικό κίνημα για τη διεκδίκηση Συντάγματος και την πολιτειακή μεταβολή. Τότε το Συμβούλιο της Επικρατείας συνήλθε άμεσα και διόρισε κυβέρνηση υπό τον Ανδρέα Μεταξά. Ο Ρήγας Παλαμής κατέλαβε τη θέση του υπουργού Εσωτερικών έως το Φεβρουάριο του 1844. Στην Εθνοσυνέλευση που συγκλήθηκε για την ψήφιση του συντάγματος, ως πληρεξούσιος Τρίπολης, ήταν μέλος της επιτροπής που συνέταξε το Σύνταγμα.

Κατά την Εθνοσυνέλευση υπήρξαν –μαζί με το Πάννη Μακρυγιάννη– ηγέτες μιας ανομοιογενούς αντιπολίτευσης 90 πληρεξουσίων (σε σύνολο 244), οι οποίοι αντιτάσσονταν στην υπό τους ηγέτες των κομμάτων (Ανδρέα Μεταξά, Ιωάννη Κωλέττη, Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο) κυρίαρχη μετριοπαθή πλειοψηφία. Ο Παλαμής ανήκε σε εκείνους που ασκούσαν κριτική και προέβαλλαν ορισμένες ριζοσπαστικές θέσεις ενάντια στην αποδυναμωμένη μοναρχική εξουσία. Οι συναισθηματικές αναφορές των μελών της αντιπολίτευσης στα γεγονότα και τις θυσίες της Επανάστασης, το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα, η ρητορική σχετικά με την κοινωνική δικαιοσύνη και το σταθερό πλαίσιο νόμων, παράλληλα με την εμμονή σε θέματα τοπικού ενδιαφέροντος αποτύπωναν περισσότερο διαφοροποιήσεις πολιτισμικού χαρακτήρα παρά διαμόρφωση συνεκτικών πολιτικών θέσεων. Κατά τις σχετικές συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης ο Παλαμής υποστήριξε ένθερμα, μαζί με το Μακρυγιάννη, την απομάκρυνση των «ετεροχθόνων» από τις δημόσιες υπηρεσίες και συμμετείχε με μέλη του «ρωσικού» κόμματος στο θέμα της επιδίωξης της σύνδεσης της ελλαδικής Εκκλησίας με το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 1847, επί κυβέρνησης Κωλέττη, και έπειτα από το θάνατο του τελευταίου τον Αύγουστο του ίδιου έτους, αφού ολοκλήρωσε τη θητεία του ως πρόεδρος της Βουλής, διεκδίκησε με το Δημήτριο Χρηστίδη την ηγεσία του «γαλλικού» κόμματος, υποστηρίζοντας αντιδυναστικές πολιτικές θέσεις. Επίσης, παρά τις κυρίαρχες στο «γαλλικό» κόμμα αλυτρωτικές ιδέες, στη συγκυρία του Κρμαϊκού πολέμου, μετά το 1854, ο Παλαμής, κατά τρόπο ρεαλιστικό και ψύχραιμο, υποστήριξε την αποφυγή εμπλοκής της Ελλάδας σε πόλεμο με την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Στις κυβερνήσεις Κίτσου Τζαβέλλα, Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, Αντώνιου Κριεζή και Αθανάσιου Μιαούλη ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών για τα διαστήματα Απρίλιος 1847 - Μάρτιος 1848, Ιούλιος 1852 - Φεβρουάριος 1854, Μάιος-Νοέμβριος 1854 και Σεπτέμβριος 1859 - Ιανουάριος 1860. Εκλεγόταν βουλευτής στις εκλογές της περιόδου 1844-1849, καθώς και

6. Την ίδια περίοδο υπήρξε, επίσης, ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Αρχαιολογικής Εταιρείας (1837) καθώς και από τους πρώτους μετόχους της Εθνικής Τράπεζας (1841).

σε αυτές του 1872, ενώ το 1853 διορίστηκε γερουσιαστής από τον Όθωνα.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε σε δύο διαδοχικές συνόδους. Η θητεία του διήρκεσε από τις 19 Δεκεμβρίου 1845 έως τις 14 Απριλίου 1847, την περίοδο κατά την οποία πρωθυπουργός ήταν ο Κωλέττης. Επί της προεδρίας του έγινε πανηγυρική τελετή στη Βουλή, στην οποία τοποθετήθηκε το χειρόγραφο του Συντάγματος του 1844 με τις υπογραφές των πληρεξουσίων σε ειδικό μεταλλικό κιβώτιο.

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ηγετική πολιτική φυσιογνωμία κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ήταν ανιψιός του Ρήγα Παλαμίδα, τον οποίο είχε θέσει υπό την προστασία του.

Επιχειρώντας να συγγράψει την ιστορία της Επανάστασης του 1821, συγκέντρωσε πολύτιμο υλικό για γεγονότα και πρόσωπα που έζησε ο ίδιος. Το υλικό αυτό φυλάσσεται σήμερα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Πέθανε στην Αθήνα το 1872 σε ηλικία 78 ετών.

Μετά την επανεκλογή του στη θέση του προέδρου της Βουλής στη συνεδρίαση της 16ης Νοεμβρίου 1846, ο Παλαμίδης απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι!

Δεχόμενος μετ' ἐγκαρδίου ἐγγνωμοσύνης τὴν κατ' ἐπανάληψιν τῶν εὐγενῶν πρὸς ἐμέ διαθέσεών Σας ἀπόδειξιν, ὡς ὑψηλὸν γνώρισμα τοῦ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν σύνοδον περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου ζήλον, αἰσθάνομαι ὅτι ἡ τιμὴ καὶ τὸ χρέος μοί ἐπιβάλλουσι διπλασίαν περὶ ταῦτα σπουδὴν τε καὶ μέριμναν, καθ' ὅσον διπλασία εἶναι καὶ ἡ πρὸς ἐμέ ἐμπιστοσύνη Σας.

Ναί, Κύριοι! δέν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ αὐθόρμητος αὕτη τιμὴ, ἀνταποκρινομένη μέ τούς εὐγενεῖς ἐκείνους πόθους, τοῦ νά ἴδωμεν πάντες τὸ Σύνταγμα καὶ τούς νόμους ἰσχύοντας, τόν Θρόνον, τὸ παλλάδιον τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν μας, κραταιούμενον, τὴν δέ πατρίδα εὐδαιμονοῦσαν, θέλει ἐπιβάλλει εἰς ἡμᾶς τὸ καθήκον τοῦ νά δείξωμεν καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν σύνοδον τὰ αὐτὰ εὐγενῆ αἰσθήματα εἰς τάς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις μας μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ταχύτητος, ἥτις συνάδει μέ τὸ ἠθικόν καὶ πολιτικόν τῆς πατρίδος συμφέρον.

12. Δημήτριος Καλλιφρονάς

1847-1848

1885

Ο Δημήτριος Καλλιφρονάς γεννήθηκε στην Αθήνα το 1805. Υπήρξε γόνος μιας από τις μεγαλύτερες οικογένειες γαιοκτημόνων της Αττικής, γιος του προεστού της Αθήνας Νικόλαου Καλλιφρονά. Ως παιδί έζησε στη Σαλαμίνα και την Αίγινα, όπου είχε καταφύγει ο πατέρας του, ύστερα από τη σύλληψη και την προσωρινή του φυλάκιση από τους Οθωμανούς. Αν και πολύ νέος κατά την έναρξη της Επανάστασης, ουσιαστικά ανήκε σε μια γενιά πολιτικών ανδρών που είχαν βιώσει το παραδοσιακό προεπαναστατικό πνεύμα των πατέρων τους. Έφηβος ακόμη πολέμησε στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Επανάστασης, αναλαμβάνοντας επικίνδυνες αποστολές. Κατατάχθηκε στον τακτικό στρατό, υπό το Γάλλο φιλέλληνα Charles Favier (Κάρολο Φαβιέρο) και τραυματίστηκε στη μάχη του Φαλήρου.

Μετά το τέλος της Επανάστασης, ένθερμος υποστηρικτής φιλελεύθερων και συνταγματικών αντιλήψεων, ανέλαβε πολιτική δράση εντασσόμενος στο «γαλλικό» κόμμα. Εξάλλου, πολλοί Ρουμελιώτες στρατιωτικοί και άρχοντες είχαν επιδιώξει να ενταχθούν στο υπό τον Κωλέττη «γαλλικό» κόμμα και να ανταγωνιστούν τους επιφανείς Πελοποννησίους. Στις πρώτες δημοτικές εκλογές της περιόδου της Αντιβασιλείας, το 1835, έθεσε υποψηφιότητα για τη θέση του δημάρχου της πόλης. Αν και έλαβε τις περισσότερες ψήφους, η Αντιβασιλεία, με πρόσχημα το νεαρό της ηλικίας του, τον απέκλεισε από το αξίωμα. Ανέλαβε, ωστόσο, τη θέση του προέδρου του δημοτικού συμβουλίου προτείνοντας την έκδοση ψηφίσματος με αίτημα το σύνταγμα, πράγμα που οδήγησε στη διάλυση του δημοτικού συμβουλίου και την καθαίρεση του δημάρχου.

Στις δημοτικές εκλογές του 1837 εκλέχθηκε δήμαρχος με μεγάλη πλειοψηφία. Από τη θέση αυτή, την οποία διατήρησε έως το 1841, παρέμεινε συνε-

Δημήτριος Καλλιφρονάς

πής στις φιλελεύθερες αντιμοναρχικές του αντιλήψεις, δρώντας με αντιπολιτευτική διάθεση προς τα Ανάκτορα. Τήρησε, ωστόσο, μια μάλλον τοπικιστικού χαρακτήρα στάση, όταν, ακολουθώντας το ρεύμα των «αυτοχθονιστών», αρνιόταν συστηματικά την εγγραφή πολλών επήλυδων Αθηναίων στα δημοτολόγια της πόλης. Πρωταγωνίστησε στην εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 με αίτημα την ψήφιση συντάγματος.

Στην Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση του 1843-1844 εκλέχθηκε πληρεξούσιος της Αθήνας και μέλος της επιτροπής για την κατάρτιση του συντάγματος. Στην πρώτη Βουλή που συγκροτήθηκε μετά την ψήφιση του συντάγματος εξελέγη πληρεξούσιος Αττικής και κατά το διάστημα 1845-1847 διετέλεσε αντιπρόεδρος της Βουλής. Στη συνέχεια, για σύντομο χρονικό διάστημα, τοποθετήθηκε στη θέση του γενικού γραμματέα του Υπουργείου Εσωτερικών. Στις 2 Σεπτεμβρίου 1847 εξελέγη πρόεδρος της Βουλής, θέση στην οποία παρέμεινε έως τις 10 Σεπτεμβρίου 1848. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ανέλαβε το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κανάρη, όπου παρέμεινε έως το Δεκέμβριο του 1849.

Η οικογένεια Καλλιφρονά ενίσχυσε την αγροτική εξέγερση που ξέσπασε το 1848 στη Φυλή της Αττικής, δίνοντάς της μάλιστα σαφές δημοκρατικό-αντιμοναρχικό χαρακτήρα, κάτι που δεν συναντάται συχνά σε ανάλογες κινήσεις εκείνης της ταραχώδους χρονιάς. Η στάση του Καλλιφρονά δεν ήταν μονοδιάστατη. Αργότερα προσέγγισε τα Ανάκτορα αναλαμβάνοντας σημαντικά πολιτικά αξιώματα. Είναι ενδεικτικό ότι το Νοέμβριο του 1860 ήταν ο κατά τη βασιλική επιθυμία υποψήφιος πρόεδρος της Βουλής. Καταψηφίστηκε, ωστόσο, από τους κυβερνητικούς βουλευτές, ενώ πρόεδρος αναδείχθηκε ο έως τότε υπουργός στην κυβέρνηση Αθανασίου Μιαούλη Θρασύβουλος Ζαΐμης. Μάλιστα ο Όθωνας, βλέποντας ότι ο Καλλιφρονάς δεν θα αναλάμβανε την προεδρία, έσπευσε να διαλύσει τη Βουλή. Ήταν η μία από τις δύο φορές που ο Όθωνας επέβαλε πρόωγη διάλυση της Βουλής κατά τη βασιλεία του, ασκώντας τη σχετική συνταγματική του αρμοδιότητα. Η Βουλή που εκλέχθηκε στη συνέχεια, εκείνη της Ζ' βουλευτικής περιόδου, υπήρξε η τελευταία της θητείας του.

Ο Καλλιφρονάς, παρά την υποστήριξη που είχε από τον Όθωνα για τη θέση του προέδρου της Βουλής το 1860, ανέπτυξε μετριοπαθή αντιπολιτευτική δράση στη συνέχεια. Μέσα από κείμενα που συνυπέγραψε με τους Παύλο Καλλιγά και Ι. Κόνιαρη το 1861 διαφαίνεται η προσδοκία μιας εκ βάθρων αλλαγής του πολιτικού συστήματος: μεταξύ άλλων, διεκδικούσαν ελεύθερες εκλογές, δημόσιες επενδύσεις υποδομής, ελάφρυνση των αγροτών, φορολογική μεταρρύθμιση, γενικό εξοπλισμό, εκσυγχρονισμό της διοίκησης. Τελικά, εξαιτίας της αντιπολιτευτικής του δράσης, εκτοπίστηκε το Δεκέμβριο του 1861, μαζί με τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, στην Κύθνο και αργότερα στη Μονή Τουρλιανής στη Μύκονο.

Στην οκτωβριανή εξέγερση κατά του Όθωνα, το 1862, αν και προηγουμένως είχε προσεγγίσει τα Ανάκτορα και είχε αμνηστευθεί, συμμετείχε ενεργά πρωτοστατώντας στην εκθρόνιση του βασιλιά, που τελικά πραγματοποιήθηκε στις 10 Οκτωβρίου του 1862. Στη συνέχεια, από τον Οκτώβριο του 1862 έως το Φεβρουάριο του 1863, διορίστηκε υπουργός Ναυτικών της επαναστατικής κυβέρνησης του Δημήτριου Βούλγαρη. Ήταν μάλιστα εκείνος που ως υπουργός Ναυτικών επιβιβάστηκε στο πλοίο που βρισκόταν ο έκπτωτος μονάρχης για να του επιδώσει το ψήφισμα που προέβλεπε την κατάργηση της δυναστείας του ύστερα από τριακονταετή παραμονή στην Ελλάδα.

Σημαντικός υπήρξε ο ρόλος του Καλλιφρονά και στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση που ακολούθησε (1862-1864), η οποία ενέκρινε την έξωση του Όθωνα και την ανάδειξη του νέου βασιλιά, του Δανού πρίγκιπα Γεωργίου. Αν και από πλούσια αρχοντική καταγωγή, είχε ενταχθεί στις τάξεις των ριζοσπαστών «ορεινών» της Εθνοσυνέλευσης, οι οποίοι αντιμάχονταν τους συντηρητικούς γόνους αρχοντικών οικογενειών που πύκνωναν κυρίως τις τάξεις των «πεδινών».

Ανέλαβε τα καθήκοντα του υπουργού Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως για ένα τρίμηνο το 1863 –κυβερνήσεις Διομήδη Κυριακού και Μπενιζέλου Ρούφου–, για ένα μήνα το 1865 και ενάμιση περίπου χρόνο το 1872-1874 στις κυβερνήσεις Επαμεινώνδα Δεληγιώργη.

Από τα χρόνια του Όθωνα μέχρι το θάνατό του εκλεγόταν συνεχώς βουλευτής Αθηνών για να επανεκλεγεί και πρόεδρος της Βουλής για πέντε μόλις μήνες το 1885 (22 Ιουνίου - 12 Οκτωβρίου). Είχε διατελέσει και τρεις φορές αντιπρόεδρος της Βουλής κατά την περίοδο 1844-1847.

Τη δεκαετία του 1870 εντάχθηκε στο φιλελεύθερων αρχών κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη, αποτελώντας ένα από τα προπύργια του κόμματος στην περιοχή της Αττικής, χωρίς όμως να στηρίζει πάντοτε τυφλά τον Τρικούπη στη Βουλή. Λίγα χρόνια πριν από το θάνατό του αποσύρθηκε από το πολιτικό προσκήνιο, όμως οι δύο γιοι του Λάμπρος και Ιωάννης συνέχισαν την οικογενειακή παράδοση, εκλεγόμενοι αντίστοιχα δήμαρχος και βουλευτής Αθηνών. Φιλόμουσος καθώς ήταν, υπήρξε το 1871 από τα ιδρυτικά μέλη της μουσικής εταιρείας της Αθήνας Ευτέρπη. Πέθανε στην Αθήνα το 1897 σε ηλικία 92 ετών, φορώντας μέχρι το τέλος της ζωής του την εθνική ενδυμασία.

Μετά την εκλογή του ως προέδρου της Βουλής στη συνεδρίαση της 28ης Ιουλίου 1847 ο Καλλιφρονάς απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Εὐγνωμονῶ διά τήν ἐπιδειχθεῖσαν μοι παρ' ὑμῶν ἐμπιστοσύνην καί μετὰ θάρρους ἀναδέχομαι τὰ ἔργα, εἰς τὰ ὅποια ἡ ἐκλογή σας μ' ἔφερεν. Ὁ πατριωτισμός σας θέλει εὔρει πάντοτε πρόθυμον τήν προσπάθειάν μου εἰς ὅσα, ὑπὲρ τῶν κοινῶν βουλευόμενοι, θέλετε ἀποφασίσαι πρὸς τελειο-

ποίησιν τῆς νομοθεσίας μας καί πρὸς ἀνάπτυξιν καί προαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς εὐδαιμονίας, διεξαγομένων πρὸς τοῦτο τῶν συζητήσεων μέ ὅλην τὴν ἐμβριθείαν καί σπουδαιότητα, ἀναλόγως τοῦ κατεπεύγοντος χρόνου καί τῶν ἐπικειμένων τῇ πατρίδι περιστάσεων.

13. Δημήτριος Χατζίσκος

1848-1849

1871

Ο Δημήτριος Χατζίσκος γεννήθηκε το 1805 στην Υπάτη, κοντά στη Λαμία. Καταγόταν από παλιά οικογένεια προκρίτων της Φθιώτιδας, η οποία έφερε το όνομα Χατζής και προεπαναστατικά είχε αναπτύξει σημαντική κοινωφελή δράση. Επειδή ο Δημήτριος ήταν ο μικρότερος της γενιάς του Χατζή, η οποία σφαγιάστηκε, έμεινε γνωστός ως Χατζίσκος –δηλαδή μικρός Χατζής. Παντρεύτηκε δύο φορές, πρώτα με την κόρη του στρατηγού Δυοβουνιώτη και στη συνέχεια με τη Βασιλική Μπασκλαβάνου, που ήταν ανιψιά του Ιωάννη Κωλέττη.

Κατά την Επανάσταση εντάχθηκε στις τακτικές στρατιωτικές δυνάμεις του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, με τις οποίες πολέμησε τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης. Το 1823 εντάχθηκε στο στρατιωτικό σώμα του Κωλέττη, με τη μοίρα του οποίου ταύτισε έκτοτε την πολιτική του σταδιοδρομία, προσχωρώντας στο «γαλλικό» κόμμα. Συμμετείχε στην έξοδο του Μεσολογγίου το 1826, ενώ ανέλαβε υπεύθυνες στρατιωτικές και διοικητικές θέσεις στη Σάμο ως αξιωματικός και ως έφορος αλληλοδιδασκικών σχολείων.

Το 1832 εξελέγη αντιπρόσωπος Φθιώτιδας στην Ε' Εθνοσυνέλευση του Άργους, στην οποία και αναδείχθηκε μέλος της επιτροπής που θα ρύθμιζε θέματα αποζημιώσεων και αμοιβών όσων παρείχαν σημαντικές υπηρεσίες κατά την Επανάσταση. Στη συνέχεια ανέλαβε αξιώματα στο χώρο της επαρχιακής και νομαρχιακής διοίκησης. Το 1843, μετά την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου, αν και υπήρξε υποψήφιος στην περιοχή της Υπάτης στις εκλογές που ακολούθησαν για τη σύσταση εθνοσυνέλευσης, απέτυχε να εκλεγεί χαρακτηρίζοντας παράνομο το αποτέλεσμα. Τα επόμενα, όμως, χρόνια (1844-1850) εκλεγόταν συνεχώς βουλευτής.

Πρόεδρος της Βουλής αναδείχθηκε στις 13 Νοεμβρίου 1848 και παρέμει-

Δημήτριος Χατζίσκος

νε στη θέση έως τις 5 Οκτωβρίου της επόμενης χρονιάς. Η θητεία του συνέπεσε, εν πολλοίς, με εκείνη της κυβέρνησης Κωνσταντίνου Κανάρη και τις ευρωπαϊκές επαναστάσεις του 1848. Οι τελευταίες σήμαναν την έναρξη μιας εποχής που κλόνισε τα κοινωνικά και πολιτικά θεμέλια των αυταρχικών καθεστώτων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, χωρίς ευθείες όμως αναλογίες με την ελληνική πραγματικότητα.

Το 1850 διορίστηκε από τον Όθωνα γερουσιαστής, αξίωμα που ήταν τότε ισόβιο και το οποίο διατήρησε έως την κατάργηση της Γερουσίας μετά την έξωση του Όθωνα το 1862. Ως γερουσιαστής εξελέγη στη θέση του γραμματέα και του αντιπροέδρου της Γερουσίας. Το 1862 διορίστηκε υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, θέση που διατήρησε κατά το πεντάμηνο 26 Μαΐου - 11 Οκτωβρίου 1862.

Ανέπτυξε προσωπικές σχέσεις με τον Όθωνα και τη σύζυγό του Αμαλία. Τους είχε, μάλιστα, ακολουθήσει στην περιοδεία που έκαναν στην Ελλάδα λίγους μήνες πριν από την έκπτωσή τους. Συμμετείχε ως υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως στην υπό το Γενναίο Κολοκοτρώνη τελευταία κυβέρνηση που σχηματίστηκε πριν από την έξωση του Όθωνα. Μετά την έξωση του τελευταίου και της συζύγου του, τους ακολούθησε στο ταξίδι τους στο Μόναχο, όπου και παρέμεινε 40 μέρες.

Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα, παρέμεινε για μεγάλο διάστημα εκτός πολιτικής, για να επανεκλεγεί βουλευτής Φθιώτιδας το Μάιο του 1865. Το 1869 εξελέγη για τελευταία φορά βουλευτής. Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε με απόλυτη πλειοψηφία στις 25 Οκτωβρίου 1871 και παρέμεινε στο αξίωμά του για ένα δίμηνο περίπου, έως τις 28 Δεκεμβρίου της ίδιας χρονιάς.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του την πρώτη φορά ανέφερε στο Σώμα τα εξής:

Κύριοι!

Σᾶς εὐγνωμονῶ διὰ τὴν τιμὴν, τῆς ὁποίας μ' ἐκρίνατε ἄξιον, ἀπονέμοντες τοιαύτην πρός ἐμέ ἐμπιστοσύνην.

Συναισθάνομαι, Κύριοι, τό βάρος καί τὴν σπουδαιότητα τῶν καθηκόντων μου, τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αἱ δυνάμεις μου εἶναι κατώτεραι τῆς ἐπιθυμίας μου τοῦ νά ἐκπληρώσω ταῦτα μέ τὴν ἀκριβειαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἡ ὑψηλή αὕτη θέσις ἀπαιτεῖ. Ἀλλά θαρρῶν εἰς τὴν πατρικὴν καί ἔμφρονα ὑμῶν συνδρομήν, θέλω καταβάλλει πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν, ἵνα φανῶ ἄξιος τῆς μεγάλης τιμῆς, μέ τὴν ὁποίαν μέ περιεβάλετε, διὰ τῆς ἀκριβοῦς διαχειρῆσεως τῶν σπουδαίων καθηκόντων μου.

Ναί, Κύριοι Βουλευταί! συναπαντώμεθα βεβαίως εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην· θέλομεν δέ φθάσει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς, τηροῦντες ἀκριβῶς τόσον ὑμεῖς καθὼς καί τό προεδρεῖον τούς ὅρους τοῦ κανονισμοῦ.

Στη Βουλή διακρίθηκε ως ρήτορας, πρωταγωνιστώντας με τις αγορεύσεις του στο ζήτημα της απαγωγής ξένων υπηκόων από ληστές στο Δήλεσι το 1870, όπως και σε αυτό της τύχης αξιόλογης κτηματικής περιουσίας στην περιοχή της Υπάτης, για την οποία επί χρόνια ήταν σε αντιδικία με το Δημόσιο. Υπέβαλλε προτάσεις νόμων σχετικές με θέματα γεωργικής οικονομίας και φορολογίας.

Πέθανε στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1877.

14. Αντώνιος Γεωργαντάς

1849-1850

Ο Αντώνιος Γεωργαντάς γεννήθηκε στη Θήβα το 1799 και αργότερα εγκαταστάθηκε στη Λιβαδειά. Υπήρξε, όπως και άλλα μέλη της οικογένειάς του, στέλεχος της Φιλικής Εταιρείας και οπλαρχηγός στην Επανάσταση. Ο αδελφός του Λεονάρδος σκοτώθηκε στην πολιορκία της Ακρόπολης το 1826. Παντρεύτηκε την κόρη του προκρίτου της Λιβαδειάς Ιωάννη Λογοθέτη, η οποία ανέπτυξε αξιόλογη κοινωνική δραστηριότητα στα χρόνια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους.

Ο Αντώνιος Γεωργαντάς κατά την Επανάσταση ήταν επικεφαλής ομάδας 120 ενόπλων ανδρών, ενώ παράλληλα ανέλαβε καθήκοντα γραμματέα του επαρχιακού ταμείου, όπως και υπασπιστής και γραμματέας των Αθανάσιου Διάκου, Οδυσσέα Ανδρούτσου και Ιωάννη Γκούρα. Αργότερα πολέμησε υπό τις διαταγές του στρατηγού Γεώργιου Καραϊσκάκη και του Δημήτριου Υψηλάντη, πήρε θέση επιτελούς του Άγγλου στρατηγού Τζωρτζ, για να καταλήξει έμπιστος του Ιωάννη Καποδίστρια μετά την άφιξή του τελευταίου στην Ελλάδα το 1828. Στις εθνοσυνελεύσεις της Επανάστασης, καθώς και σε εκείνη του Άργους, το 1831, εκπροσώπησε ως πληρεξούσιος την περιοχή της Λιβαδειάς.

Στα χρόνια του Καποδίστρια κατατάχθηκε στο στρατιωτικό σώμα της Ενεργούς Φάλαγγος με το βαθμό του υποστρατήγου. Κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα, το 1836, εκλέχθηκε δήμαρχος Λιβαδειάς. Επίσης διετέλεσε πρόεδρος του επαρχιακού συμβουλίου της ευρύτερης περιοχής.

Κατά την οθωνική περίοδο ενεργοποιήθηκε πολιτικά. Υπήρξε συμπαραστάτης των απόμαχων αγωνιστών της Επανάστασης, τους οποίους παραγκώνισε και αποστράτευσε η άφιξη των βαυαρικών στρατευμάτων μετά το 1833. Ανέπτυξε δράση και έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο δίπλα στο Μακρυ-

γιάννη κατά την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου. Στην Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση του 1843-1844 που ακολούθησε εκλέχθηκε πληρεξούσιος Λιβαδειάς. Στη συνέχεια εκλεγόταν συνεχώς βουλευτής Λιβαδειάς κατά τις περιόδους 1844-1853, 1859-1862 και 1872-1874. Το 1860 διορίστηκε από τον Όθωνα γερουσιαστής, ενώ το 1861 διορίστηκε και νομάρχης Ναυπλίας. Ήταν από εκείνους που υπερασπίστηκαν τον Όθωνα μέχρι την έξωσή του το 1862. Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στις 21 Δεκεμβρίου 1849 διατηρώντας το αξίωμα έως τις 27 Ιουλίου 1850.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του ανέφερε στο Σώμα τα εξής:

Εὐγνωμονῶν, Κύριοι Βουλευταί, διά τήν ἐπιδειχθεῖσάν μοι ταύτην τιμήν, θέλω προσπαθήσει ὅσον ἔνεστι νά ἐκπληρώσω ἐπ' ἀκριβεῖα τό μέγα καθήκον, ὅπερ ἡ ψῆφος ὑμῶν μοί ἀνέθηκε.

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα αφιέρωσε στη συγγραφή απομνημονευμάτων, τα οποία δημοσίευσε στα περιοδικά *Παρνασσός* και *Πανδώρα*. Πέθανε το 1884 σε ηλικία 85 ετών. Ο γιος του Ιωάννης, ο οποίος ασχολήθηκε επίσης με την πολιτική, υπήρξε βουλευτής Λιβαδειάς με το κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη.

Αντώνιος Γεωργαντάς

15. Λάζαρος Πουρδής

1850-1852

Ο Λάζαρος Πουρδής γεννήθηκε στην Ύδρα το 1811. Προερχόταν από οικογένεια προκρίτων τόσο από την πλευρά του πατέρα, όσο και από αυτή της μητέρας του. Παππούς του ήταν μάλιστα ο Δημήτριος Τσαμαδός, πρόεδρος του Βουλευτικού στα χρόνια της Επανάστασης. Δεν εκπλήσσει, λοιπόν, ότι μεγάλωσε σε ένα οικογενειακό περιβάλλον με αξιόλογα πρότυπα συμπετοχής στα κοινά.

Η κόρη του Ξανθή παντρεύτηκε το 1856 τον Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, ενώ η γνωριμία των δύο ανδρών είχε πραγματοποιηθεί όταν ο Πουρδής ήταν ακόμη πρόεδρος της Βουλής. Ο μετέπειτα πρωθυπουργός Δεληγεώργης απέκτησε τότε ένα στενό συνεργάτη, ο οποίος τον βοήθησε να εισχωρήσει σε ένα ισχυρότατο πολιτικό δίκτυο. Πολιτικές συνεργασίες τέτοιας φύσης, όπως η παραπάνω μεταξύ του Δεληγιώργη και του πεθερού του, δεν προϋπέθεταν κατ' ανάγκη και πολιτική ή ιδεολογική ταύτιση των συνεργαζομένων.

Σύζυγος του Πουρδή ήταν, εξάλλου, η κόρη του ισχυρού προκρίτου της Ύδρας Μανόλη Τομπάζη. Μαζί με τον τελευταίο, όπως και με την οικογένεια Μπουντούρη, είχαν αγοράσει μετά το 1830 εκτάσεις γης στο Μαντούδι Ευβοίας, όπου ανέπτυξαν και μεταλλευτικές επιχειρήσεις.

Σε νεανική ηλικία, κατά τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα, ο Πουρδής εξελέγη δήμαρχος Ύδρας με ιδιαίτερα πλούσιο έργο κατά τη θητεία του. Σύντομα, ωστόσο, αντιμετώπισε το δίλημμα της επιλογής μεταξύ του αξιώματος του δημάρχου και της θητείας στο Κοινοβούλιο ως βουλευτή. Η εκ μέρους των κατά τόπους ηγετικών παραγόντων αναζήτηση ισορροπιών ανάμεσα στην επιρροή της κεντρικής εξουσίας και σε εκείνη της τοπικής αυτοδιοίκησης ήταν εξάλλου ένα σύνηθες δίλημμα στην ελληνική πολιτική ζωή του 19ου αιώνα.

Τα επόμενα χρόνια εξελέγη δύο φορές βουλευτής, στις περιόδους 1850-1853 και 1861-1862. Θεωρήθηκε μετριοπαθής και συναινετικός πολιτικός. Πρόεδρος της Βουλής αναδείχθηκε σε δύο διαδοχικές βουλευτικές συνόδους, μεταξύ των ετών 1850-1852 (20 Δεκεμβρίου 1850 - 30 Οκτωβρίου 1852).

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του την 5η Νοεμβρίου 1851 ανέφερε στο Σώμα τα εξής:

Κύριοι!

Δεχόμενος μετ' ευγνωμοσύνης τήν επαναληπτικήν τῶν ἀγαθῶν πρὸς ἐμέ διαθέσεών σας ἀπόδειξιν ὡς ἀλάνθαστον γνώρισμα τῆς κατὰ τήν παρελθοῦσαν σύνοδον περὶ τήν διεξαγωγὴν τῶν καθηκόντων τοῦ προέδρου μερίμνης μου, συναισθάνομαι ζωηρῶς, ὅτι τὰ πρὸς ἐμέ νέα δείγματα τῆς ἐμπιστοσύνης σας μοί ἐπιβάλλουσι διπλάσιαν περὶ αὐτὰ προθυμίαν καί προσπάθειαν, καί θέλω προθυμοποιηθῆ νά δικαιώσω καί ἤδη τήν ἐκλογὴν σας, καθόσον ἡ πάσχουσα ὑγεία μου μοί τό ἐπιτρέψει.

Ἄς προβῶμεν μετὰ ζήλου καί τῆς δυνατῆς ταχύτητος εἰς τὰ νέα ἔργα μας, καί ἅς δείξωμεν καί κατὰ τήν παροῦσαν σύνοδον τόν αὐτόν πόθον καί τὰ αὐτὰ αἰσθήματα ὑπὲρ τῶν κοινῶν συμφερόντων καί τῆς ἐθνικῆς εὐδαιμονίας.

Τέλος, το 1862 εξελέγη πληρεξούσιος Ὑδρας στην Β' ἐν Αθήναις Εθνοσυνέλευση, που οδήγησε σε πολιτειακή μεταβολή μετά την ἔξωση του Ὁθωνα.

16. Ευστράτιος Παρίσης

1852-1853

Ο Παρίσης γεννήθηκε στην Τήνο το 1810. Φοίτησε στο σχολείο που διήρθε ο λόγιος Ευστράτιος Πέτρου ο Κυδωνιεύς. Το 1831, σε νεανική ηλικία, διορίστηκε δημόσιος υπάλληλος στη Νάξο. Αρχικά εργάστηκε στο δικαστήριο του νησιού και αργότερα ως γραμματέας της Δημογεροντίας. Ήταν άνθρωπος με πνευματικά χαρίσματα, ευγενής και ευπροσήγορος. Αυτές οι ιδιότητές του συνέβαλαν ώστε να καταλάβει όλα τα τοπικά αξιώματα: δημοτικός σύμβουλος, σχολικός έφορος, εκκλησιαστικός επίτροπος και αργότερα βουλευτής. Τρεις διαδοχικές βουλευτικές του θητείες χρονολογούνται μεταξύ των ετών 1844-1853, ενώ υπήρξε πληρεξούσιος και στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862-1864) και βουλευτής το 1865. Τον διέκρινε η προσήλωση σε φιλελεύθερες πολιτικές αρχές, γεγονός που συνέβαλε στο να συκοφαντηθεί και να υποστεί διώξεις από τις "αυλικές κυβερνήσεις" του Όθωνα στην περίοδο 1854-1862.

Αξιομνημόνευτη υπήρξε η θαρραλέα στάση που τήρησε κατά την επιδημία χολέρας που έπληξε την Τήνο το 1854, κατά την οποία πέθαναν μάλιστα και οι γονείς του. Ο Παρίσης αγνοώντας τους κινδύνους από την εξάπλωση της ασθένειας, αφού ανέλαβε τη δημοτική αρχή, πέτυχε –με τα μέτρα που πήρε επιτόπου– την ανάσχεση της διάδοσης της επιδημίας και ανύψωσε το ηθικό των συμπολιτών του.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στις 6 Νοεμβρίου του 1852, κατά την τρίτη βουλευτική του θητεία. Παρέμεινε στη θέση του προέδρου έως τις 27 Οκτωβρίου 1853. Τα προηγούμενα χρόνια είχε ήδη διατελέσει αντιπρόεδρος (1848-1849), επί προεδρίας Δημήτριου Χατζίσκου, και γραμματέας του Κοινοβουλίου (1847-1848 και 1850-1851).

Η ανάληψη των καθηκόντων του συνοδεύτηκε από την ακόλουθη αναφορά:

Κηρύξαντος επομένως τό ἀποτέλεσμα τοῦ μέχρι τοῦδε προσωρινοῦ προέδρου, λαβὼν τήν ἔδραν ὁ ἀναδειχθείς ὁριστικός πρόεδρος, εἶπε πρὸς τήν Βουλὴν, ὅτι ἐὺγνωμονῶν διὰ τήν τιμὴν, μεθ' ἧς περιέβαλεν αὐτόν, θέλει προσπαθήσει ὅλαις δυνάμεσι νά δικαιώσῃ τήν ἐκλογὴν της, ἀλλ' ὅτι πρὸς τόν σκοπὸν τοῦτον ἐλπίζει οὐσιωδῶς εἰς τήν συνδρομὴν ἐκάστου τῶν βουλευτῶν.

Πέθανε στην Αθήνα την 1η Νοεμβρίου 1865, ἑξὶ μόλις μήνες μετὰ την τελευταία του εκλογή ως βουλευτή.

17. Παναγιώτης Βάρβογλης

1853-1854

Γεννήθηκε το 1799 και ανήκε στην οικογένεια προεστών από την Πελοπόννησο, με απώτερη καταγωγή από τις Σέρρες. Ο πατέρας του υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας, αντιπρόσωπος (βεκίλης) των προεστών της Πελοποννήσου στην Κωνσταντινούπολη και αγωνιστής της Επανάστασης. Ο Παναγιώτης Βάρβογλης σπούδασε ιατρική, νομική και μαθηματικά στην Πίζα της Ιταλίας. Ανήκε στον κύκλο του περιοδικού *Λόγιος Ερμής* που εκδιδόταν στη Βιέννη. Εκεί μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και το 1821, με την έναρξη της Επανάστασης, ήλθε στην Ελλάδα και έλαβε μέρος στην πολιορκία της Τρίπολης και σε άλλες στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Στη διάρκεια της Επανάστασης κατέλαβε διοικητικές θέσεις. Το 1823 φυλακίστηκε στο Ναύπλιο για 40 μέρες κατηγορούμενος ότι τοιχοκόλλησε συνωμοτικό κείμενο κατά του Κολοκοτρώνη. Επρόκειτο κατ' ουσία για σατυρικό κείμενο. Όταν αποφυλακίστηκε, απευθύνθηκε στο Βουλευτικό επιζητώντας την προστασία των αρχών. Στη συνέχεια απέκτησε σημαντική επιρροή, όταν σχηματίστηκε η κυβέρνηση Κουντουριώτη.

Το 1829 ανέλαβε τη θέση του γραμματέα της Δ' Εθνοσυνέλευσης του Άργους, ενώ την περίοδο 1831-1833 διετέλεσε γραμματέας της Γερουσίας. Στα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα υπηρέτησε ως δικαστικός έως την παραίτησή του το 1847. Έκτοτε ασχολήθηκε με την πολιτική. Εκλέχθηκε βουλευτής τέσσερις φορές μεταξύ των ετών 1844-1862, κατά την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας του Όθωνα, και μία φορά στην περίοδο της βασιλείας του Γεωργίου Α' (1868-1869).

Στην περίοδο της βασιλείας του Όθωνα ανέλαβε υπουργικά καθήκοντα τρεις φορές μεταξύ των ετών 1851-1862: υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως –με σημαντικό έργο– στην κυβέρνηση Κριεζή (1851-

1852), Δικαιοσύνης στην τέταρτη κυβέρνηση Μαυροκορδάτου (1855) και Οικονομικών στην κυβέρνηση Γενναίου Κολοκοτρώνη (1862), μετά την παραίτηση του Δημήτριου Λεβίδη. Το 1868 διετέλεσε για οκτώ μήνες υπουργός Δικαιοσύνης στην έκτη κυβέρνηση Δημήτριου Βούλγαρη. Είχε τη φήμη έντιμου και πεπαιδευμένου πολιτικού άνδρα.

Πρόεδρος της Βουλής αναδείχθηκε για τη σύνοδο από τις 30 Δεκεμβρίου 1853 έως τις 20 Απριλίου 1854.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του ο νέος πρόεδρος ανέφερε στο Σώμα ότι:

[...] πρίν ἢ ἀναβῇ τήν ἔδραν, εἰς ἣν ἀναβιβάξει αὐτόν ἡ ἐλευθέρα τῆς Βουλῆς ψῆφος, ὀφείλει νά ἐκφράσῃ τάς ὁλοψύχους πρὸς τό Σῶμα εὐχαριστίας του διά τήν τιμήν, μεθ' ἧς τόν περιέβαλε σήμερον· διά ν' ἀποκριθῇ δ' εἰς αὐτήν, θέλει καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως φανῇ ἐπάξιος τῆς ὑψηλῆς ταύτης ἐμπιστοσύνης. Ἄν δέ καί δέν ἀγνοεῖ, ὅτι τά χρέη, εἰς ἃ προσκαλεῖται, εἶναι ἀνώτερα τῶν δυνάμεών του, πέποιθεν ὁμως εἰς τήν ὁμόφωνον τῆς Βουλῆς συνδρομήν, καί εἰς αὐτήν στηριζόμενος, ἐλπίζει ὅτι ἡ θρησκευτική τήρησις τοῦ κανονισμοῦ, ἡ τάξις καί ἡ ἀυστηροτάτη περί τάς δαπάνας τοῦ Σώματος οἰκονομία θέλουσι τόν κάμει, ἄν ὅχι ἄλλο, τουλάχιστον νά ἐξέλθῃ ἀνεπίληπτος.

Τη θητεία του διέκοψε αιφνιδιαστικά με πρωτοβουλία του ο βασιλιάς Όθωνας, όταν διέλυσε (τέλη Απριλίου του 1854) τις εργασίες τόσο της Βουλής όσο και της Γερουσίας εξαιτίας της διαφωνίας του με τον πρωθυπουργό Αντώνιο Κριεζή σχετικά με τις αλυτρωτικές κινήσεις σε Θεσσαλία, Ήπειρο και Μακεδονία. Η Βουλή δεν συνήλθε τότε για διάστημα ενός περίπου οκταμήνου, ενώ ήδη γίνονταν αντιληπτές οι συνέπειες από την έκρηξη του Κρητικού πολέμου.

Ο Βάρβογλης πέθανε το 1870 σε ηλικία 71 ετών.

18. *Θρασύβουλος Ζαΐμης*

1855

1860

1874

1876-1877

Πολιτικός της πρώτης μετεπαναστατικής γενιάς, γόνος της μεγάλης οικογένειας προκρίτων και πολιτικών της Πελοποννήσου. Ήταν γιος του σημαντικού ήρωα της Επανάστασης Ανδρέα Ζαΐμη και εξάδελφος του πολιτικού Παναγιώτη Ζαΐμη. Γεννήθηκε στην Κερπενή των Καλαβρύτων το 1825 και σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ενώ έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία. Ήταν ένας ιδιαίτερα μορφωμένος πολιτικός.

Στη γενική πολιτική του στάση και νοοτροπία αποστρεφόταν τη δημιουργία και την κολακεία. Υποστήριζε αρκετά φιλελεύθερες για την εποχή του πολιτικές αντιλήψεις και ήταν σταθερός υπερασπιστής του κοινοβουλευτισμού. Γι' αυτό άλλωστε και συγκρούστηκε με το Δημήτριο Βούλγαρη, όταν ο τελευταίος επιχείρησε να παραβιάσει βασικές πολιτικές ελευθερίες και την ίδια την κοινοβουλευτική νομιμότητα. Διέθετε υψηλό πολιτικό ήθος, μετριοπάθεια, διαλλακτικότητα και σύνεση. Συχνά υπερέβαινε τα στενά πλαίσια του όποιου κομματικού συμφέροντος.

Υπηρέτησε αρχικά ως στέλεχος στο Υπουργείο Οικονομικών, αλλά δεν άργησε να αναδειχθεί και σε ανώτερες θέσεις. Έτσι, έγινε υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως (1859) σε ηλικία μόλις 34 ετών.

Ξεκίνησε νέος την πολιτική του σταδιοδρομία εκλεγόμενος συνεχώς βουλευτής Καλαβρύτων σε 12 εκλογικές αναμετρήσεις μεταξύ των ετών 1850-1880. Διετέλεσε συνολικά πρωθυπουργός για διάστημα ενός έτους και επτά μηνών, υπουργός περισσότερο από δύο χρόνια και πρόεδρος της Βουλής περίπου ενάμιση χρόνο συνολικά.

Θρασύβουλος Ζαΐμης

Διετέλεσε επτά φορές υπουργός κατά την περίοδο 1859-1878. Το 1860 ανέλαβε καθήκοντα υπουργού Εξωτερικών στην κυβέρνηση Αθανάσιου Μιαούλη. Από τη θέση αυτή παραιτήθηκε διαφωνώντας με τον Όθωνα για το βαυαρικό δάνειο και για την καθυστέρηση της ψήφισης *Οργανισμού* του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1862, μετά την έξωση του Όθωνα και αφού είχε πρωταγωνιστήσει στην ανατροπή του, έγινε υπουργός Εξωτερικών στην “επαναστατική τριανδρία” των Δημήτριου Βούλγαρη, Κωνσταντίνου Κανάρη και Μπενιζέλου Ρούφου.

Τον Απρίλιο του 1863, μετά την ανακήρυξη του Δανού πρίγκιπα Γεωργίου ως βασιλιά των Ελλήνων από την Εθνοσυνέλευση, ο Ζαΐμης συμμετείχε στην τριμελή αντιπροσωπεία που πήγε στην Κοπεγχάγη για να προσφέρει το στέμμα της Ελλάδας στο νέο μονάρχη. Τα άλλα δύο μέλη της αντιπροσωπείας, τα οποία επίσης συμμετείχαν –αν και όχι με τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα– στις διαπραγματεύσεις για τον τελικό διακανονισμό των όρων αποδοχής του στέμματος από το Δανό πρίγκιπα, ήταν οι Κωνσταντίνος Κανάρης και Δημήτριος Γρίβας. Το 1864 ενήργησε, επίσης, ως απεσταλμένος της ελληνικής κυβέρνησης για την παράδοση στην Ελλάδα και την ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό των Επτανήσων.

Μετά την άφιξη του Γεωργίου Α', ο Ζαΐμης πρωταγωνίστησε από το 1863 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1870 μαζί με τους πολιτικούς του αντιπάλους –και ηγέτες κομμάτων– Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, Δημήτριο Βούλγαρη και Επαμεινώνδα Δεληγεώργη στις πολιτικές διαμάχες της περιόδου. Το κόμμα του, αν και διέθετε λιγοστούς βουλευτές, άσκησε σημαντική επιρροή στις συζητήσεις που έγιναν για το νέο Σύνταγμα του 1864. Μάλιστα, οι “ζαϊμικοί” βουλευτές υποστήριζαν τη σύσταση δεύτερου νομοθετικού σώματος, παράλληλου με τη Βουλή, ορισμένα μέλη του οποίου θα διορίζονταν και δε θα εκλέγονταν.

Αν και χαρακτηριζόταν από μετριοπάθεια στις πολιτικές αντιλήψεις και τους προσανατολισμούς του στο πεδίο των αντιπαραθέσεων μεταξύ των λεγόμενων ορεινών και πεδινών, ο Ζαΐμης είχε ήδη από το 1863 προσχωρήσει στους περισσότερο ριζοσπάστες ορεινούς, τοποθετούμενος πολιτικά πλησιέστερα στον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο. Την περίοδο αυτή μαζί με τους Κουμουνδούρο, Βούλγαρη και Δεληγεώργη διαδεχόταν ο ένας τον άλλον στην πρωθυπουργία, καθώς κλιμακώνονταν οι επεμβάσεις στην πολιτική διαδικασία από μέρους του Στέμματος, ενώ δεν απουσίαζε και η εκτροπή από τον ομαλό πολιτικό βίο. Αυτά ήταν ορισμένα από τα βασικά γνωρίσματα της περιόδου πριν από τη δυναμική είσοδο του Χαρίλαου Τρικούπη στο πολιτικό προσκήνιο τη δεκαετία του 1870. Το κόμμα του Ζαΐμη, όπως και των αντιπάλων του, ήταν ουσιαστικά μια προσωποπαγής ομάδα που συνέχιζε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την παράδοση του λεγόμενου “πελατειακού συστήματος” χωρίς να καταφέρει να μετατραπεί σε “κόμμα αρχών”.

Το 1864 ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών στην κυβέρνηση Κανάρη, η οποία ανήκε στο θεωρούμενο ως περισσότερο ριζοσπαστικό και προοδευτικό κοινοβουλευτικό συνασπισμό των ορεινών. Την ίδια θέση κατέλαβε και το 1865 στη σύντομη θητεία κυβέρνηση Δεληγεώργη. Το 1877 έγινε υπουργός Δικαιοσύνης στην οικουμενική κυβέρνηση υπό τον ναύαρχο Κανάρη, ενώ συμμετείχε, το 1878, στην πρώτη κοινοβουλευτική κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη ως υπουργός Εσωτερικών και Δικαιοσύνης.

Ως πρωθυπουργός ανέλαβε για πρώτη φορά τον Ιανουάριο του 1869 μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Βούλγαρη, η οποία έτσι απέφυγε να επωμιστεί το πολιτικό κόστος της ήττας μετά την καταστολή της Κρητικής επανάστασης του 1866. Η πρωθυπουργική του θητεία υπήρξε μάλιστα αρκετά μακροχρόνια για τα δεδομένα της εποχής. Ο Ζαΐμης κράτησε τότε ρεαλιστική στάση και αποδέχθηκε τους επιβληθέντες όρους ειρήνευσης, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την αναγκαία σε εκείνη τη φάση αποκατάσταση των σχέσεων του ελληνικού κράτους με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Κερδίζοντας μάλιστα τις σχετικά αδιάβλητες εκλογές του Μαΐου της ίδιας χρονιάς, διατηρήθηκε στην πρωθυπουργία έως τον Ιούλιο του 1870, όταν ο Γεώργιος Α' τον ανάγκασε σε παραίτηση και μάλιστα κατά τη διάρκεια των διακοπών της Βουλής. Στην περίοδο της πρωθυπουργίας του αντιμετώπισε με υψηλό αίσθημα ευθύνης το ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής σχετικά με το λεγόμενο «ατιμωτικό πρωτόκολλο» των Παρισίων, αγνοώντας το κόστος που είχε η στάση του στη δημοτικότητά του. Ασχολήθηκε παράλληλα με την εσωτερική ανάπτυξη της χώρας και με τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς –χαρακτηριστικά αναφέρονται η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή Αθήνας - Πειραιά και η αγορά του πολεμικού πλοίου «Βασίλισσα Όλγα».

Το Νοέμβριο του 1869 υπέβαλε στη Βουλή πρόταση νόμου σχετικά με την οργάνωση εθνικών δυνάμεων για την καταστολή της ληστείας. Όμως, όχι μόνο απορρίφθηκε το νομοσχέδιο, αλλά τους επόμενους μήνες είχε να αντιμετωπίσει και τις συνέπειες από τη σφαγή ξένων επισήμων ταξιδιωτών από ληστές στο Δήλεσι. Το γεγονός αυτό πήρε μεγάλες διαστάσεις, εκθέτοντας διεθνώς τόσο την κυβέρνηση όσο και την ίδια τη χώρα. Στάθηκε μάλιστα η αφορμή για την παραίτηση της κυβέρνησης Ζαΐμη. Η δεύτερη κυβέρνηση υπό την προεδρία του, το 1871, ήταν εξαιρετικά σύντομη. Διήρκεσε έως τα Χριστούγεννα του 1871. Σε μια περίοδο πολιτικής αστάθειας διατήρησε την εξουσία για λιγότερο από δύο μήνες, αφού απέτυχε να αποσπάσει την υποστήριξη αμιγούς κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, κυρίως εξαιτίας του θέματος της παροχής άδειας λειτουργίας ορυχείου σε γαλλοϊταλική εταιρεία.

Το 1872, στις έντονες συζητήσεις που έλαβαν χώρα στο Κοινοβούλιο, τήρησε μετριοπαθή στάση σχετικά με την παραπομπή σε δίκη του παραιτηθέντος πρωθυπουργού Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, τον οποίο κατηγορούσαν για κατάχρηση εξουσίας και επιβολή στρατοκρατίας. Αντί της άμεσης παρα-

πομπής σε δίκη, πρότεινε τη συγκρότηση εξεταστικής επιτροπής. Μετριοπαθή στάση τήρησε και στο θέμα της κοινοβουλευτικής αρχής του πολιτεύματος. Πίστευε στη διατήρηση του θεσμού της μοναρχίας. Απέφευγε να αντιπαραταχθεί άμεσα στο Στέμμα και επιχειρούσε, στη διάρκεια των σχετικών συζητήσεων την περίοδο του 1874-1875, να μετριάσει την ένταση των αντιπαραθέσεων με τα Ανάκτορα.

Πρόεδρος της Βουλής εξελέγη τέσσερις φορές μεταξύ των ετών 1855-1877. Η πρώτη θητεία του εκτείνεται στην περίοδο 2 Φεβρουαρίου - 25 Οκτωβρίου 1855. Εκλέχθηκε με 68 ψήφους έναντι δύο λευκών. Στις 30 Οκτωβρίου 1860 εκλέχθηκε για δεύτερη φορά με 62 ψήφους έναντι 50 του Δημήτριου Καλλιφρονά, υποψήφιου της φιλοβασιλικής κυβέρνησης Αθανάσιου Μιαούλη. Αξίζει να σημειωθεί ότι εξελέγη στο αξίωμα αυτό μολονότι ανήκε στην τότε αντιπολίτευση και παρά τις αυλικές πιέσεις προς τους βουλευτές να τον καταψηφίσουν. Παρέμεινε, ωστόσο, στη θέση του μόλις δύο εβδομάδες, έως τις 16 Νοεμβρίου 1860 καθώς η εκλογή του οδήγησε σε διάλυση της Βουλής από τα Ανάκτορα. Ο Ζαΐμης τότε προσχώρησε άμεσα στην αντιπολίτευση που σχεδίαζε την ανατροπή του Όθωνα, συνεργαζόμενος με το Μπενιζέλο Ρούφο και το Δημήτριο Βούλγαρη. Η ροή των γεγονότων οδήγησε μεσοπρόθεσμα –δύο χρόνια αργότερα– στην πτώση της βαυαρικής δυναστείας.

Εξελέγη για τρίτη φορά πρόεδρος της Βουλής στις 30 Ιανουαρίου 1874 (για τρεις μήνες, έως τις 25 Απριλίου της ίδιας χρονιάς). Όπως και το 1860, υπερίσχυσε του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη με ψήφους 87 έναντι 72, αν και ανήκε στην αντιπολίτευση. Η εκλογή του αυτή στάθηκε η αφορμή να ξεκινήσει ένας κύκλος πολιτικών συζητήσεων και αντιπαραθέσεων για το ζήτημα της κοινοβουλευτικής αρχής του πολιτεύματος και του ρόλου του Στέμματος. Για τέταρτη και τελευταία φορά αναδείχθηκε πρόεδρος της Βουλής με 131 ψήφους, στις 4 Οκτωβρίου 1876, διαδεχόμενος τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο που στο μεταξύ έγινε πρωθυπουργός. Η θητεία του ολοκληρώθηκε στις 18 Μαρτίου 1877.

Πέθανε από ανακοπή καρδιάς το 1880 σε ηλικία μόλις 55 ετών.

Μετά την εκλογή του στη συνεδρίαση της 2ας Φεβρουαρίου 1855 στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής, ο Ζαΐμης απηύθυνε στο Σώμα τον ακόλουθο σύντομο χαιρετισμό.

Κύριοι Συνάδελφοι!

Λαβών διά τῆς ψήφου ὑμῶν, Κύριοι, τὴν ἔξοχον τιμὴν τοῦ ν' ἀναβῶ ἐπὶ τῆς ἔδρας ταύτης, ὀφείλω νὰ ἐκφράσω ὑμῖν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τό δεῖγμα τοῦτο τῆς πρὸς ἐμέ εὐμενείας καὶ ἐμπιστοσύνης ὑμῶν. Ἄλλ' ὅσῳ σημαντικὴ εἶναι ἡ θέσις, εἰς ἣν μ' ἔφερε ἡ θέλησις ὑμῶν, τόσῳ σπουδαῖα καὶ σοβαρὰ καθήκοντα μοί ἐπιβάλλει.

Θέλω καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν προσηύκουνσαν ἐκπλήρωσιν τούτων, ἀλλ' ὁ ζῆλός μου μόνος δέν θέλει εἶσθαι ἀποτελεσματικός. Διὰ νά δικαιώσω τὴν ἐκλογὴν σας αὐτήν, ἔχω ἀνάγκην τῆς ὑμετέρας συνδρομῆς. Ἡ ἀδελφικὴ σας ἀρρώγῃ μοί εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαία, αὐτὴν ἐπικαλοῦμαι, διότι δι' αὐτῆς μόνῃς δύναμαι νά ἐπιτύχω τόν προτιθέμενον σκοπόν μου.

Ἐξήλθομεν, Κύριοι, πρό ὀλίγων μηνῶν ἀπό βουλευτικὴν σύνοδον, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ τὰς γνωστάς ἡμῶν καιρικὰς περιστάσεις δέν ἡδυνήθημεν νά πράξωμεν πολλά ὑπὲρ τοῦ τόπου, τόν ὁποῖον ἐκλήθημεν ν' ἀντιπροσωπεύσωμεν εἰς τόν περίβολον τοῦτον. Ἡ ἀρξαμένη ἤδη Σύνοδος θέλει χορηγήσει ὕλην ἐνεργείας εἰς τόν ζῆλον καί τόν πατριωτισμόν ἡμῶν· ὁ Βασιλικὸς λόγος, Κύριοι, ὑπόσχεται τὴν παρουσίαν διαφόρων σπουδαίων καί οὐσιωδῶν νομοσχεδίων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγκη κατεδείχθη πολλάκις εἰς τόν περίβολον συναμφοτέρων τῶν νομοθετικῶν σωμάτων. Ὑποστηρίζοντες λοιπόν τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Βασιλέως εἰς τοὺς ἀγαθοὺς τούτους σκοπούς της, θέλομεν φανῇ χρήσιμοι καί εἰς τὴν πατρίδα καί εἰς τόν Θρόνον, περὶ τόν ὁποῖον συγκεντρώνονται ὅλον τοῦ ἔθνους αἱ ἐλπίδες. Ἄς προσπαθήσωμεν ὅθεν, Κύριοι, διατελοῦντες ἐν ἀρμονίᾳ καί ἀποφεύγοντες ἀμοιβαίους ἐρεθισμούς, διὰ συζητήσεων σπουδαίων καί σοβαρῶν νά φωτιζώμεθα πρὸς ἀλλήλους καί νά φωτίζωμεν καί αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν. Πράττοντες οὕτω, καί τὴν συνείδησιν ἡμῶν θέλομεν ἱκανοποιεῖ καί τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἐντολέων μας θέλομεν τύχει.

Τό κατ' ἐμέ, ἀξιότιμοι συνάδελφοι, τηρητὴς τοῦ ἡμετέρου κανονισμοῦ, ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖς, θέλω δεῖξει θρησκευτικὴν ἀμεροληψίαν περὶ τὴν ἐφαρμογὴν του. Θέλετε μοί ἐπιτρέπει νά ἐφαρμόζω τὰς διατάξεις αὐτοῦ ἐναντίον ὅλων ὑμῶν καί ὑπὲρ ὅλων ὑμῶν. Τό κοινόν χρέος, καί ὑμῶν ὡς βουλευτῶν καί ἐμοῦ ὡς προσέδρου, εἶναι ἡ τήρησις τῆς τάξεως ἐν ταῖς συζητήσεσιν, ἡ ἀπαρέγκλιτος καί σύμφωνος μέ τόν κανονισμόν πορεία ἡμῶν καί ἡ διατήρησις τῶν δικαιωμάτων τῆς Βουλῆς. Ἐνώσατε τὰς προσπάθειάς σας, Κύριοι, μέ τὰς ἐδικάς μου καί ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι θέλομεν δώσει παράδειγμα ἄξιον μιμήσεως.

19. Αλέξανδρος Κουμουνδούρος

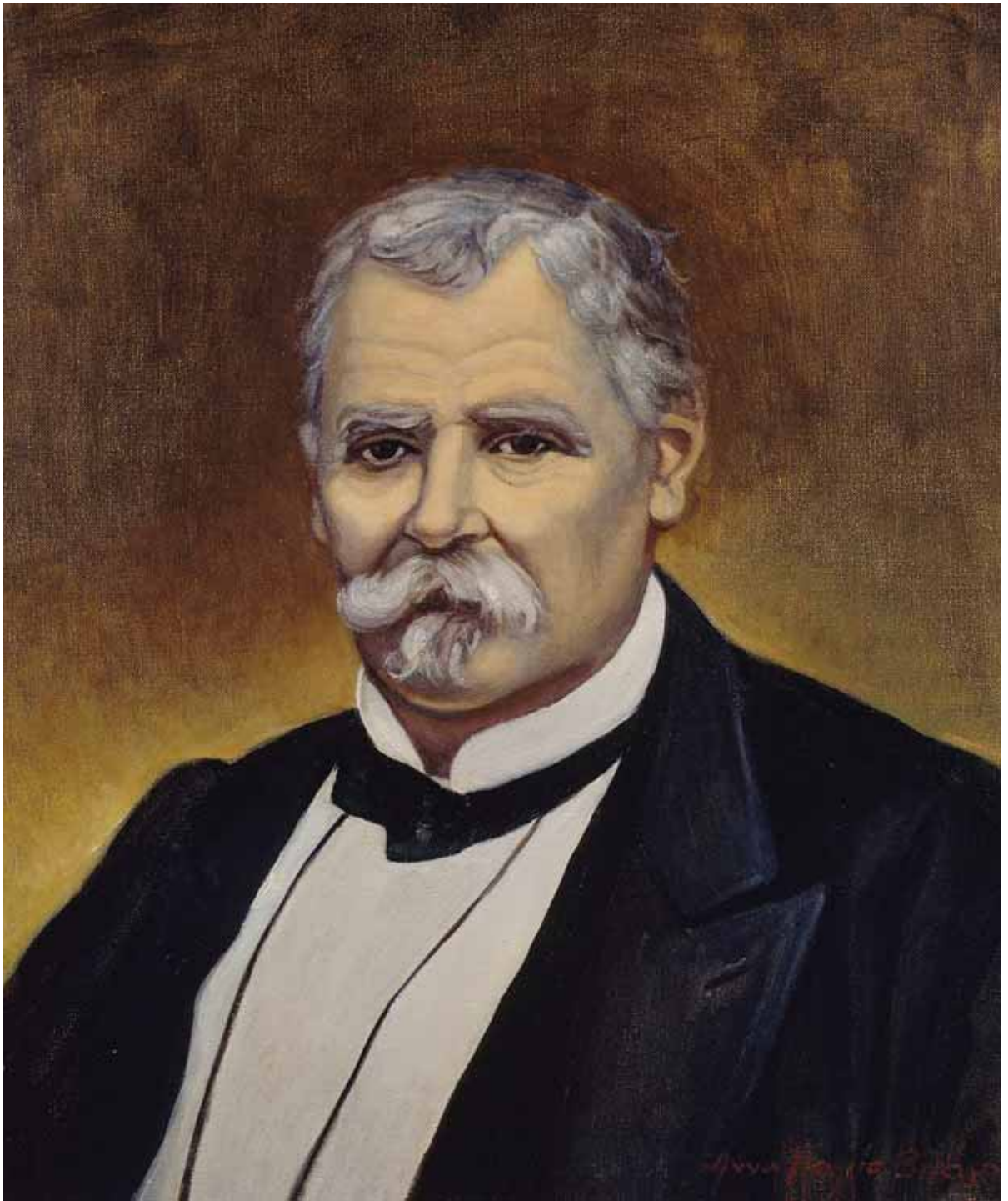
1855-1856

1875

Ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες πολιτικές προσωπικότητες της Ελλάδας κατά τον 19ο αιώνα. Άνθρωπος μειλίχιος, χαρακτηριζόταν από ευθυκρισία, ευθύτητα και μετριοπάθεια. Γεννήθηκε το 1815 στη Γαρμπελιά της Ζακυνθίας, στη Μάνη. Ήταν γόνος παλιάς ιστορικής οικογένειας της περιοχής. Φοίτησε σε σχολεία του Ναυπλίου και στη συνέχεια σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, λίγο μετά την ίδρυσή του (1839-1841). Αμέσως μετά το πέρας των σπουδών του, το 1841, σε ηλικία 26 ετών, πολέμησε ως επικεφαλής σώματος Λακώνων εθελοντών στην εξέγερση των Κρητών κατά των Οθωμανών. Είναι αξιοσημείωτο ότι το όνομά του συνδέθηκε στενά με την Κρητική επανάσταση του 1866. Ο Κουμουνδούρος τότε ενίσχυσε τον αγώνα των Κρητών διαταράσσοντας τις σχέσεις του με το βασιλιά Γεώργιο Α'.

Στα πρώτα νεανικά του χρόνια εργάστηκε ως δικηγόρος στην Καλαμάτα για να γίνει στη συνέχεια αντεισαγγελέας πρωτοδικών στην ίδια πόλη. Εξελέγη βουλευτής Μεσσηνίας για πρώτη φορά το 1850 και έκτοτε εκλεγόταν συνεχώς επί 33 έτη, έως το θάνατό του, το 1883, εκτός από δύο σύντομα διαλείμματα. Κυριαρχώντας για μισό περίπου αιώνα στην πολιτική ζωή του τόπου, έγινε 18 φορές υπουργός.

Το 1856 ανέλαβε για πρώτη φορά τη διεύθυνση υπουργείου στη φιλοβασιλική κυβέρνηση του Δημήτριου Βούλγαρη. Επρόκειτο για το Υπουργείο Οικονομικών. Διατήρησε τη θέση του για μια ολόκληρη τετραετία (1856-1860), συμμετέχοντας και στην κυβέρνηση Μιαούλη. Αν και κατά την πρώτη του υπουργική θητεία κατηγορήθηκε για κατάχρηση ρουσφετολογικών πρακτικών, πέτυχε την ευνοϊκή διαπραγμάτευση των όρων αποπληρωμής του

Αλέξανδρος Κουμονδούρος

δανείου που είχαν εγγυηθεί οι Μεγάλες Δυνάμεις για το ελληνικό κράτος, απομακρύνοντας τον κίνδυνο κήρυξης της χώρας σε κατάσταση πτώχευσης. Με το ίδιο θέμα επρόκειτο να ασχοληθεί και στις δεκαετίες του 1860 και του 1870 από τη θέση του πρωθυπουργού.

Στη μακρά πολιτική του σταδιοδρομία ανέλαβε τη διεύθυνση των υπουργείων Εσωτερικών, Δικαιοσύνης, Εξωτερικών, Στρατιωτικών και Εκπαιδευσεως, συχνά κατέχοντας παράλληλα και τη θέση του πρωθυπουργού. Παράδοξως δεν εκλέχθηκε βουλευτής το 1861. Έτσι βρήκε την ευκαιρία να αναχωρήσει για μερικούς μήνες στο εξωτερικό, όπου διεύρυνε τους επιστημονικούς και πολιτικούς του ορίζοντες. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα, το καλοκαίρι του 1861, προσχώρησε στην αντιβασιλική παράταξη για να διαδραματίσει πλέον πρωταγωνιστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις μετά την έξωση του Όθωνα το 1862. Συνέβαλε μάλιστα σημαντικά στη διαμόρφωση των άρθρων περί της βασιλευομένης δημοκρατίας στο Σύνταγμα του 1864.

Εκλέχθηκε δύο φορές πρόεδρος της Βουλής (9 Νοεμβρίου 1855 - 27 Ιουνίου 1856 και για λίγες μέρες το 1875, μεταξύ της 9ης και 15ης Οκτωβρίου του ίδιου έτους). Τον αποκαλούσαν «τέκνον της Βουλής» εξαιτίας της προσήλωσής του στις αρχές του κοινοβουλευτισμού και σε φιλελεύθερες πολιτικές αντιλήψεις. Ο μετριοπαθής πολιτικός του λόγος στο Κοινοβούλιο ήταν λιτός, σύντομος, διανυγής και με πλούσια τεκμηρίωση. Η δεύτερη εκλογή του, το 1875, ανταποκρινόταν στο, κατά κάποιον τρόπο, κοινοβουλευτικό έθιμο της εποχής να θέτει υποψηφιότητα για τη θέση του προέδρου της Βουλής ο αρχηγός του κόμματος που είχε πλειοψηφήσει στις πρόσφατες εκλογές. Αν εκλεγόταν πρόεδρος της Βουλής, διοριζόταν στη συνέχεια πρωθυπουργός και η Βουλή εξέλεγε το διάδοχό του. Πραγματικά, λίγο μετά τη συμβολική του εκλογή ως προέδρου της Βουλής ο Κουμουνδούρος πήρε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης από το Γεώργιο Α'.

Ο Κουμουνδούρος, ηγετική μορφή των ορεινών, του θεωρούμενου ως περισσότερο ριζοσπαστικού και προοδευτικού κοινοβουλευτικού συνασπισμού της περιόδου μετά το 1862, ανέλαβε καθήκοντα πρωθυπουργού 10 φορές. Μετά την πρώτη του υπηρεσιακή πρωθυπουργική θητεία, το 1865, ίδρυσε το λεγόμενο “κουμουνδουρικό” κόμμα, το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα της χώρας. Στις πρώτες εκλογές που συμμετείχε το κόμμα του, το 1865, εξέλεξε 70 βουλευτές, ποσοστό περίπου 38% των εκπροσώπων του έθνους. Το “κουμουνδουρικό” κόμμα παρέμενε βέβαια ένα από τα κόμματα-συνασπισμούς προσωποπαγών ομάδων της περιόδου, που –κατά μία σημαντική μερίδα της νεοελληνικής ιστοριογραφίας– συνέχιζαν και στη δεκαετία του 1860 τις παλαιές “πελατειακές” πολιτικές παραδόσεις, χωρίς ακόμη να έχουν περάσει στο στάδιο των “κομμάτων αρχών”, το οποίο επρόκειτο να εγκαινιάσει ο Χαρίλαος Τρικούπης την επόμενη δεκαετία. Παρά ταύτα, ο Κουμουνδούρος διέθετε υψηλή αίσθηση καθήκοντος ανα-

γνωρίζοντας την ανάγκη εκσυγχρονισμού της διοίκησης, ανάπτυξης των φυσικών πόρων της χώρας και καλύτερης οργάνωσης των ενόπλων δυνάμεων.

Στην κυβέρνηση Κουμουνδούρου των ετών 1866-1867, ο μετέπειτα κορυφαίος Έλληνας πολιτικός Χαρίλαος Τρικούπης ανέλαβε για πρώτη φορά καθήκοντα υπουργού Εξωτερικών. Ήταν η περίοδος που Κουμουνδούρος και Τρικούπης, με την καταρχήν υποστήριξη της Ρωσίας, ευνοούσαν την ελληνοσερβική συνεννόηση, προσπαθώντας να στηρίξουν και την υπόθεση των εξεγερμένων Κρητών. Ο Κουμουνδούρος και σε αυτή τη συγκυρία, όπως και σε άλλες πρωθυπουργικές του θητείες, ακολούθησε πολιτική αύξησης των στρατιωτικών δαπανών.

Παράλληλα, στο θεσμικό επίπεδο, κατά τα έτη 1866-1867, είχε εισαγάγει το θεσμό της ψήφου εμπιστοσύνης της εκάστοτε κυβέρνησης από το κοινοβούλιο, ενδυναμώνοντας το τελευταίο θεσμικά, καθιστώντας, όμως, εύκολη και συχνή υπόθεση την αλλαγή κυβερνήσεων και τα επόμενα χρόνια. Το 1867 υποχρεώθηκε από το Στέμμα να παραιτηθεί, αν και η κυβέρνησή του στηριζόταν σε ευρεία κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Επιπλέον, μετά τις εκλογές του Απριλίου του 1868 έμεινε εκτός Βουλής για δεύτερη φορά στην πολιτική του σταδιοδρομία. Ως μία από τις αιτίες προβλήθηκε η διαβλητή διαδικασία των εκλογών που οργάνωσε η κυβέρνηση του πολιτικού του αντιπάλου Δημήτριου Βούλγαρη.

Στην πρωθυπουργική του θητεία των ετών 1870-1871 προχώρησε την αγροτική μεταρρύθμιση. Έκανε διανομή εθνικών γαιών σε ακτήμονες αγρότες και συνέβαλε στην ανάπτυξη των χερσαίων και θαλάσσιων μεταφορών. Έλαβε, επίσης, μέτρα κατά του φαινομένου της ληστείας. Το πολιτικό πρόγραμμα της θητείας αυτής συγκεφαλαιωνόταν στο σύνθημα «εξωτερικώς ειρήνη, εσωτερικώς ισορροπία άνευ φόρων και δανείων και αποκέντρωσις». Χωρίς να ευνοήσει τη σύναψη εξωτερικών δανείων με ασύμφορους όρους, προσπάθησε να προλάβει το διαφαινόμενο κίνδυνο του «υδροκεφαλισμού» του κράτους, με κατά το δυνατόν ισόρροπη ανάπτυξη των επαρχιών της χώρας. Σημαντική ήταν και η προσπάθειά του για ανατροπή των παραδοσιακών πελατειακών δομών της δημόσιας διοίκησης, γεγονός που οδήγησε αναπότρεπτα στην πτώση της κυβέρνησής του. Το γενικότερο πνεύμα που χαρακτήριζε την πολιτική του πρακτική συνοψίζεται στη φράση «*διοίκησις του τόπου διά του τόπου*». Με αυτήν εννοούσε την πολιτική «*νά αντιπροσωπεύονται τά συμφέροντα καί τό επικρατοῦν πνεῦμα τῆς κοινωνίας εἰς τήν κυβέρνησιν καί ἡ κυβέρνησις νά ᾔναι ἔκφρασις τῆς ἐθνικῆς βουλῆσεως...*» (Hering, 2004: 502).

Στη διάρκεια της πρωθυπουργικής του θητείας των ετών 1875-1876 (διάρκειας 13 μηνών) έδειξε να ασπάζεται το νέο φιλελεύθερο πνεύμα που εισήγαγε στα πολιτικά πράγματα ο Χαρίλαος Τρικούπης. Επέμεινε στις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, χωρίς να επιτύχει την ψήφιση από το Κοινοβούλιο νέου εκλογικού νόμου (η ευρεία περιφέρεια θα αντικαθιστούσε την επαρχία), ενώ

τήρησε ουδετερότητα σε θέματα εξωτερικής πολιτικής (η τακτική της «σώφρωνος αναμονής»). Παράλληλα, μεθόδευσε τη διοικητική και οικονομική αναδιοργάνωση της χώρας. Η πέμπτη του πρωθυπουργία εγκαινιάστηκε στα μέσα Οκτωβρίου του 1875, μετά τη διακήρυξη και την εφαρμογή της «αρχής της δεδηλωμένης πλειοψηφίας» από τον παλαιό φίλο και συνεργάτη του Χαρίλαο Τρικούπη, που ήταν πλέον αρχηγός του Πέμπτου Κόμματος. Όταν κηρύχθηκε ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1877-1878) επιδίωξε τη συναίνεση και των άλλων πολιτικών κομμάτων, προκειμένου η χώρα –κατόπιν ρωσικής πρότασης– να προετοιμαστεί κατάλληλα για τη συγκρότηση ελληνορωσικής συμμαχίας κατά των Οθωμανών. Ο Κουμουνδούρος θεωρούσε ότι έτσι η Ελλάδα θα αποκόμιζε εδαφικά οφέλη, όμως η πρότασή του συνάντησε την απόρριψη της πλειοψηφίας του υπουργικού του συμβουλίου. Ακολούθησε μια σχεδόν ρυθμική εναλλαγή κυβερνήσεων με το Δεληγιώργη, μέχρι που και οι δύο μετείχαν ως υπουργοί στην υπό τον Κωνσταντίνο Κανάρη οικουμενική κυβέρνηση του 1877.

Η κυβέρνηση που σχημάτισε ο Κουμουνδούρος τον Ιανουάριο του 1878 παραιτήθηκε ύστερα από εννέα μήνες, εξαιτίας της απογοήτευσης από τις διπλωματικές ρυθμίσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου. Λίγο αργότερα σχημάτισε την ένατη κυβέρνησή του, διάρκειας 16 μηνών περίπου, έως το Μάρτιο του 1880. Χάρη στη ρεαλιστική πολιτική της τελευταίας (δέκατης) κυβέρνησής του, επιτεύχθηκε η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας στο ελληνικό κράτος με τη Συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης το 1881. Παραδόξως ηττήθηκε στις εκλογές που ακολούθησαν το Δεκέμβριο του ίδιου έτους.

Ο Κουμουνδούρος, σε ένα σχετικά πρώιμο στάδιο, συνέβαλε καθοριστικά στο θεσμικό και κοινωνικό εκσυγχρονισμό της Ελλάδας. Συγκρούστηκε με παραδοσιακές ηγετικές ομάδες και προσπάθησε να επιτύχει τη συναίνεση του βασιλιά στους κύριους πολιτικούς στόχους του: τις ίσες αποστάσεις προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, την περιφρούρηση και εφαρμογή των συνταγματικών θεσμών, την ελευθερία πολιτικής δράσης, την ανάληψη ευθύνης από τους υπουργούς και την αποκέντρωση. Παρά το γεγονός ότι προερχόταν από τον παλαιό πολιτικό κόσμο, επιχείρησε να προωθήσει τον εκσυγχρονισμό της χώρας, αποτελώντας –κατά κάποιον τρόπο– τον “πρόδρομο” της εκσυγχρονιστικής προσπάθειας του Χαρίλαου Τρικούπη. Εξάλλου, ο Τρικούπης ήταν ο πολιτικός που διαδέχθηκε τον Κουμουνδούρο στην ηγεσία του μεγαλύτερου μέρους των οπαδών του.

Το Φεβρουάριο του 1883, ο Τρικούπης εκφώνησε για τον Κουμουνδούρο έναν εξαιρετικό επικήδειο λόγο, εξαίροντας το ήθος και τη δράση του εκλιπόντος πολιτικού ηγέτη. Ο Κουμουνδούρος παρέμεινε έως το θάνατό του, το Φεβρουάριο του 1883, πολιτικά ενεργός. Πέθανε σε ηλικία 79 ετών, έχοντας τελέσει δύο γάμους και αποκτήσει τρία παιδιά.

Μετά τη δεύτερη εκλογή του στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής στη συνεδρίαση της 9ης Οκτωβρίου 1875 ο Κουμουνδούρος απηύθυνε προς το Σώμα την ακόλουθη προσφώνηση:

Κύριοι, σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν τιμὴν, μέ τὴν ὁποίαν με περιεβάλετε. Τὴν νέαν πολιτικὴν μεταβολήν, ἣτις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν Βουλὴν τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια κατὰ νόμον ἀνήκουσιν εἰς αὐτήν, καὶ τὴν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία κατὰ νόμον ἐπίσης ἀνήκει εἰς αὐτήν, ὀφείλομεν πρῶτοι ἡμεῖς νὰ ἐννοήσωμεν καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν [...]

Εἰς τὸ μέλλον, κύριοι, ἡ συμμετοχή, ἡ ἐπίδρασις ἡμῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου θέλει εἶσθαι πραγματικὴ, θετικὴ. Ἀλλ' ὅσον μεγάλη εἶναι ἡ συμμετοχὴ ἡμῶν, τοσούτῳ μεγάλη θέλει εἶσθαι καὶ ἡ εὐθύνη ἡμῶν. Πρόκειται νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα, ἐάν τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα, ἐάν τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα δύναται νὰ δώσῃ Κυβέρνησιν καὶ διοίκησιν ἀγαθὴν. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐφθάσαμεν, κύριοι, μετὰ πάλιν καὶ ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι ἀντήχησαν καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων ἡμῶν. Τὸ ζήτημα δέν εἶναι νέον, εἶναι ζήτημα τῶν αἰώνων, τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐλύθη ἐπιτυχῶς, ὅπου τὸ γενικὸν συμφέρον προεξάρχει τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ὅπου ὁ ἐγωϊσμός καὶ τὰ εὐτελεῖ πάθη ὑπετάχθησαν εἰς τὰς γενικὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος.

Ἐλπίζω, κύριοι, ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ θέλομεν λύσει θριαμβευτικῶς καὶ ὅτι θέλομεν παραδώσει τὰ ὀνόματα ἡμῶν εἰς τὰς εὐλογίας καὶ ὄχι εἰς τὰς ἀράς τοῦ ἔθνους. Τὸ πᾶν ἐξήρηται ἐξ ἡμῶν καὶ ἐκ τῆς διαγωγῆς ἡμῶν.

20. *Ιωάννης Ζάροκος*

1856

1874

Γεννήθηκε στη Μεσσηνία το 1810. Ήταν γόνος οικογένειας αγωνιστών της Επανάστασης. Εκλέχθηκε πληρεξούσιος στην Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση του 1843-1844 και από τότε εκλεγόταν βουλευτής Μεσσηνίας έως το 1862. Κατέλαβε τη θέση του γενικού γραμματέα του Υπουργείου Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Ιωάννη Κωλέττη, του οποίου θεωρήθηκε “μυστικοσύμβουλος”. Ανέλαβε και καθήκοντα γενικού γραμματέα του Υπουργείου Οικονομικών στην κυβέρνηση Δημήτριου Χρηστίδη. Διετέλεσε, επίσης, νομάρχης και κατά την περίοδο 1844-1846 γραμματέας της Βουλής.

Πρόεδρος της Βουλής εξελέγη για πρώτη φορά μετά την αποχώρηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου από τη θέση αυτή, στις 28 Ιουνίου του 1856, και αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι! Ἀναβαίνων τήν ἔδραν, εἰς ἣν μ' ἐκάλεσεν ἡ κυριαρχική ψῆφός σας, λογίζομαι εὐτυχής διότι εὐρίσκομαι εἰς θέσιν νά σᾶς ἐκφράσω τάς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας μου διά τήν ὑψηλὴν τιμὴν, μεθ' ἧς μέ περιέβαλεν ἡ ἀγάπη σας.

Ἄλλ' ὑπεύκων, Κύριοι, εἰς τήν πρόσκλησιν ταύτην, δέν ἀγνοῶ τό βάρος τῶν ἐμβριθῶν καθηκόντων, τά ὅποια ἀναδέχομαι. Πέποιθα ὅμως εἰς τήν εἰλικρινῇ συνδρομὴν σας, καί εἰς αὐτήν μόνην καί εἰς τήν φιλοπατρίαν ὑμῶν ἐρειδόμενος, ἐλπίζω ν' ἀνταποκριθῶ ἐπαξίως εἰς τήν εὐμενῇ ἐκλογὴν σας, καί οὕτω νά φθάσωμεν εἰς τήν λήξιν τῆς περιόδου ταύτης ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους καί τῆς Βασιλείας, ἅτινα εἰσὶ τό μέλημα ὅλων ἡμῶν.

Ολοκλήρωσε τη θητεία του τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς. Πα δεύτερη

φορά εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής στις 14 Νοεμβρίου 1874. Την περίοδο αυτή υπήρξε στενός συνεργάτης του πρωθυπουργού Δημήτριου Βούλγαρη. Στις 20 Νοεμβρίου 1874, παρά την αποτυχία του Βούλγαρη να ψηφιστεί από τη Βουλή ο προϋπολογισμός λόγω έλλειψης απαρτίας, ο Ζάρκος εξυπηρετώντας την κυβέρνηση θεώρησε ως παρόντες 103 αντί των 96 βουλευτών. Έτσι, αγνοώντας την αντιπολίτευση, θεώρησε ότι είχε ψηφιστεί ο προϋπολογισμός. Στην επόμενη συνεδρίαση, της 2ας Δεκεμβρίου 1874, η αντιπολίτευση, με επικεφαλής τους Θρασύβουλο Ζαΐμη και Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, αρνήθηκε να επικυρώσει τα σχετικά πρακτικά. Αυτά τελικά επικυρώθηκαν από τους 80 βουλευτές της πλειοψηφίας, μετά την αποχώρηση διαμαρτυρίας 64 βουλευτών της αντιπολίτευσης. Την επομένη, στις 3 Δεκεμβρίου 1874, ολοκληρώθηκε η θητεία του Ζάρκου. Στην πράξη ο προϋπολογισμός δεν ίσχυσε, παρά μόνο αφού εκλέχθηκαν 10 επιπλέον κυβερνητικοί βουλευτές στις επαναληπτικές εκλογές του Μαρτίου του 1875.

Ο Ζάρκος πέθανε πάμπτωχος στην Αθήνα στις 15 Ιουνίου 1888 σε ηλικία 78 ετών. Όταν άρχισε να πολιτεύεται ήταν πλούσιος, αλλά όταν αποχώρησε είχε γίνει πάμπτωχος.

Ιωάννης Ζάρκος

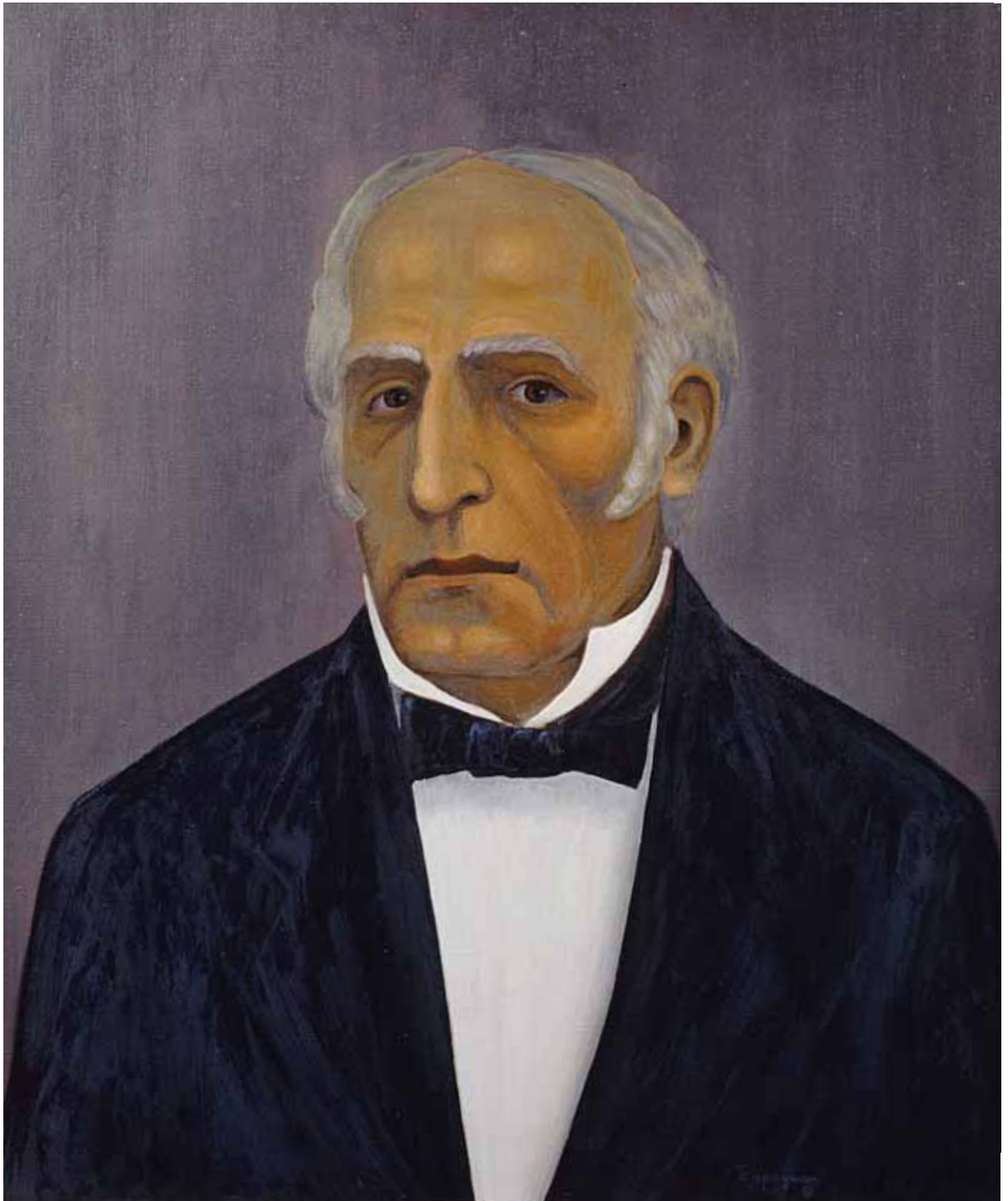
21. Αλέξανδρος Κοντόσταυλος

1856-1857

Γεννήθηκε στη Χίο το 1789. Ήταν γόνος παλαιάς βυζαντινής οικογένειας. Πατέρας του ήταν ο Πανταλέων Κοντόσταυλος, ένας από τους πλουσιότερους Χιώτες εμπόρους που είχαν εγκατασταθεί στην Τεργέστη. Εκεί τον ακολούθησε και ο γιος του Αλέξανδρος το 1803, σε ηλικία 14 ετών. Στη συνέχεια σπούδασε στη Μπολόνια και στη Βιέννη και έπειτα ασχολήθηκε με το εμπόριο. Στην Τεργέστη μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Το 1817 ίδρυσε στο Λονδίνο μεγάλης εμβέλειας εμπορική επιχείρηση. Με την έκρηξη της Επανάστασης ενίσχυε τους επαναστατημένους Έλληνες, στέλνοντάς τους από την αγγλική πρωτεύουσα τρόφιμα και πολεμοφόδια. Στην καταστροφή της Χίου, ενώ ο ίδιος βρισκόταν στη Μάλτα, σφαγιάστηκαν πολλοί συγγενείς του, ανάμεσά τους και η μητέρα του. Λίγο αργότερα συνελήφθη από την αυστριακή αστυνομία στην Τεργέστη και το 1825 εκτοπίστηκε στη Ραβέννα.

Αργότερα, αφού επέστρεψε στο Λονδίνο, στάλθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής με εντολή της Επιτροπής του Λονδίνου να επιβλέψει την κατασκευή δύο ατμοκίνητων φρεγατών που είχαν παραγγελθεί για τους επαναστατημένους Έλληνες. Τελικά, με μία από τις δύο φρεγάτες, κατέπλευσε στο Ναύπλιο το 1826, υψώνοντας την ελληνική σημαία στο πρώτο ελληνικό κρατικό πλοίο του πολεμικού ναυτικού. Τον κατηγορήσαν άδικα ότι καταχράστηκε χρήματα κατά την αγορά των δύο φρεγατών. Αφού δικαιώθηκε, επέστρεψε στην Τεργέστη.

Κατευθυνόμενος στο Λονδίνο συνάντησε στη Μάλτα τον Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος τον έπεισε να επιστρέψει μαζί του στην Ελλάδα. Έφτασαν τον Ιανουάριο του 1828 στην Αίγινα. Μάλιστα ο Καποδίστριας τον διόρισε μέλος του συμβουλευτικού του οργάνου, του εικοσιεπταμελούς Πανελληνίου. Κατά την καποδιστριακή περίοδο διορίστηκε διαδοχικά μέλος της τριμε-

Αλέξανδρος Κοντόστανλος

λούς Οικονομικής Επιτροπής (αντίστοιχης του Υπουργείου Οικονομικών), έφορος του Νομισματοκοπείου και συνδιευθυντής της χρηματιστικής τράπεζας. Όταν του παραδόθηκε το δημόσιο ταμείο το 1828, αυτό διέθετε, όπως ανέφερε ο ίδιος, «*ἐν μόνον κίβδηλον νόμισμα*» (Βοβολίνης – Βοβολίνης, 1959, 1: 25, 26).

Αγόρασε στη Μάλτα τα ειδικά για την κοπή νομισμάτων μηχανήματα των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη και τα έφερε στην Ελλάδα για την κοπή των πρώτων ελληνικών νομισμάτων, των φοινίκων. Όταν οι πολιτικοί του αντίπαλοι από την οικογένεια των Κουντουριώτηδων τον κατηγορήσαν για κακοδιοίκηση του Νομισματοκοπείου, εκείνος παραιτήθηκε για να δικαιωθεί και πάλι στη συνέχεια έχοντας όμως ήδη απομακρυνθεί πολιτικά από τον Καποδίστρια. Στην Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους το 1829, αν και εκλέχθηκε πληρεξούσιος Χίου, δεν αποδέχθηκε την εκλογή.

Στην περίοδο της Αντιβασιλείας κατηγορήθηκε και πάλι τόσο για την υπόθεση των κατασκευασμένων στην Αμερική φρεγατών, όσο και για το θέμα του Νομισματοκοπείου. Αναγκάστηκε να υπερασπιστεί τον εαυτό του εκδίδοντας απαντητικό κείμενο. Έπειτα αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη, όπου διέμεινε για μερικά χρόνια.

Η αρχοντική οικία του Κοντόσταυλου, που αναγέρθηκε το 1832, χρησιμοποιήθηκε ως ανάκτορο του Όθωνα το 1834 και, στη συνέχεια, ως κτήριο της Βουλής από το 1843 έως το 1854, οπότε και καταστράφηκε.

Αφού επέστρεψε στην Ελλάδα, ο Κοντόσταυλος πολιτεύτηκε μετά το 1844 στην περιοχή της Καρύστου, στην Εύβοια. Εκλέχθηκε βουλευτής δύο φορές την περίοδο 1856-1860. Μάλιστα, η εκλογή του την πρώτη φορά αμφισβητήθηκε και τέθηκε σε κοινοβουλευτική ψηφοφορία, στις 25 Ιουνίου 1856, με θετικό αποτέλεσμα γι' αυτόν. Έγινε υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Δημήτριου Βούλγαρη (Μάιος 1855 - Ιούνιος 1856) και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου της χώρας. Το 1856 εγκαταστάθηκαν με τη χρηματοδότησή του καλλιτεχνικοί διαγωνισμοί, οι *Κοντοσταύλιοι*, μέσω των οποίων αναδείχθηκαν σημαντικοί καλλιτέχνες, όπως ο Νικηφόρος Λύτρας.

Διετέλεσε πρόεδρος της Βουλής, προσωρινός στην αρχή (7 Δεκεμβρίου 1856) και οριστικά στη συνέχεια (εκλέχθηκε στις 28 Ιανουαρίου 1857). Έλαβε 67 ψήφους από τους 82 που ψήφισαν, ενώ υπήρξαν και 15 λευκά ψηφοδέλτια.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του, αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Εἴμεθα, κύριοι, ὁπαδοί τῆς εἰρηνοφίλου πολιτικῆς καί θά εἴμεθα ὁπαδοί αὐτῆς καί εἰς τό μέλλον, ἐκτός ἂν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἀποδείξῃ ἐπιβαλλομένην πορείαν ἄλλην· διά τοῦτο ἐθεωρήσαμεν καί θεωροῦμεν τήν πολεμικήν παρασκευήν ἀναγκαίαν. Ἡ πολεμική αὕτη προπαρασκευή

ἐπομένως δέν πρέπει νά θεωρηθῇ ὡς ἐνδεικνύουσα πρόθεσιν καί βουλήν, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἀποβλέπουσα εἰς ἐνδεχομένην ἀνάγκην. Ἐν τῷ μεταξύ δέ πιστεύομεν, ὅτι ἡ Εὐρώπη, ἀφειτηρίαν ἔχουσα εἰς τάς ἐνεργείας αὐτῆς τήν δικαιοσύνην καί σκοπόν τήν διαρκῆ ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἀνατολῇ, θέλει λάβει μέτρα πρόσφορα καί κατάλληλα πρὸς ἀμφοτέρω, καί θέλει καταστήσει οὕτω καί εἰς ἡμᾶς δυνατήν τήν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθυμίας καί προθέσεως ἡμῶν νά τηρήσωμεν τήν εἰρήνην. Διότι, κύριοι, δέν θά ἤμην εὐλικρινής, ἐάν ἤθελον νά ἀποκρύψω, ὅτι δέν εἶναι εὐκόλον, ἵνα μὴ ἄλλο τί εἶπω, νά μείνῃ ἡ Ἑλλάς ἡσυχος καί ἀτάραχος, ὅταν πρόκηται περὶ τῆς τύχης τῆς δούλης Ἑλλάδος· τήν ἐλευθέραν μετὰ τῆς δούλης Ἑλλάδος δέν συνδέει μόνον τό αἷμα καί ἡ γλῶσσα καί τά ἦθη καί ἡ προαιώνιος ἱστορία, ἀλλά καί ἑτέρα τις ἱερά ὀφειλή τῆς πρώτης πρὸς τήν τελευταίαν, διότι ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς οὔτε ἀπέβαλεν οὔτε δύναται ποτε ν' ἀποβάλῃ τήν μνήμην καί τήν συνείδησιν, ὅτι ἡ ἐλευθερία αὐτῆς εἶναι προϊόν τῶν κοινῶν ἀγώνων καί κοινῶν θυσιῶν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Στη διάρκεια της προεδρίας του, που ολοκληρώθηκε στις 6 Ιουνίου 1857, αποφασίστηκε η έκδοση των *Αρχαίων της Ελληνικής Παλιγγενεσίας* από τα ιστορικά αρχεία της Βουλής.

Πέθανε στην Αθήνα το 1865 σε ηλικία 76 ετών.

22. Δημήτριος Μπουντούρης

1857-1858

Γεννήθηκε το 1815. Καταγόταν από τη Γαράντζα της Μεσσηνίας. Ήταν γόνος πλούσιας οικογένειας, της οποίας πέντε μέλη πολέμησαν στα Ορλωφικά και στην Επανάσταση. Κλάδος της οικογένειάς του είχε εγκατασταθεί στην Ύδρα και στη συνέχεια μαζί με υδραΐκες οικογένειες αγόρασαν γη και εγκαταστάθηκαν προσωρινά μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους στην Εύβοια, όπου ανέπτυξαν μεταλλευτικές επιχειρήσεις. Ο Δημήτριος Μπουντούρης πέρασε τα παιδικά του χρόνια στην Ιταλία και την Αγγλία, ενώ σπούδασε στη Γενεύη και το Παρίσι. Εκλέχθηκε επανειλημμένα βουλευτής Ύδρας στο χρονικό διάστημα 1853-1860 και πληρεξούσιος του νησιού στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση του 1862.

Το 1834, το δεύτερο χρόνο της βασιλείας του Όθωνα, ανέλαβε καθήκοντα ακολούθου στην ελληνική πρεσβεία του Μονάχου. Το 1836 έγινε γραμματέας της πρεσβείας και το 1840 διορίστηκε γραμματέας της ελληνικής πρεσβείας στο Λονδίνο. Υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1837, ενώ το 1843, μετά την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου, εκλέχθηκε πληρεξούσιος της Ύδρας, σε ηλικία μόλις 28 ετών. Συμμετείχε στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση που ψήφισε το Σύνταγμα του 1864. Ανήκε στη ριζοσπαστική ομάδα των ορεινών και πήρε ενεργό μέρος στην Εθνοσυνέλευση μεταξύ των ετών 1863-1864, υποβάλλοντας προτάσεις για τη μετάβαση στην πολιτική ομαλότητα και μετέχοντας ενεργά στις σχετικές συζητήσεις. Ανέλαβε υπουργικά καθήκοντα για ένα τετράμηνο μεταξύ των ετών 1864-1865, όταν χρημάτισε υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κανάρη και υπουργός Ναυτικών δύο φορές, το 1863, στην κυβέρνηση Ζηνόβιου Βάλβη καθώς και το 1865, στην κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουνουνδούρου.

Δημήτριος Μπουντούρης

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στις 30 Οκτωβρίου 1857 και, αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του, αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Μετά βαθείας εὐγνωμοσύνης ἀναβαίνων, κύριοι συνάδελφοι, ἐπὶ τῆς ἔδρας, εἰς ἣν ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ εὐμενὴς πρὸς με διάθεσίς σας μέ φέρει, θέλω καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς προσδοκίας σας. Ἀείποτε ἔνθερμος ζηλωτὴς τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἡμῶν συστήματος, θέλω παρέχει κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου πᾶσαν ἐνκολίαν διὰ νὰ ἀντιπροσωπεύηται ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τούτου πᾶσα εἰλικρινὴς δοξασία καὶ ν' ἀναπτύσσεται ἐλευθέρως πᾶσα πεποιθήσις. Ἄγρυπνος φύλαξ τῶν κανονισμένων καὶ τῶν διατυπώσεων, αἵτινες φρουροῦσιν αὐτά, θέλω διερμηνεύει πιστῶς καὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τὴν συνείδησιν τῆς Βουλῆς. Ἐπεριδόμενος δέ εἰς τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα, τὰ ὅποια εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις μᾶς συνέδεσαν, ἀναλαμβάνω μετὰ θάρρους τὰ καθήκοντα, τὰ ὅποια μοί ἐνεπιστεύθητε, καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἀδελφικὴν καὶ πρόθυμον ἐκείνην συνδρομήν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει δικαίωμα πᾶς ὅστις θέλει τό καλόν καὶ τό συμφέρον τῆς φιλότατης πατρίδος.

23. *Ανδρέας Αυγερινός*

1858-1859

1877-1878

1880-1881

1887-1890

Γόνος επιφανούς αρχοντικής οικογένειας από τα Αυγερινάτα της Κεφαλονιάς, η οποία προεπαναστατικά είχε εγκατασταθεί στον Πύργο της Ηλείας. Μέλη της οικογένειάς του ανέπτυξαν σημαντική δράση στη διάρκεια της Επανάστασης. Ο ίδιος γεννήθηκε στην Ηλεία το 1825 και μαζί με τον αδελφό του Πέτρο αποτελούσαν τον «εν Ηλεία κραταιόν πολιτικόν οίκον των Αυγερινών».

Αρχικά εργάστηκε ως δημόσιος υπάλληλος. Από το 1850 –σε ηλικία μόλις 25 ετών– έως το 1860 εκλεγόταν συνεχώς βουλευτής Ηλείας, όπως και κατά τις περιόδους 1862-1864, 1868-1885, 1887-1890, 1895-1898. Συμμετείχε τόσο στο κίνημα για την ανατροπή του Όθωνα, όσο και στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση του 1862. Ανήκε στις τάξεις των θεωρούμενων ως πιο συντηρητικών μελών του Κοινοβουλίου, των πεδινών.

Ανέλαβε για πρώτη φορά υπουργικά καθήκοντα στο Υπουργείο Εσωτερικών το 1863 στην κυβέρνηση Ζηνόβιου Βάλβη. Οι επόμενες υπουργικές του θητείες πραγματοποιήθηκαν στα υπουργεία Ναυτικών (το 1871, στην κυβέρνηση Θρασύβουλου Ζαΐμη, και μεταξύ 1875-1876, στην κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουμουνδούρου), Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως (μεταξύ 1869-1870, στην κυβέρνηση Ζαΐμη, και μεταξύ 1878-1880, στην προτελευταία κυβέρνηση Κουμουνδούρου) και Οικονομικών (το 1869, στην κυβέρνηση Ζαΐμη, και το 1886, στην κυβέρνηση Δημήτριου Βάλβη). Ειδικότερα, ως υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, συνέταξε νομοσχέδια για την αναμόρφωση της βασικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία,

Ανδρέας Αυγερινός

αν και δεν ψηφίστηκαν τελικά, αποτέλεσαν το πρώτο βήμα σε σχέση με όσα νομοθετήθηκαν αργότερα. Στις εισηγήσεις του ο Αυγερινός άντλησε πρότυπα από το εξωτερικό, ιδίως το Βέλγιο, τη Γαλλία και την Πρωσία, δεχόμενος και τις επιδράσεις σημαντικών Ελλήνων παιδαγωγών εκείνης της εποχής, οι οποίοι είχαν κάνει σπουδές κυρίως στην αλλοδαπή. Ως υπουργός Οικονομικών είχε επιδείξει έντονο ενδιαφέρον για την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της χώρας και ιδιαίτερα εκείνου της περιοχής του Λαυρίου.

Εκλέχθηκε τέσσερις φορές πρόεδρος της Βουλής (23 Νοεμβρίου 1858 - 24 Μαΐου 1859, 16 Μαΐου 1877 - 18 Οκτωβρίου 1878, 10 Οκτωβρίου 1880 - 22 Οκτωβρίου 1881 και 22 Φεβρουαρίου 1887 - 17 Αυγούστου 1890), καθώς και δύο φορές αντιπρόεδρος (1851-1852 και 1856-1857). Ως πρόεδρος της Βουλής ο Αυγερινός πολιτεύτηκε υποδειγματικά, με μετριοπάθεια και αμεροληψία. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που στο γνωστό πίνακα του Ορλώφ όπου παρουσιάζεται συνεδρίαση της Βουλής στο παλαιό της κτήριο, στην έδρα του προέδρου εικονίζεται ο Αυγερινός, ενώ στο βήμα βρίσκεται ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του στη Συνεδρίαση της 10ης Οκτωβρίου 1880, απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι συνάδελφοι, εκφράζω ὑμῖν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου, διὰ τὴν τιμὴν μέ τὴν ὁποῖαν μέ περιέβαλεν ἡ εὐμενὴς ὑπὲρ ἐμοῦ ψήφος Σας.

Ἐάν, καί κατά τό παρελθόν περιβληθεῖς μέ τὴν τιμὴν ταύτην, ἡττύχῃσα νά δικαιώσω κατά τι τὴν ἐκλογὴν μου, τοῦτο ὀφείλω πρὸ πάντων εἰς τὴν ὑποστήριξιν, τὴν ὁποῖαν εὐμενῶς μοί παρέσχον οἱ κατά τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνάδελφοί μου.

Ἐκ μόνης δέ τῆς συνδρομῆς καὶ ὑποστηρίξεως ὑμῶν προσδοκῶν καὶ ἤδη, ὅτι θέλω δυνηθῇ νά δικαιώσω τὴν ἐκλογὴν Σας, βεβαιῶ ὑμᾶς, ὅτι θέλω καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἐκπληρώσω ὅσον οἶόν τε ἀμερολήπτως καὶ ἀπαθῶς τὰ σπουδαῖα καθήκοντα τῆς ὑψηλῆς θέσεως εἰς ἣν μέ ἀνεβιβάσατε.

Ἡ ἐκ μέρους ὑμῶν, κύριοι συνάδελφοι, ἀναγνώρισις τοῦ σοβαροῦ τῶν περιστάσεων καὶ ἡ βαθεῖα ἐκτίμησις τῆς σπουδαιότητος τῶν ἔργων, ἅτινα θέλουσιν ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν ὑμῶν, μοί παρέχουσι τὴν πεποίθησιν, ὅτι, διὰ συζητήσεων σπουδαίων καὶ ἀποφάσεων πεφωτισμένων, θέλετε συντελέσει εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν πραγμάτων τῆς φίλης Πατρίδος.

Ἐπὶ τῇ πεποισίᾳ δέ ταύτῃ, μετὰ θάρρους ἀναλαμβάνω τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς εἰς τὰς κρίσιμους ταύτας περιστάσεις.

Κατά την τελευταία εκλογή του ως προέδρου της Βουλής, το Φεβρουά-

ριο του 1887, η ψηφοφορία διεξήχθη σε συνθήκες έντασης και αποχής 13 Θεσσαλών βουλευτών, εξαιτίας των αντιπαραθέσεων γύρω από την επίλυση του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία. Σε εκείνη τη συγκυρία, ο Χαρίλαος Τρικούπης κατηγορήθηκε ότι υποστήριζε τα συμφέροντα των γαιοκτημόνων, ενώ το Εθνικό Κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη βρήκε ευκαιρία να επιτεθεί στις «ετερόχθονες» ελίτ.

Πέθανε στην Αθήνα το 1896, σε ηλικία 71 ετών.

24. Ανδρέας Λόντος

1859-1860

Ο Λόντος υπήρξε γόνος οικογένειας προκρίτων της Αιγιαλείας, μιας από τις επτά ισχυρότερες στην ευρύτερη περιοχή που αντιπροσώπευαν και μια πλειάδα οικογενειών μικρότερης επιρροής. Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1810. Πατέρας του ήταν ο Χριστόδουλος Λόντος, που τον αποκαλούσαν και Λοντίδη, για να διακρίνεται από την οικογένεια των Λόντων του Αιγίου. Σπούδασε νομικά στην Ιταλία και, πριν δραστηριοποιηθεί στην πολιτική, εργάστηκε στην Πάτρα ως δικηγόρος.

Έχαιρε γενικής αποδοχής όχι μόνο λόγω της καταγωγής του αλλά και της προσωπικότητάς του, γεγονός που συνέβαλε στην ανάληψη σειράς τοπικών αξιωματών, όπως αυτά του προέδρου του δημοτικού συμβουλίου (1836-1840), του δημάρχου (1840-1843) και του βουλευτή. Εκπροσώπησε την Αχαΐα στην εμπορική έκθεση του Λονδίνου το 1851, επιχειρώντας την προώθηση της σταφίδας στην αγορά της Αγγλίας. Στις εκτός της πολιτικής δραστηριοτήτες του συγκαταλέγεται και η συμμετοχή του σε επιτροπή με σκοπό την ίδρυση Κτηματικής Τράπεζας στην Ελλάδα.

Επίσης διετέλεσε γενικός πρόξενος της Ελλάδας στα Ιωάννινα, νομάρχης Ζακύνθου και υπουργός. Το 1865 διορίστηκε για δύο μήνες μέλος του βραχύβιου δεύτερου –μετά το πρώτο που είχε ιδρύσει ο Όθωνας το 1835– Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο λειτούργησε μόλις 10 μήνες.

Εκπροσώπησε την εκλογική του περιφέρεια στην εθνική αντιπροσωπεία μεταξύ των ετών 1843-1844 και 1862-1864 (ως πληρεξούσιος στις εθνοσυνελεύσεις). Την περίοδο 1859-1860 διετέλεσε τακτικός πρόεδρος της Βουλής.

Διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών δύο φορές το 1863 στις βραχύβιες κυβερνήσεις Ζηνόβιου Βάλβη και Μπενιζέλου Ρούφου. Το 1864 ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης και το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκ-

Ανδρέας Λόντος

παιδεύσεως το 1865 στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κανάρη. Αν και αντιπολιτεύτηκε τον Όθωνα, απέφυγε την ενεργό ανάμειξή του στις συνωμοτικές κινήσεις που προηγήθηκαν της επανάστασης του Οκτωβρίου του 1862. Αμέσως μετά την έξωση του Όθωνα συμμετείχε ενεργά στις πολιτικές εξελίξεις μέσα από το θεωρούμενο ως συντηρητικό κοινοβουλευτικό συνασπισμό των πεδινών. Υπήρξε πολιτικός φίλος του Δημήτριου Βούλγαρη.

Εξελέγη πρόεδρος της Βουλής στις 17 Δεκεμβρίου 1859 και απευθύνθηκε προς το Σώμα, αναφέροντας μεταξύ άλλων τα εξής:

Ὁ πρὸς τοὺς νόμους βαθὺς καὶ ἀπαραιμείωτος σεβασμὸς εἶναι τοῦ ἐλευθέρου πολίτου τὸ πρῶτιστον γνῶρισμα καὶ καθήκον. Τὸν ἐσωτερικὸν νόμον τοῦ Σώματος τούτου, τὸν κανονισμόν, ἔχων ἀείποτε γνῶμονα καὶ ὁδηγόν θέλω μετὰ σταθερότητος, πιστῶς, εἰλικρινῶς καὶ ἀμερολήπτως ἐφαρμόσει. Ἄλλ' ἢ ἀμεροληψία, Κύριοι, διαφιλονικεῖται πολλάκις καὶ διακινδυνεύει ἐν μέσῳ πέραν τοῦ δέοντος ζωηρῶν καὶ ἐμπαθῶν συζητήσεων· ἐπικαλοῦμαι, διὰ τοῦτο, τὴν ὑμετέραν ἀρῶσιν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ σκοπέλου τούτου κατὰ τοῦ ὁποίου δύνανται νὰ συντριφθῶσι καὶ οἱ ἰδικοὶ μου ἀγῶνες καὶ τοῦ Σώματος ἡ ἀξιοπρέπεια.

Συζήτησις ἐλευθέρᾳ καὶ ἡ ἔκφρασις πάσης εὐγενῶς διατετυπωμένης ὠφελίμου ἀληθείας συνάδει βεβαίως πληρέστατα μὲ τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον τοῦ νομοθετικοῦ τούτου Σώματος· ἀλλ' αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ μου καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, ὅπως καὶ ἐκτός, διακαέστατον τινὰ πόθον, τὴν ἐπιζητήσιν τῆς ἀληθείας μὲ διάνοιαν πάσης ἐπιρρόης τῶν παθῶν ἀπηλλαγμένην. Δέν ὑπάρχει ἴσως κατὰ τὴν κρίσιν μου, Κύριοι, ἔθνος ἔχον πλειότεραν παρὰ τὸ ἡμέτερον ἀνάγκης νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν φιλοσοφικὴν ἀπάθειαν κατὰ τὴν πολιτικὴν τῶν πραγμάτων διαχείρισιν· ζῶμεν ἐν μέσῳ ἐποχῆς καὶ κόσμου ἀπαιτούντων δημιουργικὴν, οὕτως εἰπεῖν, ἐνέργειαν καὶ τοιούτου εἶδους ἐνέργεια ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως σύνεσιν ἀκροτάτην. Ἄλλως τε, Κύριοι, τὸ παράδειγμα τῆς μετριοπαθείας καὶ τῆς πολιτικῆς φρονήσεως, τὸ ἐκπορευόμενον τῶν νομοθετικῶν περιβολῶν καὶ τὸ διακρίνον πάντοτε τῆς Ἑλλάδος τὰ νομοθετικά Σώματα, θέλει τὰ μέγιστα συντελεῖ πάντοτε εἰς τὸ νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐκτός αὐτῶν ἀποπλάνησιν, καὶ ρυθμίζῃ ἐπὶ τὸ ὀρθώτερον τὴν κοινὴν τοῦ τόπου γνώμην.

Διατήρησε το αξίωμα αυτό για πέντε μήνες, έως τις 18 Μαΐου 1860.

Μετά το θάνατο της συζύγου του ακολούθησε και η οικονομική καταστροφή του. Παραγκωνισμένος για κάποιο διάστημα, ανέλαβε –μετά το 1866– καθήκοντα νομάρχης στη Ζάκυνθο αφήνοντας τις καλύτερες εντυπώσεις για τον τρόπο που αντιμετώπισε τις τοπικές έριδες και τους φατριασμούς. Το 1870, ο πρωθυπουργός Επαμεινώνδας Δεληγεώργης του ανέθεσε

τη διεύθυνση του Γενικού Προξενείου της Ελλάδος στα Ιωάννινα, που βρίσκονταν ακόμα υπό οθωμανική κατοχή. Κατέκτησε τότε το γενικό σεβασμό, τόσο των Ελλήνων όσο και των οθωμανικών αρχών.

Η αποτυχία της Ελλάδας, μερικά χρόνια αργότερα, στο Συνέδριο του Βερολίνου του 1878 να ενσωματώσει την Ήπειρο, τον γέμισε απογοήτευση.

Πέθανε στα Ιωάννινα το 1881 και κηδεύτηκε στην Πάτρα.

25. *Ανάργυρος Χατζηαναργύρου*

1861

Γόνος παλαιάς και ιδιαίτερα πλούσιας οικογένειας προεστών των Σπετσών με πλούσια ναυτιλιακή δραστηριότητα. Ο πατέρας του υπήρξε μέλος της Φιλικής Εταιρείας και συμμετείχε στην Επανάσταση, στη διάρκεια της οποίας διορίστηκε, το 1826, μέλος της άτυπης κυβέρνησης της Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδος. Διετέλεσε δήμαρχος Σπετσών και γεροϋσιαστής στα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα. Ο πρωτότοκος γιος του, επίσης Ανάργυρος Χατζηαναργύρου, που γεννήθηκε στις Σπέτσες το 1814, δεν ακολούθησε τη ναυτιλιακή παράδοση της οικογένειας, αλλά πραγματοποίησε αξιόλογες σπουδές και συνέγραψε την περίφημη τρίτομη ιστορία των Σπετσών, τα *Σπετσιώτικα*. Μετά το 1861 δημοσιεύτηκε μεγάλο μέρος του οικογενειακού του αρχείου.

Εκλέχθηκε τρεις φορές βουλευτής Σπετσών, στις περιόδους 1850-1853, 1859-1860 και 1861-1862. Πρόεδρος της Βουλής διετέλεσε μεταξύ της 22ας Μαρτίου και της 11ης Αυγούστου του 1861.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του, αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι συνάδελφοι,

Καταλαμβάνων τήν ἔδραν τοῦ Προέδρου εἰς ἣν ἡ ἐμπιστοσύνη ὑμῶν μ' ἐκάλεσεν, ὀφείλω νά ἐκφράσω ὑμῖν τήν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου. Διά νά ἐκπληρώσω δέ προσηκόντως τά ἐπιβαλλόμενά μοι σπονδαῖα καί σοβαρά καθήκοντα ἔχω ἀνάγκην τῆς ὑμετέρας συνδρομῆς· ἡ ἀδελφική σας ἀρωγή μοί εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία, αὐτήν ἐπικαλοῦμαι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ προτιθέμενου σκοποῦ [...]

Ἐς προσπάθεισόμεν λοιπόν κύριοι, ἐν ἁρμονίᾳ καί ὁμοφροσύνῃ δια-

τελοῦντες, διά συζητήσεων σοβαρῶν καί ἐμβριθῶν νά φωτιζώμεθα μέν πρὸς ἀλλήλους νά φωτίζωμεν δέ καί αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν· τοιαύτην διαγωγὴν δεικνύμενοι θέλομεν ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς προσδοκίας τῶν ἐντολέων μας.

Τό κατ' ἐμέ, τηρητῆς τοῦ κανονισμοῦ θέλω δείξει θρησκευτικὴν ἀμεροληψίαν περὶ τὴν ἐφαρμογὴν του καί διερμηνεύει πιστῶς τὴν συνείδησιν τῆς Βουλῆς. Ἡ τήρησις τῆς τάξεως ἐν ταῖς συζητήσεσιν, ἡ ἀπαρέγκλιτος καί πρὸς τόν κανονισμόν συνάδουσα πορεία ἡμῶν, εἰσὶ καθήκοντα ἀρμόζοντα εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ ἡμῶν συστήματος.

Το 1850 εἶχε ἐκλεγεί ἀντιπρόεδρος τοῦ Σώματος (ἀπὸ τον Οκτώβριο του 1850 ἕως τον Οκτώβριο του 1851).

Ανέλαβε, ἐπίσης, το 1865 γιὰ πέντε μῆνες καθήκοντα ὑπουργοῦ Εσωτερικῶν στὴν κυβέρνησις Ἀλέξανδρου Κουμουνδούρου, γιὰ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ ὅταν τὴν ἴδια χρονιά ἀπέτυχε νὰ ἐκλεγεί βουλευτῆς. Διετέλεσε καὶ γενικὸς γραμματέας τοῦ Υπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ὅπως καὶ νομάρχης Κυκλάδων.

Πέθανε το 1885 στὴν Ὑδρα σὲ ηλικία 71 ἐτῶν.

26. Φίλων Φίλωνος

1861-1862

Γόνος εύπορης οικογένειας προεστών της Λιβαδειάς, από αυτές που διέθεσαν μεγάλο μέρος της περιουσίας τους για τις ανάγκες της Επανάστασης και συμμετείχαν ενεργά σε αυτή. Ο Φίλων, που γεννήθηκε στη Λιβαδειά το 1813, σπούδασε στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας για να συνεχίσει τις σπουδές του στα νομικά στην Πίζα και στο Παρίσι. Είχε φιλελεύθερες πολιτικές αντιλήψεις, απεχθανόταν τις πελατειακές πρακτικές και διακρινόταν για τη διορατικότητα, την ευρυμάθεια, την αίσθηση δικαίου, τη λεπτότητα και την ευφυΐα του.

Παντρεύτηκε δύο φορές. Πρώτη του σύζυγος ήταν η Χαρίκλεια, κόρη του προκρίτου της Ρούμελης και πολιτικού Παναγιώτη Λιδωρίκη. Μετά το θάνατό της παντρεύτηκε την Ελισάβετ Καυταντζόγλου, κόρη του πλούσιου κτηματία Κωνσταντίνου Καυταντζόγλου από τη Χαλκίδα.

Ιδιαίτερα δημοφιλής στην τοπική κοινωνία της Λιβαδειάς, διετέλεσε δήμαρχος της πόλης, ενώ εκλεγόταν σχεδόν συνεχώς βουλευτής Λιβαδειάς για 30 χρόνια περίπου (1853-1880).

Η κόρη του Ρεγγίνα, η οποία διατηρούσε στα Ανάκτορα τον τίτλο της «κυρίας επί των τιμών», ήταν σύζυγος Γερμανού βαρόνου και ακολούθησε, το 1862, τους έκπτωτους Όθωνα και Αμαλία στη Γερμανία. Ο Φίλωνος, αν και ένθερμος οπαδός του Όθωνα, επανήλθε σύντομα στο πολιτικό προσκήνιο. Μάλιστα το 1871 ανέλαβε για ένα δίμηνο και καθήκοντα υπουργού Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως στην κυβέρνηση Θρασύβουλου Ζαΐμη.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1861 με μεγάλη πλειοψηφία.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι συνάδελφοι,

*Εὐγνωμονῶ ἄκρως πρὸς τὸν σεβαστὸν τοῦτον σύλλογον, διότι εὐη-
ρεστήθη νὰ μέ τιμῇ διὰ τῶν ψήφων του καὶ μέ ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν ἔντι-
μον ταύτην ἔδραν. Ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τούτου, ὡς ὑπὸ ἐσωτερικοῦ τινος
ἰσχυροῦ ἐλατηρίου κινούμενος, θέλω σπονδάσαι νὰ δειχθῶ ἄξιος τῆς δο-
θείσης μοι ἐμπιστοσύνης, ὁδηγούμενος πάντοτε εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν
καθηκόντων τῆς προεδρείας ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τῆς εὐθύτητος,
τῆς ἀμεροληψίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὅπερ χαρακτηρίζει τὸν ἐκλέξαντά
με σύλλογον τῶν ἐκλεκτῶν του λαοῦ [...]*

*Τό κατ' ἐμέ, κύριοι, θέλω σπονδάσαι, ἀντιφιλοτιμούμενος πρὸς τὴν
ἐμπιστοσύνην τῶν ἐντίμων συναδέλφων μου, νὰ ἐξασφαλίσω τὴν τάξιν ἐν
τῇ Βουλῇ, ἐπαγρυπνῶν ἀμερολήπτως εἰς τὴν πλήρη ἐλευθερίαν τῆς συζη-
τήσεως καὶ πάσης εὐσχήμονος τῶν ἰδεῶν ἐκφράσεως, καὶ ἀγωνιζόμενος
ἵνα κατὰ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν καλῶν ζῆλον μηδαμῶς
ὑπολειφθῶ τῶν πρὸ ἐμοῦ κατασχόντων τὴν ἔντιμον ταύτην θέσιν.*

Στη διάρκεια της θητείας του κορυφώθηκε η φθορά του οθωνικού καθε-
στῶτος, που συνοδεύτηκε από αισθητή κυβερνητική αστάθεια. Τον Ιανουά-
ριο μάλιστα του 1862, επί προεδρίας του, ο πρωθυπουργός Αθανάσιος Μια-
ούλης απώλεσε την εμπιστοσύνη της Βουλής και ως λύση ανάγκης κλήθηκε
να αναλάβει την κυβέρνηση ο ναύαρχος Κωνσταντίνος Κανάρης. Αφού δια-
φώνησε ο Όθωνας και με αυτόν, ανέθεσε το σχηματισμό κυβέρνησης στο Γεν-
ναίό Κολοκοτρώνη. Επρόκειτο για την τελευταία “αυλική κυβέρνηση”, λί-
γους μήνες πριν από την πτώση της πρώτης βασιλικής δυναστείας στη μετε-
παναστατική Ελλάδα.

Ο Φίλωνος διετέλεσε δύο φορές και αντιπρόεδρος της Βουλής κατά την
περίοδο 1856-1858, ενώ ανέλαβε και καθήκοντα προέδρου της Ζαπτείου Επι-
τροπής Κληροδοτημάτων. Το 1878 χρημάτισε μέλος της Επιτροπής «επί της
εμπυχώσεως της ελληνικής βιομηχανίας» (Βοβολίνης – Βοβολίνης, 1959, 1: 62).

Από την πολιτική αποσύρθηκε το 1880. Πέθανε το 1895 σε ηλικία 82 ετών.

Φίλων Φίλωνος

27. Λεωνίδας Πετιμεζάς

1862

Γόνος ιστορικής οικογένειας των Καλαβρύτων, που καταγόταν από την Ήπειρο. Οι πρόγονοί του, που είχαν πρωταγωνιστήσει στα Ορλωφικά, υπήρξαν αρματολοί και κλέφτες, ενώ μέλη της οικογένειάς του κατέλαβαν αργότερα σημαντικές θέσεις στη δημόσια ζωή του τόπου ως στρατιωτικοί, δημοσιογράφοι και πολιτικοί. Ο Λεωνίδας Πετιμεζάς, γιος του Νικόλαου, γεννήθηκε το 1825 στα Σουδενά Καλαβρύτων.

Εκλέχθηκε πέντε φορές βουλευτής Καλαβρύτων (1853, 1856, 1859, 1865 και 1868). Ενδεικτικό της πολιτικής δραστηριότητας της ευρύτερης οικογένειάς του, μέσα από διαφορετικούς μάλιστα συνδυασμούς, ήταν το γεγονός της υποψηφιότητας έξι Πετιμεζαίων στις βουλευτικές εκλογές του 1868. Ο Λεωνίδας Πετιμεζάς ήταν ένας από τα τρία εξαδέλφια που εκλέχθηκαν τότε. Ήταν η τελευταία εκλογή του.

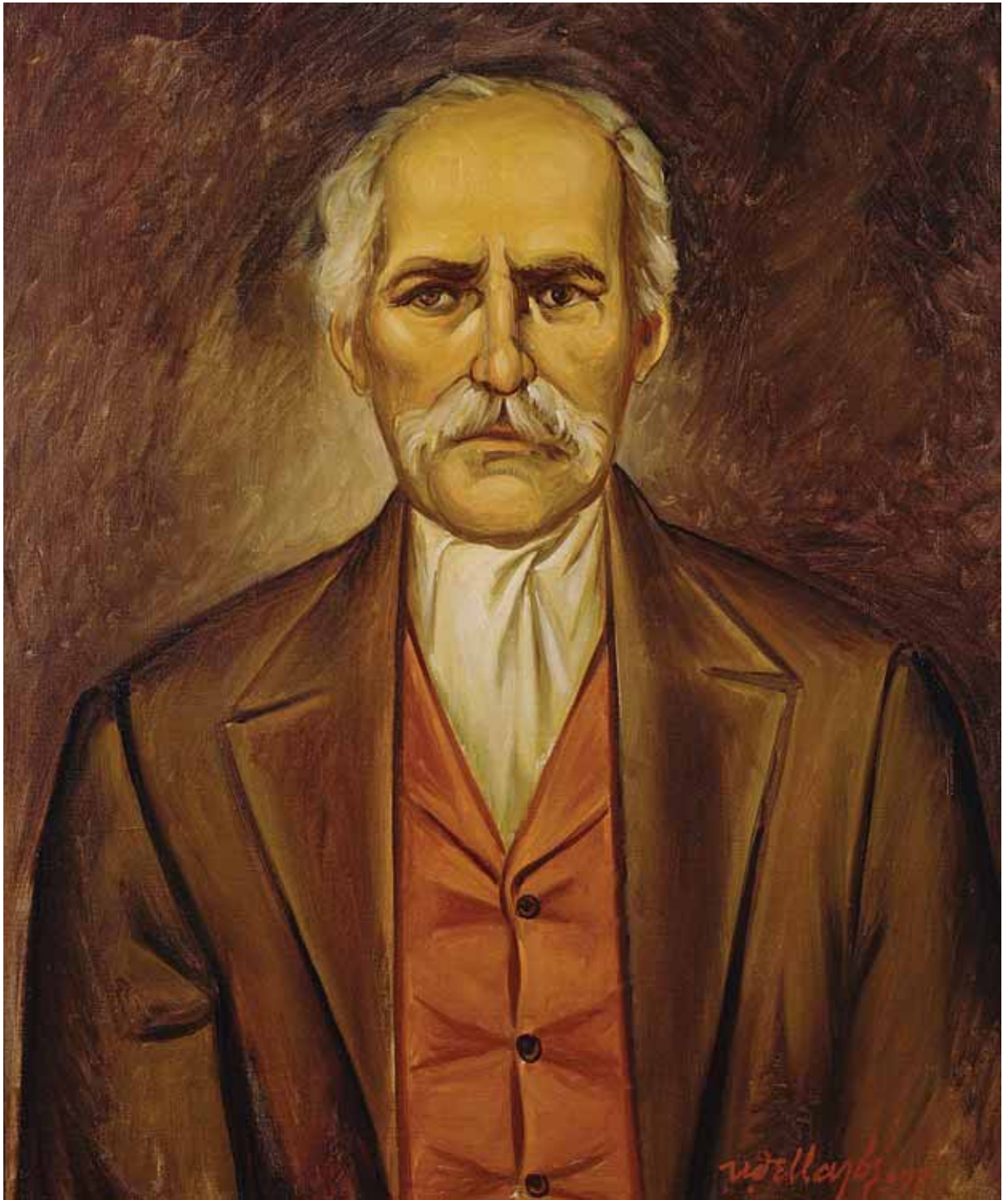
Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στις 10 Μαΐου 1862, ενώ λίγο πριν, κατά την περίοδο 1861-1862, διετέλεσε αντιπρόεδρος του Σώματος.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Ζωηράν αἰσθάνομαι συγκίνησιν, Κύριοι συνάδελφοι, δι' ἣν μ' ἀπενέματε τιμὴν, καλέσαντές με διὰ τῆς ψήφου Σας νά διευθύνω τὰς συνεδριάσεις τοῦ Σεβαστοῦ τούτου Σώματος. Ἡ πρὸς ὑμᾶς εὐγνωμοσύνη μου εἶναι ἀνέκφραστος καὶ διατηρηθήσεται ἀκμαία ἐν τῇ καρδίᾳ μου.

Τὰ ἔργα τὰ ὅποια ἀναδέχομαι εἰσὶ σπουδαιότατα, καὶ συναισθάνομαι πόσον ἀπαραίτητος πρὸς τὴν εὐχερῇ διεξαγωγὴν αὐτῶν ἀποβαίνει ἡ ὑμετέρα συνδρομή, ἣν ἐνθέρμως ἐπικαλοῦμαι.

Ἡ ἔκτακτος σύνοδος, εἰς ἣν ἐκλήθημεν, ἔσεται ἀναντιρρόγητος πολλῶν ἐθνικῶν θεσμοθετημάτων παραγωγός.

Λεωνίδας Πετμεζιάς

Ἡ μετριοπάθεια, ὁ πατριωτισμός καί ἡ σύνεσις ἔστωσαν καί αὐθις ὑπογραμμός τῆς κοινοβουλευτικῆς ἡμῶν πορείας. Ἄς ἐργασθῶμεν μετά ζήλου καί ἐπιμονῆς, ἵνα δυνηθῶμεν νά συντελέσωμεν εἰς τήν παγίωσιν τῆς δημοσίας τάξεως, τοσοῦτον ἀναγκαίως εἰς τήν εὐημερίαν τῆς φιλά-της ἡμῶν Πατρίδος.

Ἡ θητεία του, που ἔληξε τήν 11η Σεπτεμβρίου του 1862, συνέπεσε με τους τελευταίους μήνες του οθωνικού καθεστώτος, σε μια περίοδο αβεβαιότητας και πολιτικῆς αστάθειας.

Στις δεκαετίες του 1870 και του 1880 εἶχε εἰσχωρήσει στο τρικουπικό κόμμα, ἀπό το οποίο ἀποχώρησε γύρω στο 1890 για να ἐνταχθεῖ στο ἀντίπαλο κόμμα του Θεόδωρου Δηληγιάννη. Καί με τον τελευταῖο, ωστόσο, διαφω-νούσε στο θέμα τῆς ἐπιβολῆς αὐστηρῆς κομματικῆς πειθαρχίας.

Πέθανε το 1897 στην Αθήνα σε ηλικία 72 ἐτῶν.

V

*Πρόεδροι Γερουσίας
κατά τη Β' Οθωνική περίοδο
(1843-1862)*

Το Σύνταγμα του 1844 προέβλεπε, παράλληλα με τη Βουλή, τη σύσταση σώματος Γερουσίας. Τα διορισμένα από το βασιλιά μέλη ήταν τουλάχιστον 27 (ο αριθμός τους θα μπορούσε να αυξηθεί κατά 50%), ήταν άνω των 40 ετών και είχαν ισόβια θητεία. Ο συγκεκριμένος αριθμός των μελών (27) συνέχιζε την παράδοση των εν πολλοίς ανάλογων σε αριθμό μελών συμβουλευτικών οργάνων της καποδιστριακής περιόδου (Πανελλήνιον, Γερουσία). Κατά τις νέες ρυθμίσεις, τον πρόεδρο της Γερουσίας θα διόριζε κάθε τρία χρόνια ο βασιλιάς. Η Γερουσία θα μπορούσε να απορρίπτει νόμους και να εμποδίζει την εκ νέου νομοθέτησή τους κατά την ίδια κοινοβουλευτική περίοδο (άρθρο 18).

Το «αγγλικό» κόμμα υποστήριξε τη σύσταση του θεσμού, την οποία όμως απέρριπτε το «γαλλικό», διότι, όπως υποστήριζαν τα μέλη του, ήταν θεσμός περιττός για την Ελλάδα, εφόσον απουσίαζε η εκπροσώπηση σε αυτήν συμφερόντων κληρονομικού ή οικονομικού χαρακτήρα, που θα προσidiaζαν σε μία Άνω Βουλή - Γερουσία. Εφόσον τις αρμοδιότητες του Στέμματος τις καθόριζε επακριβώς το Σύνταγμα, η ύπαρξη της Γερουσίας ήταν, κατά την άποψη αυτή, περιττή.

Η Εθνοσυνέλευση τελικά υπερψήφισε τη σύσταση της Γερουσίας με ψήφους 159 έναντι 37. Ο θεσμός θα επιβιώσει έως την Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862-1864), η οποία θα τον καταργήσει, θεωρώντας ότι άρμοζε σε κράτη με αριστοκρατική πολιτική παράδοση ή σε άλλα με ομοσπονδιακή πολιτειακή οργάνωση, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Τα μέλη της Γερουσίας προέρχονταν από έναν κατάλογο που υπέβαλε η Κυβέρνηση, ενώ την τελική επιλογή έκανε ο βασιλιάς. Εκπροσωπούσαν και

οι τρεις μεγάλες περιφέρειες της χώρας με 12 γερουνσιαστές η καθεμιά (Πελοπόννησος, Στερεά, νησιά). Οι περισσότεροι γερουνσιαστές ήταν παλαιοί πρόκριτοι και ισχυροί γαιοκτήμονες, ενώ λίγοι ήταν αξιωματικοί ή ελεύθεροι επαγγελματίες. Ανάμεσα στους πρώτους συγκαταλέγονταν οι Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Ιωάννης Κολοκοτρώνης, Κωνσταντίνος Μπότσαρης, Λάζαρος και Γεώργιος Κουντουριώτης, Πανούτσος Νοταράς και Σπυρίδων Τρικούπης.

Σε μια περίοδο 17 ετών (1844-1861) στο αξίωμα του προέδρου της Γερουσίας αναδείχθηκαν τρεις πολιτικοί. Από αυτούς τη μεγαλύτερη διάρκεια θητεία είχε ο Αναγνώστης Μοναρχίδης, που διετέλεσε πρόεδρος επί οκτώ περσίου χρόνια.

3. Γεώργιος Κουντουριώτης

1844-1847

Γεννήθηκε στην Ύδρα το 1782. Επιφανές μέλος της γνωστής οικογένειας εφοπλιστών της Ύδρας, οι οποίοι πριν από την Επανάσταση θεωρούνταν οι πλουσιότεροι Έλληνες, σε μια περίοδο που το νησί τους τελούσε υπό ειδικό καθεστώς αυτονομίας, έχοντας ακόμη και τη δική του κυβέρνηση των λεγόμενων νοικοκυραίων. Πατέρας του ήταν ο Ανδρέας Κουντουριώτης, έμπορος στο επάγγελμα. Όταν δολοφονήθηκε για ασήμαντη αφορμή από ένα συμπατριώτη του, τα ηνία στις οικονομικές υποθέσεις της οικογένειας ανέλαβε ο μεγαλύτερος αδελφός του Γεώργιου, ο Λάζαρος. Ο Γεώργιος ασχολήθηκε με την πολιτική και υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς άνδρες της Επανάστασης.

Για την κήρυξη της Επανάστασης οι Κουντουριώτηδες είχαν αρχικά πολλές επιφυλάξεις, φοβούμενοι το ενδεχόμενο της αποτυχίας της. Όταν κηρύχθηκε, ωστόσο, αφιερώθηκαν ολόθερμα σε αυτήν, διαθέτοντας τα τρία τέταρτα της περιουσίας τους και μετατρέποντας τα 22 εμπορικά τους πλοία σε πολεμικά.

Ο Γεώργιος Κουντουριώτης, αν και υστερούσε σε ηγετικά προσόντα έναντι του αδελφού του Λάζαρου, διακρίθηκε στον πολιτικό στίβο. Συμμετείχε ως πληρεξούσιος της Ύδρας στην Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους (1823), στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (1827) και στην Δ' Εθνοσυνέλευση του Άργους (1829).

Τον Οκτώβριο του 1823 εξελέγη πρόεδρος του Εκτελεστικού, θέση που διατήρησε για περίπου τρία χρόνια. Η θητεία του συνέπεσε με τους εμφύλιους πολέμους της Επανάστασης, στους οποίους η ανάμειξή του υπήρξε καθοριστική όντας ηγετική μορφή της παράταξης των νησιωτών. Μάλιστα, η σύγκρουσή του με το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη επέφερε βαρύτατο πλήγμα

στον επαναστατικό αγώνα. Στην παράταξή του είχε προσχωρήσει από την αρχή της Επανάστασης ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος τον επηρέαζε καθοριστικά στις επιλογές του. Ανήκαν και οι δύο στο «αγγλικό» κόμμα, μολονότι ο Κουντουριώτης υποστήριξε για κάποιο διάστημα και το «γαλλικό». Η λήψη του πρώτου δανείου από τη Βρετανία συνέβαλε στην ισχυροποίηση του ίδιου και της παράταξής του.

Στις αρχές του 1825, περιβεβλημένος με έκτακτες εξουσίες, ανέλαβε την ευθύνη των επιχειρήσεων εναντίον του Ιμπραήμ, έχοντας πάντα δίπλα του το Μαυροκορδάτο. Η στρατιωτική απειρία του είχε ως συνέπεια διαδοχικές αποτυχίες που οδήγησαν στην παραίτησή του και στην απελευθέρωση του φυλακισμένου πολιτικού του αντιπάλου Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Είναι αξιοσημείωτο ότι ουσιαστικά είχε μείνει έξω από την αγγλόφιλη κίνηση που, τον Ιούνιο του 1825, είχε υποβάλει στην Αγγλία την περίφημη “πράξη υποτέλειας”. Από το 1827 ακολούθησε τη γραμμή του «γαλλικού» κόμματος. Στο πλαίσιο αυτής της επιλογής του, αν και ήταν ο σημαντικότερος πολιτικός παράγοντας της Ύδρας, συμμετείχε με τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα του νησιού κατά των άλλων αρχόντων, αποτρέποντας την εκλογή μερικών από αυτούς, όπως του Αναστάσιου Τσαμαδού, στις θέσεις των βουλευτών. Η ένταξή του στο «γαλλικό» κόμμα, για την οποία φαίνεται πως διαφωνούσε ο αδελφός του Λάζαρος, επιβεβαιώθηκε αργότερα και κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα.

Μετά την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια αναδείχθηκε πρόεδρος σε ένα από τα τρία τμήματα του 27μελούς συμβουλευτικού του οργάνου, του Πανελληνίου. Στη συνέχεια, όμως, απέρριψε την πρόταση του κυβερνήτη να καταλάβει τη θέση του διορισμένου γεροϋσιαστή και προσχώρησε στην αντικαποδιστριακή παράταξη, για να πρωταγωνιστήσει στην εξέγερση των Υδραίων εναντίον του.

Το 1837 διορίστηκε από τον Όθωνα αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, ενώ διετέλεσε πληρεξούσιος της Ύδρας στην Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση που ακολούθησε την 3η Σεπτεμβρίου 1843.

Από τις 26 Σεπτεμβρίου 1844 έως τις 8 Απριλίου 1847 διετέλεσε πρόεδρος της Γερουσίας. Κατά το τελευταίο έτος της θητείας του, τα μέλη του σώματος, παρά το γεγονός ότι ήταν διορισμένα από τον Όθωνα, με ψήφους 23 έναντι 16 περιέλαβαν στην αντιφώνηση του βασιλικού λόγου διαμαρτυρία για την εκλογική τρομοκρατία που είχε προηγηθεί. Ο Όθωνας απέρριψε το σχετικό ψήφισμα και προσπάθησε να αλλάξει τους συσχετισμούς, διορίζοντας πολλούς νέους γεροϋσιαστές.

Το Μάρτιο του 1848 ο Κουντουριώτης σχημάτισε κυβέρνηση που διήρκεσε για σύντομο χρονικό διάστημα επτά μηνών, στην οποία ανέλαβε και το Υπουργείο των Ναυτικών. Η κυβέρνηση αυτή αποτελούσε ουσιαστικά συνασπισμό του «γαλλικού» και του «ρωσικού» κόμματος. Παρά τον ευρύ ανασχη-

Γεώργιος Κουντουριώτης

ματισμό που επιχείρησε τον Ιούνιο του 1848, τελικά παραιτήθηκε τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Η κυβέρνησή του δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα της χώρας, ενώ οδηγήθηκε σε παραίτηση λόγω της σύγκρουσης του Κουντουριώτη με το αυλικό περιβάλλον, το οποίο κατηγορούσε για καταπάτηση των δικαιωμάτων του λαού και όξυνση των πολιτικών παθών. Την κυβέρνηση Κουντουριώτη διαδέχθηκε εκείνη του Κωνσταντίνου Κανάρη.

Ο Κουντουριώτης, μετά την παραίτησή του, που σηματοδοτούσε την οριστική ρήξη του Όθωνα με το «γαλλικό» κόμμα, πικραμένος από τη συμπεριφορά του Στέμματος, αποσύρθηκε στην Ύδρα, όπου πέθανε το 1858.

Ανήκε στους πολιτικούς άνδρες που είχαν μπει στον επαναστατικό αγώνα των Ελλήνων πλούσιοι και βγήκαν φτωχότεροι. Μετά το θάνατό του χρειάστηκε να χορηγηθεί τιμητική σύνταξη στην άπορη οικογένειά του.

4. Αναγνώστης Δεληγιάννης

1847-1853

Γεννήθηκε το 1771 στα Λαγκάδια της Γορτυνίας. Ήταν ο πρώτος από τους οκτώ γιους του Ιωάννη Παπαγιαννόπουλου-Δεληγιάννη, πλούσιου προκρίτου στην Καρύταινα της Αρκαδίας με σημαντική επιρροή σε όλη την Πελοπόννησο. Λόγω της μόρφωσής του, κατείχε το εκκλησιαστικό αξίωμα του αναγνώστη, το οποίο τελικά υποκατέστησε και το όνομά του, όπως συνηθιζόταν τότε. Χαίροντας της εκτίμησης των άλλων προεστών για την ευφυΐα και τη διπλωματική του ικανότητα, είχε σταλεί τουλάχιστον δύο φορές στην Κωνσταντινούπολη ως αντιπρόσωπος (βεκίλης) των προεστών της Πελοποννήσου, τους οποίους αντιπροσώπευε ήδη από τα 25 του χρόνια και έως το ξέσπασμα της Επανάστασης. Μετά τον αποκεφαλισμό του πατέρα του από τους Οθωμανούς, ο Αναγνώστης Δεληγιάννης, αν και πρωτότοκος, δεν επιθυμούσε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη, όπου ήταν εγκατεστημένος, και να διεκδικήσει με τον αδελφό του Θεοδωράκη το αξίωμα του γενικού προκρίτου και επιτρόπου του Μοριά. Εκεί, στην Κωνσταντινούπολη μυήθηκε το 1818, μαζί με τα αδέλφια του Κανέλλο και Νικολάκη, στη Φίλική Εταιρεία.

Υπήρξε μέλος της Γερουσίας που προήλθε από την *Πράξη των Καλτετζών* (Μάιος 1821) και αντέδρασε, μαζί με τους άλλους προκρίτους, στο σχέδιο του Δημήτριου Υψηλάντη να θέσει την Επανάσταση υπό ενιαία στρατιωτική και πολιτική ηγεσία, γεγονός που προκάλεσε τις εμφύλιες συγκρούσεις. Ο Δεληγιάννης, σε όλη τη διάρκεια της Επανάστασης, συμμετείχε στην αντιπαράθεση ανάμεσα στους προεστούς και τους στρατιωτικούς αρχηγούς. Ποτέ δεν έκρυψε και την έχθρα του για το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, ιδιαίτερα στην αρχή της Επανάστασης, όταν εκείνος είχε διοριστεί αρχιστράτηγος της Γορτυνίας, της ιδιαίτερης πατρίδας του. Ίσως γιατί ο Κολοκοτρώνης είχε δια-

τελέσει κατά την προεπαναστατική περίοδο ένοπλος αρχηγός (κάπος) στην υπηρεσία των Δεληγιανναίων. Αργότερα, όταν οι πολιτικοί συσχετισμοί το ευνοούσαν, κατά τη Β' Εθνοσυνέλευση του 1823 στο Άστρος, συμμετείχε μαζί του συνάπτοντας ακόμη και συγγενικές σχέσεις.

Συμμετείχε στην Α' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο και, στη συνέχεια, διορίστηκε μέλος του πενταμελούς Εκτελεστικού. Στη Β' Εθνοσυνέλευση συμμετείχε ως πληρεξούσιος της Καρύταινας, την οποία εκπροσώπησε έπειτα στη Βουλή. Αργότερα έλαβε μέρος στους εμφύλιους πολέμους, από τους οποίους η ισχύς της οικογένειάς του μειώθηκε αισθητά. Μάλιστα ο ίδιος υπέστη διώξεις και κατά το δεύτερο εμφύλιο φυλακίστηκε με άλλους ηγέτες της Πελοποννήσου και τους αδελφούς του για να απελευθερωθεί το 1825. Τότε, αν και ανήκε στο «γαλλικό» κόμμα, μπροστά στην κρισιμότητα της κατάστασης, ήταν ανάμεσα σε εκείνους που υποστήριξαν την επίσημη «προστασία» της Αγγλίας.

Επανήλθε στην πολιτική ζωή μετά το τέλος του εμφυλίου και το 1826 στις έκτακτες συνθήκες που διαμόρφωσε η πτώση του Μεσολογγίου, εκλέχθηκε μέλος της Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδος από την Γ' Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα, στην οποία και μετείχε ως πληρεξούσιος.

Την περίοδο του Ιωάννη Καποδίστρια αρχικά υπήρξε μέλος του συμβουλευτικού οργάνου Πανελληνίου (1828-1829). Έπειτα εντάχθηκε, ωστόσο, στην αντικαποδιστριακή παράταξη. Το 1832 συμμετείχε και στην Δ' κατά συνέχειαν Εθνοσυνέλευση ως πληρεξούσιος.

Το 1835, κατά τη βασιλεία του Όθωνα, διορίστηκε μέλος του Συμβουλίου της Επικρατείας έως την κατάργησή του. Περάτωσε την πολιτική του σταδιοδρομία ως μέλος της Γερουσίας, που ιδρύθηκε με την ψήφιση του Συντάγματος του 1844, ενώ διετέλεσε πρόεδρος της από τις 17 Σεπτεμβρίου 1847 έως τις 17 Οκτωβρίου 1853.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Συνάδελφοι Κύριοι Γερουσιασταί.

Καλεσθείς υπό της Α. Μ. του Σεβαστού Ἡμῶν Βασιλέως εἰς τήν Ὑψηλὴν τιμὴν τοῦ νά προεδρεύσω τοιούτου Σώματος, συναισθάνομαι ὅλην τὴν σπουδαιότητα τῶν νέων καθηκόντων μου. Ὅτι μὲ ἐνθαρρύνει εἰς τὰς ἐνεστώσας μάλιστα περιστάσεις εἶναι, ἀφ' ἑνός ἢ πεποίησίν μου, ὅτι πάντες οἱ συναδελφοί διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς μετριότητος καὶ ἐμβριθείας, καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸ κοινόν συμφέρον συμπνοίας των θέλουν μὲ συνδράμει, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἀμετάτρεπτος ἀπόφασίς μου τοῦ νά διατηρήσω εὐθύτητα καὶ ἀμεροληψίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σοβαρῶν τῆς Προεδρείας χρεῶν.

Οὕτω δέ καὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ εἰς τὴν πρὸς τόν

Αναγνώστης Δεληγιάννης

Θρόνον, τόν ἀκρογωνιαῖον αὐτόν τῆς Πολιτείας μας λίθον, πιστήν ἀφοσίωσιν ἔχοντες καί τήν σοβαρότητα τῆς Γερουσιαστικῆς θέσεως, ἀξίως ἐκτιμῶντες, θέλομεν διατηρήσει καί ἡμεῖς τό Σῶμα τοῦτο εἰς τήν Ὑψηλοτάτην ἐκείνην περιωπήν, εἰς τήν ὁποίαν ἔφθασαν παρ' ὅλοις τοῖς Ἕθνεσιν, ὅσα εὐτυχοῦν νά κυβερνῶνται ὑπό Συνταγματικὴν Μοναρχίαν, ὅλα τά τοιαῦτα Σώματα, ἔνεκα τῶν ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεώς των εἰς τό Πολίτευμα συντηρητικῶν ἀρχῶν των, καί τῆς προσωπικῆς τῶν μελῶν αὐτῶν ἀξίας.

Πέθανε το 1857 στην Αθήνα σε ηλικία 86 ετών, ὕστερα ἀπὸ μακρὰ καὶ επώδυνη ἀσθένεια. Ἀπὸ το γάμο του με τὴ Σμαράγδα Ταμπακοπούλου ἀπέκτησε οκτὼ παιδιά.

5. Αναγνώστης Μοναρχίδης

1853-1861

Γεννήθηκε στα Ψαρά το 1785, από οικογένεια ευπατριδών του νησιού. Το 1800, σε ηλικία 15 ετών, άρχισε να ταξιδεύει ως ναυτικός. Η αρχοντική οικογένεια Μοναρχίδα είχε συμβάλει σε μία πιο δημοκρατική λειτουργία των κοινοτικών θεσμών στο νησί.

Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης διαδραμάτισε πολιτικό ρόλο, εκπροσωπώντας τα Ψαρά ως πληρεξούσιος στις τρεις εθνοσυνελεύσεις (1822, 1823, 1826) και ως μέλος του Βουλευτικού της Α΄ περιόδου. Το 1824 διορίστηκε μέλος του Γενικού Ταμείου της Ελλάδος. Τον Απρίλιο του 1826, υπό τις έκτακτες συνθήκες που επικράτησαν με την επιδρομή του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και μετά την πτώση του Μεσολογγίου, εξελέγη μέλος της Διοικητικής Επιτροπής της Ελλάδος. Είχε στενές διασυνδέσεις με τις αρχοντικές οικογένειες της Ύδρας και των Σπετσών, όπως και με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

Κατά την καποδιστριακή περίοδο, τον Ιούλιο του 1829, αναδείχθηκε πληρεξούσιος της Δ΄ Εθνοσυνέλευσης του Άργους. Στην περίοδο της βασιλείας του Όθωνα διορίστηκε διοικητής Αιτωλοακαρνανίας και σύμβουλος της επικρατείας. Εξελέγη, επίσης, πληρεξούσιος στην Α΄ εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση του 1843-1844. Εκεί υποστήριξε ως μέλος επιτροπής της Εθνοσυνέλευσης την ανακήρυξη της Ορθόδοξης Εκκλησίας ως «κρατούσης θρησκείας», ενώ συντάχθηκε, μαζί με το Μακρυγιάννη, με τη μετριοπαθή εκδοχή της πρότασης του «ρωσικού» κόμματος περί δογματικής –και όχι κανονικής– σύνδεσης της Εκκλησίας της Ελλάδος με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Στη συνέχεια διορίστηκε από τον Όθωνα γερουσιαστής, ενώ διετέλεσε δύο φορές αντιπρόεδρος της Γερουσίας επί προεδρίας Αναγνώστη Δελγιάννη (1847-1853) και πρόεδρος της Γερουσίας επί πέντε διαδοχικές περιόδους.

δους μεταξύ της 23ης Νοεμβρίου 1853 και της 11ης Αυγούστου 1861, συνολικά για οκτώ έτη.

Στη συζήτηση του νομοσχεδίου περί προξενικών ναυτιλιακών τελών ο Μοναρχίδης έλαβε το λόγο και απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι! Ἐπί πολλά ἔτη εἰς ἀμφοτέρους τοὺς Βουλ. περιβόλους λόγος ἐκάστοτε γίνεται περὶ μερίμνης, ἣν ἡ Κυβέρνησις ἔπρεπε νά λάβῃ περὶ θεραπείας καὶ τῆς πασχούσης, ὡς μὴ ὀφείλεν, ἐμποροναυτιλίας οὐ μόνον ἔνεκα τῆς φορᾶς τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πίσεως τοῦ προϋπάρχοντος περὶ προξενικῶν τελῶν νόμου καὶ ὡς ἐκ τῶν καταχρήσεων τινῶν τῶν Κ.Κ. προξένων.

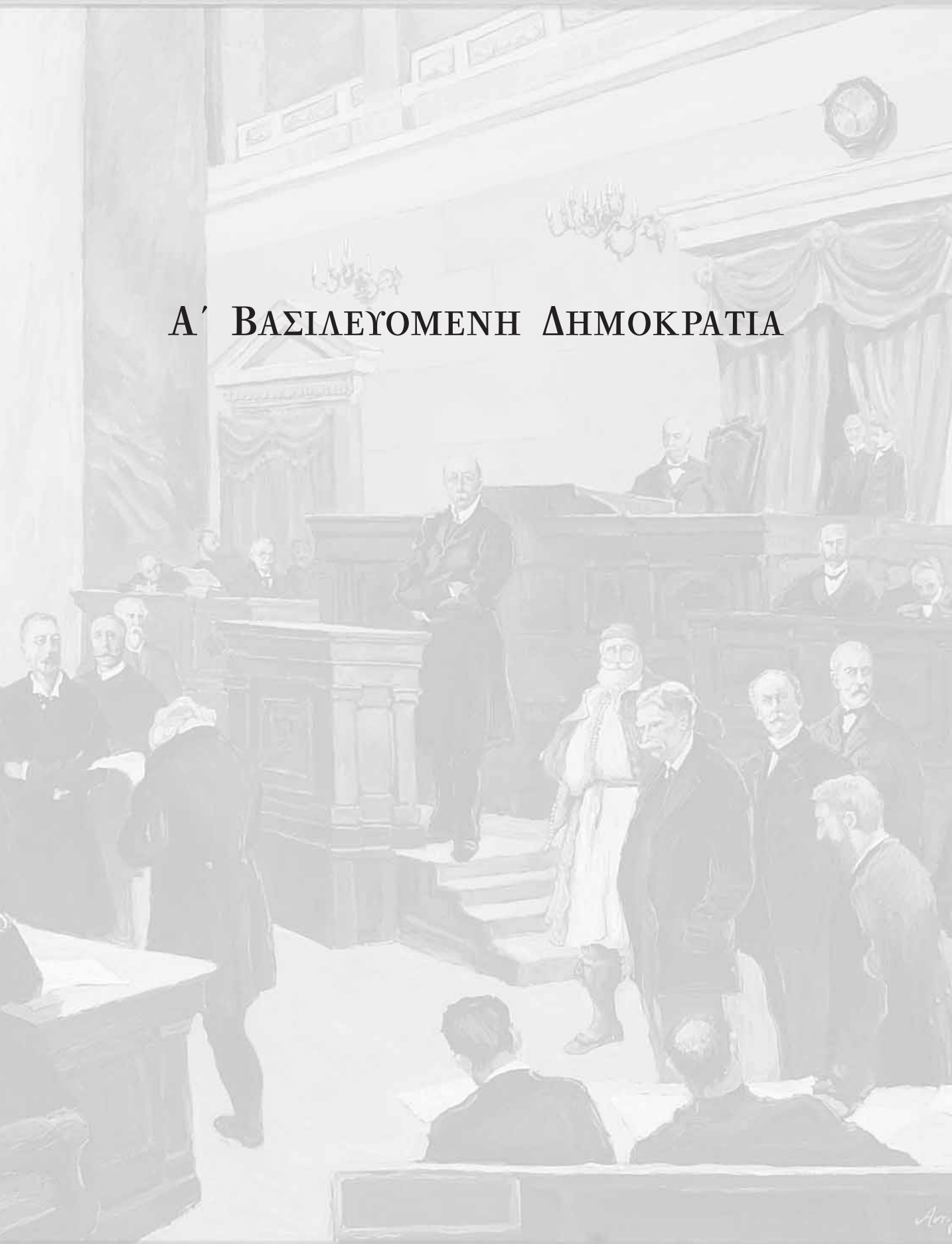
Ἦδη μετ' εὐχαριστήσεως βλέπω ὅτι σύμφωνα μέ τας εὐχὰς ἡμῶν καταρτίσθῃ τό παρὸν νομοσχέδιον τό ὁποῖον ὑπόσχεται νά ἐλαφρύνῃ ἐπαίσθητῶς τήν πολυτρόπως πάσχουσαν ναυτιλίαν.

Ἡ ἐντελής ὁμως θεραπεία αὐτῆς δέν δύναται νά ἐπιτευχθῇ διά τοῦ νομοσχεδίου τούτου, ὅσον εὐεργετικόν καί ἄν εἶναι, οὐδέ διά τῆς ἐντελοῦς ἀτελείας ὣς τινες πρεσβεύουσι. Τό συντελεστικώτερον μέτρον ὅπερ ἡδύνατο ἡ Κυβέρνησις νά λάβῃ ἦτο ἡ σύστασις τραπέζης ἣτις ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ νά χορηγῇ θαλασσοδάνεια, τῶν ὁποίων τήν εἴσπραξιν διά νά ἔχῃ βεβαίαν καί ἐν καιρῷ ἐνδεχομένου τινός ἀτυχήματος ἐκ θαλασσίων κινδύνων ἡδύνατο νά ἀσφαλίζῃ ἐπιβαρύνουσα τήν ἀμοιβήν τῶν ἀσφαλιστρῶν ἐπὶ τοὺς δανειζομένους, οἵτινες πάντοτε ἤθελον ἔχει οὐσιῶδες κέρδος, ἀναλογίζοντες τόν ὑπέρογκον τόκον δι' οὗ σήμερον δανεῖζονται.

Τό μέτρον λοιπόν τοῦτο, τό κατ' ἐμέ, πρέπει νά συστηθῇ στενῶς πρός τήν Κυβέρνησιν ἄν τῷ ὄντι ἐπιθυμῶμεν τήν θεραπείαν καί τοῦ κλάδου τούτου τῶν δημοσίων πόρων περὶ οὗ οὐδέποτε σπουδαίως ἐσκέφθησαν αἱ κατὰ καιρούς Κυβερνήσεις.

Παύω τόν λόγον ἐλπίζων ὅτι τό σῶμα θέλει ἀσπασθῇ τήν σύστασιν ταύτην.

Α' ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

VI

*Πρόεδροι Βουλής
κατά την
Α' Βασιλευόμενη Δημοκρατία
(1864-1924)*

Μετά την επικράτηση του αντιβασιλικού κινήματος της 10ης Οκτωβρίου του 1862 και την απομάκρυνση του πρώτου βασιλικού ζεύγους (Όθων και Αμαλία) από την Ελλάδα, ύστερα από τριακονταετή κυριαρχία σε αυτήν, προκηρύχθηκαν εκλογές για τη σύγκληση συντακτικής Συνέλευσης, ενώ ορίστηκε και τριμελής επιτροπή για την άσκηση της εξουσίας μέχρι τη σύγκληση της Συνέλευσης. Η τριμελής προσωρινή κυβέρνηση απαρτιζόταν από τους Δημήτριο Βούλγαρη ως πρόεδρο, Κωνσταντίνο Κανάρη και Μπενιζέλο Ρούφο ως μέλη.

Στις 19 Νοεμβρίου προκηρύχθηκε δημοψήφισμα για την επιλογή νέου μονάρχη. Η διαδικασία πραγματοποιήθηκε σε διάστημα μίας εβδομάδας σε κάθε δήμο της χώρας, με αποτέλεσμα να επιλεγεί ο πρίγκιπας Αλφρέδος της Βρετανίας με συντριπτική πλειοψηφία 230.016 ψήφων επί συνόλου 240.701 ψηφισάντων. Αξίζει ίσως να σημειωθεί ότι καταμετρήθηκαν και 93 ψήφοι υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας, παρότι το δημοψήφισμα έγινε για εκλογή μονάρχη.

Στις 24 Νοεμβρίου 1862 πραγματοποιήθηκαν εκλογές προκειμένου να αναδειχθούν οι πληρεξούσιοι για την Εθνοσυνέλευση, η οποία συνήλθε στην Αθήνα, ως «Β' εν Αθήναις Συντακτική Συνέλευσις», την 10η Δεκεμβρίου 1862. Κατά την εναρκτήρια συνεδρίαση, εξελέγη προσωρινός πρόεδρος ο Δημήτριος Κριεζής, ο οποίος άσκησε τα καθήκοντά του έως τις 17 Ιανουαρίου 1863.

Κατά τη συνεδρίαση της 17ης Ιανουαρίου 1863, πρόεδρος της Συνέλευσης εξελέγη ο Ζηνόβιος Βάλβης, με αντιπροέδρους τους Αριστείδη Μωραϊτί-

νη, Αχιλλέα Πάντο, Διομήδη Κυριακό και Ευθύμιο Κεχαγιά. Με απόφαση της Συνέλευσης, οι αντιπρόεδροί της εναλλάσσονταν κατά τακτά χρονικά διαστήματα στην προεδρία της. Έτσι στη συνεδρίαση της 17ης Φεβρουαρίου εκλέχθηκε ο Αριστείδης Μωραϊτίνης, στη συνεδρίαση της 20ής Μαΐου ο Διομήδης Κυριακός, στη συνεδρίαση της 20ής Ιουλίου πάλι ο Α. Μωραϊτίνης, στη συνεδρίαση της 28ης Οκτωβρίου ο Ιωάννης Μεσσηνέζης, στη συνεδρίαση της 11ης Απριλίου 1864 ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης και πάλι ο Ι. Μεσσηνέζης στη συνεδρίαση της 13ης Αυγούστου 1864.

Κατά τη συνεδρίαση της 21ης Ιανουαρίου 1863 η προσωρινή κυβέρνηση (Βούλγαρης, Κανάρης, Ρούφος) κατέθεσε την εξουσία στην Εθνοσυνέλευση, η οποία όμως της ανανέωσε την εντολή διαχείρισης της εκτελεστικής εξουσίας, προσδιορίζοντας με σαφήνεια τα όρια των δυνατοτήτων της (4 Φεβρουαρίου 1863). Τις επόμενες ημέρες επακολούθησε διαφωνία μεταξύ των μελών της προσωρινής κυβέρνησης, ως προς τα πρόσωπα των υπουργών που θα επιλέγονταν και στη συνέχεια ο ναύαρχος Κανάρης παραιτήθηκε. Η διαφωνία μεταφέρθηκε στην Εθνοσυνέλευση, η οποία αποδοκίμασε (με ψήφους 101 έναντι 78) τις ενέργειες των δύο άλλων μελών της προσωρινής κυβέρνησης (Βούλγαρη και Ρούφου). Οι τελευταίοι αντέδρασαν δυναμικά, κινητοποιώντας τους οπαδούς τους, τους λεγόμενους πεδινούς. Παρόμοια ενήργησαν και οι οπαδοί της άλλης παράταξης, που ονομάζονταν ορεινοί, με αποτέλεσμα να προκληθούν επεισόδια και ταραχές που κράτησαν έως τις 11 Φεβρουαρίου.

Η Εθνοσυνέλευση ανέθεσε τότε προσωρινά την εξουσία στον προεδρεύοντα αντιπρόεδρό της Αριστείδη Μωραϊτίνη και έπαισε την προσωρινή κυβέρνηση. Στις 11 Φεβρουαρίου με ειδικό ψήφισμά της, η Εθνοσυνέλευση εξέλεξε νέα «προσωρινή κυβέρνησιν της Ελλάδος», υπό τον πρόεδρο της Βουλής Ζηνόβιο Βάλβη και άλλα επτά μέλη (Ιωάννη Παπαζαφειρόπουλο, Κωνσταντίνο Δόσιο, Λεωνίδα Σμολένσκη, Ανδρέα Αυγερινό, Δημήτριο Μπουντούρη, Δημήτριο Μαυροκορδάτο και Δημήτριο Χαλαλάμη). Η κυβέρνηση Βάλβη παραιτήθηκε στις 25 Μαρτίου για να τη διαδεχθεί νέα προσωρινή κυβέρνηση υπό την προεδρία του Διομήδη Κυριακού και μέλη τους Γεώργιο Α. Πετιμεζά, Θεόδωρο Δηλιγιάννη, Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, Νικόλαο Βουδούρη, Ιωάννη Παλαιολόγο, Δημήτριο Καλλιφρονά και Δημήτριο Μπότσαρη.

Στις 19 Απριλίου παραιτήθηκε και η κυβέρνηση Κυριακού, μην καταφέροντας να πειθαρχήσει τους στρατιωτικούς, για να τη διαδεχθεί στις 29 Απριλίου νέα κυβέρνηση, υπό το Μπενιζέλο Ρούφο και μέλη τους Α. Λόντο, Κ. Πλατή στη θέση των παραιτηθέντων Γ. Πετιμεζά και Ι. Παλαιολόγου. Πολύ σύντομα και η κυβέρνηση αυτή αντιμετώπισε δυσκολίες και παραιτήθηκε (18 Ιουνίου 1863) μέσα σε συγκρούσεις που ξέσπασαν στο κέντρο της Αθήνας. Όταν καταλάγιασαν οι διαμάχες, συνήλθε πάλι η Συνέλευση (21

Ιουνίου) και αναδείχθηκε νέα προσωρινή κυβέρνηση την ίδια ημέρα υπό το Μπενιζέλο Ρούφο και πάλι.

Μετά την άρνηση του πρίγκιπα Αλφρέδου της Αγγλίας να δεχθεί την εκλογή του, ύστερα από αντίδραση των άλλων Προστάτιδων Δυνάμεων, η κυβέρνηση, ακολουθώντας τις σχετικές υποδείξεις τους, προσέφερε το Στέμμα στον πρίγκιπα της Δανίας Γεώργιο Χριστιανό Γουλιέλμο του οίκου Χόλσταϊν - Σόντερμπουργκ - Γκλύξμπουργκ. Αφού ο τελευταίος αποδέχθηκε την επιλογή του, ορκίστηκε ως Γεώργιος Α' Βασιλεύς των Ελλήνων, έφτασε στην Ελλάδα στις 17 Οκτωβρίου και ανέλαβε επίσημα τα καθήκοντά του (19 Οκτωβρίου 1863).

Στις 21 Μαΐου 1864, τα Ιόνια νησιά ενώθηκαν επίσημα με τον εθνικό κορμό και κατόπιν η Εθνοσυνέλευση υποδέχθηκε στις τάξεις της τα νέα μέλη, τους βουλευτές της Επτανήσου. Λίγο αργότερα, στις 31 Ιουλίου, ξεκίνησαν οι εργασίες για τη σύνταξη του νέου συντάγματος. Πρόεδρος της Συνέλευσης εξελέγη (συνεδρίαση της 13ης Αυγούστου 1864) ο φιλοκυβερνητικός υποψήφιος Ιωάννης Μεσσηνέζης, που υπερίσχυσε του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη της αντιπολίτευσης.

Το Σύνταγμα του 1864

Το Σύνταγμα του 1864, που εγκαινίασε τη μετάβαση από τη συνταγματική μοναρχία στη βασιλεύουσα δημοκρατία, συντάχθηκε έχοντας ως πρότυπα τα συνταγματικά κείμενα του Βελγίου του 1831 και της Δανίας του 1849. Καθιέρωνε με σαφήνεια την καταστατική αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, εφόσον μόνο αρμόδιο όργανο για την αναθεωρητική λειτουργία καθίστατο πλέον η Βουλή. Συνάμα, το άρθρο 21 του Συντάγματος επαναλάμβανε ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το έθνος και ενεργούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα, ενώ το άρθρο 44 καθιέρωνε το τεκμήριο αρμοδιότητας υπέρ του λαού, προβλέποντας ότι ο βασιλιάς θα διέθετε μόνο τις εξουσίες που αναγνώριζε ρητώς το Σύνταγμα και οι σχετικοί με αυτό νόμοι. Κατά συνέπεια, το Σύνταγμα καθιέρωνε νέο πολίτευμα, τη δημοκρατία, «*ἀλλά περιορισμένη καὶ δὴ βασιλευομένη*» (Μάνεσης, 1980: 201).

Η Συνέλευση προέκρινε το σύστημα της μιας Βουλής με τετραετή θητεία. Έτσι, η Γερουσία καταργήθηκε, αφού πολλοί την κατέκριναν ως όργανο της μοναρχίας. Για την εκλογή των βουλευτών καθιερώθηκε η αρχή της άμεσης, καθολικής και μυστικής ψηφοφορίας, η οποία θα διενεργείτο ταυτόχρονα σε όλη την επικράτεια.

Το Σύνταγμα του 1864 επαναλάμβανε αρκετές διατάξεις του Συντάγματος του 1844, όπως ότι ο βασιλιάς διορίζει και παύει τους υπουργούς και ότι οι τελευταίοι είναι υπεύθυνοι για το πρόσωπο του μονάρχη. Επίσης, ο βασιλιάς διατηρούσε το δικαίωμα να συγκαλεί τακτικά και έκτακτα τη Βουλή,

όπως και να τη διαλύει κατά την κρίση του· αλλά το περί διαλύσεως διάταγμα έπρεπε να προσυπογραφεί από το υπουργικό συμβούλιο.

Η πολιτική ζωή

Η κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κανάρη, στη διάρκεια της οποίας ψηφίστηκε και τέθηκε σε ισχύ το νέο σύνταγμα (17 Οκτωβρίου 1864), παρέμεινε στην εξουσία χάρι στην υποστήριξη των νέων βουλευτών από τα Επτάνησα. Μετά την παραιτήσή της (26 Φεβρουαρίου 1865), τη νέα κυβέρνηση κλήθηκε από το Στέμμα να σχηματίσει ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος (2 Μαρτίου 1865).

Οι πρώτες εκλογές πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τις διατάξεις του Συντάγματος και του νέου εκλογικού νόμου (7 21ης Νοεμβρίου 1864), ο οποίος είχε ψηφιστεί μαζί του και εθεωρείτο αναπόσπαστο μέρος του Συντάγματος. Δικαίωμα ψήφου είχαν ήδη από το 1844, κατά τη σχετική θεσμική εγγύηση, όλοι σχεδόν οι άρρενες Έλληνες πολίτες που συμπλήρωναν το 21ο έτος και διέθεταν ιδιοκτησία ή ασκούσαν επάγγελμα. Αντίστοιχα, εκλόγιμοι μπορούσαν να είναι όλοι όσοι είχαν το εκλογικό δικαίωμα και επιπλέον είχαν συμπληρώσει το 30ό έτος και κατείχαν κάποια περιουσία στην περιοχή που επρόκειτο να εκλεγούν. Με αυτό το θεσμικό πλαίσιο πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες εκλογές (αρχές Μαΐου 1865) από τις οποίες αναδείχθηκε το Κοινοβούλιο των επόμενων χρόνων.

Κατά την περίοδο αυτή, που άρχισε επίσημα με λόγο του Γεωργίου στις 28 Μαΐου 1865, η Βουλή συγκροτήθηκε από 181 βουλευτές. Από αυτούς, οι 79 ήταν πληρεξούσιοι και στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση, ενώ 51 είχαν υπάρξει βουλευτές στην προηγούμενη, μοναρχική, περίοδο. Οι 34 προέρχονταν από τα Επτάνησα.

Στην πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής, πρόεδρος εκλέχθηκε (στις 8 Ιουλίου 1865) ο βουλευτής Παρνασσίδας Ευθύμιος Κεχαγιάς που υποστηρίχθηκε από την κυβέρνηση. Ο Κεχαγιάς έλαβε 96 ψήφους έναντι 31 του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη και 30 του Γεωργίου Τυπάλδου Ιακωβάτου, τον οποίο υποστήριξε ο Δημήτριος Βούλγαρης. Στη διάρκεια αυτής της συνόδου της Βουλής, η κυβερνητική σύνθεση μεταβλήθηκε αρκετές φορές, όπως ήταν άλλωστε ο κανόνας εκείνη την περίοδο της πρώιμης φάσης του κοινοβουλευτισμού. Κατά τη δεύτερη τακτική σύνοδο της Βουλής (14 Δεκεμβρίου 1866), εκλέχθηκε νέος πρόεδρος, ο Λυκούργος Κρεστενίτης, ο οποίος προτάθηκε από την ομάδα Κουμουνδούρου, χωρίς να έχει αντίπαλο, αφού οι άλλοι πολιτικοί αρχηγοί, Βούλγαρης και Δεληγεώργης, δεν έχρισαν υποψηφίους. Μετά το αποτέλεσμα αυτό στη Βουλή, η κυβέρνηση παραιτήθηκε και σχηματίστηκε νέα υπό τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο (18 Δεκεμβρίου), στην οποία για πρώτη φορά συμμετείχε, ως υπουργός Εξωτερικών, ο Χαρίλαος Τρικούπης.

Κατά την επόμενη σύνοδο της Βουλής (25 Σεπτεμβρίου 1867), πρόεδρος

εκλέχθηκε ο Ιάκωβος Παξιμάδης με ψήφους 82 έναντι 43 του βουλευτή Κέρκυρας Στέφανου Παδοβά. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, που έως τότε αντιμετώπιζε με επιτυχία το κρητικό ζήτημα (Κρητική επανάσταση του 1866) και είχε λάβει πρόσφατα ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή (107 ψήφους επί 181), παραιτήθηκε ύστερα από διαφωνία με το Στέμμα ως προς την ακολουθητέα εξωτερική πολιτική.

Ακολούθησε η διενέργεια βουλευτικών εκλογών, που πραγματοποιήθηκαν από τις 21 έως τις 24 Μαρτίου και ανέδειξαν νέα Βουλή, οι εργασίες της οποίας άρχισαν με επισημότητα και λόγο του Γεωργίου Α' στις 25 Απριλίου 1868.

Πρόεδρος, κατά την πρώτη σύνοδο, εκλέχθηκε ο κυβερνητικός υποψήφιος, βουλευτής Κέας Τραντάφυλλος Λαζαρέτος, που μεταπήδησε από την ομάδα Κουμουνδούρου σε αυτήν του πρωθυπουργού Δημήτριου Βούλγαρη. Ο Λαζαρέτος έλαβε 93 ψήφους επί 141 που συμμετείχαν στην ψηφοφορία (συνεδρίαση της 24ης Ιουνίου 1868). Κατά τη σύνοδο αυτή, ανέκυσαν ζητήματα που αφορούσαν την ακύρωση της εκλογής πολλών επιφανών εκπροσώπων της αντιπολίτευσης και τη διεξαγωγή επαναληπτικών εκλογών σε ορισμένες περιφέρειες. Σε μία από αυτές, στο Οίτυλο της Μάνης, παραλίγο να προκληθεί εμφύλια σύγκρουση λόγω της υποψηφιότητας του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, την οποία τελικά ο ίδιος απέσυρε.

Η συνεχιζόμενη Κρητική επανάσταση και οι τεταμένες διεθνείς σχέσεις της χώρας οδήγησαν στη σύγκληση έκτακτης συνόδου της Βουλής (8 Νοεμβρίου 1868), στην οποία εκλέχθηκε πρόεδρος ο κυβερνητικός υποψήφιος, βουλευτής Τήνου Δημήτριος Δρόσος, λαμβάνοντας κατά την τρίτη ψηφοφορία (συνεδρίαση της 18ης Νοεμβρίου 1868) 78 ψήφους έναντι 35 του Λυκούργου Κρεστένιτη (που τον στήριζε ο Κουμουνδούρος) και 32 του Ν. Λεώπουλου (που τον στήριζαν οι Επαμεινώνδας Δελιγεώργης και Θρασύβουλος Ζαΐμης). Η δυσμενής για την Ελλάδα εξέλιξη του κρητικού ζητήματος και η απόφαση της συνδιάσκεψης των Παρισίων, που επέβαλε στην Ελλάδα ταπεινωτικές παραχωρήσεις, οδήγησαν σε παραίτηση την κυβέρνηση Βούλγαρη (22 Ιανουαρίου 1869). Τη διαδέχθηκε κυβέρνηση υπό το Θρασύβουλο Ζαΐμη (24 Ιανουαρίου 1869), η οποία αποδέχθηκε τους όρους της διακοίνωσης των Μεγάλων Δυνάμεων για ειρήνευση με την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Στις 17 Μαρτίου, η Βουλή διαλύθηκε και στις 16-19 Μαΐου πραγματοποιήθηκαν εκλογές, από τις οποίες αναδείχθηκε νέα Βουλή. Πρόεδρος εκλέχθηκε (στη συνεδρίαση της 12ης Ιουλίου 1869) ο κυβερνητικός υποψήφιος, βουλευτής Σύρου Δημήτριος Χρηστίδης, ο οποίος έλαβε 96 ψήφους έναντι 67 (του Σωτήριου Σωτηρόπουλου). Η κυβέρνηση Ζαΐμη διατηρήθηκε στην εξουσία για περισσότερο από έναν χρόνο και προσπάθησε να επουλώσει τις πληγές της προηγούμενης περιόδου, ενώ επιδίωξε και κάποιας μορφής συνεννόηση με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Το απροσδόκητο και τραγικό γεγονός της σφαγής των ξένων περιηγητών στο Δήλεσι (Μάρτιος 1870) ανάγκασε

την κυβέρνηση να παραιτηθεί (9 Ιουλίου 1870). Τη διαδέχθηκε αυθημερόν κυβέρνηση (μειοψηφίας) υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, η οποία άργησε να παρουσιαστεί στη Βουλή που είχε στο μεταξύ διακόψει τις εργασίες της. Λίγο πριν γίνει αυτό, στις 3 Δεκεμβρίου 1870, η κυβέρνηση, προεξοφλώντας την καταψήφιση, παραιτήθηκε. Πρωθυπουργός ανέλαβε ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος σχηματίζοντας νέα κυβέρνηση.

Στη δεύτερη σύνοδο της Βουλής, πρόεδρος εκλέχθηκε ο κυβερνητικός υποψήφιος Κωνσταντίνος Λομβάρδος (συνεδρίαση της 17ης Δεκεμβρίου 1870) με 129 ψήφους έναντι 9 λευκών. Ο Κουμουνδούρος πέτυχε τότε (24 και 25 Μαρτίου 1871) να ψηφιστούν δύο νόμοι, με τους οποίους διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα σε ακτήμονες καλλιεργητές.

Κατά την τρίτη σύνοδο της Βουλής, πρόεδρος εκλέχθηκε ο Δημήτριος Χατζίσκος (συνεδρίαση της 25ης Οκτωβρίου 1871), λαμβάνοντας 78 ψήφους έναντι 48 του κυβερνητικού υποψηφίου Ευθύμιου Κεχαγιά (τον οποίο στήριζε ο Κουμουνδούρος), 14 του Κωνσταντίνου Νικοδήμου και 12 λευκές. Η κυβέρνηση, επιδεικνύοντας στην περίπτωση αυτή *«έναν όχι απόλυτα συνηθισμένο για την εποχή σεβασμό στην κοινοβουλευτική διαδικασία και τους θεσμούς»* (Μακρουδημήτρης, 1997: 87), παραιτήθηκε (στις 28 Οκτωβρίου 1871) και τη θέση της πήρε νέα υπό το Θρασύβουλο Ζαΐμη. Όμως, και αυτή παραιτήθηκε σύντομα, στις 25 Δεκεμβρίου 1871, για να τη διαδεχθεί άλλη, υπό το Δημήτριο Βούλγαρη, με την ανοχή του Κουμουνδούρου. Οι εκλογές διεξήχθησαν από αυτή την κυβέρνηση, στις 26-29 Φεβρουαρίου 1872.

Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής εκλέχθηκε (στη συνεδρίαση της 7ης Ιουνίου 1872) ο κυβερνητικός υποψήφιος Σπυρίδων Μήλιος. Παρά την πλειοψηφία της στη Βουλή, η κυβέρνηση Βούλγαρη παραιτήθηκε στις 8 Ιουλίου 1872, λόγω των έντονων βασιλικών παρεμβάσεων στο έργο της. Την ίδια ημέρα σχημάτισε κυβέρνηση (μειοψηφίας) ο Δεληγεώργης, ο οποίος, κατά την προσφιλή τακτική του, ζήτησε από το βασιλιά διακοπή των εργασιών της Βουλής. Πράγματι, στις 20 Σεπτεμβρίου, με βασιλικό διάταγμα, έληξε η πρώτη σύνοδος της Βουλής, ενώ στις 28 Νοεμβρίου, με νέο διάταγμα, η περίοδος διακόπηκε και η Βουλή διαλύθηκε. Οι νέες εκλογές διεξήχθησαν από την κυβέρνηση Δεληγεώργη στις 27-30 Ιανουαρίου 1873.

Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 11ης Μαΐου 1873) ο κυβερνητικός υποψήφιος, βουλευτής Γορτυνίας Ιωάννης Ν. Δεληγιάννης. Λίγο, όμως, αργότερα με βασιλικό διάταγμα, η Βουλή διέκοψε τις εργασίες της, ενώ στις 21 Ιουλίου του ίδιου έτους, με νέο διάταγμα, ολοκληρώθηκε η πρώτη σύνοδος, παρότι είχε διαρκέσει λιγότερο από τέσσερις μήνες. Η κυβέρνηση Δεληγεώργη, γνωρίζοντας ότι δεν διέθετε την εμπιστοσύνη της Βουλής, προσπαθούσε διαρκώς να παρατείνει την αδράνειά της.

Τελικά, η αναπόφευκτη δεύτερη σύνοδος άρχισε τις εργασίες της (την 30ή Ιανουαρίου 1874) και σύντομα εξέλεξε πρόεδρο τον υποστηριχθέντα από την

αντιπολίτευση Θρασύβουλο Ζαΐμη, με 87 ψήφους, έναντι 60 του κυβερνητικού Ιωάννη Δεληγιάννη (συνεδρίαση της 4ης Φεβρουαρίου 1874). Συνέπεια της εκλογής αυτής ήταν να παραιτηθεί η κυβέρνηση Δεληγεώργη για να τη διαδεχθεί νέα υπό το Δημήτριο Βούλγαρη (9 Φεβρουαρίου 1874). Και αυτή όμως παραιτήθηκε, όταν διαπίστωσε ότι δεν έχαιρε της εμπιστοσύνης της Βουλής. Ο Βούλγαρης, εντούτοις, ανακάλεσε την παραίτησή του, όταν ο βασιλιάς έλαβε την άρνηση του Δεληγεώργη να σχηματίσει νέα κυβέρνηση. Οι παλιμβουλίες αυτές και οι χειρισμοί του Γεωργίου Α' προξένησαν συζήτηση στη Βουλή σχετικά με το εάν είχε το δικαίωμα ο βασιλιάς να δίνει την εντολή σε όποιον ήθελε ασχέτως του αριθμού των βουλευτών που τον υποστήριζαν. Η συζήτηση κατέληξε σε βάρος των επικριτών του βασιλιά, με ψήφους 127 έναντι 18 και 11 αποχές, αποδεικνύοντας ότι η Βουλή αυτή δεν ήταν έτοιμη για πλήρη κοινοβουλευτισμό.

Στις 15 Απριλίου ο Δημήτριος Βούλγαρης παραιτήθηκε πάλι και ο Γεώργιος Α', μην συμφωνώντας με τις θέσεις που προέβλεπε ο Κουμουνδούρος, διέλυσε τη Βουλή, προκηρύσσοντας εκλογές που διεξήχθησαν στις 23-26 Ιουνίου 1874. Λίγες ημέρες μετά, στις 29 Ιουνίου 1874, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Καιροί* το περίφημο άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη υπό τον τίτλο «Τις πταίει;», το οποίο του κόστισε πρόσκαιρη φυλάκιση, αλλά τον κατέταξε στις δέλτους της πολιτικής ιστορίας της χώρας. Στο άρθρο αυτό καταγραφόταν η αρνητική επιρροή που ασκούσε στην ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος η καταχρηστική άσκηση της βασιλικής ευχέρειας να επιλέγεται για πρωθυπουργός πρόσωπο που μπορεί και να μην διαθέτε την εμπιστοσύνη της Βουλής.

Προκειμένου να δοθεί τέλος στην κατάσταση της ανωμαλίας που είχε επί μακρόν ταλανίσει την πολιτική ζωή της χώρας, ο Γεώργιος Α' ανέθεσε τελικά, κατ' ευτυχία τη φορά αυτή επιλογή, την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον εξωκοινοβουλευτικό τη στιγμή εκείνη άνδρα Χαρίλαο Τρικούπη. Η νέα κυβέρνηση προχώρησε σε εκλογές στις 18-21 Ιουλίου 1875.

Η νέα Βουλή άρχισε επίσημα τις εργασίες της στις 11 Αυγούστου 1875 με την εκφώνηση του περίφημου *Λόγου του Θρόνου* του Γεωργίου Α', τον οποίο συνέταξε ο Τρικούπης. Σε αυτόν εξαγγελλόταν «η αρχή της δεδηλωμένης» ως συνθήκη για την αρμονική λειτουργία του πολιτεύματος. Έκτοτε εφαρμόστηκε, κατά τις ομαλές τουλάχιστον περιόδους της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος, η κοινοβουλευτική αυτή αρχή ως συνθήκη του πολιτεύματος.

Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο της Βουλής εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 9ης Οκτωβρίου 1873) ο κοινός υποψήφιος της αντιπολίτευσης Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, με 136 ψήφους έναντι 17 λευκών.

Κατά τον εναρκτήριο λόγο του ο Γεώργιος Α', την 11η Αυγούστου 1875, ανέφερε προς το Σώμα τα εξής:

Κύριοι Βουλευταί,

Εὐέλπιδι παρίσταμαι ἐν τῷ Ἐθνικῷ Συνεδρίῳ, ὅπως ἐγκαινίσω νέαν βουλευτικὴν περίοδον αἴσια τῇ πατρίδι ὑπισχνουμένην. Πεποιθότως δ' ἀποτείνομαι πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὅπως συμπράξῃτε μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν κοινῶν διὰ τῆς παγίωσεως τῶν συνταγματικῶν του ἔθνους θεσμῶν καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κοινοβουλευτικοῦ αὐτοῦ βίου.

Ἡ Κυβέρνησίς μου ἀπέσχεν εὐλαβῶς ἀπὸ πάσης ἐπὶ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ ἐπηρείας καὶ εἰργάσθη συντόνως εἰς περιφρούρησιν τῆς ἐλευθέρως ἐνασκήσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐκλογέων. Συγχαίρω δέ τῷ ἔθνει ἐπὶ διαγωγῇ κατὰ τὰς ἐκλογάς, ἀποδεικνύουσα αὐτό ἄξιον τῶν ἐλευθεριῶν του.

Εἰς τὴν Κυβέρνησίν μου ὑπολείπεται ἤδη ἡ δραστηρία ἐξακολούθησις καὶ συμπλήρωσις τῆς νομίμου καταδιώξεως τῶν ἐκλογικῶν παραβάσεων. Τὴν δέ κορωνίδα εἰς τὴν γνησίαν ἀντιπροσώπευσιν τοῦ ἔθνους θέλετε ἐπιθέσει ὑμεῖς, ἐξελέγχοντες δι' ἐννόμου αὐστηρότητος τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν.

Ὅπως πλήρης ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν σεβασμὸς τῆς Κυβερνήσεώς μου, οὕτως ἐνδελεχῆς θέλει εἶσθαι ἡ παρ' ἐμοῦ ἀναγνώρισις τῶν ἐπὶ τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Συντάγματος στηριζομένων προνομίων τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ ἔθνους.

Αἱ προνομίαι αὗται τῆς Βουλῆς ἀνταποκρίνονται πρὸς καθήκοντα ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτήν. Ἀπαιτῶν ὡς ἀπαραίτητον προσόν τῶν καλουμένων παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου τὴν δεδηλωμένην πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, ἀπεκδέχομαι ἵνα ἡ Βουλὴ καθιστᾷ ἐφικτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ προσόντος τούτου, οὗ ἄνευ ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐναρμόνιος λειτουργία τοῦ πολιτεύματος.

Εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου προσδοκῶ ὅτι θά ᾔῃναι ἐτοιμία ἡ Βουλὴ εὐθύς ἐπὶ τῷ καταρτισμῷ αὐτῆς, ὅπως δυνηθῶ ν' ἀνέυρω ἀνυπερθέτως ἐν τῇ γνώμῃ γνησίου Κοινοβουλίου ὁδηγίαν ἀσφαλῆ περὶ τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν πορείαν συνταγματικῆς κυβερνήσεως [...]

Ἐπικαλούμενος δ' ἐπὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα ὑμῶν τὴν ἐξ ὕψους ἀντίληψιν,

Κηρύττω τὴν ἐναρξιν τῆς Α' Συνόδου τῆς Ζ' Βουλευτικῆς Περιόδου.

Συνεπῶς με τὴν ἐναρξιν τῆς νέας κοινοβουλευτικῆς περιόδου, ὁ Τρικούπης παραιτήθηκε (15 Οκτωβρίου 1875) καθὼς ἡ κυβέρνησή του δεν διέθετε τὴν πλειοψηφία στὴ Βουλὴ. Τὸν διαδέχθηκε τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Κουμουνδούρος, ὁ ὁποῖος σχημάτισε τὴ νέα κυβέρνησι πλειοψηφίας, παραιτούμενος ταυ-

τόχρονα από το αξίωμα του προέδρου της Βουλής. Στην επόμενη σύνοδο της Βουλής πρόεδρος εκλέχθηκε ο Θρασύβουλος Ζαΐμης, λαμβάνοντας 131 ψήφους (συνεδρίαση της 4ης Οκτωβρίου 1876). Στις 26 Φεβρουαρίου 1877, μετά την παραίτηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, την εντολή σχηματισμού νέας κυβέρνησης έλαβε ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης.

Στις 16 Μαΐου 1877, λόγω του Ρωσοτουρκικού πολέμου, η Βουλή συγκλήθηκε σε έκτακτη σύνοδο. Για τη θέση του προέδρου υποδείχθηκαν από την κυβέρνηση ο Δημήτριος Καλλιφρονάς και από την αντιπολίτευση τρεις άλλοι υποψήφιοι. Κατά την πρώτη ψηφοφορία, επικράτησε ο Ανδρέας Αυγερινός με 58 ψήφους έναντι 56 του Καλλιφρονά (οι άλλοι υποψήφιοι έλαβαν από 1 ψήφο, ενώ βρέθηκαν και 4 λευκά). Η ψηφοφορία επαναλήφθηκε και τελικά πρόεδρος εκλέχθηκε ο υποδειχθείς από τον Κουμουνδούρο, Ανδρέας Αυγερινός, λαμβάνοντας 71 ψήφους έναντι 42 του κυβερνητικού Δημήτριου Καλλιφρονά και 7 λευκών (συνεδρίαση της 16ης Μαΐου 1877). Η κυβέρνηση Δεληγιώργη παραιτήθηκε και επανήλθε ο Κουμουνδούρος (19 Μαΐου 1877) για να αποχωρήσει μία εβδομάδα μετά.

Την ευθύνη σχηματισμού κυβέρνησης ανέλαβε τελικά ο υπέρργος ήρωας της Επανάστασης Κωνσταντίνος Κανάρης (26 Μαΐου 1877), ηγούμενος μιας οικουμενικής κυβέρνησης, στην οποία μετείχαν οι σημαντικότεροι πολιτικοί αρχηγοί (Κουμουνδούρος, Τρικούπης, Ζαΐμης, Δεληγιώργης). Η κυβέρνηση αυτή έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή. Παρά το θάνατο του Κανάρη το Σεπτέμβριο του 1877, η κυβέρνηση διατηρήθηκε στην εξουσία έως τις αρχές του επομένου έτους, οπότε παραιτήθηκε, ύστερα από διαφωνία με το Στέμμα.

Στις 11 Ιανουαρίου 1878 σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, η οποία όμως καταψηφίστηκε, όταν παρουσιάστηκε πολύ αργότερα στη Βουλή (17 Οκτωβρίου 1878), λαμβάνοντας 76 ψήφους υπέρ έναντι 80 κατά. Στη σύνοδο αυτή, πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε ο Σωτήριος Σωτηρόπουλος (συνεδρίαση της 18ης Οκτωβρίου 1878). Η κυβερνητική αστάθεια, που δεν μπορούσε παρά να αντανακλάται και στην επιλογή του προέδρου της Βουλής, οδήγησε τελικά στη διεξαγωγή νέων εκλογών στις 23 Σεπτεμβρίου 1879, οπότε αναδείχθηκε νέα σύνθεση της Βουλής.

Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής εκλέχθηκε ο Σωτήριος Σωτηρόπουλος, στις 29 Νοεμβρίου 1879. Ο Κουμουνδούρος συνέχισε να είναι πρόεδρος στην κυβέρνηση έως τις 10 Μαρτίου 1880, οπότε τον διαδέχθηκε ο Χαρίλαος Τρικούπης, μόνο όμως για 7 μήνες. Ο Κουμουνδούρος ανέλαβε πάλι (13 Οκτωβρίου 1880), για να παραμείνει στην εξουσία έως τις 3 Μαρτίου 1882. Πρόεδρος της Βουλής κατά τη νέα της σύνοδο εκλέχθηκε ο υποστηρικθείς από τον Κουμουνδούρο, Ανδρέας Αυγερινός (συνεδρίαση της 10ης Οκτωβρίου 1880). Την περίοδο αυτή, προσαρτήθηκαν στο ελληνικό κράτος, με τις συνθήκες της Κωνσταντινουπόλεως (Μαΐου και Ιουλίου 1881),

η ζωτική για τη βιωσιμότητα του κράτους περιοχή της Θεσσαλίας, καθώς και η περιοχή της Άρτας στην Ήπειρο. Με τις συνενώσεις αυτές, τους πληθυσμούς και τα νέα εδάφη που προσαρτήθηκαν στον εθνικό κορμό, η έκταση της ελληνικής επικράτειας αυξήθηκε κατά 13.395 χλμ.² (26,7%) και οι πολίτες της κατά 300.000 περίπου (18%).

Εντούτοις, στις εκλογές της 20ής Δεκεμβρίου 1881, η κυβέρνηση Κουμουνδούρου απώλεσε δυνάμεις προς όφελος της αντιπολίτευσης, η οποία πλέον συσπειρωνόταν γύρω από τον Τρικούπη.

Η τρικουπική περίοδος

Κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής, πρόεδρος εξελέγη ο υποστηρικτής από το τρικουπικό κόμμα Σπυρίδων Βαλαωρίτης (συνεδρίαση της 26ης Φεβρουαρίου 1882). Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου παραιτήθηκε και ανέλαβε (3 Μαρτίου 1882) νέος πρωθυπουργός ο Χαρίλαος Τρικούπης. Πρόεδρος της δεύτερης συνόδου της Βουλής εκλέχθηκε και πάλι ο Σπυρίδων Βαλαωρίτης (συνεδρίαση της 25ης Οκτωβρίου 1882), ενώ στη συνέχεια, διαθέτοντας μεγάλο κύρος, εκλέχθηκε δύο φορές ο καθηγητής της Νομικής Παύλος Καλλιγάς: πρώτη φορά εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 4ης Νοεμβρίου 1883 και δεύτερη στη συνεδρίαση της 8ης Νοεμβρίου 1884.

Η δυσαρέσκεια από τα οικονομικά μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση, προκειμένου να χρηματοδοτήσει το μεταρρυθμιστικό της πρόγραμμα, επέφεραν την ήττα της στις επόμενες εκλογές, της 7ης Απριλίου 1885. Κατά τις εκλογές αυτές αναμετρήθηκαν ουσιαστικά δύο κόμματα, σηματοδοτώντας την έναρξη του δικομματισμού στην Ελλάδα: το Νεωτερικό Κόμμα υπό το Χ. Τρικούπη και το Εθνικό Κόμμα υπό το Θ. Δηλιγιάννη. Οι εκλογές ανέδειξαν 184 βουλευτές δηλιγιαννικούς, 56 του Τρικούπη και 5 δημοκρατικούς.

Πρόεδρος, κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής, εκλέχθηκε ο υποστηρικτής από το Θεόδωρο Δηλιγιάννη, βουλευτής Αττικοβοιωτίας Δημήτριος Καλλιφρονάς (συνεδρίαση της 22ας Φεβρουαρίου 1885), ενώ την κυβέρνηση ανέλαβε ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης (19 Απριλίου 1885).

Η ραγδαία επιδείνωση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας (προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία, ελληνικές πολεμικές προπαρασκευές, αποκλεισμός των ελληνικών παραλίων από ναυτικές μοίρες των Μεγάλων Δυνάμεων) ώθησε την κυβέρνηση Δηλιγιάννη σε παραίτηση και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον πρόεδρο του Αρείου Πάγου Δημήτριο Βάλβη (30 Απριλίου 1886).

Στη συνεδρίαση της 8ης Μαΐου 1886 στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής εκλέχθηκε ο Στέφανος Στεφανόπουλος, ο οποίος υποστηρίχθηκε από την αντιπολίτευση. Η αιφνίδια μετατόπιση 69 βουλευτών που πρόσκεινταν στο Δηλιγιάννη προς τον Τρικούπη μετέβαλε τα πολιτικά δεδομένα. Έτσι, πρω-

θυπουργός ανέλαβε και πάλι ο Χαρίλαος Τρικούπης (9 Μαΐου 1886). Η νέα κυβέρνηση πέτυχε την ψήφιση νόμου με τον οποίο καθιερώθηκε η “ευρεία”, σε επίπεδο νομού –αντί της προηγούμενης “στενής”, σε επίπεδο επαρχίας–εκλογική περιφέρεια, προκειμένου να πληγεί η κυριαρχία των κομματαρχών. Παράλληλα, μείωσε και τον αριθμό των βουλευτών σε 150. Τον επόμενο χρόνο διεξήχθησαν εκ νέου εκλογές (4 Ιανουαρίου 1887) που ανέδειξαν φιλο-τρικουπική πλειοψηφία (90 βουλευτών) στη Βουλή.

Πρόεδρος της Βουλής για όλη την τριετία (1887-1890) εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 21ης Φεβρουαρίου 1887) ο Ανδρέας Αυγερινός, υποστηριζόμενος από το τρικουπικό κόμμα. Πρωθυπουργός παρέμεινε ο Χαρίλαος Τρικούπης έως τον Οκτώβριο 1890, προωθώντας το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμά του και πραγματοποιώντας πολλά δημόσια έργα, μεταξύ των οποίων και την ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου. Η άρνηση, εντούτοις, του Τρικούπη να υποστηρίξει νέα επανάσταση των Κρητικών (Φεβρουάριος 1890) οδήγησε σε λαϊκές εκδηλώσεις δυσaráσκειας, τις οποίες εκμεταλλεύθηκε η αντιπολίτευση. Στις εκλογές της 14ης Οκτωβρίου 1890 νικητής αναδείχτηκε το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, ο οποίος και ανέλαβε την πρωθυπουργία δέκα μέρες αργότερα.

Πρόεδρος της νέας Βουλής εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1890) ο βουλευτής Μαντινείας Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος. Όταν ο Δηλιγιάννης αναγκάστηκε να παραιτηθεί, ύστερα από ωμή βασιλική παρέμβαση στις 18 Φεβρουαρίου 1892, πρωθυπουργός έγινε για μικρό διάστημα ο Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος συμπράττοντας με το Στέμμα (18 Φεβρουαρίου - 10 Ιουνίου 1892). Πρόεδρος της Βουλής, μετά την ανάληψη καθηκόντων πρωθυπουργού από τον Κωνσταντόπουλο, εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 15ης Νοεμβρίου 1891) ο βουλευτής Μαγνησίας Νικόλαος Γεωργιάδης. Η οικονομική δυσπραγία σε συνδυασμό με την κοινοβουλευτική κρίση οδήγησαν τη χώρα σε πρόωγη προσφυγή στις κάλπες.

Στις εκλογές της 3ης Μαΐου 1892 το κόμμα του Τρικούπη πέτυχε συντριπτική πλειοψηφία, σε βάρος τόσο του κόμματος του Θ. Δηλιγιάννη, όσο και του νεοεμφανιζόμενου “τρίτου κόμματος” υπό το Δημήτριο Ράλλη. Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε ο Βασίλειος Βουδούρης, ο οποίος διατήρησε το αξίωμα επί τριετία. Σύντομα όμως η άσχημη οικονομική κατάσταση και η διαφωνία με το Στέμμα εξώθησαν τον Τρικούπη σε παραίτηση. Πρωθυπουργός ανέλαβε, πάλι με βασιλική παρέμβαση, ο πρώην βουλευτής Επιδάυρου Σωτήριος Σωτηρόπουλος (3 Μαΐου 1893), ο οποίος δεν συγκάλεσε τη Βουλή και παρέμεινε στην εξουσία επί έξι μήνες, μέχρι να καταψηφιστεί, κατά τη νέα συνεδρίαση της Βουλής (28 Οκτωβρίου 1893).

Όταν εξελέγη ως πρόεδρος της Βουλής ο υποστηριζόμενος από τον Τρικούπη Βασίλειος Βουδούρης, η κυβέρνηση Σωτηρόπουλου οδηγήθηκε σε παραίτηση και ο Τρικούπης επανήλθε για μία ακόμα φορά στην πρωθυ-

πουργία (30 Οκτωβρίου 1893). Η άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας δεν άλλαξε και τελικά το κράτος οδηγήθηκε σε πτώχευση το Δεκέμβριο 1893. Η έντονη εσωτερική κατακραυγή, καθώς και οι πιέσεις των ξένων δανειστών, ώθησαν τον Τρικούπη σε παραίτηση (12 Ιανουαρίου 1895) για να τον διαδεχθεί ο Νικόλαος Δηλιγιάννης, ως υπηρεσιακός πρωθυπουργός. Στις εκλογές της 16ης Απριλίου 1895 σημειώθηκε συντριπτική ήττα του Τρικούπη (εξέλεξε 15 μόνο βουλευτές, χωρίς να είναι ο ίδιος ανάμεσά τους...) και αναδείχθηκε νέα δηλιγιαννική πλειοψηφία.

Η περίοδος μετά τον Τρικούπη

Πρόεδρος της νέας Βουλής εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 29ης Μαΐου 1895) ο βουλευτής Αχαΐας Αλέξανδρος Ζαΐμης, συγκεντρώνοντας 148 ψήφους έναντι 41 του Ανδρέα Αυγερινού. Αμέσως μετά πρωθυπουργός ανέλαβε και πάλι ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης (31 Μαΐου 1895). Η νέα κυβερνητική θητεία του Δηλιγιάννη σηματοδεύτηκε από μια κορυφαία επιτυχία, την τέλεση των Α' Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων (Απρίλιος 1896). Αλλά και από μια μεγάλη αποτυχία, την ταπεινωτική ήττα κατά τον πόλεμο με την Οθωμανική αυτοκρατορία τον επόμενο Απρίλιο (1897). Όταν τα τουρκικά στρατεύματα, έχοντας εξουδετερώσει την ασθενή ελληνική άμυνα στη Θεσσαλία, πλησίαζαν τη Λαμία, η κυβέρνηση Δηλιγιάννη αντικαταστάθηκε με βασιλική παρέμβαση από νέα, υπό το Δημήτριο Ράλλη (18 Απριλίου 1897). Ο πόλεμος σταμάτησε με παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, αφήνοντας την Ελλάδα και τους πολίτες της βαθιά πληγωμένους.

Στη νέα σύνοδο της Βουλής πρόεδρος εκλέχθηκε ο βουλευτής Ζακύνθου Αλέξανδρος Ρώμας (συνεδρίαση της 3ης Νοεμβρίου 1897). Κατά τη συζήτηση των επιβαρυντικών όρων που επέβαλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στην Ελλάδα προκειμένου να σταματήσει ο πόλεμος με την Οθωμανική αυτοκρατορία, η κυβέρνηση Ράλλη καταψηφίστηκε και παραιτήθηκε (21 Σεπτεμβρίου 1897). Τη διαδέχθηκε άλλη υπό τον πρώην πρόεδρο της Βουλής Αλέξανδρο Ζαΐμη, τον οποίο υποστήριξε και ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Με την τελική συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε το Νοέμβριο του 1898 επιβλήθηκε στην Ελλάδα η καταβολή μεγάλης χρηματικής αποζημίωσης προς την Οθωμανική αυτοκρατορία. Η εξεύρεση των χρημάτων έγινε με διεθνή δανεισμό, που με τη σειρά του οδήγησε στην επιβολή βαρέων όρων παρακολούθησης της αποπληρωμής των δανείων (διεθνής οικονομικός έλεγχος). Υπό το βάρος αυτών των περιστάσεων πραγματοποιήθηκαν οι εκλογές στις 7 Φεβρουαρίου 1899 από την κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη.

Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής εκλέχθηκε (στη συνεδρίαση της 2ας Απριλίου 1899) ο υποδειχθείς από το Γεώργιο Θεοτόκη Νικόλαος Τσαμαδός, λαμβάνοντας 128 ψήφους επί 225 παρόντων βουλευ-

τών. Ως συνέπεια της εκλογής αυτής, πρωθυπουργός ανέλαβε την ίδια ημέρα ο διάδοχος του Τρικούπη στο τρικουπικό κόμμα, βουλευτής Κερκύρας Γεώργιος Θεοτόκης (2 Απριλίου 1899). Μετά την παραίτηση του Τσαμαδού από το αξίωμα του προέδρου της Βουλής, προκειμένου να αναλάβει υπουργός Στρατιωτικών, νέος πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 6ης Νοεμβρίου 1900) ο βουλευτής Βοιωτίας Νικόλαος Μπουφίδης.

Όταν, αιφνιδίως, το φθινόπωρο 1901, με αφορμή τη μετάφραση των Ευαγγελίων στη δημοτική γλώσσα, σημειώθηκαν γεγονότα, που συνοδεύτηκαν από εντάσεις, διαδηλώσεις και συγκρούσεις με νεκρούς και τραυματίες, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να παραιτηθεί (12 Νοεμβρίου 1902). Νέα κυβέρνηση (μειοψηφίας) σχημάτισε, κατόπιν βασιλικής εντολής, ο Αλέξανδρος Ζαΐμης (12 Νοεμβρίου 1901) και όχι ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ο οποίος ηγείτο του μεγαλύτερου κόμματος.

Η αντίδραση της αντιπολίτευσης οδήγησε σε άμεση προσφυγή στις κάλπες στις 17 Νοεμβρίου 1902. Στις εκλογές αυτές διαμορφώθηκαν παράδοξες, για το κοιμματικό σύστημα, συμμαχίες μεταξύ βουλευτών διαφορετικών κομμάτων και μόνο σε τρεις περιφέρειες συναγωνίστηκαν αμιγείς κοιμματικοί συνδυασμοί (Αττική, Κέρκυρα και Γορτυνία). Άμεση συνέπεια αυτού του τρόπου συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία ήταν η δυσκολία στην ανάδειξη νικητή. Το σίγουρο ήταν μόνο ότι ηττήθηκε ο Ζαΐμης, ενώ διεκδικούσαν την πλειοψηφία τόσο ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης όσο και ο Γεώργιος Θεοτόκης. Τελικά ήταν ο Δηλιγιάννης που σχημάτισε τη νέα κυβέρνηση στις 24 Νοεμβρίου 1902.

Κατά τη συνεδρίαση της Βουλής της 5ης Φεβρουαρίου 1903, πρόεδρος εξελέγη ο βουλευτής Αττικής και αρχηγός κόμματος που τότε όμως συνέπραττε με την κυβέρνηση, Δημήτριος Ράλλης. Συγκεκριμένα, έλαβε 128 ψήφους, υποστηριχθείς και από τους κυβερνητικούς βουλευτές, έναντι 62 του δεύτερου Νικόλαου Μπουφίδη (του θεοτοκικού κόμματος). Λόγω της έλλειψης στο δηλιγιαννικό κόμμα, η κυβέρνησή του παραιτήθηκε (14 Ιουνίου 1902) και την εντολή έλαβε ο Γεώργιος Θεοτόκης που σχημάτισε κυβέρνηση αυθημερόν.

Στην επόμενη σύνοδο της Βουλής πρόεδρος εκλέχθηκε ο βουλευτής Σπετσών Νικόλαος Λεωνίδας (συνεδρίαση της 18ης Ιουνίου 1903) που διατήρησε τη θέση μέχρι τις 15 Δεκεμβρίου 1903. Στη νέα σύνοδο της Βουλής, και ενώ είχαν μεσολαβήσει πολιτικές εξελίξεις και αλλαγή κυβέρνησης, πρόεδρος εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1903) ο βουλευτής Φθιώτιδος Νικόλαος Χατζίσκος.

Όταν η κυβέρνηση Θεοτόκη πρότεινε τη θέσπιση αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων (μείωση νομών από 26 σε 16, μείωση αριθμού βουλευτών σε 150 κ.λπ.), η αντιπολίτευση αντέδρασε και οι ζαϊμικοί βουλευτές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους. Η κυβέρνηση παραιτήθηκε (16 Δεκεμβρίου 1904) και

τη θέση της κατέλαβε νέα, υπό το Θεόδωρο Δηλιγιάννη. Μην διαθέτοντας όμως την πλειοψηφία του Κοινοβουλίου, οδήγησε τη χώρα σε πρόωρες εκλογές, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στις 20 Φεβρουαρίου 1905. Νικητής των εκλογών αναδείχθηκε ο Δηλιγιάννης.

Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής εκλέχθηκε ο υποστηρικτής από την κυβέρνηση Αλέξανδρος Ρώμας (συνεδρίαση της 7ης Απριλίου 1905), λαμβάνοντας 141 ψήφους επί 212 ψηφισάντων. Η θητεία της κυβέρνησης όμως διακόπηκε αιφνίδια με τη δολοφονία του πρωθυπουργού από ένα χαρτοπαίκτη (31 Μαΐου 1905). Νέα κυβέρνηση σχημάτισε ο Δημήτριος Ράλλης (9 Ιουνίου 1905), παρά τις διαμαρτυρίες της αντιπολίτευσης. Κατά την έκτακτη σύνοδο της Βουλής, πρόεδρος εκλέχθηκε (στη συνεδρίαση της 28ης Νοεμβρίου 1905) ο Νικόλαος Μπουφίδης, του θεοτοκικού κόμματος, χωρίς αντίπαλο υποψήφιο. Η επιτυχία του θεοτοκικού κόμματος οδήγησε την κυβέρνηση Δ. Ράλλη σε παραίτηση. Η κυβέρνηση Θεοτόκη που τη διαδέχθηκε, επιδιώκοντας να ξεκαθαρίσει την πολιτική κατάσταση, προκήρυξε και διεξήγαγε εκλογές, στις 26 Μαρτίου 1906, στις οποίες επικράτησε άνετα των αντιπάλων της.

Πρόεδρος, κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής, εκλέχθηκε (στη συνεδρίαση της 8ης Μαΐου 1906) ο κυβερνητικός υποψήφιος Νικόλαος Μπουφίδης, για να τον διαδεχθεί ο βουλευτής Αττικής Νικόλαος Λεβίδης, που επανεξελέγη και στην επόμενη βουλευτική σύνοδο. Ενώ κατά την τρίτη σύνοδο της Βουλής αυτής της περιόδου, πρόεδρος εκλέχθηκε ο κυβερνητικός βουλευτής Μάνης Κωνσταντίνος Κουμουνδούρος (συνεδρίαση της 12ης Οκτωβρίου 1908).

Στη συνέχεια, το καλοκαίρι του 1909, η οικονομική δυσπραγία και οι ανησυχίες λόγω των εξελίξεων σε Μακεδονία και Κρήτη, οδήγησαν στην πτώση (4 Ιουλίου 1909) της πιο σταθερής ενδεχομένως κυβέρνησης που γνώρισε η χώρα την τελευταία 20ετία. Την κατάσταση έσπευσε να εκμεταλλευθεί ο Δημήτριος Ράλλης, σχηματίζοντας νέα κυβέρνηση (μειοψηφίας) με βασιλική εντολή.

Λόγω των κρίσιμων κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος –μια μυστική οργάνωση κατώτερων αξιωματικών του στρατού, όπου συμμετείχαν και ορισμένοι ανώτεροι, υπό την ηγεσία του συνταγματάρχη Νικόλαου Ζορμπά– πραγματοποίησε κίνημα στο Γουδή, στις 15 Αυγούστου 1909. Η κυβέρνηση Ράλλη, μην διαθέτοντας ισχυρά ερίσματα, δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τη νέα κατάσταση και παραιτήθηκε υπό την πίεση των γεγονότων (15 Αυγούστου 1909). Τη διαδέχθηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, η οποία δεσμεύθηκε να προωθήσει το “πρόγραμμα” του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Όταν η Βουλή συγκλήθηκε σε σύνοδο, πρόεδρος εξελέγη (συνεδρίαση της 24ης Σεπτεμβρίου 1909) ο βουλευτής Ζακύνθου Αλέξανδρος Ρώμας.

Η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη παρέμεινε στην εξουσία έως τις 18 Ιανουαρίου 1910. Κατά το διάστημα αυτό, ήρθε στην Ελλάδα, ως πολιτικός σύμβουλος του Στρατιωτικού Συνδέσμου, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που είχε διακριθεί για τους αγώνες του στην Κρήτη. Τη νέα, μεταβατική κυβέρνηση σχημάτισε ο Στέφανος Δραγούμης, ενώ κατά τη νέα (β' έκτακτη) σύνοδο της Βουλής, πρόεδρος επανεξελέγη (συνεδρίαση της 4ης Φεβρουαρίου 1910) ο προερχόμενος από το στρατό βουλευτής Σπετσών Νικόλαος Τσαμαδός, λαμβάνοντας μάλιστα τον καταπληκτικό αριθμό των 109 ψήφων επί 112 ψηφισάντων. Δεδομένων των εξελίξεων και της γενικότερης πολιτικής κατάστασης, η θητεία της Βουλής ολοκληρώθηκε στις 25 Μαρτίου 1910 και στη συνέχεια η χώρα οδηγήθηκε σε εκλογές για την ανάδειξη Αναθεωρητικής Βουλής (8 Αυγούστου 1910).

Αναθεωρητική Βουλή

Η Βουλή άρχισε το έργο της την 1η Σεπτεμβρίου 1910 και συγκροτήθηκε από 362 πληρεξούσιους-βουλευτές. Πρόεδρος κατά την πρώτη σύνοδο αναδείχθηκε ο νεοεκλεγείς δικηγόρος και πρώην νομάρχης Κωνσταντίνος Έσλιν (συνεδρίαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1910), λαμβάνοντας 175 ψήφους έναντι 103 του Κωνσταντίνου Ρακτιβάν και 48 του Αντώνιου Μομφεράτου. Το αποτέλεσμα αποτέλεσε έκπληξη, καθώς στο αξίωμα αυτό εκλέγονταν κατά κανόνα βουλευτές με πολύχρονη παρουσία. Ο πρωθυπουργός Στέφανος Δραγούμης, βλέποντας ότι είχε λάβει λιγότερες ψήφους από το νεοεκλεγέντα Ελευθέριο Βενιζέλο, παραιτήθηκε στις 6 Οκτωβρίου και, αυθημερόν, η εντολή δόθηκε στον Κρητικό πολιτικό (που είχε εκλεγεί ως αντιπρόσωπος της Αθήνας), ο οποίος και σχημάτισε την πρώτη του κυβέρνηση.

Εκτιμώντας ότι η σύνθεση της Βουλής δεν παρείχε τη δυνατότητα ανάδειξης σταθερής κυβέρνησης, ο Βενιζέλος εισηγήθηκε στο βασιλιά την πρόωγη διάλυση της Βουλής και τη διεξαγωγή νέων εκλογών για την ανάδειξη Αναθεωρητικής Βουλής, παρά τις αντιδράσεις των εκπροσώπων των “παλαιών κομμάτων”. Τα τελευταία δεν έλαβαν μέρος στις εκλογές της 28ης Νοεμβρίου 1910, απέχοντας από τη διαδικασία, πράγμα που οδήγησε στη θριαμβευτική επικράτηση του νεοϊδρυθέντος κόμματος με το οποίο συμμετείχε ο Ελευθέριος Βενιζέλος, το οποίο λίγο αργότερα ονομάστηκε Κόμμα των Φιλελευθέρων.

Η νέα Βουλή άρχισε επίσημα το έργο της στις 8 Ιανουαρίου 1911 και συγκροτήθηκε από 362 πληρεξούσιους-βουλευτές. Από αυτούς, οι 117 είχαν διατελέσει πληρεξούσιοι στην Α' Αναθεωρητική Βουλή, ενώ από τους υπόλοιπους 245 οι περισσότεροι (87%) εκλέγονταν για πρώτη φορά.

Πρόεδρος, κατά την πρώτη σύνοδο, εκλέχθηκε ο υποψήφιος που είχε προταθεί από την πλευρά της κυβέρνησης, πληρεξούσιος Αιτωλοακαρνανίας

Νικόλαος Στράτος (συνεδρίαση της 24ης Ιανουαρίου 1911), εξασφαλίζοντας τεράστια πλειοψηφία (249 επί 276 ψήφων). Το αναθεωρητικό έργο της Βουλής διήρκεσε ένα εξάμηνο και ολοκληρώθηκε στα τέλη Μαΐου του 1911. Το νέο Σύνταγμα δημοσιεύτηκε την 1η Ιουνίου και τέθηκε αμέσως σε ισχύ.

Κατά τη διάρκεια της θητείας της η κυβέρνηση επιδόθηκε με ζήλο στο ανορθωτικό της έργο σε πολλούς τομείς της δημόσιας ζωής. Την άνοιξη του 1912, ενόσω βρισκόταν σε εξέλιξη ο Ιταλοτουρκικός πόλεμος και τα βαλκανικά κράτη προσπαθούσαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους για κοινή δράση, ο πρωθυπουργός, εκτιμώντας ότι χρειαζόταν επιβεβαίωση της λαϊκής εντολής πριν επιδεινωθεί η κατάσταση, πρότεινε την πρόωγη διάλυση της Βουλής και τη διεξαγωγή εκλογών. Πράγματι, στις εκλογές της 11ης Μαρτίου 1912, το Κόμμα των Φιλελευθέρων και οι συνεργαζόμενες με αυτό πολιτικές δυνάμεις σημείωσαν συντριπτική νίκη σε βάρος του “παλαιού πολιτικού κόσμου”, κερδίζοντας 146 έδρες επί 181.

Οι καινοτομίες του Συντάγματος του 1911

Το Σύνταγμα του 1864 παρέμεινε αναλλοίωτο έως το 1911. Στο τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού σημειώθηκαν, ωστόσο, σημαντικές κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και ανακατατάξεις. Η άνοδος της αστικής τάξης, η αλλαγή του ρόλου του στρατού, η σταδιακή εξαφάνιση ή αποδυνάμωση των παλαιών πολιτικών κομμάτων και πρακτικών, καθώς και οι νέες οικονομικές συνθήκες, προκάλεσαν έντονες πιέσεις σε ένα πολιτικό οικοδόμημα που είχε διαμορφωθεί για να ανταποκρίνεται σε άλλα δεδομένα. Απόρροια των αλλαγών αυτών σε πολιτικό, διοικητικό και κοινωνικό επίπεδο υπήρξε το “στρατιωτικό κίνημα” στο Γουδή (1909), το οποίο έπαιξε ρόλο καταλύτη στην περαιτέρω πορεία εκσυγχρονισμού του κράτους και της πολιτικής ζωής γενικότερα.

Συνέπεια των μεταβολών αυτών υπήρξε η άνοδος του Ελευθέριου Βενιζέλου στην εξουσία, επικεφαλής του Κόμματος των Φιλελευθέρων, και η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864 από τη Β' Αναθεωρητική Βουλή του 1911. Οι βασικοί άξονες της ευρείας και ριζικής συνταγματικής αναθεώρησης ήταν η ενίσχυση των ατομικών ελευθεριών, η διεύρυνση του κράτους δικαίου και ο γενικότερος εκσυγχρονισμός των θεσμών.

Μεταξύ των σημαντικότερων αλλαγών, στο επίπεδο της προστασίας των ατομικών ελευθεριών, περιλαμβάνονταν η αποτελεσματικότερη εγγύηση της προσωπικής ασφάλειας, της φορολογικής ισότητας, του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι και του απαραβίαστου της οικίας. Επιπλέον, διευκολυνόταν η αναγκαστική απαλλοτρίωση ιδιοκτησιών προς αποκατάσταση ακτημόνων γεωργών, με ταυτόχρονη δικαστική προστασία της ιδιοκτησίας. Άλλες σημαντικές αλλαγές υπήρξαν η ίδρυση του Εκλογοδικείου για την επίλυση των διαφορών από τις βουλευτικές εκλογές, η επέκταση των ασυμβιβάστων για

την εκλογή βουλευτών, συμπεριλαμβανομένης μεταξύ αυτών και της στρατιωτικής ιδιότητας, η επανίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας ως ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου, η βελτίωση της προστασίας της δικαστικής ανεξαρτησίας και η καθιέρωση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων. Τέλος, προβλέφθηκε για πρώτη φορά η υποχρεωτική και δωρεάν εκπαίδευση, αλλά και η καθιέρωση της καθαρεύουσας ως «*ἐπίσημης γλώσσας τοῦ κράτους*».

Ο νέος καταστατικός χάρτης της χώρας, εξάλλου, μολονότι δεν καθιέρωνε ρητά την κοινοβουλευτική αρχή και την «*αρχή της δεδηλωμένης*», εισήγαγε, όχι μόνο νέο πολιτικό προσωπικό αλλά και νέο πνεύμα στην πολιτική κουλτούρα της χώρας, εγκαινιάζοντας μια νέα εποχή και σηματοδοτώντας την ουσιαστική έναρξη του 20ού αιώνα στην πολιτική ιστορία του τόπου. Στο πεδίο των πολιτικοκοινωνικών συσχετισμών, τέλος, «*τό Σύνταγμα τοῦ 1864/1911 ὑπῆρξεν ἡ νομική ἔκφρασις τῆς συντελεσθείσης πολιτικῆς ἀνόδου τῆς ἀστικῆς τάξεως*» (Μάνεσης, 1980: 220).

Η πολιτική ζωή

Στις 5 Οκτωβρίου 1912 κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος και ξεκίνησε η εξόρμηση του αναδιοργανωμένου και ενισχυμένου ελληνικού στρατού προς βορρά. Οι στρατιωτικές επιτυχίες όλων των βαλκανικών συμμάχων-κρατών (Ελλάδας, Σερβίας, Βουλγαρίας, Μαυροβουνίου) κατά το χειμώνα του 1912-1913 ήταν μεγάλες και εξανάγκασαν την Οθωμανική αυτοκρατορία να υπογράψει συνθήκη ειρήνης (Λονδίνο, Μάιος 1913). Στην Ελλάδα, ωστόσο, τη γενική χαρά σκίασε η αναπάντεχη όσο και ανεξιχνίαστη δολοφονία του βασιλιά Γεωργίου Α' στη Θεσσαλονίκη.

Δεν άργησαν, εξάλλου, να αναφανούν (Ιούνιος 1913) οι διαφωνίες μεταξύ των βαλκανικών κρατών, που κατέληξαν στο Β' Βαλκανικό πόλεμο, στον οποίο η Ελλάδα και η Σερβία συμμάχησαν εναντίον της Βουλγαρίας. Η τελευταία ηττήθηκε και ζήτησε ειρήνη. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913), που ακολούθησε, ολοκλήρωσε τον πόλεμο και με τους όρους της προσδιορίστηκαν τα νέα σύνορα των βαλκανικών κρατών.

Η Ελλάδα, χάρη στις επιτυχίες της σε στρατιωτικό πεδίο, αλλά και στους διπλωματικούς χειρισμούς του Ελευθέριου Βενιζέλου, πέτυχε σημαντικά αποτελέσματα. Ο πληθυσμός και η έκτασή της σχεδόν διπλασιάστηκε με την προσθήκη των απελευθερωμένων περιοχών της Κρήτης, των νησιών του Αιγαίου, της Μακεδονίας (πλην του Μοναστηρίου) και της Ηπείρου (πλην της Βορείου Ηπείρου).

Στις αρχές Αυγούστου 1914 ξέσπασε στην Ευρώπη ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος, με συνέπεια να ανακύψει για την Ελλάδα και το κρίσιμο ζήτημα του διεθνούς προσανατολισμού της χώρας, που κατέστη αντικείμενο ανταγωνι-

σμού των μεγάλων δυνάμεων της εποχής (Αγγλίας - Γαλλίας - Ρωσίας, αφε-
νός, και Γερμανίας - Αυστροουγγαρίας - Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αφε-
τέρου). Η σχετική διαφωνία μεταξύ του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέ-
λου και του βασιλιά Κωνσταντίνου οδήγησε την κυβέρνηση σε παραίτηση (21
Φεβρουαρίου 1915) και προκήρυξη εκλογών για την ανάδειξη νέας Βουλής.

Στις εκλογές της 31ης Μαΐου 1915, το Κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενι-
ζέλου κατήγαγε σημαντική πολιτική νίκη, με συνέπεια να πλειοψηφήσει και
πάλι στη Βουλή. Πρόεδρος, κατά την πρώτη σύνοδο της νέας Βουλής, εκλέ-
χθηκε ο προσκείμενος στο Βενιζέλο βουλευτής Κερκύρας Κωνσταντίνος
Ζαβιτσιάνος. Μη επιλυθείσης της διαφωνίας μεταξύ Στέμματος και Κυβέρ-
νησης (Βενιζέλου) ως προς τους εξωτερικούς προσανατολισμούς και τις επι-
λογές της χώρας, η κυβέρνηση οδηγήθηκε εκ νέου σε παραίτηση (24 Σεπτεμ-
βρίου 1915).

Οι πολεμικές και πολιτικές εξελίξεις που ακολούθησαν ήταν ραγδαίες.
Όχι μόνο σχηματίστηκε με βασιλική εντολή νέα κυβέρνηση μειοψηφίας (υπό
το Στέφανο Σκουλούδη), αλλά διαλύθηκε εκ νέου η Βουλή, παρότι είχε διάρ-
κεια ζωής μόλις μερικών μηνών, και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για την 6η
Δεκεμβρίου 1915. Το Κόμμα των Φιλελευθέρων αντέδρασε στη βασιλική
ενέργεια και αρνήθηκε να συμμετάσχει στις εκλογές, επικρίνοντας την κατα-
χρηστική άσκηση της βασιλικής εξουσίας. Έτσι, η νέα Βουλή που προέκυψε
από τις εκλογές απαρτίστηκε αποκλειστικά από βουλευτές των “παλαιών
κομμάτων”.

Δεν άργησε, ωστόσο, δεδομένων και των εξελίξεων στο πολεμικό μέτωπο,
να εκδηλωθεί (στις 14 Σεπτεμβρίου 1916) αντικυβερνητικό κίνημα υπό την
καθοδήγηση του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη, με συνέπεια τον Εθνικό Διχα-
σμό και τη διαίρεση της χώρας στα δύο. Στις 7 Δεκεμβρίου 1916 η κυβέρνηση
Βενιζέλου (στη Θεσσαλονίκη) κήρυξε τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις
και σχημάτισε στρατό (“εθνικής άμυνας”), τον οποίο και έταξε στο πλευρό
των Συμμάχων στο μακεδονικό μέτωπο.

Ακολούθησε (στις 30 Μαΐου 1917) η έξωση του Κωνσταντίνου και η δια-
δοχή του από το δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο. Στις 14 Ιουνίου πραγμα-
τοποιήθηκε η επανένωση του ελληνικού κράτους υπό την κυβέρνηση Βενιζέ-
λου, η οποία και επιβεβαίωσε τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο στο πλευ-
ρό της Αντάντ (Entente). Συνάμα, η Βουλή που είχε προκύψει από τις εκλο-
γές της 6ης Δεκεμβρίου 1915 διαλύθηκε και ανασυστάθηκε η Βουλή που είχε
αναδειχθεί από τις αμέσως προηγούμενες εκλογές της 31ης Μαΐου 1915, η
οποία και έλαβε την επωνυμία “Βουλή των Λαζάρων”.

Πρόεδρος της αναβιώσασας Βουλής εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 20ής Ιου-
λίου 1917) ο Θεμιστοκλής Σοφούλης. Έχοντας βρεθεί πλέον η χώρα στο πλευ-
ρό των νικητών, πέτυχε στις συνθήκες ειρήνης τη δημιουργία της «Ελλάδας
των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών», απελευθερώνοντας και ενσωμα-

τώνοντας στον εθνικό κορμό την Ανατολική Μακεδονία, τη Θράκη (Δυτική και Ανατολική), τη Βόρειο Ήπειρο και –αποκτώντας δικαίωμα διοίκησης για μια πενταετία της Σμύρνης με την ευρύτερη περιοχή της– τη Μικρά Ασία (Αύγουστος 1920).

Οι πολιτικές, όμως, εξελίξεις δεν ήταν οι αναμενόμενες. Ο βασιλιάς Αλέξανδρος πέθανε αιφνίδια στις 12 Οκτωβρίου 1920 από σηψαιμία, ενώ στις βουλευτικές εκλογές (1 Νοεμβρίου 1920) επικράτησαν οι φιλοβασιλικές δυνάμεις (συντριπτικά σε έδρες, αν και όχι σε ψήφους). Ο Βενιζέλος παραιτήθηκε και αναχώρησε για το εξωτερικό, ενώ σύντομα επανήλθε στο θρόνο, με το δημοψήφισμα της 22ας Νοεμβρίου 1920, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος.

Η νέα κυβέρνηση του Δημήτριου Ράλλη, παρά τις προεκλογικές εξαγγελίες περί ειρήνης, συνέχισε την πολιτική της προκατόχου της και ανανέωσε τις πολεμικές επιχειρήσεις στο μικρασιατικό μέτωπο. Παράλληλα οι σύμμαχοι, δυσαρεστημένοι από τις εξελίξεις, άρχισαν να εγκαταλείπουν την Ελλάδα, που έμεινε ουσιαστικά μόνη της για να επιβάλει τους όρους της Συνθήκης των Σεβρών, απέναντι σε μια αναγεννημένη εθνικιστική Τουρκία.

Οι διαφωνίες στο εσωτερικό της αντιβενιζελικής παράταξης οδήγησαν σε έντονη κυβερνητική αστάθεια, ενώ η ήττα των ελληνικών στρατευμάτων στη Μικρά Ασία συνοδεύτηκε από στρατιωτικό κίνημα στις 11 Σεπτεμβρίου 1922 υπό τους συνταγματάρχες Νικόλαο Πλαστήρα και Στυλιανό Γονατά. Ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να παραιτηθεί εκ νέου για να επανέλθει λίγο αργότερα (αρχές Ιανουαρίου 1924) στη χώρα και στην εξουσία ο Βενιζέλος.

Είχαν εν τω μεταξύ διενεργηθεί (16 Δεκεμβρίου 1923) εκλογές για την ανάδειξη Συντακτικής Συνέλευσης, από τις οποίες απείχαν οι αντιβενιζελικές πολιτικές δυνάμεις, με συνέπεια το Κόμμα των Φιλελευθέρων να σημειώσει σαρωτική νίκη.

Πρόεδρος, κατά την πρώτη σύνοδο της Βουλής, εκλέχθηκε (συνεδρίαση της 5ης Ιανουαρίου 1924) ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος ωστόσο λίγο αργότερα παραιτήθηκε για να αναλάβει την πρωθυπουργία (11 Ιανουαρίου 1924), την οποία όμως δεν κράτησε για πολύ. Τελικά, στις 12 Μαρτίου 1924 η κυβέρνηση Αλέξανδρου Παπαναστασίου εισηγήθηκε και πέτυχε την ανακήρυξη από τη Συνέλευση του πολιτεύματος της αβασίλευτης δημοκρατίας (25 Μαρτίου 1924). Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε με το δημοψήφισμα της 13ης Απριλίου 1924.

28. Ζηνόβιος Βάλβης

1863

Γεννήθηκε το 1800 στο Μεσολόγγι. Βαπτίστηκε Ζαφείρης αλλά το 1813, όταν πήγε στην Κωνσταντινούπολη, για να σπουδάσει στην ονομαστή Θεολογική Σχολή της Χάλκης, το άλλαξε σε Ζηνόβιος. Η οικογένειά του είχε στενή σχέση με την Εκκλησία και σταθερά ένα μέλος της γινόταν ιερέας. Τόσο ο πατέρας του, όσο και πολλοί από τους προγόνους του υπήρξαν ιερείς, αλλά τούτο δεν εμπόδισε κάποια μέλη της οικογένειας να λάβουν μέρος στην Επανάσταση. Κατά την Έξοδο του Μεσολογγίου μάλιστα σκοτώθηκαν όλοι οι γόνοι της οικογενείας που βρίσκονταν γύρω από την εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα.

Από την Κωνσταντινούπολη ο Ζηνόβιος ταξίδεψε στην Πίζα για να σπουδάσει νομικά στο εκεί ονομαστό Πανεπιστήμιο –η πόλη αυτή ήταν τότε σημαντικό κέντρο φιλελλήνων. Εκεί, ο νεαρός φοιτητής γνωρίστηκε με σημαντικούς εκπρόσωπους της Φιλικής Εταιρείας. Μεταξύ αυτών, ο ιεράρχης Ιγνάτιος και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος παρακολουθούσε μαθήματα οχυρωτικής και πολιορκητικής τακτικής.

Επέστρεψε στην ελεύθερη Ελλάδα, λίγο μετά την άφιξη του Όθωνα και διορίστηκε εισαγγελέας σε ένα από τα Πρωτοδικεία που είχαν ιδρυθεί επί Mauger. Παρέμεινε στη θέση αυτή έως το 1841, οπότε και παραιτήθηκε για να επιστρέψει στο Μεσολόγγι και να ασχοληθεί με τη δικηγορία.

Μετά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 έλαβε μέρος στις εκλογές και εκλέχθηκε πληρεξούσιος Μεσολογγίου στη Συντακτική Εθνοσυνέλευση (8 Νοεμβρίου 1843 - 18 Μαρτίου 1844). Στη συνέχεια εκλέχθηκε βουλευτής στη Βουλή που καθιερώθηκε με το Σύνταγμα του 1844.

Το 1844 έγινε υπουργός Δικαιοσύνης (1844-1846), αρχικά στην κυβέρνηση Ιωάννη Κωλέττη και στη συνέχεια σε αυτή του Κωνσταντίνου Κανάρη,

στην οποία μάλιστα ανέλαβε για ένα διάστημα και τη διεύθυνση του Υπουργείου Οικονομικών (Ιούλιος 1845 - Ιανουάριος 1846). Αργότερα, διετέλεσε πάλι υπουργός Δικαιοσύνης (Δεκέμβριος 1849 - Αύγουστος 1850) και για ένα διάστημα και Οικονομικών (1850) στην κυβέρνηση Αντώνιου Κριεζή.

Κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο αποσύρθηκε στο Μεσολόγγι για να συνταχθεί με την αντιοθωνική αντιπολίτευση. Μετά την έξωση της πρώτης βασιλικής δυναστείας, αναδείχθηκε και πάλι πληρεξούσιος της επαρχίας του στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862-1864), στην οποία εκλέχθηκε πρόεδρος (κατά τη συνεδρίαση της 17ης Ιανουαρίου 1863).

Λίγο αργότερα, ύστερα από την παραίτηση της προσωρινής κυβέρνησης και την ανάληψη από τη Βουλή και της εκτελεστικής εξουσίας (αρχές Φεβρουαρίου 1863), ο Ζηνόβιος Βάλβης, ως πρόεδρος της κυβερνώσας Βουλής, ανέλαβε και καθήκοντα πρωθυπουργού (13 Φεβρουαρίου 1863), ενώ λίγο πριν είχε αναλάβει και το Υπουργείο Δικαιοσύνης (8 Φεβρουαρίου 1863).

Κατέχοντας πολλές κρίσιμες θέσεις της εξουσίας (πρόεδρος Συντακτικής Συνέλευσης, πρωθυπουργός και υπουργός Δικαιοσύνης), άσκησε τα καθήκοντά του με πνεύμα συνεργασίας, διαλλακτικότητας και προσήλωσης στο δημόσιο συμφέρον.

Στις 18 Μαρτίου 1863 ανακοίνωσε προς την Εθνοσυνέλευση την εκλογή του Δανού πρίγκιπα Γεωργίου ως βασιλιά της Ελλάδας, προτείνοντας «ὅπως δι' ὁμοφώνου ψήφου καὶ ἀναστάσεως κατελύθῃ ἡ βαναρική δυναστεία, οὕτω δι' ὁμοφώνου ψήφου καὶ ἀναστάσεως ἐκλεγεί ὁ πρίγκιπας Γεώργιος βασιλεύς τῆς Ἑλλάδος».

Μετά την παραίτηση της κυβέρνησής του (28 Μαρτίου 1863), επακολούθησαν βραχύβιες κυβερνήσεις. Ένα χρόνο αργότερα σχηματίστηκε και πάλι κυβέρνηση υπό την προεδρία του (Απρίλιος-Ιούλιος 1864), στην οποία διατήρησε το Υπουργείο Οικονομικών και η οποία παρέμεινε στην εξουσία για τρεις μήνες. Την περίοδο εκείνη ενσωματώθηκαν τα Επτάνησα στον εθνικό κορμό (Μάιος 1864) και ρυθμίστηκε το ζήτημα της εκλογής των Επτανήσιων βουλευτών στο ελληνικό Κοινοβούλιο.

Σε λόγο που εκφώνησε ο Ζηνόβιος Βάλβης μετά την εκλογή του ως προέδρου της Εθνοσυνέλευσης τον Ιανουάριο 1863 ανέφερε τα εξής:

Σὰς εὐχαριστῶ, Κύριοι, διὰ τὴν τιμὴν, τὴν ὁποία μοί ἐδώκατε· μοί ἐδώκατε τιμὴν ἀνωτέραν τῆς ἀξίας μου καὶ τῶν δυνάμεών μου. Συγχρόνως μοί ἐδώκατε, Κύριοι, ἓν φορτίον προσωρινόν· τό φορτίον τοῦτο περιέχει καθήκοντα καὶ πολλὰ καὶ σπουδαῖα, κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Συνελεύσεως. Πρὸ πάντων, Κύριοι, εὐκολώτερον θέλουν γείνει αἱ συνεδριάσεις αὗται, ἐάν εἰς τό ἐξῆς κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ζητημάτων ἡσυ-

χώτερον προχωρήσωμεν, αναλύοντες αὐτά καί ἐρχόμενοι εἰς μίαν σαφή τε καί δικαίαν ἀπόφασιν. Ἐξ ἡμῶν παραδειγματιζόμενον καί τό ἀκροατήριον, νομίζω, ὅτι θέλει σεβασθῇ καί μιμηθῇ τήν διαγωγήν μας, καί τότε εὐκολώτερον θέλομεν φθάσει εἰς τόν πρός ὃν ὅρον, τόν ὁποῖον πάντες ἐπευχόμεθα.

Μετά την ψήφιση του νέου Συντάγματος (Οκτώβριος 1864) και τη διάλυση της Εθνοσυνέλευσης, αποσύρθηκε από την ενεργό πολιτική δράση. Πέθανε στο Μεσολόγγι το 1886.

Ζηνόβιος Βάλβης

29. Αριστείδης Μωραϊτίνης

1863

Γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1806 και σπούδασε νομικά στην Ιταλία και τη Γαλλία, όπου και γνώρισε τον Ιωάννη Καποδίστρια, με προτροπή του οποίου ήρθε στην απελευθερωμένη χώρα. Αρχικά ακολούθησε το δικαστικό κλάδο και έφτασε μέχρι τις ανώτατες θέσεις της ιεραρχίας. Διετέλεσε μάλιστα πρόεδρος του Αρείου Πάγου για 10 χρόνια (1861-1871).

Με την έκπτωση του Όθωνα, έπαιξε σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις. Συμμετείχε, μάλιστα, στις εργασίες της Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσης, ως πληρεξούσιος των Ελλήνων της Σμύρνης. Διετέλεσε αρχικά αντιπρόεδρος (17 Ιανουαρίου 1863 - 17 Φεβρουαρίου 1863) και στη συνέχεια πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης. Συγκεκριμένα, πρόεδρος εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 17ης Φεβρουαρίου 1863 (λαμβάνοντας 93 ψήφους έναντι 67 του Ιωάννη Μεσσηνέζη) και στη συνεδρίαση της 20ής Ιουλίου 1863 με θριαμβευτική πλειοψηφία (163 έναντι 15), καθώς και προσωρινός πρόεδρος της εκτελεστικής εξουσίας. Επί προεδρίας του ξέσπασαν ταραχές στην Αθήνα (9 Φεβρουαρίου 1863, τα Φεβρουαριανά επεισόδια), που αντιμετώπισε με επιδέξιους χειρισμούς. Πρότεινε στην Εθνοσυνέλευση και πέτυχε τη συγκρότηση επιτροπής από πληρεξουσίου, οι οποίοι ανέλαβαν το έργο του κατευνασμού και της αποκατάστασης της τάξης. Κατά το διάστημα αυτό την εκτελεστική εξουσία είχε αναλάβει το προεδρείο της Εθνοσυνέλευσης (μεταβατική περίοδος της κυβερνώσας Βουλής), την οποία παρέδωσε στις 13 Φεβρουαρίου 1863 στην υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ζηγνόβιου Βάλβη.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Μέ πολλήν συγκίνησιν ἤκουσα τὴν ἀπόφασιν τῆς σεβαστῆς ὁμγγύρεως. Ἡ τιμὴ, ἣτις μοί ἀπονέμεται, εἶναι ὑπερβάλλουσα, τόσον δι' ἐμέ εἶναι

πολυτιμωτέρα ἢ ἀξία αὐτῆς, διότι ἐπέρχεται μετὰ δοκιμασίαν, ἥτις ἀνέδειξεν ὅλον τό ἀσθενές τῶν δυνάμεών μου. Φρονῶ, ὅτι ἴσως ἡ Συνέλευσις ἀπέβλεψε μόνον εἰς τὴν προθυμίαν μου, καὶ ἡ προθυμία εἶναι πράγματι τό μόνον προσόν, τό ὅποῖον ἐπροσπάθησα νά μή λείψῃ ἀπ' ἐμέ.

Θεωρῶ λοιπόν, ὅτι δέν εἶναι παρὰ μία εὐμενεστάτη ἀνοχή, ἡ ὁποία ὑπηγόρευσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς σεβαστῆς ταύτης ὁμηγύρεως. Θά προσπαθήσω νά δειχθῶ ἀνώτερος ἐμοῦ, ἐφ' ὅσον αἱ δυνάμεις καὶ ἡ ὑγεία μου μοί τό ἐπιτρέψωσι, καί παρακαλῶ τὴν Σεβαστὴν Συνέλευσιν νά εὐδοκήσῃ νά συγχωρήσῃ τὰς ἀκονσίας ἐλλείψεις μου, ἐφ' ὅσον δύνатаι ὁμολογῶ τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν ὑψηλὴν τιμὴν, τῆς ὁποίας τὴν ἀξίαν δύναμαι νά βεβαιώσω τὴν Συνέλευσιν, ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ἐκτιμῶ.

Με τὴν ιδιότητα τοῦ προέδρου τῆς Εἰρηοσύνης, ὑποδέχθηκε καὶ προσφώνησε τὸ νεαρό βασιλῆα Γεώργιο Α'. Ἀργότερα, μετὰ τὴν παύση τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἀλέξανδρου Κουμουνδούρου, τὸ Δεκέμβριον 1867, διετέλεσε ὁ ἴδιος πρωθυπουργός σε κυβέρνησιν με ἐξωκοινοβουλευτικὰς προσωπικότητες γιὰ ἓνα περίπου μῆνα (20 Δεκεμβρίου 1867 - 25 Ἰανουαρίου 1868). Στὸ μικρὸ αὐτὸ διάστημα ἀνέλαβε καὶ τὴν διεύθυνση τῶν ὑπουργείων Ἐξωτερικῶν καὶ Δικαιοσύνης.

Στὴ συνέχεια, ὁ Μωραϊτίνης ἐπέστρεψε στὰ καθήκοντά του ὡς πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ συνταξιοδοτήθηκε τὸ 1871. Λίγο ἀργότερα πέθανε, ἔχοντας καταβληθεῖ ἀπὸ οἰκογενειακὰ ατυχήματα.

Ἀριστείδης
Μωραϊτίνης

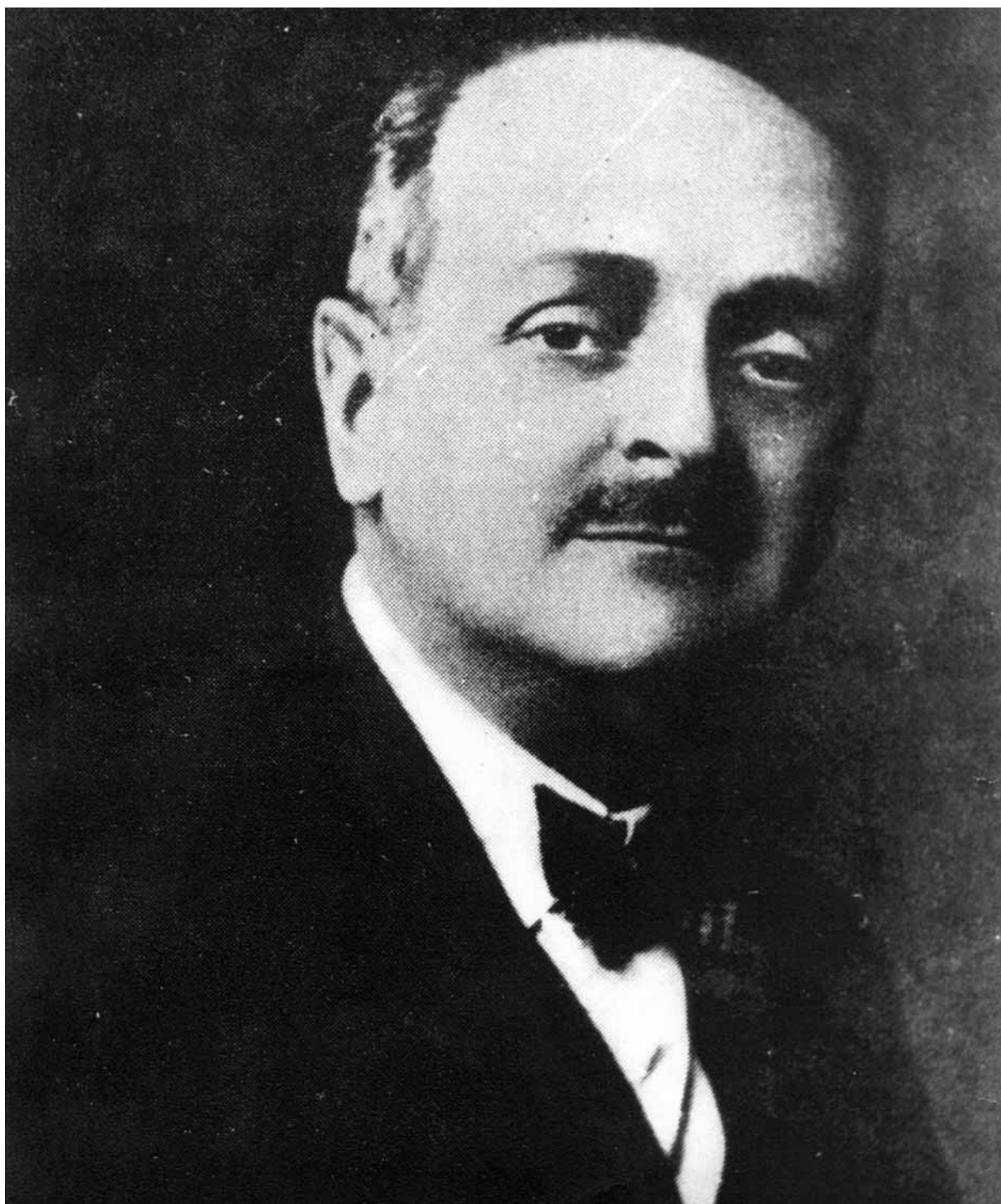
30. Διομήδης Κυριακός

1863

Γεννήθηκε στις Σπέτσες το 1811. Ήταν γόνος της επιφανούς σπετσιώτικης οικογένειας Διομήδη-Κυριακού. Ο ίδιος επέλεξε να διατηρήσει το ένα από τα δύο οικογενειακά του επώνυμα ως μικρό του όνομα. Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε στην Αίγινα, ενώ συνέχισε την εκπαίδευσή του στην Κέρκυρα, στην Ιόνιο Ακαδημία. Αργότερα, ασχολήθηκε με τα νομικά, τη φιλοσοφία και τις πολιτικές επιστήμες, σπουδάζοντας στην Αθήνα, την Πίζα και το Παρίσι. Αφού επέστρεψε στην Ελλάδα το 1835, διορίστηκε εισαγγελέας Πρωτοδικών στο Ναύπλιο, της τότε πρωτεύουσας του κράτους. Τρία χρόνια αργότερα διορίστηκε εισαγγελέας Εφετών στην Αθήνα. Επί πρωθυπουργίας Ιωάννη Κωλέττη, απολύθηκε επειδή θεωρήθηκε ότι αντιπολιτευόταν την κυβέρνηση. Ασχολήθηκε κατόπιν επαγγελματικά με τη δικηγορία και την ενεργό πολιτική.

Εξελέγη πληρεξούσιος των Σπετσών στην Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση το 1843. Υπήρξε υποστηρικτής του κόμματος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, με το οποίο εξελέγη βουλευτής κατά τις επόμενες εκλογές (1844-1847). Η παρουσία του, ως νομικού, υπήρξε σημαντική στη σύνταξη του Συντάγματος του 1844. Το 1852 διορίστηκε επίκουρος καθηγητής Συνταγματικού και Αλληλεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αποφασιστικής σημασίας υπήρξε η συμμετοχή του στην κατάρτιση του Αστικού Κώδικα (που όμως δεν ολοκληρώθηκε τότε). Το 1862 έγινε τακτικός καθηγητής.

Την ίδια χρονιά ο Κυριακός εξελέγη εκ νέου πληρεξούσιος Σπετσών στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση. Όντας γνώστης των συνταγματικών θεμάτων και εκτιμώντας με τρόπο ορθό τα πολιτικά δεδομένα της χώρας, συνέβαλε δεόντως στην προώθηση του συντακτικού έργου της Εθνοσυνέλευσης, ακόμη και εάν δεν έγιναν αποδεκτές οι παρατηρήσεις του σε σχέση με το σχέδιο του νέου συντάγματος.

Διομήδης Κυριακός

Όπως επισημαίνει ο ίδιος στον πρόλογο των σκέψεών του επί του προ-
σχεδίου του συνταγματικού χάρτη της χώρας:

[...] ἡ Ἑλλάς ἔπαθε, κατ' ἐμέ, διότι οὔτε ἐφηρομόσθησαν ἀκριβῶς οἱ νόμοι, οὔτε κατεβλήθη ἡ δέουσα φροντίς εἰς ἐκλογὴν τῶν ἐναρετωτέρων ὡς δημοσίων ἢ δημοτικῶν λειτουργῶν, οὔτε ἐτιμωρήθησαν προσηκόντως οἱ πολιτικῶς παρανομήσαντες, οὔτε ἐπροστατεύθη ἡ ἀληθὴς ἰκανότης, ἡ ἀχώριστος οὖσα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, καί, γενικώτερον, διότι δέν περιεστάλη εἰς τό ἀπολύτως ἀναγκαῖον ἡ κυβερνητικὴ ἀνάμιξις καί ἐνέργεια, ἥτις, ὅσον εὐρύνεται παρ' ἡμῖν, τοσοῦτον καί εἰς πλείονας αὐθαιρεσίας καί καταχρήσεις ἐκτρέπεται. Κυριώταται πληγαὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ὧν ἐπηρεάζεται πᾶσα ἡ κατάστασις αὐτῆς, εἶναι ἡ ἐγερωθεῖσα εἰς τοὺς πολλοὺς ὄρεξις τοῦ ζῆν ἐκ τῶν δημοσίων καί ἡ ἀσθένεια τοῦ χαρακτηῖρος τῶν πολιτικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν.

Το Φεβρουάριο του 1863 ανέλαβε υπουργὸς Εκκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως (1863) στην κυβέρνησις Δημήτριου Βούλγαρη. Στις 27 Μαρτίου 1863, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ ψήφισμα τῆς Β' ἐν Αθήναις Ἐθνοσυνέλευσης, τῆς ὁποίας διετέλεσε καὶ πρόεδρος (20 Μαΐου - 19 Ιουλίου 1863) καὶ αντιπρόεδρος (18 Ιανουαρίου - 19 Μαΐου 1863), σχηματίστηκε προσωρινὴ κυβέρνησις ὑπὸ την προεδρίαν τοῦ ἰδίου, ἡ θητεία τῆς ὁποίας διήρκεσε ἓνα μῆνα. Ὁ Κυριακὸς ἀσκήσε τα καθήκοντα τοῦ πρωθυπουργοῦ γιὰ μικρὸ διάστημα (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1863) γιὰ νὰ παραιτηθεῖ στα τέλη Ἀπριλίου τοῦ ἰδίου χρόνου. Δὲν ανέλαβε ξανά την πρωθυπουργίαν τῆς χώρας, ἀν καὶ τοῦ δόθηκε ἡ ευκαιρία τὸ 1866.

Στην Ἐθνοσυνέλευσις ἐκλέχθηκε ἀρχικὰ ἀντιπρόεδρος (1 Ιανουαρίου - 19 Μαΐου 1863, ἐπὶ προεδρίας Ζηνόβιου Βάλβη) καὶ στη συνέχεια πρόεδρος τῆς. Πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνέλευσης ἐκλέχθηκε στη συνεδρίασις τῆς 20ῆς Μαΐου 1863, παρὸς τὸ ἰδιος ἀπουσίαζε.

Μετά τὴν διάλυσιν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης ἐκλέχθηκε σύμβουλος Ἐπικρατείας. Ὅταν, ὁμως, καταργήθηκε ὁ θεσμὸς λίγο ἀργότερα, στράφηκε πάλιν στην ἀκαδημαϊκὴν του καριέρα καὶ τὴν συγγραφὴν. Τὸ πόνημά του *Περὶ ευθύνης υπουργῶν καὶ λειτουργῶν τῆς ἐξουσίας* θεωρήθηκε πρότυπο στο εἶδος τοῦ (1866). Ἐνα ἀπὸ τὰ πιο σημαντικὰ ἔργα τοῦ ἀποτελέσκει ἡ δίτομη *Ἑρμηνεία τοῦ Συντάγματος* (1864), ποὺ δημοσιεύτηκε μετὰ τὸ θάνατό του, ἀν καὶ περὶληψὴ τοῦ ἔργου εἶχε δημοσιευτεῖ ὡς παράρτημα στα πρακτικὰ τῆς Β' ἐν Αθήναις Ἐθνοσυνέλευσης. Συνέγραψε πολλὰ βιβλία, μελέτες καὶ ἀρθρὰ με ἀντικείμενο νομικὸ, ιστορικὸ (*Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*), ἐκκλησιαστικὸ (*Περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἐννοίας, ἣν κατὰ τό ἡμέτερον πολίτευμα ἔχει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία*). Ἐπιπλέον, ἔκανε καὶ μεταφράσεις σημαντικῶν ξένων ἔργων.

Πέθανε στὴ Νάπολιν τῆς Ἰταλίας στις 20 Ιουνίου 1869 σὲ ηλικία 58 χρόνων.

31. Ιωάννης Μεσσηνέζης

1863-1864

Γεννήθηκε στο Αίγιο το δεύτερο χρόνο της Επανάστασης (1822). Γόνος εύπορης οικογένειας, φοίτησε σε ελβετικό σχολείο και στη συνέχεια σπούδασε νομικά στο πανεπιστήμιο των Παρισίων (1840), όπου και αναγορεύτηκε διδάκτορας. Επέστρεψε στην απελευθερωμένη πλέον Ελλάδα και αρχικά ασχολήθηκε με τη δικηγορία. Διορίστηκε ειρηνοδίκης και γρήγορα ανήλθε στα δικαστικά αξιώματα. Η συνεπής και ακέραιη στάση του κατά την άσκηση των καθηκόντων του τον έφερε σε σύγκρουση με διάφορους πολιτικούς παράγοντες της οθωνικής εποχής. Έτσι, σύντομα οδηγήθηκε σε παραίτηση από το δικαστικό σώμα, προκειμένου να ασχοληθεί ενεργά με την πολιτική (1861).

Πολιτεύθηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Αιγιαλεία, της οποίας εκλέχθηκε επτά φορές βουλευτής και την οποία εκπροσώπησε στην εθνική αντιπροσωπεία.

Τον Ιούλιο 1863, κατά τις οδομαχίες που ξέσπασαν στην Αθήνα ανάμεσα στις αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις, τραυματίστηκε σοβαρά από σφαίρα έξω από το (σημερινό) ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας. Ανένηψε όμως και εξακολούθησε με μεγαλύτερο πάθος τις πολιτικές του δραστηριότητες. Μάλιστα, μετακόμισε στην Αθήνα και μαζί με την καλλιεργημένη σύζυγό του μετέτρεψαν το σπίτι τους σε πολιτιστικό κέντρο, όπου σύχναζε ο πολιτικός, ο διπλωματικός αλλά και ο πνευματικός κόσμος της πρωτεύουσας.

Κατά τις εργασίες της Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσης (1862-1864) ανέλαβε δύο φορές την προεδρία της. Πα πρώτη φορά από 28 Οκτωβρίου 1863 έως τις 11 Απριλίου του 1864. Πα δεύτερη φορά από 13 Αυγούστου 1864 έως 16 Νοεμβρίου 1864. Εκτός από τη θέση του προέδρου, ανέλαβε και αυτήν του αντιπροέδρου (Μάιος-Ιούλιος 1863) επί προεδρίας Διομήδη Κυριακού.

Ως πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης, κατά τη δεύτερη θητεία του, συνέβα-

Ιωάννης Μεσσηνέζης

λε στην κατάρτιση του Συντάγματος του 1864. Πολύ γρήγορα, όμως, υιοθέτησε πιο κριτική στάση και ξεκίνησε συστηματική αρθρογραφία προκειμένου να δρομολογηθεί η αναθεώρηση του Συντάγματος. Αρθρογράφησε με μαχητικότητα σε έντυπα της εποχής, προβάλλοντας τις αδυναμίες και επικρίνοντας τα προνόμια του Στέμματος.

Από τις 20 Δεκεμβρίου 1867 έως τις 25 Ιανουαρίου 1868 διετέλεσε υπουργός Εσωτερικών καθώς και Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως στην κυβέρνηση Αριστείδη Μωραϊτίνη. Αμέσως μετά για μικρό διάστημα διετέλεσε πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο όμως καταργήθηκε.

Αργότερα, εκλέχθηκε άλλες έξι φορές βουλευτής Αιγιαλείας μεταξύ των ετών 1872-1895.

Ο Μεσσηνέζης πολιτευόταν ως ανεξάρτητος και δεν εντάχθηκε ποτέ σε κάποιο κόμμα, γεγονός που χαρακτηρίζει γενικότερα την πολιτική του σταδιοδρομία. Πέθανε στην Πάτρα το 1896.

Ο Μεσσηνέζης μετά την εκλογή του για πρώτη φορά ως προέδρου της Εθνοσυνέλευσης στις 28 Οκτωβρίου 1863 αναφέρθηκε ως εξής ενώπιον των πληρεξουσίων:

Βαθύ καί ἀπεριόριστον αἶσθημα εὐγνωμοσύνης ἐγγαράττει εἰς τήν καρδίαν μου τό τρανόν τοῦτο δεῖγμα τῆς πρὸς με ἐξαιρέτου ὑμῶν εὐνοίας, ἡ ἐκλογή μου ὡς Προέδρου τοῦ πανελληνίου τούτου Συνεδρίου.

Ὁ Ὑψιστος, κύριοι πληρεξούσιοι, ἐπειδὴ ὁ Ἑλληνικός λαός ἐπεχείρησε τό ἔργον τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως βιασθεῖς ὑπὸ ὀλεθρίου ἀντεθνικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος, εὐλόγησε προφανῶς αὐτό, καί ἰδοὺ ὅτι διερχόμεθα ἐνιαύσιον ἐπαναστατικὴν ἐποχὴν, χωρὶς νά ὑποστῶμεν οὐδ' ἐλάχιστον μέρος τῶν δεινῶν, ὅσα ὑπέστησαν ἄλλοι ὑπὸ τὰς αὐτάς διατελέσαντες ἐπαναστατικές περιστάσεις λαοί, κατορθοῦται ὅ,τι ἀνθρωπίνη δύναμις δέν ἠδύνατο νά κατορθώσῃ, ἡ ἔνωσις τῆς μεγαθύμου Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ κέντρου τοῦ Πανελληνίου, τῆς φίλης τοῖς ἀπανταχοῦ Ἑλλήσι πατρίδος ἡμῶν, καί νεαρός Βασιλεὺς, ὑπὸ μόνης τῆς ἐπιθυμίας του νά καταστήσῃ εὐδαίμονα τήν νέαν αὐτοῦ πατρίδα καί ὁδηγήσῃ αὐτήν εἰς μέλλον ἔνδοξον φλογόμενος, πατεῖ πρὸ ἡμερῶν ἥδη τό πάτριον ἔδαφος καί πληροῖ τὰς καρδίας ὁλοκλήρου λαοῦ ἐνθουσιώδους ἀγάπης καί ἀγαθωτάτων ἐθνικῶν ἐλπίδων!

Μετά συντριβῆς ὅθεν καρδίας ὁμολογοῦντες τὰς πρὸς τήν πατρίδα τηλικαύτης τῆς Θείας Προνοίας ἀγαθοεργίας, καί τήν ἄπειρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τόν Ὑψιστον [...] ἐργαζόμενοι πάντες ὁμοῦ εἰς τήν ἐπ' ἀνάνοδον πλήρους τάξεως, ἡσυχίας καί ἀσφαλείας, πολιτευόμενοι μετὰ μετριοπαθείας καί ἀληθοῦς ἀνταπαρνήσεως, καί εἰς τοὺς πατέρας νόμους προθύμως ὑπεύκοντες.

Ἐγὼ δέ, κύριοι πληρεξούσιοι, ἵνα φανῶ ἄξιος τῆς ὑψηλῆς τιμῆς, μεθ' ἧς περιεβλήθην, καί τῆς ἐμπιστοσύνης ὑμῶν, ὀφείλω καί ὑπόσχομαι ἐπισήμως νά συντρέξω τό σεβαστόν τοῦτον Συνέδριον εἰς τήν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐνδόξου ὀκτωβριανῆς ἐπαναστάσεως, τήν ἐπανόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων καί τήν ἐδραίωσιν τῆς πολιτείας ἐπὶ συνταγματικῶν θεσμῶν, τῶν ἀσφαλεστάτων τούτων βάσεων πάσης εὐνομονυμένης πολιτείας, τηρῶν ἀκριβῶς καί ἀπαρεγκλίτως τοὺς ὅρους τοῦ κανονισμοῦ τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως, διευθύνων τὰς συζητήσεις αὐτῆς ἀμερολήπτως, ἐκτελῶν μετὰ θρησκευτικῆς ἀκριβείας τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, ἀπαγορεύων αὐστηρῶς πάσαν παρεκτροπὴν ἀντιβαίνουσαν εἰς τήν ἀξιοπρέπειαν τῆς Συνελεύσεως καί ἀόκνως αὐτήν ὑπηρετῶν. Ἀλλὰ αἱ ἀσθενεῖς μου δυνάμεις δέν δύνανται νά ἐπαρκέσωσιν εἰς τήν ἐκπλήρωσιν τοσοῦτον δυσχεροῦς καθήκοντος, ἐάν δέν τύχω τῆς συνδρομῆς καί ἐπιεικειᾶς ὑμῶν, κύριοι συνάδελφοι, τὰς ὁποίας θερμῶς ἐπικαλοῦμαι καί εἰς τὰς ὁποίας ἰδίως ἐλπίζων τολμῶ νά καθήσω ἐπὶ τῆς προεδρικῆς ταύτης ἑδρας.

32. Επαμεινώνδας Δεληγεώργης

1864

Γεννήθηκε το τελευταίο έτος της Επανάστασης (1829) στην Τρίπολη, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα. Στη συνέχεια μαθήτευσε στο Μεσολόγγι, απ' όπου καταγόταν ο πατέρας του Δημήτριος (Μήτρος), ο οποίος είχε λάβει μέρος στην ηρωική έξοδο τη νύχτα της 10ης Απριλίου 1826 –«πατρίς Μεσολόγγιον», έλεγε ο Δεληγεώργης.

Το 1841 ήλθε στην Αθήνα, όπου σπούδασε νομικά στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο και αποφοίτησε με άριστα. Μάλιστα, αρκετά χρόνια αργότερα ήταν αυτός που άλλαξε τον τίτλο του Πανεπιστημίου από Οθώνειον σε Εθνικόν. Ο Δεληγεώργης εντυπωσίαζε με τη ρητορική του δεινότητα, καθώς και με τις καινοτόμες-ριζοσπαστικές πολιτικές του ιδέες και θέσεις. Διαθέτοντας ως δικηγόρος μεγάλη ευγλωττία και ως δημοσιογράφος οξεία αρθρογραφία (στις εφημερίδες *Αθηνά*, *Εθνική*, *Το Μέλλον της Πατρίδος* και *Εφημερίς των Συνζητήσεων*) αναδείχθηκε σε ίνδαλμα των φοιτητών της εποχής του, της επονομαζόμενης “χρυσής νεολαίας”. Την περίοδο εκείνη συνέβαλε ιδιαίτερα στον αντιδυναστικό αγώνα, κυρίως μετά το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου (1855).

Το 1856 παντρεύτηκε την Ξανθή, κόρη του Υδραίου άρχοντα Λάζαρου Πουρδή, με την οποία απέκτησε επτά παιδιά.

Στο πολιτικό προσκήνιο έκανε την εμφάνισή του σε ηλικία 30 ετών (τέλος Αυγούστου 1859), θέτοντας υποψηφιότητα για βουλευτής Μεσολογγίου και έχοντας ως αντίπαλο το Σπυρίδωνα Τρικούπη. Τότε εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής παρά την αντίδραση των Ανακτόρων. Δεν κατάφερε, ωστόσο, να επανεκλεγεί στις εκλογές της 15ης Φεβρουαρίου 1861, προφανώς εξαιτίας της αντιοθωνικής του δράσης.

Πρωταγωνίασε στην επανάσταση του Οκτωβρίου του 1862, η οποία οδήγησε στην έξωση του Όθωνα. Ήταν μάλιστα αυτός που συνέταξε το ιστο-

Επαμεινώνδας Δεληγεώργης

ρικό Ψήφισμα του Έθνους για την έκπτωση της βασιλικής δυναστείας, την ανάκτηση της λαϊκής κυριαρχίας και τη σύσταση προσωρινής κυβέρνησης:

Τά δεινά τῆς πατρίδος ἔπανσαν. Ἀπασαί αἱ ἐπαρχίαι καί ἡ πρωτεύουσα συνενωθεῖσαι μετὰ τοῦ στρατοῦ ἔθεσαν τέρμα εἰς αὐτά, ὡς πιστή δέ ἀπόφασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὁλοκλήρου κηρύττεται καί ἀποφασίζεται: Ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνα καταργεῖται. Ἡ ἀντιβασιλεία τῆς Ἀμαλίας καταργεῖται. Προσωρινή ἐπαναστατική κυβέρνησις συνιστᾶται ὅπως κυβερνήσῃ τό κράτος μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, συγκεκριμένη ὑπό τῶν ἐξῆς πολιτῶν: Δ. Βούλγαρη, Κ. Κανάρη, Β. Ρούφον. Ἐθνική Συνέλευσις συγκαλεῖται ἀμέσως πρός σύνταξιν τῆς πολιτείας καί ἐκλογήν ἡγεμόνος. Ζήτω τό Ἔθνος. Ζήτω ἡ Πατρίς.

Ἐγένετο ἐν Ἀθήναις, ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1862, μηνί Ὀκτωβρίῳ, ἡμέρα 10^η.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα μήνα νωρίτερα (Σεπτέμβριος 1862) ο Δεληγεώργης είχε συλληφθεί και εξοριστεί στην Κύθνο, καθώς θεωρήθηκε ουσιαστικά συνυπεύθυνος για την απόπειρα δολοφονίας της βασίλισσας Αμαλίας από το νεαρό Αριστείδη Δόσιο, λόγω ενός άρθρου του εναντίον του βασιλικού ζεύγους. Απελευθερώθηκε λίγο αργότερα με τη γενική αμνηστία που δόθηκε από τον Όθωνα, σε μια προσπάθεια να αποτραπεί η εξάπλωση του αντιδυναστικού κινήματος σε όλη τη χώρα.

Στην πρώτη μετεπαναστατική κυβέρνηση, τη λεγόμενη τριανδρία (Δημήτριος Βούλγαρης, Κωνσταντίνος Κανάρης, Μπενιζέλος Ρούφος), που συστήθηκε προσωρινά, έως ότου να συγκληθεί εθνική συνέλευση, ο Δεληγεώργης συμμετείχε ως υπουργός Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.⁷

Στις 10/11 Απριλίου 1864 εξελέγη πρόεδρος της Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσης, τις εργασίες της οποίας διηύθυνε έως τις 12 Αυγούστου 1864. Η Συνέλευση ψήφισε το νέο Σύνταγμα στις 16 Οκτωβρίου 1864, ενώ στις 17 Νοεμβρίου ο Γεώργιος Α' ορκίστηκε πίστη σε αυτό.

Ο Δεληγεώργης ανέλαβε για πρώτη φορά πρωθυπουργός τον Οκτώβριο του 1865 σε ηλικία μόλις 36 ετών. Η θητεία του, όμως, διήρκεσε μόνο 14 ημέρες, αφού παραιτήθηκε λόγω του ζητήματος που δημιουργήθηκε σχετικά με την παρουσία και τον υποτιθέμενο ρόλο του Δανού βασιλικού συμβούλου Spronneck. Επανήλθε στο πρωθυπουργικό αξίωμα σχεδόν ένα μήνα αργότε-

7. Το 1862 διαιρέθηκε –γεγονός που κατακρίθηκε έντονα– το έως τότε ενιαίο Υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Εκκλησιαστικών σε δύο: τη διεύθυνση του Υπουργείου Εκπαιδεύσεως ανέλαβε ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης, ενώ τη διεύθυνση του Υπουργείου Εκκλησιαστικών ανέλαβε ο Βασίλειος Νικολόπουλος, γαμπρός του Δημήτριου Βούλγαρη. Η διαίρεση αυτή, ωστόσο, δεν διατηρήθηκε για πολύ και τέσσερις περίπου μήνες αργότερα (αρχές Φεβρουαρίου 1863) η ενότητα του Υπουργείου αποκαταστάθηκε με σχετικό Ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης.

ρα, για 15 ημέρες αυτή τη φορά. Όμως και πάλι αναγκάστηκε να παραιτηθεί μετά την καταψήφιση από τη Βουλή της πρότασής του για διακοπή των εργασιών της.

Στις εκλογές της 16ης Μαΐου 1869 το κόμμα του, το Εθνικόν Κομιτάτο, όχι μόνο δεν κατάφερε να υπερισχύσει, αλλά ουσιαστικά κατατροπώθηκε. Η αποτυχία αυτή μπορεί να ερμηνευτεί, εάν λάβει κανείς υπόψη του τη δυσανεμία που είχε προκαλέσει ο Δεληγεώργης στους υποστηρικτές του με τη στάση του απέναντι στην Κρητική επανάσταση, όπως και με ορισμένες φιλομοναρχικές κινήσεις του.

Στις αρχές Ιουλίου του 1870 διορίστηκε, χάρη στη βασιλική εύνοια και ελλείψει υποστήριξης από το Κοινοβούλιο, κυβέρνηση με πρωθυπουργό το Δεληγεώργη. Επρόκειτο για κυβέρνηση μειοψηφίας, εφόσον ο πρόεδρός της όχι μόνο δεν είχε την πλειοψηφία στη Βουλή, αλλά διέθετε και την πιο μικρή κοινοβουλευτική δύναμη από τα κόμματα της αντιπολίτευσης. Στη θέση αυτή ο Δεληγεώργης θήτευσε για πέντε περίπου μήνες, ενώ το 1872 ανέλαβε για τέταρτη φορά –ξανά με βασιλική πρωτοβουλία– πρωθυπουργός επικεφαλής μιας κυβέρνησης μειοψηφίας και πάλι, παραμένοντας στο αξίωμα για 19 μήνες.

Το 1871 ανέκλυψε το Λαυρεωτικό ζήτημα, το οποίο απασχόλησε τη χώρα για περίπου δύο χρόνια και με το οποίο συνδέθηκε και το όνομα του Δεληγεώργη.⁸

Η πέμπτη πρωθυπουργία του έλαβε χώρα το Νοέμβριο του 1876 και ήταν διάρκειας πέντε ημερών. Το Φεβρουάριο 1877 ο Δεληγεώργης σχημάτισε κυβέρνηση για έκτη φορά, η οποία διήρκεσε δυόμιση μήνες.

Εκτός από πρωθυπουργός, ο Δεληγεώργης θήτευσε οκτώ φορές και ως υπουργός Εξωτερικών σε διάστημα περίπου δύο δεκαετιών. Διετέλεσε, επίσης, υπουργός Εσωτερικών στις βραχύβιες κυβερνήσεις του Δημήτριου Βούλγαρη και του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου το 1865 αλλά και στις κυβερνήσεις, την προεδρία των οποίων ανέλαβε ο ίδιος το 1872 και το 1877. Χρημάτισε ακόμη υπουργός Δικαιοσύνης το 1865 (κυβερνήσεις Βούλγαρη και Κουμουνδούρου), στην κυβέρνηση Βούλγαρη το 1866 (προσωρινά) και

8. Πρόκειται για το πρόβλημα που προέκυψε, όταν η γαλλοϊταλική εταιρεία, στην οποία είχε παραχωρηθεί το δικαίωμα εξόρυξης μεταλλευμάτων σε ορισμένη περιοχή του Λαυρίου, θέλησε να οικειοποιηθεί και την εκμετάλλευση του επιφανειακού ορυκτού πλούτου της περιοχής, προκαλώντας την αντίδραση της κοινής γνώμης. Ύστερα από σειρά ενεργειών από την ελληνική πλευρά και παρά τις έντονες διπλωματικές πιέσεις από την πλευρά της Γαλλίας και της Ιταλίας, η λύση δόθηκε με την εξαγορά της εταιρείας από ομάδα Ελλήνων κεφαλαιούχων. Η απότομη ανατίμηση των μετοχών της νέας Εταιρείας Μεταλλουργιών Λαυρίου οδήγησε εκατοντάδες πολιτών να επενδύσουν σε αυτήν. Ακολούθησε, ωστόσο, ξαφνική πτώση στις τιμές των μετοχών της, με αποτέλεσμα μικροί και μεσαίοι επενδυτές να χάσουν την περιουσία τους.

στις κυβερνήσεις του ιδίου το 1870 και το 1872. Τέλος, στην πρώτη “οικουμενική κυβέρνηση” υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου Κανάρη από το Μάιο 1877 και εξής, ανέλαβε το Υπουργείο Οικονομικών.

Ύστερα από σχεδόν εικοσαετή παρουσία στα πολιτικά πράγματα της χώρας, η πολιτική ακτινοβολία του νέου και δυναμικού πολιτικού είχε αρχίσει να δύνει, προκαλώντας στον ίδιο αισθήματα πικρίας και θλίψης, τα οποία εντάθηκαν μετά το λιθοβολισμό του σπιτιού του – αντίδραση απέναντι στην ουδέτερη στάση που κράτησε στο Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877. Μετά την πτώση της “οικουμενικής κυβέρνησης” ο Δεληγεώργης καταλήφθηκε από μεγαλύτερη απογοήτευση. Για το λόγο αυτόν, μάλιστα, όταν στις 17 Οκτωβρίου 1878 ο βασιλιάς τον κάλεσε να σχηματίσει κυβέρνηση, εκείνος αρνήθηκε. Τελικά πέθανε στην Αθήνα στις 14 Μαΐου 1879 σε ηλικία μόλις 50 ετών.

Ο Επαμεινώνδας Δεληγεώργης υπήρξε ένας από τους κυριότερους εκφραστές και εκπροσώπους της πρώτης μετα-ηρωικής γενιάς, που ακολούθησε αυτή των αγωνιστών της Επανάστασης. Η πολιτική του σταδιοδρομία συνδέθηκε με σημαντικές στιγμές της ελληνικής ιστορίας, όπως η έξωση του Όθωνα και η καθιέρωση του κοινοβουλευτισμού. Υπήρξε ένας από τους κορυφαίους ρήτορες της Βουλής αλλά και ένας από τους τολμηρότερους πολιτικούς, αφού δεν δίστασε να υποστηρίξει ριζοσπαστικές απόψεις (λ.χ. στήριξη ελληνοτουρκικής φιλίας), αναλαμβάνοντας βέβαια και το σχετικό πολιτικό κόστος.

Όταν στις 10/11 Απριλίου 1864 εξελέγη πρόεδρος της Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσης ανέφερε τα εξής:

Ἀναλαμβάνων τά καθήκοντα, τά ὅποια εὐηρεστήθητε νά μοί ἀναθέσσητε, διαβεβαιῶ ὑμᾶς, ὅτι θέλω διενθύνει τάς συνεδριάσεις τῆς Συνελεύσεως ὅλως ἀμερολήπτως καί ὅτι θέλω ἀντιπροσωπεύσει αὐτήν μετά τῆς ἀξιοπρεπείας, ἥ ὅποια προσήκει εἰς Κοινοβούλιον, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἔθνους τήν ἐντολήν νά συντάξῃ τήν πολιτείαν προσήκει, νά ἐδραιώσῃ τάς συνταγματικάς ἐλευθερίας, νά ἐξασφαλίσῃ αὐτάς κατά τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ παρελθόντος, καί οὕτω νά καταστήσῃ ἄφθονον τήν πηγὴν τῆς εὐτυχίας καί τῆς δόξης τοῦ τέ ἔθνους καί τοῦ Βασιλέως.

Εὐχαριστῶ τούς ἀξιοτίμους συναδέλφους, διότι μέ ἡξίωσαν τῆς τιμῆς ταύτης.

33. Ευθύμιος Κεχαγιάς

1865-1866

Γεννήθηκε το 1819 στη Σεγδίτσα (σημερινό Προσήλιο) Παρνασσίδος. Ο αδελφός του πατέρα του και κηδεμόνας του, Αναγνώστης Κεχαγιάς, τον έστειλε να μαθητεύσει στην πρώτη ελληνική σχολή που ίδρυσε ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας, στην Αίγινα. Η σχολή αργότερα μετονομάστηκε σε Α' Γυμνάσιο και μεταφέρθηκε στην Αθήνα.

Αρχικά εργάστηκε στο χώρο του εμπορίου και στη συνέχεια προσελήφθη ως υπάλληλος στην Εθνική Τράπεζα επί διοικήσεως Γεωργίου Σταύρου. Όταν η διοίκηση της Τράπεζας έφερε στην Ελλάδα Γάλλους συμβούλους προκειμένου να την οργανώσουν με σύγχρονες για την εποχή μεθόδους, ο Κεχαγιάς διετέλεσε βασικός τους συνεργάτης, με αποτέλεσμα να γνωρίσει άριστα την οργανωσιακή της διάρθρωση και τη λειτουργία της.

Το 1851 εστάλη αρχικά στο Παρίσι και στο Λονδίνο κατόπιν, προκειμένου να μελετήσει το τραπεζικό σύστημα των χωρών αυτών. Με αυτή την ευκαιρία, μαζί με τα τραπεζικά μελέτησε και τις νέες ιδέες περί δημοσιονομικών θεμάτων. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα αφοσιώθηκε στη διοίκηση της Τράπεζας και, όταν αυτή συγκροήθηκε με την κυβέρνηση (25 Οκτωβρίου 1853), λόγω παρεμβάσεων στη διοίκηση του ιδρύματος, ο Κεχαγιάς αποφάσισε να πολιτευτεί. Στόχος ήταν να εκπροσωπείται η Τράπεζα και τα συμφέροντά της στη Βουλή.

Εξελέγη κατ' επανάληψη βουλευτής Παρνασσίδος μεταξύ των ετών 1853-1881. Κατά την πρώτη του βουλευτική θητεία εκλέχθηκε πρώτος γραμματέας της Βουλής, καθώς και αντιπρόεδρος (1855-1856) επί προεδρίας Αλέξανδρου Κουμουνδούρου. Εκλέχθηκε εκ νέου αντιπρόεδρος κατά την Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1863) επί προεδρίας Ζηνοβίου Βάλβη.

Λόγω των οικονομικών του γνώσεων και της στάσης του υπέρ της ελευθερίας του εμπορίου και της σύγχρονης οργάνωσης της οικονομίας, διετέλεσε υπουργός Οικονομικών τρεις φορές. Η πρώτη ήταν ολιγοήμερη, από τις 8 έως τις 11 Φεβρουαρίου 1863 στην κυβέρνηση Δημήτριου Βούλγαρη. Η δεύτερη ήταν μεγαλύτερη, από τις 2 Ιουλίου 1863 έως τις 25 Οκτωβρίου 1863, στην κυβέρνηση Μπενιζέλου Ρούφου. Η τρίτη φορά ήταν και η πιο παραγωγική, από τις 18 Δεκεμβρίου 1866 έως τις 20 Δεκεμβρίου 1867. Τα δημόσια οικονομικά, επί των ημερών του, διέγραψαν πορεία άνθησης και συνέχισαν να βελτιώνονται τα επόμενα χρόνια, ως αποτέλεσμα ρυθμίσεων και αποφάσεων που ελήφθησαν επί των ημερών του.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε δύο φορές. Την πρώτη, στη συνεδρίαση της 8ης Ιουλίου 1865, κατά την πρώτη περίοδο, αφού επικράτησε του συνυποψηφίου του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη με ψήφους 96 έναντι 31. Τη δεύτερη φορά, εκλέχθηκε στην έκτακτη σύνοδο της ίδιας περιόδου (από 10 Ιανουαρίου 1866 έως 14 Δεκεμβρίου 1866).

Από το 1861 ήταν υποδιοικητής της Εθνικής Τραπέζης, τα συμφέροντα της οποίας εξακολουθούσε να προωθεί με ζήλο. Το 1868 ανανεώθηκε η θητεία του στη θέση του υποδιοικητή, κάτι που συνέχισε να γίνεται επί επτά χρόνια. Χαρακτηριστικό της αφοσίωσής του στο ίδρυμα αποτελεί το γεγονός ότι ο θάνατος τον βρήκε εργαζόμενο στο γραφείο του στο κατάστημα της Τράπεζας, στις 25 Μαρτίου 1885.

Κατά την εκλογή του για πρώτη φορά στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής, ο Κεχαγιάς ανέφερε προς το Σώμα τα εξής:

Πάντες, κύριοι συνάδελφοι, κατανοοῦμεν, ὅτι ἡ πορεία τῆς παρούσης Βουλῆς θέλει ἐξασκήσει τὴν σπουδαιοτέραν ἐπιρροήν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος.

Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ καταγωγή τῆς Βουλῆς ὀφείλεται εἰς τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν τῆς 11 Ὀκτωβρίου. Ἡ μεταβολὴ αὕτη παρήγαγε κυρίως δύο μέγιστα ὠφελήματα εἰς τὸ Ἔθνος [...] Ἡ ἐπανάστασις τῆς 11 Ὀκτωβρίου, ὡς βιαία πολιτικὴ μεταβολὴ καὶ ὡς συνοδευθεῖσα μάλιστα μὲ παρατεταμένον χρόνον μεσοβασιλείας, ἐπέφερεν, ὡς ἦτον ἐπόμενον, χαλάρωσιν τινὰ εἰς τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν εὐρυθμον διοίκησιν ἐθνικὰς δυνάμεις ὡς ἐκ τούτου τὸ ἔργον ἡμῶν ἀποβαίνει ἤδη σπουδαιότερον, καθόσον ὀφείλομεν νὰ ἐργασθῶμεν πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν, αἵτινες καὶ πρὸ τῆς μεταβολῆς καὶ μετ' αὐτὴν ἐγεννήθησαν [...]

Ἄς ἐργασθῶμεν λοιπὸν μετὰ ζήλου καὶ περισκέψεως πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς σπουδαίας ἀποστολῆς μας.

Οὕτω δὲ πράττοντες, θέλομεν ἀποδείξει εἰς τὸν ἔξω κόσμον, ὅτι γνωρίζομεν καλῶς οὐ μόνον νὰ προσκτῶμεν καὶ προασπίζωμεν τὰς συνταγ-

Ευθύμιος Κεχαγιάς

ματικής ἐλευθερίας ἀλλά καί νά τάς μεταχειριζώμεθα πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ κυρίου σκοποῦ των, ἥτοι τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας. Συνάμα δέ θέλομεν ὑπηρετήσῃ τά καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῶν ἐντολέων μας, οἵτινες εἰς ταῦτα καί μόνα ἀποβλέποντες ἐξελέξαντο ἡμᾶς ἀντιπροσώπους των [...]

Περαίνων, Κύριοι συνάδελφοι, τόν λόγον ἐπικαλοῦμαι τήν ἀδελφικήν συνδρομήν σας.

34. Λυκούργος Κρεστενίτης

1866-1867

Γεννήθηκε στον Πύργο Ηλείας το 1793. Η οικογένειά του ήταν μία από τις τέσσερις επιφανέστερες οικογένειες της περιοχής (Στεφανόπουλοι, Σισίνηδες, Αυγερινοί). Ο μικρός Λυκούργος στάλθηκε στη Ζάκυνθο αρχικά και στην Ιονική Ακαδημία στην Κέρκυρα στη συνέχεια, προκειμένου να αποκτήσει μια συγκροτημένη γενική παιδεία. Την εποχή που σπούδαζε στην Κέρκυρα δάσκαλος, μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία.

Επιστρέφοντας στην κατεχόμενη Ελλάδα, άσκησε το επάγγελμα του δασκάλου στον Πύργο και παράλληλα εργαζόταν με ενθουσιασμό για την προώθηση των σκοπών της Εταιρείας. Στους μαθητές του μαζί με τα γράμματα δίδασκε και την πολεμική τέχνη. Οι δραστηριότητές του αυτές υπέπεσαν στην αντίληψη των Τούρκων και, για να αποφύγει την αιχμαλωσία, φυγαδεύτηκε από φίλους του στη γειτονική Ολυμπία, όπου τον βρήκε η έκρηξη της Επανάστασης.

Κατά την περίοδο της εθνεγερσίας, συμμετείχε ενεργά στις πολεμικές επιχειρήσεις, λαμβάνοντας μέρος σε πολλές μάχες. Συμμετείχε ενεργά και κατά τις εμφύλιες συγκρούσεις, έχοντας ταχθεί με την παράταξη του Ζαΐμη κατά του Κολοκοτρώνη. Όταν όμως κόπασαν οι εμφύλιες διαμάχες, λόγω της άφιξης του Ιμπραήμ, ανέλαβε τη διοικητική υποστήριξη των δυνάμεων του πρώην αντιπάλου του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, έργο που επιτέλεσε με συνέπεια και αποτελεσματικότητα.

Στη μετεπαναστατική Ελλάδα ανέλαβε διάφορες κυβερνητικές θέσεις. Συγκεκριμένα, διετέλεσε αρκετές φορές υπουργός Εσωτερικών, Δικαιοσύνης και Οικονομικών στις κυβερνήσεις Ιωάννη Κωλέττη (1846), Γεωργίου Κουντουριώτη (1848), Κωνσταντίνου Κανάρη (1849), Αλέξανδρου Μαυροκορ-

δάτου (1855), Αθανάσιου Μιαούλη (1860). Επιπλέον, διορίστηκε γερουσιαστής δύο φορές και το 1834 χρημάτισε έπαρχος Ολυμπίας.

Επίσης εκλέχθηκε βουλευτής Ηλείας και εκπροσώπησε την ιδιαίτερη πατρίδα του στην εθνική αντιπροσωπεία τέσσερις φορές μεταξύ των ετών 1844-1871.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε κατά τη δεύτερη σύνοδο (συνεδρίαση της 14ης Δεκεμβρίου 1866) της πρώτης περιόδου της Βουλής, μετά την εφαρμογή του Συντάγματος του 1864.

Στο λόγο που εκφώνησε αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε τα εξής:

Σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ὁποίαν μοί ἐχαρίσατε ἐμπιστοσύνη τιμήσαντές με διὰ τῆς πολυτίμου ψήφου σας ὡς πρόεδρον τοῦ Σώματός μας. Εὐχομαι νά δικαιώσω τὰς προσδοκίας Σας· ὡς ἀντάλλαγμα δέ αὐτῆς Σᾶς ὑπόσχομαι εἰλικρινῇ καὶ ἀμερόληπτον διεξαγωγὴν τῶν καθηκόντων μου.

Ἐπικαλούμενος δέ τὴν ἐπιείκειάν Σας, ἐπειδὴ ἡ νόμιμος ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν μας παρετάθη ὑπὲρ τό δέον διὰ λόγους ἄγνωστους, Σᾶς παρακαλῶ νά διπλασιάσωμεν τὴν ἐπιμέλειάν μας, μὴ φειδόμενοι περισσοτέρου χρόνου καὶ κόπου, ὅπως δυνηθῶμεν νά ἀποπερατώσωμεν ταχέως, ἀλλ' ἐσκεμμένως καὶ ὄχι ἐπιπολαίως, τὰς σπουδαίας τῆς παρούσης Συνόδου ἐργασίας.

Ἐν ἀδελφικῇ ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ ἐργαζόμενοι δεῖξωμεν, ὅτι εἴμεθα ἄξιοι τοῦ θείου Συνταγματικοῦ πολιτεύματος.

Πέθανε το 1873 σε ηλικία 80 ετών.

35. Ιάκωβος Παξιμάδης

1867

Γεννήθηκε στην Τήνο το 1789 από εύπορη οικογένεια. Η μητέρα του Φλώρα Μαυρογένους ήταν αδελφή του ηγεμόνα της Μολδοβλαχίας. Τη βασική του εκπαίδευση ολοκλήρωσε στο γνωστό την εποχή εκείνη σχολείο των Ιησουϊτών.

Αρχικά ασχολήθηκε με τις εμπορικές επιχειρήσεις της οικογένειάς του, στην Τεργέστη και στην Αλεξάνδρεια. Σύντομα όμως επέστρεψε στην Τήνο, έχοντας αποκτήσει ικανή περιουσία, και ασχολήθηκε με τα τοπικά θέματα. Ύστερα από ένα ταξίδι του στην Κωνσταντινούπολη όπου μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία αφοσιώθηκε στον εθνικό σκοπό στην Τήνο.

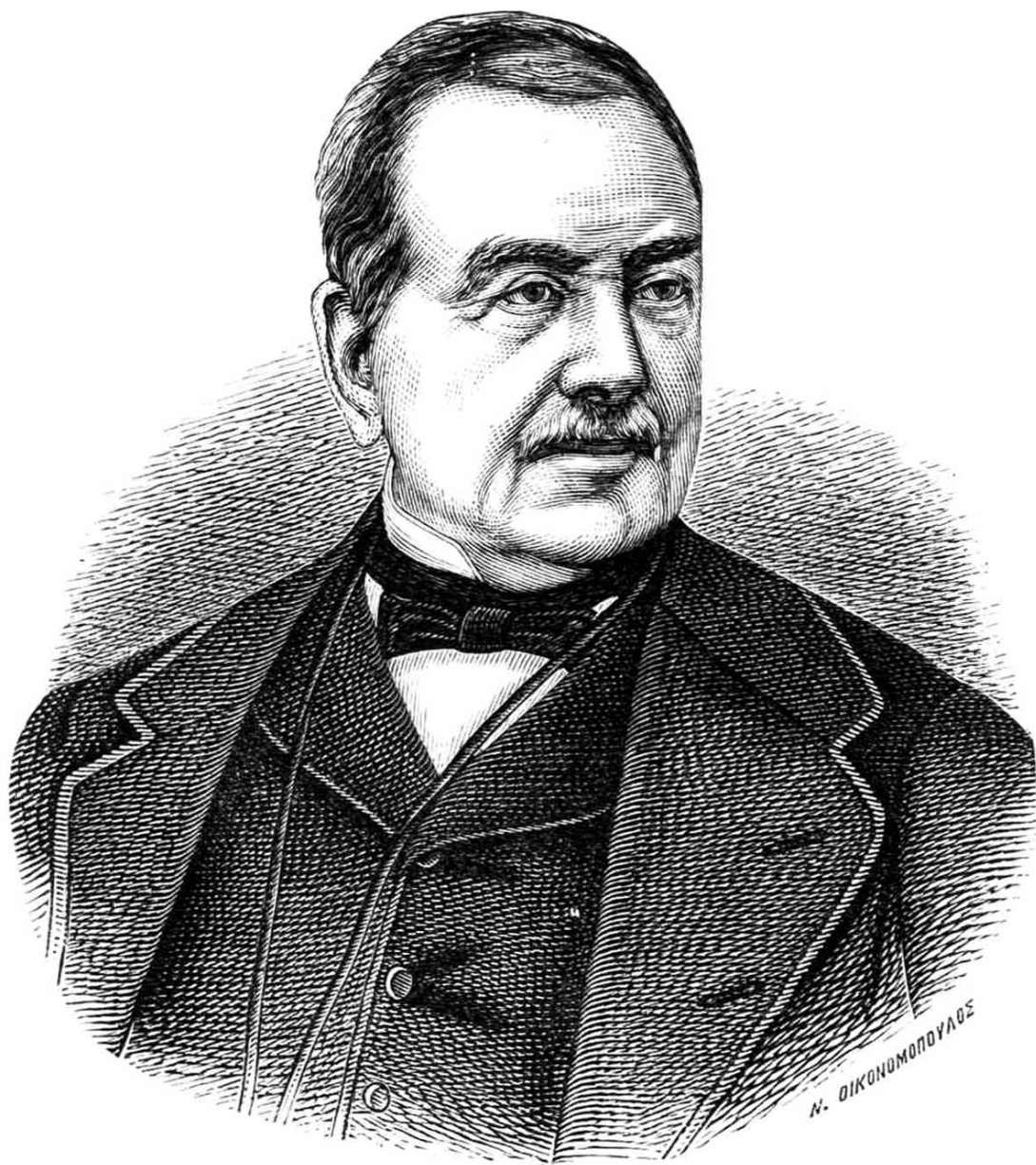
Με την έναρξη της Επανάστασης συγκρότησε σώμα Τήνιων πολεμιστών, που χρηματοδοτούσε ο ίδιος. Οι αγωνιστές αυτοί πολέμησαν σε διάφορες μάχες στην Πελοπόννησο και διακρίθηκαν για τη γενναιότητά τους. Χαρακτηριστικό του ήθους του ήταν το γεγονός ότι προστάτευσε Οθωμανούς αιχμαλώτους από τη μήνη των συμπατριωτών του.

Συνεργάστηκε με πολλούς οπλαρχηγούς, καθώς και με τον κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Σε όλες τις εθνικές συνελεύσεις της επαναστατικής περιόδου αντιπροσώπευε την Τήνο.

Επί της βασιλείας του Όθωνα διορίστηκε πρόεδρος του Εμποροδικείου Πάτρας. Κατά την Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1843) ήταν και πάλι εκλεγμένος πληρεξούσιος Τήνου.

Όταν, με το Σύνταγμα του 1844, συστήθηκε η Γερουσία, διορίστηκε γερουσιαστής.

Στη συνέχεια, την περίοδο της ισχύος του νέου Συντάγματος του 1864, εκλέχθηκε κατ' επανάληψη βουλευτής και εκπροσώπησε την ιδιαίτερη πατρίδα του στην εθνική αντιπροσωπεία σχεδόν αδιαλείπτως τη δεκαετία 1865-1875.

Ιάκωβος Παξιμάδης

Στη συνεδρίαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1867 εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής. Αμέσως μετά απευθύνθηκε προς τους βουλευτές ως εξής:

Ἐπιτρέψατέ μοι νά σᾶς ἐκφράσω ὅλην μου τήν εὐγνωμοσύνην, δι' ἣν μοί ἀπενείματε τιμήν ἐκλέξαντές με πρόεδρον τῆς Βουλῆς, ἄν καί τό βάρος, ὅπερ μοί ἐπιβάλλει ἡ ψήφος σας, ἦναι πολύ ἀνώτερον τῶν δυνάμεών μου, διότι, ὡς γνωρίζετε, ὅσον τά ἔργα τοῦ προέδρου εἶναι σοβαρά, τόσον εἶναι καί δυσχερῆ, καί μόνη, κύριοι, ἡ ψήφός σας, μόνη ἡ γενναιοφρῶν συγκαταβατικότης σας δύναται νά τά καταστήσῃ ἥττον δυσχερῆ, ὅπερ ἐλπίζω, ὡς ἐκ τῆς σημερινῆς ψήφου σας.

Ὁ κανονισμός μας, κύριοι, θέλει εἶσθαι ὁ ὁδηγός μου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου, ὅστις ἀφ' ἐνός ἐγγυᾶται τήν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου καί ἀφ' ἑτέρου ἐξασφαλίζει τήν τάξιν καί ἡσυχίαν, ἄνευ τῶν ὁποίων τά πάντα προσκόπτουσι, τά πάντα ματαιοῦνται.

Δέν ἔχω νά προσθέσω τι ἄλλο, κύριοι, ἢ νά εὐχηθῶ ὁλοψύχως ὅπως ὁ Θεός εὐλογήσῃ τά πράγματά μας, μᾶς φωτίσῃ εἰς τό καλόν, καί ἀναλάβῃ ψωσι, μετὰ τοσαῦτα δεινοπαθήματα ἡμέραι εὐτυχεῖς διὰ τήν ἀναξιοπαθοῦσαν πατρίδα μας.

Το 1875, σε ηλικία 86 ετών, αποχώρησε από την ενεργό πολιτική δράση και πέθανε πλήρης ημερών το 1884.

36. Τριαντάφυλλος Λαζαρέτος

1868

Γεννήθηκε στην Κέα το 1800. Έλαβε μέρος στην Επανάσταση συμμετέχοντας σε πολλές επιχειρήσεις, όπου διακρίθηκε για τον ηρωισμό του. Μετά την απελευθέρωση, κατατάχθηκε στον τακτικό στρατό ως αξιωματικός και έφτασε μέχρι το βαθμό του υποστρατήγου. Όταν το 1865 αποστρατεύθηκε, αναμίχθηκε στην πολιτική.

Αρχικά εκλέχθηκε βουλευτής Κέας στην πρώτη Βουλή, μετά την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος του 1864, από το 1865 έως το 1868. Την ιδιαίτερη πατρίδα του εκπροσώπησε και στην επόμενη σύνοδο της Βουλής (1868-1869).

Την περίοδο Σεπτεμβρίου-Νοεμβρίου 1865 ανέλαβε υπουργικά αξιώματα στα υπουργεία Στρατιωτικών και Ναυτικών στις κυβερνήσεις του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου.

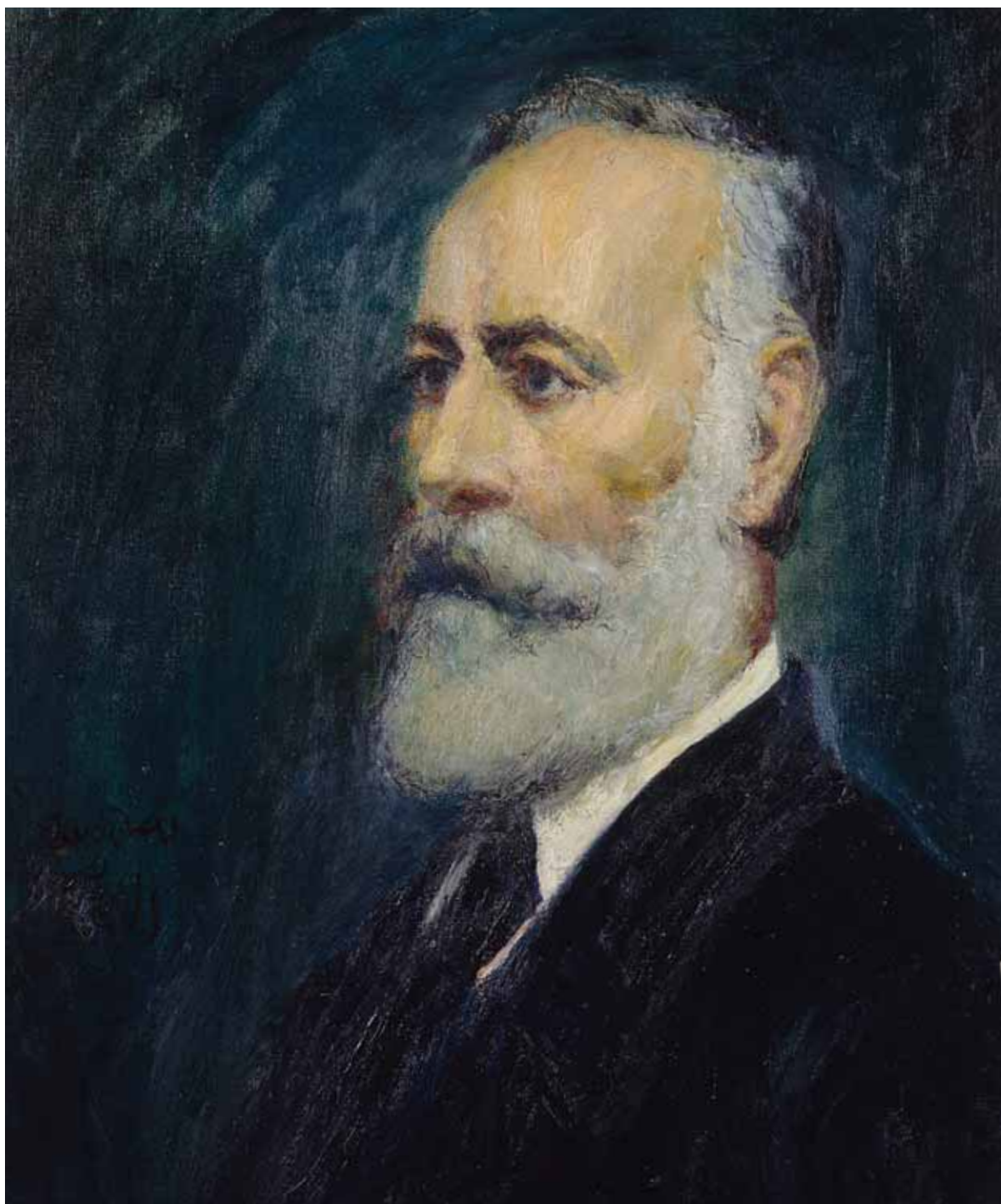
Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 24ης Ιουνίου 1868 με την υποστήριξη βουλευτών της κοινοβουλευτικής ομάδας όχι του Κουμουνδούρου αλλά του Δημήτριου Βούλγαρη, που τότε είχε αναλάβει την πρωθυπουργία.

Σε λόγο που εκφώνησε αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε τα εξής:

Κύριοι συνάδελφοι,

Τό ἀξίωμα τοῦ προέδρου, εἰς ὃ εὐηρεστήθητε νά με ἀνυψώσητε, εἶνε μέγα, αἱ δέ δυνάμεις μου ἀσθενεῖς· θαρρῶν ὅμως εἰς τήν εἰλικρινῇ καί πεφωτισμένην ὑμῶν συνδρομήν, ἀναδέχομαι εὐγνωμόνως τήν ἐντολήν σας.

Ἡ Βουλή αὕτη προώριται νά ἀποκαταστήσῃ τόν γνήσιον κοινοβουλευτικόν βίον καί νά ἐδραιώσῃ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας τήν τάξιν κατὰ τās προσδοκίας τοῦ ἔθνους.

Τριαντάφυλλος Λαζαρέτος

Εὐτυχῆς θέλω λογισθῇ ἔάν δυνηθῶ εἰς τοιαύτην ἡλικίαν προεδρεύων τοῦ μεγάλου τούτου ἐθνικοῦ συνεδρίου νά ἶδω τήν εὐδαμονίαν τῆς πατρίδος προαγομένην ὑπό τό συνταγματικόν σκῆπτρον τοῦ Γεωργίου.

Πέθανε σε βαθύ γήρας το 1884.

37. Δημήτριος Δρόσος

1868-1869

Γεννήθηκε στην Τήνο το 1806. Πολύ νεαρός, συμμετείχε στην Επανάσταση. Κατατάχθηκε στο σώμα που είχε σχηματίσει στην Τήνο ο δεσπότης Καρύστου Νεόφυτος και πολέμησε στην εκστρατεία κατά της τουρκοκρατούμενης Καρύστου (1822), κατά την οποία και τραυματίστηκε. Μετά τη διάλυση του σώματος του Νεοφύτου, κατατάχθηκε στο σώμα του Φραντζέσκου Παξιμάδη και έλαβε μέρος στον αποκλεισμό της Τρίπολης και του Ναυπλίου.

Κατά τα επόμενα χρόνια, που η Επανάσταση είχε προσωρινά επικρατήσει και το νεοσύστατο κράτος προσπαθούσε να οργανωθεί, τοποθετήθηκε στο στρατό ως οικονομικός υπάλληλος. Φαίνεται πως συμμετείχε στην κρίσιμη μάχη των Μύλων της Λέρνης κατά του Ιμπραήμ πασά (1825). Στη συνέχεια, διορίστηκε υπάλληλος του Υπουργείου Πολέμου, στο οποίο υπηρέτησε έως το τέλος της Επανάστασης. Για τις σημαντικές υπηρεσίες του, του απονεμήθηκε το αριστείο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Κατά την καποδιστριακή περίοδο, ιδιώτευσε στην πατρίδα του Τήνο.

Τα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα δραστηριοποιήθηκε στις διάφορες οικονομικές υπηρεσίες, συμβάλλοντας ιδιαίτερα στην ανάπτυξή τους. Υπηρέτησε διαδοχικά ως ταμίας, μέλος του νεοϊδρυθέντος Ελεγκτικού Συνεδρίου, σύμβουλος στο Υπουργείο Οικονομικών και, τέλος, ως γενικός γραμματέας του υπουργείου αυτού για 12 έτη (1850-1862).

Λίγο πριν αναλάβει τη θέση του γενικού γραμματέα, είχε εκλεγεί βουλευτής στην πρώτη, μετά την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος του 1844, Βουλή (1844-1847). Εκλέχθηκε δεύτερη φορά λίγα χρόνια αργότερα (1850-1853), εκπροσωπώντας και πάλι την ιδιαίτερη πατρίδα του.

Στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση διετέλεσε πληρεξούσιος της επαρχίας

Τήνου (1862-1864) και στη συνέχεια εκλέχθηκε βουλευτής τέσσερις φορές (1868-1869, 1872, 1873-1874, 1875).

Το ίδιο διάστημα ανέλαβε κατ' επανάληψη τη διεύθυνση διάφορων υπηρεσιών (Εσωτερικών, Ναυτικών, Οικονομικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως) στις κυβερνήσεις Επαμεινώνδα Δεληγεώργη και Δημήτριου Βούλγαρη.

Κατά την έκτακτη σύνοδο της δεύτερης περιόδου της Βουλής (Απρίλιος 1868 - Μάρτιος 1869) εκλέχθηκε πρόεδρος της στη συνεδρίαση της 18ης Νοεμβρίου 1868 με την υποστήριξη της κοινοβουλευτικής ομάδας του Δημήτριου Βούλγαρη.

Σε λόγο που εκφώνησε αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε προς το Σώμα τα εξής:

Κύριοι συνάδελφοι! εὐγνωμονῶ πρὸς ὑμᾶς διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην, μετὰ τὴν ὁποία μέ ἐτιμήσατε· ἀναλαμβάνων τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ προέδρου, συναισθάνομαι ὅτι ἀναλαμβάνω ἔργον δύσκολον, καθήκον βαρὺ. Θὰ προσπαθήσω νὰ τὸ ἐκπληρώσω, θὰ προσπαθήσω νὰ φανῶ ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης σας, τηρῶν ἀκριβῶς τὸν κανονισμόν καὶ διευθύνων ἐν ἀμεροληψίᾳ τὰς συζητήσεις. Ἐλπίζω, ὅτι θέλω ἔχει ἀπὸ ὅλους τὴν συνδρομὴν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντός μου.

Πέθανε στην Αθήνα στις 28 Νοεμβρίου 1877.

38. Δημήτριος Χρηστίδης

1869-1870

Γεννήθηκε το 1799. Ο πατέρας του ήταν ψαράς, με καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη. Ο νεαρός Δημήτριος επιδίωξε τη μόρφωση και σπούδασε οικονομικά αρχικά στο Ιάσιο της Μολδαβίας και στη συνέχεια σε πανεπιστήμια της δυτικής Ευρώπης. Μετά τις σπουδές του, προσελήφθη στην υπηρεσία του ηγεμόνα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών Μιχαήλ Σούτσου.

Ύστερα από την έκρηξη της Επανάστασης προσήλθε στην Ελλάδα και έλαβε μέρος σε διάφορες πολεμικές επιχειρήσεις, ενώ δεν απέφυγε να αναμιχθεί και στη δημόσια ζωή, αναλαμβάνοντας διάφορα καθήκοντα πολιτικής διοίκησης.

Αρχικά συντασσόταν με τις δυνάμεις του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, αλλά, όταν επέστρεψε από την Κρήτη, όπου είχε μεταβεί με τον Ιάκωβο Τομπάζη ως γενικός γραμματέας της Αρμοστείας, ήρθε σε σύγκρουση μαζί του και συνεργάστηκε με τον Ιωάννη Κωλέττη, του οποίου διετέλεσε γραμματέας. Με την υποστήριξη μάλιστα του Κωλέττη ανέλαβε για τρεις μήνες (Μάρτιος-Μάιος 1825) καθήκοντα προσωρινού γενικού γραμματέα του Εκτελεστικού αντικαθιστώντας τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

Αργότερα, ακολούθησε ως γραμματέας το στρατηγό Γεώργιο Καραϊσκάκη, κατά τις εκστρατείες του στην ανατολική και κεντρική Στερεά (1826-1827). Στη συνέχεια, μετά το θάνατο του ηρωικού στρατηγού (Απρίλιος 1827), ακολούθησε το Δημήτριο Υψηλάντη, ως γενικός ταμίας του στρατοπέδου του (1828).

Επί Καποδίστρια, διετέλεσε πρόεδρος της εφορίας της Στερεάς Ελλάδας και συνέβαλε ιδιαίτερα στην οργάνωση των νέων μονάδων του τακτικού στρατού, των χιλιαρχιών. Την περίοδο 1829-1830 τοποθετήθηκε διοικητής Σάμου και στη συνέχεια (1830-1831) πρόεδρος του Εκκλήτου (δηλαδή του Εφε-

τείου) Σπάρτης. Το 1831 συμμετείχε στην κυβέρνηση των Γραμματέων, κατέχοντας τη γραμματεία των Εσωτερικών.

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια στα τέλη Σεπτεμβρίου 1831 συντάχθηκε με την κυβερνητική πλευρά των συνταγματικών. Συμμετείχε στη Διοικητική Επιτροπή που σχηματίστηκε στο Ναύπλιο (1832), αναλαμβάνοντας τη Γραμματεία Επικρατείας. Αργότερα, επί πρωθυπουργίας Σπυρίδωνα Τρικούπη, ανέλαβε πάλι Γραμματεὺς Επικρατείας, για μικρό χρονικό διάστημα (25 Ιανουαρίου - 3 Απριλίου 1833). Το 1833 ανέλαβε καθήκοντα νομάρχη, πρώτα στη Μεσσηνία και ύστερα στην Εύβοια. Από το 1835 έως το 1840 διετέλεσε διοικητής Σύρου.

Το 1840 στάλθηκε ως πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη, αλλά ανακλήθηκε τον επόμενο χρόνο (1841), προκειμένου να λάβει μέρος στην κυβέρνηση Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Ανέλαβε αρχικά υπουργός Εξωτερικών (27 Ιουνίου - 10 Αυγούστου 1841), έπειτα αντιπρόεδρος και τέλος πρόεδρος της Κυβέρνησης, θέση την οποία κράτησε για δύο χρόνια (10 Αυγούστου 1841 - 30 Σεπτεμβρίου 1843). Επί των ημερών του ξέσπασε η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

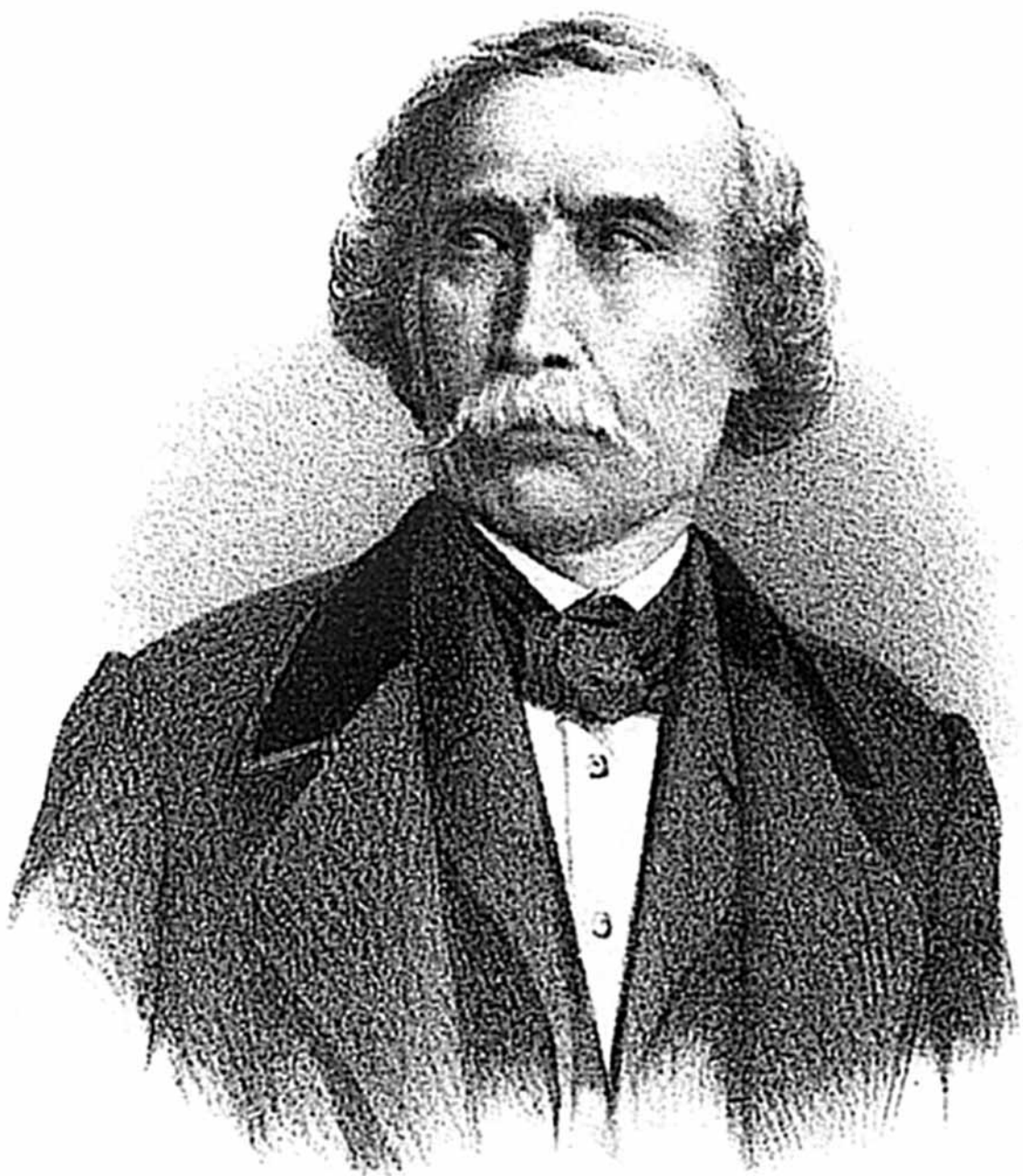
Αργότερα και αφού είχε αναδειχθεί σε μία από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες του «γαλλικού» κόμματος, ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κανάρη (Απρίλιος-Ιούλιος 1849). Την επόμενη χρονιά, στην κυβέρνηση Αντώνιου Κριεζή ανέλαβε το Υπουργείο Οικονομικών (1850-1853). Παραμένοντας πάνω από τρία χρόνια στο υπουργείο αυτό, έλαβε σειρά μέτρων για τον περιορισμό των κρατικών δαπανών, οπότε οι ασχολούμενοι με την πολιτική Αθηναίοι, του έδωσαν σκωπτικά το όνομα “ψαλλίδας”.

Μετά την έξωση του Όθωνα και την καθιέρωση της βασιλευόμενης δημοκρατίας (1864), συνέχισε να πολιτεύεται και ανέλαβε πάλι το Υπουργείο Οικονομικών, αρχικά στην κυβέρνηση Κανάρη (1864) και στη συνέχεια στις κυβερνήσεις του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη (1865) και του Δημήτριου Βούλγαρη (1866, 1870, 1872-1874). Ενδιαμέσως, ανέλαβε προσωρινά (8-29 Ιουλίου 1872) πρωθυπουργός και υπουργός Δικαιοσύνης, μέχρι να διοριστεί τελικά ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος.

Πολιτεύτηκε όλο αυτό το διάστημα ως αντιπρόσωπος της Σύρου, εκλέχθηκε κατ' επανάληψη βουλευτής κατά την τριακονταετία 1847-1877 και γερούσιαστής (1851-1853).

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 12ης Ιουλίου 1869. Αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε προς το Σώμα τα εξής:

*Πρὶν ἢ καταλάβω τὴν ἔδραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ψῆφός σας μέ ἀνεβί-
βασεν, ὀφείλω νά σᾶς ἐκφράσω δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν*

Δημ. Λεονταρίδης Στου Στ. Παν.

N:1

Δημήτριος Χρηστίδης

ὕψηλὴν ἐμπιστοσύνην, μέ τὴν ὁποίαν με περιεβάλατε. Θέλω ἀφήσει εἰς τὰ πράγματα, ἐγκαίρως, νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τῆς σημερινῆς ψήφου σας. Ἐν μόνον ὀφείλω καὶ δύναμαι ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ βεβαιώσω πανδήμως, ὅτι θέλω τηρήσει ἄκρην ἀμεροληψίαν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν νέων καθηκόντων μου.

Πρεσβεύων, ὅτι μοναδικὸς ὁρος συγκρούσεως μεταξύ ἐλευθέρων πολιτευμάτων καὶ δεσποτικῶν εἶναι ἡ δημοσία συζήτησις, καὶ ὅτι ἐν τῇ εὐρείᾳ καὶ ἐλευθέρᾳ συζητήσει ἀποκαλύπτεται ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀλήθεια καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος, θέλω σεβασθῇ ἐν πᾶσι καὶ ὑπὲρ παντός τὴν ἰσότητα τοῦ δικαιώματος, τὸ ὁποῖον ἕκαστος βουλευτῆς, ἐδρεύων ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, ἀπέκτησεν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου. Θὰ με συγχωρήσητε ὅμως ἀπὸ τοῦδε νὰ παρακαλέσω τοὺς ἀγορεύοντας νὰ ὧσι λίαν φειδωλοὶ του χρόνου, μ' ἄλλας λέξεις νὰ μὴ γίνεται κατάχρησις αὐτοῦ, ὡς πράγματος ἱεροῦ, ὡς πράματος πολυτίμου εἰς πάντα καιρὸν καὶ ἰδίως εἰς τὸν παρόντα.

Αὐτόπτης μάρτυς τῶν σκληροτάτων δοκιμασιῶν, διὰ τῶν ὁποίων διῆλθεν ἡ Πατρίς, ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μέχρι σήμερον, συνείθισα νὰ μὴ ἀπελπίζωμαι, ὅσας αἱ περιπλοκαὶ παρίστανται λίαν δυσχερεῖς πιστεύω ἄλλως τε, καὶ πιστεύω ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἦλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν ζωὴν διὰ νὰ ἀποθάνῃ, οὐδὲ διὰ νὰ ζήσῃ ἀδόξως, ἦλθε διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν μέγαν της προορισμόν. Ἀλλὰ οὐδεὶς θὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ παράτασις καχεκτικῆς καταστάσεως πραγμάτων, ἃν δὲν συννεπάγεται ἀμέσως μεγάλους καὶ ἐσχάτους κινδύνους, τουλάχιστον ῥίπτει τὰ ἔθνη εἰς μαρασμόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἄνευ μεγάλων θυσιῶν δυσκόλως ἀνακύπτουσιν. Εἶναι καιρὸς νὰ μεριμνήσωμεν σπουδαίως καὶ ἐν ὁμονοίᾳ περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Ο Δημήτριος Χρηστίδης πέθανε στὴν Αθήνα στὶς 20 Μαΐου 1877. Τὸ ημερολόγιο ποὺ κρατοῦσε δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ι. Βλαχογιάννη στὸ *Αθηναϊκὸν Ἀρχεῖον*, ἀναδεικνύοντας πολλὰς πτυχές τοῦ δημόσιου βίου τῆς χώρας καὶ παρέχοντας χρήσιμες πληροφορίες.

39. Κωνσταντίνος Λομβάρδος

1870-1871

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1820. Ήταν γόνος επιφανούς οικογένειας του νησιού, η οποία διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στα τοπικά θέματα. Σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και συμπλήρωσε τις σπουδές του στην Ιταλία και τη Γαλλία. Επέστρεψε στην ιδιαίτερη πατρίδα του (που τότε υπαγόταν στην αυτόνομη Ιόνιο Πολιτεία, υπό την επικυριαρχία των Άγγλων) και ασχολήθηκε με το ιατρικό επάγγελμα.

Αναμίχθηκε, όμως, γρήγορα στην ενεργό πολιτική δράση, συμμετέχοντας στους αγώνες για ένωση των Επτανήσων με τη μητέρα Ελλάδα. Εκλέχθηκε το 1852 στη Βουλή της Ιονίου Πολιτείας (στην Κέρκυρα) και εκεί πρωτοστάτησε στον αγώνα κατά της βρετανικής κυριαρχίας. Προκειμένου να διαδίδονται οι πολιτικοί σκοποί του, εξέδιδε δύο εφημερίδες, την *Παλιγγενεσία* στην Κέρκυρα και τη *Φωνή του Ιονίου* στη Ζάκυνθο. Στις δικές του προσπάθειες οφείλεται το Ψήφισμα της Ιονίου Βουλής «περί ενώσεως», της 20ής Ιουλίου 1857.

Όταν ενώθηκαν τα Επτάνησα με τον εθνικό κορμό το 1864, εκλέχθηκε από τους συμπατριώτες του πληρεξούσιος στη Β' Εθνική Συνέλευση (1862-1864). Από τα έδρανα της Βουλής των Ελλήνων συνέχισε τις προσπάθειές του για μεταρρυθμίσεις, αρχικά συντασσόμενος με τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο και στη συνέχεια με το Χαρίλαο Τρικούπη.

Βουλευτής εκλεγόταν σχεδόν συνεχώς από το 1865 έως το θάνατό του, εκπροσωπώντας την ιδιαίτερη πατρίδα του στην εθνική αντιπροσωπεία. Ανέλαβε, επίσης, κατ' επανάληψη υπουργικά αξιώματα (Εσωτερικών, Ναυτικών, Δικαιοσύνης και Εκπαιδεύσεως) στις κυβερνήσεις Κουμουνδούρου και Τρικούπη.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 17ης Δεκεμβρίου 1870. Αμέσως μετά απευθυνόμενος στο Σώμα ανέφερε τα εξής:

Ἐπιτρέψατέ μοι νά σᾶς ἐκφράσω τήν βαθείαν εὐγνωμοσύνην μου διά τό δεῖγμα τοῦτο τῆς πρὸς ἐμέ εὐνοίας καί ἐμπιστοσύνης Σας. Προσέρχομαι μετά συγγιήσεως εἰς τήν διά τοῦ τρόπου τούτου προσφερομένην μοι ἔδραν, ἀλλ' οὐχί ἄνευ θάρρους, καθότι ὡς πρὸς τήν διεξαγωγήν τῶν ἀνατιθεμένων μοι καθηκόντων βασίζομαι οὐχί ἐπὶ τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις, ἀλλ' εἰς τήν ἀδελφικήν σύμπραξιν ὅλων ὑμῶν, ἣν ἐπικαλοῦμαι, καί ἣν μοί ἐγγνᾶται ἡ πρό μικροῦ ψηφοφορία, δι' ἧς εὐηρεστήθητε νά μέ τιμήσετε ὑπὲρ ἀξίαν.

Μείνате βέβαιοι, κύριοι, ὅτι ποτέ δέν θέλω παρεννοῇσι τήν ἔννοιαν τῆς ψηφοφορίας ταύτης· μείνате βέβαιοι, ὅτι, καί ὡς ἄτομον, καί ὡς βουλευτήν, εἴτε διά τῆς ψήφου μου, εἴτε διά τῆς φωνῆς μου ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκείνου, θά μέ ἴδῃτε καί τώρα ὡς καί ἄλλοτε, ὡς καί πάντοτε, ἀνήκοντα εἰς τὰς πεποιοῦσάς μου, εἰς τὰς ἀρχάς μου, τὰς ιδέας μου· ἐπὶ τῆς ἔδρας ὅμως ταύτης δέν θά με ἴδῃτε ἀνήκοντα εἰς εἰς ἓνα ἕκαστον ἐξ ὑμῶν καί εἰς ὅλους ὑμᾶς ἀνεξαίρετως, ἄνευ διακρίσεως.

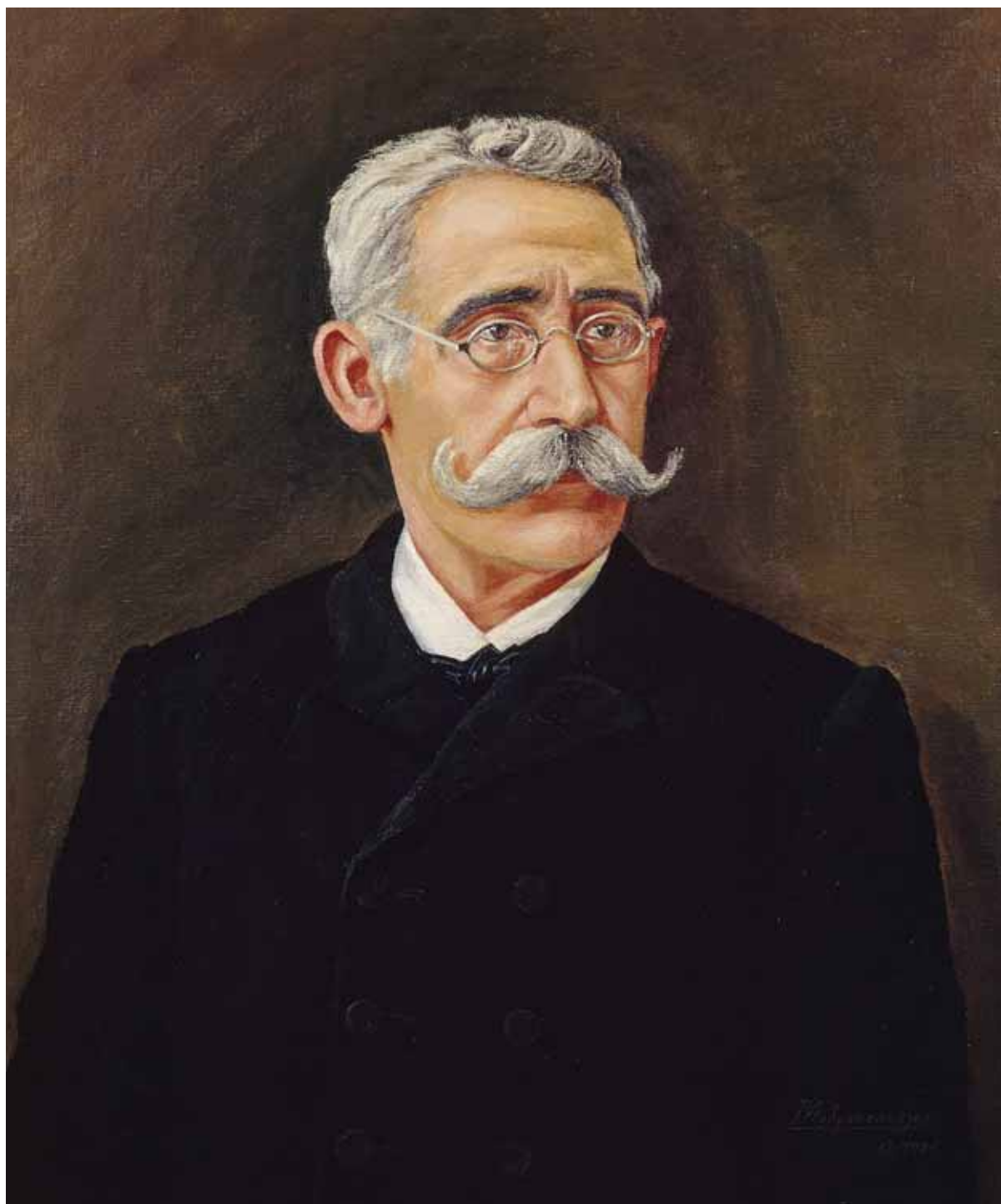
Πέπεισμαι, ὅτι τήν διεξαγωγήν τῶν καθηκόντων τῆς Προεδρείας θέλει διευκολύνει καί εἰς ἕτερος λόγος, ὁ ἐπόμενος.

Ἐλπίζω, ὅτι ἐγένετο ἤδη εἰλικρινής, ἔντιμος ἑναρξίς ἀναγνώρισεως τῆς μεγάλης ἀρχῆς, ὅτι ὁ τόπος πρέπει νά κυβερνηθῇ διά τοῦ τόπου. Αὐτή εἶναι ἡ θέλησίς του, αὐτό ἐπιβάλλουσιν οἱ θεσμοί του, τοὺς ὁποίους ὠρκίσθημεν καί νά τηρήσωμεν καί νά ὑπερασπισθῶμεν.

Ἐλπίζω, ὅτι χάρις εἰς τόν πεφωτισμένον πατριωτισμόν τοῦ Ἡγεμόνος εἰσερχόμεθα ἤδη ὀριστικῶς εἰς τήν ἀρχήν τῆς λήξεως τοῦ συστήματος ἐκείνου, τό ὅποιον ἀπό τῆς παρελθούσης δυναστείας ἐδημιούργησε τοσαύτας καί τοιοῦτας δεινὰς δυσκολίας εἰς τε τόν Τόπον καί τόν Θρόνον· ἐννοῶ τό σύστημά του νά κυβερνᾶται ὁ τόπος ἄνευ ἀληθοῦς συμπτράξεως, ἄνευ ἀληθοῦς ἐπιτηρήσεως, ἄνευ ἀληθοῦς ἐξελέγξεως τῆς ἀντιπροσωπείας του.

Πέπεισμαι ἐπομένως, ὅτι κατά τήν ἀρχομένη Σύνοδον ἡμῶν δέν θά μᾶς διαιρέσωσι, δέν θά μᾶς δαπανήσωσι τόν καιρόν μικρόλογα ζητήματα, ἀλλ' ἅπαντες θά συνενώσωμεν ὅλην τήν ἐνέργειάν μας, ὅπως καθιερωθῇ πλήρης καί σταθερά ἡ ἐφαρμογή τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἵνα μή ἐπὶ πλέον παράσιτα ἢ ξένα στοιχεῖα διαταράττωσι τήν εἰλικρινή καί ἐγκάρδιον συνεννόησιν καί ἀπό κοινοῦ σύμπραξιν τῶν δύο ἀνωτάτων του Κράτους ἀρχῶν, τοῦ Ἡγεμόνος καί τῆς ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας.

Ὑπό τήν τερπνὴν ταύτην πεποίθησιν, τήν ὁποίαν, φρονῶ, συμμεριζόμεθα τήν στιγμήν ταύτην ἅπαντες, ὑπό οἰωνοῦς τοσοῦτον αἰσίους ἀρχόμενοι τῶν ἐργασιῶν μας, ἅς προχωρήσωμεν καί θά προχωρήσωμεν βεβαίως μετά πατριωτικῆς σταθερότητος εἰς αὐτάς καί ἅς ἤμεθα βέβαιοι, ὅτι δύνάμεις δέν θέλει εὐρεθῇ, ἡ ὁποία νά ἡμπορέσῃ νά παρεμποδίσῃ ἢ στα-

Κωνσταντίνος Λομβάρδος

*ματήση τήν εκπλήρωσιν τῆς ὑπέρ τοῦ πάσχοντος καί συκοφαντουμένου
Ἑλληνισμοῦ ἀποστολῆς μας.*

Πέθανε τον Αύγουστο 1888 κατά τη διάρκεια της δέκατης βουλευτικής
θητείας του.

40. Σπυρίδων Μήλιος (Σπυρομήλιος)

1872

Γεννήθηκε το 1800 στη Χειμάρρα της Βορείου Ηπείρου. Καταγόταν από μεγάλη οικογένεια, με παράδοση στη στρατιωτική δράση. Καθώς ο παππούς του είχε υπηρετήσει στο στρατό του βασιλιά της Νάπολης, ο νεαρός Σπύρος πήγε στην Ιταλία και σπούδασε στη στρατιωτική σχολή της Νάπολης. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1818 και λίγο αργότερα στρατεύτηκε στην υπηρεσία του Αλή πασά. Μετά το θάνατο του τελευταίου, όπως έκαναν πολλοί άλλοι οπλαρχηγοί, κατέβηκε στην επαναστατημένη χώρα και αγωνίστηκε στο πλευρό των επαναστατημένων.

Διακρίθηκε κατά τη διάρκεια της δεύτερης πολιορκίας του Μεσολογγίου, οπότε και προήχθη σε στρατηγό. Πριν από την έξοδο διασώθηκε, γιατί είχε μεταβεί στη Ζάκυνθο, προκειμένου να εξασφαλίσει ενισχύσεις για την πιεζόμενη φρουρά. Στη συνέχεια, πολέμησε υπό το Γεώργιο Καραϊσκάκη στις εκστρατείες στην Ανατολική Στερεά και, λίγο αργότερα, συμμετείχε ως πληρεξούσιος των στρατευμάτων στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (1826-1827).

Με την ανάληψη της εξουσίας από τον Ιωάννη Καποδίστρια (Ιανουάριος 1828), του απονεμήθηκε ο βαθμός του πεντακοσίαρχου και το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου ανέλαβε τη διοίκηση της φρουράς του Δημήτριου Υψηλάντη. Από αυτήν τη θέση έλαβε μέρος στην τελευταία μάχη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, στην Πέτρα της Βοιωτίας (Σεπτέμβριος 1829), οπότε του απονεμήθηκε ο βαθμός του χιλιάρχου.

Κατά τη βασιλεία του Όθωνα, εγκαταστάθηκε στη Θήβα αλλά θεωρήθηκε ύποπτος αντικαθεστωτικής δράσης και φυλακίστηκε στην Ακροναυπλία. Απελευθερώθηκε αργότερα και αποκαταστάθηκε στο νέο τακτικό στρατό, όπου διορίστηκε αντισυνταγματάρχης-διοικητής τάγματος και αργότερα συ-

νταγματάρχης. Συμμετείχε στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 και έπαιξε σημαντικό ρόλο ως διοικητής της Σχολής Ευελπίδων.

Στη συνέχεια, η δράση του προσέλαβε περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα και εκλέχθηκε ως πληρεξούσιος στην Α' Εθνοσυνέλευση και κατόπιν βουλευτής (1850-1853).

Έχοντας την εμπιστοσύνη του βασιλιά, τοποθετήθηκε αρχικά γενικός γραμματέας του Υπουργείου Στρατιωτικών και στη συνέχεια υπασπιστής του Όθωνα. Προήχθη στο βαθμό του υποστρατήγου και ανέλαβε το Υπουργείο Στρατιωτικών (1850-1853) στην κυβέρνηση Αντώνιου Κριεζή και κατόπιν στις κυβερνήσεις Αθανάσιου Μιαούλη (1859), Γενναίου Κολοκοτρώνη (1862) και Αριστείδη Μωραϊτίνη (1867-1869).

Από το 1851 είχε διοριστεί γερουσιαστής, αλλά διώχθηκε επειδή συγκέντρωσε χρήματα που προορίζονταν για την ενίσχυση πατριωτικής δράσης στις αλύτρωτες ακόμα περιοχές. Προφυλακίστηκε στη Μονεμβασιά, αλλά τελικά απαλλάχθηκε το 1856.

Με την ψήφιση του Συντάγματος του 1864 συμμετείχε στις εκλογές και εκλέχθηκε δύο φορές βουλευτής (1868-1869, 1872).

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 7ης Ιουνίου 1872. Αμέσως μετά απευθυνόμενος στο Σώμα ανέφερε επιγραμματικά τα ακόλουθα:

Λόγον τετορνευμένον από έμέ δέν περιμένετε. Εὐγνωμονῶ διά τήν προᾶξιν ταύτην τῶν κυρίων βουλευτῶν· ἡ εὐγνωμοσύνη μου αὕτη μοί ἐμπνέει καθήκοντα, τά ὅποια ἐστέ πεπεισμένοι ὅτι θέλω τά ἐκπληρώσει κατά γράμμα. Πλειότερα δέν ἔχω νά σᾶς εἴπω.

Έγραψε στρατιωτικά απομνημονεύματα, που αναφέρονταν κυρίως στην πολιορκία του Μεσολογγίου. Αυτά εκδόθηκαν το 1926 στην 100ή επέτειο της Εξόδου με φροντίδα του Πάννη Βλαχογιάννη.

Πέθανε το 1880.

Σπυρίδων Μήλιος (Σπυρομήλιος)

41. Ιωάννης Δεληγιάννης

1873-1874

Γόνος της γνωστής οικογένειας προκρίτων της Πελοποννήσου, με σημαντική παρουσία κατά τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Γεννήθηκε το 1815. Σπούδασε νομικά στο Παρίσι και στη συνέχεια σταδιοδρόμησε στη διπλωματική υπηρεσία.

Μετά την έκπτωση της δυναστείας του Όθωνα, εξελέγη πληρεξούσιος στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862) και μετέπειτα βουλευτής Γορτυνίας επί σειρά ετών την περίοδο 1869-1892.

Κατά τη δεύτερη θητεία του εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής, στη συνεδρίαση της 11ης Μαΐου 1873, αλλά άσκησε τα καθήκοντά του για μικρό διάστημα.

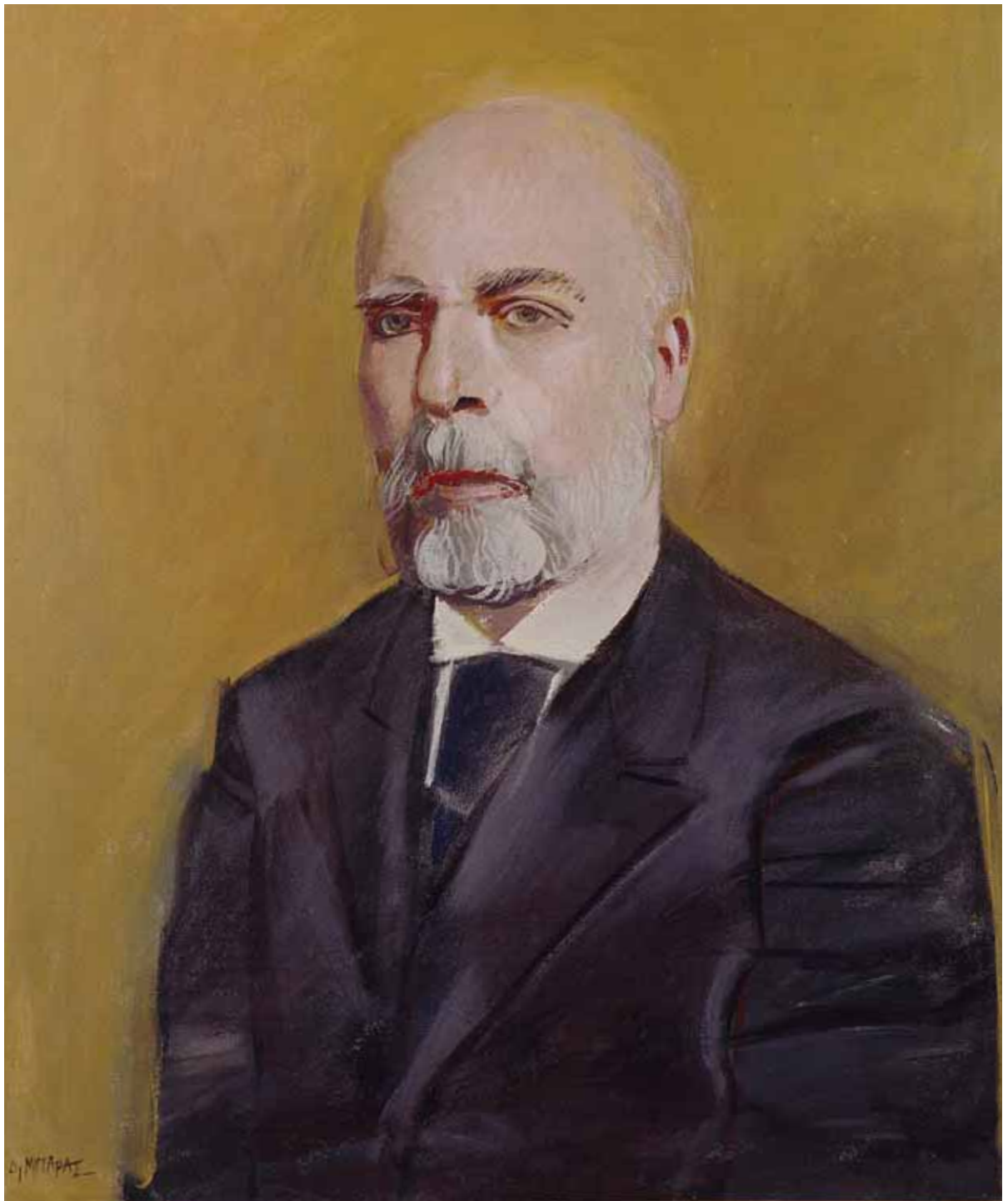
Αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε στο Σώμα τα εξής:

Καταλαμβάνων τήν ἔδραν, εἰς ἣν μ' ἐκάλεσεν ἡ ψῆφος ὑμῶν, σᾶς ἐκφράζω τήν βαθεῖαν καί ἐγκάρδιον εὐγνωμοσύνην μου διά τήν ὁποίαν μοί ἀπενείματε τιμήν.

Ἄν καί ἀναγνωρίζω τήν ἀδυναμίαν μου περί τήν μετ' εὐχερείας διεξαγωγήν τῶν ἀνατεθέντων μοι σοβαρῶν καθηκόντων, στηριζόμενος ὁμῶς εἰς τήν ὑμετέραν εὐμενῇ συνδρομήν, πιστεύω, ὅτι θ' ἀνταποκριθῶ εἰς τάς προσδοκίας σας, καί θαρρῶν ἀναλαμβάνω τά καθήκοντά μου.

Πιστός καί ἄγρυπνος φύλαξ τοῦ κανονισμοῦ τοῦ Σώματος, ὅστις εἶναι ὁ νόμος αὐτοῦ, θέλω καταβάλλει πάσαν προσπάθειαν, ὥστε νά τηρηθῇ οὗτος ἀπαρραβίαστος.

Ἡ ἐλευθερία τῶν συζητήσεων ἐν τῷ νομοθετικῷ Σώματι εἶναι τό κύριον γνώρισμα παντός εὐνομουμένου ἔθνους. Τήν ἀρχήν ὅθεν ταύτην

Ιωάννης Δεληγιάννης

ἐφαρμόζων μετ' εὐλαβείας, θά καταγίνω πᾶσαις δυνάμεσιν, ὥστε αὕτη νά συμβαδίξῃ μετὰ τῆς τάξεως. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦμαι καί πάλιν τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας δυσχερὴς ἔσεται μοι ἡ ἀκριβὴς ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος τούτου.

Λίαν σπουδαῖαι καί σοβαραὶ προμηνύονται αἱ συζητήσεις τοῦ Κοινοβουλίου τούτου, καθόσον εἰσαχθήσονται νομοθετήματα πλείστα ὅσα, ἀφορῶντα μεγάλα καί ζωτικά ζητήματα τοῦ τόπου. Πέποιθα ὅθεν, ὅτι τὰς συζητήσεις μας ταύτας θά διακρίνωσι μόνον ὁ πατριωτισμός, ἡ φρόνησις καί ἡ μετριοπάθεια, ὅπως οὕτω δικαίως ἀνυψώσωμεν τό φρόνημα τοῦ ἔθνους περὶ τῶν ἀντιπροσώπων του.

Γνωρίζετε, κύριοι, ὅτι ὁ φορολογούμενος λαός, καίτοι, ἀναλόγως τῶν ὑλικῶν του δυνάμεων, ὑπέρογκα βάρη φέρει, μολαταῦτα, φύσει φιλόνομος καί ὁπαδός τοῦ καθεστῶτος, ἀγογγύστως καταβάλλει, μίαν καί μόνην ἀπαίτησιν παρ' ἡμῶν ἔχων ν' ἀπολαύῃ πλήρη ἀσφάλειαν καί πίστην τῶν νόμων ἐφαρμογὴν. Ἡ τόσον δικαία αὕτη ἀπαίτησις τῶν ἐντολέων μας δέον παντί σθένει νά φροντίσωμεν ὥστε νά πραγματοποιηθῇ.

Σεβόμενοι, κύριοι, τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων καί ὑποστηρίζοντες τὰ ἡμέτερα μέ πᾶσαν θυσίαν, πέποιθα, ὅτι θά διέλθωμεν τὰς συζητήσεις ἀξιοπρεπῶς καί θά περαιώσωμεν τὰς ἐργασίας μας πρὸς τό συμφέρον καί τὴν δόξαν τῆς φίλης Πατρίδος.

Στη συνέχεια ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Εξωτερικῶν στη διάρκεια της θητείας της κυβέρνησης Δημήτριου Βούλγαρη (1874-1875). Τον επόμενο χρόνο πέθανε.

42. Στυλιανός Κασσιμάτης

1875

Γεννήθηκε στα Κύθηρα το 1818, καταγόμενος από μεγάλη και ονομαστή οικογένεια του νησιού. Σπούδασε νομικά και εργάστηκε αρχικά ως δικηγόρος και στη συνέχεια ως δικαστής.

Έλαβε μέρος για πρώτη φορά στις εκλογές του 1874, οπότε και εκλέχθηκε βουλευτής (1874-1875). Κατά τη σύνοδο της Βουλής δημιουργήθηκαν προβλήματα, λόγω της ανάθεσης της πρωθυπουργίας στο Δημήτριο Βούλγαρη που είχε μειοψηφήσει στις εκλογές. Η κρίση οξύνθηκε, όταν η κυβέρνηση εισήγαγε τον προϋπολογισμό του προηγούμενου έτους για ψήφιση στη Βουλή, ενώ ταυτόχρονα κατέβαλε προσπάθειες δημιουργίας ευνοϊκής γι' αυτήν πλειοψηφίας.

Σε έκτακτη σύνοδο (20 Μαρτίου 1875) η Βουλή, ύστερα από πρόταση και υποστήριξη του Βούλγαρη, εξέλεξε πρόεδρό της το νεοεκλεγέντα Στυλιανό Κασσιμάτη, σε προφανή αντίθεση με την παράδοση του αξιώματος.

Αμέσως μετά ο νεοεκλεγείς πρόεδρος ανέφερε στο Σώμα τα εξής:

Εὐγνωμονῶ, κύριοι, ἐπὶ τῇ ὑψηλῇ τιμῇ, τὴν ὁποίαν μοί ἀπενείματε διὰ τῆς ὑμετέρας ψήφου, θέλω δέ προσπαθήσει νά φανῶ ἄξιος τῆς Ἡμετέρας ἐμπιστοσύνης.

Βλέπων ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τούτῳ πρόσωπα πολὺ ἀνώτερα καὶ χρειόσωνα ἐμοῦ νομίζω, ὅτι ὀφείλω νά ἀποδώσω τὴν ἐκλογὴν εἰς τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας πρεσβεύω πρὸ πολλοῦ, ὅτι ἡ μόνη δυσχέρεια εἰς τὴν ἐντελῆ καὶ ἐπωφελῆ ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος εἶναι μικρὰ τὶς ἀτέλεια τῶν ὀργανικῶν νόμων. Εὐχομαι, κύριοι, ἵνα ἡ ἀτέλεια αὕτη ἐκλείρῃ, διότι τότε τὸ ἀγαθὸν τῆς πατρίδος εἶναι βέβαιον.

Ο Στυλιανός Κασσιμάτης με αυτή του την συμπόρευση με την κυβέρνηση μειοψηφίας του Δημήτριου Βούλγαρη, η οποία ούτε έτσι κατάφερε να διασφαλίσει την πλειοψηφία, συμμετείχε σε διαδικασία που ερχόταν σε αντίθεση με το δημοκρατικό χαρακτήρα του συντάγματος και νομιμοποιούσε τις βασιλικές ακροβασίες. Γι' αυτό συμπεριλήφθη στην ομάδα εκείνη των πολιτικών που κατηγορήθηκαν ως «Στηλίται»⁹ και σύντομα, λόγω της έκτασης που προσέλαβε η εναντίον τους αντίδραση, αναγκάστηκαν να παραδώσουν την εξουσία.

Η προεδρική θητεία του έληξε, έτσι, άδοξα ύστερα από δύο περίπου μήνες, στις 19 Μαΐου 1875.

Στις επόμενες εκλογές δεν έθεσε υποψηφιότητα, αλλά προσπάθησε να δικαιολογήσει τη στάση του και εξέδωσε (1876), στην Ερμούπολη, ένα φυλλάδιο με τίτλο *Έκθεσις ητιολογημένη περί της νομιμότητος των κατά την 30ήν Νοεμβρίου 1874 και 19ην Μαρτίου 1875 συμβάντων εν τη Βουλή*. Ωστόσο, οι απόψεις που καταγράφονται σε αυτό δύσκολα δικαιολογούν τη στάση του στα δυσάρεστα γεγονότα της περιόδου εκείνης.

Στη συνέχεια, με την υποστήριξη των πολιτών των Κυθήρων, εκλέχθηκε άλλες δύο φορές βουλευτής (1879-1881 και 1882-1885).

Πέθανε το 1895 στη Νάπολη της Ιταλίας και ενταφιάστηκε στα Κύθηρα.

9. Τα ονόματα των βουλευτών που είχαν συμπαράταχθεί με το Δημήτριο Βούλγαρη καταγράφηκαν στις εφημερίδες της εποχής σε στήλη, με αναφορά στην ανάλογη συνήθεια των χρόνων της αρχαιότητας, όταν επρόκειτο να καταγγεληθούν έγκομες ενέργειες.

Στυλιανός Κασσιμάτης

43. Σωτήριος Σωτηρόπουλος

1878-1879

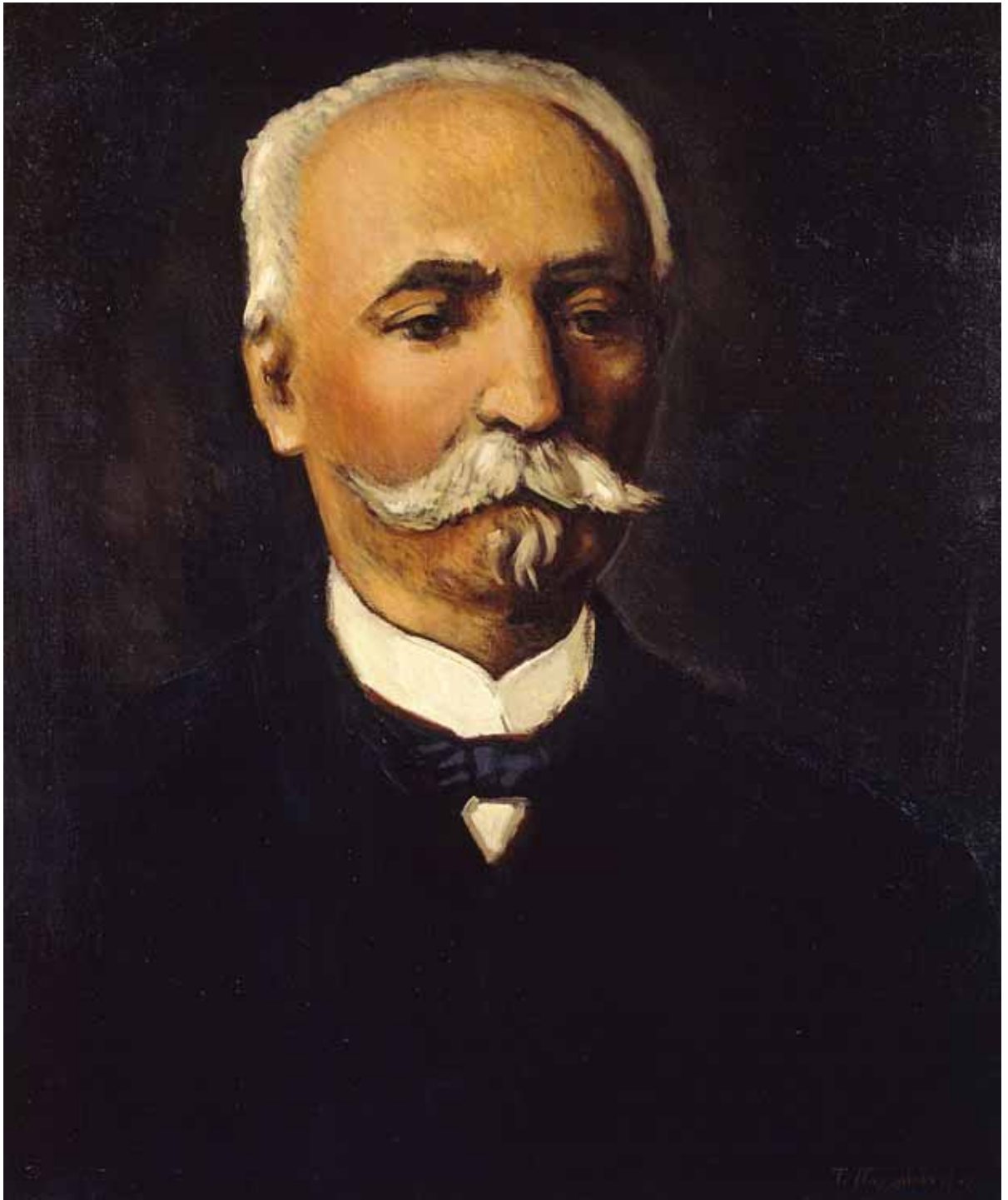
1879-1880

Γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1831, όπου και πέρασε τα παιδικά του χρόνια. Αργότερα, πήγε στην Αθήνα για να σπουδάσει νομικά, αλλά διέκοψε τη φοίτησή του λόγω ασθένειας. Παράλληλα ασχολήθηκε με τα οικονομικά, τα οποία και μελετούσε διαρκώς σε πρακτικό επίπεδο.

Το 1853 ανέλαβε θέση οικονομικού εφόρου και θήτευσε σε διάφορες επαρχιακές πόλεις. Το 1856 έγινε τμηματάρχης (α' τάξεως) και στη συνέχεια γενικός γραμματέας του Τμήματος Τελωνείων. Στη θέση αυτή διακρίθηκε ιδιαίτερα, μια και συνέταξε νέο τελωνειακό κανονισμό και αναδιοργάνωσε την υπηρεσία. Μία από τις σημαντικότερες δημόσιες τοποθετήσεις του εκείνη την περίοδο ήταν η κριτική που άσκησε στο ισχύον τότε σύστημα της δεκάτης. Με δική του εισήγηση προωθήθηκε και τελικά ψηφίστηκε ο νόμος που αφορούσε τα οικόπεδα της Πάτρας. Για τις υπηρεσίες του στις θέσεις αυτές έλαβε ως τιμητική διάκριση τον Αργυρό Σταυρό του Σωτήρος. Ο βασιλιάς Όθωνας τον εκτιμούσε πολύ για τις ικανότητές του στα οικονομικά.

Με την ενεργό πολιτική ασχολήθηκε μετά την έξωση του Όθωνα, όταν εξελέγη πληρεξούσιος Τριφυλλίας κατά την Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862-1864).

Χρημάτισε υπουργός Οικονομικών στη βραχύβια κυβέρνηση του ναυάρχου Κωνσταντίνου Κανάρη (1864-1865). Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Κανάρη, διορίστηκε πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αλλά δεν αποδέχθηκε τη θέση αυτή, αφού προτίμησε να θέσει υποψηφιότητα για βουλευτής. Πράγματι, στις εκλογές της 14ης Μαΐου 1865 εκλέχθηκε με άνετη πλειοψηφία στην περιοχή καταγωγής του, την οποία εκπροσώπησε κατ' επανάληψη στην εθνική αντιπροσωπεία την τριακονταετία 1865-1895.

Σωτήριος Σωτηρόπουλος

Κατά τη διάρκεια της πρώτης βουλευτικής του θητείας, το 1866, είχε τη μοναδική εμπειρία να απαχθεί από ληστές και να ζήσει μαζί τους 36 ημέρες. Απελευθερώθηκε τελικά μετά την καταβολή λύτρων ύψους 60.000 δραχμών. Την εμπειρία του αυτή την εξέθεσε σε βιβλίο με τίτλο *Τριάντα ἔξ ἡμερῶν αἰχμαλωσία καὶ συμβίωσις μετὰ ληστῶν*, το οποίο έκανε ιδιαίτερη εντύπωση.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε συνολικά δύο φορές. Την πρώτη φορά στη συνεδρίαση της 18ης Οκτωβρίου 1878 και τη δεύτερη στη συνεδρίαση της 29ης Νοεμβρίου 1879.

Αμέσως μετά την εκλογή του για δεύτερη φορά στην προεδρία του Σώματος απευθύνθηκε προς αυτό ως εξής:

Καταλαμβάνων τήν ἔδραν τοῦ Προέδρου, εἰς τήν ὁποίαν ἡ ψῆφος Σας μέ ἀνεβίβασε, Σᾶς ἐκφράζω, κύριοι συνάδελφοι, τήν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου διά τήν ὑψηλὴν τιμὴν, μέ τήν ὁποίαν με περιεβάλατε ἀναθέσαντές μοι τήν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ Σώματος.

Ἐάν, ἀξιωθείς καὶ ἄλλοτε τῆς τιμῆς ταύτης, ἡδυνήθην νά δικαιώσω κατά τι τήν ἐκλογὴν μου, τοῦτο ὀφείλεται κυρίως εἰς τήν συνδρομὴν, τήν ὁποίαν οἱ τότε συνάδελφοί μου μοί ἐχορήγησαν, καὶ τήν προσοχήν, μεθ' ἧς εἶχον τήν καλωσύνην νά ἀκούωσι τὰς παρατηρήσεις μου.

Μηδόλως ἀμφιβάλλων, ὅτι θέλω τύχει καὶ κατά τήν παροῦσαν Σύνοδον τῆς αὐτῆς προσοχῆς καὶ ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους πάντων ὑμῶν, θέλω καταβάλει τό ἐπ' ἐμοὶ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐκπληρώσω ὅσον ἔνεστι ἀκριβῶς καὶ ἀμερολήπτως τὰ καθήκοντα τῆς θέσεως, τήν ὁποίαν μοί ἐνεπιστεύθητε.

Πολλά καὶ σπουδαῖα εἶναι, κύριοι, τὰ ἔργα, ἅτινα κατά τήν δοθεῖσαν διά τοῦ Βασιλικοῦ λόγου ἐπαγγελίαν, πρόκειται νά ὑποβληθῶσιν ὑπό τῆς κυβερνήσεως εἰς τήν κρίσιν ὑμῶν· οὐκ ὀλίγα δέ τοιαῦτα θέλουνσι βεβαίως προταθῆ καὶ παρὰ βουλευτῶν. Ὅπως δέ πάντα ταῦτα μελετηθῶσι καὶ συζητηθῶσι προσηκόντως, ἐπιτρέψατέ μοι νά σᾶς ὑπομνήσω, ὅτι ὀφείλομεν νά ἐργαζώμεθα ἀδιαλείπτως καὶ ἐνδελεχῶς καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τῆς Συνόδου, ἀγορεύοντες δέ φειδόμεθα τοῦ χρόνου, ὡς πράγματος σπουδαίου καὶ πολυτίμου.

Ἀποτεινόμενος πρὸς ἄνδρας, οἵτινες πρὸ μικροῦ κατέλιπον τὰς ἐπαρχίας καὶ διατελοῦσιν ἐν πλήρει γνώσει τῶν εὐχῶν καὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ, θεωρῶ περιττόν νά προσθέσω, ὅτι ἔχομεν καθήκον ἅπαντες νά μερμηνήσωμεν σπουδαίως καὶ ἐν ὁμονοίᾳ περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν εὐχῶν καὶ περὶ θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τούτων, διότι οἱ συμπολιταί μας, οἵτινες μᾶς ἀπέστειλαν ἐνταῦθα, θέλουνσι μᾶς κρίνει αὐστηρῶς, ἐάν δεῖξωμεν κατά τοῦτο τήν ἐλαχίστην ἀδιαφορίαν.

Ἐπικαλούμενος τήν ἀδερφικὴν συνδρομὴν σας, ἀναλάμβω μετὰ θάρρους τὰ καθήκοντά μου.

Συντασσόταν πολιτικά με τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο, του οποίου ήταν και προσωπικός φίλος, αναλαμβάνοντας σχεδόν σε όλες τις κυβερνήσεις του το Υπουργείο Οικονομικών (1865, 1870-1871, 1875-1876, 1880-1882). Διετέλεσε, επίσης, υπουργός Δικαιοσύνης (1880).

Κατά τα χρόνια της θητείας του στο Υπουργείο Οικονομικών υπήρξε αυστηρός και ακέραιος. Προσπάθησε να περιορίσει τις δημόσιες δαπάνες και να αυξήσει τα έσοδα του κράτους χωρίς να επιβάλει πρόσθετη φορολογική επιβάρυνση στους πολίτες. Πέτυχε τη μερική έστω επίλυση του μεγάλου προβλήματος (από τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια) της διανομής της εθνικής γης σε εκείνους που την καλλιεργούσαν. Επιπλέον, καταπολέμησε τα φαινόμενα των καταχρήσεων και της διαφθοράς στη διαχείριση του δημοσίου χρήματος. Ενδεικτικά αναφέρεται η από μέρους του αποκάλυψη του ελλείμματος στο δημόσιο ταμείο της Θήβας και η παραπομπή των υπευθύνων στη δικαιοσύνη.

Μετά το θάνατο του Κουμουνδούρου πολιτεύτηκε ως ανεξάρτητος, μη δεχόμενος να συμπαραταχθεί με άλλες πολιτικές δυνάμεις που επιδίωκαν τη συνεργασία μαζί του. Στις εκλογές του 1887 συμμετείχε επικεφαλής δικής του κοινοβουλευτικής ομάδας, που εξέλεξε μάλιστα εννέα βουλευτές. Αντιπολιτεύτηκε το Χαρίλαο Τρικούπη και στήριξε αρχικά το Θεόδωρο Δηλιγιάννη, όταν όμως ο δεύτερος ανέλαβε την Κυβέρνηση, διαφώνησε με την πολιτική του και διαχώρισε τη θέση του, ιδρύοντας το “τρίτο κόμμα”.

Στις επόμενες εκλογές, υπό την πίεση των δύο μεγάλων κομμάτων, απέτυχε να εκλεγεί. Όταν όμως, αργότερα, η κυβέρνηση Τρικούπη παραιτήθηκε κάτω από το βάρος της οικονομικής χρεωκοπίας, ο βασιλιάς του ανέθεσε το σχηματισμό κυβέρνησης (Μάιος-Οκτώβριος 1893) σε συνεργασία με το Δημήτριο Ράλλη, στην οποία κράτησε και τη διεύθυνση του Υπουργείου Οικονομικών. Η κατάσταση, ωστόσο, ήταν εξαιρετικά δύσκολη και έγινε ακόμα δυσκολότερη με την παραίτηση πολλών δυσαρεστημένων κρατικών λειτουργών. Μην καταφέροντας ο ίδιος να ελέγξει τη δυσχερή οικονομική κατάσταση, παραιτήθηκε και αποσύρθηκε από τη δημόσια ζωή του τόπου.

Πέθανε στην Αθήνα το 1897, έχοντας αναγνωριστεί από φίλους και εχθρούς ως «πατριάρχη των οικονομολόγων».

44. Νικόλαος Παπαμχαλόπουλος

1879

Γεννήθηκε το 1827 στο χωριό Χάρακας της επαρχίας Επιδαύρου Λιμυρίας. Δεν πραγματοποίησε συστηματικές σπουδές σε πανεπιστήμιο, αλλά ήταν αυτοδίδακτος με έμφυτη ρητορική ικανότητα στο γράψιμο.

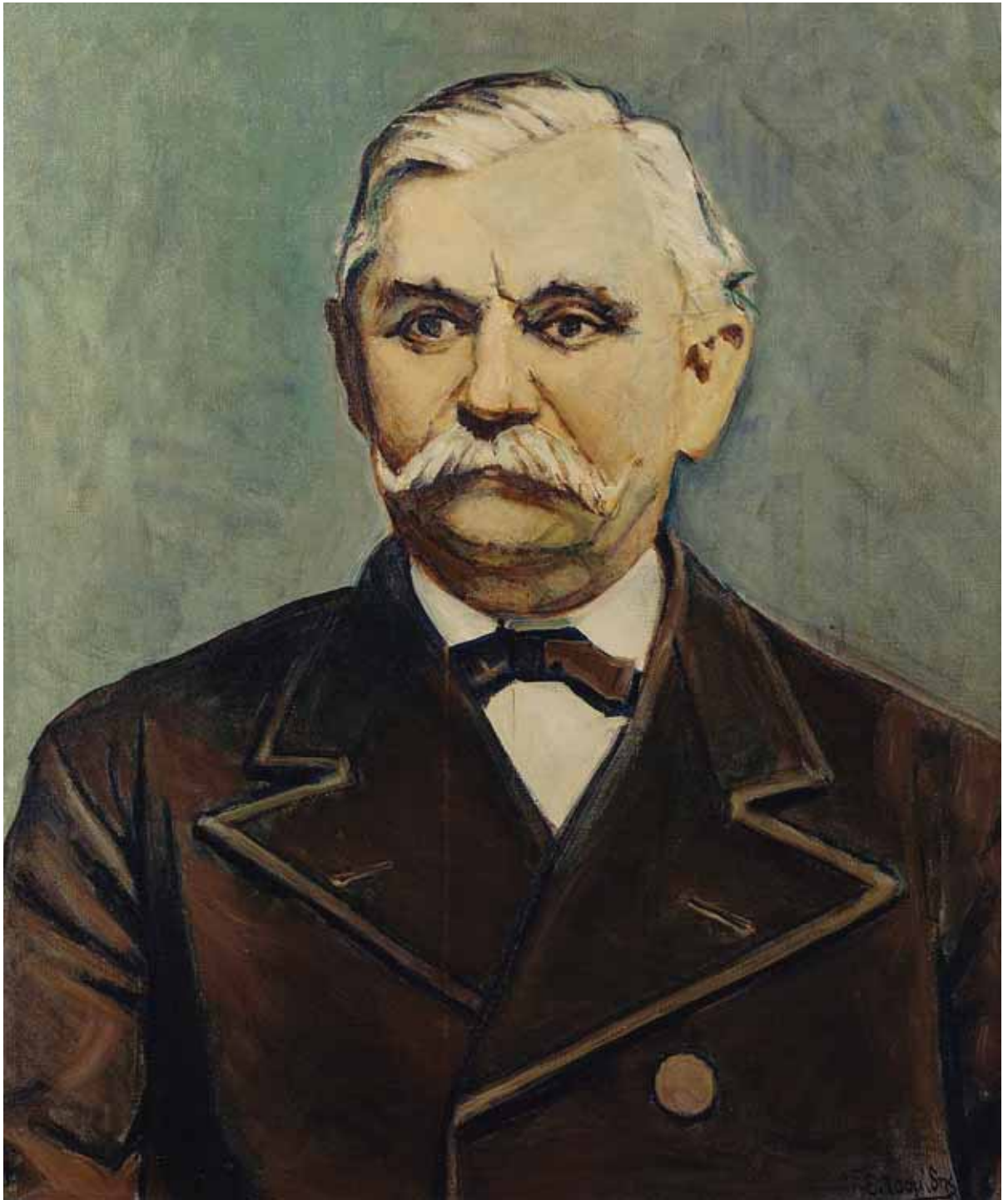
Από νεαρή ηλικία (μόλις 21 ετών) αναμίχθηκε ενεργά στην πολιτική δραστηριότητα, πολιτευόμενος στην επαρχία του. Έπειτα από προσπάθειες οκτώ ετών, εκλέχθηκε βουλευτής το 1856 και, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, εκλέχθηκε γραμματέας της Βουλής επί προεδρίας Αλέξανδρου Κοντόσταυλου.

Εκλέχθηκε πάλι πληρεξούσιος της ιδιαίτερης πατρίδας του στις εκλογές του 1859, υιοθετώντας μια αντιδυναστική πολιτική κατεύθυνση και επιλογή, με συνέπεια να δέχεται έντονη κριτική από την κυβέρνηση. Ως αντιοθωνικός συμμετείχε στην επανάσταση του 1862, πολιτεύτηκε όμως με μετριοπάθεια και σεβασμό προς τους θεσμούς. Ήταν πάντοτε αντίθετος προς κάθε μορφής βιαιότητες.

Εξελέγη πληρεξούσιος στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862-1864) και διετέλεσε αντιπρόεδρος του Σώματος (Οκτώβριος 1863 - Ιανουάριος 1864) επί προεδρίας Ιωάννη Μεσσηνέζη.

Το 1865 επανεξελέγη βουλευτής και τάχθηκε στην αντιπολίτευση, μην κάνοντας αποδεκτή πρόταση για υπουργοποίησή του. Παρέμεινε στα βουλευτικά έδρανα επί μακρόν έως το 1888, ενώ στη συνεδρίαση της 6ης Ιουλίου 1879 εκλέχθηκε στη θέση του προέδρου της Βουλής, για μικρό χρονικό διάστημα έως τη λήξη της Ζ' περιόδου.

Αμέσως μετά, απευθυνόμενος στους βουλευτές ανέφερε τα ακόλουθα:

Νικόλαος Παπαμιχαλόπουλος

Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριοι συνάδελφοι, διὰ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην, μέ τὴν ὁποίαν εὐηρεστήθητε νά μέ περιβάλητε. Κατά τό βραχυχρόνιον διάστημα τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς θέλω προσπαθήσει νά ἐκτελέσω τά καθήκοντα τοῦ Προέδρου αὐτῆς μετ' ἀμεροληψίας καί εὐθύτητος, ἅμα δέ καί αὐστηρότητος· ἀλλά πρὸς τοῦτο ἔχω ἀνάγκην τῆς ὑμετέρας συνδρομῆς καί ὑποστηρίξεως, τὴν ὁποίαν πέποιθα ὅτι θέλετε μοί χορηγήσει.

Συνεργαζόταν με το Δημήτριο Βούλγαρη και συμμετείχε σε δύο κυβερνήσεις υπό την πρωθυπουργία του, αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση του Υπουργείου Οικονομικών (1871-1872, 1874-1875). Επί πρωθυπουργίας Αλέξανδρου Κουμουνδούρου, ανέλαβε υπουργός Εσωτερικών (1877), Οικονομικών (1878) και προσωρινά Δικαιοσύνης. Λίγο αργότερα, το 1880, ανέλαβε ταυτόχρονα τα χαρτοφυλάκια των υπουργείων Οικονομικών, Εσωτερικών και Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, στη νέα κυβέρνηση Κουμουνδούρου, ενώ το 1881 ανέλαβε ξανά υπουργός Εσωτερικών και προσωρινά Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως σε κυβέρνηση του ιδίου. Λίγο αργότερα, διετέλεσε και πάλι υπουργός Εσωτερικών (1885-1886) σε κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, τη φορά αυτή.

Το 1886 έλαβε από το Γεώργιο Α' την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης (29 Απριλίου 1886) υπό την προεδρία του, αλλά σύντομα κατέθεσε την εντολή αυτή ύστερα από διαφωνία του με το Στέμμα.

Θεωρείται πως με πρωτοβουλία του ξεκίνησε η κατασκευή του Ισθμού της Κορίνθου.

Πέθανε στις 18 Αυγούστου 1888 στην Κηφισιά σε ηλικία 61 ετών.

45. Σπυρίδων Βαλαωρίτης

1882-1883

Γόνος της γνωστής οικογένειας των Ιονίων νήσων, εξάδελφος του ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, γεννήθηκε στη Λευκάδα το 1819 και σπούδασε νομικά στην Ιόνιο Ακαδημία και στο Παρίσι. Επιστρέφοντας στην ιδιαίτερη πατρίδα του ασχολήθηκε με τα κοινά και εκπροσώπησε τη Λευκάδα στην Ιόνιο Βουλή. Μετά την 23η Σεπτεμβρίου 1863 συμμετείχε ως πληρεξούσιος Λευκάδος στις εργασίες της Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσης.

Μετά την ένωση των Ιονίων νήσων με τον εθνικό κορμό (1864), εκλέχθηκε βουλευτής Λευκάδος, εκπροσωπώντας την ιδιαίτερη πατρίδα του στην εθνική αντιπροσωπεία σχεδόν αδιαλείπτως έως το 1885.

Στην κυβέρνηση Μπενιζέλου Ρούφου ανέλαβε το Υπουργείο Εξωτερικών (1866) και στη συνέχεια για σύντομο διάστημα το Υπουργείο Οικονομικών (1868-1869) στην κυβέρνηση Δημήτριου Βούλγαρη. Το Δεκέμβριο 1869 επανήλθε στο Υπουργείο Εξωτερικών, συμμετέχοντας στην κυβέρνηση Θρασύβουλου Ζαΐμη (1869-1870).

Από το 1875 υπηρέτησε ως πρέσβης της Ελλάδας στο Λονδίνο, στη Στοκχόλμη και στην Κοπεγχάγη.

Το 1881 επανεξελέγη βουλευτής, συντασσόμενος με το Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος ήταν και ο νικητής των εκλογών. Διαθέτοντας σημαντικό κύρος, εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής δύο φορές και άσκησε τα καθήκοντά του για έναν περίπου χρόνο συνολικά. Πρώτη φορά εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 26ης Φεβρουαρίου 1882.

Αμέσως μετά ανέφερε απευθυνόμενος στο Σώμα:

Καταλαμβάνων, κύριοι, τήν ἔδραν τοῦ προέδρου, εἰς τήν ὁποίαν ἡ

ψηφός σας μέ ανύψωσε, πρέπει νά έκφράσω τήν εὐγνωμοσύνην μου διά τήν τιμήν, μέ τήν ὁποίαν μέ περιεβάλετε· ἐστé δέ βέβαιοι, ὅτι θέλω καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἀμερολήπτως ὁδηγήσω τάς ἐργασίας τῆς Βουλῆς. Παρακαλῶ δ' ἐπίσης τούς κ.κ. βουλευτάς νά μέ ὑποστηρίξωσιν εἰς τήν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μου, ἐπειδή ἐν ταῖς δειναῖς, περιστάσεσιν, εἰς τάς ὁποίας εὐρισκόμεθα, ἐλπίζω, ὅτι ἡ Βουλή θέλει ἀκαμάτως ἐργασθῇ πρὸς βελτίωσιν τῶν κοινῶν. Ἐστé βέβαιοι, ὅτι θέλω πράξει ὅ,τι εἶναι δυνατόν· ἀλλά, νομίζω, ὅτι δυσκόλως θά φθάσωμεν ἄνευ τῆς συμπράξεώς σας.

Επανεξελέγη πρόεδρος τῆς Βουλῆς στη συνεδρίαση τῆς 25ης Οκτωβρίου 1882.

Πέθανε στίς 30 Ιουλίου 1887 στην Αθήνα και ἐνταφιάστηκε στην ιδιαίτερη πατρίδα του τη Λευκάδα.

Σπυρίδων Βαλαωρίτης

46. Πάυλος Καλλιγάς

1883-1885

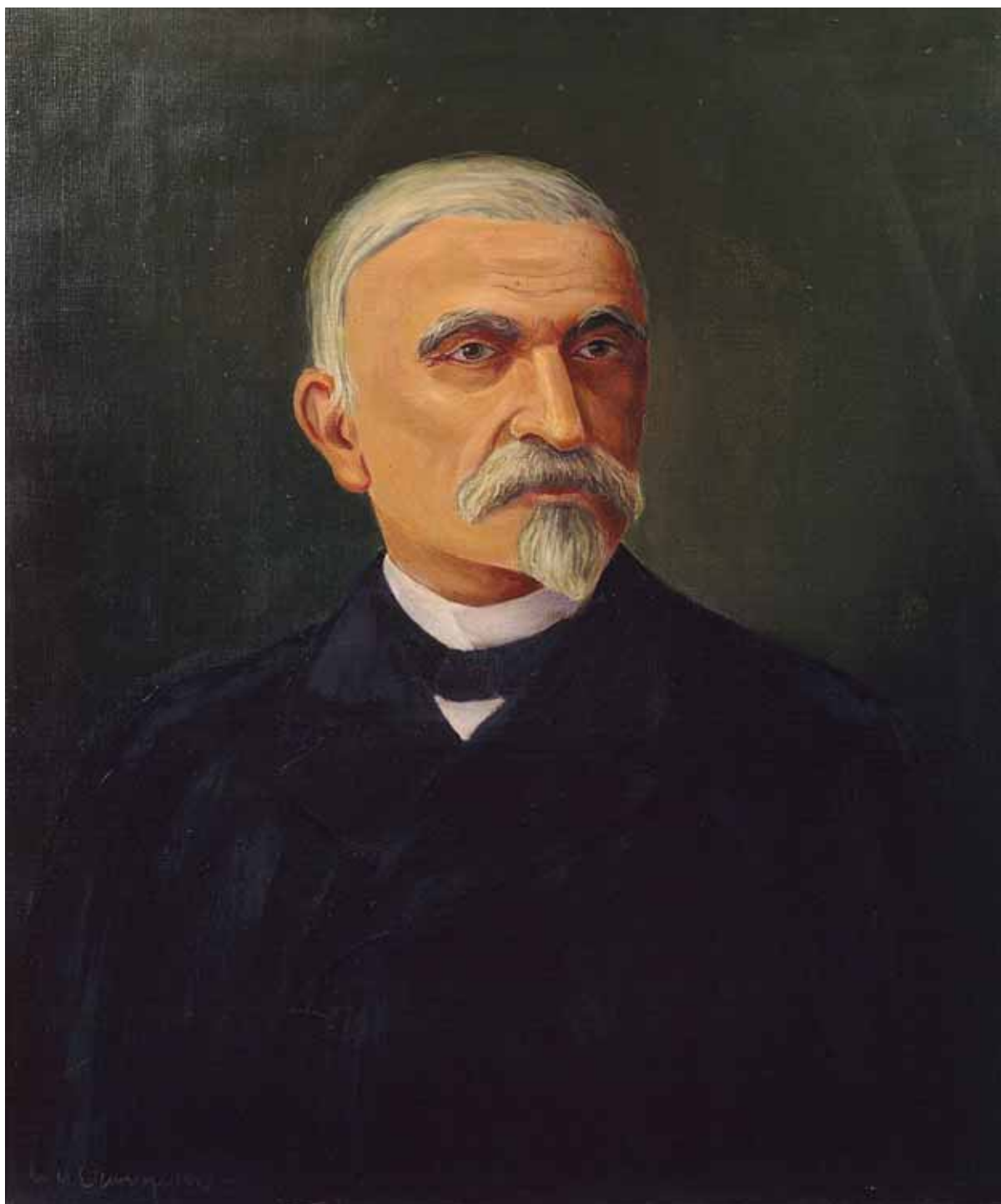
Πολιτικός και λόγιος. Γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1814 και σπούδασε νομικά σε πανεπιστήμια της Γερμανίας. Ήρθε στην Ελλάδα και όταν ιδρύθηκε η Νομική Σχολή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1837, διορίστηκε υφηγητής του Φυσικού Δικαίου και αργότερα καθηγητής του Ρωμαϊκού Δικαίου. Συγκρούστηκε όμως με την κυβέρνηση Ιωάννη Κωλέττη και απολύθηκε από το Πανεπιστήμιο το 1845.

Υπηρέτησε για ένα διάστημα στο δικαστικό σώμα (1851-1859), ενώ έλαβε μέρος ως πληρεξούσιος Αττικής στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862). Στη συνέχεια, διετέλεσε τρεις φορές υπουργός Εξωτερικών (1863-1864) και από μία φορά Δικαιοσύνης και Εκκλησιαστικών (1865). Αργότερα, συντασσόμενος με το κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη εκλέχθηκε βουλευτής Αττικής το 1879 και το 1883 διετέλεσε υπουργός Οικονομικών. Ωστόσο, το Μάιο του 1883 παραιτήθηκε από τη θέση του υπουργού Οικονομικών, μη ανεχόμενος τον τρόπο με τον οποίο ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης αντιμετώπιζε τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησής του. Το νομοθετικό έργο του υπουργείου αυτού, κατά την περίοδο που ο Καλλιγάς ήταν υπουργός, υπήρξε αξιολογότερο. Μεταξύ των άλλων επέβαλε φόρο στην κατανάλωση ζύθου και οινοπνευματωδών ποτών.

Διαθέτοντας μεγάλο κύρος, εκλέχθηκε δύο φορές πρόεδρος της Βουλής. Πρώτη φορά εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 4ης Νοεμβρίου 1883.

Αμέσως μετά την εκλογή του αναφέρθηκε ως εξής προς τους βουλευτές:

Ἐνῶ ἐπείγομαι νά ἐκφράσω τήν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μέ ἐτίμησαν διὰ τῆς ψήφου των, ἀναβιβάσαντές με εἰς τό ὑψηλόν τοῦ προέδρου ἀξίωμα, ἐξ ἄλλου λυποῦμαι, ὅτι μοί ἀνετέθησαν καθήκοντα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών μου. Ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀδυνα-

Παύλος Καλλιγας

μίας μου ἐξήτησα ν' ἀποτρέψω τό δυσβάστακτον τοῦτο δι' ἐμέ φορτίον ἀλλ' ἀπέτυχον. Διά τῆς ἀνοχῆς καί τῆς συνδρομῆς ὅλων ὑμῶν ἐλπίζω ἴσως νά δυνηθῶ νά διεξαγάγω τό δυσχερές ἔργον τῆς διευθύνσεως τῶν συζητήσεων. Ἐν τῇ φύσει τῶν πολιτικῶν σωμάτων ἔγκειται ἡ διάστασις τῶν γνωμῶν· ἡ δικαία ἀξιώσις ἐκάστης αὐτῶν εἶνε ν' ἀκουσθῇ, νά ἐκθέσῃ τὰς ἰδέας τῆς καί νά ἐξελίξῃ ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα, ὅσα ἔχει ὑπέρ ἐαυτῆς, ὥστε διά τῆς πειθοῦς νά νικήσῃ. Ἐν τῇ εὐγενεῖ ταύτῃ πάλιν ὁ μόνος ἀμερόληπτος διαιτητής εἶνε ὁ ἡμέτερος κανονισμός, ὅστις προστατεύει τόν λόγον καί τήν ἐλευθερίαν τῶν συζητήσεων. Ἐλπίζω, ὅτι θέλετε συμπράξαι μετ' ἐμοῦ, ὥστε διά τῆς ἀκριβοῦς καί πιστῆς τηρήσεως τοῦ κανονισμοῦ νά διεξέλθωμεν πρεπόντως τό δυσχερές ἔργον, τό ὁποῖον εἰς ἡμᾶς ἐπίκειται.

Για δεύτερη φορά εκλέχθηκε στο αξίωμα του προέδρου της Βουλῆς στη συνεδρίαση της 8ης Νοεμβρίου 1884, ὁπότε και απευθύνθηκε πρὸς τὸ Σώμα ὡς εξής:

Διττῶς εὐγνωμονῶ διά τήν ἀπονεμηθεῖσάν μοι τιμὴν τῆς προεδρείας τοῦ νομοθετικοῦ τούτου σώματος. Τό κατ' ἐπανάληψιν δεῖγμα τῆς ἐξαιρέτου ὑμῶν ἐμπιστοσύνης μέ ἐνθαρρύνει νά πιστεύω, ὅτι δέν ἀπεδοκιμάσθῃ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἡδυνήθην νά ἐκπληρώσω ἐν τῇ ληξιάσῃ συνόδῳ τὰ δυσχερῆ καθήκοντα τοῦ προέδρου. Ἐλπίζω καί πάλιν νά τύχῃ τῆς συμπτώξεως ὅλων ὑμῶν πρὸς πλήρη ἐφαρμογὴν τοῦ κανονισμοῦ. Τό ἔθνος ἔχει ἀνάγκην νά φωτισθῇ περὶ τῶν μεγάλων αὐτοῦ συμφερόντων. Ἐκ τῆς πάλιν τῶν γνωμῶν καί ἐκ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου θέλει ἀντλήσει τήν πεποίθησιν περὶ τῆς ὀρθοτέρας γνώμης, ποῦ κεῖται ἡ ἀλήθεια. Ἔτι μᾶλλον ἔχομεν ἀνάγκην εὐρύτερων συζητήσεων κατὰ τήν σύνοδον ταύτην, διότι σὺν αὐτῇ λήγει καί ἡ ἡμετέρα ἐντολή· μέλλοντες δέ νά καταθέσωμεν αὐτήν, ἔχομεν συμφέρον νά πείσωμεν, ὅτι εὐόρκως ἐξεπληρώσαμεν τό ἡμέτερον καθήκον.

Στη συνέχεια, ολοκλήρωσε την επαγγελματική του σταδιοδρομία ὡς υποδιοικητῆς τῆς Εθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἀρχικά και ὡς διοικητῆς τῆς κατόπιν (1890-1896).

Σε φυλλάδιο με τίτλο *Ἡ ἐξάντλησις τῶν κομμάτων*, ἥτοι ἠθικά γεγονότα τῆς κοινωνίας μας, ἀνέλυσε τὴν κατάστασι καὶ υπέδειξε αὐτὰ που κατὰ τὴ γνώμη του ἔπρεπε νὰ συμβοῦν γιὰ νὰ προοδεύσῃ ἡ χώρα. Τὸ κείμενο ἐκεῖνο συμπεριλαμβάνει ουσιαστικὰ ολόκληρο πρόγραμμα κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θέσεων τοῦ συντάκτη του. Σε ἄλλη σχετικὴ ἀρθρογραφία τοῦ ἐθίγε τὴν τυραννία τῶν κοινοβουλευτικῶν πλειοψηφιῶν σε βάρος τῶν μειοψηφιῶν καὶ καυτηριοῦσε τὸν τρόπο διεξαγωγῆς τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν.

Πέθανε το 1896 αφήνοντας πλούσιο επιστημονικό αλλά και λογοτεχνικό έργο. Το μυθιστόρημά του *Θάνος Βλέκας* θεωρείται το πρώτο νεοελληνικό μυθιστόρημα.

47. Αντώνιος Ρικάκης

1885-1886

Γεννήθηκε το 1824 στα αγγλοκρατούμενα Κύθηρα, κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα, από Κρητικούς που είχαν καταφύγει στο νησί. Στη συνέχεια σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αφού άσκησε για ένα διάστημα τη δικηγορία, εντάχθηκε στο δικαστικό σώμα ως εισαγγελικός λειτουργός στην Πάτρα. Στη συνέχεια παραιτήθηκε για να επανέλθει στη δικηγορία.

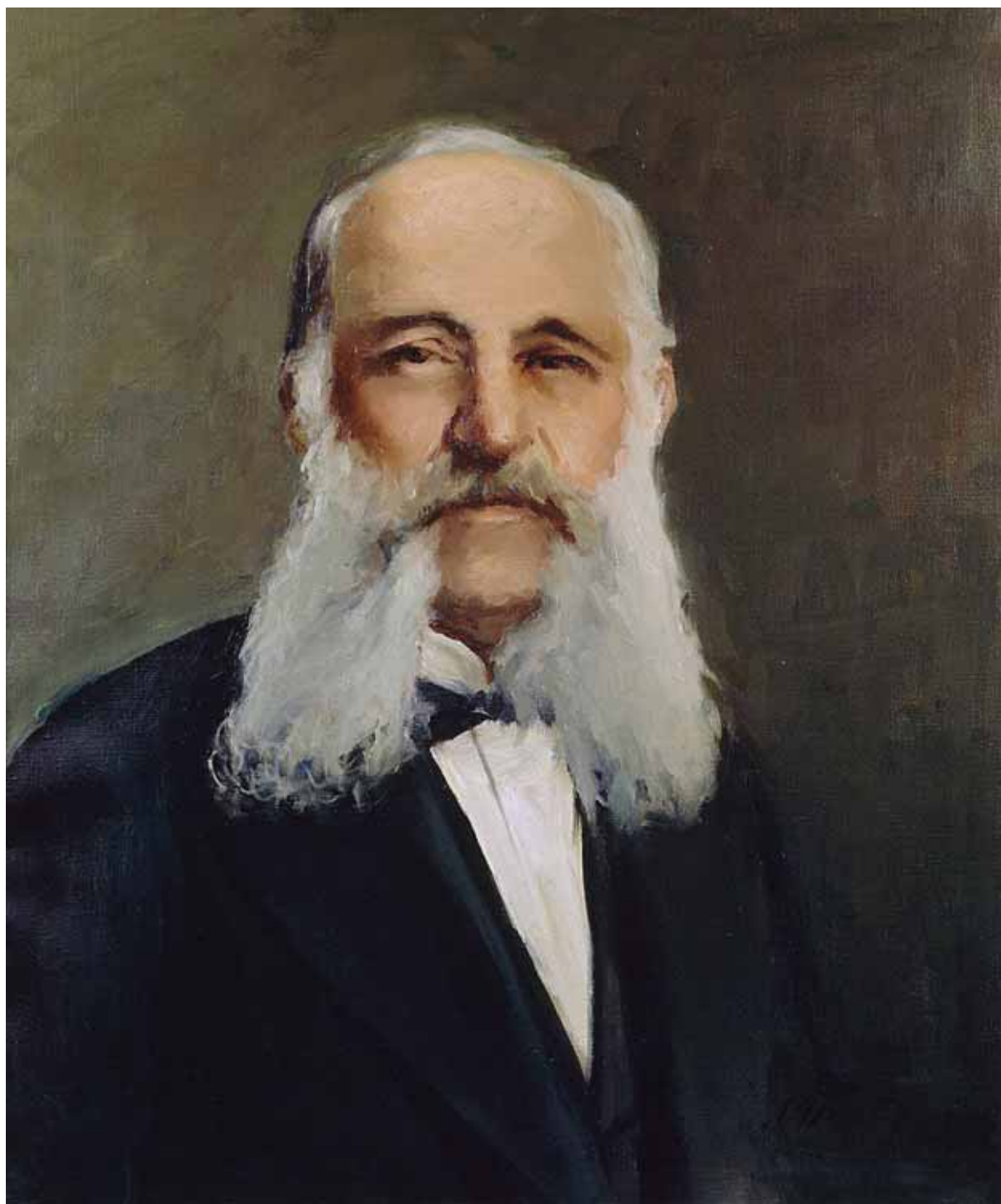
Από το 1861 άρχισε να πολιτεύεται και εξελέγη βουλευτής Πατρών, καθώς και γραμματέας της Βουλής επί προεδρίας Ανάργυρου Χατζηαναργύρου. Την περίοδο από το 1875 έως το 1902 επανεξελέγη αρκετές φορές βουλευτής Αχαΐας και Ήλιδος.

Ανέλαβε καθήκοντα στα υπουργεία Δικαιοσύνης και Εξωτερικών στις κυβερνήσεις Αλέξανδρου Κουμουνδούρου της περιόδου 1881-1882.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 12ης Οκτωβρίου 1885. Αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε προς τους βουλευτές τα εξής:

Ἐκφράζω πρὸς ὑμᾶς τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἣς μέ ἡξιώσατε, ἀναβιβάσαντές με εἰς τὸ ὑψηλὸν του Προέδρου ἀξίωμα.

Αἱ κατὰ τὴν παροῦσαν ἔκτακτον σύνοδον ἐργασίαι ἡμῶν ἀναγγέλλονται ὡς ἀποβλέπουσαι εἰς μεγάλα τοῦ ἔθνους συμφέροντα· πέπεισμαι δέ, ὅτι κατὰ τὰς παρούσας τῆς πατρίδος περιστάσεις, θέλει ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ ἔθνικῳ τούτῳ συνεδρίῳ πνεῦμα συμπνοίας, ἐφ' ᾧ αἰέποτε ἐν παρομοίοις καιροῖς οἱ Ἕλληνες διακρίθημεν, καὶ ὅτι τὰ χορηγηθησόμενα ὑπὸ τῆς Βουλῆς μέσα θέλουσιν ἐνισχύσει τὴν κυβέρνησιν, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὸ πατριωτικὸν ἔργον τοῦ νὰ προστατεύσῃ ἀποτελεσματικῶς τὰ διακινδυνεύοντα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Αντώνιος Ριζάκης

Τό ἐπ' ἐμοί, κύριοι συνάδελφοι, θέλω προσπαθήσει νά δικαιώσω τήν ὑμετέραν ἐκλογήν, τηρῶν ἀκριβῶς τάς διατάξεις τοῦ κανονισμοῦ καί ἐκτελῶν πιστῶς τάς ὑμετέρας ἀποφάσεις· πρὸς τοῦτο ἐπικαλοῦμαι τήν τόσον δι' ἐμέ πολύτιμον συνδρομήν ὑμῶν.

Πέθανε στην Αθήνα στις 16 Ιουλίου 1909.

48. Στέφανος Στεφανόπουλος

1886

Γεννήθηκε στο χωριό Δίβρη της Ηλείας το 1820. Ήταν γόνος της μεγάλης οικογένειας των Στεφανόπουλων, η οποία είχε αναδείξει πολλούς σημαντικούς άνδρες είτε ως οπλαρχηγούς είτε ως προύχοντες της περιοχής.

Πολιτεύτηκε πολύ νέος, σε ηλικία 24 ετών και εκλεγόταν συνεχώς από το 1844 έως το θάνατό του. Κατά την Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (1862-1864) ήταν πληρεξούσιος Ηλείας, την οποία εκπροσώπησε στη Βουλή σχεδόν αδιάλειπτως έως το 1890.

Αρχικά συνέπραττε με τον Ιωάννη Κωλέττη. Αργότερα όμως συνδέθηκε με το Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος και τον υπέδειξε για τη θέση του προέδρου της Βουλής. Προηγουμένως είχε εκλεγεί τρεις φορές αντιπρόεδρος του Σώματος (1861, 1865, 1866).

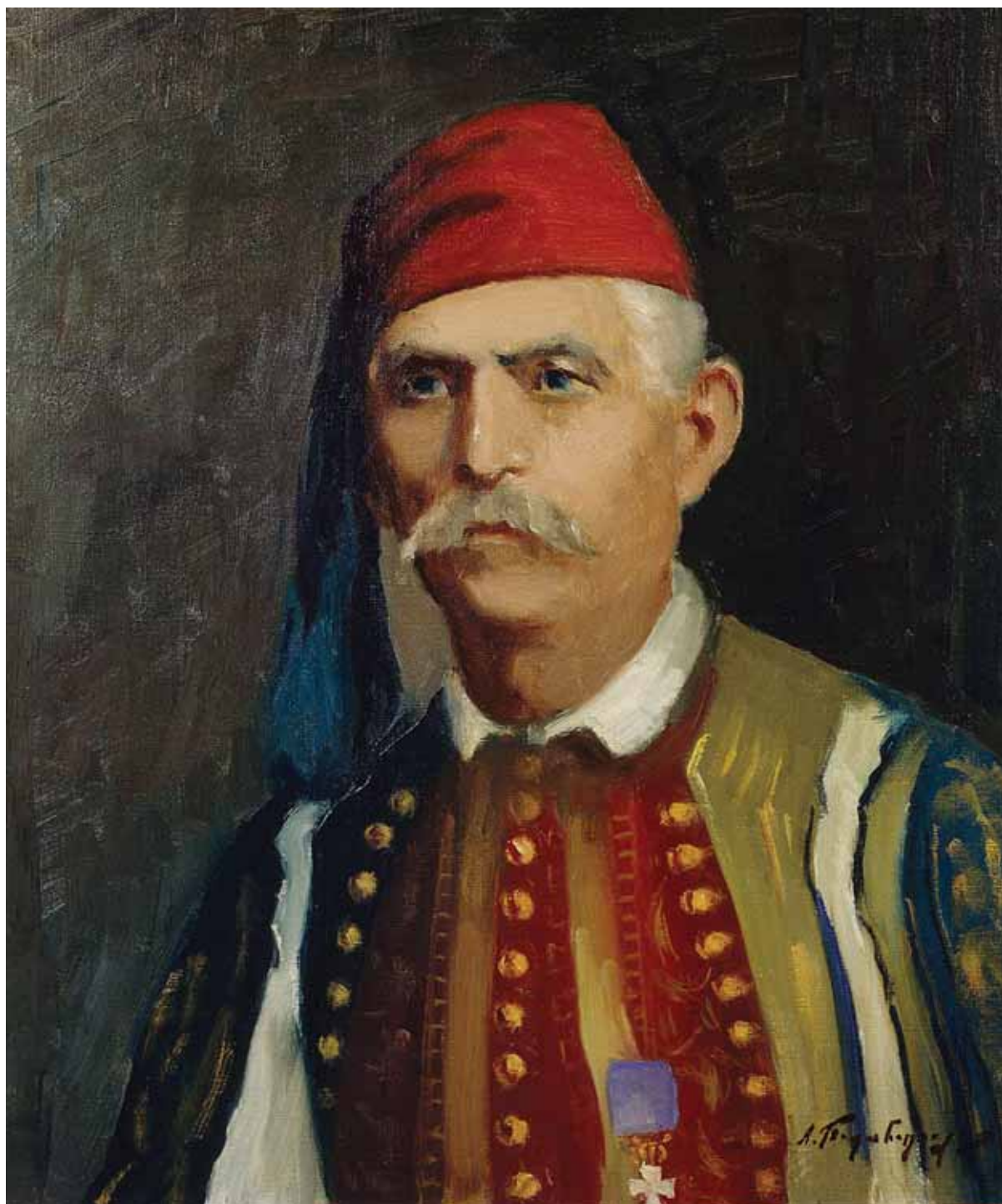
Στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής εξελέγη στη συνεδρίαση της 8ης Μαΐου 1886. Αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε στο Σώμα τα εξής:

Μετά βαθυτάτης συγκινήσεως ἐκφράζω πρὸς τὴν Βουλὴν τὴν ἐγκάρδιόν μου εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ ὑψίστῃ τιμῇ, δι' ἧς ἐπεικρῶς κρίνουσα περιέβαλέ με. Πασίγνωστον εἶνε ὅτι ἡ παροῦσα τῆς Βουλῆς σύνοδος ἐκ τῆς κλήσεως αὐτῆς εἶνε ἐντεταλμένη καθήκον ὑπατον, σεμνύνομαι δέ ὅτι ἡξιώθην, ἵνα καὶ τοιούτου καθήκοντος τὴν ἐκπλήρωσιν ἐξυπηρετήσῃ ἢ ἐμὴ ἐκλογή. Γηράσας ἐν τῇ ἀντιπροσωπεΐᾳ τοῦ ἔθνους, διαβεβαιῶ τὴν Βουλὴν ὅτι ἔχω πλήρη τὴν συναίσθησιν τῶν σπουδαιοτάτων καθηκόντων, ἅτινα ἡ ὑμετέρα ψῆφος μοί ἐπιβάλλει. Παρακαλῶ δέ πάντας ὑμᾶς, κύριοι συνάδελφοι, νὰ παρὰσχῃτε ἐμοὶ τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν, ὅπως δυνηθῶ ν' ἀνταποκριθῶ εἰς αὐτὰ ἐπαρκῶς.

Την περίοδο που διετέλεσε πρόεδρος της Βουλής, οι συζητήσεις ήταν έντονες λόγω των διαφωνιών επί της εξωτερικής πολιτικής και των δυσμενών διεθνών εξελίξεων (προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία). Με αυτά τα δεδομένα, θεωρήθηκε ότι μπόρεσε να διευθύνει με επιτυχία τις δύσκολες και φορτισμένες συζητήσεις.

Πέθανε λίγο αργότερα, το 1887.

Στέφανος Στεφανόπουλος

49. Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος

1890-1891

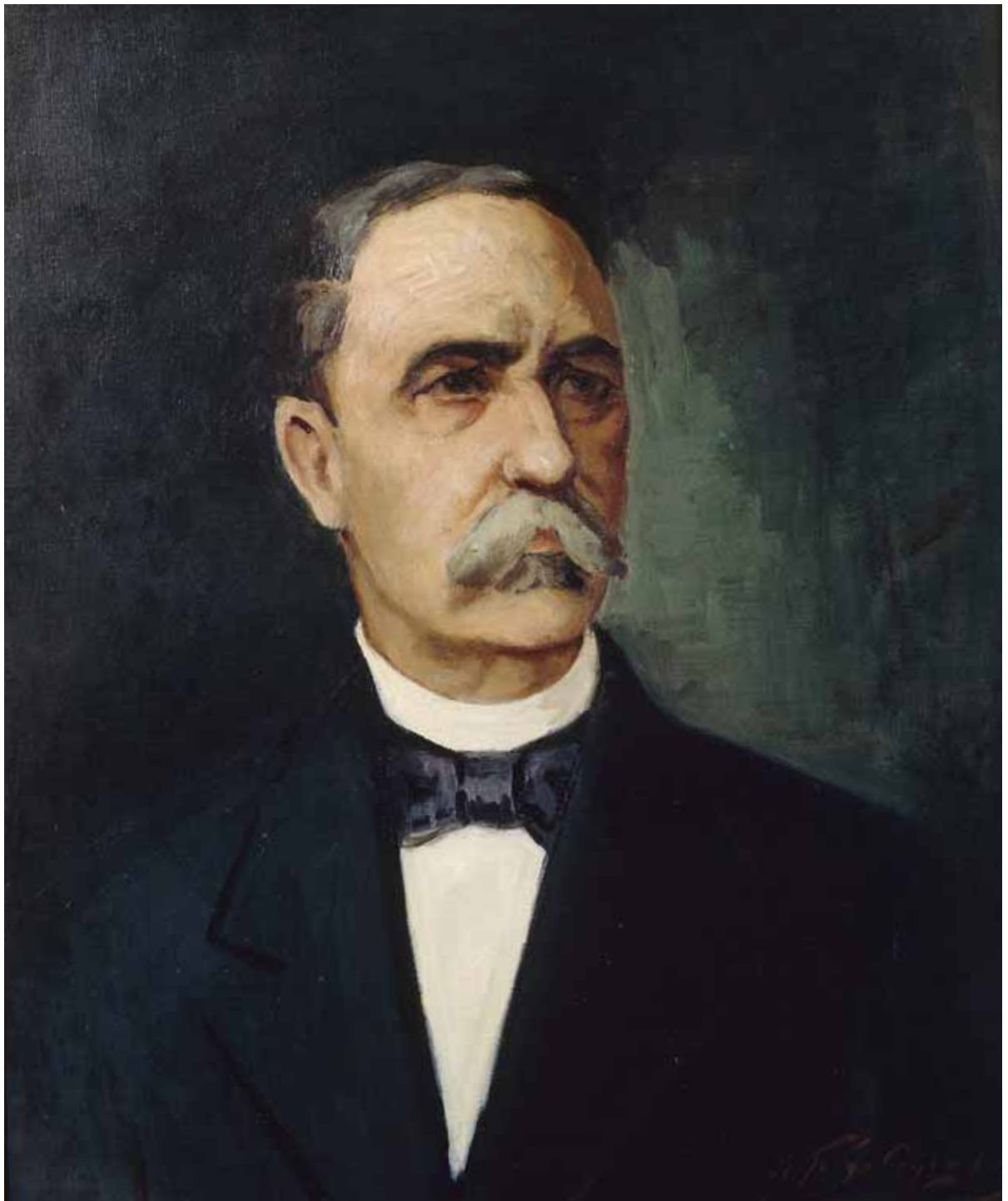
Γεννήθηκε στη Μαντίνεια της Αρκαδίας το 1832 και μετά τις γυμνασιακές σπουδές του στην Τρίπολη, πήγε στην Αθήνα όπου φοίτησε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συνέχισε τις σπουδές του, λαμβάνοντας μεταπτυχιακό και διδακτορικό τίτλο. Στη συνέχεια, διορίστηκε και σταδιοδρόμησε στο δικαστικό σώμα, φτάνοντας μέχρι το βαθμό του εισαγγελέα εφετών.

Έλαβε μέρος στην ενεργό πολιτική δράση στην Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση ως πληρεξούσιος Μαντινείας. Απέχοντας από τις πολιτικές εξελίξεις για το διάστημα 1864-1881, επανήλθε στην πολιτική σκηνή, εκλεγόμενος κατά την επόμενη δεκαετία βουλευτής Μαντινείας με το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη.

Ύστερα από πρόταση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1890 πρόεδρος της Βουλής.

Αμέσως μετά ανέφερε προς τους βουλευτές τα εξής:

Ἐκφράζω τὴν βαθεῖαν ἐγγνωμοσύνην μου διὰ τό ὑψηλόν ἀξίωμα εἰς ὃ μέ ἀνήγαγεν ἡ ὑμετέρα ψῆφος. Τά ἔργα τῆς παρούσης Βουλῆς εἶναι λίαν δυσχερῆ καί ἐκτάκτως σπουδαῖα ἔνεκα τῆς ἐκτάκτου χρησιμότητος τῶν περιστάσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας διατελοῦμεν. Ὁ ἐλληνικός λαός διὰ τῶν τελευταίων ἐκλογῶν πανηγυρικῶς ἐξεδήλωσε τὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτοῦ κατὰ τῆς πορείας τῆς τέως κυβερνήσεως καί τὴν σταθεράν αὐτοῦ θέλησιν πρὸς καθιέρωσιν ἐτέρας πορείας μᾶλλον συναδούσης πρὸς τὴν ἔννομον τάξιν καί πρὸς τὴν ὑλικὴν καί ἠθικὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας. Ἐπομένως ὀφείλομεν ἡμεῖς, οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ, νὰ ἐργασθῶμεν πάσῃ δυνάμει καί μετὰ πάσης ἐπιμελείας εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς θελήσεως τοῦ ἔθνους.

Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος

Πολλά καί ποικίλα μέτρα δύνανται νά συντελέσωσι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλεῖστα τῶν ὁποίων ὑπέδειξεν ἤδη ἡ κυβέρνησις ἐν τῷ Βασιλικῷ λόγῳ. Ἀλλὰ καί εἰς τὴν βουλευτικὴν πρωτοβουλίαν εὐρὺ παρέχεται στάδιον ἐργασίας πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῶν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος.

Τὴν ταχεῖαν καὶ ὀρθὴν διεκπεραίωσιν τῶν ἔργων τοῦ κοινοβουλίου διευκολύνει βεβαίως ἡ προσήκουσα καὶ σύμφωνος πρὸς τὸν κανονισμόν διεύθυνσις τῶν συζητήσεων αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς ταύτην συμβάλλει μεγάλως καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη ἑνὸς ἐκάστου τῶν κυρίων Βουλευτῶν πρὸς τὸν διευθύνοντα τὰς συζητήσεις. Τὴν ἐμπιστοσύνην ἀπάντων ἡμῶν ἀνεξαιρέτως ἐπικαλοῦμαι, κύριοι Βουλευταί, ἐκ τῶν προτέρων, ἐν τῇ ἀγνῇ πεποιθήσει, ὅτι θέλω δικαιώσει αὐτὴν πληρέστατα διὰ τῶν ἔργων.

Καὶ πάλιν ἐκφράζων πρὸς ὑμᾶς τὴν βαθεῖάν μου εὐγνωμοσύνην εὖχομαι νά κατορθώσωμεν νά ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὰς μεγάλας προσδοκίας, τὰς ὁποίας ἐστήριξε καὶ στηρίζει ἐφ' ἡμᾶς τό ἑλληνικόν ἔθνος.

Ὅταν ἀνέκυψε διαφωνία τοῦ βασιλιά Γεώργιου Α' με τὸν πρωθυπουργό Θεόδωρο Δηλιγιάννη καὶ παρὰ τὴν κοινοβουλευτικὰ ἀψογὴ στάση τοῦ τελευταίου, ὁ Κωνσταντόπουλος τάχθηκε με τὸ μέρος τοῦ Στέμματος, ἀποχωρώντας ἀπὸ τὸ δηλιγιαννικὸ κόμμα. Παρέμεινε ὅμως πρόεδρος τῆς Βουλῆς, ἀφοῦ ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὰ δύο κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης (τρικουπικὸ καὶ “τρίτο κόμμα” τοῦ Δημήτριου Ράλλη). Στὸ ἀποκορύφωμα τῆς διαφωνίας Γεωργίου - Δηλιγιάννη (17 Φεβρουαρίου 1892) ὁ βασιλιάς ἐπαύσε τὸ Δηλιγιάννη καὶ ἔδωσε ἐντολὴ σχηματισμοῦ Κυβέρνησης στὸν Κωνσταντόπουλο. Αὐτός, ἀν καὶ δὲν ηγεῖτο κάποιου σχηματισμοῦ, ἔχοντας τὴ βασιλικὴ εὐνοία (καὶ κατακρινόμενος ἔντονα γι' αὐτό) σχημάτισε Κυβέρνηση στις 18 Φεβρουαρίου 1892, ἡ οποία παρέμεινε στὴν ἐξουσία ἕως τις 10 Ιουνίου 1892. Στὴν κυβέρνησή του διατήρησε παρὰλληλα καὶ τὰ υπουργεῖα Εἰσωτερικῶν καὶ Οἰκονομικῶν.

Στις ἐκλογές που ἀκολούθησαν, ἡ κυβέρνησις Κωνσταντόπουλου καταψηφίστηκε. Ὁ ἴδιος ὅμως κατάφερε νὰ ἐκλεγεί βουλευτής, μαζί με μερικὰ ἀκόμη μέλη τῆς πολιτικῆς του ομάδας. Στις ἐπόμενες ἐκλογές (1895) ἀπέτυχε νὰ ἐκλεγεί καὶ ἡ ομάδα του διαλύθηκε. Επανήλθε, τὴν περίοδο 1902-1904, χωρὶς ὅμως νὰ γίνει αἰσθητὴ ἡ παρουσία του.

Πέθανε τὸ 1910 στὴν Αθήνα.

50. Νικόλαος Γεωργιάδης

1891-1892

Γεννήθηκε το 1830 στην Μακρυνίτσα του Πηλίου και μεγάλωσε στη γειτονική Πορταριά, τόπο καταγωγής της μητέρας του, της οποίας πήρε το επίθετο. Καθώς η περιοχή του Πηλίου δεν ανήκε τότε στο ελληνικό κράτος, πήγε στην Αθήνα όπου φοίτησε στο Γυμνάσιο με συμμαθητή το Χαρίλαο Τρικούπη. Στη συνέχεια, με υποτροφία της αυλής της Βαυαρίας, σπούδασε ιατρική στο Μόναχο, όπου αναγορεύτηκε διδάκτορας. Κατόπιν επέστρεψε στην ιδιαίτερη πατρίδα του και εγκαταστάθηκε στο Βόλο.

Η δράση του για την απελευθέρωση της Θεσσαλίας ανάγκασε την τουρκική εξουσία να τον εξορίσει στη Θεσσαλονίκη το 1867. Επέστρεψε το 1869 και άσκησε την ιατρική έως το 1877. Εξακολούθησε, ωστόσο, να μετέχει σε εθνικές οργανώσεις, συστήνοντας μαζί με άλλους την Εταιρεία της Θεσσαλικής Επανάστασης με σκοπό την ένωση με την Ελλάδα. Το 1880 συνέγραψε και εξέδωσε το βιβλίο *Θεσσαλία*, όπου καταγράφεται η εικόνα της ζωής στην περιοχή.

Με την ένωση της Θεσσαλίας με τον εθνικό κορμό το 1881 ωρίμασαν οι συνθήκες για την ανάμειξη του Γεωργιάδη στην ενεργό πολιτική ζωή του τόπου. Αρχικά συντάχθηκε με το Χαρίλαο Τρικούπη (1882), αργότερα προσχώρησε στην παράταξη του Θεόδωρου Δηλιγιάννη (1886) και τέλος συντάχθηκε με το Δημήτριο Ράλλη (1895).

Βουλευτής Μαγνησίας εξελέγη κατά τις περιόδους 1882-1885, 1890-1892 και τέλος στη Β' Αναθεωρητική Βουλή το 1911.

Κατά την πρώτη του βουλευτική θητεία εκλέχθηκε αντιπρόεδρος της Βουλής στη συνεδρίαση της 1ης Μαρτίου 1882 επί προεδρίας Σπυριδώνα Βαλαωρίτη.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε στη συνεδρίαση της 15ης Νοεμβρίου 1891. Αμέσως μετά απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Μετ' εὐλόγου συγκινήσεως, φίλτατοι συνάδελφοι, ἐκφράζω ὑμῖν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν ἔξοχον τιμὴν τὴν ὁποίαν μοί ἀπενείματε, ἐκλέξαντές με Πρόεδρον τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἑθνους. Ἡ τιμὴ αὕτη εἶνε τοσοῦτον ἀνωτέρα καὶ πολύτιμος δι' ἐμέ καθ' ὅσον φρονῶ ὅτι μοί ἐδόθη ὡς ἀντιπροσώπῳ τῆς Θεσσαλίας καὶ ὅτι ἐν τῷ ἐμῷ ταπεινῷ προσώπῳ ἠθελήσατε νὰ τιμήσητε τὴν πατρίδα μου Θεσσαλίαν, τὴν νεωτέραν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Δεχθῆτε λοιπὸν τὴν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τούτῳ καὶ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι θὰ καταβάλω πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως φανῶ ἀντάξιος τῆς ἐμπιστοσύνης ὑμῶν, διευθύνων μετ' ἄκρας ἀμεροληψίας καὶ μετ' ἄκρας δικαιοσύνης τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς. Πέποιθα δέ, κύριοι Βουλευταί, ὅτι καὶ πάντες ὑμεῖς θέλετε μέ συντρέξει εἰς τό δυσχερές τοῦτο ἔργον, καθ' ὅσον ἐν τῇ προκειμένῃ σπουδαιοτάτῃ συνόδῳ θὰ ὑποβληθῶσι νομοθετήματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔχῃσι σπουδαῖαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ τόπου.

Ὅταν ἀπέτυχε νὰ ἐκλεγεί βουλευτὴς στις ἐκλογές του 1895, αφοσιώθηκε στὴν τοπικὴ αυτοδιοίκηση. Ἐτσι, το 1899 ἐξελέγη δήμαρχος Παγασσῶν με τὴ στήριξη καὶ των δύο ἀντίπαλων κομμάτων. Το 1900, ὡς δήμαρχος Παγασσῶν καὶ πρόεδρος τῆς Φιλελεήμονος Ἀδελφότητος Βόλου, θεμελίωσε τὸ Ἀχιλλοπούλειο Νοσοκομεῖο Βόλου, τὸ μεγαλύτερο ἐπαρχιακὸ νοσοκομεῖο τῆς χώρας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ἀνέπτυξε ἐντονὴ δραστηριότητα σε πολλοὺς τομεῖς (οδοποιία, ἐκπαίδευση, ἀπασχόληση κ.ά.) ἀφήνοντας σημαντικὸ ἔργο. Ἐπανεξελέγη στις ἐκλογές του 1903 καὶ συνέχισε τὸ δημιουργικὸ ἔργο του.

Με τὴν ἀνάδειξη τοῦ Ἐλευθέριου Βενιζέλου στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας, συντάχθηκε μαζί του καὶ ἐπανήλθε στὸν κεντρικὸ πολιτικὸ στίβο. Συμμετείχε στὴ Β' Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ το 1911, ὡς πληρεξούσιος Λαρίσης. Κατὰ τὶς ἐργασίες τῆς, ἀνέπτυξε προοδευτικὲς ιδέες γιὰ τὴν ἐπίλυση των ἀγροτικῶν προβλημάτων καὶ πρότεινε τὴν ἀπαλλοτριώση των τσιφλικιῶν τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου.

Πέθανε το 1923 σε ηλικία 93 ἐτῶν.

Νικόλαος Γεωργιάδης

51. Βασίλειος Βουδούρης

1892-1895

Γεννήθηκε το 1840 στη Χαλκίδα από εύπορη οικογένεια που είχε συμβάλει πολλαπλά στην επιτυχή έκβαση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ο πατέρας του, Νικόλαος, είχε διατελέσει υπουργός Ναυτικών (το 1863 και το 1865) και είχε εκλεγεί πολλές φορές βουλευτής Ευβοίας. Η οικογένειά του ήταν από τις πλουσιότερες του τόπου, διαθέτοντας κτήματα, μεταλλεία και επιχειρήσεις.

Η οικονομική του άνεση και η καταγωγή του συνέτεινε ώστε να στραφεί νωρίς στην πολιτική. Αρχικά συμμετείχε στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης και πολύ σύντομα, σε ηλικία μόλις 26 ετών, εκλέχθηκε δημαρχιακός πάρεδρος στη Χαλκίδα, επί δημαρχίας Ζήση Ιατρού (1866-1870). Στη συνέχεια, έχοντας γίνει πλέον γνωστός στην τοπική κοινωνία, εκλέχθηκε εύκολα, αν και νεότερος (28 ετών), βουλευτής με το κόμμα του Δημήτριου Βούλγαρη. Έκτοτε εκλεγόταν σχεδόν συνεχώς. Εκπροσώπησε την εκλογική του περιφέρεια επί μακρόν στην εθνική αντιπροσωπεία από το 1868 έως το 1910.

Αν και αρχικά συνεργάστηκε με το Δημήτριο Βούλγαρη, στη συνέχεια προσχώρησε στο κόμμα του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, κίνηση που χαρακτηρίστηκε ως προδοσία από τους πρώην συνεργάτες του. Με το νέο αρχηγό συνεργάστηκαν αρμονικά και απέκτησαν και συγγενικές σχέσεις, καθώς ο Δεληγεώργης παντρεύτηκε την εξαδέλφη του Ξανθή Πουρδή.

Κατά την πρώτη βουλευτική του θητεία εκλέχθηκε γραμματέας της Βουλής, θέση την οποία κατέλαβε συνολικά τρεις φορές: το 1868 επί προεδρίας Δημήτριου Δρόσου, το 1872 επί προεδρίας Σπυρίδωνα Μήλιου και το 1875 επί προεδρίας Αλέξανδρου Κουμουνδούρου.

Μετά το θάνατο του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, το 1879, ο Βουδούρης μετακινήθηκε στο κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη, του οποίου υπήρξε πιστός

Βασίλειος Βουδούρης

συνεργάτης. Ο Τρικούπης τον εκτιμούσε ιδιαίτερα και τον πρότεινε αρχικά για τη θέση του αντιπροέδρου και στη συνέχεια του προέδρου της Βουλής. Έτσι, το 1882 επί προεδρίας Σπυρίδωνα Βαλαωρίτη ο Βουδούρης εξελέγη αντιπρόεδρος της Βουλής και στη συνέχεια πρόεδρός της.

Η πρώτη εκλογή του στο αξίωμα αυτό πραγματοποιήθηκε στη συνεδρίαση της 8ης Ιουνίου 1892. Αμέσως μετά, παίρνοντας το λόγο, απευθύνθηκε προς το Σώμα ως εξής:

Εὐχαριστῶ ὑμᾶς, κύριοι συναδελφοί, διὰ τὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐκάματε. Ἀναγνωρίζων τὴν σοβαρότητα τῆς θέσεως τοῦ προέδρου τοῦ σώματος, εἰς ἣν διὰ τῆς ψήφου σας μέ ἀναβιβάσατε, θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἀνταποκριθῶ εἰς τὴν ἐκλογὴν σας, τηρῶν αὐστηρῶς τὸν Κανονισμόν.

Ἰδίως, κύριοι Βουλευταί, ἐπικαλοῦμαι τὴν συνδρομὴν ἀπάσης τῆς Βουλῆς, ὅπως δυνηθῇ τό Προεδρεῖον νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν καὶ εὐκοσμίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ καὶ μὴ ἐπιτρέψωμεν νὰ λάβωσι χώραν ἀτακτῆματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ καταρξοῦσι τό γόητρον τῆς Βουλῆς ἐνώπιον τοῦ Ἑθνους.

Επανεξελέγη στη συνεδρίαση της 12ης Νοεμβρίου 1892, καθώς και σε αυτήν της 28ης Οκτωβρίου 1893. Την ίδια βουλευτική περίοδο εξελέγη για τέταρτη φορά πρόεδρος στη συνεδρίαση της 31ης Οκτωβρίου 1894.

Οι τέσσερις προεδρίες του Βουδούρη θεωρήθηκαν γενικά επιτυχείς και ο ίδιος κέρδισε την εκτίμηση τόσο των συμπολιτευομένων όσο και των αντιπολιτευομένων, λόγω της αμεροληψίας με την οποία άσκησε τα καθήκοντά του.

Μετά το θάνατο του Χαρίλαου Τρικούπη παρέμεινε για ένα διάστημα στο τρικουπικό κόμμα συνεργαζόμενος με το νέο αρχηγό Γεώργιο Θεοτόκη. Ανέλαβε δύο φορές καθήκοντα υπουργού Ναυτικών: την πρώτη (1899-1901) επί πρωθυπουργίας Γεώργιου Θεοτόκη και τη δεύτερη για διάστημα λίγων ημερών το 1905 επί πρωθυπουργίας Δημήτριου Ράλλη. Κατά την πρώτη υπουργική του θητεία προώθησε πολλά μέτρα για τη βελτίωση της κατάστασης του πολεμικού ναυτικού, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η ίδρυση Ταμείου για τον Εθνικό Στόλο.

Πέθανε στην Αθήνα το Νοέμβριο του 1910.

52. Αλέξανδρος Ζαΐμης

1895-1897

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, δευτερότοκος γιος του Θρασύβουλου Ζαΐμη και απόγονος της γνωστής οικογένειας αγωνιστών και πολιτικών των Καλαβρύτων, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1855. Σπούδασε νομικά και πολιτικές επιστήμες στην Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Γερμανία.

Το 1885 –σε ηλικία 30 ετών– εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής Καλαβρύτων συντασσόμενος με το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, ενώ είχε εμπλακεί στα πολιτικά πράγματα ήδη από το 1864, όταν εξελέγη αντιπρόεδρος της Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευσης επί προεδρίας Επαμεινώνδα Δεληγεώργη.

Το 1890 ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης στη διάρκεια της κυβέρνησης Δηλιγιάννη, θέση την οποία διατήρησε για ενάμισι περίπου έτος.

Με την επάνοδο του Δηλιγιάννη στην εξουσία μετά τις εκλογές του 1895 ο Ζαΐμης εξελέγη πρόεδρος της Βουλής στη συνεδρίαση της 29ης Μαΐου 1895. Τότε εκφώνησε τον ακόλουθο λόγο:

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι συνάδελφοι, πρὶν ἢ καταλάβω τὴν ἔδραν μου, νὰ ἐκφράσω πρὸς ὑμᾶς τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἐπὶ τῇ ὑμετέρᾳ ψήφῳ καὶ νὰ διαβεβαιώσω ὑμᾶς, ὅτι θέλω προσπαθῆσαι, διευθύνων μετ' αὐστηρᾶς ἀμεροληψίας τὰς συζητήσεις, νὰ ἀποδείξω ἐμμαντόν οὐχὶ ἀνάξιόν του ὑψηλοῦ ἀξιώματος, δι' οὗ πρὸ μικροῦ μέ περιεβάλετε.

Ἄλλ' ἢ ἐμὴ προθυμία δέν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ, ὥστε τὰ ἔργα τῆς Βουλῆς νὰ διεξάγονται μετὰ ἀπαιτουμένης τάξεως καὶ σοβαρότητος· διὰ τοῦτο θὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν, τὴν ὁποίαν, ἔχω δι' ἐλπίδος, ὅτι προθύμως θέλετε μοί χορηγήσει.

Καί πάντοτε μέν τά ἔργα τῆς Βουλῆς εἶναι σπουδαῖα, διότι πρόκειται περί τῶν συμφερόντων τῆς χώρας, ιδίως ὅμως κατά τήν περίοδον ταύτην τό ἔργον τῆς Βουλῆς περιβάλλεται δι' ἰδιαιτέρας σοβαρότητος, διότι οὐδένα δύναται νά διαλάθῃ τό γεγονός, ὅτι ἡ Βουλὴ αὐτή ἔχει εἰδικήν, οὕτως εἰπεῖν, ἀποστολήν, τήν ἀνόρθωσιν τῆς πίστεως τοῦ Κράτους καί τήν διαρρύθμισιν τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ.

Εξελέγη για δεύτερη φορά την ίδια περίοδο στη συνεδρίαση της 24ης Ιανουαρίου 1896 και ακόμα μια φορά στη συνεδρίαση της 7ης Νοεμβρίου 1896 (έκτακτη σύνοδος).

Ανέλαβε για πρώτη φορά πρωθυπουργός και συγχρόνως υπουργός Εξωτερικών το Σεπτέμβριο 1897. Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο πρωθυπουργικό αξίωμα επικυρώθηκε η συνθήκη ειρήνης με την Οθωμανική αυτοκρατορία στην Κωνσταντινούπολη (22 Νοεμβρίου 1898) και επιβλήθηκε ο σχετικός διακανονισμός για τους όρους λειτουργίας του διεθνούς οικονομικού ελέγχου, ο οποίος επιβλήθηκε στην Ελλάδα ως συνέπεια του Ελληνοτουρκικού πολέμου. Στις εκλογές του 1899 ο Ζαΐμης, στις οποίες συμμετείχε για πρώτη φορά ως αρχηγός κόμματος, ηττήθηκε και παραιτήθηκε από το πρωθυπουργικό αξίωμα.

Επανήλθε στα παραπάνω δύο αξιώματα το 1901 μετά τα Ευαγγελικά επεισόδια¹⁰ και την αιφνίδια παραίτηση της κυβέρνησης Γεωργίου Θεοτόκη, μολονότι διέθετε μόνο 14 βουλευτές. Παρέμεινε στην πρωθυπουργία έως τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1902, οπότε και ηττήθηκε από το Δηλιγιάννη, τον πάλαι ποτέ υποστηρικτή του.

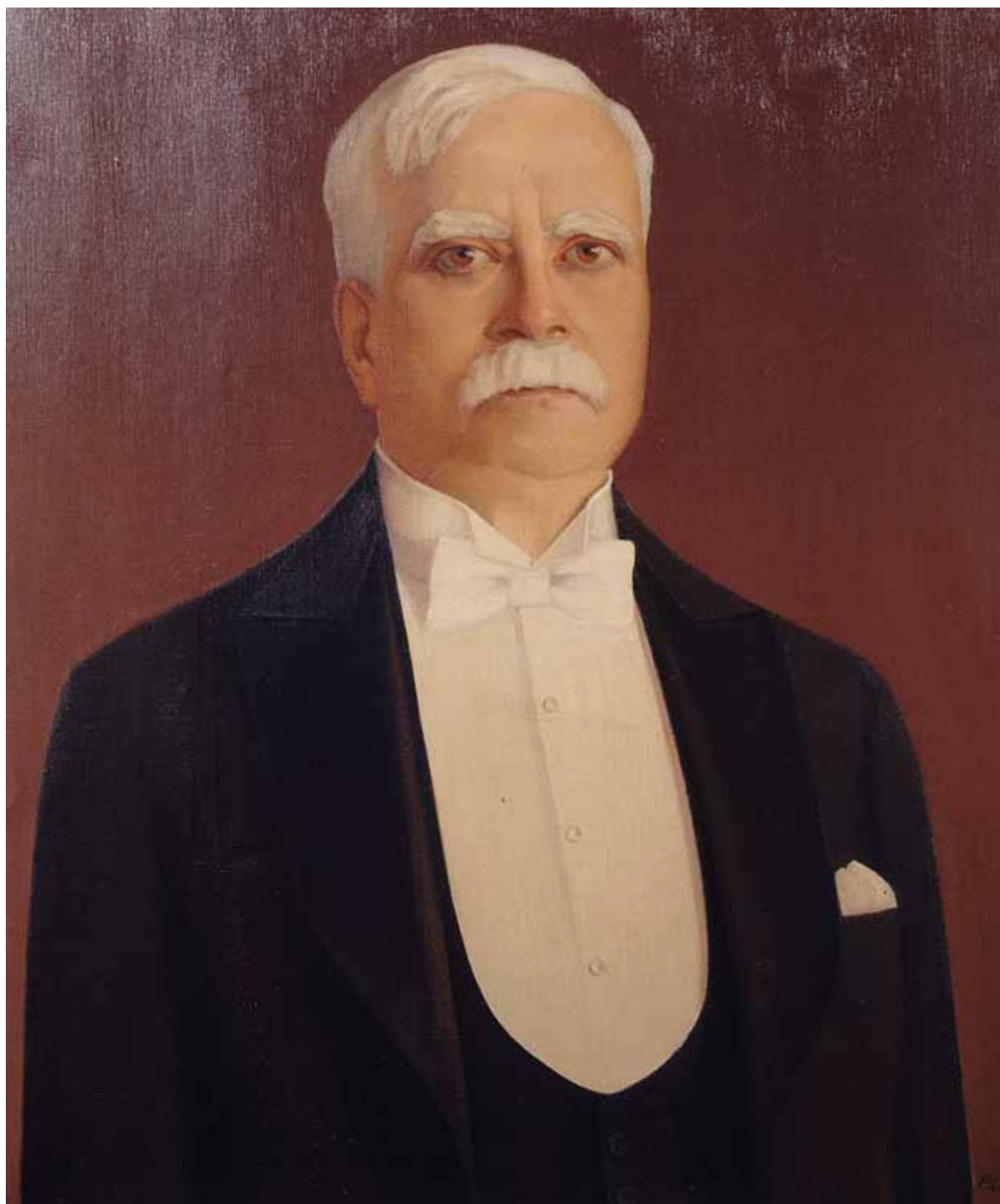
Το Σεπτέμβριο του 1906 διορίστηκε ύπατος αρμοστής στην Κρητική Πολιτεία, μετά την παραίτηση του πρίγκιπα Γεωργίου της Ελλάδας. Στη θέση αυτή παρέμεινε περίπου δύο χρόνια έως την οριστική κατάργηση της αρμοστείας στην Κρήτη.

Το 1914 συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των Τούρκων στο Βουκουρέστι για τη διευθέτηση του ακανθώδους ζητήματος της τύχης των νησιών του Αιγαίου. Ενώ από το 1914 έως το 1920 διετέλεσε διοικητής της Εθνικής Τραπέζης.

Την κρίσιμη περίοδο του Εθνικού Διχασμού διορίστηκε τρεις φορές πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών συγχρόνως. Επρόκειτο για βραχύβιες μεταβατικές κυβερνήσεις, οι οποίες κλήθηκαν να προσφέρουν συμβιβαστικές λύσεις, αλλά δεν τελεσφόρησαν.

Το 1922 –με την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου– προτάθηκε στο Ζαΐμη ο σχηματισμός κυβέρνησης, χωρίς αυτός να ανταποκριθεί. Ανέλα-

10. Πρόκειται για τις αιματηρές ταραχές που σημειώθηκαν με αφορμή τη μετάφραση των Ευαγγελίων στη δημοτική γλώσσα.

Αλέξανδρος Ζαΐμης

βε τελικά –ως κοινής εμπιστοσύνης πολιτικός αρχηγός– για έκτη και τελευταία φορά στις 4 Δεκεμβρίου 1926 την προεδρία της “οικουμενικής κυβέρνησης”, η οποία ανασχηματίστηκε λίγους μήνες αργότερα και μετατράπηκε σε κυβέρνηση “ευρέος συνασπισμού”. Στη διάρκεια αυτής της κυβερνητικής θητείας, η οποία ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο 1928, ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1927.

Στις 20 Μαρτίου 1929 ο Ζαΐμης έγινε αριστίνδην γερουνσιαστής και δύο ημέρες μετά πρόεδρος της Γερουσίας. Με αυτή του την ιδιότητα διαδέχθηκε προσωρινά το παραιτηθέντα ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη. Στις 14 Δεκεμβρίου 1929 εξελέγη και από τα δύο νομοθετικά σώματα (Βουλή και Γερουσία) σε κοινή συνεδρία στο αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας. Επί προεδρίας του, ο Παναγής Τσαλδάρης, αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος, αναγνώρισε ως πολίτευμα την αβασίλευτη δημοκρατία. Αφού επανεξελέγη το 1934, ο Ζαΐμης παρέμεινε στο αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας έως τις 10 Οκτωβρίου 1935, οπότε και καταλύθηκε το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας από τη δικτατορική κυβέρνηση του Γεώργιου Κονδύλη.

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης διακρίθηκε για τον ήπιο χαρακτήρα του, τη νηφαλιότητα και τη διαλλακτικότητά του, καθώς και τη μετριοπάθεια που επέδειξε κατά τη διάρκεια κρίσεων. Για το λόγο αυτό χαρακτηρίστηκε ως ο πρωθυπουργός των εκτάκτων περιστάσεων.

Πέθανε στη Βιέννη στις 15 Σεπτεμβρίου 1936 σε ηλικία περίπου 80 ετών.

53. Αλέξανδρος Ρώμας

1897-1898

1905

1909-1910

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1863. Πατέρας του ήταν ο Σπυρίδων Ρώμας, γόνος επιφανούς οικογένειας, η οποία από το 1821 είχε αναπτύξει σπουδαία και ποικιλόμορφη δραστηριότητα στο νησί. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και πολιτικές επιστήμες στο Παρίσι.

Από το 1895 εκλέχθηκε αρκετές φορές βουλευτής Ζακύνθου. Το 1902 έγινε υπουργός Παιδείας (24 Νοεμβρίου 1902 - 14 Ιουνίου 1903) στην κυβέρνηση Θεόδωρου Δηλιγιάννη και το 1909 υπουργός Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Κυριακούλη Μαυρομιχάλη (17 Αυγούστου - 25 Σεπτεμβρίου).

Επί προεδρίας Αλέξανδρου Ζαΐμη, εκλέχθηκε αντιπρόεδρος της Βουλής, στη συνεδρίαση της 24ης Ιανουαρίου 1896.

Κατά την επανάσταση της Κρήτης, που ξέσπασε εκείνη την εποχή, και ενώ βρισκόταν σε κρατική αποστολή συνελήφθη από ναυτική μοίρα των Μεγάλων Δυνάμεων και κρατήθηκε για μικρό διάστημα. Αμέσως μετά, κατά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, συμμετείχε ως εθελοντής στο σώμα του Ιταλού Ριτσιότι Γαριβάλδι. Πολέμησε στη μάχη του Δομοκού, όπου και διακρίθηκε. Για τη στρατιωτική του προσφορά έλαβε το βαθμό του ταγματάρχη.

Με τη λήξη του πολέμου, έχοντας τη σημαντική εμπειρία της θέσης του αντιπροέδρου, εκλέχθηκε την ίδια χρονιά (1897), σε ηλικία 34 ετών, πρόεδρος της Βουλής (3 Νοεμβρίου 1897 - 9 Δεκεμβρίου 1898).

Αμέσως μετά απευθύνθηκε στο Σώμα με τον ακόλουθο τρόπο:

Κύριοι Βουλευταί· Ἀναλαμβάνων τά καθήκοντα τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων σπεύδω ἐν πρώτοις νά εὐχαριστήσω ὑμᾶς ἐπὶ τῇ ἐμπιστοσύνῃ, ἣν μοί κατεδηλώσατε καί νά σᾶς βεβαιώσω ὅτι θέλω καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα αἱ ἐργασίαι τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ Σώματος διεξάγονται μετ' ἀκριβείας καί εὐθύτητος, ἐφαρμοζομένων πιστῶς τῶν διατάξεων τοῦ Κανονισμοῦ. Μέγισται εἰσὶν αἱ πρό ἡμῶν δυσχερεῖαι, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν πολιτικά ἀνωμαλίας καί τὰς ὁποίας ἐμεγέθυνε καί ἐπολλαπλασίασεν ὁ ἀτυχῆς πόλεμος. Βαρεῖαι δέ ἔνεκα αὐτῶν ἐνέσκηψαν ἐπὶ τήν χώραν ὑποχρεώσεις, αἵτινες κατέστησαν σοβαρώτατα τά ἡμέτερα καθήκοντα. Δέν εἶναι ὅμως εἰς ἡμᾶς ἐπιτετραμμένον νά ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὑπὸ τήν εὐορκον καί εὐρυθμον λειτουργίαν τοῦ κρατοῦντος κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ὑπὸ τήν ἀδυσώπητον καί αὐστηράν τῶν νόμων ἐφαρμογήν, ἡ ἐγκράτεια καί ἡ φιλοπονία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ θέλουσι κρατῦν τήν τάξιν, θέλουσι παρασκευάσῃ τήν εὐημερίαν τῆς χώρας καί θέλουσιν ἐπιτύχῃ τήν βαθμιαίαν βελτίωσιν καί ἀνόρθωσιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, ἐν ᾗ ὑπάρχει ἀποτεθεμένη ἡ τιμὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἐμβλημα ἱερὸν καί σημεῖον ἀτενές πάντων ἡμῶν ἔστω ἡ τιμὴ καί τό συμφέρον τῆς πατρίδος. Ὑπὲρ τῆς τιμῆς καί ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος προμαχοῦσα ἡ Βουλὴ ἀνταποκρίνεται πληρέστερα εἰς τὸν προορισμὸν τῆς καί τό ἐθνικὸν φρόνημα γνησίως διερμηνεύει. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀκλόνητοι ἰστάμενοι καί σκιαζόμενοι ὑπὸ τὰς πτυχάς τῆς σημαίας τῶν πατέρων μας, οἵτινες μας παρέδωκαν Ἑλλάδα ἐλευθέραν καί ἀνεξάρτητον, μετὰ θάρρους δυνάμεθα νά ἀτενίσωμεν εἰς τὰς εὐγενεῖς καί ἱεράς ἐλπίδας, αἵτινες ἐθέρμαναν τὰς καρδίας αὐτῶν.

Στο αξίωμα του προέδρου της Βουλῆς ἐκλέχθηκε για δεύτερη φορά λίγα χρόνια αργότερα (1905), κατά την ΙΖ' περίοδο (7 Απριλίου - 28 Νοεμβρίου 1905) και πάλι το 1909 (24 Σεπτεμβρίου 1909 - 4 Φεβρουαρίου 1910).

Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, η φλόγα του πολεμιστή τον κυρίευσε και πάλι. Σχημάτισε σώμα γαριβαλδινών και πολέμησε στο μέτωπο της Ηπείρου (μάχες Δρίσκου, Μπιζανίου κ.λπ.).

Πέθανε, ύστερα από μακροχρόνια ασθένεια, το 1914.

Αλέξανδρος Ρώμας

54. Νικόλαος Τσαμαδός

1899-1900

1910

Γεννήθηκε στην Ύδρα το 1839 από οικογένεια που είχε προσφέρει πολλά στην Επανάσταση.

Ακολουθώντας την οικογενειακή παράδοση, εισήχθη στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων από την οποία αποφοίτησε ως ανθυπολοχαγός Μηχανικού. Σταδιοδρόμησε με επιτυχία στο στρατό και έφτασε μέχρι το βαθμό του υποστρατήγου. Κατά τα χρόνια αυτά, έγραψε εγχειρίδιο πολεμικής τέχνης με τίτλο *Τακτική* και δίδαξε στη Σχολή Ευελπίδων το μάθημα της αρχιτεκτονικής.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης, εκτιμώντας την πολύπλευρη στρατιωτική του κατάρτιση, τον τοποθέτησε προσωπάρχη στο Υπουργείο Στρατιωτικών. Λίγο αργότερα ξεκίνησε την ενεργό πολιτική του σταδιοδρομία, εκλεγόμενος κατ' επανάληψη βουλευτής Ύδρας (1890-1898, 1899-1904, 1905-1910).

Συντάχθηκε με τις εκσυγχρονιστικές πολιτικές δυνάμεις του τόπου, τις οποίες εκπροσωπούσε τότε ο Χαρίλαος Τρικούπης. Επί πρωθυπουργίας του τελευταίου ανέλαβε επανειλημμένα το Υπουργείο Στρατιωτικών (1890, 1892-1895). Ανέλαβε ξανά το ίδιο υπουργείο, επί πρωθυπουργίας Δημήτριου Ράλλη, τις τελευταίες ημέρες του ατυχούς Ελληνοτουρκικού πολέμου (1897). Το ίδιο υπουργείο ανέλαβε και πάλι, λίγο αργότερα (1899-1901) επί πρωθυπουργίας Γεώργιου Θεοτόκη.

Εξελέγη πρόεδρος της Βουλής, για πρώτη φορά, στη συνεδρίαση της 2ας Απριλίου 1899. Αμέσως μετά την εκλογή του αναφέρθηκε ως εξής στο Σώμα:

Ἀναλαμβάνων τὴν προεδρίαν τῆς Βουλῆς, θεωρῶ καθήκόν μου νὰ εὐχαριστήσω ὑμᾶς, κύριοι Βουλευταί, διὰ τὴν τιμὴν, ἣς μέ ἐκρίνατε ἄξιον.

Νικόλαος Τσαμαδός

Ἄν καί ἀναγνωρίζω τάς δυσχερείας τοῦ ἔργου, ὅπερ καλοῦμαι νά ἐκπληρώσω, οὐχ ἥττον θέλω καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως δικαιώσω τάς προσδοκίας σας. Πρὸς τοῦτο, κύριοι, ἔχω ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς πάντων ὑμῶν, καί εὐελπιστῶ ὅτι προθύμως θέλετε μοί τήν παράσχει.

Επανεκλέχθηκε στη θέση του προέδρου στη συνεδρίαση της 4ης Φεβρουαρίου 1910, λαμβάνοντας μάλιστα τον εντυπωσιακό αριθμό των 109 ψήφων επί συνόλου 112 ψηφισάντων.

Χαρακτηριστική της ακεραιότητας του χαρακτήρα του υπήρξε η στάση του κατά τη συζήτηση στη Βουλή σχετικά με τη συμμετοχή των στρατιωτικών στην ενεργό πολιτική. Το νομοσχέδιο πρότεινε την απαγόρευση της συμμετοχής μέχρι το βαθμό του αντισυνταγματάρχη, ενώ την επέτρεπε στους ανώτερους βαθμούς (συνταγματάρχη, υποστρατήγου κ.ά.). Ο Νικόλαος Τσαμαδός, αν και συνταγματάρχης τότε, άρα μη θιγόμενος, πρότεινε την πλήρη απαγόρευση, για όλους τους βαθμούς, προκειμένου να μην υπάρχουν διακρίσεις.

Πέθανε το 1910.

55. Νικόλαος Μπουφίδης

1900-1901

1904

1905-1906

Γεννήθηκε στη Λιβαδειά το 1845, προερχόμενος από οικογένεια που είχε διακριθεί κατά την Επανάσταση. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και άσκησε με επιτυχία τη δικηγορία στην Αθήνα. Διακρίθηκε ως δεινός ρήτορας στο επάγγελμά του όσο και στην πολιτική.

Έλαβε μέρος στους πολιτικούς αγώνες συντασσόμενος με το ανανεωτικό πρόγραμμα του Χαρίλαου Τρικούπη, του οποίου υπήρξε σταθερός συνεργάτης. Εκλεγόταν βουλευτής Βοιωτίας σχεδόν αδιαλείπτως από το 1874 έως το 1910.

Διετέλεσε μία φορά υπουργός Εσωτερικών (1893-1895) επί κυβέρνησης Χαρίλαου Τρικούπη.

Αναδείχτηκε πολλές φορές στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής (1900-1901, 1904, 1905-1906).

Μετά την τρίτη εκλογή του στο αξίωμα αυτό στη συνεδρίαση της 2ας Δεκεμβρίου 1904 απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Ἡ ἐμπιστοσύνη ὑμῶν, κύριοι συνάδελφοι, μέ ἀναβιβάζει τό τρίτον ἤδη ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς καί διά τοῦτο ἐκφράζω τήν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου. Ἡ κατά το παρελθόν δρασίς μου ἀπέδειξεν ὅτι ἔχω πλήρη τήν συναίσθησιν τοῦ ἀξιώματος καί τοῦ μεγέθους τῶν εὐθυνῶν, τάς ὁποίας ἀναλαμβάνω διά τῆς ψήφου ὑμῶν. Ἔχω τήν πεποίθησιν ὅτι καί ἤδη, ὡς καί εἰς τό παρελθόν, θέλω τύχει τῆς πολυτίμου ὑμῶν συνδρομῆς ἀμεριόστου πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ὑψηλῶν μου καθηκόντων.

Ἔχομεν συμφέρον ἀλλά καί καθήκον πάντες οἱ φίλοι τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀρχῶν νά ἐργαζώμεθα κατά τρόπον διαπιστοῦντα παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ τήν πεποίθησιν ὅτι μόνον διά τῆς εἰλικρινοῦς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τούτων δύνανται τά πράγματα τῆς Πατρίδος ἡμῶν νά προκόψωσιν.

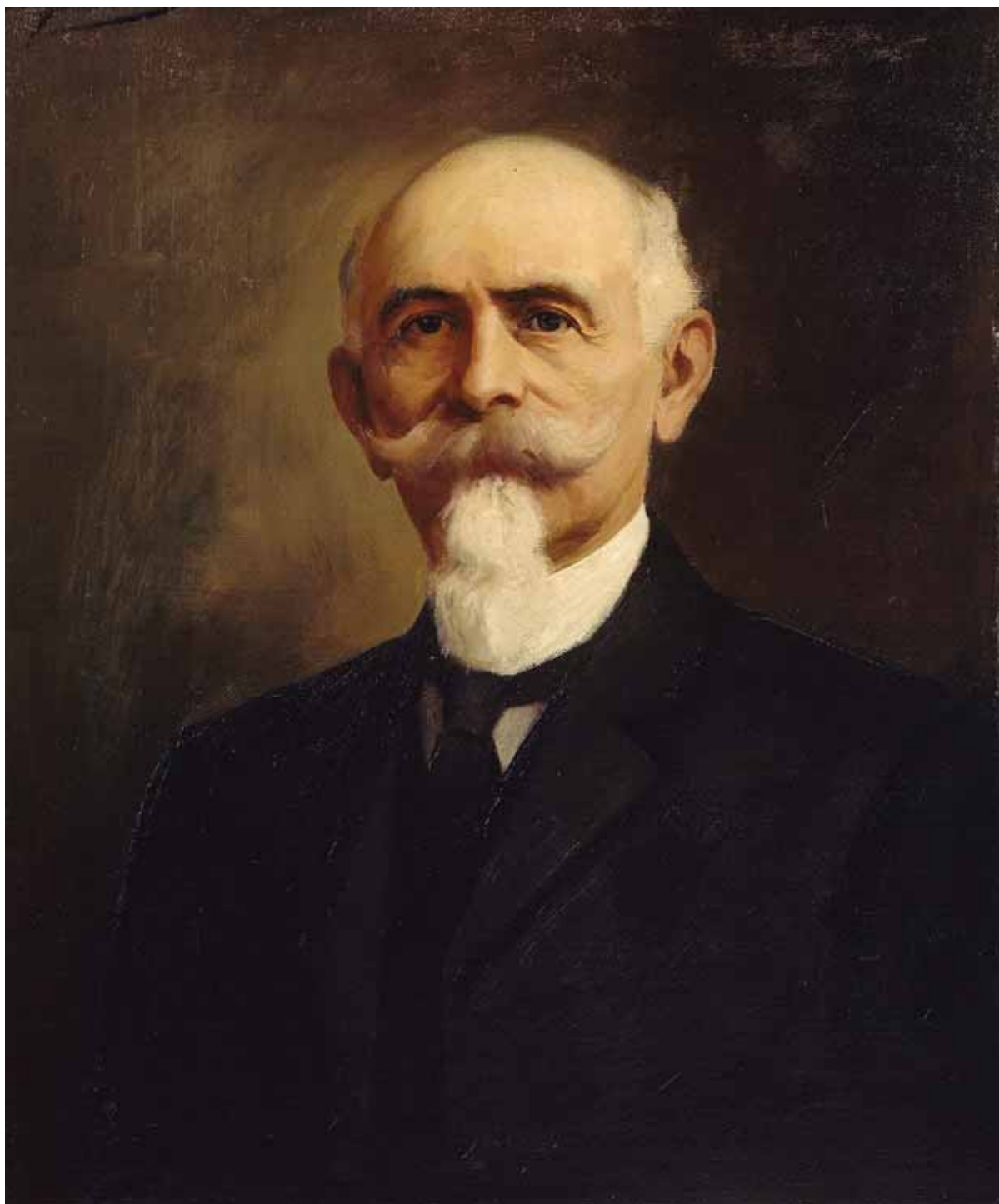
Πιστεύω ἀκραδάντως ὅτι ἡ κυριώτερα βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας δέον νά στηρίζεται ἡ εὐημερία τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι ἡ εἰλικρινής ἐφαρμογή τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀρχῶν.

Πρὸς τήν τοιαύτην εἰλικρινῆ ἐργασίαν καί ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων προσκαλῶ πάντας ὑμᾶς, κύριοι, ἀνεξαρτήτως κομματικῆς ἀποχρώσεως, καί ἐκφράζω πάλιν τήν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου διά τήν τιμὴν ἣν μοί ἀπενείματε.

Παλαιότερα εἶχε διατελέσει καὶ γραμματέας τῆς Βουλῆς ἐπὶ προεδρίας Ἰωάννη Ζάρκου.

Μετά την αποχώρηση του Τρικούπη από την πολιτική δράση, ο Μπουφίδης υποστήριξε ένθερμα την ανάδειξη του Γεώργιου Θεοτόκη στην αρχηγία του κόμματος και μετά την πραγματοποίησή της έγινε στενός συνεργάτης του.

Πέθανε το 1912 στην Αθήνα.

Νικόλαος Μπουφίδης

56. Θεόδωρος Ρετσίνας

1901-1902

Γεννήθηκε στον Πειραιά το 1836 με οικογενειακή καταγωγή από το Άργος. Μαζί με τον αδελφό του ανέπτυξαν πολυσχιδή επιχειρηματική δραστηριότητα στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας με έδρα τον Πειραιά, του οποίου διετέλεσε δήμαρχος για δύο τετραετίες (1887 και 1891). Από τη θέση αυτή συνέβαλε στην ανάδειξη του Πειραιά ως ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια της Ανατολής.

Στην πολιτική συντάχθηκε με την παράταξη του Χαρίλαου Τρικούπη, του οποίου υπήρξε συνεργάτης. Εκλέχθηκε βουλευτής από το 1899 έως το 1902 και, στη συνέχεια, από το 1906 έως το 1910, λαμβάνοντας μέρος και στην Αναθεωρητική Βουλή του έτους εκείνου (1910).

Κατά την πρώτη βουλευτική του θητεία, εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής στη συνεδρίαση της 8ης Νοεμβρίου 1901 με την υποστήριξη του θεοτοκικού κόμματος.

Αμέσως μετά ανέφερε προς τη Βουλή τα εξής:

*Κύριοι συνάδελφοι,
πρὶν ἢ καταλάβω τὴν ἔδραν τοῦ Προέδρου, εἰς ἣν ἡ εὐμένειά σας μέ ἀνεβίβασεν, ἐκφράζω ὑμῖν τὴν βαθεῖαν μου εὐγνωμοσύνην. Ἀναγνωρίζω, ὅτι τὰ διὰ τῆς ψήφου ὑμῶν ἀνατεθέντα μοι καθήκοντα εἶναι ὑπέρτερα τῶν δυνάμεών μου, ἀλλὰ διὰ τῆς πολυτίμου πάντων ὑμῶν συνδρομῆς εὐελπιστῶ, ὅτι θέλω δυνηθῆ νὰ διεξαγάγω τό δυσχερές τοῦτο ἔργον καί ν' ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς προσδοκίας σας. Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ταύτῃ ἀναλαμβάνων τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς διαβεβαιῶ ὑμᾶς, ὅτι θέλω καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἐκπληρώσω ἀμερολήπτως τὰ σοβαρὰ καθήκοντα τῆς ὑψηλῆς ταύτης θέσεως.*

Πέθανε πλήρης ημερῶν το 1930.

Θεόδωρος Πετσίνας

57. Δημήτριος Ράλλης

1903

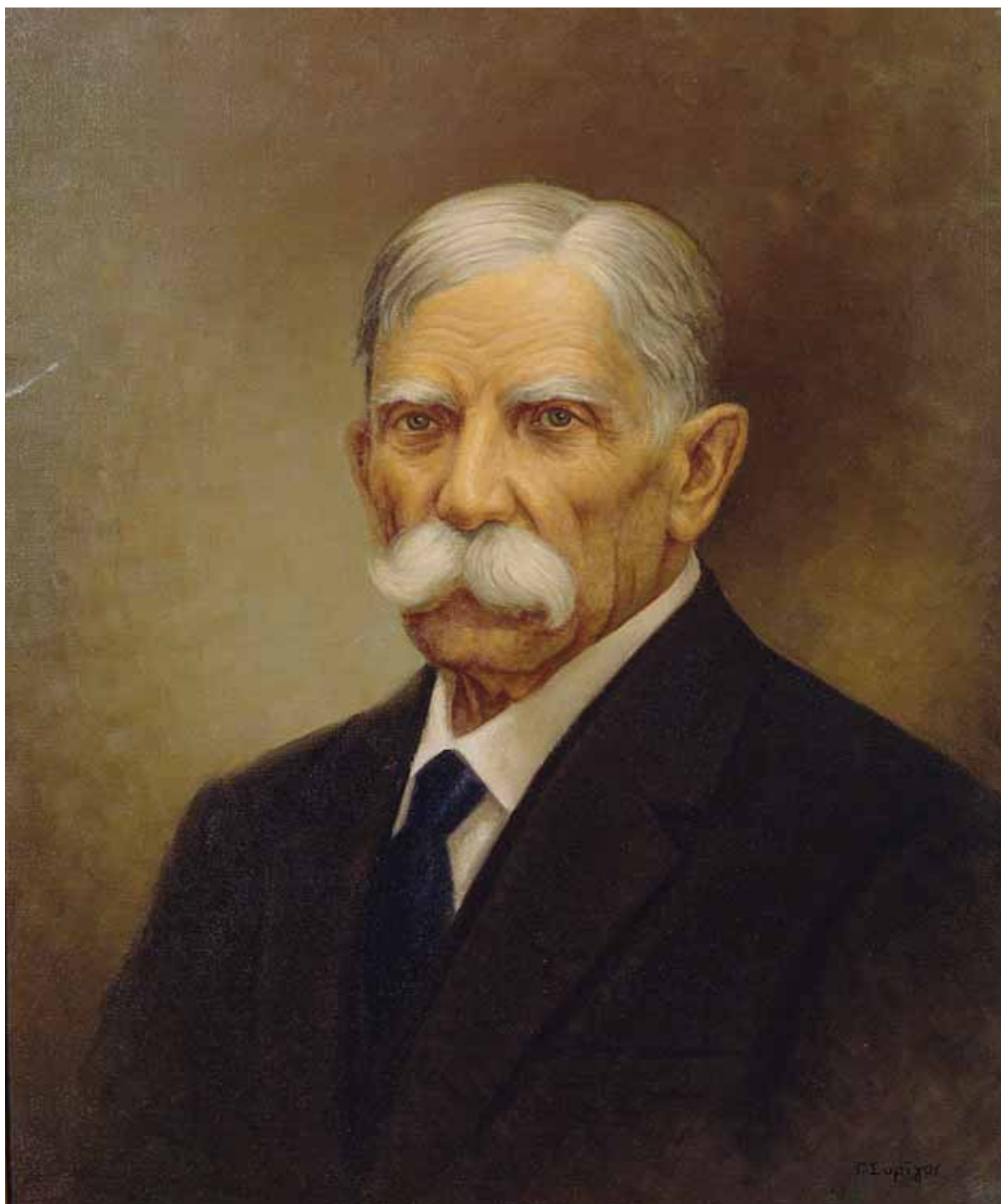
Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1844. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Παρίσι. Δικηγόρησε για ένα διάστημα και δίδαξε, ως υφηγητής του Εμπορικού Δικαίου, στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην οποία καθηγητής υπήρξε και ο πατέρας του.

Το 1872 εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής Αττικής και στη συνέχεια εκλεγόταν διαρκώς έως το θάνατό του (το 1921). Συντάχθηκε με τις εκσυγχρονιστικές απόψεις του Χαρίλαου Τρικούπη και το 1875 έλαβε μέρος στην πρώτη κυβέρνησή του, ως υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Το 1882 στην τέταρτη κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη συμμετείχε ως υπουργός Δικαιοσύνης.

Τον επόμενο χρόνο (1883), όμως, διαφώνησε με τον Τρικούπη και σχημάτισε δικό του κόμμα («Τρίτο Κόμμα»), που φιλοδόξησε να αποτελέσει τον τρίτο παράγοντα, ανάμεσα στα υφιστάμενα δύο (τρικουπικό και δηλιγιαννικό). Το 1893 άσκησε καθήκοντα υπουργού Εσωτερικών στην κυβέρνηση Σωτήριου Σωτηρόπουλου.

Τον Απρίλιο 1897 ανέλαβε για πρώτη φορά την πρωθυπουργία, σε μια εξαιρετικά δύσκολη στιγμή για το κράτος. Ο ελληνικός στρατός είχε ηττηθεί από τον οθωμανικό στη Θεσσαλία και υποχωρούσε προς τη Λαμία. Ως νέος πρωθυπουργός έσπευσε στην πρώτη γραμμή για να εμψυχώσει τους μαχητές. Σύντομα όμως υπογράφηκε ανακωχή με την παρέμβαση της Ρωσίας. Ως πρωθυπουργός διατήρησε και τη διεύθυνση του Υπουργείου Ναυτικών.

Τον Ιούνιο 1903 ανέλαβε εκ νέου την πρωθυπουργία με την ψήφο των δηλιγιαννικών βουλευτών. Παράλληλα, κράτησε και τα υπουργεία Εξωτερικών και Οικονομικών. Δύο χρόνια αργότερα, ύστερα από τη δολοφονία του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, έγινε τρίτη φορά πρωθυπουργός. Τον Ιούλιο 1909

Δημήτριος Ράλλης

ξαναβρέθηκε στην πρωθυπουργία, αλλά εναντίον του ξέσπασε το στρατιωτικό κίνημα στο Γουδύ, το οποίο απέτυχε να αντιμετωπίσει, με συνέπεια να ανατραπεί.

Κατά την εποχή του Εθνικού Διχασμού, αν και υποστήριζε τη βασική θέση του Ελευθέριου Βενιζέλου για συμπαράταξη με την Αντάντ, έλαβε μέρος στις κυβερνήσεις Αλέξανδρου Ζαΐμη και Στέφανου Σκουλούδη, ως υπουργός Συγκοινωνίας και προσωρινά Δικαιοσύνης και Οικονομικών.

Έγινε πρωθυπουργός για πέμπτη φορά το Νοέμβριο 1920, ύστερα από την απρόσμενη ήττα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου (σε βουλευτικές έδρες και όχι σε ψήφους). Η διαφωνία του όμως με το Δημήτριο Γούναρη, η πολιτική παράταξη του οποίου διέθετε και τους περισσότερους βουλευτές, τον οδήγησε σύντομα σε παραίτηση.

Γενικότερα, παρότι διετέλεσε πέντε φορές πρωθυπουργός, η συνολική διάρκεια της θητείας του στην ανώτερη αυτή κυβερνητική θέση ήταν μόλις 20 μήνες.

Κατά τη συνεδρίαση της 5ης Φεβρουαρίου 1903 εκλέχθηκε πρόεδρος της Βουλής. Αμέσως μετά την εκλογή του απευθύνθηκε προς το Σώμα ως εξής:

Εὐγνωμονῶ ὑμᾶς ἐπὶ τῇ ὑψίστῃ τῶν τιμῶν, ἣν εὐηρεστήθητε νὰ μοὶ ἀπονεύμητε, ἀναδείξαντές με Πρόεδρον τῆς Βουλῆς διὰ τῆς ὑμετέρας ψήφου. Ἄλλ' ἢ περίβλεπτος αὕτη τιμὴ ἐπάγεται καθήκοντα σοβαρά, ἐπάγεται εὐθύνας ἀληθῶς ἠθικάς, ἀλλὰ βαρυτάτας διὰ τὸν ἔχοντα συνείδησιν αὐτῶν. Μόνον δέ διὰ τῆς ὑμετέρας συνδρομῆς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀνακούφισις τῶν εὐθυνῶν τούτων καὶ ταύτην ἐπικαλοῦμαι ἀκεραῖαν. Ὁ Κανονισμὸς ἡμῶν, ἐπόμενος τῷ φιλελευθέρῳ πολιτεύματί μας ἡσφάλισεν ἐνὶ ἐκάστῳ ἡμῶν τελείαν τὴν ἐνάσκησιν τῶν κοινοβουλευτικῶν καθηκόντων, ἐν μόνῃ δέ τῇ αὐστηρᾷ καὶ ζηλοτύπῳ τηρήσει τῶν διατάξεων τοῦ Κανονισμοῦ παρ' ἑνὸς ἐκάστου ἡμῶν ἔγκειται ἡ εὐπρεπὴς καὶ τελεσφόρος λειτουργία τῆς Βουλῆς, ἐκπροσωπούσης τὴν ἐθνικὴν κυριαρχίαν καὶ πρὸς ἣν ὀφείλει νὰ ἐξισοῦται.

Πολλὰ καὶ ποικίλλα εἶνε τὰ θέματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων σύντονος ἡ ἐθνικὴ ἐργασία ἐπιβάλλεται, ἄνευ τῆς ὁποίας καὶ πάλιν θὰ ἠθέλομεν ὑστερήσει εἰς τὸν διεθνῇ ἀνταγωνισμόν, τὸν καθ' ἡμέραν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξαπτόμενον. Εἰς τὴν ἐργασίαν δέ ταύτην τὴν ἐθνικὴν ὀφείλομεν πάντες συντόνως νὰ ἐπιδοθῶμεν, μετὰ τὴν ἀπώλειαν, ὡς μὴ ὄφειλε, τοσοῦτου πολυτίμου χρόνου κατὰ τό παρελθόν. Ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ γοήτρου τοῦ πολιτεύματος, ἀναποσπάστως συνδεδεμένου πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς χώρας, ἥτις ἀνυπομόνως ἀλλὰ καὶ μετὰ πεποιθήσεως ἀναμένει τὴν εὐεργετικὴν τῆς Βουλῆς δρᾶσιν πρὸς τὴν ἀνακούφισιν τῶν βαρῶν τοῦ λαοῦ, πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν του, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ἀσφαλείας καὶ τάξεως καὶ πρὸς τὴν σύνταξιν τῶν δυνάμεων τῆς πατρίδος.

Πρός τήν ἐπιτέλεσιν, Κύριοι, τῶν ἐθνικῶν τούτων σκοπῶν, πολύτιμον ἡ Πολιτεία θέλει εὖρει ὁδηγόν ἐν ταῖς ὑμετέραις πεφωτισμέναις συζητήσεσι, ταχθεῖς δέ παρ' ὑμῶν εἰς τήν διεύθυνσιν αὐτῶν, ὑπόσχομαι τελείαν καί ἀμεροληψίαν καί ἀνστηράν τήν τήρησιν τῶν διατάξεων τοῦ Κανονισμοῦ.

Ἐπί τῇ πανδήμῳ ταύτῃ ἐπαγγελία, πειθόμενος τῇ ψήφῳ ὑμῶν καί θαρρῶν ἐπὶ τῇ συνδρομῇ σας καταλαμβάνω τήν ἔδραν τοῦ Προέδρου.

Πέθανε στην Αθήνα το 1921, μεσοῦντος του πολέμου στη Μικρά Ασία.

58. Νικόλαος Λεωνίδας

1903

Γεννήθηκε στις Σπέτσες το 1866 από μεγάλη οικογένεια του νησιού, με το επώνυμο Λάμπρου. Το νέο επίθετο αποκτήθηκε από το ομώνυμο, ιδιόκτητο πολεμικό πλοίο («Λεωνίδα»), που είχε χρησιμοποιήσει ένας κλάδος της οικογένειας κατά την Επανάσταση.

Ο Νικόλαος ήταν δευτερότοκος γιος του Γεωργίου, που είχε διατελέσει βουλευτής σε τρεις περιόδους κατά τα έτη 1879-1886, και εγγονός των ναυμάχων και χρηματοδοτών της Επανάστασης, Δημήτριου Λεωνίδα, Νικόλαου Κυριακού και Χατζηγιάννη Μέξη. Μεγάλωσε στις Σπέτσες και τον Πειραιά, σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και ακολούθησε μεταπτυχιακές σπουδές στην Αγγλία και τη Γαλλία. Ειδικεύθηκε στο εμπορικό και ναυτικό δίκαιο για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των οικογενειακών επιχειρήσεων. Με αυτές ασχολήθηκε μαζί με τα άλλα δύο αδέρφια του, ταξιδεύοντας συχνά μεταξύ Ελλάδας, Ιταλίας και Αιγύπτου.

Παράλληλα, ασχολήθηκε και με τη δικηγορία, αλλά σύντομα τον κέρδισε η πολιτική. Το 1899, σε ηλικία μόλις 25 ετών, εκλέχθηκε βουλευτής Σπετσών, κάτι που επαναλήφθηκε και την επόμενη περίοδο (1902-1904). Αφού απουσίασε για ένα διάστημα, επανήλθε στη Βουλή το 1912, και έκτοτε εκλεγόταν συνεχώς έως το 1920.

Πρόεδρος της Βουλής διετέλεσε (18 Ιουνίου - 15 Δεκεμβρίου 1903) κατά τη δεύτερη βουλευτική του θητεία (1902-1904), πράγμα μάλλον ασυνήθιστο για νέο βουλευτή.

Αμέσως μόλις ανακοινώθηκε η ανάδειξή του, ανέφερε στο Σώμα ως εξής:

Διά τῆς ψήφου ὑμῶν, κύριοι συνάδελφοι, μέ περιβάλλετε δι' ὑψίστης

Νικόλαος Λεωνίδας

τιμῆς, σὺν αὐτῇ δέ μοί ἀναθέσατε καθήκοντα, ὧν τό βάρος συναισθάνομαι τελείως. Καί διὰ μέν τήν τιμήν ἐκφράζω ὑμῖν τάς διαπύρους εὐχαριστίας μου, διὰ δέ τὰ καθήκοντα, ἅπερ ἀπό τοῦδε καλοῦμαι νά ἐπιτελέσω ἀπό τῆς προεδρικῆς ἔδρας τῆς Βουλῆς, πέποιθα ὅτι ταῦτα θέλουνσι κριθῇ ἄψογα, ἐάν δέν ἀπολείψῃ ἡ πρός τοῦτο ἡμετέρα συνδρομή.

Ἡ ἔδρα, εἰς ἣν μέ ἀνεβίβασεν ἡ ψῆφος τῆς Βουλῆς, δέν εἶναι ξένη πρός ἐμέ. Ἀπό ταύτης μοί ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νά διδαχθῶ, ὅτι ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τῶν ἐντίμων μελῶν τοῦ νομοθετικοῦ Σώματος, ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐπιτέλεσις τῶν ἀνατεθέντων μοί ὑψηλῶν καθηκόντων. Τήν ἀρωγήν ταύτην ἐπικαλοῦμαι παρ' ὑμῶν, εἶμαι δέ βέβαιος ὅτι ἡ Βουλή θά μοί παράσχῃ αὐτήν.

Ἐμφορούμενος ὑπό πνεύματος ἀμερολήπτου θά καταβάλω πᾶσαν τήν ἐμήν δύναμιν, ἵνα ἀνταποκριθῶ πρός τήν πρό μικροῦ περὶ ἐμοῦ ἐξενεχθείσαν εὐμενῇ γνώμην τῆς Βουλῆς, δι' ἣν καί αὐθις ἐκφράζω ὑμῖν τήν βαθυτάτην μου εὐγνωμοσύνην.

Εκτός ἀπό πρόεδρος τῆς Βουλῆς, εἶχε ἐπίσης διατελέσει γραμματέας καί αντιπρόεδρος τοῦ Σώματος.

Χαρακτηριζόταν ἀπό ευφράδεια καί ετομότητα λόγου σε τέτοιο βαθμό που τον αποκαλοῦσαν το “αἰδόνι τῆς Βουλῆς”. Συνεργάστηκε πολιτικά στις ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα με τήν ἐκσυγχρονιστική «ομάδα τῶν Ἰαπώνων» στήν οποία μετείχαν βουλευτές ἀπό διάφορα κόμματα, οἱ οἱποῖοι ἐπέκριναν τήν κακή πολιτική κατάστασι τῆς χώρας.

Πέθανε ξαφνικά ἀπό πνευμονία το 1925 σὸν Πειραιά.

59. Νικόλαος Χατζίσκος

1903-1904

Γεννήθηκε στη Λαμία το 1850, καταγόμενος από σημαντική οικογένεια της περιοχής. Ο πατέρας του ήταν αγωνιστής κατά την Επανάσταση και στη συνέχεια πολιτικός που διετέλεσε βουλευτής και γερουσιαστής. Η μητέρα του ήταν ανιψιά του Ιωάννη Κωλέττη και συμπεριλαμβανόταν στις κυρίες επί των τιμών της βασιλικής αυλής. Και τα δύο αδέλφια του, ο Ιωάννης που ήταν δικηγόρος και ο Κωνσταντίνος που ήταν γιατρός, συμμετείχαν στην ενεργό πολιτική ζωή και είχαν εκλεγεί βουλευτές.

Ο Νικόλαος σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Παρίσι. Επέστρεψε στην Ελλάδα και ασχολήθηκε με τη δικηγορία. Σύντομα, ακολουθώντας την οικογενειακή παράδοση, ασχολήθηκε με την πολιτική. Έθεσε υποψηφιότητα για βουλευτής στην επαρχία Καλαμπάκας, όμως, και όχι στη Φθιώτιδα όπου εκλεγόταν ο αδελφός του. Το 1881 και το 1885 δεν κατάφερε να εκλεγεί, γι' αυτό και για ένα διάστημα εντάχθηκε στο διπλωματικό σώμα και ανέλαβε καθήκοντα γενικού πρόξενου στη Μασσαλία.

Επανήλθε στην πολιτική λίγα χρόνια αργότερα, όταν ο αδελφός του αποσύρθηκε. Εκπροσώπησε την εκλογική του περιφέρεια στην εθνική αντιπροσωπεία για μεγάλο διάστημα από το 1890 έως το 1910, ενώ υπήρξε πληρεξούσιος και κατά τη διπλή Αναθεωρητική Βουλή του 1910.

Πρόεδρος της Βουλής αναδείχθηκε, κατά τη δεύτερη εκλογική θητεία του, στη συνεδρίαση της 15ης Δεκεμβρίου 1903.

Αμέσως μετά την εκλογή του ανέφερε προς το Σώμα τα εξής:

Ἀναμετρῶ Κύριοι Βουλευταὶ τό δυσχερές τοῦ ἔργου, εἰς ὃ μέ ἐκάλεσεν ἡ εὐμένης ψήφος ὑμῶν καὶ συναισθάνομαι τάς συμπαρομαρτούσας

εἰς αὐτό εὐθύνας. Ἀλλ' ἡ τιμή διὰ τῆς ὁποίας μέ περιεβάλετε εἶναι τοιαύτη, ὥστε θέλω ἐντείνειν πᾶσαν τὴν προσπάθειάν μου, ὅπως μὴ ὑστερήσω τῶν ἀγαθῶν ὑπὲρ ἐμοῦ προσδοκιῶν σας.

Σεβασθεῖς ἀφ' ἧς εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐθνικὴν ταύτην αἵθουσαν τὸν Κανονισμόν τῆς Βουλῆς πάντοτε, αὐτόν καὶ μόνον θέλω ἔχει ὑπογραμμόν τῆς ὑπ' ἐμοῦ διευθύνσεως τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς.

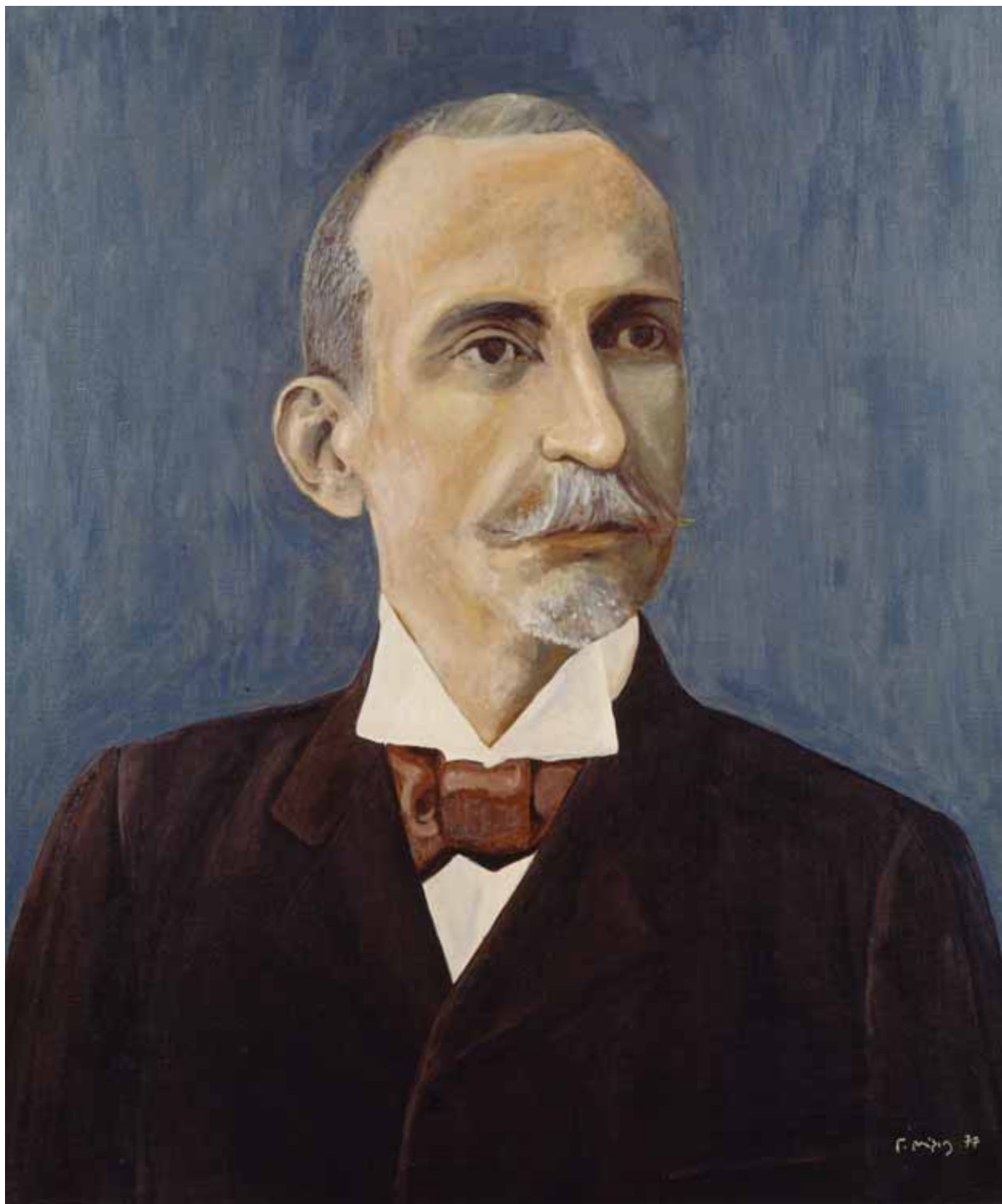
Ἀλλ' ὅπως αὗται βαίνουνσιν ἀπροσκόπτως καὶ ὁμαλῶς, ἔχω ἀνάγκην τῆς ὑμετέρας συνδρομῆς καὶ δὴ κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας περιστάσεις τῆς χώρας, αἵτινες ἐπέβαλον τὴν ἄνευ διαταράξεως τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν παρουσίαν τῆς Βουλῆς, πρὸς ἣν στρέφει τό βλέμμα καὶ τὸν νοῦν ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἀπεκδεχόμενος μετὰ πεποιθήσεως παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν. Καί παρ' ὅλας τὰς κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου ἐνίοτε ἐκτοξευομένας μομφάς, ἃν ἐπισκοπήσῃ τις τὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον πορείαν αὐτοῦ, θέλει κατίδει, ὅτι εἰς τὰς κρισίμους περιστάσεις τῆς χώρας ἐν αἴσθημα ἐκκυρίαρχησεν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Κοινοβουλίῳ, τό αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους.

Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει, ὅτι εἰς τὰς συνειδήσεις πάντων ἡμῶν ὑπερέχει τό ἰδεῶδες τῆς πατρίδος, καλούσης ἡμᾶς εἰς τὴν κοινὴν συνεργασίαν ἐπ' ἀγαθῷ Αὐτῆς, καταλαμβάνω τὴν ἔδραν τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς, σφίγγων τὰς χεῖρας Ὑμῶν ἐξ αἰσθήματος εὐγνωμοσύνης.

Εκλέχθηκε καὶ πάλι πρόεδρος τῆς Βουλῆς κατὰ τὴ συνεδρίαση τῆς 5ης Μαΐου 1904.

Πέραν τῆς πολιτικῆς ασχολήθηκε με τὴν ποίηση καὶ τὴν πεζογραφία, ἀκόμα καὶ τὴ μετάφραση. Διετέλεσε γενικὸς γραμματέας τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσός, ἐνῶ γιὰ μικρὸ διάστημα ἐξέδιδε τὸ περιοδικὸ *Χελιδών*.

Πέθανε στὴν Αθήνα τὸ Μάρτιο τοῦ 1917.

Νικόλαος Χατζίσκος

60. Νικόλαος Λεβίδης

1906-1908

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1848, καταγόμενος από παλαιά φαναριώτικη οικογένεια της Κωνσταντινούπολης. Ο πατέρας του είχε διατελέσει υπουργός Οικονομικών, ενώ ο ίδιος έτυχε πολύ καλής μόρφωσης, στη φιλολογία και τη νομική επιστήμη, στην οποία απέκτησε διδακτορικό τίτλο.

Έλαβε μέρος στις εκλογές του 1879 με το κόμμα του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη, αλλά απέτυχε να εκλεγεί. Συμμετείχε όμως στις δημοτικές εκλογές και εκλέχθηκε σύμβουλος στο Δήμο Αθηναίων με δήμαρχο το Δημήτριο Σούτσο. Στις επόμενες βουλευτικές εκλογές (1881) έλαβε μέρος ως ανεξάρτητος και εξελέγη βουλευτής Αττικής, γεγονός που επαναλήφθηκε και στις επόμενες περιόδους σχεδόν αδιαλείπτως από το 1882 έως το 1922.

Διετέλεσε υπουργός Ναυτικών την περίοδο 1895-1897 και υπέστη και ο ίδιος τις αρνητικές επιπτώσεις από τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Ανέλαβε υπουργικά αξιώματα τρεις ακόμη φορές, το Υπουργείο Εσωτερικών (1903 και 1908) και το Υπουργείο Δικαιοσύνης (1903) στις κυβερνήσεις του Γεώργιου Θεοτόκη.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε δύο φορές: την πρώτη, κατά τη συνεδρίαση της 18ης Νοεμβρίου 1906. Αμέσως μετά την εκλογή του απευθύνθηκε προς το Σώμα ως εξής:

Εὐγνωμονῶ ἐκ μέσης καρδίας τὴν Βουλὴν ἐπὶ τῇ ὑπάτῃ ταύτῃ τιμῇ, ἧς ἠξιώσέ με.

Τέκνον καὶ ἐγὼ τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ Πολιτεύματος καὶ μακρῶν πολιτικῶν τε καὶ κοινοβουλευτικῶν ἀγώνων μετασχὼν, κατανοῶ τὰ ἐκ τοῦ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς καθήκοντά μου, ἅτινα εἰσὶ καὶ πρὸς τὸ πολίτευμα καθήκοντα. Τῇ ἀρωγῇ δέ πάντων ὑμῶν, ὑμῶν τε καὶ ὑμῶν,

Νικόλαος Λεβίδης

ἀγαπητοί Συνάδελφοι καί κύριοι, θέλω πάση δυνάμει προσπαθήσει τά καθήκοντα ταῦτα πιστῶς νά ἐκτελέσω.

Ἵσος ἔσομαι πρός τε τήν Συμπολίτευσιν καί τήν Ἀντιπολίτευσιν καί Πρόεδρος συναμφοτέρων, ἀκόμη καί διότι ἀκραδάντως πέποιθα, ἐντιμότητοι Κύριοι, ὅτι ἐν Κοινοβουλευτικῇ Κράτει μόνον ἐκ τοῦ ἐπιβαλλομένου πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καί τῆς εὐγενοῦς τῶν κομμάτων ἀμίλλης ἀναβαίνουνσι καί ὑψοῦνται ἰσαλλήλως τό Πολίτευμα καί τό Ἔθνος, ὡς ἐνιαῖος καί καλλιμάραρος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Ναός, ὑπερήφανος μέν τό μέγεθος, μορφῇ δ' ἀμίμητος καί χάριτι, ἐν ᾧ ἱεροφάνται ὑμεῖς Κύριοι, σεμνοί, εὐπρεπεστάτην καί ἱερωτάτην καί ἐπιβάλλονσαν τελεῖτε τελετήν ὑπέρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὑπό τάς τελευταίας δέ ταύτας λέξεις ἐκφράζω καί πάλιν τήν βαθυτάτην εὐγνωμοσύνην μου.

Δεύτερη φορά ἐκλέχθηκε πρόεδρος τῆς Βουλῆς στη συνεδρίαση τῆς 7ης Νοεμβρίου 1907. Αμέσως μετά την επανεκλογή του απευθύνθηκε στο Σώμα ὡς ἐξής:

Ἡ ἐκ δευτέρου ἐκλογή μου ὡς Προέδρου τῆς Βουλῆς πληροῖ τήν καρδίαν μου εὐγνωμοσύνης πρός τήν Βουλὴν ἐπὶ τῇ ὑπάτῃ αὐτῇ τιμῇ, ἧς καί πάλιν ἠξίωσέ με. Θέλω προσπαθήσει, ὅση μοι δύναιμι, πιστῶς νά ἐκτελέσω τό καθήκόν μου, ἐφαρμοζών ἀκριβῶς τάς διατάξεις τοῦ Κανονισμοῦ.

Ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν κειμένων ἐν γένει εἶναι τό ἥμισυ τῆς ἐπιτυχίας παντός πολιτικοῦ ἔργου.

Ἡ κατὰ τήν τελευταίαν δέ συνεδρίασιν τῆς ληξάσης Συνόδου ἐπιεικὴς κρίσις τῆς Ἀντιπολιτεύσεως περὶ τῆς πολιτείας μου ὡς Προέδρου τῆς Βουλῆς ἀπαλλάσσει με, Κύριοι, τῆς συνήθους δηλώσεως, ὅτι ἔσομαι ὁ Πρόεδρος συμπάσης τῆς Βουλῆς.

Ἄς λέγωσιν ὅ,τι θέλωσι περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Βουλῶν. Καί ἡ παρελθοῦσα Σύνοδος τῆς Περιόδου ταύτης ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ Ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους ἐμφοροῦνται διαθέσεων φιλοπατρίδων καί εὐγενῶν ὑπέρ τῆς προόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καί τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἐν γένει.

Ἡ ἐπιψηφίσις νομοθετικῶν μέτρων, φιλοτίμως συντελούσης καί τῆς Ἀντιπολιτεύσεως, κατὰ τήν παρελθοῦσαν σύνοδον, ἀπέδειξεν, ὅτι οἱ Ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἴστανται εἰς τό ὕψος τῆς ἐντολῆς, εἰς ὃ καλεῖ αὐτοὺς ἡ θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ...

Εὐχομαι καί πέποιθα, ὅτι ἡ Βουλὴ, τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Κυβερνήσεως καί τῇ φιλοτίμῳ, ὡς καί κατὰ τό παρελθόν, συμπράξει τῆς Ἀντιπολιτεύσεως, βελτιούσης τά προβαλλόμενα μέτρα, πέποιθα, λέγω, ὅτι ἡ Βουλὴ θέλει προσπαθήσει νά συμπληρώσῃ κατὰ τήν Σύνοδον ταύτην ὅ,τι τυχόν παρέλειπεν.

Ἐντιμότατοι Κύριοι καί προσφιλέστατοι συνάδελφοι, οἱ καιροί, οὓς διερχόμεθα, εἶναι τῷ ὄντι σπουδαῖοι διὰ τήν χῶραν ἡμῶν ἐν γένει. Οὐδεμίαν δ' ἔχω ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Βουλὴ, ἄνεν διακρίσεως πολιτικῶν φρονημάτων, ἀντιλαμβανομένη τῶν κινδύνων, οὓς διερχόμεθα, θέλει συντελεσεῖ, κατὰ τό ἐφικτόν αὐτῇ, εἰς τήν συμπλήρωσιν τοιούτων νομοθετικῶν μέτρων, δι' ὧν θέλομεν ἐλπίσει εἰς τήν ἐπιτυχίαν τοῦ προσδοκωμένου παρ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων σκοποῦ.

Καταστρέφων τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις, ἃς ἔλαβον τήν τιμὴν νὰ ἀπευθύνω πρὸς ὑμᾶς ἐντιμότατοι Κύριοι, ἐκφράζω καί πάλιν τήν διάπυρον εὐγνωμοσύνην μου τῇ Βουλῇ ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἥς καί πάλιν ἠξίωσέ με.

Ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη δημοσιογραφία.
Πέθανε στην Αθήνα το 1942, πλήρης ημερών.

61. Κωνσταντίνος Κουμουνδούρος

1908-1909

Γεννήθηκε στην Καλαμάτα το 1846. Καταγόταν από τη μεσσηνιακή Μάνη και ήταν γιος του πρωθυπουργού και κορυφαίου πολιτικού Αλέξανδρου Κουμουνδούρου.

Σταδιοδρόμησε ως στρατιωτικός και έλαβε μέρος στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 ως διοικητής τάγματος πεζικού στο μέτωπο της Ηπείρου, όπου διακρίθηκε καταλαμβάνοντας με τη μονάδα του τη διάβαση των Πέντε Πηγαδιών. Ολοκλήρωσε τη σταδιοδρομία του με επιτυχία, φτάνοντας μέχρι το βαθμό του υποστρατήγου.

Αρκετά νέος εξελέγη δήμαρχος Οιτύλου και στη συνέχεια, ενώ έφερε το βαθμό του υπολοχαγού, έλαβε μέρος στις βουλευτικές εκλογές και εξελέγη εκπροσωπώντας τη Μεσσηνία στην εθνική αντιπροσωπεία από το 1879 έως το 1922.

Συνεργάστηκε με την πολιτική παράταξη του Θεόδωρου Δηλιγιάννη και υπήρξε σημαίνον στέλεχος του κόμματός του. Στη δεύτερη κυβέρνηση Δηλιγιάννη ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Ναυτικών (1890-1892). Διαφωνώντας, όμως, με την πολιτική γραμμή του αρχηγού του, αποχώρησε από το κόμμα του, για να συνταχθεί με την αντίπαλη (τρικουπική) παράταξη, στην οποία γινόταν τότε αλλαγή πολιτικής ηγεσίας. Όταν νέος αρχηγός αναδείχθηκε ο Γεώργιος Θεοτόκης, τον οποίο υποστήριζε και ο Κουμουνδούρος, ο τελευταίος ανέλαβε το Υπουργείο Στρατιωτικών (1899).

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε κατά τη συνεδρίαση της 12ης Οκτωβρίου 1908. Αμέσως μετά απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διὰ τὴν τιμὴν, μέ τὴν ὁποίαν μέ περιεβάλετε σήμερον.

Κωνσταντίνος Κουμονδούρος

Ἡ Πατρίς ἡμῶν διέρχεται μεγάλην δοκιμασίαν καί ἐθνικόν κλονισμόν.

Ἡ Ἑλλάς ἔχει δικαιώματα εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφ' ἧς διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτησε καί ἐπάταξε τήν βαρβαρότητα.

Ἔχει δ' ἐπίσης τά δικαιώματα ταῦτα, διότι κατὰ τήν μακράν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν της, ἀφοῦ αὕτη ἀποκατεστάθη ὡς κράτος, ἐπεβοήθησεν εἴτα καί συνετέλεσεν εἰς τό ν' ἀποκατασταθῶσι καί ἄλλα, ἐπέβαλε δέ τόν πολιτισμόν, τήν ἰσότητα καί τήν δικαιοσύνην.

Ἦδη ὁμως σοβαράν περίοδον διατρέχομεν διὰ τά ἐθνικά ἡμῶν συμφέροντα. Εἰς τοιαύτην στιγμήν καλούμεθα νά ἐργασθῶμεν, καί πιστεύω ἀκραδάντως, ὅτι ἡ πορεία ἡμῶν ἔσεται ἔννομος, σοβαρά, ἀξιοπρεπής καί ἀνάλογος πρὸς τὰς περιστάσεις.

Εἶμαι ὑπερήφανος, διότι εἰς τοιαύτην στιγμήν ἔχω τήν τιμὴν νά προῖσταμαι τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος.

Ἄλλ' ὀφείλω καί εὐγνωμοσύνην πρὸς ὑμᾶς διὰ τήν δικαιοσύνην, ἣν ἀποδίδετε εἰς τόν νιόν ἐκείνον, ὅστις καί ὡς πολεμιστῆς καί ὡς κυβερνήτης εἰργάσθη διὰ τήν ἀποκατάστασιν τῆς μεγαλονήσου Κρήτης, καί χαίρω διότι μοί δίδεται οὕτως ἡ εὐκαιρία νά δεχθῶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς μεγαλομάρτυρος νήσου, ὅταν μετ' οὐ πολὺ οἱ προαιώνιοι πόθοι, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν τό ἰδεῶδες τόσων γενεῶν, θά ἐκπληρωθῶσι διὰ τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως.

Κύριοι ὁπαδὸς ἀφωσιωμένος τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, διδαχθεῖς δέ καί ἐνσαρκωθεῖς τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας παρ' ἐκείνον, ὅστις ὠνομάσθη τέκνον τῆς Βουλῆς ἔχω πλήρη συναίσθησιν τοῦ ὕψους τῆς ἐντολῆς, τήν ὁποίαν μοί ἀναθέσατε, καί βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τοῦ καθήκοντος, τό ὁποῖον ἀπὸ τοῦδε ἀναλαμβάνω.

Μέ τήν πεποίθησιν, ὅτι θέλω τύχει τῆς ἀμερίστου ὑμῶν συνδρομῆς, μετὰ θάρρους ἀναδέχομαι τήν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος.

Πέθανε στην Αθήνα το 1924.

62. Κωνσταντίνος Έσλιν

1910

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1844. Καταγόταν από οικογένεια Βαυαρών που είχαν έρθει στη χώρα επί Όθωνα. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου εκπόνησε και τη διδακτορική του διατριβή. Συνέχισε τις σπουδές του στα πανεπιστήμια της Λειψίας, του Μονάχου, της Ζυρίχης και των Βρυξελλών.

Επιστρέφοντας στην Ελλάδα διορίστηκε στο δικαστικό σώμα πρωτοδικής. Σύντομα, όμως, παραιτήθηκε και άσκησε τη δικηγορία, αρχικά στην Ερμούπολη της Σύρου, απ' όπου καταγόταν η μητέρα του, και στη συνέχεια στην Αθήνα.

Επί κυβέρνησης Δημήτριου Ράλλη, κατά τη διάρκεια του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, διορίστηκε νομάρχης Φθιώτιδος και Φωκίδος. Από τη θέση αυτή διαπραγματεύθηκε απ' ευθείας με τον Οθωμανό διοικητή Ετέμ πασά, πείθοντάς τον να ανακόψει την προέλασή του προς νότο (λίγο έξω από τη Λαμία, στη θέση Ταράτσα, όπου και σήμερα υπάρχει σχετικό μνημείο για τους τελευταίους νεκρούς του πολέμου), μέχρι να φτάσει η σχετική ειδοποίηση από την οθωμανική ηγεσία για την υπογραφή ανακωχής, τους όρους της οποίας διαπραγματεύθηκε.

Μετά τον ατυχή για την Ελλάδα πόλεμο, παραιτήθηκε από τη θέση του νομάρχη και επανήλθε στη δικηγορία, έχοντας όμως την πικρία της ήττας, αλλά και τη βούληση να αλλάξουν τα κακώς κείμενα στην ελληνική πολιτεία.

Για να επιτύχει το σκοπό αυτόν, αρχικά ίδρυσε ένα σύλλογο πολιτικού προβληματισμού, που συγκέντρωνε στους κόλπους του αρκετά μέλη, χωρίς όμως να μπορέσει να μακροημερεύσει με συνέπεια και συνοχή. Ο ίδιος έλαβε τότε την απόφαση της ενεργότερης συμμετοχής στα κοινά, δεδομένων και των πολιτικών εξελίξεων στη χώρα.

Εκλέχθηκε πληρεξούσιος στην Α' Αναθεωρητική Βουλή του 1910, κατά τη διάρκεια της οποίας αναδείχθηκε πρόεδρος του Σώματος στη συνεδρίαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1910, λαμβάνοντας 175 ψήφους έναντι 103 του Κωνσταντίνου Ρακτιβάν και 48 του Αντώνιου Μομφεράτου, γεγονός που συνιστούσε έκπληξη, αφού στην εν λόγω θέση εκλέγονταν συνήθως βουλευτές με παρουσία ετών.

Αμέσως μετά την εκλογή του, ο πρόεδρος της Αναθεωρητικής Βουλής ανέφερε προς τους πληρεξουσίου τα εξής:

Θεομῶς εὐχαριστῶ ὑμᾶς διὰ τὴν ὑψίστην τιμὴν, ἣν, πληρεξούσιοι τοῦ Ἑθνους, εἰς ἐμέ ἀναθέσατε τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ προεδρεύσω τοῦ Ἑθνικοῦ Συνεδρίου.

Πρώτην ἤδη φορὰν ἐξελέγην μέλος Κοινοβουλίου, καὶ δέν φέρω μετ' ἐμοῦ ἐφόδια πείρας, ἔχω δέ ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς ἐκάστον καὶ τῆς ἐπιείκειας ὅλων.

Τῆς σημερινῆς ἐκλογῆς, ὑφ' οὗς ὅρους ἐγένετο, τὴν οὐσιώδη σημασίαν ἐν τούτῳ εὐρίσκω, ὅτι δι' αὐτῆς ἐκδηλοῦται ἡ θέλησις, ὅπως ἡ συζήτησις ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων τοῦ Συντάγματος τεθῇ ἐκτός πάσης κομματικῆς διαμάχης.

Πλείστους διακρίνω μεταξὺ ὑμῶν ἄνδρας, πρὸς οὓς, λόγῳ περικοπῆς καὶ ἀξίας, πολὺ περισσότερον ἢ εἰς ἐμέ ἤρμοζε τό προεδρικόν ἀξίωμα.

Ἐάν ἡ ψῆφος ὑμῶν ἀνέδειξεν ἐμέ Πρόεδρον, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἤθελήσατε Προεδρεῖον ἀπηλλαγμένον κομματικοῦ χρωματισμοῦ.

Καθ' ὅλον μου τὸν παρελθόντα βίον οὐδέ πρὸς στιγμὴν ὑπῆρξα ὁπαδός ἢ ἀκόλουθος προσωπικοῦ κόμματος οἰονδήποτε, τὸναντίον μάλιστα πρὸ μακρᾶς ἤδη σειρᾶς ἐτῶν βαθύ μέ ἐχώρισε χάσμα ἀπὸ τῶν κομμάτων, ἔνεκα τῆς ἀρχῆς, ἣν κηρύττω, ὅτι ἡ ἀνόρθωσις τῆς Πολιτείας ἀπαιτεῖ ῥιζικὴν τοῦ συστήματος καὶ τῶν κυβερνητικῶν μεθόδων μεταβολήν, ἐπὶ τούτῳ δέ τὴν σύγκλησιν Ἑθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς εὐρεΐαν ἀναθεώρησιν καὶ μεταρρύθμισιν τῶν συνταγματικῶν διατάξεων.

Ἐπὶ μειώσει τοῦ ἀγῶνος οἱ ἀντιπράττοντες πολυτρόπως ἐπεπειράθησαν νὰ μειώσωσι τὴν πρὸς τὰς προθέσεις μου πεποίθησιν. Εἶμαι κεκηρυγμένος ἐκ πεποιθήσεως ὁπαδός τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ὡς τοῦ μόνου εἰς τὴν χώραν ἡμῶν προσήκοντος, καὶ λογίζω ἐμαυτὸν εὐτυχῆ, διότι κατόπιν νομιμόφρονος ἐξεγέρσεως κατὰ τὴν δωδεκάτην ὥραν διὰ νομίμων ἐκλογῶν ὑπὸ τῆς λαϊκῆς θελήσεως, πρὸς ἀναστήλωσιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, τέλος ἐκλήθημεν.

Ὑπόσχομαι ὑμῖν, κύριοι ἀντιπρόσωποι, πλήρη καὶ ἀπόλυτον ἀμεροληψίαν ἀπέναντι τῶν τε προσώπων καὶ τῶν ζητημάτων.

Ὑπόσχομαι ἐξ ὀνόματος ὑμῶν καὶ ἐμοῦ ὅτι θὰ περιφρουρήσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἡμετέρας ψῆφου.

Κωνσταντίνος Έσλιν

Τό Ἕθνος ἡμῶν ἔχει χρεῖαν γαλήνης, ἵνα εἰς τήν ἀνάπλασιν αὐτοῦ ἐπιδοθῇ καί εἰς ἔργα προκοπῆς καί προόδου.

Ἄλλ' ἡ ἀτμόσφαιρα ὅλονέν πυκνοῦται καί οὐδέν ἡμεῖς δυνάμεθα κατὰ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων τοῦτο μόνον λησμονοῦντες πάθη καί ἀντεγκλήσεις νά ἀντιμετωπίσωμεν τάς θυέλλας μέ στερεράν τήν θέλησιν, ὅλοι ὁμοῦ, ὡς εἷς ἀνὴρ, ὑπό τάς εὐχάς καί τήν σκέπην τοῦ Θεοῦ, παντοδυνάμου ἐν γαλήνῃ καί ἐν θυέλλαις.

Εἶθε ὁ Θεός νά φωτίσῃ τάς καρδίας ἡμῶν καί νά εὐλογήσῃ τό ἔργον.

Μετά το πέρας της σύντομης βουλευτικής του θητείας, το 1916 έγινε ο πρώτος πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου της Αθήνας. Με τα δραματικά γεγονότα του Εθνικού Διχασμού, απελάθηκε μαζί με άλλους φιλοβασιλικούς πολιτικούς στην Κορσική. Αργότερα, μετά την επαναφορά της κυβέρνησης Βενιζέλου και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου (Νοέμβριος 1918), παραδόθηκε στις ελληνικές αρχές και επανήλθε στην Ελλάδα. Δικάστηκε από έκτακτο στρατοδικείο και καταδικάστηκε σε θάνατο για συμμετοχή στα Νοεμβριανά, παρότι τότε είχε δημόσια αντιταχθεί στα έκτροπα. Η απόφαση ακυρώθηκε στη συνέχεια, αλλά στο μεταξύ ο Κωνσταντίνος Έσλιν ασθένησε και πέθανε στο Δημοτικό Νοσοκομείο της Αθήνας (1920).

63. Νικόλαος Στράτος

1911

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1872, καταγόμενος από επιφανή οικογένεια της Αιτωλοακαρνανίας. Ο παππούς του Νικόλαος είχε λάβει μέρος στην Επανάσταση, ενώ επί Καποδίστρια είχε διατελέσει στρατηγός και επί Όθωνα γεροϋσιαστής. Ο πατέρας του Ανδρέας ήταν υποστράτηγος και βουλευτής στην Αιτωλοακαρνανία.

Ο Νικόλαος σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από όπου και έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα. Εργάστηκε για ένα διάστημα ως δικηγόρος στην Αθήνα και δεν άργησε να αναμιχθεί πιο ενεργά στην πολιτική ζωή του τόπου. Εκλεγόταν για μια εικοσαετία περίπου βουλευτής της επαρχίας Βάλτου της Αιτωλοακαρνανίας (1902-1904, 1905-1922).

Στην αρχή της πολιτικής του σταδιοδρομίας συντάχθηκε με το κόμμα του Γεώργιου Θεοτόκη, αλλά κατόπιν συμμετείχε σε κυβέρνηση του Δημήτριου Ράλλη. Στη συνέχεια, συντάχθηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, όταν αυτός ενεργοποιήθηκε στην εθνική πολιτική σκηνή. Εκλέχθηκε, μάλιστα, πρόεδρος στη Β' Αναθεωρητική Βουλή, στη συνεδρίαση της 24ης Ιανουαρίου 1911, εξασφαλίζοντας τεράστια πλειοψηφία (249 επί 276 ψήφων).

Αμέσως μετά απηύθυνε προς τους βουλευτές τον ακόλουθο λόγο:

Κύριοι Βουλευταί, θερμή εἶναι ἡ πρὸς ὑμᾶς εὐγνωμοσύνη μου ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἣν ἡ ὑμετέρα ψῆφος μοί ἀπένειμεν σήμερον. Συνναισθάνομαι ἔτι μᾶλλον τὴν τιμὴν ταύτην, καθόσον διὰ τῆς ὑμετέρας ψήφου καλοῦμαι εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν σώματος προωρισμένου ἵνα σημειώσῃ σταθμόν ἱστορικόν ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς ἡμετέρας χώρας.

Πάντοτε καί πανταχοῦ ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν εὐρύτεραν ἐνάσκησιν τῆς

λαϊκῆς κυριαρχίας, εἴτε ἀνελήφθη ὑπό ταύτης ἢ ἐκ βάθρων ἀνακαίνις τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ εἴτε ἐζητήθη παρὰ ταύτης ἢ εὐρυτέρα ἀναθεώρησις τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου καὶ ἡ ἀνακαίνις τῶν λειτουργούντων νόμων, ἀπετέλεσεν ἱστορικόν γεγονός. Κατά τήν σημασίαν ταύτην δέν ὑπολείπεται τό ἔργον τοῦ ἡμετέρου Συνεδρίου καὶ λόγῳ τῶν αἰτίων, ἐξ ὧν προεκλήθη ἡ σύγκλησις αὐτοῦ, καὶ λόγῳ τοῦ σκοποῦ, ὃν νά ἐπιτελέσῃ καλεῖται.

Παρανόησις ἐν πολλοῖς τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν, ὅν διεπόμεθα, ἀτελής ἐφαρμογή τῆς κειμένης νομοθεσίας, μὴ πλήρης ἐξέλιξις τῶν ὀργανικῶν νόμων, οἵτινες ἀπαραίτητον ἀποτελοῦσι συμπλήρωμα τοῦ Συνταγματικοῦ ἡμῶν Χάρτου, ἵνα διευκολύνῃ τήν τελείαν ἐφαρμογὴν τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν, αἵτινες ὑπό τοῦ Συντάγματος ἡμῶν εἶναι ἀνεγνωρισμέναι, παρήγαγον ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ ἔξεις καὶ μεθόδους, παρακωλυσάσας τήν ἀπρόσκοπτον ἐξυπηρέτησιν τῶν λαϊκῶν συμφερόντων, τήν εὐδόκμον πλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν [...]

Ζητεῖται παρὰ τοῦ Συνεδρίου, Κύριοι, ἡ ἀναθεώρησις τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος, ζητεῖται ἡ ἔναρξις ἐργασίας πρὸς δημιουργίαν τῶν θεσμῶν ἐκείνων, ὧν ἡ ἐξέλιξις ἡ ὁμαλή ἐμπεδοῖ ἀκριβῶς τήν πλήρη ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ἡμετέρου πολιτεύματος, ἀλλὰ ζητεῖται πρό παντός ἡ κατάργησις τῶν παλαιῶν μεθόδων, ἡ κατάργησις τῶν παλαιῶν ἔξεων, ἡ ἀνακαίνις νέου πολιτικοῦ βίου ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ.

Δικαιούμεθα νά ἀξιώσωμεν, Κύριοι, παρὰ τοῦ ψηφίσαντος ἡμᾶς Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἵνα οὗτος μεθ' ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐμμονῆς ἐμπροσθίης εἰς λαόν εὐρισκόμενον ἐν συναισθήσει τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ, παρακολουθήσῃ καὶ στηρίξῃ τὰ ἡμέτερα ἔργα, δικαιоῦται ὁμοῦ καὶ ὁ Ἑλληνικός λαός, ἵνα ζητήσῃ παρ' ἡμῶν, ὅπως ἄνευ ἀπωλείας χρόνου καὶ μετὰ μεθοδικότητος καὶ ἐργατικότητος ἐκτελέσωμεν τόν προορισμόν, εἰς ὃν ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἡ πάνδημος ψῆφος αὐτοῦ.

Ὑπισχοῦμαι ὑμῖν, Κύριοι, ὅτι τό ἐπ' ἐμοί θέλω καταβάλλει πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα παράσχῳ τήν συμβολήν μου τήν μικράν εἰς τό ἔργον τῆς Διπλῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς.

Οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν καὶ πέπεισμαι, ὅτι τό ἔργον τῆς Διπλῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς θέλει στεφθῇ ὑπό πληρεστάτης ἐπιτυχίας, καθόσον τήν Βουλὴν ταύτην ἀποτελοῦσιν ἐπίλεκτα μέλη, γνήσιοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀντιπρόσωποι τοὺς ὁποίους συνδέει πρὸς τόν λαόν τόν ἐκλέξαντα αὐτούς ἐν καὶ μόνον συμφέρον, τό συμφέρον τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Κράτους, καὶ μία καὶ μόνη λατρεία, ἡ λατρεία πρὸς τήν μεγάλην, τήν ἀδιαίρετον, τήν Πανελληνικὴν ἡμῶν Πατρίδα!

Κατά τη διακυβέρνηση της χώρας ἀπὸ τον Ελευθέριο Βενιζέλο, συμμε-

Νικόλαος Στράτος

τείχε ως υπουργός Ναυτικών (1912-1913). Διαφώνησε όμως με τον αρχηγό του και παραιτήθηκε. Η πολιτική του στάση κατά τον Διχασμό ήταν αντιφαστική: αφενός συντάχθηκε με τους αντιβενιζελικούς πολιτικούς και διετέλεσε υπουργός στην κυβέρνηση Δημήτριου Γούναρη, αφετέρου πίστευε (όπως και ο Βενιζέλος) στη νίκη των δυνάμεων της Αντάντ. Είχε συντάξει μάλιστα και σχετικό υπόμνημα προς το βασιλιά Κωνσταντίνο Α', το οποίο βέβαια δεν έγινε αποδεκτό.

Μετά την αποκατάσταση της συνταγματικής νομιμότητας και την επάνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία, παρέμεινε ως ηγετικό στέλεχος στην αντιπολίτευση. Όταν, μετά τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920, η κυβέρνηση Βενιζέλου απώλεσε –παρά πάσαν προσδοκία– την εξουσία, την οποία ανέλαβαν οι αντιβενιζελικοί, ο Στράτος διετέλεσε για μια εβδομάδα περίπου πρωθυπουργός (3-9 Μαΐου 1922) και ταυτόχρονα υπουργός Εσωτερικών και Στρατιωτικών.

Στην επόμενη κυβέρνηση, με πρωθυπουργό τον Πέτρο Πρωτοπαπαδάκη, διατήρησε το Υπουργείο Εσωτερικών. Από αυτή τη θέση αντιμετώπισε τις άμεσες συνέπειες της Μικρασιατικής καταστροφής, την έλευση των πρώτων προσφύγων στον Πειραιά.

Η νέα κυβέρνηση, ωστόσο, που προήλθε από το κίνημα των στρατιωτικών (Νικόλαος Πλαστήρας, Στυλιανός Γονατάς, Δημήτριος Φωκάς) αμέσως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, παρέπεμψε σε έκτακτο στρατοδικείο τους βασικούς πολιτικούς υπευθύνους που είχαν ασκήσει εξουσία κατά την κρίσιμη περίοδο 1920-1922. Η δίκη ήταν σύντομη και κατέληξε σε θανατικές καταδίκες έξι από τους θεωρούμενους ως πρωταίτιους της καταστροφής. Η εκτέλεσή τους έγινε δια τουφεκισμού στο Γουδή στις 15 Νοεμβρίου (28 με το νέο ημερολόγιο) 1922. Ανάμεσά τους ήταν ο Νικόλαος Στράτος.

64. *Ιωάννης Τσιριμώκος*

1911

1912

1928-1930

Γεννήθηκε το 1866 στη Λαμία, από γνωστή οικογένεια της περιοχής. Ο πατέρας του Δημήτριος είχε διατελέσει κατ' επανάληψη βουλευτής.

Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και άσκησε επί δεκαετία τη δικηγορία στο Πρωτοδικείο Λαμίας. Παράλληλα, ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία και εξέδωσε την εφημερίδα *Νέα Εποχή*.

Δεν άργησε να αναμιχθεί και ο ίδιος στην ενεργό πολιτική και αρχικά συντάχθηκε με το Γεώργιο Θεοτόκη, από τον οποίο όμως απομακρύνθηκε για να προσχωρήσει στο κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Αργότερα, συμμετείχε με τις πολιτικές δυνάμεις του Δημήτριου Ράλλη, ώσπου να προσχωρήσει στην ανερχόμενη πολιτική παράταξη του Ελευθέριου Βενιζέλου, όταν ο τελευταίος σχημάτισε το Κόμμα των Φιλελευθέρων, του οποίου ο Τσιριμώκος υπήρξε “συνιδρυτής”.

Εκπροσώπησε την εκλογική του περιφέρεια κατ' επανάληψη στη Βουλή από το 1899 έως το 1933.

Συμμετείχε, επίσης, σε διάφορους κυβερνητικούς σχηματισμούς και ανέλαβε κατ' επανάληψη υπουργικά καθήκοντα. Διετέλεσε υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση Ελευθέριου Βενιζέλου (1912-1915), εφάρμοσε εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα, το οποίο όμως δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει λόγω του Εθνικού Διχασμού. Στη νέα κυβέρνηση Βενιζέλου ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης (1917-1920), στο οποίο επίσης επέδειξε σημαντική δράση (αντιμετώπιση ληστείας, προστασία κληρονομικών δικαιωμάτων του κράτους, απαγόρευση μονομαχίας, ίδρυση αγροτικών φυλακών, προστασία άπορων γυναικών σε χηρεία κ.λπ.).

Κατόπιν έλαβε μέρος στην κυβέρνηση του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου ως υπουργός Παιδείας (1925) και αργότερα στην κυβέρνηση Βενιζέλου ως υπουργός Εσωτερικών (1932).

Πρόεδρος εκλέχθηκε στη Β' Αναθεωρητική Βουλή στη συνεδρίαση της 7ης Ιουλίου 1911, λαμβάνοντας 174 ψήφους επί 188 ψηφισάντων.

Αμέσως μετά απευθύνθηκε προς το Σώμα ως εξής:

Κύριοι συνάδελφοι συνναισθάνομαι βαθύτατα τήν τιμήν ἧς με ἡξιώσατε ἐκλέξαντές με διά τόσης πλειονοψηφίας Πρόεδρον τοῦ Σώματος. Αἰσθάνομαι ἐπίσης ὅλον τό βάρος τῶν εὐθυνῶν καί τῶν ὑποχρεώσεων, τάς ὁποίας ἀναλαμβάνω.

Ἡ παροῦσα Βουλή ἐπετέλεσε τό μέγα αὐτῆς ἔργον ἄχρι τοῦδε, ἀλλ' ἐξ ἴσου σοβαρόν καί μέγα εἶναι τό ἔργον αὐτῆς κατά τό δεύτερον στάδιον τῶν ἐργασιῶν της, τό ἔργον τό νομοθετικόν. Καί πρὸς διεξαγωγήν τοῦ ἔργου τούτου ἐπικαλοῦμαι ἀμέριστον τήν ὑμετέραν συνδρομήν καί εὐμένειαν, διότι πεποιθότως φρονῶ ὅτι μόνον διά τῆς εἰλικρινοῦς συνδρομῆς τῶν κ. Βουλευτῶν καί τῆς καλῆς πίστεως εἶναι δυνατόν νά διεξαχθῇ ἀπροσκόπτως καί εὐδοθῇ τό ἔργον τῆς Βουλῆς.

Ἔχω δι' ἐλπίδος ὅτι ὅλας τάς ἐλλείψεις τοῦ Κανονισμοῦ, ἡ καλή πίστις καί ἡ εἰλικρίνεια τῶν κ. συναδέλφων θέλουσι τάς ἀναπληρώσει.

Ἐκφράζω καί αὖθις τήν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τήν Βουλὴν ἅπασαν...

Ὡς πρόεδρος της Βουλῆς ἀνακίνησε το ζήτημα του Κανονισμοῦ των Εργασιῶν της Βουλῆς, συγκρότησε ειδική αρμόδια επιτροπή, που τον εξέτασε και εισηγήθηκε νέο πληρέστερο σύστημα οργάνωσης του κοινοβουλευτικού ελέγχου (λ.χ. διάκριση μεταξύ ερωτήσεων και επερωτήσεων κ.ά.).

Εξελέγη δύο ακόμα φορές πρόεδρος της Βουλῆς (1912 και 1928), ενώ κατά την πολύχρονη βουλευτική του θητεία διετέλεσε και δύο φορές κοσμητορας.

Τέλος, προς τη δύση της πολιτικής του σταδιοδρομίας, όταν το 1933 το Κόμμα των Φιλελευθέρων ηττήθηκε και έχασε την εξουσία, ο Τσιριμώκος ήρθε σε ρήξη με το Βενιζέλο και αποχώρησε από την πολιτική παράταξη.

Λίγο αργότερα, τον Ιανουάριο 1934 πέθανε στην Αθήνα.

Ιωάννης Τσιουμώκος

65. Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος

1912-1915

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1878, καταγόμενος από παλαιά γνωστή οικογένεια του νησιού. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη δικηγορία στο Πρωτοδικείο Κέρκυρας (1901). Γρήγορα όμως εγκατέλειψε τη δικηγορία και εισήλθε στο δικαστικό σώμα, από το οποίο ωστόσο παραιτήθηκε δύο χρόνια μετά (1907), για να πραγματοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές στις κοινωνικές επιστήμες στην Ιταλία και τη Γαλλία.

Επηρεασμένος από τα ευρωπαϊκά διανοητικά ρεύματα, επέστρεψε στην Ελλάδα και ασχολήθηκε ενεργά με την πολιτική δράση. Υπήρξε από τα ιδρυτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου και προσπάθησε να συμβάλει στη διάδοση εκσυγχρονιστικών ιδεών. Συντάχθηκε με το κίνημα στο Γουδή το 1909, ενώ, όταν εισήλθε ο Βενιζέλος στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας, υπήρξε ένας από τους “συνιδρυτές” του Κόμματος των Φιλελευθέρων (1910).

Εκπροσώπησε την εκλογική του περιφέρεια στην εθνική αντιπροσωπεία επί μακρόν (1910-1932), ενώ το 1933 διορίστηκε αριστίνδην γεροϋσιαστής.

Πρόεδρος της Βουλής εκλέχθηκε δύο φορές. Την πρώτη στη συνεδρίαση της 2ας Οκτωβρίου 1912 και τη δεύτερη στη συνεδρίαση της 3ης Αυγούστου 1915.

Μετά την εκλογή του για πρώτη φορά, εκφώνησε στο Σώμα τον εξής λόγο:

Κύριοι Βουλευταί, ἀπείρως εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ τιμῇ, τὴν ὁποίαν ἀπένεμειν εἰς ἐμέ ἢ ὑμετέρα ψῆφος, ὀφείλω νά ὁμολογήσω εὐθύς ἀμέσως, ὅτι ἀναλογιζόμενος τὴν ἀποστολὴν τῆς παρούσης Βουλῆς συναισθάνομαι ἔτι μᾶλλον τό μέγεθος τῆς ἀπονεμηθείσης μοι τιμῆς. Εἶναι ὄντως προφανές ὅτι, αἱ ὅλως κρίσιμοι περιστάσεις, ἃς ἤδη διατρέχει τό ἡμέτερον ἔθνος καί τό ἐκ τούτων συναγόμενον συμπέρασμα ὅτι διαρκούσης τῆς κοινο-

Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος

βουλευτικής ταύτης περιόδου, πιθανώτατα θέλει κριθῇ καί κανονισθῇ τό μέλλον τῆς ἡμετέρας φυλῆς, καθιστῶσιν ἔτι ὑψηλότερον τόν προορισμόν τῆς Βουλῆς ταύτης [...] Ἀνομολογῶ δ' ὅτι ὑπό τάς τοιαύτας περιστάσεις, αἵτινες περιβάλλουσι νῦν τό ἔργον τοῦ ἡμετέρου συνεδρίου, δέν θά ἤρκει βεβαίως, διά νά ἀποδεχτῶ τό ἀπονεμηθέν μοι ἀξίωμα, ἡ καλή θέλησις, ὑπό τῆς ὁποίας διαπνέομαι, ἐφ' ὅσον δέν ἤθελον ἔχει τυφλήν τήν πεποίθησιν ἐπὶ τῆς εὐμενείας τῶν κυρίων Βουλευτῶν. Ἐπὶ ταύτης στηριζόμενος ἐπικαλοῦμαι ἀμέριστον τήν συνδρομήν ὑμῶν, ἵνα ἀπροσκόπτως διεξαχθῇ καί εὐοδοθῇ τῆς Βουλῆς τό ἔργον. Ἐπιτρέψατέ μοι δέ νά τονίσω ἰδιαίτερος ὅτι ἡ ἐπὶ κλησις αὕτη δέν ἀναφέρεται μόνον εἰς τούς ἀποτελοῦντας τήν πλειονοψηφίαν, ἀλλά καί εἰς ὁλόκληρον τήν Βουλήν, ἀνεξαρτήτως τῆς κομματικῆς αὐτῆς συνθέσεως. Οὐδόλως δ' ὑπερβάλλω τά πράγματα καί ἀντλῶ τό δικαίωμα ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ παρελθόντος, ἅν εἶπω ὅτι ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἑλλήνων ἀνέκαθεν ὑπό τό κράτος ὁμοίων περιστάσεων ἡ ἔννοια τῆς κομματικῆς συνθέσεως, ὑπό τήν φιλοπάτριδα στοργήν τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τελείως ἐξηφανίσθη. Ἦδη διαβλέπω εἰς τό βάθος τῆς συνειδήσεως πάντων ὑμῶν ἀρετίαν τήν ἐπίγνωσιν, ὅτι οὐδέποτε ἀπό τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἡ Πατρίς καί τό Γένος ἡμῶν ὁμοίας διήλθον περιστάσεις, καί αἰσθάνομαι ὅτι σὺν τῇ μεμελημένῃ πρακτικῇ προνοίᾳ, ὅπως ἀνταποκριθῶμεν εἰς τάς περιστάσεις ταύτας, αἵτινες τοσοῦτον σαφῶς διεγράφησαν διά τῶν ἀπό τῆς χθές ἀνεξιτήλων ἐν ταῖς καρδίαις πάντων ἡμῶν λόγων τοῦ ἀξιοτίμου κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, κυριαρχεῖ ἐν ἡμῖν ζῶσα ἡ ἐλπίς, ἀκράδαντος δέ ἡ πίστις, ὅτι διαρκούσης τῆς κοινοβουλευτικῆς ταύτης περιόδου θά πραγματοποιηθῶσι τά προαίωνια ιδεώδη τῆς ἡμετέρας φυλῆς καί θά ἐπακολουθήσωσι γεγονότα, τά ὁποῖα θά ἀποτελέσωσι σταθμόν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ.

Χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς του ἦταν ὅτι τον καιρό του Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ, ἀν καί ἐπιφανές μέλος τῆς βενιζελικῆς παράταξης, κράτησε ὀχι μόνο μετριοπαθή, ἀλλά καί συμφιλιοτική στάση, προσπαθώντας νά γεφυρώσει τό χάσμα ἀνάμεσα στίς ἀντιμαχόμενες παρατάξεις.

Συμμετείχε σε μια ἀπό τίς τελευταῖες πρωθυπουργικές θητείες τοῦ Βενιζέλου ὡς ὑπουργός Εσωτερικῶν (1928-1929), ἀλλά διαφώνησε με τήν οικονομική του πολιτική καί παραιτήθηκε. Ἀποχώρησε ἀπό τό Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καί ἰδρύσε δικό του κόμμα με τήν ἐπωνυμία Πολιτική Προοδευτική Ἐνωσις. Συνεργάστηκε με τό Γεώργιο Καφαντάρη κατά τίς ἐκλογές τοῦ 1932, ἀλλά δέν κατόρθωσε νά ἐκλεγεί, γεγονός που τον πίκρανε ἰδιαίτερα. Ἐκτοτε ἀποσύρθηκε ἀπό τήν ενεργό πολιτική.

Πέθανε τό 1951.

66. Μιχαήλ Θεοτόκης

1916

Γόνος γνωστής οικογένειας των Επτανήσων, που συμμετείχε με αρκετά μέλη της στην πολιτική ζωή της χώρας, γεννήθηκε το 1842. Ήταν ο μεγαλύτερος αδελφός του πρωθυπουργού Γεώργιου Θεοτόκη.

Τα πρώτα 22 χρόνια της ζωής του τα πέρασε στην ανεξάρτητη πολιτεία των Επτανήσων και επηρεάστηκε αναλόγως από την ιταλική πολιτιστική παράδοση. Εργάστηκε για ένα διάστημα στο εξωτερικό, αρχικά στο Λονδίνο και μετά στη Σαγκάη, σε μεγάλη εταιρεία ελληνικών συμφερόντων (Ροδονάκη - Πετροκόκκινου).

Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα, αναμίχθηκε στην πολιτική ζωή του νησιού, συμμετέχοντας, όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο, στο θεοτοκικό κόμμα. Το 1887 εξελέγη δήμαρχος Κερκυραίων, χρονιά που ο μικρότερος αδελφός του εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής. Επειδή ως δήμαρχος φρόντισε ιδιαίτερα τον εξωραϊσμό της πόλης επανεξελέγει το 1891. Κατά τη δεύτερη θητεία του διέταξε και γκρεμίστηκε η παλαιά πύλη (Porta Reale, έργο του 1578), που χώριζε τη συνοικία των αστών από εκείνες των πρώην δουλοπάροικων και συμβόλιζε μια παρωχημένη ταξική διάκριση.

Μετά τη λήξη της δεύτερης δημαρχιακής θητείας του, δραστηριοποιήθηκε στην κεντρική πολιτική σκηνή με την παράταξη της οποίας ηγείτο ο αδελφός του και εκπροσώπησε την Κέρκυρα στην εθνική αντιπροσωπεία από το 1899 έως το 1917.

Όταν πέθανε ο αδελφός του Γεώργιος και βρισκόταν στην Κέρκυρα για την κηδεία του, η (μονοπαράταξιακή) Βουλή του 1916 –από την οποία απουσίαζαν οι Φιλελεύθεροι, λόγω της αποχής τους από τις εκλογές– τον εξέλεξε πρόεδρό της στη συνεδρίαση της 22ας Ιανουαρίου 1916, μολονότι ο ίδιος ήταν απών, αποδίδοντας έτσι φόρο τιμής και στον εκδημήσαντα πολιτικό

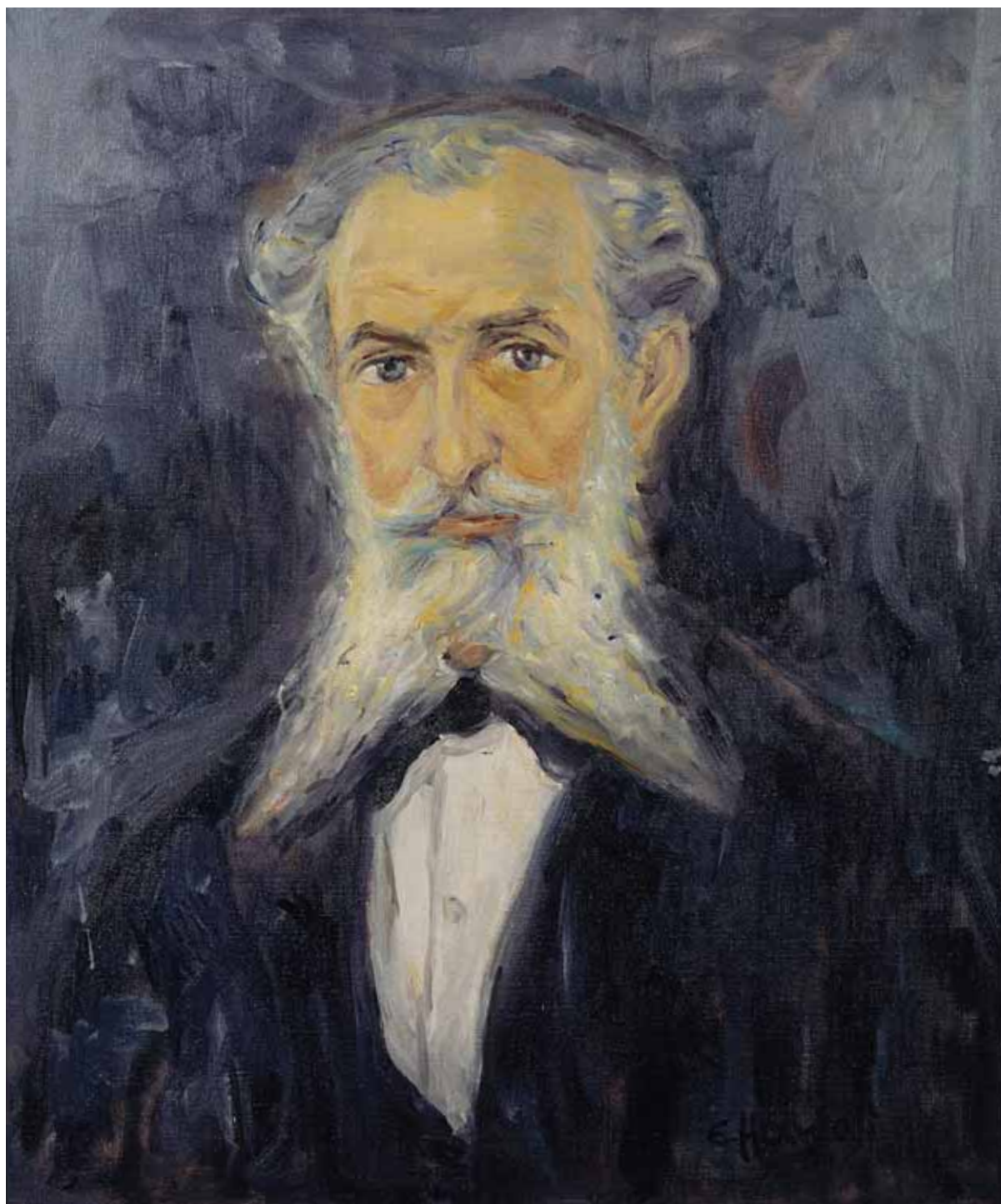
ηγέτη. Ο Θεοτόκης ανέλαβε κανονικά τα καθήκοντά του τρεις μήνες αργότερα. Εξαιτίας του πολέμου και των προβλημάτων που είχαν δημιουργηθεί στις συγκοινωνίες, κατά τη συνεδρίαση της 2ας Μαΐου 1916.

Αμέσως μετά απευθυνόμενος στο Σώμα είπε τα εξής:

Κύριοι Συνάδελφοι!

Συγκεκινημένος εκ του προσφάτου θανάτου του προσφιλους μου αδελφου, παρακαλω να μοι επιτρέψητε δι' όλίγων να εκφράσω υμῖν τήν άπειρον ευγνωμοσύνην μου διά τήν τιμήν τήν όποίαν μοι εκάματε να μέ εκλέξητε Πρόεδρον τῆς Βουλῆς, να εκφράσω δέ συνάμα τάς ευχαριστήσεις μου πρός τήν Βουλήν, πεποιθώς, ότι ή έν τῇ εκλογῇ μου ή Βουλή ήθέλησε να δείξη νέον δείγμα εκτιμήσεως πρός τήν μνήμην εκείνου, όστις τοσοῦτον ήγάπησεν αυτήν: Τό φορτίον είναι βαρύ βαρύτατον, ελπίζω δέ βοηθούμενος από τόν ευγενέστατον και ικανότατον κ. Αντιπρόεδρον βουλευτήν εκ Κρήτης, ότι θέλω δυνηθῇ να υπερπηδήσω τάς δυσκολίας και να φανῶ άντάξιος τῶν υμετέρων προσδοκιῶν.

Άσκησε τα καθήκοντα του προέδρου μόνο για ένα μήνα περίπου, γιατί προσβλήθηκε από εξανθηματικό τύφο και πολύ σύντομα πέθανε (1916).

Μιχαήλ Θεοτόκης

67. Θεμιστοκλής Σοφούλης

1917-1920

1926-1928

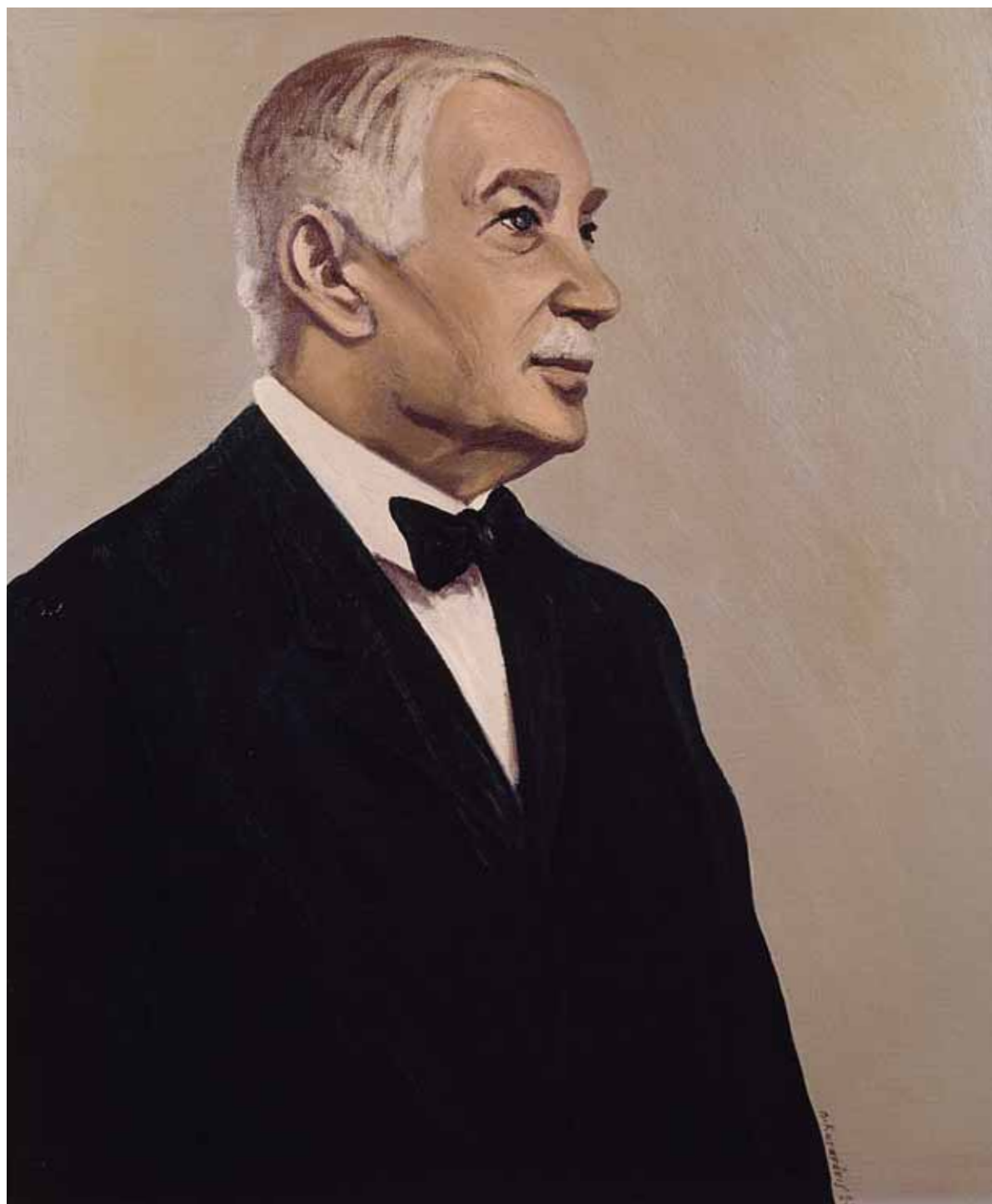
1930-1933

1936

Γόνος γνωστής οικογένειας του νησιού γεννήθηκε στο Βαθύ της Σάμου το 1860. Σπούδασε κλασική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μετά ειδικεύτηκε στην αρχαιολογία στη Γερμανία. Επανήλθε και εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα (η Σάμος βρισκόταν ακόμα υπό οθωμανική κυριαρχία), όπου διορίστηκε έφορος αρχαιοτήτων και πραγματοποίησε ανασκαφές στην Πελοπόννησο.

Παρότι έγινε υψηλότερος στο Πανεπιστήμιο, προτίμησε να ασχοληθεί ενεργά με την πολιτική δράση. Το 1900 επέστρεψε στη Σάμο και εκλέχθηκε πληρεξούσιος στην τοπική Συνέλευση, κατά τις πρώτες εκλογές με καθολική ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκαν στην Αυτόνομη Ηγεμονία των Σαμίων. Με την παρουσία του ενίσχυσε τις φιλελεύθερες ιδέες, αλλά το 1908 η επέμβαση του οθωμανικού στρατού διέκοψε κάθε περαιτέρω πρόοδο. Ο Σοφούλης, εκτιμώντας ορθά τις τουρκικές προθέσεις, δραπέτευσε εγκαίρως και απέφυγε τη σύλληψη και την εκτέλεση. Επανήλθε το 1912, λίγο πριν ξεσπάσει ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος και εκλέχθηκε ομόφωνα στη θέση του προέδρου της Συνέλευσης. Μάλιστα, από τη θέση αυτή είχε τη χαρά να ανακηρύξει την ένωση της νήσου με τη μητέρα Ελλάδα (11 Νοεμβρίου 1912).

Στα χρόνια που ακολούθησαν, ο δραστήριος και δυναμικός πολιτικός εντάχθηκε στο Κόμμα των Φιλελευθέρων και ορίστηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο γενικός διοικητής Μακεδονίας (1914). Τον επόμενο χρόνο, εκλέχθηκε βουλευτής Σάμου, η οποία εκπροσωπήθηκε για πρώτη φορά στην ελληνική Βουλή. Έχοντας συνταχθεί με τις πολιτικές δυνάμεις του Βενιζέλου, τον

Θεμιστοκλής Σοφούλης

ακολούθησε στη Θεσσαλονίκη και ανέλαβε τη θέση του συμβούλου-υπουργού Εσωτερικών στην προσωρινή κυβέρνηση, κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού.

Όταν αποκαταστάθηκε η ενότητα του κράτους και ο Βενιζέλος επανήλθε στην εξουσία, ο Σοφούλης εκλέχθηκε πρόεδρος της αναβιώσασας Βουλής της Κ' περιόδου ("Βουλή των Λαζάρων"). Ατύχησε στις βουλευτικές εκλογές του 1920, αλλά επανήλθε στην εθνική αντιπροσωπεία το 1923 στην Δ' Εθνοσυνέλευση. Για να μην απουσιάσει έκτοτε σχεδόν ποτέ από τη Βουλή, κατά τις ομαλές τουλάχιστον πολιτικές περιόδους του τόπου (1926-1933, 1936, 1946-1950).

Με την επάνοδο του Ελευθέριου Βενιζέλου στην εξουσία, ο Σοφούλης ανέλαβε για λίγο τη διεύθυνση του Υπουργείου Εσωτερικών (Ιανουάριος 1924) και παρέμεινε υπουργός, παρά την αποχώρηση του αρχηγού του, στο διάδοχο κυβερνητικό σχήμα του Γεώργιου Καφαντάρη. Την ίδια εποχή υποστήριξε τις πολιτικές πρωτοβουλίες του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, για την κατάργηση της βασιλείας και την καθιέρωση της δημοκρατίας (Μάρτιος 1924).

Λίγο αργότερα, μάλιστα, μετά την πτώση της κυβέρνησης Παπαναστασίου, σχημάτισε ο ίδιος κυβέρνηση (Ιούλιος 1924) που παρέμεινε στην εξουσία έως το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου, χωρίς να μπορέσει να επιβληθεί στους επίδοξους κινηματίες στρατιωτικούς.

Με χαρακτηριστική διορατικότητα δεν έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου, έχοντας ορθά διαγνώσει την πρόθεση εκτροπής από τη δημοκρατική ομαλότητα από μέρους του δυναμικού και φιλόδοξου στρατιωτικού. Μετά την πτώση της δικτατορίας του τελευταίου, ο Σοφούλης εκλέχθηκε πάλι πρόεδρος της Βουλής σε μια εύθραυστη πολιτική συγκυρία.

Στη νέα κυβέρνηση Βενιζέλου (Αύγουστος 1928), ο Σοφούλης ανέλαβε το Υπουργείο Στρατιωτικών έως το Νοέμβριο 1930, οπότε επανήλθε στη θέση του προέδρου της Βουλής για τρίτη φορά. Μετά τις εκλογές του 1932 εκλέχθηκε για τέταρτη φορά πρόεδρος της Βουλής κάτι που επαναλήφθηκε και μετά τις εκλογές του 1933. Όταν κατεστάλη το φιλοβενιζελικό κίνημα της 1ης Μαρτίου 1935, συνελήφθη, παραπέμφθηκε σε έκτακτο στρατοδικείο αλλά αθώωθηκε.

Μετά την αυτοεξορία του Βενιζέλου, αναγνωρίστηκε ως ο πραγματικός διάδοχός του στην ηγεσία του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Με την ιδιότητά του αυτή, υπέγραψε με το βουλευτή του Παλλαϊκού Μετώπου Στέλιο Σκλάβαινα το ομώνυμο σύμφωνο μετεκλογικής συνεργασίας. Ο Σοφούλης, που στο μεταξύ είχε εκλεγεί για μία ακόμη φορά πρόεδρος της Βουλής (συνεδρίαση της 6ης Μαρτίου 1936, υποστηριζόμενος και από τους βουλευτές του Παλλαϊκού Μετώπου) παρέσχε ψήφο εμπιστοσύνης στη μειοψηφική κυβέρνηση Ιωάννη Μεταξά, η οποία προχώρησε στο πραξικόπημα στις 4 Αυγούστου του 1936.

Μετά την ανάληψη των καθηκόντων του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Μέ συγκινεῖ βαθύτατα ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐμπιστοσύνης, μέ τήν ὁποίαν μέ περιέβαλεν ἡ ψῆφος τῆς Βουλῆς.

Ἀνήκων εἰς τό κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, τοῦ ὁποίου ἔχω τήν τιμήν νά προΐσταμαι, ὀφείλω νά δηλώσω ὅτι, ἀπό τῆς ἔδρας ταύτης τῆς προεδρικῆς θά εἶμαι μόνον ὁ ἀμερόληπτος ρυθμιστής τῶν ἐργασιῶν τοῦ Σώματος, ἔχων ὡς μόνον καί ἀποκλειστικόν γνώμονα τήν πιστήν ἐφαρμογήν τοῦ κανονισμοῦ τῆς Βουλῆς.

Μαζί μέ τήν ἐλευθερίαν τοῦ λόγον, ἐλευθερίαν ἀπόλυτον, ἀπαρabiάστον, ἀλλά καί πειθαρχουμένην, θά προστατευθῇ ἐξ ἴσου καί ἡ ἄκρα εὐπρέπεια τῆς κοινοβουλευτικῆς τάξεως. Τό ἔθνος ἡμῶν πολλαχῶς δοκιμασθέν κατὰ τό πρόσφατον παρελθόν καί μέχρι τῆς χθές ἀκόμη ὑπό σκληρᾶς ἀγωνίας πιεζόμενον, αἰσθάνεται τώρα μίαν ψυχικήν ἀναθάρρυνσιν, διότι ἐλπίζει ὅτι ἡ σημερινή κανονική συγκρότησις τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, τερματίζουσα τήν περίοδον τῶν ἀνωμαλιῶν, θά ἀποτελέσῃ τήν ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν πρὸς μίαν νέαν πολιτικήν ζωήν, ρυθμιζομένην μόνον ὑπό τῆς ἀδιαταράκτου λειτουργίας τοῦ ἐλεύθερου ἡμῶν πολιτεύματος. Μόνον δέ μία ἀνωτέρα ἔμπνευσις ἡμῶν, καθυποτάσσουσα τά κομματικά πάθη καί συμφέροντα εἰς τήν ὑπηρεσίαν τῶν γενικωτέρων ἐθνικῶν ἀναγκῶν δύναται νά ἐξασφαλίσῃ ὅχι μόνον τήν πολιτικήν ὁμαλότητα καί γαλήνην, ἀλλά καί τήν ἀπρόσκοπτον προκοπὴν καί εὐημερίαν τῆς χώρας.

Με την επικράτηση του αυταρχικού καθεστώτος της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου 1936, έμεινε έξω από τα πολιτικά δρώμενα. Κατά την κατοχή (1941-1944), παρότι απέφυγε να πάρει μέρος σε αντιστασιακές οργανώσεις, συνελήφθη και κρατήθηκε επί έξι μήνες στις φυλακές Χαΐδαρίου.

Μετά την απελευθέρωση, συμμετείχε και πάλι στην πολιτική σκηνή και ανέλαβε την πρωθυπουργία το Νοέμβριο 1945. Έμεινε για λίγο διάστημα στην εξουσία, καταφέροντας να διοργανώσει τις πρώτες βουλευτικές εκλογές της μεταπολεμικής περιόδου (31 Μαρτίου 1946), οι οποίες όμως σηματοδεύτηκαν από την αποχή της Αριστεράς και το ουσιαστικό ξέσπασμα του αιματηρού Εμφυλίου πολέμου (1946-1949).

Στις εκλογές εκείνες, το Κόμμα των Φιλελευθέρων διασπάστηκε και η μερίδα υπό το Σοφούλη κέρδισε το 14,5% των ψήφων, εκλέγοντας 48 βουλευτές.

Κατά την κρίσιμη φάση του Εμφυλίου πολέμου, ανέλαβε πάλι την πρωθυπουργία (Σεπτέμβριος 1947), ηγούμενος κυβέρνησης συνασπισμού μαζί με τό Λαϊκό Κόμμα, υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη. Η κυβέρνηση αυτή έμεινε στην εξουσία για 22 μήνες δημιουργώντας κλίμα σταθερότητας σε μια ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο.

Λίγο πριν από το τέλος του Εμφυλίου πολέμου, ο υπέργρηρος πολιτικός αρχηγός και εν ενεργεία πρωθυπουργός άφησε την τελευταία του πνοή (Ιούνιος 1949).

68. Κωνσταντίνος Αργάσαρης-Λομβάρδος

1921-1922

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1859, σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Νάπολη της Ιταλίας. Επανήλθε στην Ελλάδα και αρχικά εργάστηκε ως υπάλληλος στην Τράπεζα Ηπείρου-Θεσσαλίας.

Το 1888 αναμίχθηκε στην πολιτική, όταν πέθανε ο θείος και θετός πατέρας του Κωνσταντίνος Λομβάρδος, ο οποίος ήταν τότε αρχηγός του ομώνυμου κόμματος. Ως εκπρόσωπος της μεγάλης οικογενείας, ανέλαβε την αρχηγία του κόμματος. Συμμετείχε στις επόμενες εκλογές με επιτυχία, συνεργαζόμενος με το Χαρίλαο Τρικούπη. Στη συνέχεια, συμπαρατάχθηκε με το Γεώργιο Θεοτόκη και ύστερα με το Δημήτριο Γούναρη, εκπροσωπώντας την εκλογική του περιφέρεια στην εθνική αντιπροσωπεία από το 1888 έως το 1922.

Το 1903 ανέλαβε για μικρό διάστημα το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, στη δεύτερη κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη, πράγμα που συνέβη και αργότερα (1904), ενώ το 1909 ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης πάλι σε κυβέρνηση Θεοτόκη.

Στη συνεδρίαση της 18ης Ιανουαρίου 1921 εκλέχθηκε πρόεδρος της Γ' Εθνικής Συνέλευσης, λαμβάνοντας 248 ψήφους έναντι 71 του Παναγιώτη Δαγκλή.

Αμέσως μετά απευθυνόμενος στο Σώμα είπε τα εξής:

Βαθυτάτην αισθάνομαι προς ὑμᾶς, κύριοι συνάδελφοι, εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ ἐξόχως τιμητικῇ ἐντολῇ μέ τήν ὁποίαν μέ περιεβάλετε. Εἶμαι δέ ἰδιαίτερος εὐτυχής, διότι εἰς ἐμέ ἔλαχεν ὁ κληῖρος, ἵνα προεδρεύσω Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, εἰς τήν ὁποίαν διά πρώτην φορὰν συμπαραδρεύουσι τὰ τέκνα τῆς μεγαλυνθείσης Ἑλληνικῆς πατρίδος.

Μετά παλμῶν συγκινήσεως ἀγίας, ὑποδέχεται ἡ Ἑλλάς εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς τὰ τέκνα της καὶ χαίρει καὶ ἀγάλεται πᾶσα ἑλληνικὴ καρδιά διὰ τὰ ἐπιτευχθέντα ἔθνικα ἀποτελέσματα, τὰ ὀφειλόμενα εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῶν τέκνων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν εὐμενῇ ἀναγνώρισιν τῶν ἀπαραγράπτων του Ἑλληνισμοῦ δικαιωμάτων, ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς τὰς ὁποίας ζωηρὰν θέλει διατηρεῖ πάντοτε τὴν εὐγνωμοσύνην ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνισμός.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀκαταπόνητος ὁ ἡρωϊκὸς ἡμῶν στρατός ἐξακολουθεῖ μαχόμενος καὶ βαδίζει εἰς νέους θριάμβους ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ προορισμοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θερμὸν ἀπευθύνω πρὸς αὐτόν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης χαιρετισμόν, σὺν τῇ πεποιθήσει ὅτι ταχέως θὰ ἔλθῃ ἡ εὐτυχὴς στιγμὴ νὰ ἴδωμεν ὁλοκληρωτικῶς ἐκπληρουμένας τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἐλπίδας μέ τὰς ὁποίας ἐγεννήθησαν, ἐγαλονχήθησαν, ἠνδρώθησαν καὶ ἀπέθανον ὁλόκληροι γενεαὶ Ἑλλήνων πατριωτῶν.

Βαρὺ καὶ εἴπερ ποτὲ σοβαρόν, προβάλλει ἐνώπιον ἡμῶν, Κύριοι, τὸ ἔργον τῆς παρουσίας Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, περιβεβλημένης μέ ὁλόκληρον τὸ κῦρος τῆς γνησιωτέρας καὶ ἐμφαντικωτέρας λαϊκῆς προσελεύσεως ἀπὸ ὅσας ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ πολιτικὴ ἱστορία μιᾶς ὁλοκλήρου ἑκατονταετίας ἐλευθέρου ἐθνικοῦ βίου.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς τελευταίας τετραετίας μία ἀφάνταστος πολιτειακὴ περιπέτεια, ἀνεπιστρεπτί εὐτυχῶς καταλυθεῖσα διὰ τῆς λαϊκῆς θελήσεως, ἐδημιούργησε κατάστασιν, ἥς τὴν ριζικὴν διόρθωσιν καλεῖται ἡ Ἑθνικὴ Συνέλευσις νὰ ἐπιχειρήσῃ, ἀναστηλοῦσα τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τοῦ νομίμου καὶ τροποποιοῦσα τὰ τοῦ πολιτεύματος ἡμῶν, κατὰ τρόπον προσαρμοζόμενον οὐ μόνον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ καθιστῶντα ἀδύνατον πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπόπειραν πρὸς τὴν διὰ τῆς βίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας ἐπιβολὴν τῆς θελήσεως τῶν ὀλίγων ἐπὶ τῶν πολλῶν.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ ἀδιάσπαστος καὶ ἀδιατάρακτος προβαίνουσα εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς, ἡ Ἑθνικὴ Συνέλευσις, θέλει φανῇ συνεπὴς πρὸς τὴν ἐπιτακτικὴν ἐντολήν, μεθ' ἥς περιεβλήθη ὑπὸ τῆς μεγάλης καὶ ἀνεπηρεάστου εἰς ἀπειλὰς καὶ πιέσεις πλειονοψηφίας τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εὐγνωμονῶ, κύριοι, καὶ πάλιν διὰ τὴν τιμητικὴν ἐντολήν, μέ τὴν ὁποίαν μέ περιεβάλετε. Πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλουν τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον μοί ἀνετέθη, ἔχω ἀνάγκην τῆς εὐμενοῦς συνδρομῆς πάντων ὑμῶν, ἐλπίζω δέ ὅτι θέλετε εὐαρεσθηθῇ νὰ μοί χορηγήσετε ταύτην καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν.

Ἐξῆσε τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή καὶ τὴ διάλυση τῆς Ἑθνικῆς Συνέλευσης ἀπὸ το στρατιωτικὸ κίνημα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1922.

Πέθανε το 1925.

Κωνσταντίνος Αργάσαρης-Λομβάρδος

69. *Ελευθέριος Βενιζέλος*

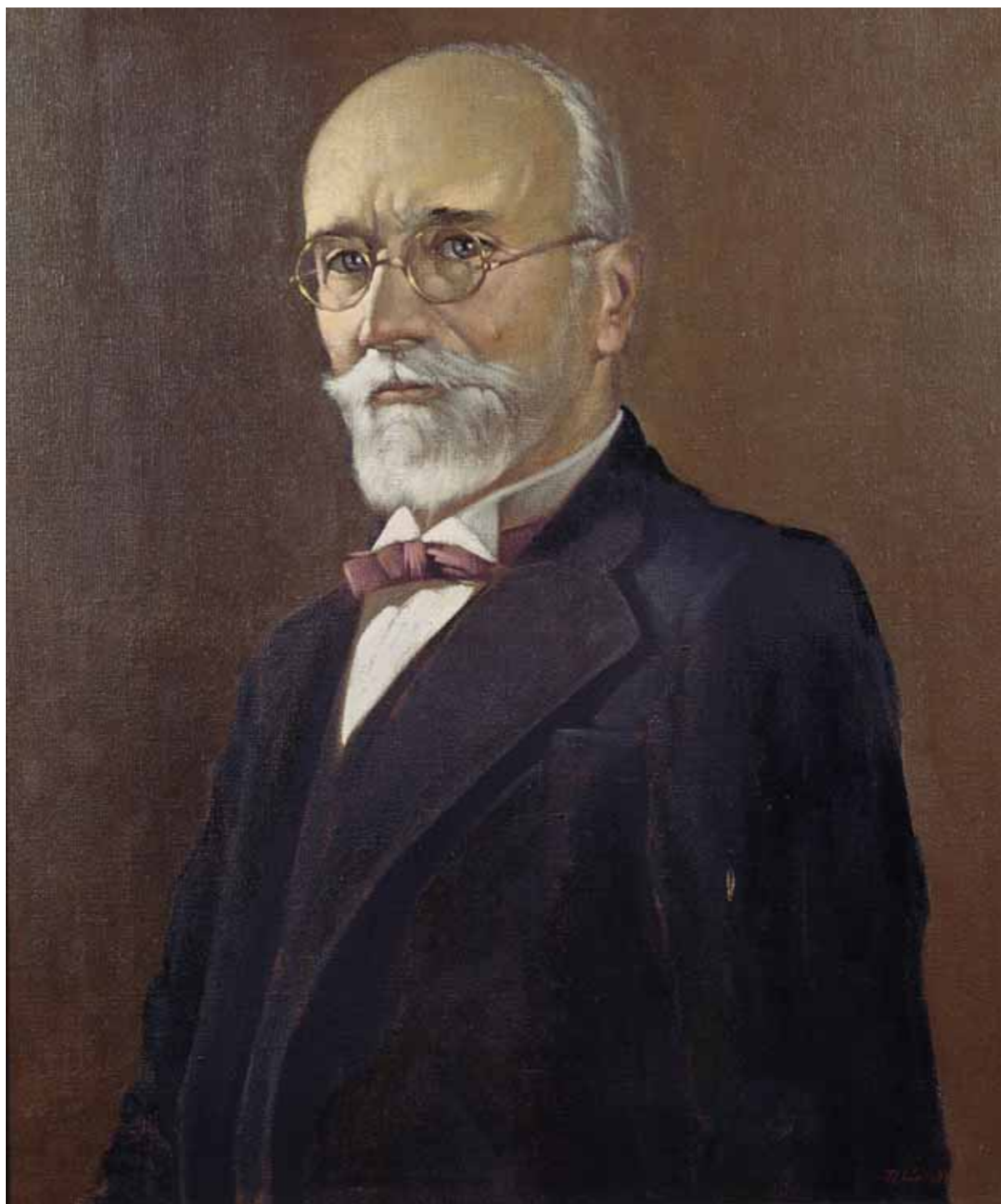
1924

Γεννήθηκε το 1864 στις Μουρνιές Χανίων της Κρήτης από οικογένεια με μακρινή καταγωγή από τη Σπάρτη. Δύο χρόνια μετά τη γέννησή του, κατά τη μεγάλη επανάσταση του 1866, η οικογένειά του αναγκάστηκε να μεταναστεύσει στην Ερμούπολη της Σύρου, για να επανέλθει στην Κρήτη έξι χρόνια αργότερα (1872). Ο Βενιζέλος σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και κατόπιν άσκησε τη δικηγορία στα Χανιά.

Σύντομα, ωστόσο, αναμίχθηκε στην ενεργό πολιτική και εκλέχθηκε βουλευτής Κυδωνιών στην τοπική κρητική Βουλή (1889), αφοσιώθηκε δε στην υπόθεση της ένωσης της μεγαλονήσου με την Ελλάδα στο πλαίσιο της πραγμάτωσης της ιδέας της εθνικής ολοκλήρωσης.

Κατά την Κρητική επανάσταση του 1895 συμμετείχε ενεργά και το 1897 κήρυξε την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα στο Ακρωτήρι, το οποίο δέχτηκε τον ανηλεή βομβαρδισμό των συμμαχικών πλοίων. Στη συνέχεια, έπειτα από την αναγνώριση του καθεστώτος αυτονομίας στην Κρήτη και την ανάληψη της εξουσίας από Έλληνα αρμοστή (τον πρίγκιπα Γεώργιο), ανέλαβε καθήκοντα συμβούλου (δηλαδή υπουργού) Δικαιοσύνης. Όταν, όμως, το 1901 ο Βενιζέλος ήρθε σε σύγκρουση με τον πρίγκιπα, απομακρύνθηκε από την αρχή, για να ηγηθεί της αντιπολίτευσης.

Το 1905 η κατάσταση έφτασε στα άκρα και ο Βενιζέλος κήρυξε την ένωση στο Θέρισο. Η πολυπόθητη ένωση μπορεί να μην πραγματοποιήθηκε ούτε αυτή τη φορά, αλλά ο πρίγκιπας απομακρύνθηκε από το νησί για να αντικατασταθεί από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, ενώ το όνομα του Βενιζέλου έγινε γνωστό στο πανελλήνιο. Την περίοδο αυτή ανέλαβε τις θέσεις του συμβούλου επί των Εξωτερικών και της Δικαιοσύνης, ενώ για ένα διάστημα διετέλεσε και πρόεδρος της τοπικής κυβέρνησης (εκτελεστικής επιτροπής).

Ελευθέριος Βενιζέλος

Το 1909, ύστερα από την επιτυχία του κινήματος στο Γουδή, κλήθηκε από τους εξεγερμένους αξιωματικούς ως πολιτικός τους σύμβουλος. Ανταποκρίθηκε άμεσα στην πρόσκληση και έκτοτε πρωταγωνίστησε στην εθνική πολιτική σκηνή για τα επόμενα 26 χρόνια.

Εκλέχθηκε βουλευτής Αττικοβοιωτίας στην πρώτη και τη δεύτερη Αναθεωρητική Βουλή του 1910 και του 1911, καθώς και την περίοδο από το 1912 έως το 1915.

Τον Οκτώβριο του 1910 σχημάτισε την πρώτη του κυβέρνηση, δίνοντας νέα πνοή στο εκσυγχρονιστικό εγχείρημα. Εισηγήθηκε και προώθησε σειρά μεταρρυθμιστικών μέτρων σε πολλούς τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας. Στο διεθνές επίπεδο και με εύστοχους χειρισμούς κατά τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους κατάφερε να διπλασιαστεί σχεδόν το ελληνικό κράτος (από 64.000 χλμ.² το 1912 σε 120.000 χλμ.² το 1913).

Στη συνέχεια, ήρθε σε διαφωνία με το νέο βασιλιά Κωνσταντίνο Α', σχετικά με τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Αντιδρώντας στην καταχρηστική διάλυση της Βουλής από τον Κωνσταντίνο το 1915, ο Βενιζέλος μαζί με το ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη και το στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή, σχημάτισαν στη Θεσσαλονίκη άλλη κυβέρνηση (1916) και έταξαν τη χώρα στο πλευρό στην Αντάντ (Entente). Η κίνηση αυτή δίχασε την ελληνική πολιτική κοινωνία και οδήγησε τη χώρα στον Εθνικό Διχασμό. Με την υποστήριξη της Αντάντ, ο Κωνσταντίνος εξορίστηκε και τη θέση του πήρε ο γιος του Αλέξανδρος, ενώ η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης έγινε η νόμιμη κυβέρνηση του ενιαίου κράτους (Ιούνιος 1917).

Η δεύτερη πρωθυπουργική θητεία του Βενιζέλου (1917-1920) συνοδεύτηκε από κορυφαία γεγονότα, τόσο στο μέτωπο των πολεμικών επιχειρήσεων (όπως, η συμμετοχή της χώρας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, η απελευθέρωση πολλών περιοχών, η αποβίβαση και εγκατάσταση εκστρατευτικού σώματος στη Σμύρνη, η σύναψη των συνθηκών των Σεβρών και του Νεϊγύ), όσο και στην εσωτερική πολιτική ζωή (απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, ενίσχυση βιομηχανίας, ίδρυση της ΓΣΕΕ).

Η αναπάντευχη, εντούτοις, ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 (όχι σε ψήφους, αλλά σε έδρες), οδήγησε τους αντιπάλους του στην εξουσία, το Βενιζέλο στην αυτοεξορία και στην ατυχή έκβαση της μικρασιατικής εκστρατείας με την καταστροφή της Σμύρνης και τον ξεριζωμό του ελληνισμού της Μικράς Ασίας (1922). Ο Βενιζέλος με την ιδιότητα του εκπροσώπου της ελληνικής κυβέρνησης, υπέγραψε τη Συνθήκη της Λωζάννης (Ιούλιος 1923).

Επανήλθε στην Ελλάδα το 1924 και εκλέχθηκε πληρεξούσιος στην Δ' Εθνοσυνέλευση, της οποίας αναδείχθηκε και πρόεδρος. Παράλληλα, ανέλαβε και την πρωθυπουργία, χωρίς να διαθέτει την απαιτούμενη πλειοψηφία, εφόσον το Κόμμα των Φιλελευθέρων είχε πλέον διασπαστεί. Το γεγονός αυτό

τον οδήγησε σε παραιτήση και εκ νέου αναχώρηση στο εξωτερικό, από όπου δεν επανήλθε παρά τρία χρόνια αργότερα για να εγκατασταθεί στην Κρήτη και να καταστήσει και πάλι απολύτως αισθητή την παρουσία του.

Τον Ιούλιο 1928 του δόθηκε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης την οποία και αποδέχθηκε, μολονότι δεν ήταν καν βουλευτής. Αμέσως άλλαξε τον εκλογικό νόμο και διεξήγαγε εκλογές (19 Αυγούστου), στις οποίες επικράτησε πανηγυρικά (46,94%).

Στη συνέχεια κυβέρνησε επί τετραετία (1928-1932), σχεδιάζοντας και εφαρμόζοντας ένα πολύπλευρο μεταρρυθμιστικό έργο σε πολλούς τομείς της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής. Ατυχώς, οι αρνητικές επιπτώσεις της δριμύας οικονομικής κρίσης που έπληξε (από το 1929) όλες τις οικονομίες της αγοράς, καθώς και η άνοδος του φανατισμού με την όξυνση της αντιπαράθεσης μεταξύ κομμουνιστικών και φασιστικών κινήμάτων, εξανέμισαν τις θετικές όψεις της προσπάθειάς του.

Το Μάιο 1932 η κυβέρνηση Βενιζέλου παραιτήθηκε για να επανέλθει σύντομα στην εξουσία (Νοέμβριος 1932) αλλά για λίγο. Τον επόμενο Μάρτιο, η ήττα στις εκλογές (της 5ης Μαρτίου 1933) οδήγησε στην πτώση της τελευταίας κυβέρνησης Βενιζέλου και πυροδότησε μια σειρά δυσμενών εξελίξεων. Το αποτυχημένο κίνημα του στρατηγού Πλαστήρα, ακολούθησε η κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος υπό την ηγεσία του μετριοπαθούς Παναγή Τσαλδάρη και στη συνέχεια νέο κίνημα (1η Μαρτίου 1935) φιλοβενιζελικών, που απέτυχε επίσης. Σε αυτό είχε προσχωρήσει και ο Βενιζέλος, ο οποίος μετά την καταστολή του αναχώρησε πάλι για το εξωτερικό, ενώ έκτακτο στρατοδικείο τον καταδίκασε ερήμην σε θάνατο.

Συνέχισε να παρακολουθεί την ελληνική πολιτική ζωή και την τροπή των πραγμάτων (κατάρρηση της αβασίλευτης δημοκρατίας, επάνοδος του Γεωργίου Β'), αλλά οι τελευταίες ταλαιπωρίες είχαν κλονίσει την υγεία του. Πέθανε στο Παρίσι, το Μάρτιο 1936, και κηδεύτηκε με πρωτοφανείς εκδηλώσεις πένθους στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τα Χανιά.

Στη συνέχεια αναφέρονται απόψεις του Βενιζέλου σχετικά με το πολίτευμα της Ελλάδας (1932):

Τά προβλήματα πού ἐγέννησεν ἡ μεταπολεμικὴ ἐποχὴ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα μετὰ τὸ 1929 παγκόσμιος κρίσις, ἐπέβαλον τὴν ἀνάμειξιν τοῦ κράτους εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Δία τὴν διεύθυνσιν ταύτην τὸ κοινοβουλευτικὸν κράτος ἦτο ἥκιστα παρεσκευασμένον. Ὡς ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως δέ τῆς δράσεώς του, τὰ κακὰ του κοινοβουλευτισμοῦ ἀπέβησαν μεγαλύτερα καὶ καταφανέστερα. Μόνον πολιτικὰ κόμματα τῶν ὁποίων τὴν δρᾶσιν ἐμπνέει ἡ ἐξυπηρέτησις τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, θὰ ἠδύναντο νὰ προφυλάξουν τὸ κοινοβουλευτικὸν κράτος ἀπὸ τὴν πολιτικὴν χρεωκοπίαν τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει ἡ βασιλεία τῆς δημαγωγίας.

Ἄλλ' ἡ θεραπεία τῶν κακῶν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ δέν δύναται νά ζητηθῇ ἀπό τήν ἐγκατάλειψιν τῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν.

Ἐάν τήν ἀρχήν καταλάβουν αὐτοχειροτόνητοι δικτάτορες, θ' ἀρχίσῃ ἐποχή διαρκῶν ἀναστατώσεων.

Τήν ἐκτελεστικὴν ἐπομένως ἐξουσίαν μόνον ὁ λαός διὰ τῆς ψήφου του δύναται νά ἐγκαταστήσῃ.

Ἄλλ' ἡ σημερινή ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνίκανος ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰ καθήκοντά της, διότι εἶναι ἀνίσχυρος, εὐρισκομένη ὑπὸ τήν πλήρη ἐξάρτησιν τῆς νομοθ. ἐξουσίας, ἡ ὁποία ἐπηρεάζεται πάλιν ἀπὸ τήν ἀνάγκην νά μὴ δυσαρεστήσῃ τὰς διαφόρους ἐκλογικὰς ομάδας, διὰ νά μὴ διακινδυνεύσῃ ἡ ἐπανεκλογή τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν βουλευτῶν.

Διὰ τοῦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐξουσίας πρέπει ν' ἀναδεικνύεται δι' ἐκλογῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν νομοθ. σωμάτων, νά ἐκταθῇ ἡ ἀρχὴ του ἐπὶ 7 ἔτη, ὅπως ἐν Γαλλίᾳ, καὶ νά ἔχῃ τό δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας τῶν νόμων.

Δέν δύναται νά κρατήσῃ κυβένησιν, ἡ ὁποία δέν ἀπολαύει τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Βουλῆς.

Ἄλλ' ἡμπορεῖ νά μὴ ἐνδώσῃ καὶ δημοσιεύσῃ νόμους ψηφισθέντας ὑπ' αὐτῆς, ἐκτός ἂν οὗτοι, ὅπως ἐν Ἀμερικῇ, ψηφισθοῦν ἐκ δευτέρου ὑπὸ τῶν δυὸ νομοθ(ετικῶν) σωμάτων μέ τήν πλειοψηφίαν τῶν 2/3 τῶν μελῶν των.

Ἐάν ὡς ἐκ τῆς ἀρνήσεως ταύτης προκληθῇ σύγκρουσις καὶ εὗρεθῇ εἰς τήν ἀνάγκην ὁ Προέδρος νά διαλύσῃ τήν Βουλὴν, τότε εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ λαός διὰ τῆς ψήφου του ἐγκρίνει τήν πολιτικὴν τῆς παραιτηθείσης κυβερνήσεως ἡ ἀρχὴ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας τεματίζεται αὐτομάτως.

Ἡ βεβαίωσις τοῦ γεγονότος τούτου, ἂν ἀμφισβητῆται ὑπὸ τοῦ Προέδρου, γίνεται ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ αἰτήσῃ ενός ἢ πλειόνων ἐκ τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

Ὡς ἐκ τῆς συνεπειᾶς ταύτης τῆς διαλύσεως τῆς Βουλῆς, δύναται (καὶ πρέπει) ἡ διάλυσις νά γίνεται ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἄνευ ἀνάγκης ἐγκρίσεως ὑπὸ τῆς Γερουσίας.

Ἀλλὰ δέν πρέπει νά ἐνισχυθῇ ἡ θέσις τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀπέναντι τῶν Νομοθ(ετικῶν) Σωμάτων.

Πρέπει καὶ εἰς τήν ἐκ τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς σχηματιζομένην κυβένησιν νά δοθῇ μείζων ἐλευθερία κινήσεως.

Πρέπει νά δύναται νά θέτῃ νόμους, ἀφοῦ γνωμοδοτήσουν ἐπ' αὐτῶν τό Οἰκονομ(ικόν) Συμβούλιον καὶ τό Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Ἐξαίρουνται οἱ νόμοι διὰ τούς ὁποίους, κατὰ τό ἰσχύον σήμερον Σύνταγμα, δέν ἐπιτρέπεται Νομοθ(ετικὴ) ἐξουσιοδότησις.

Τούς οὗτω τιθεμένους ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως νόμους δύνανται νά τροποποιήσουν τὰ νομοθετικά σώματα, ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ἡ σύνοδος των,

ἀλλά δέν δικαιοῦνται οἱ βουλευταί νά προτείνουν αὐξησιν τῶν ἐξόδων ἢ ἐλάττωσιν τῶν ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ.

Ἡ Βουλὴ συνέρχεται κατ' ἔτος εἰς τρεῖς τακτικάς συνόδους, ἐκάστη τῶν ὁποίων δέν δύναται νά διαρκέσῃ πλείονας τῶν 3 εβδομάδων. Μόνον διά Προεδρικοῦ Διατάγματος, προκαλουμένου ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, δύναται νά παραταθῇ ἡ διάρκεια ἐκάστης συνόδου.

Ἡ πρώτη ἄλλωστε μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου κυβέρνησις, ἀφοῦ λάβῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς καὶ περατώσῃ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος, θά κυβερνήσῃ ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος ἄνευ παρουσίας τῆς Βουλῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο θά συσταθοῦν μεγάλαι Ἐπιτροπαὶ ἐκ κοινο(βουλευτικῶν) καὶ μὴ κοινοβουλευτικῶν μελῶν. Εἰς τὰς Ἐπιτροπὰς αὐτάς θά κληθοῦν νά μετάσχουν τόσοι νέοι ἀρτίας μορφώσεως [...] ὅπως μελετήσουν ὅλους τοὺς ὁργανισμούς τῆς διοικήσεως καὶ προτείνουν τὰς ἀναγκαίαις μεταρρυθμίσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων θ' ἀποφανθῇ ὀριστικῶς ἡ κυβέρνησις διὰ Νομοθ(ετικῶν) Διαταγμάτων.

Μόνον διὰ τὰ θέματα διὰ τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ ἰσχύον Σύνταγμα δέν ἐπιτρέπεται νομοθ(ετικὴ) ἐξουσιοδότησις, θά συγκροτηθῇ ὑπὸ τῆς πρώτης Βουλῆς Ἐπιτροπὴ ἄνευ τῆς συμφώνου γνώμης τῆς ὁποίας ἡ Κυβέρνησις δέν δύναται νά ἐκδώσῃ νομοθ(ετικά) Διατάγματα ἀφορῶντα τὰ θέματα ταῦτα.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν 18 τούτων μηνῶν ἡ κυβέρνησις δύναται ὅποτεδῆποτε τὸ κρίνει χρήσιμον νά καλέσῃ τὴν Βουλὴν, ὅπως ὑποβάλλῃ εἰς τὴν ψῆφον τῆς ὠρισμένα νομοθετικά μέτρα.

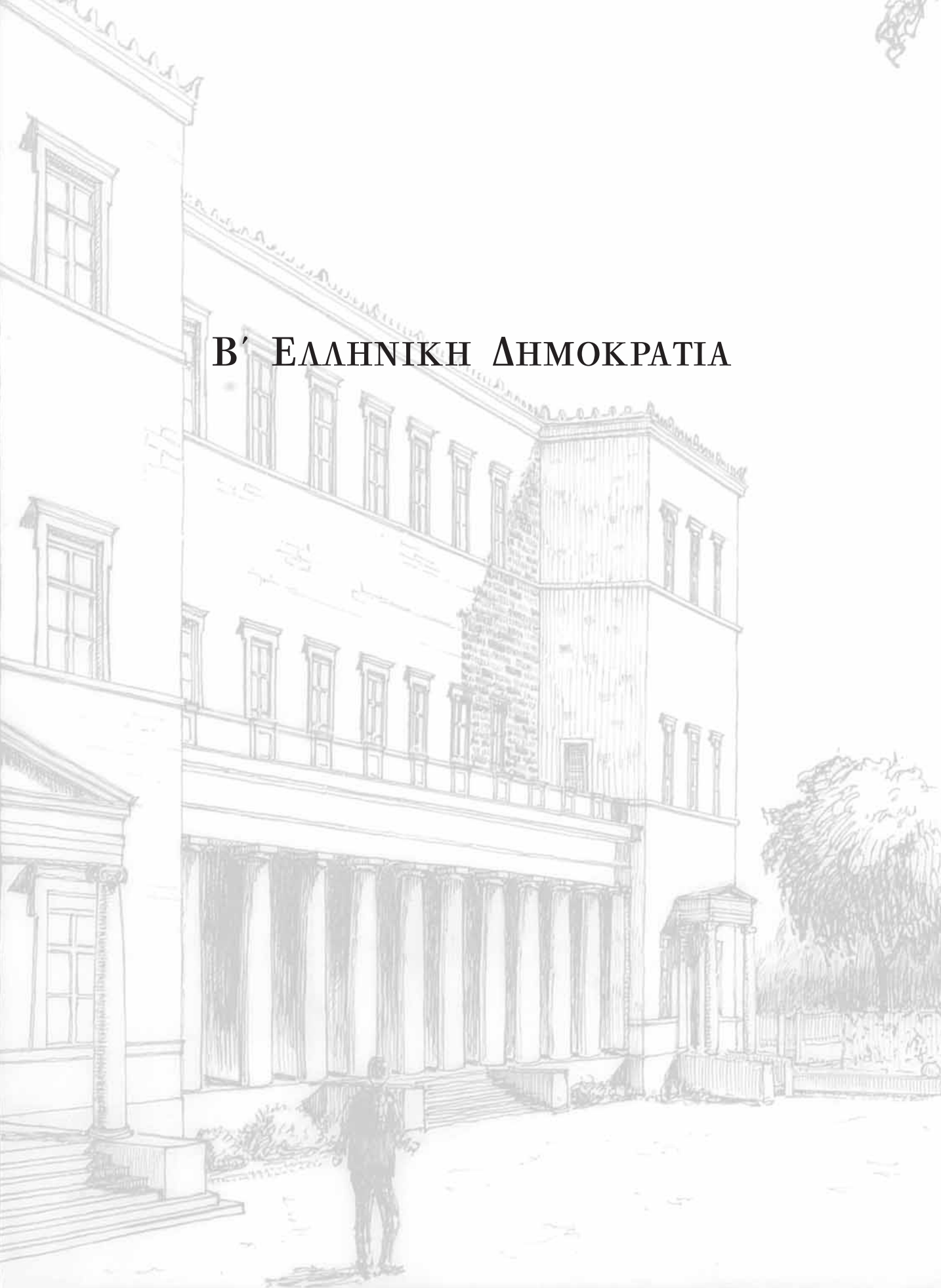
Ἀνάγκη μονίμων Ὑφυπουργῶν δι' ὅλους τοὺς κλάδους. Περιορισμός πολιτικῶν ὑπουργῶν εἰς ὀλίγα ὑπουργεῖα, ὧν ἕκαστος θά διευθύνῃ πλείονα ὑφυπουργεῖα ὑπὸ μονίμους ὑφυπουργούς.

Οἱ μόνιμοι ὑφυπουργοὶ θά δύνανται νά τίθενται εἰς διαθεσιμότητα.

Οἱ πολιτικοὶ ὑπουργοὶ θά ᾔσαν

- 1) τῶν Ἑσωτερικῶν, περιλαμβάνων Ὑγεινὴν καὶ Κοιν(ωνικὴν) Πρόνοιαν.
- 2) Ἐξωτερικῶν.
- 3) Ἐθν(ικῆς) Οἰκονομίας, περιλαμβάνων τῆς Γεωργίας.
- 4) Οἰκονομικῶν.
- 5) Ἐθνικῆς Ἀμύνης, περιλαμβάνων τὰ τρία στρατιωτικά ὑπουργεῖα.
- 6) Παιδείας.
- 7) Δικαιοσύνης.
- 8) Συγκοινωνίας καὶ Δημοσίων Ἔργων.

Β' ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

VII

*Πρόεδροι Γερουσίας
κατά την περίοδο της
Β' Ελληνικής Δημοκρατίας
(1924-1935)*

Στις 2 Ιανουαρίου 1924 συνήλθε στην Αθήνα η Δ' Εθνική Συνέλευση που αποφάσισε την έκπτωση της δυναστείας και την κατάργηση του πολιτεύματος της βασιλευομένης δημοκρατίας (απόφαση που επικυρώθηκε με το δημοψήφισμα της 13ης Απριλίου 1924).

Ενώ η Δ' Συντακτική Συνέλευση συνέχιζε τις εργασίες της για την κατάρτιση του νέου συντάγματος, εκδηλώθηκε, στις 26 Ιουνίου 1925, το πραξικόπημα του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου. Μετά την πτώση της δικτατορίας Πάγκαλου, εκλέχθηκε η «Βουλή της Α' περιόδου», το 1926, η οποία τελικά ψήφισε το Σύνταγμα του 1927.

Η επανασύσταση του θεσμού της Γερουσίας

Η Γερουσία, που είχε συσταθεί ως δεύτερο νομοθετικό σώμα με το Σύνταγμα του 1844, καταργήθηκε από τη Β' Εθνοσυνέλευση το 1862, ενώ το Σύνταγμα του 1864 προέβλεπε μόνο ένα νομοθετικό σώμα, τη Βουλή.

Στη συνέχεια, η Β' Αναθεωρητική Βουλή του 1911 δεν συζήτησε στην ουσία το θέμα αυτό, θεωρώντας ότι «*ὁ θεσμός τῆς Γερουσίας δέν εἶχεν τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ αὐτοῦ*» (Δασκαλάκης, 1947: 87), παρότι η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου εξέφρασε την άποψη ότι οι μεταβατικές διατάξεις θα μπορούσαν να αφήσουν ανοικτό το ενδεχόμενο μεταγενέστερης ίδρυσης της Γερουσίας.

Η Βουλή που αναδείχθηκε από τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920, αφού κατά τη συνεδρίαση της 25ης Ιανουαρίου 1922 αυτοανακηρύχθηκε ως

Γ' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση, σχημάτισε επιτροπή από 11 μέλη υπό την προεδρία του Νικόλαου Λεβίδη, στην οποία ανατέθηκε η προεργασία αναθεώρησης του Συντάγματος. Κατά τις εργασίες της Γ' Εθνοσυνέλευσης υποστηρίχθηκε η ίδρυση Γερουσίας, αλλά αποφασίστηκε η σχετική συζήτηση να διεξαχθεί μετά την αναθεώρηση του άρθρου 108 του Συντάγματος του 1911, το οποίο προέβλεπε την αναθεωρητική διαδικασία μόνο των μη θεμελιωδών διατάξεων. Πριν όμως διεξαχθεί η συζήτηση αυτή, η Εθνοσυνέλευση διαλύθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1922, από το στρατιωτικό επαναστατικό κίνημα, που είχε ξεσπάσει μετά τη Μικρασιατική καταστροφή.

Η Δ' Εθνοσυνέλευση, που προέκυψε από τις εκλογές της 16ης Δεκεμβρίου 1923, αποφάσισε τη σύσταση 36μελούς επιτροπής για την επεξεργασία των αναθεωρητέων διατάξεων του Συντάγματος. Η επιτροπή αυτή έως τη διακοπή των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης στις 30 Ιουνίου 1925 είχε επεξεργαστεί 62 άρθρα και είχε υποβάλει τέσσερις εισηγητικές εκθέσεις. Παράλληλα, η Εθνοσυνέλευση είχε ψηφίσει 36 από τα 39 πρώτα άρθρα του σχεδίου της επιτροπής.

Το έργο της Εθνοσυνέλευσης θα ανακοπεί από το πραξικόπημα του στρατηγού Θεόδωρου Πάγκαλου στις 25 Μαΐου 1925. Στη συνέχεια, η Εθνοσυνέλευση, με το Ψήφισμα της 30ής Μαΐου 1925, με το οποίο περιέβαλε το δικτάτορα με “κοινοβουλευτικό μανδύα”, συγκρότησε νέα 30μελή κοινοβουλευτική επιτροπή με την εξουσιοδότηση να ψηφίσει τον καταστατικό χάρτη, που θα υποβαλλόταν κατόπιν προς οριστική κύρωση σε αυτήν.

Η κοινοβουλευτική επιτροπή τελείωσε τις εργασίες της στις 10 Σεπτεμβρίου 1925 και υπέβαλε το σχέδιο του Συντάγματος στην κυβέρνηση Πάγκαλου, η οποία δημοσίευσε το Σύνταγμα (29 Σεπτεμβρίου 1925), επιφέροντάς του όμως αυθαίρετα πολλές τροποποιήσεις. Μετά την ανατροπή της δικτατορίας του Πάγκαλου, η κυβέρνηση του στρατηγού Γεώργιου Κονδύλη δημοσίευσε στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* το Σύνταγμα που είχε διαμορφώσει η 30μελής επιτροπή, χωρίς τις τροποποιήσεις που είχε επιφέρει ο Πάγκαλος.

Τελικά, το Σύνταγμα της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας ψηφίστηκε από την πρώτη τακτική Βουλή της Ελληνικής Δημοκρατίας στις 6 Μαρτίου 1927, αφού είχε αυτή εν τω μεταξύ επιφέρει ορισμένες δευτερεύουσες τροποποιήσεις στο αρχικό σχέδιο που της είχε υποβληθεί.

Με τα άρθρα 59-66 του Συντάγματος του 1927 επανιδρύθηκε ο θεσμός της Γερουσίας και ορίστηκαν τα σχετικά με τη σύνθεση και τις αρμοδιότητές της.

Οι αρμοδιότητες της Γερουσίας

Το Σύνταγμα του 1927 θεσμοθέτησε το σύστημα των δύο νομοθετικών σωμάτων (Βουλή και Γερουσία), με σχετική υπεροχή της Βουλής, αφού σε περίπτωση διαφωνίας, υπερίσχυε η γνώμη της Βουλής (άρθρο 30).

Η Γερουσία απαρτιζόταν από 120 γερουσιαστές, εκ των οποίων 92 εκλέγονταν άμεσα από το λαό, 18 από επαγγελματικές ενώσεις και 10 αριστίνδην στην αρχή κάθε βουλευτικής περιόδου.

Η Γερουσία ήταν αρμόδια να δικάζει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας επί εσχάτη προδοσία ή παραβίαση εκ προθέσεως του Συντάγματος, τους υπουργούς για αδικήματα που διέπραξαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, καθώς και κάθε άλλο πρόσωπο για αδίκημα εσχάτης προδοσίας ή άλλη πράξη κατά της ασφάλειας και της ανεξαρτησίας του κράτους. Εξάλλου, σε κοινή συνεδρίαση με τη Βουλή ήταν αρμόδια να εκλέγει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αλλά και να αποφασίζει την αναθεώρηση των μη θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος.

Η Γερουσία της περιόδου 1929-1935

Στις 21 Απριλίου 1929 διεξήχθησαν οι γερουσιαστικές εκλογές για την ανάδειξη των 92 άμεσα εκλεγόμενων γερουσιαστών. Παράλληλα, ο Βενιζέλος, αφού απέτυχε να συνεννοηθεί με την αντιπολίτευση για υπόδειξη κοινών υποψηφίων, προχώρησε στην κατάρτιση του καταλόγου των αριστίνδην γερουσιαστών, που τελικά υπερψηφίστηκε.¹¹ Αφού συγκροτήθηκε σε σώμα η Γερουσία εξέλεξε τον Αλέξανδρο Ζαΐμη ως πρόεδρο.

Στις 2 Ιουνίου 1929 η Βουλή και η Γερουσία σε κοινή συνεδρίαση εξέλεξαν τον έως τότε προσωρινό πρόεδρο της Δημοκρατίας ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη ως οριστικό πρόεδρο. Στις 9 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους ο Κουντουριώτης παραιτήθηκε από το προεδρικό αξίωμα για να τον διαδεχθεί ο έως τότε πρόεδρος της Γερουσίας Αλέξανδρος Ζαΐμης. Νέος πρόεδρος της Γερουσίας εξελέγη ο πρώην αρχιστράτηγος Λεωνίδας Παρασκευόπουλος. Τον Παρασκευόπουλο, που παρέμεινε πρόεδρος της Γερουσίας έως τον Αύγουστο 1932, διαδέχθηκε το Νοέμβριο του ίδιου έτους ο Στυλιανός Γονατάς. Αυτός διατήρησε το αξίωμα του προέδρου έως την οριστική κατάργηση του σώματος τον Απρίλιο του 1935.

Η ύπαρξη του θεσμού της Γερουσίας άρχισε να αμφισβητείται μετά τις εκλογές της 5ης Μαρτίου 1933 και την άνοδο του Λαϊκού Κόμματος στην κυβέρνηση. Και αυτό γιατί διαμορφώθηκε διαφορετική πλειοψηφία στα δύο αντιπροσωπευτικά σώματα (στη μεν Βουλή πλειοψηφούσε το Λαϊκό Κόμμα, στη δε Γερουσία αυτό των Φιλελευθέρων), γεγονός που προξενούσε προσκόμματα στην ψήφιση αμφισβητούμενων νομοθετημάτων, τα οποία εισήγα-

11. Οι 10 αριστίνδην γερουσιαστές ήταν οι: Λεωνίδας Παρασκευόπουλος, Άθως Ρωμανός, Πιερράκος Μαυρομιχάλης, Αλ. Αναστασιάδης, Γ. Ανδρεάδης, Αλ. Μυλωνάς, Γεώργιος Φιλάρετος, Νικόλαος Τριανταφυλλάκος, Αθανάσιος Ευταξίας και Αλέξανδρος Ζαΐμης.

γε το Λαϊκό Κόμμα που αισθανόταν την ύπαρξη της Γερουσίας ως εμπόδιο στην ομαλή λειτουργία του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος.

Ως εκ τούτου η κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη, μετά την καταστολή του φιλοβενιζελικού κινήματος της 1ης Μαρτίου 1935, με την Α' Συντακτική Πράξη (ΦΕΚ 113/Α/1 Απριλίου 1935), κατήργησε τη Γερουσία και προκήρυξε εκλογές για συγκρότηση της Ε' Εθνοσυνέλευσης με αρμοδιότητα την αναθέωση του Συντάγματος.

Η Ε' Εθνοσυνέλευση, που προέκυψε από τις εκλογές της 9ης Ιουνίου 1935, διαλύθηκε και τυπικά το Δεκέμβριο 1935 μετά το πραξικόπημα του στρατηγού Γεώργιου Κονδύλη, χωρίς να προλάβει να συζητήσει για το θεσμό της Γερουσίας. Το ίδιο συνέβη και με την Γ' Αναθεωρητική Βουλή, που προέκυψε από τις εκλογές της 26ης Ιανουαρίου 1936, η οποία επίσης διαλύθηκε από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936 του Ιωάννη Μεταξά.

Μετά τον πόλεμο και την κατοχή, η επιτροπή για την αναθέωση του Συντάγματος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής, που προήλθε από τις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946, απέρριψε την πρόταση για επανασύσταση της Γερουσίας.

6. Αλέξανδρος Ζαΐμης

1929

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης διετέλεσε πρόεδρος της Γερουσίας από τις 22 Μαΐου 1929 έως και τις 14 Δεκεμβρίου 1929.*

* Τα βιογραφικά στοιχεία αναφέρονται στον παρόντα τόμο, σ. 281-284.

7. Λεωνίδας Παρασκευόπουλος

1930-1932

Διαπρεπής στρατιωτικός, στενός συνεργάτης του Ελευθέριου Βενιζέλου, αρχιστράτηγος του ελληνικού στρατού από τα τέλη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου έως το δεύτερο χρόνο της Μικρασιατικής εκστρατείας. Υπό την ηγεσία του οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν τη Θράκη και τη δυτική Μικρά Ασία.

Γεννήθηκε το 1860 στην Κύθνο από οικογένεια που καταγόταν από τη Σμύρνη. Σπούδασε αρχικά στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και στη συνέχεια στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, από όπου αποφοίτησε το 1880 με το βαθμό του ανθυπασπιστή. Ολοκλήρωσε τις στρατιωτικές του σπουδές στην Ελβετία και τη Γαλλία και το 1917 προήχθη στο βαθμό του αντιστράτηγου.

Η στρατιωτική του δράση άρχισε το 1881, όταν έλαβε μέρος στην κατάληψη της Άρτας. Το 1897 μετέβη ως υπασπιστής του στρατηγού Τιμολέοντος Βάσσου στην Κρήτη με καθήκοντα επιτελάρχη του στρατού κατοχής. Υπηρέτησε επίσης ως προσωπάρχης στο Υπουργείο των Στρατιωτικών μετά την επανάσταση στο Γουδή το 1909.

Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913 υπηρέτησε, στην αρχή, ως συνταγματάρχης διοικητής του δεύτερου συντάγματος πεδινού πυροβολικού και στη συνέχεια ως αρχηγός του πυροβολικού στην Ήπειρο, όπου συμμετείχε στην πολιορκία του Μπιζανίου. Το 1913, στον πόλεμο με τη Βουλγαρία, κατάρτισε και διοίκησε την 10η Μεραρχία.

Το 1916 διορίστηκε διοικητής του Γ΄ Σώματος Στρατού, ενώ το ίδιο έτος προσχώρησε στο κίνημα της Εθνικής Άμυνας του Ελευθέριου Βενιζέλου και ανέλαβε τη διοίκηση του Σώματος Στρατού Μακεδονίας που συγκροτήθηκε τον Οκτώβριο 1916 από την προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης.

Το 1917, όταν τερματίστηκε ο Εθνικός Διχασμός και ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανέλαβε και πάλι την πρωθυπουργία, με την έξοδο της Ελλάδας στον

Λεωνίδας Παρασκευόπουλος

Α' Παγκόσμιο πόλεμο, ο Παρασκευόπουλος διορίστηκε αντιστράτηγος διοικητής του Α' Σώματος Στρατού στο μακεδονικό μέτωπο.

Στα τέλη του 1918 διαδέχθηκε τον Παναγιώτη Δαγκλή στην αρχιστρατηγία του ελληνικού στρατού και με την ιδιότητά του αυτή επισκέφτηκε επίσημα το Μάρτιο του 1919 την Κωνσταντινούπολη.

Ως αρχιστράτηγος, κατά την περίοδο 1918-1920, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, ηγήθηκε των ελληνικών μονάδων κατά την τελευταία περίοδο των μαχών στο μακεδονικό μέτωπο και κατά την πρώτη φάση της Μικρασιατικής εκστρατείας. Επί της αρχιστρατηγίας του καταλήφθηκε από τις ελληνικές δυνάμεις η Ανατολική Θράκη, η περιοχή της Σμύρνης και διεξήχθησαν οι επιχειρήσεις προς Προύσα και Ουσάκ.

Από το Φεβρουάριο 1920, όταν το Ελληνικό Στρατηγείο μεταφέρθηκε στη Σμύρνη, ο Παρασκευόπουλος ανέλαβε τη γενική διοίκηση του στρατού της Μικράς Ασίας, θέση από την οποία παραιτήθηκε το Νοέμβριο 1920, μετά την κυβερνητική αλλαγή που ακολούθησε τις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του ίδιου έτους, και αντικαταστάθηκε από τον στρατηγό Αναστάσιο Παπούλα. Στη συνέχεια, ύστερα από αίτησή του, αποστρατεύτηκε και εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, όπου και παρέμενε ιδιωτεύοντας.

Το 1929 εξελέγη, ύστερα από πρόταση του Ελευθέριου Βενιζέλου, αριστίνδην γεροϋσιαστής και στις 18 Μαρτίου 1930 διαδέχθηκε στην προεδρία του Σώματος τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, ο οποίος είχε ήδη εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας (14 Δεκεμβρίου 1929). Στη θέση αυτή παρέμεινε έως τις 19 Αυγούστου 1932, οπότε και έληξε η Δ' σύνοδος της γεροϋσιαστικής περιόδου.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι Γερονσιασταί,

Ἐκφράζω καί πάλιν βαθεῖαν τήν εὐγνωμοσύνην μου διά τήν τιμήν, δι' ἧς τό δεύτερον ἤδη μέ περιβάλλετε ἀναδεικνύοντές με Πρόεδρον τῆς Γερουσίας.

Μέ τήν σύμπραξίν σας θά προσπαθήσω νά διευθύνω τάς ἐργασίας τοῦ Σώματος ἐν πνεύματι ἀμεροληψίας· εἶμαι δέ βέβαιος ὅτι ἐκ τῶν ἐνταῦθα συζητήσεων, διεξαγομένων μετ' ἀπαθείας καί συνέσεως, θά προκύψῃ ἀληθῶς μεγάλη ὠφέλεια, φωτιζομένων ἀπό ὅλας των τάς πλευράς, τῶν διαφόρων ὑπό τήν κρίσιν ἡμῶν τεθειμένων ζητημάτων [...]

Ἡ Ἑλλάς δέν διεξέφυγε ἀπό τάς μεταπολεμικάς αὐτάς δυσχερείας, καί δέν ἠδύνατο αὐτή μόνη νά μείνῃ ἀνέπαφος τοῦ κακοῦ τό ὅποῖον μαστίζει τόν κόσμον ὁλόκληρον. Ἐνῶ δέ ἡ οἰκονομική κρίσις ἔτρωσε βαθύτατα ἄλλους Λαούς, ἡ Ἑλλάς μέ ἀξιοθαύμαστον ζωτικότητα καί ἐπιμονήν δι' ὅλων τῆς τῶν δυνάμεων προχωρεῖ σταθερῶς πρὸς μίαν καλλιτέραν αὖριον.

Εἰς τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν ἢ ὑμετέρα ἀποστολὴ τῆς Γερουσίας συμβάλλει ἀποτελεσματικῶς, αἱ δὲ ἐργασίαι αὐτῆς ἐλπίζω ὅτι θὰ δικαιώσουν τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν θεσμόν.

Ο Παρασκευόπουλος, εκτός από τη στρατιωτική του δράση είχε να επιδείξει και συγγραφικό έργο. Πέθανε στο Παρίσι το 1936.

8. Στυλιανός Γονατάς

1932-1935

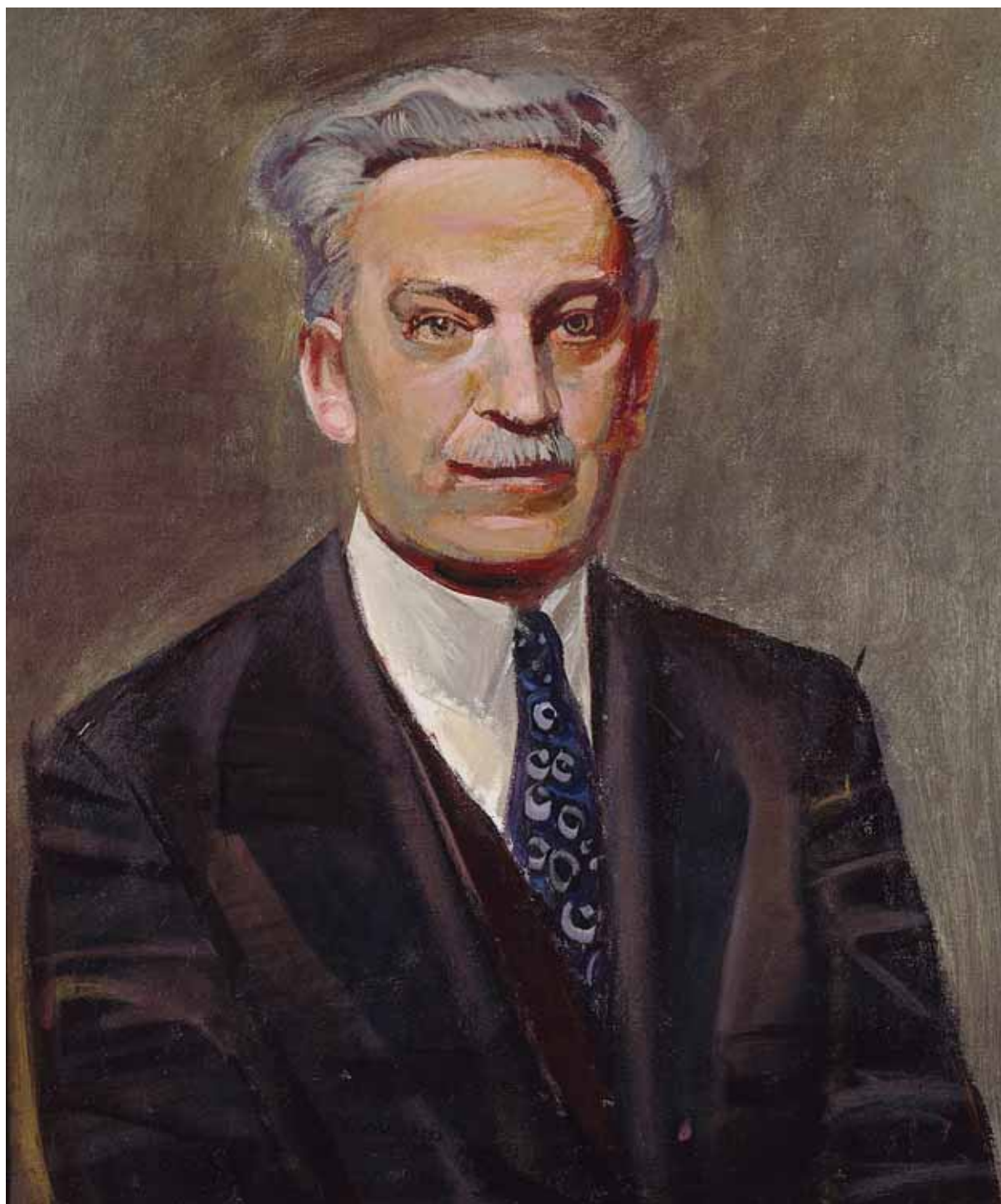
Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1876 από οικογένεια που καταγόταν από τις Κυδωνίες (Αϊβαλί) της Μικράς Ασίας και εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα στα χρόνια της Επανάστασης.

Φοίτησε στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων και η εξέλιξή του στη στρατιωτική ιεραρχία ήταν ταχεία. Στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 υπηρέτησε ως λοχίας εύελπιν, ενώ έλαβε μέρος στο Μακεδονικό αγώνα ως διοικητικός υπάλληλος του ελληνικού προξενείου της Αδριανούπολης, με το ψευδώνυμο Στέργιος Γρηγορίου.

Στο κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί τον Αύγουστο 1909 βρέθηκε, ως υπολοχαγός, δίπλα στο συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά. Στους Βαλκανικούς πολέμους υπηρέτησε στο επιτελείο της 10ης Μεραρχίας, ενώ το 1919 έλαβε μέρος ως συνταγματάρχης στην εκστρατεία στη Ρωσία με αποστολή τον ανεφοδιασμό του εκστρατευτικού σώματος που είχε σταλεί στην Ουκρανία.

Ήταν παρών σε όλη την διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας, αρχικά ως υποδιοικητής στη βάση της Σμύρνης και στη συνέχεια ως διοικητής της 1ης Μεραρχίας πεζικού. Το Νοέμβριο του 1920 ορίστηκε επιτελάρχης του Α' Σώματος Στρατού και από τη θέση αυτή έλαβε μέρος στις μεγάλες και πολύνεκρες επιχειρήσεις του 1921. Τον Ιούνιο του 1922 τοποθετήθηκε διοικητής της 2ας Μεραρχίας και τον Αύγουστο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού, θέση από την οποία έζησε τα γεγονότα της υποχώρησης των Ελλήνων και της Μικρασιατικής καταστροφής.

Στη Χίο, όπου αποβιβάστηκε τελικά η 2η Μεραρχία, συγκρότησε, μαζί με το Νικόλαο Πλαστήρα, τον αντιπλοίαρχο Δημήτριο Φωκά και το διοικητή του στόλου Αλέξανδρο Χατζηκυριάκο, Επαναστατική Επιτροπή με επικεφαλής τον ίδιο, η οποία αποβιβάστηκε στο Λαύριο και ανάγκασε την κυβέρ-

Στυλιανός Γονατάς

νηση Νικόλαου Τριανταφυλλάκου σε παραίτηση, υποχρεώνοντας παράλληλα το βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ να εγκαταλείψει το θρόνο και να αποχωρήσει από την Ελλάδα, αφήνοντας στη θέση του το Γεώργιο Β΄.

Στις 14 Νοεμβρίου 1922, μια μέρα πριν από την εκτέλεση των Έξι, την πρωθυπουργία της χώρας ανέλαβε ο ίδιος ο Γονατάς. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του (έως την 11η Ιανουαρίου 1924), ανασυντάχτηκε η στρατιά του Έβρου, υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάννης και διενεργήθηκαν (16 Δεκεμβρίου 1923) εκλογές για την ανάδειξη Συντακτικής Συνέλευσης. Δύο ημέρες μετά τις εκλογές απομακρύνθηκε από το θρόνο ο Γεώργιος Β΄ και η αντιβασιλεία ανατέθηκε στο ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη.

Στην πρώτη συνεδρίαση της Δ΄ Εθνοσυνέλευσης (στην οποία ο ίδιος είχε εκλεγεί πληρεξούσιος Αθηνών-Πειραιώς) παραιτήθηκε η κυβέρνηση Γονατά, παραδίδοντας την εξουσία στον Ελευθέριο Βενιζέλο. Λίγο αργότερα, στα τέλη Μαΐου 1924, ο Γονατάς αποστρατεύτηκε, αφού με ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης προήχθη σε αντιστράτηγο.

Στις γεροισιαστικές εκλογές της 21ης Απριλίου 1929 εκλέχθηκε γεροισιαστής Αττικοβοιωτίας με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, ενώ τον Ιούνιο του ίδιου έτους έγινε υπουργός Συγκοινωνιών στην κυβέρνηση Βενιζέλου και στη συνέχεια γενικός διοικητής Μακεδονίας (Δεκέμβριος 1929 - Νοέμβριος 1932). Στις 4 Νοεμβρίου του 1932 εκλέχθηκε πρόεδρος της Γερουσίας και διατήρησε το αξίωμα αυτό έως την κατάργηση του Σώματος την 1η Απριλίου 1935 επί κυβέρνησης Παναγή Τσαλδάρη.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Εἶμαι εὐγνώμων πρὸς τὴν Γερουσίαν διὰ τὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς ψήφου της μοί ἔκαμε, νά μοί ἀναθέσῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἀντιλαμβανόμενος πλήρως καί τὴν τιμὴν καί τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας αὕτη συνεπάγεται [...]

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔλλειψιν τῆς ὑλικῆς, οὕτως εἰπεῖν, δυνάμεως, πρέπει νά προσπαθήσῃ νά ἀναπληρώσῃ ἡ Γερουσία διὰ τοῦ ἠθικοῦ αὐτῆς κύρους, οὕτως ὥστε αἱ γνώμαι καί ἀποφάσεις της νά βαρύνουν ἐπὶ τῶν Κυβερνήσεων τοῦτο δέ μόνον ἡμεῖς, τὰ μέλη τοῦ Σώματος, δυνάμεθα νά τό ἐπιτύχωμεν, ἐξυψοῦντες τόν θεσμόν τῆς Γερουσίας παρὰ τῇ Κοινῇ γνώμῃ διὰ τῆς ἀξιοπρεποῦς στάσεώς μας καί τῆς σοβαρᾶς ἐργασίας μας.

Ἡ Γερουσία οὕτω θά ἐπιβληθῇ εἰς τὴν γενικὴν συνείδησιν ὅτι εἶναι θεσμός ἀπαραίτητος καί θά παύσῃ ἡ ὑπὸ τινων ἔτι ἀμφισβητουμένη χρησιμότης αὐτῆς.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὁ πλέον πολιτικῶς προηγμένος ἑλληνικὸς λαός, εἶχεν ἐν χρήσει τόν θεσμόν τοῦτον. Ὁ Πλούταρχος καί ὁ Πλά-

των εξωμοίωσαν τήν Γερουσίαν πρός δευτέραν ἄγκυραν καί ἔρμα τοῦ σκάφους τῆς Πολιτείας.

Σήμερον δέ ὅλα σχεδόν τά Κράτη, τά κοινοβουλευτικά, ἔχουσιν ἐν ἰσχύϊ τόν θεσμόν τῆς δευτέρας Βουλῆς.

Ἡ Γερουσία, ὡς καί ἐκ τῆς μέχρι σήμερον πορείας της ἀπέδειξεν, δέν πρόκειται νά εἶναι ἀνταγωνιστής τῆς Βουλῆς, οὐδέ τροχοπέδη τῶν νέων λαϊκῶν ροπῶν, τῶν ἐκδηλουμένων ἐκάστοτε δι' αὐτῆς, ὡς τινές πρός στιγμὴν ἐφοβήθησαν, ἀλλά συντηρητικός ρυθμιστής τῆς ὁμαλῆς καί βαθμιαίας ἐξελίξεως τῶν προοδευτικῶν ἰδεῶν, δι' ὧν ἀποφεύγονται ὁ κλονισμός καί ἡ ἀστάθεια τῶν ἀποτόμων μεταβολῶν, ὡς καί παράγων πολύτιμος διὰ τήν προσεκτικωτέραν κατάρτισιν τῶν νόμων καί τήν πιστοτέραν προσαρμογὴν αὐτῶν εἰς τόν ἐλληνικόν ὄργανισμόν.

Ἡ πείρα τῆς πρώτης τριετίας, θά ἀποτελέσῃ στοιχεῖον σημαντικόν, διὰ τήν εὐρυθμοτέραν λειτουργίαν τοῦ Σώματος καί ἡ συμβολή αὐτοῦ διὰ τήν ἐπίλυσιν τῶν ἀπασχολούντων τήν Χώραν μεγάλων προβλημάτων, ἐλπίζομεν ὅτι θά εἶναι ἀποδοτικωτέρα.

Κατηγορήθηκε γιὰ ἀνάμειξη στο φιλοβενιζελικό κίνημα τῆς 1ης Μαρτίου 1935, γεγονός ὅμως που δὲν ἀποδείχθηκε. Παρ' ὅλα αὐτά καταδικάστηκε σὲ πενταετὴ φυλάκιση. Αποφυλακίστηκε μετὰ τὴν ἀμνηστία που δόθηκε στὴν 1η Δεκεμβρίου 1935. Στὴ συνέχεια, ἔλαβε μέρος στὶς ἐκλογές τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1936 μετὰ τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς Γ' Αναθεωρητικῆς Βουλῆς καὶ ἐξελέγη βουλευτὴς Ἀθηνῶν.

Τὸ 1936, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἐλευθέριου Βενιζέλου, ἐκλέχθηκε μέλος τῆς Διοικουσας Επιτροπῆς τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ἀντιτάχθηκε στὴ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου 1936, με συνέπεια τὴ σύλληψη καὶ τὴν ἐκτόπισή του στὴ Μύκονο καὶ τὴ Σύρο.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς ὁ Γονατὰς συνελήφθη καὶ φυλακίστηκε στὸ στρατόπεδο Χαϊδαρίου (Μάιος-Σεπτέμβριος 1944) μετὰ τὴν κατηγορία τῆς ἀνάμειξής του στὴν οργάνωση Ομάδες Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, διαφώνησε μετὰ τὴν ὑπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ Σοφούλη ἡγεσία τῶν Φιλελευθέρων καὶ ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν παράταξη. Τὸ Μάρτιο 1945 ἰδρύσε τὸ Κόμμα τῶν Ἐθνικῶν Φιλελευθέρων (ΚΕΦ), τὸ ὁποῖο στὶς ἐκλογές τῆς 31ης Μαρτίου 1946 συνέπραξε μετὰ τὸ Λαϊκὸ Κόμμα στὸ συνασπισμὸ Ἡνωμένη Παράταξις Ἐθνικοφρόνων. Ἐξελέγη, μαζί με ἄλλα 34 μέλη τοῦ κόμματός του, βουλευτὴς καὶ στὶς κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν μετεκλογικὰ ἀνέλαβε ἐπανεὶλημμένως ὑπουργικὰ καθήκοντα. Ἐτσι, στὴν κυβέρνηση Παναγιώτη Πουλίτσα (Ἀπρίλιος 1946) ἀνέλαβε τὰ ὑπουργεῖα Δημοσίων Ἔργων, Μεταφορῶν καὶ Ταχυδρομείων - Τηλεγράφων - Τηλεφώνων, ἐνῶ στὴ διάδοχὴ κυβέρνησιν τοῦ Κωνσταντίνου Τσαλδάρη (18 Ἀπριλίου 1946 - 24 Ἰανουαρίου 1947) κράτησε τὸ Ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων καὶ παράλληλα

του ανετέθη και το Υπουργείο Ανοικοδομήσεως. Μετά την παραίτηση του Τσαλδάρη, ο Γονατάς διορίστηκε στην κυβέρνηση Δημήτριου Μάξιμου (24 Ιανουαρίου - 29 Αυγούστου 1947) και πάλι υπουργός Δημοσίων Έργων και, προσωρινά, Μεταφορών, Ανοικοδομήσεως και Κοινωνικής Προνοίας (έως τις 27 Ιανουαρίου). Τέλος, στις 17 Φεβρουαρίου, του ανατέθηκε και πάλι το Υπουργείο Ανοικοδομήσεως, το οποίο θα διατηρήσει, παράλληλα με το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, έως την παραίτηση της κυβέρνησης στις 29 Αυγούστου του ίδιου έτους.

Το Κόμμα Εθνικών Φιλελευθέρων του Γονατά, το οποίο για ένα διάστημα στις αρχές του 1949 είχε συμπράξει με το Εθνικό Κόμμα Ελλάδος του Ναπολέοντα Ζέρβα, διαλύθηκε στις 20 Ιανουαρίου 1950 και ο ίδιος επανήλθε στο Κόμμα των Φιλελευθέρων, με το οποίο έλαβε μέρος στις εκλογές του Μαρτίου του ίδιου έτους. Απέτυχε όμως να εκλεγεί βουλευτής και αποσύρθηκε από τη δημόσια ζωή.

Τελευταία, κατά πάσα πιθανότητα, πολιτική εμφάνιση του Στυλιανού Γονατά αποτελεί η συμμετοχή του μαζί με άλλους πρώην πρωθυπουργούς, τον εν ενεργεία τότε πρωθυπουργό Ηλία Τσιριμώκο και τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων –εκτός από τον Ιωάννη Πασαλίδη της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ)–, στο Συμβούλιο του Στέμματος, το οποίο συγκροτήθηκε και συνεδρίασε υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου Β΄ στις 1-3 Σεπτεμβρίου 1965, ως αποτέλεσμα της πολιτικής κρίσης του καλοκαιριού του 1965.

Ο Γονατάς, που ήδη από το 1958 είχε εκδώσει τα απομνημονεύματά του, πέθανε το 1966 σε βαθύ γήρας.

VIII

*Πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων
και Βουλής
κατά την περίοδο της
Β' Ελληνικής Δημοκρατίας
(1924-1935)*

Η Μικρασιατική καταστροφή και οι τραγικές της συνέπειες αποτέλεσαν τη θρυαλλίδα ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων στο εσωτερικό πολιτικό πεδίο της χώρας. Υπό το βάρος των εξελίξεων, η κυβέρνηση Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη παραιτήθηκε, στις 28 Αυγούστου 1922 και αντικαταστάθηκε από κυβέρνηση υπό την προεδρία του Νικόλαου Τριανταφυλλάκου. Συνάμα, στις αρχές Σεπτεμβρίου ξέσπασε επαναστατικό κίνημα στους κόλπους του ελληνικού στρατού στη Χίο και τη Μυτιλήνη. Εκεί συγκροτήθηκε Επαναστατική Επιτροπή από τους αξιωματικούς Στυλιανό Γονατά, Νικόλαο Πλαστήρα, Αλέξανδρο Χατζηκυριάκο και Δημήτριο Φωκά, η οποία κατόπιν εγκαταστάθηκε στην Αθήνα στις 15 Σεπτεμβρίου 1922. Την προηγούμενη ο Κωνσταντίνος Α΄ παραιτήθηκε από το θρόνο υπέρ του διαδόχου Γεωργίου Β΄, που ορκίστηκε την ίδια μέρα.

Στις 17 Σεπτεμβρίου πρωθυπουργός ανέλαβε ο βενιζελικός Σωτήριος Κροκιδάς, για να τον διαδεχθεί δύο περίπου μήνες αργότερα, στις 14 Νοεμβρίου 1922, επαναστατική κυβέρνηση υπό το συναρχηγό της επανάστασης Στυλιανό Γονατά.

Εν τω μεταξύ είχε πραγματοποιηθεί με συνοπτικές διαδικασίες η δίκη των φερομένων ως πρωταίων της Μικρασιατικής καταστροφής με επίλογο την εκτέλεση των Έξι στο Γουδή στις 15 Νοεμβρίου 1922.

Η κυβέρνηση Γονατά θα επιχειρήσει και θα επιτύχει την ανασύνταξη της στρατιάς του Έβρου και θα αναθέσει την εκπροσώπηση της χώρας στο εξωτερικό στον Ελευθέριο Βενιζέλο. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις θα καταλήξουν στη Συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923).

Η Δ' εν Αθήναις Συντακτική Συνέλευσις των Ελλήνων, που προέκυψε από τις εκλογές της 16ης Δεκεμβρίου 1923, συνεδρίασε για πρώτη φορά στις 2 Ιανουαρίου 1924, οπότε και παρουσιάστηκε ενώπιόν της ο αρχηγός της επανάστασης συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας, προκειμένου να καταθέσει την εξουσία. Εν τω μεταξύ είχε ήδη υποχρεωθεί σε απομάκρυνση από το θρόνο ο Γεώργιος Β', αναχωρώντας «επ' αδεία» στο εξωτερικό έως ότου ρυθμιστεί το πολιτειακό ζήτημα από την Εθνοσυνέλευση. Η αντιβασιλεία ανατέθηκε στο ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη.

Πράγματι, η Εθνοσυνέλευση δεν άργησε να εκδώσει το Ψήφισμα της 25ης Μαρτίου 1924, επί πρωθυπουργίας Αλέξανδρου Παπαναστασίου, με το οποίο κηρύχθηκε έκπτωτη η δυναστεία και ως πολίτευμα της χώρας προσδιορίστηκε η αβασίλευτη δημοκρατία, αναδεικνύοντας παράλληλα προσωρινό πρόεδρο της Δημοκρατίας το ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη. Το ψήφισμα επικυρώθηκε με ποσοστό 69,95% σε δημοψήφισμα που διενεργήθηκε την 13η Απριλίου του ίδιου έτους.

Εντούτοις, το πολίτευμα της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας δεν εγκαινίαζε τη λειτουργία του με τους καλύτερους οiwονούς. Η διεθνής συγκυρία ήταν βεβαρμένη, ενώ και στο εσωτερικό πεδίο είχε να αντιμετωπίσει οξύτατα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Συνάμα στο πολιτικό ή θεσμικό περιβάλλον σημειωνόταν τριπλή αστάθεια, κυβερνήσεων, Κοινοβουλίου και εκλογικών συστημάτων.

Η Δ' Εθνοσυνέλευση δεν κατόρθωσε να δώσει σταθερή κυβέρνηση, καθώς τον Αλέξανδρο Παπαναστασίον θα διαδεχθεί, σύντομα, ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, ο οποίος, χωρίς να επιχειρήσει καν να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης, θα παραχωρήσει τη θέση του, λίγους μήνες αργότερα, στον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο.

Ως απόρροια της κατάστασης αυτής, τον Ιούνιο του 1925 θα αναρριχηθεί στην πρωθυπουργία ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος, εξασφαλίζοντας μάλιστα ψήφο εμπιστοσύνης (τον περιώνυμο “κοινοβουλευτικό μανδύα”) από την Δ' Εθνοσυνέλευση, την οποία και θα διαλύσει στις 30 Σεπτεμβρίου 1925. Στις αρχές Ιανουαρίου 1926 ο Πάγκαλος με διάγγελμά του κήρυξε και επίσημα τη δικτατορία. Για να ακολουθήσει η παραίτηση σε ένδειξη διαμαρτυρίας του προέδρου της Δημοκρατίας Παύλου Κουντουριώτη, τον οποίο απτόητος αντικατέστησε ο ίδιος ο δικτάτορας.

Η δικτατορία του Πάγκαλου ανατράπηκε τον Αύγουστο 1926 από το στρατιωτικό κίνημα του στρατηγού Γεωργίου Κονδύλη, ο οποίος και ανέλαβε ως πρωθυπουργός, ενώ αποκαταστάθηκε ο Κουντουριώτης ως πρόεδρος της Δημοκρατίας και προκηρύχθηκαν οι εκλογές της 7ης Νοεμβρίου 1926.

Η Βουλή, που προέκυψε από αυτές, θα ψηφίσει, υπό την προεδρία του Θεμιστοκλή Σοφούλη, στις 3 Ιουνίου 1927 το Σύνταγμα της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας. Ακολούθησε η συγκρότηση οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον

Αλέξανδρο Ζαΐμη, έως ότου αναλάβει με τρόπο στιβαρό στις αρχές Ιουλίου 1928 τη διακυβέρνηση της χώρας ο Ελευθέριος Βενιζέλος για να κυριαρχήσει στα πολιτικά πράγματα τα επόμενα χρόνια.

Εντούτοις, η διεθνής οικονομική κρίση δεν θα αφήσει ανεπηρέαστη την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, με συνέπεια, μεταξύ άλλων, στις εκλογές της 25ης Σεπτεμβρίου 1932 να μην αναδειχθεί σταθερή κυβερνητική πλειοψηφία. Την πρωθυπουργία ανέλαβε για βραχύ χρονικό διάστημα τριών περίπου μηνών (4 Νοεμβρίου 1932 - 16 Ιανουαρίου 1933) ο Παναγής Τσαλδάρης, επικεφαλής κυβέρνησης περιορισμένου συνασπισμού του Λαϊκού Κόμματος και του Κόμματος των Ελευθεροφρόνων του Ιωάννη Μεταξά.

Τον Τσαλδάρη αντικατέστησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος –σχηματίζοντας τον Ιανουάριο 1933 την τελευταία κυβέρνηση της πολιτικής του σταδιοδρομίας–, ο οποίος με τη σύμφωνη γνώμη της Γερουσίας αποφάσισε να διαλύσει πρόωρα τη Βουλή και να προκηρύξει εκλογές για τις 5 Μαρτίου 1933. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν ήταν ραγδαίες και οδήγησαν στην άδοξη κατάληξη της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας.

Την ημέρα της διεξαγωγής των εκλογών εκδηλώθηκε πραξικοπηματικό κίνημα υπό το Νικόλαο Πλαστήρα, το οποίο και απέτυχε. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατηγορήθηκε ως ηθικός αυτουργός της απόπειρας εκτροπής από τη δημοκρατική διαδικασία και προτάθηκε η παραπομπή του σε δίκη.

Εν τω μεταξύ οι εκλογές είχαν δώσει την πλειοψηφία στην Ηνωμένη Αντιπολίτευση, βασικό κορμό της οποίας αποτελούσε το Λαϊκό Κόμμα. Ως συνέπεια, ο Παναγής Τσαλδάρης ανέλαβε την πρωθυπουργία στις 10 Μαρτίου 1933.

Η Βουλή της Δ' Περιόδου (27 Μαρτίου 1933 - 1 Απριλίου 1935) άρχισε τις εργασίες της στις 27 Μαρτίου και εξέλεξε πρόεδρο τον υποψήφιο που υπέδειξε η κυβερνητική πλευρά, το Χαράλαμπο Βοζίκη. Η πολιτική ατμόσφαιρα ήταν ήδη ιδιαίτερα τεταμένη και η κυβέρνηση Τσαλδάρη δεν κατάφερε να συγκρατήσει και να τιθασεύσει στον απαιτούμενο βαθμό την οξύτητα των πολιτικών παθών, που κορυφώθηκαν τόσο με την έναρξη της διαδικασίας δικαστικής παραπομπής των πρωταιτίων του πραξικοπήματος του Μαρτίου, όσο και με την απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου τον Ιούνιο του 1933.

Θρναλλίδα των εξελίξεων θα αποτελέσει το στασιαστικό κίνημα των βενιζελικών αξιωματικών της 1ης Μαρτίου 1935, που υιοθέτησε ο ίδιος ο Βενιζέλος. Δεν εκπλήσσει, λοιπόν, που μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος ο ιστορικός αρχηγός και ηγέτης των Φιλελευθέρων διέφυγε στο εξωτερικό.

Οι εκλογές διενεργήθηκαν, τελικά, στις 9 Ιουνίου 1935, με αποχή, αυτή τη φορά, των κομμάτων της βενιζελικής παράταξης.

Η Ε' Εθνική Συνέλευση (1 Ιουλίου - 17 Δεκεμβρίου 1935), που προέκυψε από τις εκλογές του Ιουνίου (στις οποίες ο κυβερνητικός συνασπισμός συγκέντρωσε το 65% των ψήφων), με πρόεδρο το Χαράλαμπο Βοζίκη ενέκρινε στις

10 Ιουλίου ψήφισμα με το οποίο αποφαιζόταν η διενέργεια δημοψηφίσματος έως τις 15 Νοεμβρίου για τον καθορισμό της μορφής του πολιτεύματος (κοινοβουλευτικό πολίτευμα ή βασιλευόμενη δημοκρατία). Μετά την έγκριση του ψηφίσματος, η Εθνοσυνέλευση διέκοψε τις εργασίες της για τις 10 Οκτωβρίου.

Όμως στις 10 Οκτωβρίου 1935 εκδηλώθηκε πραξικόπημα από τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Στρατιωτικών Γεώργιο Κονδύλη, ο οποίος ηγήθηκε επαναστατικής επιτροπής αποτελούμενης από τους αρχηγούς των στρατιωτικών επιτελείων (Αλέξανδρο Παπάγο, Δημήτριο Οικονόμου, Γεώργιο Ρέππα).

Την ίδια μέρα, και ενώ συνεδρίαζε η Εθνοσυνέλευση, προσήλθε ο Γεώργιος Κονδύλης και ορκίστηκε με τρόπο πραξικοπηματικό πρωθυπουργός, αφού προηγουμένως είχαν αποχωρήσει από την αίθουσα ο έως τότε πρωθυπουργός Παναγής Τσαλδάρης και ο πρόεδρος της Βουλής Χαράλαμπος Βοζίκης. Την προεδρία της Εθνοσυνέλευσης ανέλαβε ο πρώτος αντιπρόεδρος Σίμος Μπαλάνος.

Ακολούθησε η έκδοση ψηφίσματος με το οποίο καταργήθηκε το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας, ορίστηκε η διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την 3η Νοεμβρίου 1935 και επανήλθε προσωρινά σε ισχύ το Σύνταγμα του 1911. Ως αποτέλεσμα του (νόθου) δημοψηφίσματος ο Γεώργιος Β' επανήλθε στη χώρα και ο Γεώργιος Κονδύλης παραιτήθηκε από την πρωθυπουργία.

Στις εκλογές, που διεξήχθησαν στις 26 Ιανουαρίου 1936, καμία πολιτική παράταξη δεν εξασφάλισε την πλειοψηφία στη Βουλή, η οποία και εξέλεξε ως πρόεδρο τον υποψήφιο της φιλελεύθερης πλευράς Θεμιστοκλή Σοφούλη. Αυτός υποστηρίχθηκε και από το Παλλαϊκό Μέτωπο σε υλοποίηση του συμφώνου Σοφούλη - Σκλάβαινα της 21ης Φεβρουαρίου 1936, σύμφωνα με το οποίο ο αρχηγός των Φιλελευθέρων θα εξασφάλιζε την υποστήριξη των κομμουνιστών για την εκλογή του προέδρου της Βουλής, έναντι συγκεκριμένων πολιτικών ανταλλαγμάτων (κατάργηση του "ιδιώνυμου", παροχή αμνηστίας, διάλυση των φασιστικών οργανώσεων, λήψη μέτρων βελτίωσης των συνθηκών ζωής των εργατών και αγροτών κ.λπ.).

Παράλληλα, μετά τον απροσδόκητο θάνατο του Δερμετζί, πρωθυπουργός διορίστηκε με βασιλική πρωτοβουλία ο Ιωάννης Μεταξάς, ο οποίος στη συνέχεια έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή με ευρύτατη μάλιστα πλειοψηφία (241 ψήφοι υπέρ, 16 κατά και 4 αποχές). Στο διάστημα που ακολούθησε και ενώ τα δύο μεγαλύτερα κόμματα (των Λαϊκών και των Φιλελευθέρων) επιχειρούσαν να σχηματίσουν βιώσιμη κυβέρνηση συνεργασίας, ο Μεταξάς ισχυροποιούσε τη θέση του και δεν άργησε να κηρύξει την 4η Αυγούστου 1936 τη δικτατορία και την κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος με την έγκριση του Γεωργίου Β'.

Συνοπτικά, στην περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν δύο εθνικές συνελεύσεις, υπήρξε μία αναθεωρητική βουλή και τέσσερις κανονικές περιόδοι. Η

Δ' Συντακτική Συνέλευση (2 Ιανουαρίου 1924 - 30 Σεπτεμβρίου 1925), με πρόεδρο αρχικά τον ίδιο τον Ελευθέριο Βενιζέλο και στη συνέχεια τον Κωνσταντίνο Ρακτιβάν, κήρυξε την αβασίλευτη δημοκρατία. Ακολούθησε η Ε' Εθνική Συνέλευση (1 Ιουλίου - 17 Δεκεμβρίου 1935), κατά τη διάρκεια των εργασιών της οποίας, με πρόεδρο τον Χαράλαμπο Βοζίκη, αποφασίστηκε με το Ψήφισμα της 10ης Οκτωβρίου 1935 η διενέργεια νέου δημοψηφίσματος για το πολιτειακό.

Στο μεσοδιάστημα πραγματοποιήθηκαν τέσσερις εκλογικές αναμετρήσεις και η Βουλή της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας συνήλθε σε τέσσερις περιόδους (1926-1928, 1928-1932, 1932-1933 και 1933-1935). Πρόεδροι του σώματος κατά τις περιόδους αυτές διετέλεσαν ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, ο Ιωάννης Τσιριμώκος και ο Χαράλαμπος Βοζίκης.

Τέλος, ο Θεμιστοκλής Σοφούλης προήδρευσε και κατά το σύντομο διάστημα λειτουργίας της Γ' Αναθεωρητικής Βουλής (Μάρτιος-Αύγουστος 1936), που προήλθε από τις εκλογές του Ιανουαρίου του 1936 και διαλύθηκε από το πραξικόπημα της 4ης Αυγούστου 1936.

70. Κωνσταντίνος Ρακτιβάν

1924-1925

Ο Κωνσταντίνος Ρακτιβάν υπήρξε από τους επιφανέστερους Έλληνες νομικούς και επίλεκτος συνεργάτης του Ελευθέριου Βενιζέλου. Γεννήθηκε στο Μάντσεστερ της Αγγλίας το 1865 και σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, του οποίου ανακηρύχθηκε διδάκτορας. Άσκησε τη δικηγορία στην Αθήνα έως το 1887, οπότε διορίστηκε πρωτοδίκης στη Σύρο. Το 1888 παραιτήθηκε και επανήλθε στην ενεργό δικηγορία, την οποία υπηρέτησε έως το Μάιο του 1912. Διετέλεσε αντιπρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών από τη σύστασή του (1909) και στη συνέχεια πρόεδρος (1910-1912).

Εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής Αττικής, με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, στις εκλογές της 8ης Αυγούστου 1910 και επανεξελέγη στις αμέσως επόμενες εκλογές της 28ης Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου. Στην Α' και τη Β' Αναθεωρητική Βουλή (1910 και 1911) διετέλεσε μέλος και εισηγητής της αναθεωρητικής επιτροπής. Από τη θέση αυτή συνέβαλε καθοριστικά στην τελική διαμόρφωση του περιεχομένου των διατάξεων του Συντάγματος του 1911. Εκλέχθηκε και πάλι βουλευτής με το Κόμμα των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1912 και του 1915.

Το Μάιο του 1912 διορίστηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο υπουργός Δικαιοσύνης, θέση στην οποία παρέμεινε έως το 1915, μεριμνώντας στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του –μεταξύ άλλων– και για την οργάνωση της ελληνικής διοίκησης στις απελευθερωμένες «νέες χώρες» της Μακεδονίας.

Μετά τη διετία του Εθνικού Διχασμού (1915-1917), όταν ο Βενιζέλος επανήλθε στη διακυβέρνηση της χώρας, ο Ρακτιβάν διορίστηκε υπουργός Εσωτερικών (1918-1920), ενώ στις εκλογές του 1923 εκλέχθηκε βουλευτής.

Στις 21 Ιανουαρίου του 1924 ο Ρακτιβάν εξελέγη πρόεδρος της Εθνοσυνέλευσης και παρέμεινε στη θέση αυτή καθόλη τη διάρκεια των εργασιών της

Κωνσταντίνος Ραχιβάν

έως τη διάλυσή της από το Θεόδωρο Πάγκαλο στα τέλη Σεπτεμβρίου 1925. Στη διάρκεια της προεδρίας του Ρακτιβάν ανακηρύχθηκε από την Εθνοσυνέλευση η έναρξη της λειτουργίας του πολιτεύματος της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας και υποβλήθηκε στην κυβέρνηση το αρχικό σχέδιο συνταγματικής αναθεώρησης.

Στη συνέχεια, την περίοδο 1929-1935 ο Ρακτιβάν διετέλεσε πρώτος πρόεδρος του επανασυσταθέντος Συμβουλίου της Επικρατείας, συντελώντας έτσι αποφασιστικά στη διαμόρφωση της αρχικής νομολογίας του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου της χώρας.

Διετέλεσε, επίσης, μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 1926 και πρόεδρος της από το 1933, ενώ συνέγραψε και πλούσιο επιστημονικό έργο.

Πέθανε στην Αθήνα το 1935.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΚΤΙΒΑΝ¹²

Κατά τόν οργανισμόν τοῦ ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ὑπό τήν ἐνεστώσαν αὐτοῦ μορφήν, μικρόν ἀφισταμένην τοῦ Γαλλικοῦ, ὡς προτύπου, τά καθήκοντα αὐτοῦ εἰσὶ διττά, συμβουλευτικά καί δικαστικά (conseil administratif καί tribunal administratif).

Τό συμβουλευτικόν ἔργον περιορίζεται παρ' ἡμῶν εἰς τήν κυριωτάτην τῶν συνήθων ἐργασιῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τήν ἔκδοσιν τῶν κανονιστικῶν διαταγμάτων, περιλαμβάνει δέ πάντα τά τε κατ' εἰδικήν νομοθετικήν ἐξουσιοδότησιν καί τά δυνάμει τοῦ γενικοῦ κανονιστικοῦ δικαιώματος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας κατὰ τό ἄρθρ. 76 τοῦ Συντάγματος ρυθμίζοντα τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκτελέσεως τῶν νόμων (πλὴν τῶν ὀριζόντων ἀπλῶς χρόνον ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος).

Ἡ λειτουργία αὕτη τοῦ Συμβουλίου εἶναι φύσεως ἀναμφισβητήτως διοικητικῆς, ἀναγομένη εἰς τήν ἐπιχειρήσιν πράξεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, οἷα εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν περὶ ὧν πρόκειται διαταγμάτων. Συνάμα ὁμως ἔχει τοῦτο ἰδιάζον, ὅτι τό ἀντικείμενον αὐτῆς τυγχάνει ἐργασία κυρίως νομική, τό μὲν συνισταμένη εἰς τήν διατύπωσιν συμπληρωτικῶν κανόνων δικαίου, τό δέ ἀφορώσα εἰς τήν πιστήν παραφυλακήν τῶν τεθειμένων νομίμων ὁρισμῶν.

Κατάδηλος εἶναι ἡ εὐεργετική συμβολή ἣν κέκληται νά παράσχη τό Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὑπό τύπον μὲν γνωμοδοτικόν, ἀλλά μετὰ τῶν οὐσιαστικῶν ἐγγυήσεων, ἃς δημιουργεῖ ἡ ἐπισταμένη παρ' αὐτοῦ ἐξέτασις καί μελέτη διὰ τήν ἔγκυρον καί ὑπό πᾶσαν ἔποψιν ἐπιμεμελημένην κατάρτισιν τῶν εἰρημένων διαταγμάτων καί τήν ἀποτροπήν τῶν

12. Στην πρώτη συνεδρίαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (17 Μαΐου 1929).

μέχρι τοῦδε οὐχί σπανίων ἀνωμαλιῶν καί ἐπιζημιῶν ἀποτελεσμάτων.

Δέν ἀποκλείεται ἐπί πλέον καί ὁ ἐκ τῶν ὑστέρων ἔλεγχος τοῦ διατάγματος, ὡς πράξεως διοικητικῆς, ὅποτε ἡ γνώμη τοῦ Συμβουλίου ἐκδηλοῦται δι' ἀποφάσεως ὑποχρεωτικῆς.

Ἡ ἐργασία αὕτη μέλλει νά ἀπασχολήσῃ οὐκ ὀλίγον τό Συμβούλιον, ὑφ' ὃ μάλιστα πλάτος ἀναγράφεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ.

71. Χαράλαμπος Βοζίκης

1933-1935

Γεννήθηκε το 1862 στον Άγιο Πέτρο Κυνουρίας από οικογένεια αγωνιστών του 1821. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και άσκησε τη δικηγορία στην Τρίπολη.

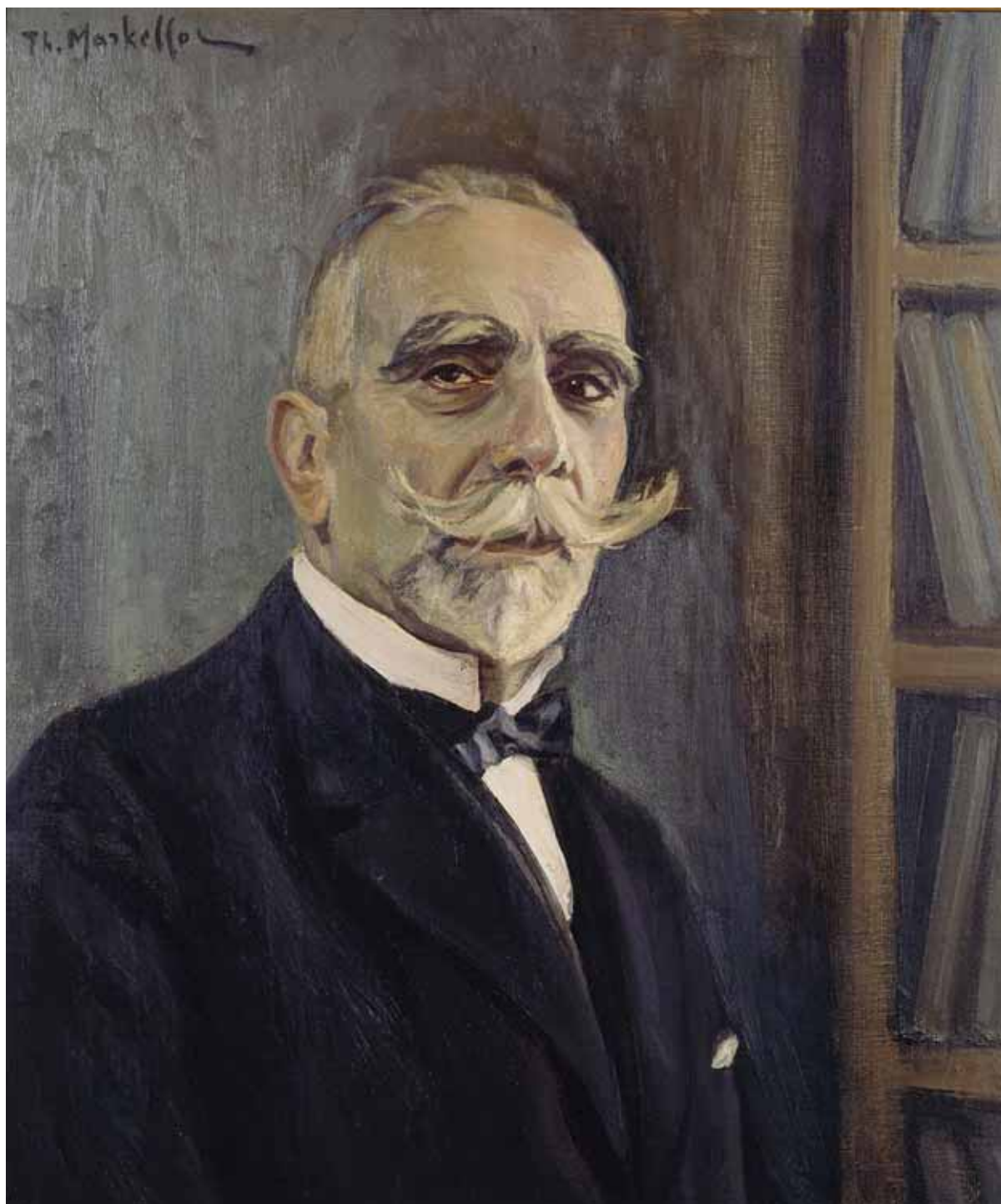
Έλαβε για πρώτη φορά μέρος στις εκλογές της 16ης Απριλίου 1895 και εκλέχθηκε βουλευτής Κυνουρίας με το Εθνικόν Κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Στη συνέχεια, όταν αυτό διασπάστηκε, ακολούθησε τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, με το κόμμα του οποίου εκλέχθηκε βουλευτής στις εκλογές της 7ης Φεβρουαρίου 1899.

Στις εκλογές του 1906 επανεξελέγη βουλευτής Κυνουρίας και υπήρξε δραστήριο μέλος της εκσυγχρονιστικής «ομάδας των Ιαπώνων».¹³

Το 1912, μετά τη λήξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου, διορίστηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο γενικός διοικητής των Νήσων του Αιγαίου, ενώ, όταν ο Ελευθέριος Γούναρης ανέλαβε την κυβέρνηση το Φεβρουάριο 1915, ο Βοζίκης διορίστηκε υπουργός των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.

Διετέλεσε, επίσης, γενικός διοικητής Θράκης και υπουργός Επισιτισμού

13. Στην ομάδα αυτή ανήκαν οι Δημήτριος Γούναρης (με πρωτοβουλία του οποίου συστάθηκε), Στέφανος Δραγούμης, Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης, Χαράλαμπος Βοζίκης, Ανδρέας Παναγιωτόπουλος, Απόστολος Αλεξανδρής και Εμμανουήλ Ρέπουλης. Η ονομασία «κόμμα των Ιαπώνων» είχε επιλεγεί από τον εκδότη της εφημερίδας *Ακρόπολις* Βλάση Γαβριηλίδη, αποδίδοντας έτσι το ρηξικέλευθο και τολμηρό χαρακτήρα των προτάσεων της ομάδας αυτής (μεταρρύθμιση της δικαιοσύνης, καταπολέμηση της διαφθοράς, νομοθεσία κοινωνικής προστασίας), αλλά και τη σφοδρή αντιπολιτευτική της δράση. Η ομάδα διαλύθηκε όταν ο Γούναρης έγινε, τον Ιούνιο του 1908, υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Θεοτόκη και εγκαίνιασε την προσπάθεια εφαρμογής των μεταρρυθμιστικών σχεδίων που επαγγέλταν το Κόμμα των Ιαπώνων.

Χαράλαμπος Βοζίκης

και Αυτάρκειας, κατά την περίοδο 1921-1922. Απείχε από τις εκλογές του 1923 για την Δ' Εθνοσυνέλευση, αλλά συμμετείχε στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1926 και εξελέγη βουλευτής Αθηνών.

Το διάστημα 1928-1933 ιδιώτευσε και ασχολήθηκε με τη δικηγορία στην Αθήνα. Επανήλθε στον πολιτικό στίβο στις εκλογές του Μαρτίου του 1933, στις οποίες η Ηνωμένη Αντιπολίτευση υπό τον Παναγή Τσαλδάρη έλαβε το 46,19% των ψήφων και εξέλεξε 136 βουλευτές. Ο Βοζίκης εξελέγη πρόεδρος της Βουλής στις 30 Μαρτίου 1933 και παρέμεινε στη θέση αυτή έως τη διάλυση της Βουλής την 1η Απριλίου 1935, μετά το αποτυχημένο φιλοβενιζελικό κίνημα της 1ης Μαρτίου του ίδιου έτους.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Εὐγνωμονῶ τὴν Βουλὴν διὰ τὴν τιμὴν μέ τὴν ὁποίαν μέ περιέβαλεν. Ἀποδέχομαι τὴν ἐκλογὴν, μέ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ Βουλὴ θέλει μοὶ παρὰσχη ἀμέριστον τὴν συνδρομὴν τῆς καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τοῦ Κανονισμοῦ διὰ τὴν τήρησιν πασῶν τῶν ἀρχῶν, ὅσαι συνιστῶσι τό Κοινοβουλευτικόν πολίτευμα. Καί ἔχω τὴν ἐλπίδα ταύτην, διότι ὡς γνωστόν ἐν Ἑλλάδι, τῇ κοιτίδι τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, πάντες εἴμεθα θιασῶται τούτου ὡς τοῦ μόνου πολιτεύματος, ὑπὸ τό ὁποῖον ἡ Πατρίς δύναται νά εὐημερῇ καὶ διότι εἶναι ἐπίσης γνωστόν, ὅτι ὁ ἑλληνικός λαός περιβάλλει τό Πολίτευμα τοῦτο μετ' ἀφοσιώσεως καὶ στοργῆς. Ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ταύτης εἶναι ὅτι οὐδεμία ἀπόπειρα μεταβολῆς τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ Πολιτεύματος ἐπεκράτησε. Πᾶσα ἐκτροπὴ ἐξ αὐτοῦ βραχύτατον εἶχε τόν βίον, διότι ὁ ἑλληνικός λαός, ἐμπνεόμενος ἀπό τά ἰδανικά τῆς πολιτικῆς του ἐλευθερίας καὶ ἐμμένων στερεῶς εἰς τὰς παραδόσεις του, κατώρθωσε πάντοτε νά ἐπιβάλῃ τελικῶς τὴν κυρίαρχον θέλησίν του. Ἐάν ποτε εἰς τοιαύτας ἐκτροπὰς δέν ἠδυνήθη νά ἀντιτάξῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀντίδρασίν του, ὑπεύκων εἰς τὴν ἀδήριτον τῶν πραγμάτων ἀνάγκην, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐπέτρεψε παράτασιν ἀνωμάλων περιόδων καὶ πάντοτε, αἱματηρῶς ἢ ἀναιμάκτως, ἐπέτυχε νά καταστείλῃ τὰς κατὰ τοῦ πατροπαράδοτου πολιτεύματος ἀνιέρους ἀποπείρας [...]. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι μετὰ τὴν τοιαύτην κατίσχυσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ Πολιτεύματος, εἰσερχόμεθα διὰ τῆς νέας Βουλῆς, τῆς προελθούσης ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ στερεωθείσης διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, εἰς περίοδον πραγματικῆς ἐσωτερικῆς ὁμαλότητος, γαλήνης καὶ τάξεως καὶ λογίζομαι εὐτυχῆς διότι ἔλαχεν εἰς ἐμέ, τόν λευκανθέντα ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ τεμένει τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, νά κατευθύνω τὰς ἐργασίας τοῦ Σώματος, τοῦ φιλοδοξοῦντος ἀσφαλῶς, ὡς πάντες πιστεύομεν, νά ἀποκαταστήσῃ διὰ τῶν ἔργων του τό γόητρον τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ καὶ τὴν ἰδέαν καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Επανεξελέγη στις εκλογές της 1ης Ιουλίου 1935 και διηύθυνε από τη θέση του προέδρου του Σώματος τις εργασίες της Ε' Εθνοσυνέλευσης, η οποία ενέκρινε με Ψήφισμα στις 10 Ιουλίου 1935 τη διενέργεια δημοψηφίσματος για τον καθορισμό της μορφής του πολιτεύματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όταν εξεργάγη το πραξικόπημα Κονδύλη στις 10 Οκτωβρίου 1935 και η νέα κυβέρνηση μαζί με την Επαναστατική Επιτροπή κατέλαβαν το κυβερνητικό έδρανο στη Βουλή, ο Βοζίκης παραιτήθηκε από πρόεδρος.

Μετά το θάνατο του Παναγή Τσαλδάρη, λίγο πριν από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, ο Βοζίκης διετέλεσε επικεφαλής του προεδρείου του Λαϊκού Κόμματος. Η πολιτική του σταδιοδρομία έληξε ουσιαστικά όταν επιβλήθηκε η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά.

Απεβίωσε ένα χρόνο μετά, το 1937.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθῆναις
τῇ 2 Ἰουνίου 1952

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 177

Β' ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νόμοι

Ν. 2159. Περί χορηγήσεως εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς. 1

Διατάγματα

Περί τροποποιήσεως τοῦ ἀπὸ 13)29 Μαρτίου 1947 Β. Δ. περὶ χορηγίων τοῦ Ταμείου Προνόιας Ἑργοληπτῶν Δημοσίων Ἑργῶν. 2
Περί τροποποιήσεως τοῦ πολιτοδικτικοῦ σχεδίου Ἀθηνῶν. 3

ΝΟΜΟΙ

(1)

ΝΟΜΟΣ 5π' ἀριθ. 2159.

Περί χορηγήσεως εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ δικαιώματος ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς.

ΠΑΥΛΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐξορισμένοις ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

Ἄρθρον 1.

1. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς ἔχουσι καὶ αἱ γυναῖκες, αἵτινες συντελήρωσαν τὸ εἰκοστὴν πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Αἱ κατὰ τὴν νομοθεσίαν περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν θεσπιζόμεναι στενήσεις ἀσκήσεως τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος ἰσχύουσι καὶ διὰ τὰς γυναῖκας.

2. Εἰς ἀσκήσιν τοῦ δικαιώματος τούτου δικαιούνται αἱ εἰς τὴν ἐκλογικὴν καταλόγον, ἢ κατάλογον ἐκλογικῶν ἐιδιαιρῶν ταυτότητος, τοῦ δήμου ἢ κοινότητος ἐγγεγραμμέναι γυναῖκες.

3. Ἡ ἐγγραφή τῶν γυναικῶν ἐκλογέων εἰς τοὺς ἐκλογικὺς καταλόγους, ἢ καταλόγους ἐκλογικῶν ἐιδιαιρῶν, εἶναι βιολογικὴ.

4. Ἡ ἀσκήσις τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ διὰ τὰς γυναῖκας. Ἡ παράλειψις ἐκπληρώσεως τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ἐπιφέρει τὰς κυρώσεις, αἵτινες θεσπίζονται κατὰ τῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τοῦ νόμου περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν.

Ἄρθρον 2.

Δικαίωμα νὰ ἐκλέγωνται βουλευταὶ ἔχουσι καὶ αἱ γυναῖκες,

των, ἐφαρμοζομένων καὶ ὡς πρὸς αὐτάς τῶν σχετικῶν διατάξεων τῆς Νομοθεσίας περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν.

Ἄρθρον 3.

1. Αἱ κατὰ τὸ ἄρθρον 1 δικαιούμεναι ψήφου γυναῖκες ἐγγράφονται εἰς τοὺς ἐκλογικὺς καταλόγους κατὰ τὰς περὶ συντάξεως καὶ ἀναθεωρήσεως τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων καὶ καταλόγων ἐκλογικῶν ἐιδιαιρῶν ταυτότητος γυναικῶν καί μέντας διατάξεις. Διὰ τὸ εἶναι ἔτος πρὸς ἐγγραφήν τῶν γυναικῶν ὁρίζεται προθεσμία δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ παρόντος, δυνάμειν νὰ παρατεθῇ διὰ Β. Διατάγματος.

2. Οἱ ὁριστικοὶ ἐκλογικοὶ καταλόγοι γυναικῶν τῶν ἔχουσιν τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφίζειν εἰς δημοτικὰς καὶ κοινοτικὰς ἐκλογὰς ἰσχύουσι καὶ διὰ τὰς ἐκλογὰς Βουλευτῶν.

3. Αἱ ἐκτάξεις πρὸς συντάξιν τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων τῶν γυναικῶν Ἀρχαὶ ἢ Ἐπιτροπαὶ καὶ τὰ καθύφικτα αὐτῶν, αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἐκλογέων διὰ τὴν ἐγγραφήν των καὶ αἱ κυρώσεις διὰ τὴν μὴ ἐκπλήρωσιν αὐτῶν, αἱ προθεσμίαι διὰ τὴν υποβολὴν καὶ ἐκδίκεσιν των κατὰ τὰς κειμένης διατάξεις ἐντάξεων ὡς καὶ τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν συνταχθησομένων ἐκλογικῶν καταλόγων ὑπὸ τῶν ὁμοσίων δικαιοτηρίων καὶ πᾶσα λεπτομέρεια ἀναγκαζομένη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος, κεινοποιήσονται διὰ Β. Διατάγματος.

4. Ἐπίσης διὰ Β. Δ. ζήνουνται νὰ ὁρισθῶν αἱ ἀποζημιώσεις τῶν διατεθησομένων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρθρου τούτου δημοσίων, δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ὁργάνων, ὡς καὶ αἱ ἀπαιτηθησόμεναι δαπάναι διὰ τὴν ἐγγραφήν τῶν ἀπορῶν ἐκλογέων.

Ἄρθρον 4.

Ἡ ἰσχὺς τοῦ παρόντος νόμου ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ παρὼν Νόμος φησιθεῖς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ περ' ἡμῶν σήμερον κυρωθεὶς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 7 Ἰουνίου 1952.

ΠΑΥΛΟΣ

Β.

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Ἱπουργὸς
ΚΩΝΣΤ. ΡΕΝΤΗΣ

Ἐξομαρξέθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 27 Ἰουνίου 1952.

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ἱπουργὸς

IX

*Πρόεδροι Βουλής
κατά την περίοδο της
Β' Βασιλευομένης Δημοκρατίας
(1946-1967)*

Όταν στις 18 Οκτωβρίου 1944, αμέσως μετά την απελευθέρωση από την ξένη κατοχή, η εξόριστη κυβέρνηση του Γεώργιου Παπανδρέου επέστρεψε στην Αθήνα, είχε να αντιμετωπίσει έναν κυκεώνα οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων, που της κληροδοτούσε η προηγούμενη περίοδος. Η στοιχειώδης συνεννόηση των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων του τόπου, καθώς και η σταθερότητα του κυβερνητικού μηχανισμού, αποτελούσαν βασικά προαπαιτούμενα της προσπάθειας για την ανασυγκρότηση της χώρας. Δεν άργησε, όμως, να φανεί ότι καμία από τις παραπάνω προϋποθέσεις δεν έμελλε να πραγματοποιηθεί.

Στις 3 Δεκεμβρίου 1944, 28 νεκροί και 100 τραυματίες στην Αθήνα σηματοδότησαν την έναρξη μιας από τις εφιαλτικότερες περιόδους στη νεοελληνική ιστορία (τα γνωστά ως Δεκεμβριανά), τα τραγικά αποτελέσματα της οποίας η ελληνική κοινωνία θα χρειαστεί περίπου μισό αιώνα για να τα ξεπεράσει οριστικά.

Την κυβέρνηση Γεώργιου Παπανδρέου και έως τις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές του 1946 θα διαδεχθούν μικρής διάρκειας και όχι ιδιαίτερα βιώσιμα κυβερνητικά σχήματα υπό τη διεύθυνση του Νικόλαου Πλαστήρα (Ιανουάριος-Απρίλιος 1945),¹⁴ Πέτρου Βούλγαρη (Απρίλιος-Οκτώβριος 1945), αρ-

14. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης αυτής επιτεύχθηκε και η υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945), με την οποία τερματίστηκε η πρώτη αυτή φάση της σύγκρουσης και επιχειρήθηκε, επί ματαίω, να αποτραπεί η εφύλια διαμάχη.

χειπίσκοπου Δαμασκηνού (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1945), Παναγιώτη Κανελλόπουλου (Νοέμβριος 1945) και Θεμιστοκλή Σοφούλη (Νοέμβριος 1945 - Απρίλιος 1946).

Οι πρώτες μεταπολεμικές εκλογές διεξήχθησαν στις 31 Μαρτίου 1946 με αποχή της Αριστεράς. Ως συνέπεια, η Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων, της οποίας κύριο κορμό αποτελούσε το προπολεμικό Λαϊκό Κόμμα, υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, μπόρεσε να εξασφαλίσει άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Παρ' όλα αυτά, η Δ' Αναθεωρητική Βουλή (1946-1950) δεν κατόρθωσε να δώσει σταθερή κυβέρνηση. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής εναλλάχθησαν στην άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας έξι διαφορετικά κυβερνητικά σχήματα (υπό τους Παναγιώτη Πουλίτσα, Κωνσταντίνο Τσαλδάρη, Δημήτριο Μάξιμο, Τσαλδάρη και πάλι, Θεμιστοκλή Σοφούλη και Αλέξανδρο Διομήδη), με σχετικά σταθερότερο αυτό του Σοφούλη (Σεπτέμβριος 1947 - Ιούνιος 1949), όπου συμμετείχε και ο Τσαλδάρης ως αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών. Την 1η Σεπτεμβρίου 1946, σε συνέχεια των βουλευτικών εκλογών που προηγήθηκαν, διεξήχθη δημοψήφισμα για το πολιτειακό, ως συνέπεια του οποίου ο Γεώργιος Β' επανήλθε στη χώρα, για να τον διαδεχθεί, την 1η Απριλίου 1947, μετά το θάνατό του, ο αδελφός του Παύλος.

Με τη διενέργεια των βουλευτικών εκλογών και τη διεξαγωγή του πολιτειακού δημοψηφίσματος μέσα στον ίδιο χρόνο ολοκληρώθηκε η διαδικασία θεμελίωσης της νομιμοποιητικής βάσης του κοινωνικοπολιτικού συστήματος της χώρας κατά τη μεταπολεμική περίοδο, χωρίς όμως παράλληλα να επιτευχθεί στον απαιτούμενο βαθμό και η ομαλοποίησή του. Ο Εμφύλιος πόλεμος συνεχίστηκε με ιδιαίτερη σφοδρότητα και τραγικά οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα (ερήμωση υπαίθρου, απομύζηση για τις ανάγκες του πολέμου της οικονομικής βοήθειας που δόθηκε σε εφαρμογή του σχεδίου Μάρσαλ). Σημειώθηκε τότε έντονη πόλωση και ένας ακόμη καταστροφικός διχασμός των Ελλήνων.

Με τη λήξη της ζοφερής δεκαετίας του 1940 και του Εμφυλίου πολέμου, η Βουλή διαλύθηκε, τρεις μήνες πριν από την κανονική εκπνοή της θητείας της, και προκηρύχθηκαν εκλογές για το Μάρτιο του 1950, τις οποίες διεξήγαγε υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον πρώην πρόεδρο της Βουλής Ιωάννη Θεοτόκη.

Σύμφωνα με τους όρους της Συμφωνίας της Βάρκιζας: θα αφοπλίζονταν, εντός δύο εβδομάδων, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ· θα παραδίδονταν στην κυβέρνηση της χώρας οι περιοχές που αυτός έλεγχε, θα παραχωρούνταν αμνηστία για τα πολιτικά αδικήματα (όχι, όμως, για τα ποινικά) που είχαν τελεστεί έως τις 3 Δεκεμβρίου 1944· θα απομακρύνονταν από τον κρατικό μηχανισμό οι συνεργασθέντες με τις δυνάμεις κατοχής και τη δικτατορία Μεταξά· θα αποκαθίσταντο οι συνταγματικές ελευθερίες· και θα διενεργούνταν, εντός του 1945, δημοψήφισμα για τη διευθέτηση του πολιτειακού ζητήματος και στη συνέχεια βουλευτικές εκλογές.

Η νέα Βουλή εξέλεξε ως πρόεδρο στη συνεδρίαση της 18ης Απριλίου 1950 το Δημήτριο Γόντικα. Το γεγονός ότι κανένα κόμμα δεν διέθετε την πλειοψηφία των εδρών στη Βουλή είχε ως συνέπεια την αδυναμία σχηματισμού σταθερής και βιώσιμης κυβέρνησης. Έτσι, τον Ιούλιο 1951, και αφού εν τω μεταξύ είχαν διαμορφωθεί πέντε διαφορετικοί κυβερνητικοί σχηματισμοί από τους Σοφοκλή Βενιζέλο και Νικόλαο Πλαστήρα, η Βουλή διαλύθηκε και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για την 9η Σεπτεμβρίου 1951.

Ούτε όμως αυτή η Βουλή θα μακροημερεύσει. Ο Αλέξανδρος Παπάγος, η πολιτική παράταξη του οποίου διέθετε τη σχετική πλειοψηφία, αρνήθηκε να συμμετάσχει σε κυβέρνηση συνασπισμού και πρωθυπουργός ορίστηκε ο Νικόλαος Πλαστήρας, ο οποίος σχημάτισε την τελευταία κυβέρνηση της πολιτικής του σταδιοδρομίας. Η Βουλή αυτή, με πρόεδρο και πάλι το Δημήτριο Γόντικα, αν και είχε βραχείας διάρκειας θητεία, κατάφερε να θεσμοθετήσει ιδιαίτερα σημαντικά μέτρα. Η θέσπιση του Συντάγματος του 1952, η ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ, η ψήφιση του νόμου 2058/1952 «περί μέτρων ειρηνεύσεως»¹⁵ υπήρξαν τα σπουδαιότερα.

Τελικά, η Βουλή διαλύθηκε τον Οκτώβριο του 1952 και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για το Νοέμβριο του ίδιου έτους, σηματοδοτώντας έτσι τη λήξη της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου.

Η περίοδος της ανασυγκρότησης

Με τις εκλογές του 1952 και την οριστική επικράτηση στον πολιτικό στίβο του Αλέξανδρου Παπάγου, η χώρα άρχισε να εισέρχεται σε μια περίοδο ταχύρρυθμης οικονομικής ανασυγκρότησης, στο πλαίσιο ενός σταθερού κυβερνητικού σχηματισμού.

Ο Παπάγος κυβέρνησε επί τριετία (1952-1955) για να ακολουθήσει η σχεδόν οκταετής διακυβέρνηση υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή (1955-1963). Η σταθερότητα των κυβερνητικών σχημάτων θα διακοπεί στις 15 Ιουλίου 1965, οπότε η χώρα θα εισέλθει σε παρατεταμένη πολιτική κρίση, η οποία θα την οδηγήσει στη δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967.

Η Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές του 1952 εξέλεξε πρόεδρο τον Ιωάννη Μακρόπουλο, τον οποίο αντικατέστησε στις τρεις επόμενες συνόδους ο Κωνσταντίνος Ροδόπουλος, ο οποίος εξελέγη πρόεδρος του Σώματος

15. Με το νομοθέτημα αυτό μετατράπηκαν σε ισόβια δεσμά όλες οι θανατικές καταδίκες. Δόθηκε, συνάμα, η δυνατότητα αναθεώρησης των δικαστικών αποφάσεων του Εμφυλίου πολέμου και διευκολύνθηκε η αποφυλάκιση των περισσότερων πολιτικών κρατουμένων. Από την άλλη πλευρά, δεν αποφεύχθηκε η εκτέλεση, στις 30 Μαρτίου 1952, του Νίκου Μπελογιάννη και των συντρόφων του Δημήτριου Μπάτση, Νίκου Καλούμενου και Ηλία Αργυριάδη, δύομισι χρόνια μετά τη λήξη του Εμφυλίου πολέμου.

και στις επόμενες τρεις βουλευτικές περιόδους (1956-1958, 1958-1961 και 1961-1963), ενώ στην πολιτική σκηνή κυριάρχησε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.

Μετά τις εκλογές του 1961, τα αποτελέσματα των οποίων η Ένωση Κέντρου αρνήθηκε να αναγνωρίσει,¹⁶ η κριτική της αντιπολίτευσης οξύνθηκε ιδιαίτερα.

Η δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη, στις 22 Μαΐου 1963, από παρακρατικές δυνάμεις ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριών, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, και σε συνδυασμό με την επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ του Στέμματος και του Κωνσταντίνου Καραμανλή οδήγησαν τον τελευταίο σε παραίτηση από την πρωθυπουργία τον Ιούνιο του 1963, ύστερα από οκταετή περίοδο στιβαρής και αποτελεσματικής διακυβέρνησης.

Στις εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 1963 η Ένωση Κέντρου, υπό το Γεώργιο Παπανδρέου, επικράτησε της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ) του Καραμανλή, που θα αναχωρήσει για το εξωτερικό, όπου θα παραμείνει για μια δεκαετία περίπου (έως την πανηγυρική επιστροφή του τον Ιούλιο 1974).

Η νέα Βουλή, αφού εξέλεξε πρόεδρο τον Ηλία Τσιριμώκο, σύντομα διαλύθηκε για να διεξαχθούν νέες εκλογές, οι τελευταίες της προδικτατορικής περιόδου, στις 16 Φεβρουαρίου 1964. Η Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου επικράτησε άνετα, εξασφαλίζοντας το 52,72% του εκλογικού σώματος και 171 έδρες. Παρ' όλα αυτά, χρειάστηκε δεύτερη ψηφοφορία, προκειμένου να εκλεγεί ο Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας πρόεδρος της Βουλής.

Ο Παπανδρέου παρέμεινε πρωθυπουργός έως τις 15 Ιουλίου 1965, επιχειρώντας να εισαγάγει πνεύμα φιλελευθεροποίησης στην πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου. Η σύγκρουσή του, όμως, το καλοκαίρι του 1965 με τον Κωνσταντίνο Β', που είχε εν τω μεταξύ διαδεχθεί τον πατέρα του Παύλο στο θρόνο (αρχές Μαρτίου 1964), θα οδηγήσει σε παραίτησή του και στην ανάθεση της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης στον έως τότε πρόεδρο της Βουλής Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα.¹⁷

Τόσο η κυβέρνηση αυτή όσο και η αμέσως επόμενη, υπό τον Ηλία Τσιριμώκο, απέτυχαν να λάβουν ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή. Τελικά, η τρίτη προσπάθεια σχηματισμού κυβέρνησης στελεχών προερχόμενων από

16. Συγκεκριμένα, ο Γεώργιος Παπανδρέου τη μεθεπομένη των εκλογών κατήγγειλε τα εκλογικά αποτελέσματα «*ώς προϊόν βίας και νοθείας*», ενώ η κοινοβουλευτική ομάδα της Ένωσης Κέντρου κήρυξε «*ανένδοτο αγώνα*» για νέες αδιάβλητες εκλογές. Παρά την αντίκρουση από κυβερνητικής πλευράς των κατηγοριών αυτών, το πολιτικό κλίμα είχε επιβαρυνθεί υπέρομετρα.

17. Η Βουλή συγκλήθηκε σε έκτακτη σύνοδο στις 30 Ιουλίου 1965, οπότε ανέλαβε να εκτελεί χρέη προέδρου ο Α' αντιπρόεδρος της Βουλής Εμμανουήλ Μπακλατζής. Νέος πρόεδρος της Βουλής στην τακτική πλέον σύνοδο εξελέγη στις 15 Νοεμβρίου 1965 ο Δημήτριος Παπασπύρου. Αυτός ήταν και ο τελευταίος πρόεδρος της Βουλής προ του καθεστώτος της δικτατορίας των συνταγματαρχών.

την Ένωση Κέντρου υπό το Στέφανο Στεφανόπουλο θα αποβεί επιτυχέστερη, αφού αυτός κατάφερε να αποσπάσει οριακή πλειοψηφία από τη Βουλή με ψήφους 152 έναντι 148 και να σχηματίσει μια σχετικά βιώσιμη κυβέρνηση (Σεπτέμβριος 1965 - Δεκέμβριος 1966).

Η μεταβατική κυβέρνηση υπό τον Ιωάννη Παρασκευόπουλο, που τη διαδέχθηκε, αν και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή τόσο από την Ένωση Κέντρου όσο και από την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση, δεν κατάφερε να εξομαλύνει το οξυμμένο πολιτικό κλίμα της εποχής και παραιτήθηκε στις 3 Απριλίου 1967.

Νέος πρωθυπουργός ανέλαβε ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο οποίος προχώρησε χωρίς καθυστέρηση (14 Απριλίου 1967) στη διάλυση της Βουλής και στην προκήρυξη εκλογών για τις 28 Μαΐου 1967.

Όμως η προεκλογική περίοδος θα διακοπεί απότομα τα ξημερώματα της 21ης Απριλίου 1967 με την εκδήλωση στρατιωτικού πραξικοπήματος και τη βίαιη υπαγωγή της χώρας στο αυταρχικό καθεστώς της δικτατορίας των συνταγματαρχών.

Συνοπτικά, σε όλη τη διάρκεια της Β' Βασιλευόμενης Δημοκρατίας υπήρξαν εννέα βουλευτικές περίοδοι, καμία από τις οποίες δεν εξάντλησε τη συνταγματικά προβλεπόμενη τετραετή θητεία της.

Στη θέση των προέδρων αναδείχθηκαν οκτώ πολιτικές προσωπικότητες, οι Ιωάννης Θεοτόκης, Πραξιτέλης Μουτζουρίδης, Δημήτριος Γόντικας, Ιωάννης Μακρόπουλος, Κωνσταντίνος Ροδόπουλος, Ηλίας Τσιριμώκος, Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας και Δημήτριος Παπασπύρου.

72. Ιωάννης Θεοτόκης

1946-1949

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1880 και ήταν γιος του Γεώργιου Θεοτόκη, που διετέλεσε τέσσερις φορές πρωθυπουργός την περίοδο 1899-1909. Ήταν επίσης αδελφός του Νικόλαου Θεοτόκη που διετέλεσε υπουργός Στρατιωτικών, Ναυτικών και Δικαιοσύνης στις κυβερνήσεις Δημήτριου Γούναρη, Νικόλαου Στράτου και Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη, την περίοδο 1921-1922, και εκτελέστηκε στις 15 Νοεμβρίου 1922 ως ένας εκ των έξι πρωταίων της Μικρασιατικής καταστροφής.

Ο Ιωάννης Θεοτόκης σπούδασε γεωπόνος στη Γαλλία και την Αυστρία, επάγγελμα που άσκησε στη συνέχεια για μικρό χρονικό διάστημα στη Θεσσαλονίκη. Το 1913 έγινε αυλάρχης της βασίλισσας Σοφίας, την οποία ακολούθησε στην εξορία το 1917.

Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1920 και έλαβε για πρώτη φορά μέρος στις εκλογές του Νοεμβρίου του ίδιου έτους για να εκλεγεί βουλευτής Κερκύρας με το Λαϊκό Κόμμα. Απείχε, όπως και όλη η αντιβενιζελική παράταξη, από τις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1923 για την ανάδειξη της Δ' Εθνοσυνέλευσης.

Στη συνέχεια εκπροσώπησε την εκλογική του περιφέρεια στην εθνική αντιπροσωπεία, κατά τις εκλογές των ετών 1926, 1932, 1933, 1935, 1936, 1946, εκτός από τις εκλογές του 1928, κατά τις οποίες το Λαϊκό Κόμμα δεν ανέδειξε βουλευτή στο νομό. Σε όλες αυτές τις εκλογικές αναμετρήσεις ήταν υποψήφιος του Λαϊκού Κόμματος, εκτός από αυτές του 1936, στις οποίες ηγήθηκε δικού του κόμματος, συνεργαζόμενος με το Γεώργιο Κονδύλη.

Επί κυβερνήσεων Παναγή Τσαλδάρη (Νοέμβριος 1932 - Ιανουάριος 1933 και Μάρτιος 1933 - Οκτώβριος 1935) διετέλεσε υπουργός Γεωργίας, αξίωμα από το οποίο παραιτήθηκε τον Ιούλιο 1935. Ήταν η περίοδος κατά την οποία, μετά και την εκδήλωση του αποτυχημένου φιλοβενιζελικού κινήματος της

Ιωάννης Θεοτόκης

1ης Μαρτίου 1935, ο Θεοτόκης διαφώνησε με τον Τσαλδάρη, ο οποίος κρατούσε μια περισσότερο μετριοπαθή και διαλλακτική στάση στο πολιτειακό ζήτημα, και πρωτοστάτησε στις διεργασίες για την ταχεία επάνοδο στο καθεστώς της βασιλευόμενης δημοκρατίας.

Μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Τσαλδάρη (Οκτώβριος 1935) από το πραξικόπημα του Γεώργιου Κονδύλη και το σχηματισμό βραχύβιας κυβέρνησης ενός μηνός περίπου από τον ίδιο, ο Θεοτόκης διορίστηκε αντιπρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου, διατηρώντας παράλληλα και το υπουργείο των Εξωτερικών.

Στη συνέχεια, ίδρυσε το Εθνικό Λαϊκό Κόμμα (Δεκέμβριος 1935), στο οποίο προσχώρησαν 40 βουλευτές. Το ΕΛΚ συνεργάστηκε με το Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα του Κονδύλη και άλλους ανεξάρτητους βουλευτές στις εκλογές του Ιανουαρίου του 1936 ως Γενική Λαϊκή Ριζοσπαστική Ένωση, λαμβάνοντας ποσοστό 19,89% και κερδίζοντας 60 έδρες στη βραχύβια Γ' Αναθεωρητική Βουλή. Από τις έδρες αυτές οι 35 ανήκαν στο κόμμα του Θεοτόκη, καθιστώντας τον έτσι ρυθμιστή των πολιτικών εξελίξεων. Όταν μάλιστα στο πρώτο εξάμηνο του 1936 πέθαναν οι Γεώργιος Κονδύλης, Κωνσταντίνος Δεμερτζής και Παναγής Τσαλδάρης, ο Θεοτόκης παρέμεινε βασικός ηγέτης της αντιβενιζελικής παράταξης.

Ωστόσο, αυτό δεν τον εμπόδισε να προβεί σε συνεννοήσεις με τον ηγέτη της φιλελεύθερης παράταξης Θεμιστοκλή Σοφούλη για το σχηματισμό κυβέρνησης συμμαχίας, προκειμένου να εκτονωθεί η πολιτική κρίση. Μολονότι κατέληξαν σε συμφωνία, η οποία ανακοινώθηκε και στο Γεώργιο Β', αυτή δεν υλοποιήθηκε λόγω της κήρυξης της δικτατορίας από τον Ιωάννη Μεταξά την 4η Αυγούστου 1936, γεγονός που προκάλεσε ρήξη στις σχέσεις του Θεοτόκη με το Γεώργιο Β'.

Κατά τη διάρκεια της κατοχής φυλακίστηκε και απέδρασε δύο φορές, ενώ μετά την απελευθέρωση επανήλθε στο Λαϊκό Κόμμα και αποκατέστησε τις σχέσεις του με τα Ανάκτορα. Συμμετείχε στις κυβερνήσεις Παναγιώτη Πουλίτσα και Κωνσταντίνου Τσαλδάρη (Απρίλιος-Μάιος 1946), ως υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας, Δημοσίας Τάξεως και Εσωτερικών, έως την εκλογή του ως προέδρου της Βουλής στις 14 Μαΐου 1946.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κύριοι Βουλευταί,

Μέ πραγματικήν συγκίνησιν σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τήν μεγάλην τιμήν, μέ τήν ὁποίαν μέ περιεβάλατε διὰ τῆς ἐκλογῆς μου ὡς Προέδρου τοῦ Σώματος. Ἐλπίζω, ὅτι θά δυνηθῶ μέ τήν συνδρομήν ὄλων ὑμῶν νά φέρω εἰς πέρας τήν ἀνατεθεῖσαν εἰς ἐμέ ἐντολήν.

Ἡ Δ' Ἀναθεωρητική Βουλὴ, ἣ ὁποία προῆλθεν ἐκ τῆς ἐλευθέρας καί

ἀδιαβλήτου ἐκλογῆς τῆς 31 Μαρτίου, συνεχίζει τὸν κοινοβουλευτικὸν ἡμῶν ἐλεύθερον βίον καὶ ἀναλαμβάνει σπουδαῖον καὶ βαρὺ ἔργον [...]

Ἀπὸ τὴν Βουλὴν ἀναμένει ἡ Πατρίς νά ἐκπορευθῇ ἡ θερμομυρῶς δύναμις, διὰ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς ὁποίας θ' ἀναζωπυρωθῇ ἡ πρὸς ἐργασίαν θέλησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, πρώτου καὶ μεγάλου συντελεστοῦ, τῆς ἐκ τῶν ἐρειπίων ἀνορθώσεως.

Καὶ ἐλπίζει τὸ Ἕθνος, ὅτι θά ἐπικρατήσῃ πλήρης πνεῦμα κατανοήσεως καὶ συνεργασίας ὥστε ὅλοι νά συντελέσωμεν δι' ὅλων τῶν δυνάμεών μας εἰς τὴν δικαίωσιν τῶν ἐθνικῶν μας ἐπιδιώξεων καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος.

Στη θέση του προέδρου της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής παρέμεινε έως και τη λήξη των εργασιών της Γ' συνόδου (30 Νοεμβρίου 1949), επιτυγχάνοντας και την έναρξη των διαδικασιών αναθεώρησης του Συντάγματος, που ολοκληρώθηκαν κατά τη διάρκεια της μεθεπόμενης Β' κοινοβουλευτικής περιόδου.

Στις αρχές Ιανουαρίου 1950 ο Θεοτόκης ανέλαβε την εντολή σχηματισμού υπηρεσιακής κυβέρνησης, στην οποία κράτησε και την ευθύνη των διακριτών ακόμα τότε υπουργείων Στρατιωτικών, Ναυτικών και Αεροπορίας, προκειμένου να διενεργήσει τις εκλογές του Μαρτίου 1950. Στις εκλογές αυτές ο ίδιος δεν έλαβε μέρος.

Αφού παρέδωσε, στις 23 Μαρτίου 1950, την εξουσία στη νέα κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Σοφοκλή Βενιζέλου, αποσύρθηκε οριστικά από την πολιτική δράση και πέθανε 11 χρόνια αργότερα σε ηλικία 81 ετών.

73. Πραξιτέλης Μουτζουρίδης

1949-1950

Γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1885 και σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Εξελέγη βουλευτής Αργολίδος με το Λαϊκό Κόμμα στις εκλογές του 1936, του 1946 και του 1950.

Διετέλεσε πρώτος αντιπρόεδρος της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής, που προήλθε από τις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946. Στη συνέχεια, μετά την παραίτηση του Ιωάννη Θεοτόκη, εξελέγη στις αρχές Δεκεμβρίου 1949 πρόεδρος της Βουλής, για σύντομο χρονικό διάστημα έως ότου διαλυθεί η Βουλή (8 Ιανουαρίου 1950) για τη διενέργεια εκλογών.

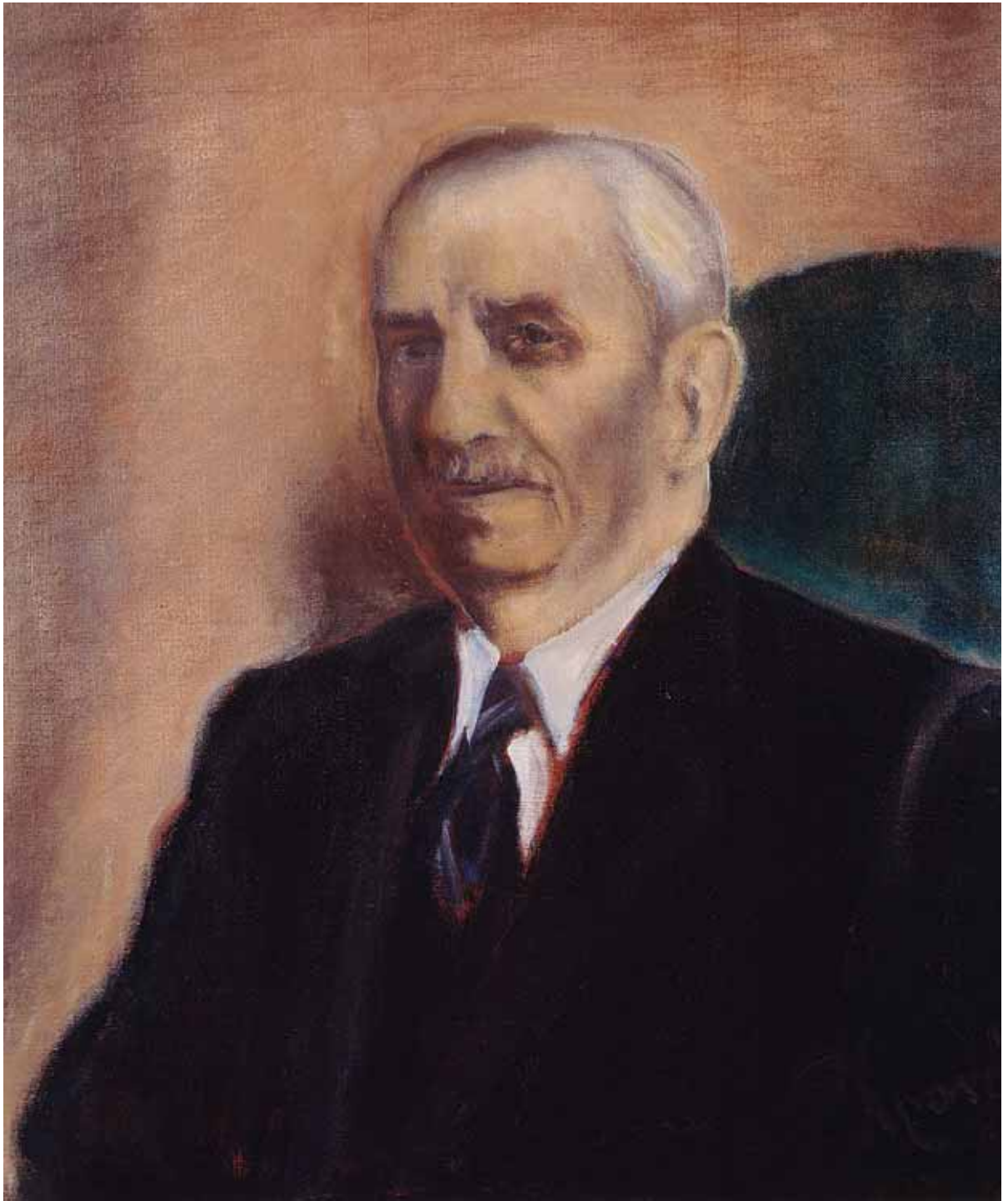
Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Παρά τήν δικαιολογημένην συγκίνησιν, ή όποία μέ κατέχει λόγω της προσγενομένης διά της ψήφου Ύμῶν ύψίστης τιμῆς διατηρῶ ἀκεραΐαν τήν νηφαλιότητα της ἀντιλήψεώς μου ἐπί τοῦ βάρους τῶν ὑποχρεώσεων καί τῶν εὐθυνῶν, τάς όποίας μοί ἐπιβάλλει ή τιμητική ἐντολή της Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, ή όποία λειτουργεῖ μέ τό πραγματικόν Δημοκρατικόν πνεῦμα ὑπό ἔνδοξον θρόνον συνδετικόν κρῖκον της ἐνώσεως τοῦ Ἑθνους καί της ἐνσαρκώσεως τῶν Ἑλληνικῶν ἰδανικῶν, προτύπων τῶν παγκοσμίων [...]

Σᾶς ὑπόσχομαι, ὅτι θά καταβάλω πᾶσαν προσπάθειαν διά νά ἀνταποκριθῶ εἰς τάς προσδοκίας σας, ἀλλά σᾶς παρακαλῶ νά ἔχω τήν συνδρομήν σας ἀπαραιτήτως πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τοῦ Σώματος.

Επανεξελέγη βουλευτής στις εκλογές του Μαρτίου 1950, απέτυχε όμως να εκλεγεί στις εκλογές του 1951 και έκτοτε αποχώρησε από την πολιτική ζωή.

Πέθανε το 1964.

Πραξιτέλης Μουτζουρίδης

74. Δημήτριος Γόντικας

1950-1952

Γεννήθηκε στα Μαγούλιανα της Γορτυνίας το 1888 και ήταν αδελφός του Κωνσταντίνου Γόντικα, επίσης βουλευτή του Κόμματος των Φιλελευθέρων.

Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη συνέχεια άσκησε τη δικηγορία στον Πύργο της Ηλείας.

Όταν ο αδελφός του Κωνσταντίνος Γόντικας διορίστηκε διοικητής της Αγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος (1930-1935), εισήλθε στην ενεργό πολιτική, θέτοντας υποψηφιότητα στις αναπληρωματικές εκλογές του 1930, χωρίς όμως να καταφέρει να εκλεγεί. Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής Ηλείας στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1932 με το Κόμμα των Φιλελευθέρων για να επανεκλεγεί στις εκλογές του 1936. Διετέλεσε επίσης τότε αντιπρόεδρος της Γ' Αναθεωρητικής Βουλής (Μάρτιος-Αύγουστος 1936), επί προεδρίας Θεμιστοκλή Σοφούλη.

Μετά τον πόλεμο και τη σχετική ομαλοποίηση της πολιτικής ζωής, επανεξελέγη βουλευτής Ηλείας, στις εκλογές του 1946, με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, καθώς και σε αυτές του 1950 και του 1951.

Διετέλεσε υπουργός Εφοδιασμού και Διανομών στην κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη (Νοέμβριος 1948 - Ιανουάριος 1949), καθώς και στην κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου (Μάρτιος-Απρίλιος 1950).

Στη συνέχεια, επί κυβέρνησης Νικόλαου Πλαστήρα, αφού διετέλεσε για διάστημα ολίγων ημερών υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου, εξελέγη στη συνεδρίαση της 18ης Απριλίου 1950 πρόεδρος της Βουλής. Κατά τη διάρκεια της θητείας του ολοκληρώθηκε η διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος (21 Δεκεμβρίου 1951).¹⁸ Επίσης, επικυρώθηκε η ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ

18. Η συζήτηση για την κατάρτιση του νέου καταστατικού χάρτη της χώρας είχε τεθεί

(Φεβρουάριος 1952) καθώς και η ψήφιση του νόμου 2058/1952 «περί μέτρων ειρηνεύσεως» –με τον οποίο μετατράπησαν σε ισόβια οι θανατικές ποινές που είχαν επιβληθεί για πολιτικά αδικήματα, επιτράπηκε η αναθεώρηση των δικαστικών αποφάσεων που είχαν ληφθεί κατά τον Εμφύλιο πόλεμο και διευκολύνθηκε η απόλυση φυλακισμένων και εξόριστων πολιτικών κρατουμένων.

Ο Γόντικας εξελέγη και πάλι βουλευτής Ηλείας στις εκλογές του 1956 με τη Δημοκρατική Ένωση, επικεφαλής της οποίας ορίστηκε ο Γεώργιος Παπανδρέου, καθώς και στις εκλογές του 1958 με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, του οποίου συναρχηγοί ήταν ο Σοφοκλής Βενιζέλος και ο Γεώργιος Παπανδρέου. Όταν το Νοέμβριο του 1958 εκδηλώθηκε κρίση ηγεσίας στο κόμμα, με τους δύο συναρχηγούς να παραιτούνται προκειμένου να παραμείνει ο ένας ως μοναδικός αρχηγός, η κοινοβουλευτική ομάδα εξέλεξε ως προσωρινό πρόεδρο το Δημήτριο Γόντικα, έως ότου συγκληθεί έκτακτο συνέδριο στα τέλη του ίδιου μήνα.

Πα τελευταία φορά εξελέγη βουλευτής στις εκλογές του 1961, αυτή τη φορά με το κόμμα της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ) του Κωνσταντίνου Καραμανλή, στο οποίο είχε προσχωρήσει από τις αρχές του έτους, ενώ ο τοπικός πολιτικός του αντίπαλος Στέφανος Στεφανόπουλος είχε επίσης μετακινηθεί από το κόμμα αυτό στην Ένωση Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου.

Πέθανε το Μάρτιο 1967 σε ηλικία 79 ετών.

Στις 28 Ιουλίου 1951 οι αρχηγοί των πολιτικών κομμάτων, σε σύσκεψη υπό το βασιλιά Παύλο, συνυπέγραψαν (με την επιφύλαξη του Γεωργίου Παπανδρέου) πρακτικό, με το οποίο συμφώνησαν να διαλυθεί η Βουλή και να ψηφιστεί από τη νέα Βουλή το σχέδιο συντάγματος που είχε επεξεργαστεί ειδική επιτροπή.

Το πλήρες κείμενο του πρακτικού αυτού έχει ως εξής:

Έν' Αθήναις σήμερον τήν 28ην Ιουλίου 1951 οί υπογεγραμμένοι Σοφοκλής Βενιζέλος, Πρόεδρος τής Κυβερνήσεως καί Αρχηγός τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, Κωνσταντῖνος Τσαλδάρης, Αρχηγός τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, Νικόλαος Πλαστήρας, Αρχηγός τοῦ Κόμματος τῆς Ε.Π.Ε.Κ.,

επί τάπητος αμέσως μετά την απελευθέρωση της χώρας από την ξένη κατοχή. Με τη Συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945) ορίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι εντός του έτους θα διεξαγόταν δημοψήφισμα για να ξεκαθαριστεί οριστικά το πολιτειακό ζήτημα και θα ακολουθούσαν εκλογές για ανάδειξη συντακτικής συνέλευσης, η οποία θα κατάρτιζε το νέο σύνταγμα της χώρας. Ωστόσο, οι όροι αυτοί της Συμφωνίας τροποποιήθηκαν, μια και αναβλήθηκε η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος για μετά τις εκλογές, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στις 31 Μαρτίου 1946 για ανάδειξη αναθεωρητικής (και όχι συντακτικής) Βουλής. Τελικά, ύστερα από αναβολές και πολιτικές αντιπαραθέσεις, το σχέδιο συντάγματος ψηφίστηκε στη συνεδρίαση της 21ης Δεκεμβρίου του 1951 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1952.

Δημήτριος Γόντικας

Γεώργιος Παπανδρέου, Ἀρχηγός τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, Στέφανος Στεφανόπουλος καί Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Συναρχηγοί τοῦ Λαϊκοῦ Ἐνωτικοῦ Κόμματος, Θεόδωρος Τουρκοβασίλης, Ἀρχηγός τοῦ Κόμματος τῶν Ἐθνικοφρόνων, Ἐμμανουήλ Τσουδερός, Ἀρχηγός τοῦ Κόμματος τῶν Δημοκρατικῶν Προοδευτικῶν, ἀποτελοῦντες τοὺς Ἀρχηγούς τῶν κατὰ τόν Κανονισμόν τῆς Βουλῆς θεωρουμένων Κομμάτων ἐν τῇ παρούσῃ Βουλῇ, ἐν συνεχείᾳ τῶν παρουσίᾳ τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως, ἐκτεθεισῶν γνωμῶν περί ἐξευρέσεως τοῦ λυσιτελεστέρου τρόπου, καθ' ὃν εἶναι δυνατόν νά ἐξέλθῃ ἡ χώρα ἐκ τῆς ἐκκρεμύσεως ἀπό ἐτῶν συνταγματικῆς ἀνωμαλίας συνεπείᾳ τῆς ἀποφασισθείσης καί μὴ τελικῶς περαιωθείσης ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, εἰσηγούμενθα καί δεχόμεθα ὅπως τό κείμενον τοῦ Β.Δ. τῆς διαλύσεως τῆς ὑφ' ἐστῶσης Βουλῆς καί τῆς συγκλήσεως νέας διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς:

«Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρ. 37 τοῦ Συντάγματος, διαλύομεν τήν Βουλήν, συγκαλοῦμεν δέ τοὺς ἐκλογεῖς πρὸς ἐκλογὴν ἀπλῆς Βουλῆς διὰ τήν [...]

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς διαλυθείσης Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς ἡ νέα Βουλή θά ἔχῃ τήν ἐξουσίαν ὅπως κατὰ τήν πρώτην αὐτῆς σύνοδον ἐπικυρώσῃ ἐν συνόλῳ ἢ ἀπορρίψῃ τό ὑπό τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ΞΗΨηφίσματος τῆς Βουλῆς ἐκείνης καταρτισθέν σχέδιον Συντάγματος, ρυθμίζουσα καί τήν ἰσχύν τῶν ἐκδεδομένων Συντακτικῶν Πράξεων καί Ψηφισμάτων».

Ἀναλαμβάνομεν τήν ὑποχρέωσιν ἵνα διὰ τῶν ἐν τῇ νέᾳ Βουλῇ ὁπαδῶν ἡμῶν ἐπιψηφίσωμεν τό ὑπό τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΞΗΨηφίσματος τῆς Βουλῆς τοῦ 1946 καταρτισθέν σχέδιον Συντάγματος ἄνευ τροποποιήσεων, ρυθμίζοντες ἅμα καί τήν ἰσχύν τῶν ἐκδεδομένων Συντακτικῶν Πράξεων καί Ψηφισμάτων.

Ἡ μέλλουσα νά ἐκδώσῃ τό σχετικόν Β.Δ. Κυβέρνησις δύναται νά προβῇ εἰς ἀλλοίᾳς φραστικὰς διατυπώσεις ἐάν κριθοῦν μᾶλλον κατάλληλοι ἢ εἰς σύντμησιν τῆς προθεσμίας ἐντός τῆς ὁποίας ἡ Βουλή δέον ν' ἀποφασίσῃ.

Ὁ ἐκ τῶν ὑπογραφόντων Γ. Παπανδρέου διατηρεῖ τὰς ἐπιφυλάξεις του ὅτι ἡ νέα Βουλή ἔδει νά κληθῇ ἀναθεωρητικὴ.

Σοφ. Βενιζέλος, Κωνσταντῖνος Τσαλδάρης, Νικόλαος Πλαστήρας, Γεώργιος Παπανδρέου (Θεωρεῖ ἀντιφατικὴν τήν διατύπωσιν τοῦ Διατάγματος. Θά ἔπρεπεν ἢ νά εἶναι ἀπλὴ Βουλή, χωρὶς ἀναθεωρητικὴν ἐξουσίαν ἢ ἂν ἔχῃ ἀναθεωρητικὴν ἐξουσίαν νά κληθῇ ὡς Ἀναθεωρητικὴ), Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Στέφανος Στεφανόπουλος, Ἐμμανουήλ Τσουδερός, Θεόδωρος Τουρκοβασίλης.

Πράγματι, ἡ Βουλή που προήλθε ἀπὸ τις ἐκλογές τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1951 ψήφισε τὸ σχέδιον συντάγματος στὴ συνεδρίαση τῆς 21ης Δεκεμβρίου 1951. Τὸ νέο Σύνταγμα τέθηκε σὲ ἰσχὺ τὴν 1η Ἰανουαρίου 1952.

75. Ιωάννης Μακρόπουλος

1952-1953

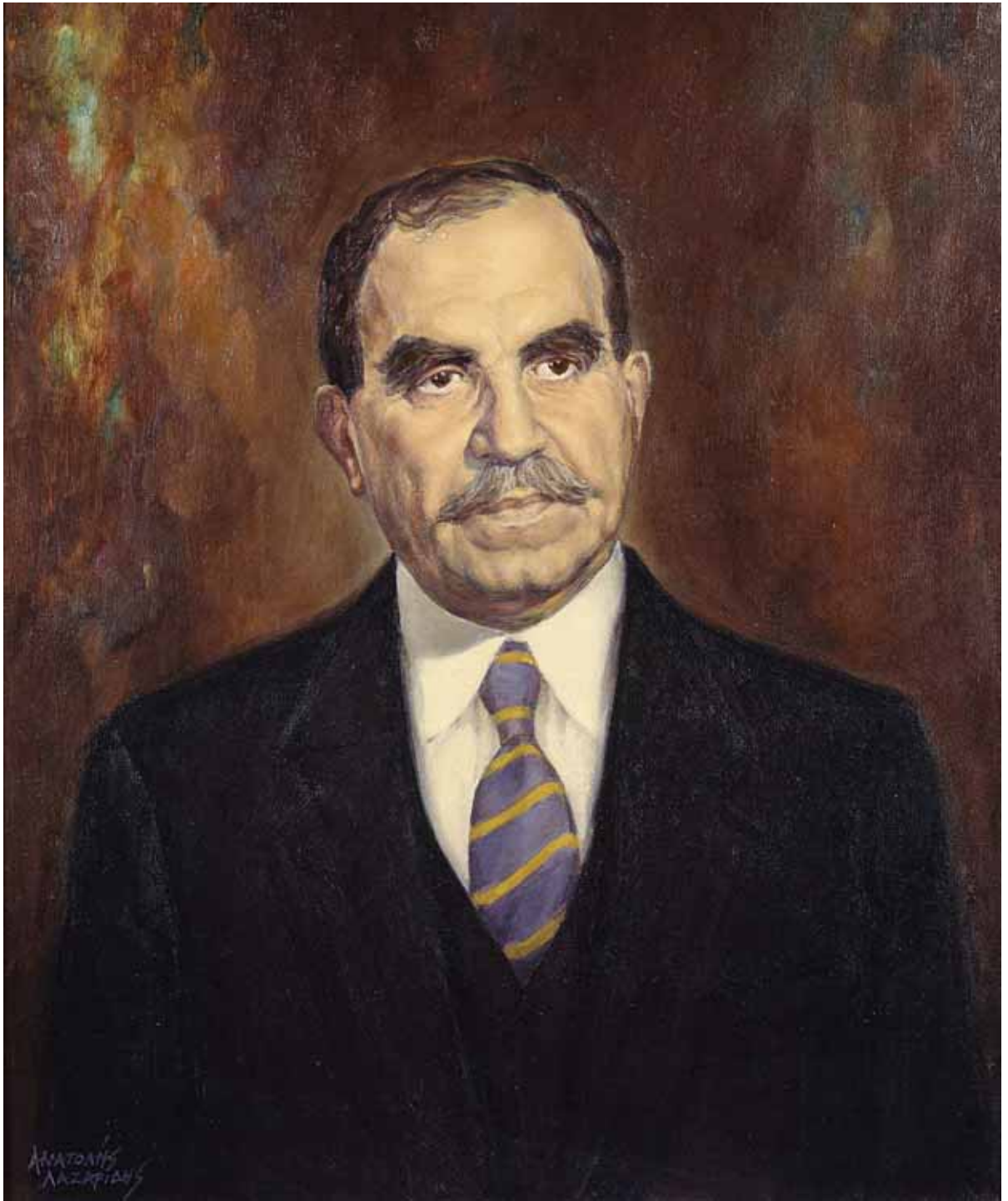
Γεννήθηκε το 1883 στη Λαμία από φτωχή οικογένεια. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και διορίστηκε δικηγόρος στο Πρωτοδικείο της Λαμίας. Έλαβε μέρος στον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο και τραυματίστηκε σοβαρά τον Οκτώβριο του 1912.

Στις δημοτικές εκλογές του Οκτωβρίου 1925 εξελέγη δήμαρχος Λαμιέων με θητεία που θεωρήθηκε επιτυχημένη. Με έργα, όπως η σφράγιση όλων των πηγαδιών της Λαμίας, η ύδρευση της πόλης μέσω υδραγωγείου από το Γοργοπόταμο, καθώς και η κατασκευή αποχετευτικού συστήματος, κατόρθωσε να απαλλάξει την πρωτεύουσα της Φθιώτιδας και την ευρύτερη περιοχή από την ελονοσία, εξασφαλίζοντας την υγεία χιλιάδων κατοίκων.

Υπήρξε από τους βασικούς εμπνευστές και συνιδρυτές της Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος το 1927, ενώ διετέλεσε αντιπρόεδρος του πρώτου συνεδρίου της Ένωσης και μέλος της Διευθύνουσας Επιτροπής.

Μετά το πέρας της δημαρχιακής του θητείας αναχώρησε για την Ευρώπη, προκειμένου να παρακολουθήσει κύκλο μεταπτυχιακών σπουδών στους τομείς της νομικής και της κοινωνιολογίας σε πανεπιστήμια της Γαλλίας και του Βελγίου. Κατόπιν επέστρεψε στην Αθήνα και συνέχισε τη δικηγορία.

Εξελέγη βουλευτής Φθιωτιδοφωκίδας στις εκλογές του 1932, καθώς και σε αυτές του 1933 με το Λαϊκό Κόμμα του Παναγή Τσαλδάρη. Στην κυβέρνηση του τελευταίου ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως (1933-1934). Στη διάρκεια της θητείας του επιχείρησε να οργανώσει το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας πάνω σε σύγχρονες βάσεις με την κάλυψη των αντίστοιχων δαπανών από τον κρατικό προϋπολογισμό. Στο πλαίσιο της πολιτικής αυτής εισηγήθηκε μέτρα θεσμικού χαρακτήρα για

Ιωάννης Μακρόπουλος

την αποκατάσταση των προσφύγων, την προστασία των θυμάτων και αναπήρων πολέμου, καθώς και την προστασία των πολυτέκνων.

Παράλληλα, του ανατέθηκε από τον Τσαλδάρη και η διεύθυνση του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Είχε τότε την ευκαιρία να λάβει μέτρα για την προώθηση της Δελφικής Ιδέας, την οποία είχε συλλάβει ο ποιητής Άγγελος Σικελιανός, και την ίδρυση Διεθνούς Κέντρου Δελφών με την ψήφιση του σχετικού νόμου στη Βουλή και τη Γερουσία. Το φιλόδοξο αυτό σχέδιο, που δεν έμελλε να τελεσφορήσει παρά πολύ αργότερα, απασχολούσε το Μακρόπουλο έως το τέλος της ζωής του.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ο Μακρόπουλος έλαβε μέρος στην εθνική αντίσταση, συνελήφθη και φυλακίστηκε στις φυλακές Αβέρωφ από τις δυνάμεις κατοχής. Μετά την Κατοχή ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Γεωργίας στην κυβέρνηση του στρατηγού Νικόλαου Πλαστήρα (Ιανουάριος-Απρίλιος 1945). Ήταν μάλιστα αυτός που υπέγραψε, από κυβερνητικής πλευράς, μαζί με τους Ιωάννη Σοφιανόπουλο και Πέτρο Ράλλη, τη Συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945).¹⁹

Το 1952 κλήθηκε από τον Αλέξανδρο Παπάγο και εντάχθηκε στο κόμμα του Ελληνικού Συναγερμού, με το οποίο εξελέγη βουλευτής Φθιώτιδος στις εκλογές του Νοεμβρίου του ίδιου έτους.

Στη συνέχεια εξελέγη πρόεδρος της Βουλής που προέκυψε από τις εκλογές αυτές (συνεδρίαση 15ης Δεκεμβρίου 1952), λαμβάνοντας 230 θετικές ψήφους σε σύνολο 286 ψηφισάντων. Παρέμεινε στη θέση αυτή για ένα περίπου χρόνο έως το Νοέμβριο 1953, αφού η υγεία του είχε εν τω μεταξύ επιδεινωθεί και είχε ήδη εισαχθεί στο νοσοκομείο Ευαγγελισμού.

Πέθανε στα τέλη Ιανουαρίου 1954.

Σε άρθρο του με τίτλο «Η Δελφική Ιδέα», που δημοσιεύτηκε το Νοέμβριο 1953 λίγο πριν από το θάνατό του, ο Μακρόπουλος έγραφε μεταξύ άλλων τα εξής:

[...] νά δημιουργήσωμεν παρά τό ιερόν τοῦ Φοίβου ἐκ νέου παγκόσμιον πνευματικόν κέντρον, ὅπου αἱ Δελφικαί ἐορταί κατά τριετίαν, ἡ διδασκαλία τοῦ ἀρχαίου δράματος, ἡ ἐπικοινωνία τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν τοῦ κόσμου, τῶν καλλιτεχνῶν, ἡ κατά τάς διακοπάς συγκέντρωσις τῆς φοιτητικῆς νεολαίας τῶν Ἑθνῶν, ἡ σύγκλησις ἐπιστημονικῶν συνεδρίων, αἱ διαλέξεις τῶν σοφῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ ἀκτινοβολία τῆς παραδόσεως τῶν ἀμφικτυονιῶν τῆς παλαιᾶς ταύτης κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, θά παρεσκεύαζον τό ψυχολογικόν ἔδαφος, πρὸς εἰρηνικὴν συνεργασίαν καὶ ἀγάπην τῶν λαῶν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τῶν δογμάτων τοῦ Ο.Η.Ε.

19. Από την πλευρά του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου υπέγραψαν οι Γιώργης Σιάντος, Δημήτρης Παρτσαλίδης και Ηλίας Τσιριμώκος.

76. *Κωνσταντίνος Ροδόπουλος*

1953-1963

Γεννήθηκε στη Λάρισα το 1896. Ήταν το τρίτο από τα πέντε παιδιά του Γεώργιου Ροδόπουλου, νομικού και οικονομολόγου από την Πάτρα, διοικητή της Τραπέζης της Κρήτης. Μικρότερος αδελφός του Κωνσταντίνου Ροδόπουλου ήταν ο συγγραφέας Μ. Καραγάτσης (λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Δημήτριου Ροδόπουλου).

Σπούδασε νομικά και πολιτικές επιστήμες στα πανεπιστήμια Αθηνών, Παρισίων και Βιέννης. Διετέλεσε γενικός γραμματέας του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (1924-1927), ενώ για πρώτη φορά πολιτεύτηκε στις εκλογές 1932, οπότε και εξελέγη βουλευτής με το Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα του Γεώργιου Κονδύλη. Με το ίδιο κόμμα επανεξελέγη βουλευτής Λαρίσης στις εκλογές του 1933, του 1935 και του 1936.

Μετά τον πόλεμο προσχώρησε στο Λαϊκό Κόμμα και έλαβε μέρος στις εκλογές του Μαρτίου του 1946 για την ανάδειξη της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής, οπότε και εξελέγη βουλευτής Λαρίσης. Το ίδιο συνέβη και στις εκλογές του 1950, αλλά μετά τη διάλυση της "μεταβατικής" Βουλής του 1950-1951, ο Ροδόπουλος προσχώρησε στον Ελληνικό Συναγερμό του Αλέξανδρου Παπάγου για να εκλεγεί και πάλι στην εκλογική του περιφέρεια.

Μετά το θάνατο του Αλέξανδρου Παπάγου, την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και την ίδρυση της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης, ο Ροδόπουλος προσχώρησε σε αυτήν για να επανεκλεγεί στις εκλογές του 1956, του 1958, του 1961, του 1963 και του 1964.

Στη Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1952, στις οποίες κέρδισε πανηγυρικά ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλέξανδρου Παπάγου με ποσοστό 49,22% και 247 έδρες, ο Ροδόπουλος εκλέχθηκε α' αντιπρόεδρος με πρόεδρο τον Ιωάννη Μακρόπουλο, τον οποίο και διαδέχθηκε στις 16 Νοεμβρίου 1953.

Τη θέση αυτή διατήρησε σχεδόν επί δεκαετία έως τη διάλυση της Βουλής της ΣΤ' περιόδου στις 26 Σεπτεμβρίου 1963.²⁰ Μετά την παραίτηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή, τον Ιούνιο 1963, εξαιτίας της διαφωνίας του με τα Ανάκτορα και τη μετάβασή του στο εξωτερικό, ο Ροδόπουλος συμμετείχε μαζί με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο και τον Παναγή Παπαληγούρα στην τριμελή προσωρινή Επιτροπή Διοίκησης της ΕΡΕ, την οποία είχε ορίσει ο ίδιος ο Καραμανλής. Θα παραμείνει από τα ενεργά ηγετικά στελέχη της παράταξης καθόλη τη μετέπειτα περίοδο έως την 21η Απριλίου 1967.

Εκτός από τη δράση του στη Βουλή, ο Ροδόπουλος είχε ασκήσει κατ' επανάληψη και υπουργικά καθήκοντα ως υφυπουργός Στρατιωτικών (Ιούλιος 1934 - Οκτώβριος 1935) στη δεύτερη κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη, με υπουργό το Γεώργιο Κονδύλη, ως υφυπουργός-γενικός διοικητής Βορείου Ελλάδος (1946-1947), υφυπουργός Στρατιωτικών (Νοέμβριος 1948 - Ιανουάριος 1949), υφυπουργός Υγιεινής (1949-1950) και αντιπρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου. Στην τελευταία προ της δικτατορίας κυβέρνηση Παναγιώτη Κανελλόπουλου (Απρίλιος 1967), ο Ροδόπουλος είχε αναλάβει το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου Δημοσίων Έργων.

Απεβίωσε τον Ιούνιο 1971.

Στην ομιλία του προς τους βουλευτές, μετά την εκλογή του ως προέδρου του σώματος (16 Νοεμβρίου 1953), ο Κωνσταντίνος Ροδόπουλος, αναφερόμενος στην πολιτειακή ενίσχυση της αποστολής του Κοινοβουλίου, ως αποτέλεσμα και της ενίσχυσης του γενικότερου ρόλου του κράτους τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, ανέφερε μεταξύ άλλων και τα εξής:

Οί δημοκρατικοί θεσμοί παραμένουν εξωτερικῶς, σχεδόν, ἀναλλοίωτοι, ἐνῶ ἡ οὐσία των ἔχει παρακολουθήσει τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς προόδου, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι σήμερον.

Ἡ προσαρμογὴ τῶν τύπων πρὸς τὴν οὐσίαν συνιστᾷ τὸ κύριον καθήκον ὅλων τῶν ζωντανῶν ἐργατῶν τῆς δημοκρατικῆς ιδέας.

Κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἡ Βουλὴ ἀποτελεῖ τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπον τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ ὁ νόμος, τὸ ἔργον τῆς: τὴν ἔκφρασιν τῆς γενικῆς βουλήσεως.

Ἡ ἀνωτάτη θέσις, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὸ πολίτευμά μας ἡ Βουλὴ, καὶ ἡ αὐτονομία, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι ἐφωδιασμένη ἤδη, ἀπὸ τοῦ 1864, εἶχον τεθῇ διὰ τὴν ἐπιτυχῇ ἐκπλήρωσιν τοῦ περιῶπου τότε μοναδικοῦ, κατὰ τὴν παράδοσιν, καθήκοντός της: τοῦ θέτειν κανόνας δικαίου.

Τὸ καθεστῶς τῆς φιλελευθέρως οἰκονομίας καὶ ἡ ἔλλειψις κρατικοῦ

20. Ο Ροδόπουλος κατέχει τη δεύτερη θέση, όσον αφορά τη διάρκεια της θητείας, μεταξύ των προέδρων των νομοθετικών σωμάτων (9 έτη, 11 μήνες και 26 ημέρες).

Κωνσταντίνος Ροδόπουλος

παρεμβατισμοῦ, καθίστων εὐχερῇ τὴν ψήφισιν τῶν ὀλίγων νόμων, οἱ ὅποιοι ἀπέβλεπον, σχεδόν ἀποκλειστικῶς, εἰς τὸ νὰ παρὰσχουν πᾶσαν ἐγγύησιν εἰς τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν.

Ὁ 20ος αἰὼν ἐπολλαπλασίασε τὰ καθήκοντα τῆς Βουλῆς καὶ μετέβαλε τὴν ἱεραρχικὴν τοποθέτησίν των.

Ἡ πλήρης ἐπικράτης τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἐδημιούργησε τὰς νέας πολιτικὰς ἀρμοδιότητας τῆς Βουλῆς καὶ μάλιστα τὰς κατέταξεν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος τῆς ἀποστολῆς της. Ἡ Βουλὴ δίδει τὴν Κυβέρνησιν τῆς Χώρας, ἀποτελεῖ τὸν συμπαραστάτην καὶ ἐλεγκτὴν τοῦ ἔργου της καὶ συμμετέχει εἰς τὴν Κυβερνητικὴν δραστηριότητα, συνεργαζόμενη εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν μεγάλων κυβερνητικῶν σχεδίων, διὰ τῆς νομοθεσίας καὶ παρακολουθοῦσα τὴν ἐφαρμογὴ των, διὰ τοῦ ἐλέγχου.

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀρμοδιότης τῆς Βουλῆς εἶναι τόσο σημαντικὴ καὶ τόσο μεγάλη, ὥστε νὰ ἐπισκιάζῃ ἐνίοτε τὸ νομοθετικόν ἔργον, τὸ ὁποῖον, συχνὰ παρουσιάζει μίαν ἀπλὴν τεχνικὴν ἢ ὑπηρεσιακὴν μορφήν.

Ἡ Βουλὴ ἐπίσης μετεβλήθη εἰς τὸ ἐθνικὸν βῆμα ἀπὸ ὅπου ἀκούονται οἱ πόθοι τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ διατυποῦνται οἱ αἰώνιοι καὶ ἀπαράγραπτοι παλμοὶ τοῦ γένους.

Ἡ διάρθρωσις τοῦ συγχρόνου Κράτους ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ἀναγκαία γραφειοκρατικὴ ὀργάνωσις τοῦ πολιτειακοῦ μηχανισμοῦ, δημιουργοῦν τὸ αἶτημα τῆς προσφυγῆς τοῦ πολίτου εἰς τοὺς φυσικοὺς ἐκπροσώπους του, καὶ καθιστοῦν τὴν Βουλὴν τὸν δέκτην τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, προσδοκιῶν καὶ ἀξιώσεων.

Ἡ ἐπέκτασις τῆς κρατικῆς δραστηριότητος καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ Κράτους εἰς τὸν κύριον φορέα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ τὸν δημιουργὸν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, καθιστοῦν τὸ ἔργον τῆς Βουλῆς, ἐξόχως δυσχερές, διότι πρέπει νὰ ἐντάξῃ τὴν νέαν ἀποστολήν της εἰς τὰ πλαίσια καὶ τὰ ὅρια τῆς παλαιᾶς.

Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ σήμερον, τὸν ἀποτελεσματικὸν γνώμονα κρίσεως καὶ δικαιώσεως ἀτόμων καὶ θεσμῶν. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασία μας καὶ μόνην, θὰ κριθῇ καὶ ἡ Βουλὴ ἐάν ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμὸν της, καὶ θὰ δικαιωθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἕθνους καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἀποδοτικὴ καὶ γόνιμος ἐργασία τοῦ Σώματος ἀποτελεῖ καθήκον καὶ ἀποστολὴ ὅλων.

Πλειοψηφία καὶ μειοψηφία, Κυβέρνησις καὶ Ἀντιπολίτευσις, ομάδες καὶ ἄτομα, ὑποχρεούμεθα νὰ ἐργασθῶμεν δημιουργικῶς καὶ ἐντατικῶς διὰ νὰ ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὰ δυσχερῆ καὶ βαρύντατα καθήκοντά μας.

77. *Ηλίας Τσιριμώκος*

1963-1964

Γεννήθηκε στη Λαμία το 1907, σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών καθώς και οικονομικά και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων. Προερχόταν από πολιτική οικογένεια, ήταν γιος του Ιωάννη Τσιριμώκου, ιδρυτικού στελέχους του Κόμματος των Φιλελευθέρων, υπουργού στις κυβερνήσεις του Ελευθέριου Βενιζέλου και προέδρου της Βουλής (1911-1912, 1928-1930).

Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής στις εκλογές για την Γ' Αναθεωρητική Βουλή, τον Ιανουάριο του 1936, με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, στην εκλογική περιφέρεια Φθιώτιδος-Φωκίδος. Στις σύντομης διάρκειας εργασίες της βουλευτικής αυτής περιόδου ορίστηκε εισηγητής των διατάξεων για τις ατομικές ελευθερίες στην επιτροπή αναθεώρησης του συντάγματος.

Στη συνέχεια αντιτάχθηκε στο δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου 1936 και έλαβε ενεργά μέρος στην αντίσταση κατά των δυνάμεων κατοχής, συμμετέχοντας μεταξύ άλλων στην ίδρυση το 1941 της Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ), που μαζί με το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος και το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος ίδρυσαν στις 27 Σεπτεμβρίου 1941 το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ). Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ο Τσιριμώκος έλαβε μέρος, ως εκπρόσωπος του ΕΑΜ, σε αντιπροσωπεία που μετέβη στο Κάιρο για διαβουλεύσεις με την εξόριστη κυβέρνηση Τσουδερού για το σχηματισμό κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας.

Υπήρξε ιδρυτικό μέλος στην Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης («κυβέρνηση του βουνού»), την οποία σχημάτισε στις αρχές Μαρτίου του 1944 το ΕΑΜ, και διορίστηκε γραμματέας Δικαιοσύνης σε αυτήν έως τις 2 Σεπτεμβρίου 1944.

Μετά την απελευθέρωση, στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γεώρ-

γιου Παπανδρέου ανέλαβε έως τις 2 Δεκεμβρίου του 1944 τη διεύθυνση του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας.

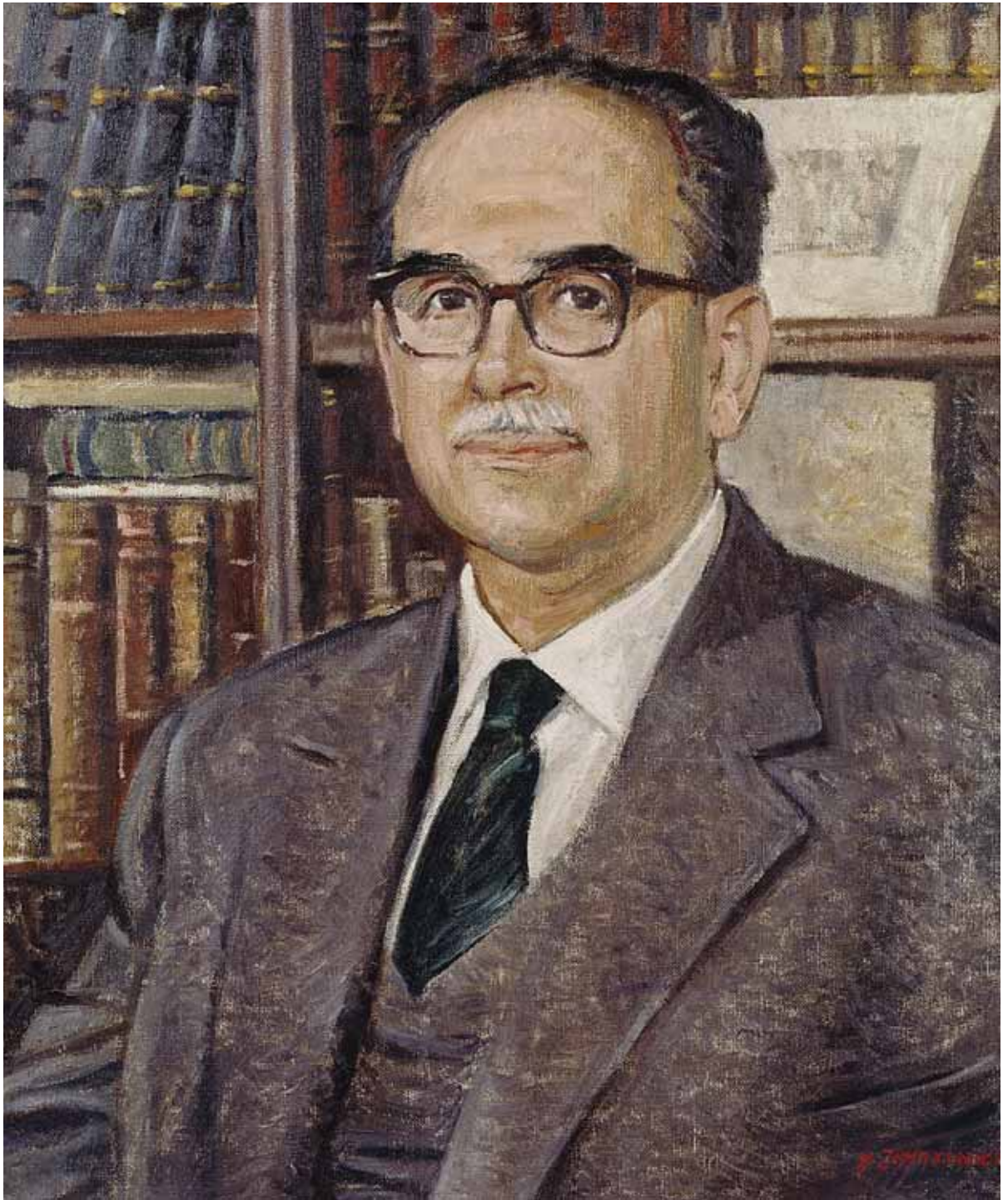
Υπέγραψε ως εκπρόσωπος του ΕΑΜ, μαζί με τους Γιώργη Σιάντο και Δημήτρη Παρτσαλίδη, τη Συμφωνία της Βάρκιζας (12 Φεβρουαρίου 1945) σε μια προσπάθεια τερματισμού της εμφύλιας σύγκρουσης. Μετά τα Δεκεμβριανά αιματηρά επεισόδια ίδρυσε μαζί με το συνταγματολόγο Αλέξανδρο Σβώλο το Σοσιαλιστικό Κόμμα - Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΣΚ - ΕΛΔ), στο οποίο διετέλεσε γενικός γραμματέας περίπου επί δεκαετία (1945-1953). Με τη σημαία του κόμματος αυτού εξελέγη βουλευτής Αθηνών στις εκλογές του 1950, καθώς και σε αυτές του 1958, ως στέλεχος της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Ένωσης (ΦΔΕ), συνεργαζόμενος με την Εθνική Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ).

Το Σεπτέμβριο του 1958 ίδρυσε το κόμμα Δημοκρατική Ένωση, ως πρόεδρος της οποίας συμμετείχε στην ίδρυση της Ένωσης Κέντρου το 1961, με τη σημαία της οποίας επανεξελέγη βουλευτής Αθηνών στις εκλογικές αναμετρήσεις του 1961, του 1963 και του 1964. Στη συνεδρίαση της 17ης Δεκεμβρίου 1963 εξελέγη, μάλιστα, πρόεδρος της Βουλής για διάστημα ενός μηνός περίπου με την υποστήριξη της Ενώσεως Κέντρου και της ΕΔΑ.

Εντούτοις, στην επόμενη βουλευτική περίοδο (19 Μαρτίου 1964 - 14 Απριλίου 1967), σε αντίθεση με τα αναμενόμενα και σε μια προσπάθεια του Γεώργιου Παπανδρέου να επιδείξει διάθεση καλής συνεργασίας με το νεοεστεμμένο βασιλιά Κωνσταντίνο Β', η Ένωση Κέντρου, εν μέσω ενδοκομματικών αντιδράσεων, ψήφισε για πρόεδρο της Βουλής όχι τον Τσιριμώκο, αλλά το Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα, που φερόταν ως φιλικότερα διακείμενος προς τα Ανάκτορα.²¹

Κατά την πολιτική κρίση του Ιουλίου 1965, ο Τσιριμώκος αρχικά τάχθηκε στο πλευρό του Γεώργιου Παπανδρέου αρνούμενος να δώσει ψήφο εμπιστοσύνης στην “ανακτορική” κυβέρνηση Γεώργιου Αθανασιάδη-Νόβα. Παρ' όλα αυτά, στις 14 Αυγούστου 1965 ανακοίνωσε, μαζί με το Στέφανο Στεφανόπουλο, την απόφαση να αποχωρήσει από την Ένωση Κέντρου και στις 20 του ίδιου μήνα, αφού είχε αποδεχθεί από το βασιλιά Κωνσταντίνο Β' εντολή σχηματισμού κυβέρνησης με στελέχη προερχόμενα από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ορκίστηκε –προς γενική έκπληξη– πρωθυπουργός μέσα σε κλίμα έντονων λαϊκών κινητοποιήσεων και βίαιων επεισοδίων.

21. Η απόφαση αυτή του Γ. Παπανδρέου προκάλεσε έντονες εσωκομματικές αντιδράσεις, που εκδηλώθηκαν, τόσο στη σύνοδο της κοινοβουλευτικής ομάδας της Ενώσεως Κέντρου στις 18 Μαρτίου 1964, όσο και στις ψηφοφορίες για την εκλογή του νέου προέδρου της Βουλής. Έτσι, στην πρώτη ψηφοφορία η υποψηφιότητα του Γ. Αθανασιάδη-Νόβα συγκέντρωσε μόνο 136 ψήφους. Η εκλογή του κατέστη εφικτή στη δεύτερη ψηφοφορία με 166 ψήφους. Οι αντιδράσεις αυτές είχαν ως συνέπεια να εξοργιστεί ο Γ. Παπανδρέου, ο οποίος με τη φράση «*ἐγίναμεν ἢ χλεύη τῶν ἡττημένων*» ανακοίνωσε τη διαγραφή των Ι. Τσιριμώκου και Σ. Παπαπολίτη από το κόμμα, διαγραφή που αργότερα ανακλήθηκε.

Ηλίας Τσιουμιώκος

Δεν κατάφερε, όμως, να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή, αφού στη συνεδρίαση της 28ης Αυγούστου 1965 καταψηφίστηκε με 159 ψήφους, έναντι 135. Ο Τσιριμώκος υπέβαλε, τελικά, την παραίτησή του από το πρωθυπουργικό αξίωμα στις 17 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Στο διάδοχο κυβερνητικό σχήμα, υπό το Στέφανο Στεφανόπουλο, που θα κατορθώσει να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, ο Τσιριμώκος ανέλαβε την αντιπροεδρία της κυβέρνησης και το Υπουργείο Εξωτερικών.

Στη θέση αυτή παρέμεινε έως την 11η Απριλίου 1966, οπότε παραιτήθηκε, διαφωνώντας με τη στάση της κυβέρνησης στο Κυπριακό ζήτημα και ειδικότερα με την υποστήριξη προς το στρατηγό Γεώργιο Γρίβα, στην ανώτατη διοίκηση του οποίου αποφασίστηκε να υπαχθούν οι στρατιωτικές δυνάμεις της Κυπριακής Δημοκρατίας, παρά τις αντίθετες εισηγήσεις του αρχιεπισκόπου Μακαρίου.

Στη συνέχεια επανίδρυσε τη Δημοκρατική Ένωση, σκοπεύοντας να λάβει με το κόμμα αυτό μέρος στις επικείμενες εκλογές του Μαΐου 1967, πράγμα που δεν κατέστη δυνατόν λόγω της επιβολής του δικτατορικού καθεστώτος της 21ης Απριλίου 1967.

Πέθανε ένα χρόνο αργότερα, το 1968, σε ηλικία 61 ετών.

Στην παρθενική του ομιλία προς τους βουλευτές, μετά την εκλογή του ως προέδρου του Σώματος, το Δεκέμβριο του 1963, ο Ηλίας Τσιριμώκος έθεσε με ενάργεια γενικότερα ζητήματα λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος και αναφέρθηκε στους πολιτικούς αλλά και κοινωνικούς πυλώνες στήριξης και ανέλιξής του, κάνοντας παράλληλα έμμεσες και άμεσες αναφορές σε πρόσφατα εσωτερικά και διεθνή γεγονότα, τα οποία σηματοδοτούσαν, την εποχή εκείνη, κινδύνους για την εξέλιξη της δημοκρατικής ομαλότητας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που ακολουθεί:

Πολλοί θέτουν ένα γενικότερον πρόβλημα σχέσεων των ελευθέρων θεσμών προς τας σημερινάς ανάγκας οικονομικής αναπτύξεως, ικανοποιήσεως των κοινωνικών δικαιωμάτων καί εθνικής ασφαλείας. Ἡ μελέτη τοῦ προβλήματος τούς ὀδηγεῖ μέχρι τοῦ Συντάγματος, ὡρισμένοι διατάξεις τοῦ ὁποίου θά ἔπρεπε κατ' αὐτούς νά ἀναθεωρηθοῦν. Ὡς πρὸς ἐμέ, πιστεύω ὅτι οὐδεμία Ἑλληνική Βουλὴ ἠμπόδισε ποτέ οἰανδήποτε κυβέρνησιν νά πράξῃ τό καλόν. Θά ἦτο πάντως ἄσοφον νά ὑποστηρίξῃ κανεὶς ὅτι δέν δύνανται νά ὑπάρξουν ὠφέλιμοι μεταβολαί. Ἀλλ' αἰσθανομαι τήν ὑποχρέωσιν νά προσδιορίσω τό πνεῦμα ὑπὸ τό ὁποῖον ἡ σχετική συζήτησις θά ἦτο γόνιμος.

Κατά τό διάστημα μεταξύ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων ἀπετέλεσε συρμόν ἢ καταλυτική πολεμική κατά τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος.

Καί κατωρθώθη νά γίνουν άνεκταί εἰς ἓνα μέρος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, τῆς κοιτίδος αὐτῆς τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν, ὡς νεωτερισμοί αἱ ὀλοκληρωτικάί μέθοδοι. «Πολλοῖς ἀνθρώποις τά ἴδια βουλευματα κακῶν αἷτια γίνεται», λέγει ὁ Αἰσωπος. Τοῦτο ἰσχύει καί διά τούς θεσμούς. Εἰς ἀρκετάς στιγμάς τό πολίτευμα ἐνεθάρρυνε τούς ἐχθρούς του, εἴτε μέ τήν ἐπίδειξιν μεγάλων ἀδυναμιῶν, εἴτε μέ τήν ἀβουλίαν εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐχθρῶν του. Καί ἐπέτυχαν οἱ ἐχθροί αὐτοί νά συγκινήσουν μέγα μέρος τῶν νέων, ἐπιζητούντων νά βαδίσουν πέραν τῆς μακαριότητος τῶν πρεσβυτέρων. Ἐχρειάσθη ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος διά ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ὄχι μόνον νεωτερισμόν ἢ πρόοδον δέν ἀπετέλει ἡ τυραννία, ἀλλά ἐκπληκτικήν ὀπισθοδρομήσιν. Κατώρθωσε μόνον νά δημιουργήσῃ τάς προϋποθέσεις ἐνός στυγνοῦ, ἀνηλεοῦς, ἀπανθρώπου πολέμου. Ὅσοι νέοι ἐπέζησαν εἶδαν ὅτι μόνος, ἀέναιος νεωτερισμός καί αἰώνιον ἰδανικόν εἶναι ἡ Δημοκρατία, ἡ ὁποία καί νά προσαρμοσθῇ ἡμπορεῖ, καί νά διευρυνθῇ καί νά ἐξελιχθῇ εἰς οἰκονομικήν καί κοινωνικήν Δημοκρατίαν.

Εἰς τό πλαισίον αὐτό τῆς συνεχοῦς ἀνανεώσεως τῆς Δημοκρατίας δύνανται νά τοποθετηθοῦν χρήσιμοι συζητήσεις περὶ τῆς ἀνάγκης λελογισμένης ἀναπροσαρμογῆς τῶν σχέσεων ἐκτελεστικῆς καί νομοθετικῆς ἐξουσίας, δημιουργίας ὀργάνων καταλλήλων διά τήν οἰκονομικήν ἀνάπτυξιν, περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κομμάτων, μεταβολῆς μεθόδων ἐργασίας καί γενικώτερον νοοτροπίας τοῦ συνόλου τῶν θεσμῶν καί τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

Ὑπό τήν σκέπην ὅμως τῶν συζητήσεων αὐτῶν, ἐμφανίζονται τῆδε κακεῖσε μερικοὶ ἐμπλεοὶ ζήλου μεταρρυθμισταί, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νά πείσουν ὅτι αἱ ἀδυναμίαι τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος θεραπεύονται μέ ἐνέσεις ὀλοκληρωτισμοῦ.

Οἱ θεραπευταί τοῦ εἵδους αὐτοῦ φορτώνουν εἰς τούς ὧμους τοῦ πολιτεύματος τά ἐλαττώματα τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως ἢ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καί, διά μέσον τῆς ἐξάρσεως τῆς ἀνάγκης «ἀποτελεσματικότητος» τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, καταλήγουν εἰς τόν περιορισμόν τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιπροσωπείας, τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν, ἐκείνου πού ἀποτελεῖ τήν οὐσίαν τῆς Δημοκρατίας, δηλαδή τοῦ δημοσίου ἐλέγχου.

Ἀντιθέτως ἡμεῖς φρονοῦμεν καί διακηρύσσομεν ὅτι, ἀκριβῶς ἡ σημερινή διαμόρφωσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καθιστᾷ τούς ἐλευθέρους θεσμούς (καί ἰδίως εἰς μίαν μικράν χώραν ὡς ἡ Ἑλλάς) ἀπαραιτήτους, πολυτίμους διά τήν προκοπὴν τοῦ ἔθνους. Ἄν δέν ὑπῆρχε λαϊκὴ κυριαρχία καί ἀντιπροσωπευτικόν σύστημα, θά ἔπρεπε νά ἐφευρεθοῦν τώρα. Διότι οὐδέποτε ἄλλοτε ἦτο τόσο ἀναγκαῖος ὁ δημόσιος ἔλεγχος, πού μόνο τό ἰσχύον σύστημα ἐξασφαλίζει.

Πράγματι, κύριοι βουλευταί, κίνδυνος διά τόν Λαόν δέν εἶναι ἡ ἐλευ-

θερία. Κίνδυνον αποτελοῦν ὀρισμέναι δυνάμεις πού ἀναπτύσσονται ἐντός καί ἐκτός τῶν πλαισίων τοῦ πολιτεύματος καί διαβιβρώσκουν τήν δημόσιαν ζωήν. Ἄν ὑπῆρχε ἀνάγκη μεταρρυθμίσεων θά ἔπρεπε πρό παντός νά στραφοῦν πρὸς τήν κατεύθυνσιν νά προφυλάξουν ἄτομα καί θεσμούς διά τήν διάβρωσιν αὐτήν, τόν Τύπον, τά κόμματα, ὁλόκληρον τόν κρατικόν μηχανισμόν. Καί, ἀντιστρόφως, νά παγιώσουν τήν ἐλευθερίαν καί νά διευκολύνουν τήν πρόοδον.

Ἐναντι τῶν κινδύνων καί τῶν ἀναγκῶν πού ἡ σύγχρονος πραγματικότης γεννᾷ, ποῖα μέσα διαθέτει ἡ χώρα; Κατά πρῶτον λόγον, βεβαίως, τήν Ἀρετήν τῶν δημοσίων μας ἀνδρῶν πού ἀποτελεῖ τήν καλυτέραν παράδοσιν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Δεύτερον τήν μαχητικὴν παρουσίαν τοῦ Λαοῦ εἰς τόν οἰκονομικόν στίβον. Ἕνα γνήσιον ἐλευθερον, δημοκρατικόν συνδικαλιστικόν κίνημα τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἕνα ἐπίσης γνήσιον ἐλευθερον δημοκρατικόν συνεταιριστικόν κίνημα εἰς τήν ὑπαιθρον, καί πᾶσα ἐλευθέρα ἐπαγγελματικὴ ἔνωσις, ἐκφράζουσα τά συμφέροντα τῶν ἐργαζομένων τάξεων, ἀποτελοῦν στηρίγματα τῆς Δημοκρατίας καί ἐγγυήσεις διά τά συμφέροντα τοῦ Λαοῦ. Ἡ ἰσχυροτέρα ὁμως ἐγγύησις εἶναι ἡ ὑπαρξις τοῦ Κοινοβουλίου πού ἐξασφαλίζει μόνον τόν δημόσιον ἔλεγχον, ἀλλὰ καί ἐκφράζει τήν λαϊκὴν κυριαρχίαν, ἐπομένως εἶναι εἰς θέσιν νά λάβῃ παντός εἵδους μέτρα καί νά ἐπιβάλῃ παντός εἵδους κυρώσεις. Ἐγγυήσεις διά τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερίας, δημόσιος ἔλεγχος, κυριαρχος ἐθνικὴ συνέλευσις εἶναι ἀλληλένδετοι. Ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀδιαιρέτος.

Κύριοι βουλευταί, μεγάλα προβλήματα ἔχει ν' ἀντιμετωπίσῃ ἡ χώρα. Ἡ ὁμαλὴ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος τῆς παρέχει τό ἀναγκαῖον βάθρον διά κάθε δημιουργικὴν κυβερνητικὴν προσπάθειαν. Τήν ψυχικὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους πού δέν καταργεῖ τὰς πολιτικὰς ἀντιθέσεις, ἀλλὰ τὰς διοχετεύει εἰς τὸ πλαίσιον τῶν γονίμων κοινοβουλευτικῶν ἀγώνων. Καί καθιστᾷ τήν Ἑλλάδα ἱκανὴν νά συνεισφέρει πολλὰ εἰς τόν ἀγῶνα διά τήν ἐπικράτησιν τῆς Ἐλευθερίας καί τῆς Εἰρήνης.

78. Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας

1964-1965

Γεννήθηκε το 1893 στη Ναύπακτο, σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και αρχικά ασχολήθηκε επαγγελματικά με τη δικηγορία και τη δημοσιογραφία μέχρι να στραφεί στην ενεργό πολιτική.

Εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας στις εκλογές του 1926 με το Κόμμα των Ελευθεροφρόνων του Ιωάννη Μεταξά. Επανεξελέγη βουλευτής στην ίδια εκλογική περιφέρεια στις εκλογές του 1932 με το Προοδευτικό Κόμμα του Γεώργιου Καφαντάρη, καθώς και στις εκλογές του 1936 με το Δημοκρατικό Συνασπισμό, στον οποίο συμμετείχε το Προοδευτικό Κόμμα. Στην Γ' Αναθεωρητική Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές του Ιανουαρίου του 1936 και διαλύθηκε πρόωρα από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, ο Αθανασιάδης-Νόβας διετέλεσε αντιπρόεδρος της Βουλής με πρόεδρο το Θεμιστοκλή Σοφούλη.

Μετά την Κατοχή διορίστηκε υπουργός Εσωτερικών στην κυβέρνηση Νικόλαου Πλαστήρα (Μάρτιος 1945), ενώ το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου ανέλαβε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στην κυβέρνηση Θεμιστοκλή Σοφούλη έως τα μέσα Μαρτίου 1946.

Στις εκλογές του Μαρτίου του 1950 και του Σεπτεμβρίου του 1951 εξελέγη και πάλι βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας με το Κόμμα των Φιλελευθέρων του Σοφοκλή Βενιζέλου, ενώ διετέλεσε υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων το 1950 στις διαδοχικές κυβερνήσεις Σοφοκλή Βενιζέλου και Νικόλαου Πλαστήρα. Μετά τις εκλογές του 1951, ενώ ήταν ήδη υφυπουργός Προεδρίας (Αύγουστος-Οκτώβριος 1951), ανέλαβε για ένα περίπου μήνα και το Υπουργείο Εσωτερικών στην κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου. Στην επόμενη –και τελευταία– κυβέρνηση που σχημάτισε ο Πλαστήρας τον Οκτώβριο του 1951, ο Αθανασιάδης-Νόβας ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Βιο-

μηχανίας, έως τα τέλη Απριλίου 1952, οπότε μετακινήθηκε στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως έως την παραίτηση της κυβέρνησης στις 11 Οκτωβρίου 1952, για να αντικατασταθεί από την υπηρεσιακή του εισαγγελέα Δημήτριου Κιουσόπουλου.

Επανεξελέγη βουλευτής το 1956 με τη Δημοκρατική Ένωση, συνασπισμό κεντρώων κυρίως κομμάτων υπό την ηγεσία του Γεώργιου Παπανδρέου, όπως και στις εκλογές του 1958.

Το Φεβρουάριο του 1960 ο Αθανασιάδης-Νόβας συμμετείχε στην ομάδα 10 βουλευτών, που είχαν εκλεγεί κυρίως με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, οι οποίοι συγκρότησαν τη Νέα Πολιτική Κίνηση, με στόχο την ανανέωση του κεντρώου χώρου και την απεμπλοκή του από τη χρονίζουσα αντιπαράθεση μεταξύ των παραδοσιακών ηγετών Σοφοκλή Βενιζέλου και Γεώργιου Παπανδρέου.²² Ως εκπρόσωπος της ΝΠΚ συμμετείχε, το Σεπτέμβριο του 1961, στις διεργασίες σύμπραξης των κεντρώων πολιτικών δυνάμεων εν όψει των επικείμενων εκλογών. Πράγματι, στις 19 Σεπτεμβρίου 1961 ανακοινώθηκε η ενοποίηση των κεντρώων κομμάτων, που σχημάτισαν την Ένωση Κέντρου υπό τη μορφή ενιαίου κόμματος με πρόεδρο το Γεώργιο Παπανδρέου και οκταμελή διοικούσα επιτροπή. Σε αυτή συμμετείχε από ένας εκπρόσωπος εκ των πολιτικών σχηματισμών που την είχαν συγκροτήσει. Εκ μέρους της Νέας Πολιτικής Κίνησης Κέντρου συμμετείχε ο Αθανασιάδης-Νόβας.

Στις εκλογές του 1961, όπως και στις δύο επόμενες αναμετρήσεις του 1963 και του 1964, εξελέγη βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας με την Ένωση Κέντρου. Όταν ο Γεώργιος Παπανδρέου σχημάτισε στις αρχές Νοεμβρίου 1963 την πρώτη του κυβέρνηση αυτής της περιόδου, ο Αθανασιάδης-Νόβας διορίστηκε υπουργός Προεδρίας.

Μετά τις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964 και την τελική επικράτηση της Ενώσεως Κέντρου, ο Αθανασιάδης-Νόβας εξελέγη πρόεδρος της νέας Βουλής στη συνεδρίαση της 19ης Μαρτίου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εκλογή του επιτεύχθηκε, παρά την άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία της κυβερνητικής παράταξης, στη δεύτερη ψηφοφορία με 166 ψήφους· στην πρώτη ψηφοφορία είχαν βρεθεί 30 άκυρα ψηφοδέλτια, προφανώς ως εκδήλωση δυσανεξίας μερίδας βουλευτών για την αιφνιδιαστική κίνηση του Παπανδρέου να προτείνει για το αξίωμα αυτό τον Αθανασιάδη-Νόβα αντί του Ηλία Τσι-

22. Στη Νέα Πολιτική Κίνηση εντάχθηκαν οκτώ βουλευτές που είχαν εκλεγεί με το Κόμμα των Φιλελευθέρων (Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας, Γεώργιος Μαύρος, Κωνσταντίνος Μητσotάκης, Ιωάννης Τούμπας, Ιωάννης Ζίγδης, Φωκίων Ζαΐμης, Εμμανουήλ Πουλακάκης και Δημήτριος Κωστής), ο Στέλιος Αλαμανής, με το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού, και ο Παναγής Παπαληγούρας με την Ένωση Λαϊκών Κομμάτων. Στη Νέα Πολιτική Κίνηση προσχώρησαν και ορισμένες σημαντικές εξωκοινοβουλευτικές προσωπικότητες, όπως ο Γεώργιος Ράλλης και ο Δημήτριος Παπασπύρου.

Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας

ριώκου, που είχε διατελέσει πρόεδρος κατά την αμέσως προηγούμενη βουλευτική περίοδο.

Ακολούθησαν ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις. Στις 15 Ιουλίου του 1965, μετά τη διαφωνία του με το βασιλιά Κωνσταντίνο, ο Γεώργιος Παπανδρέου οδηγήθηκε σε παραίτηση και το ίδιο βράδυ ορκίστηκε πρωθυπουργός ο έως τότε πρόεδρος της Βουλής Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας παρατεταμένης περιόδου πολιτικής κρίσης. Η κυβέρνηση Αθανασιάδη-Νόβα, στην οποία ο ίδιος διατήρησε και το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, απέτυχε να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, εφόσον καταψηφίστηκε με 167 αρνητικές ψήφους, έναντι 131 θετικών. Την ίδια τύχη είχε και η επόμενη κυβέρνηση υπό τον Ηλία Τσιριμώκο, ενώ μόνο το τρίτο κατά σειρά κυβερνητικό σχήμα υπό το Στέφανο Στεφανόπουλο θα καταφέρει να λάβει οριακή ψήφο εμπιστοσύνης (152 έναντι 148) στη συνεδρίαση της 24ης Σεπτεμβρίου 1965.

Στην κυβέρνηση Στεφανόπουλου ο Αθανασιάδης-Νόβας ορίστηκε αντιπρόεδρος και λίγο αργότερα ανέλαβε, παράλληλα, το Υπουργείο Δικαιοσύνης καθώς και το Υπουργείο Κοινωνικής Προνοίας.

Ως τελευταία πολιτική παρουσία του Αθανασιάδη-Νόβα μνημονεύεται η συμμετοχή του, στην ιστορική σύσκεψη της 23ης Ιουλίου 1974, υπό την προεδρία του στρατηγού Φαίδωνα Γκιζίκη, στην οποία αποφασίστηκε η παράδοση της διακυβέρνησης της χώρας σε πολιτική κυβέρνηση. Λίγες ώρες αργότερα ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επανήλθε με τρόπο πανηγυρικό στη χώρα, τερματίζοντας έτσι το καθεστώς της στρατιωτικής δικτατορίας που είχε επιβληθεί με το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967.

Εκτός από την πολιτική ο Αθανασιάδης-Νόβας είχε από νέος ασχοληθεί και με τη λογοτεχνία, συνεργαζόμενος με διάφορα λογοτεχνικά περιοδικά με το ψευδώνυμο Γεώργιος Αθάνας. Το 1935 εξελέγη αντιπρόεδρος της Ενώσεως Ελλήνων Λογοτεχνών, ενώ από το 1955 υπήρξε τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Πέθανε το 1987 σε ηλικία 94 ετών.

Μετά την εκλογή του ως προέδρου της Βουλής στη συνεδρίαση της 19ης Μαρτίου 1964, ο Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας ανέφερε στο Σώμα μεταξύ άλλων τα εξής:

Κύριοι βουλευταί, εάν, όπως είναι φυσικόν, ή άρμονική μέ την λαο-πρόβλητον Κυβέρνησιν τῆς Χώρας συνεργασία ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον προϋπόθεσιν τῆς γονίμου ἐνασκήσεως τῶν καθηκόντων μου, ἄλλο τόσο ἀναγκαίαν θεωρῶ καί τήν ἰδικήν σας, ὅλων, εἰλικρινῇ συμπαράστασιν πρὸς εὐδῶσιν τῆς κοινῆς μας ἀποστολῆς. Μόνο μέ τήν ἐποικοδομητικὴν συμβολήν καί τόν καλόπιστον ἔλεγχον τῆς Ἀντιπολιτεύσεως τό δημιουργικόν ἔργον τῆς Κυβερνήσεως τελειοῦται ἀρτίως καί θεμελιούται βιωσίμως.

Ἀποτελεῖ τοῦτο παλαιάν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία προσλαμβάνει ἠὺξημένην διὰ τὴν τεχνοκρατικὴν ἐποχὴν μας ἰσχύν. Δέν ἀναταράσσουν ἴσως σήμερον τὸν πολιτισμένον κόσμον νέα ρεύματα ἰδεῶν, ὅσον νέα ρεύματα μεθόδων. Ἡ σημαία τῆς πολιτικῆς Δημοκρατίας, στερεωμένη ἀσφαλῶς ἐπὶ ἀδιασείστου ἐδάφους, ὑψοῦται ἀπαραβίαστος καὶ ἀναρριπίζεται ἀνενόχλητος ὑπεράνω τῆς ρεούσης αἰωνιότητος. Ἡ φορὰ τῆς ἐξελέξεως ἄγει ὀλοταχῶς πρὸς τὴν κατάκτησιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς Κοινωνικῆς καὶ Οἰκονομικῆς Δημοκρατίας. Τὸν περαιτέρω ἀγῶνα διὰ τὴν ἐξασφάλισιν ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς πλήρους Δημοκρατίας ὑπὲρ τοῦ Ἑργαζομένου Λαοῦ, ἐμπιστεύεται ἡδὴ ἡ ἀνθρωπίνη μοῖρα εὐπέρ ποτέ καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Ἐκαρποφόρησαν αἱ ἰδέαι. Προσδοκᾶται νά καρποφορήσουν καὶ αἱ μέθοδοι. Ἄς μὴ μᾶς διαφύγῃ τό νόημα καὶ τό πρόσταγμα τῆς ἱστορικῆς καμπῆς. Εἰς τὴν μακράν εὐγενῆ παράδοσιν καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας Κοινοβουλίου ἅς ἐνσωματώσωμεν μέ ὅσῃν δημιουργικὴν τόλμην χρειάζεται τὰ νέα ζωοποιὰ στοιχεῖα, πού προσφέρει τό παρὸν, πού ἀπαιτεῖ τό μέλλον [...]

Ἄν ἡ ἐλευθερία τῶν συζητήσεων ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Κοινοβουλίου, ἡ εὐπρέπεια τῶν συζητήσεων ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐπιβιώσεώς του. Ἐγκεῖται εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν σωμάτων ἡ ἰδεολογικὴ διαφοροποιήσις καὶ ἡ διάστασις τῶν γνωμῶν. Ἀλλ' ἔγκεῖται ἐπίσης εἰς τὸν γνήσιον χαρακτήρα των, ἡ ἔκφρασις τῶν ἀντιθέτων γνωμῶν νά αὐτοπεριορίζεται εἰς τὰ πλαίσια εὐγενοῦς πάλης καὶ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ. Τὸν καλοπροαίρετον τοῦτον αὐτοπεριορισμόν προβλέπει ὡς ἀντικειμενικός διαιτητής ὁ Κανονισμός, τοῦ ὁποίου τηρητῆς ἄτεγκτος ὀφείλει νά εἶναι ὁ Πρόεδρος. Ἀλλὰ καὶ ἡ πλέον εὐσυνειδήτος προσπάθεια τοῦ Προέδρου θέλει ἀποδειχθῇ ματαία ἄνευ τῆς προθύμου συνεισφορᾶς καλῆς θελήσεως ἐκ μέρους ὅλων τῶν συναδέλφων, τὴν ὁποίαν δέν ἀμφιβάλλω ποσῶς ὅτι θέλω συναντήσῃ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς θητείας μου.

79. Δημήτριος Παπασπύρου

1965-1967

1977-1981

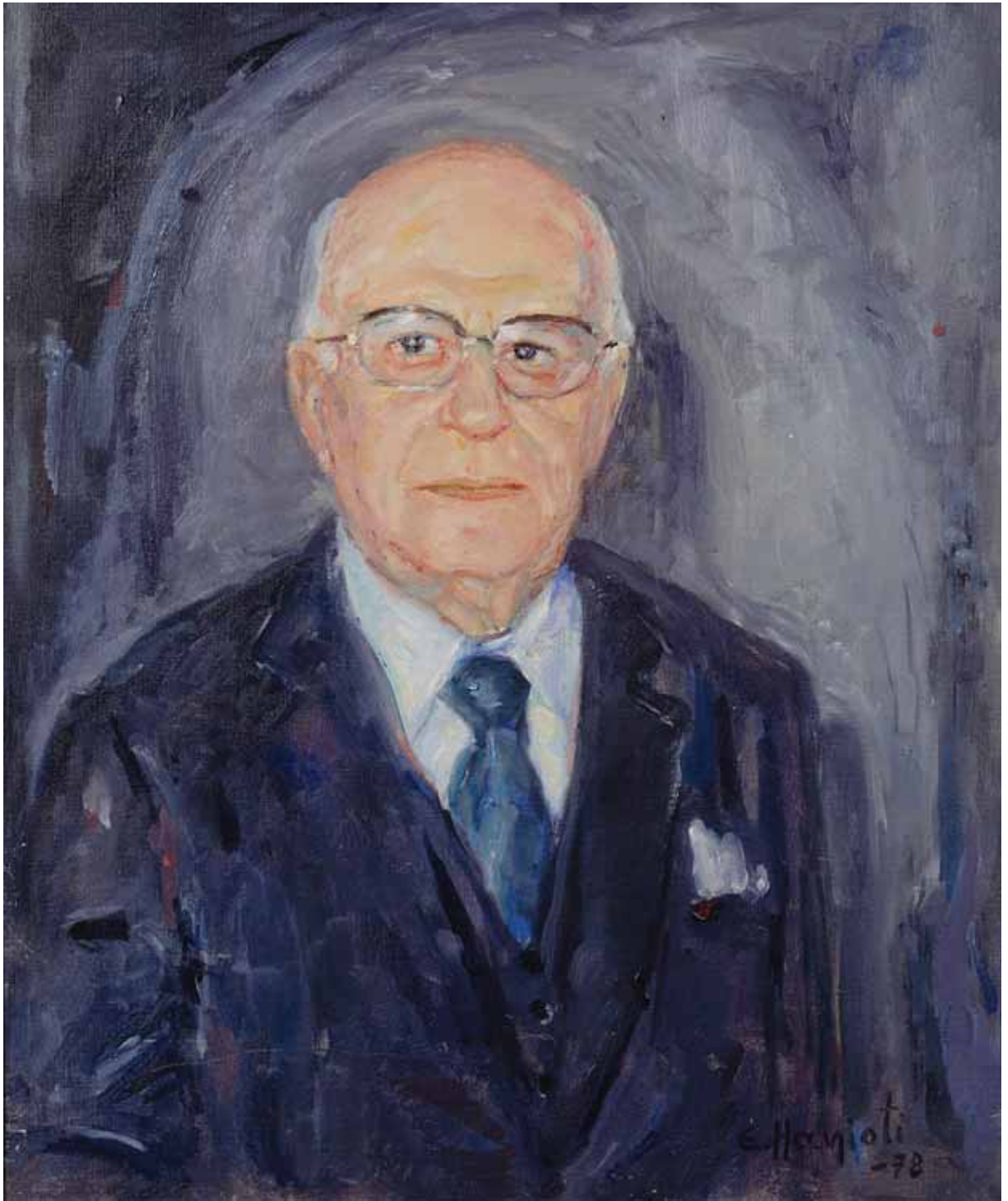
Γεννήθηκε το 1902 στη Λιβαδειά. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη συνέχεια άσκησε τη δικηγορία στη γενέτειρά του.

Έλαβε μέρος για πρώτη φορά στις εκλογές του 1950 και εξελέγη βουλευτής με την Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ) του Νικόλαου Πλαστήρα, κάτι που επαναλήφθηκε στις εκλογές του 1951 και του 1952. Συμμετείχε στην κυβέρνηση Νικόλαου Πλαστήρα (1951-1952) ως υπουργός Δικαιοσύνης, για να αποχωρήσει από αυτήν λίγο αργότερα μαζί με άλλα σημαίνοντα στελέχη (Γεώργιος Καρτάλης, Στυλιανός Αλαμανής, Ιωάννης Ζίγδης). Στις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956 εξελέγη βουλευτής Βοιωτίας με το κόμμα Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση του Σοφοκλή Βενιζέλου, που συμμετείχε στο διακομματικό συνασπισμό Δημοκρατική Ένωση, με επικεφαλής το Γεώργιο Παπανδρέου.²³

Απέτυχε να εκλεγεί βουλευτής το 1958, αλλά επανεκλεγόταν συνεχώς στις εκλογές του 1961, του 1963 και του 1964 με την Ένωση Κέντρου.

Όταν στις αρχές Νοεμβρίου 1963 ο Γεώργιος Παπανδρέου σχημάτισε την «κυβέρνηση των πενήντα ημερών», ο Παπασπύρου ανέλαβε το Υπουργείο

23. Η Δημοκρατική Ένωση αποτελούσε συνασπισμό επτά κομμάτων από όλες σχεδόν τις εκτός της ΕΡΕ πολιτικές δυνάμεις. Συμμετείχαν το Λαϊκό Κόμμα του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, το Κόμμα Φιλελευθέρων του Γεώργιου Παπανδρέου, η Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση του Σοφοκλή Βενιζέλου, η ΕΠΕΚ με αρχηγό τον Σάββα Παπαπολίτη, το Κόμμα Αγροτών-Εργαζομένων με αρχηγό τον Αλέξανδρο Μπαλτατζή, το Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού με συναρχηγό τον Αλέξανδρο Σβάλο και η ΕΔΑ με πρόεδρο τον Ιωάννη Πασαλίδη.

Δημήτριος Παπασπύρου

Δικαιοσύνης, ενώ στην επόμενη κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου ανέλαβε, αντικαθιστώντας στις αρχές Ιουνίου 1964 τον Ανδρέα Παπανδρέου, την ηγεσία του Υπουργείου Προεδρίας.

Όταν μετά την πτώση της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου πρωθυπουργός διορίστηκε ο Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας, ο Παπασπύρου ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης, διατηρώντας για τρεις μήνες και το Υπουργείο Προεδρίας. Στο ίδιο αξίωμα παρέμεινε και στα δύο επόμενα κυβερνητικά σχήματα υπό τον Ηλία Τσιριμώκο και το Στέφανο Στεφανόπουλο.

Όταν το Νοέμβριο του 1965 εγκαινιάστηκαν οι εργασίες της Γ' τακτικής συνόδου της Βουλής, ο Παπασπύρου εξελέγη (συνεδρίαση 15ης Νοεμβρίου 1965) πρόεδρος της Βουλής, διαδεχόμενος το Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα.

Κατά τη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας των συνταγματαρχών ανέπτυξε αξιόλογη αντιστασιακή δράση, υποστηρίζοντας την ανάγκη αποκατάστασης της δημοκρατικής νομιμότητας και προτείνοντας ως ιδανικότερη λύση το σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Τον Απρίλιο 1972, μαζί με πρώην υπουργούς κοινοβουλευτικών κυβερνήσεων, κατήγγειλε την παράταση της δικτατορίας, ζητώντας την άμεση επάνοδο στον κοινοβουλευτισμό με το σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης, τονίζοντας παράλληλα τις σοβαρές ευθύνες όσων είχαν συντελέσει στην άρση της λαϊκής κυριαρχίας. Τη “λύση Καραμανλή” υποστήριξε και πάλι με δηλώσεις του μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου το Νοέμβριο του 1973.

Έλαβε, εξάλλου, μέρος ως μάρτυρας υπεράσπισης στη δίκη των μελών της αντιστασιακής οργάνωσης Δημοκρατική Άμυνα τον Απρίλιο του 1970. Ενώ τον Ιούνιο του 1973, αντιδρώντας στις εξαγγελίες του δικτατορικού καθεστώτος για την εγκαθίδρυση του πολιτεύματος της προεδρικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, συμμετείχε στην Κοινοβουλευτική Επιτροπή προς Αποκατάστασιν της Δημοκρατικής Νομιμότητος, την οποία συγκρότησαν ο πρώην πρωθυπουργός Παναγιώτης Κανελλόπουλος και 16 πρώην υπουργοί και βουλευτές, μεταξύ των οποίων και οι Γεώργιος Μάυρος, Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Γεώργιος Ράλλης και Ιωάννης Ζίγδης.

Αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας έλαβε μέρος, ως υπουργός Γεωργίας, στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας που σχημάτισε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Στις πρώτες εκλογές της μεταπολίτευσης, το Νοέμβριο του 1974, συμμετείχε με το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας του Καραμανλή και εξελέγη βουλευτής Βοιωτίας. Στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές αυτές ορίστηκε μέλος και γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας στην υπό τον Κωνσταντίνο Τσάτσο κοινοβουλευτική επιτροπή για την επεξεργασία του Συντάγματος του 1975.

Επανεξελέγη στις εκλογές του 1977 με τη Νέα Δημοκρατία και πάλι.

Στη συνεδρίαση της 12ης Δεκεμβρίου 1977 εξελέγη και πάλι πρόεδρος της Βουλής και απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Μέ έντονη συγκίνηση εκφράζω τās ευγνώμονας ευχαριστίας μου πρὸς τούς αντιπροσώπους τοῦ Ἑθνους πού μέ τήν ἐμπιστοσύνην των καί τήν ψήφον των μοῦ ἔκαμαν τήν ὑψίστην τιμήν νά προεδρεύσω τοῦ Σώματος κατά τήν ἀρχομένην ἀπό σήμερον βουλευτικήν περίοδον. Πρὸς αὐτούς, ἀλλά καί πρὸς ὄλους τους συναδέλφους πού ἐξεδήλωσαν κατά διάφορον τρόπον τήν προτίμησίν των κατά τήν γενομένην ἐκλογήν, παρέχω τήν διαβεβαίωσιν μέ πλήρη συνείδησιν τῶν μεγάλων εὐθυνῶν μου ὅτι θά ἀσκήσω τό ὑψηλόν λειτούργημα πού μοῦ ἀνετέθη μέ ἀπόλυτον ἀμεροληψίαν καί ἀντικειμενικότητα.

Ἡ Βουλή τῆς 20ῆς Νοεμβρίου πού ἐξελέγη μέ τήν ἐλευθέραν θέλησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καλεῖται νά ἐπιτελέσῃ βαρυσήμαντον ἔργον. Εἶναι ἡ δευτέρα Βουλή μετά τήν πτώσιν τῆς ἑπταετοῦς τυραννίας, πού ἐπωμίζεται τήν βαρεῖαν εὐθύνην νά ὀλοκληρώσῃ καί διασφαλίσῃ τούς ἐλευθέρους καί δημοκρατικούς θεσμούς καί νά ἀντιμετωπίσῃ μέ πνεῦμα ἐθνικῆς ἐνότητος καί ὑψηλόν αἶσθημα εὐθύνης μεγάλα καί κρίσιμα ἐθνικά θέματα πού θά καθορίσουν τήν τύχην καί τό μέλλον τῆς Πατρίδος μας [...]

Τό Σύνταγμα, κύριοι Βουλευταί, προσδιορίζει κατά τρόπον σαφῆ τήν ἄσκησιν τῶν ἐξουσιῶν τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας καί γενικώτερα τήν λειτουργίαν τοῦ Σώματος. Καί πέραν τούτου ὁ Κανονισμός τῆς Βουλῆς διασφαλίζει τήν ὁμαλήν διεξαγωγήν τῶν ἐργασιῶν της, προστατεύει τήν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου καί καθιερώνει κατά τόν πρόποντα τρόπο τήν ἰσχύν τοῦ διαλόγου.

Κατά τήν ἐπίσημον αὐτήν ὥραν παρέχω πρὸς Ὑμᾶς, τούς Ἀντιπροσώπους τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, τήν διαβεβαίωσιν ὅτι θά τηρήσω κατά τρόπον ἀπαράβατον τό Σύνταγμα καί τόν ἰσχύοντα Κανονισμόν καί θά καταβάλλω κάθε δυνατή προσπάθεια διά τήν ὁμαλήν λειτουργίαν τοῦ Σώματος μέ πνεῦμα σεβασμοῦ καί εἰλικρινοῦς συναδελφότητος. Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου θά προστατεύεται μέ εὐλάβειαν καί προσήλωσιν εἰς τούς Κοινοβουλευτικούς θεσμούς. Τό αὐτό θά ἰσχύσῃ καί δι' ὅλα τά δικαιώματα τῶν μελῶν τοῦ Κοινοβουλίου, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς παρατάξεως εἰς τήν ὁποίαν ἀνήκουν. Πρέπει ὅμως βασικά νά ὑπάρξῃ ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμός καί κατανόησις μεταξύ τῶν συναδέλφων, διότι ἡ ἐπίλυσις τῶν μεγάλων προβλημάτων πού ἀφοροῦν τήν Πατρίδα μας μόνον μέ ἡρεμον διάλογον καί ὑπεύθυνον διαβούλευσιν ἡμποροῦν νά ἀντιμετωπισθοῦν [...] Χρέος μας, κύριοι συνάδελφοι, εἶναι νά μὴ λησμονῶμεν ὅτι τά πάγια συμφέροντα τοῦ Ἑθνους καί τοῦ Λαοῦ ταυτίζονται μέ τήν προαγωγήν καί τήν κατοχύρωσιν τῆς ἐλευθερίας καί τῆς Δημοκρατίας. Τό ἰσχυρόν ὀχυρόν τῆς Δημοκρατίας εἶναι τό Κοινοβούλιον. Ἀπό τῆς ὑψηλῆς

αὐτῆς θέσεως Σᾶς καλῶ, κύριοι συνάδελφοι, ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑθνους, νά διαφυλάξωμεν μέ ὅλας τάς δυνάμεις μας τό κῦρος τοῦ Κοινοβουλίου καί νά ἐξυψώσωμεν τό γόητρόν του. Οὕτω πως θά ὑπηρετήσωμεν καί τελεσφόρως τάς ὑπερτάτας ἀξίας τῆς Πατρίδος μας καί τά θεμελιώδη συμφέροντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Διήυθνε τις εργασίες του Σώματος ἕως το 1981.
Απεβίωσε το 1987 σε ηλικία 85 ἐτῶν.

Γ' ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

X

*Πρόεδροι Βουλής
κατά την περίοδο της
Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας
(1974-2008)*

Τα ξημερώματα της 24ης Ιουλίου 1974 ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επέστρεψε με τρόπο πανηγυρικό στην Ελλάδα, ύστερα από ενδεκάχρονη παραμονή στο εξωτερικό. Σχημάτισε αμέσως κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, επισφραγίζοντας έτσι την οριστική κατάρρευση του αυταρχικού καθεστώτος της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1967. Ταυτόχρονα εγκαινιάστηκε μια περίοδος ουσιαστικού ανοίγματος και εκδημοκρατισμού της πολιτικής ζωής στη χώρα. Μάλιστα, με την ολοκλήρωση της αναθεωρητικής διαδικασίας και την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος του 1975, θεμελιώθηκε και σε θεσμικό επίπεδο η περίοδος της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Κατά τη διάρκειά της λειτουργίας της, κατά γενική ομολογία, υπήρξε το «*πιο σταθερό και πετυχημένο κοινοβουλευτικό πολίτευμα που γνώρισε η χώρα, αν όχι για κανένα άλλο λόγο, γιατί για πρώτη φορά στην πολιτική ιστορία του τόπου οι βασικές αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας δεν αμφισβητούνται σοβαρά από καμία πολιτική δύναμη*» (Μουζέλης, 1999).

Την περίοδο αυτή, στη διάρκεια της οποίας πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής (1974-1980), αποκαταστάθηκε με ομαλό τρόπο η κοινοβουλευτική δημοκρατία, εδραιώθηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί, θεσπίστηκε με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας και συντελέστηκε η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ).

Σημειώθηκε, επίσης, η ομαλή εναλλαγή των πολιτικών κομμάτων στην εξουσία και το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κόμμα (ΠΑΣΟΚ), με τον Ανδρέα Γ. Παπανδρέου επικεφαλής του, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας τον

Οκτώβριο 1981. Κατά τη μακρά περίοδο της διακυβέρνησής του τη δεκαετία του 1980, ο Παπανδρέου «έδωσε διέξοδο στην από καιρό συμπιεσμένη δυναμική μιας ευρείας κατηγορίας μικροαστικών στρωμάτων, βελτίωσε την γενική τους κατάσταση στο πραγματικό και συμβολικό επίπεδο και κυβέρνησε τη χώρα για μεγάλο διάστημα χωρίς να κλονίσει τελικά τα θεμελιώδη κοινωνικοπολιτικά χαρακτηριστικά του συστήματος και τους στρατηγικούς προσανατολισμούς της χώρας» (Μακρυδημήτρης, 1997: 283).

Η σταθερότητα της πολιτικής ζωής θα διακοπεί προσωρινά το 1989, όταν, μετά την πτώση του ΠΑΣΟΚ, δεν θα προκύψει βιώσιμο κυβερνητικό σχήμα και θα χρειαστεί να μεσολαβήσουν τρεις αλληπάλλληλες εκλογικές αναμετρήσεις σε χρονικό διάστημα μικρότερο του έτους. Η οριστική εκλογική επικράτηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, προέδρου του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας, την άνοιξη του 1990, θα εγκαινιάσει μια περίοδο, κυβερνώντας επί τριετία.

Ύστερα από τριετή διακυβέρνηση από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, το ΠΑΣΟΚ με επικεφαλής και πάλι τον Ανδρέα Παπανδρέου θα επανέλθει το φθινόπωρο του 1993, και θα παραμείνει στην εξουσία για διάστημα μεγαλύτερο της δεκαετίας (έως το 2004). Τον Παπανδρέου θα διαδεχθεί εν τω μεταξύ στην κυβέρνηση και το κόμμα ο Κωνσταντίνος Σημίτης (1996). Ο τελευταίος κέρδισε τις εκλογές του 1996 και του 2000 και κυβέρνησε σταθερά επί οκταετία, προωθώντας τον κοινωνικό και οικονομικό εκσυγχρονισμό της χώρας με κορωνίδα την ένταξή της στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) της Ευρώπης.

Κατόπιν, το Μάρτιο 2004 το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, υπό την αρχηγία του Κωνσταντίνου Αλ. Καραμανλή, ανιψιού του ιστορικού ηγέτη και ιδρυτή της, θα κερδίσει τις βουλευτικές εκλογές, επιτυγχάνοντας άνετη πλειοψηφία 165 εδρών στη Βουλή, και θα αναλάβει την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας. Τέλος, στις εκλογές του 2007 υπήρξε ανανέωση της λαϊκής εντολής προς τον Καραμανλή και τη Νέα Δημοκρατία για συνέχιση της άσκησης του κυβερνητικού τους έργου.

Η εμπέδωση της δημοκρατίας

Με την κατάρρευση του αυταρχικού καθεστώτος της δικτατορίας των συνταγματαρχών η χώρα είχε να αντιμετωπίσει αμέσως δύο κρίσιμα προβλήματα: την αντιμετώπιση της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, όπου είχε ήδη καταληφθεί περίπου το 7% του εδάφους της, και την αποκατάσταση της δημοκρατίας στο εσωτερικό πεδίο.

Για την αντιμετώπιση του πρώτου, η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, που σχηματίστηκε υπό τη σιβιαρή ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή από στελέχη της προδικτατορικής Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ), της

Ένωσης Κέντρου, αλλά και με τη συμμετοχή άλλων προσωπικοτήτων, αναγκάστηκε, λόγω της σοβαρότητας της επικρατούσας κατάστασης, να αναζητήσει λύσεις διά της διπλωματικής οδού. Προσπάθησε να κινητοποιήσει τη διεθνή κοινότητα, δίχως όμως να καταστεί δυνατόν να αποφευχθεί η νέα τουρκική προέλαση στην κυπριακή ενδοχώρα, με την οποία κατελήφθη τελικά το 40% του νησιού.

Στο εσωτερικό μέτωπο, τα μέτρα που λήφθηκαν για την αποκατάσταση της δημοκρατίας στέφθηκαν με εντυπωσιακή επιτυχία. Στις 26 Ιουλίου 1974 (με το υπ' αριθμ. 519 Προεδρικό Διάταγμα «περί χορηγήσεως αμνηστίας») απελευθερώθηκαν όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι και έκλεισαν οριστικά τα στρατόπεδα πολιτικών εξορίστων. Συνάμα, άρχισε να ομαλοποιείται με γοργούς ρυθμούς η πολιτική ζωή στη χώρα, να επαναλειτουργούν τα πολιτικά κόμματα και να ιδρύονται νέα, όπως η Νέα Δημοκρατία (ΝΔ) και το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ).

Τέλος, στις αρχές Οκτωβρίου προκηρύχθηκαν εκλογές για τη 17η Νοεμβρίου του 1974, για την ανάδειξη αναθεωρητικής Βουλής. Ο Καραμανλής επικράτησε στις εκλογές αυτές, καθώς η Νέα Δημοκρατία σημείωσε συντριπτική νίκη με ποσοστό 54,37% και την εκλογή 220 βουλευτών.

Με τη διεξαγωγή, άλλωστε, του μόνου γνήσιου και ανόθευτου πολιτικού δημοψηφίσματος (8 Δεκεμβρίου 1974) εγκρίθηκε με πλειοψηφία 69,2% από το εκλογικό σώμα το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας. Την επομένη του δημοψηφίσματος, στις 9 Δεκεμβρίου 1974, συγκλήθηκε η Βουλή της Α' περιόδου της προεδρευόμενης δημοκρατίας (Ε' Αναθεωρητική Βουλή) και εξέλεξε πρόεδρό της τον Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου. Τον Ιούνιο του 1975 η Βουλή ψήφισε το νέο καταστατικό χάρτη της χώρας και αμέσως μετά εξέλεξε ως πρώτο (τακτικό) πρόεδρο της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας τον Κωνσταντίνο Τσάτσο.

Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, στρατηγικό στόχο του Καραμανλή αποτελούσε από την πρώτη περίοδο της πρωθυπουργίας του η πλήρης ένταξη της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Το στόχο αυτόν, στον οποίο αφιέρωσε το μέγιστο των προσπαθειών του, κυρίως κατά τη δεύτερη περίοδο της διακυβέρνησής του, μετά τις εκλογές του 1977, πέτυχε στις 28 Μαΐου του 1979, με την υπογραφή στο Ζάππειο της Συνθήκης Ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ (από την 1η Ιανουαρίου 1981) ως πλήρους και ισότιμου μέλους.

Μετά την υλοποίηση του βασικού του οράματος στο εσωτερικό και το εξωτερικό πεδίο, ο Καραμανλής εξελέγη το Μάιο 1980 πρόεδρος της Δημοκρατίας, ενώ στην πρωθυπουργία τον διαδέχθηκε ο Γεώργιος Ράλλης.

Ο τελευταίος παρέδωσε την κυβερνητική σκυτάλη τον Οκτώβριο 1981 στον Ανδρέα Παπανδρέου που είχε θριαμβεύσει στις εκλογές.

Με αυτή την κυβερνητική αλλαγή επήλθε και μια ευρύτερη ανανέωση του κοινοβουλευτικού χώρου, καθώς και η προώθηση μέτρων κοινωνικής και

οικονομικής πρόνοιας και αλληλεγγύης. Συνάμα η ανέφελη, κατά τα φαινόμενα, συγκατοίκηση Καραμανλή και Παπανδρέου (στην προεδρία και την πρωθυπουργία της χώρας, αντίστοιχα) διακόπηκε απότομα, όταν ο δεύτερος τελικά αποφάσισε το Μάρτιο του 1985 να μην προτείνει την ανανέωση της θητείας του Καραμανλή στην Προεδρία της Δημοκρατίας, επιλέγοντας για τη θέση αυτή τον αρεοπαγίτη Χρήστο Σαρτζετάκη.

Τις εκλογές του Ιουνίου 1985 που ακολούθησαν κέρδισε πάλι με άνεση το ΠΑΣΟΚ υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου, ενώ πρόεδρος της νέας (αναθεωρητικής και πάλι) Βουλής επανεξελέγη ο Ιωάννης Αλευράς, που παρέμεινε στη θέση αυτή έως τη λήξη της περιόδου (11 Μαΐου 1989). Πραγματοποιήθηκε τότε η πρώτη αναθεώρηση του Συντάγματος του 1975 με κύριο άξονα την κατάργηση των “υπερεξουσιών” του Προέδρου της Δημοκρατίας (όπως ήταν, κυρίως, η δυνατότητα παύσης της κυβέρνησης, η διάλυση της Βουλής, η αναπομπή νόμου και η προκήρυξη δημοψηφίσματος), με συνέπεια τη σοβαρή ενίσχυση της νομιμοπολιτικής θέσης του πρωθυπουργού στη λειτουργία του πολιτεύματος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Κατά τη δεύτερη πρωθυπουργική του θητεία, ο Ανδρέας Παπανδρέου επιχείρησε να λάβει κάποια μέτρα σταθεροποίησης της οικονομίας, αναθέτοντας τη σχετική ευθύνη στον υπουργό Εθνικής Οικονομίας Κωνσταντίνο Σημίτη, δίχως όμως αυτό να τελεσφορήσει, κυρίως λόγω των αντιδράσεων στην εκλογική και την κοινωνική βάση του κυβερνώντος τότε κόμματος. Το ΠΑΣΟΚ δεν θα αποφύγει, τελικά, την απώλεια της εκλογικής κυριαρχίας και θα αποχωρήσει από την εξουσία τον Ιούνιο του 1989 μέσα σε κλίμα πολιτικής κρίσης και με τον ηγέτη του σοβαρά ασθενή.

Ακολούθησαν άλλες δύο εκλογικές αναμετρήσεις και τρεις διαφορετικές κυβερνήσεις υπό τον Τζαννή Τζαννετάκη (Ιούλιος-Οκτώβριος 1989), τον Ιωάννη Γρίβα (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1989) και τον Ξενοφώντα Ζολώτα (Νοέμβριος 1989 - Απρίλιος 1990). Πρόεδρος της Βουλής καθόλη την περίοδο αυτή (1989-1993) ήταν ο Αθανάσιος Τσαλδάρης, που είχε προταθεί από τη Νέα Δημοκρατία.

Επρόκειτο, εν πολλοίς, για μια περίοδο παρατεταμένης πολιτικής κρίσης με σοβαρές συνέπειες στην οικονομία. Το πολιτικό κλίμα επιβαρύνθηκε ιδιαίτερα, τόσο με την παραπομπή στο Ειδικό Δικαστήριο των φερομένων ως ενεχομένων σε σκάνδαλα διαφθοράς πολιτικών προσώπων, μεταξύ των οποίων και ο Ανδρέας Παπανδρέου, όσο και με τη δολοφονία του βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας Παύλου Μπακογιάννη το Σεπτέμβριο του 1989 από την τρομοκρατική οργάνωση «17 Νοέμβρη».

Από την άλλη πλευρά όμως, οι εξελίξεις της περιόδου αυτής σηματοδότησαν και την απαγκίστρωση της ελληνικής κοινωνίας από διάφορα μεταπολεμικά σύνδρομα. Η “συγκυβέρνηση” (της συντηρητικής παράταξης με το Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου) το καλοκαίρι του 1989, έστω

και για μικρό χρονικό διάστημα, συμβόλιζε τη ληξιαρχική πράξη θανάτου της μετεμφυλιακής περιόδου, οι συνέπειες της οποίας καταδυνάστευαν, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, την ελληνική κοινωνία τα χρόνια που την ακολούθησαν.

Η διακυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας από τον Απρίλιο του 1990 και μετά, με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη και με υψηλά ποσοστά εκλογικής υποστήριξης (46,89%), εγκαινίασε μια νέα φάση στην πολιτική ζωή του τόπου, σχεδιάζοντας και εφαρμόζοντας μέτρα φιλελευθεροποίησης και εκσυγχρονισμού στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας.

Τα μέτρα αυτά προξένησαν, εντούτοις, σοβαρούς κοινωνικούς κραδασμούς και επέφεραν σημαντικό πολιτικό κόστος στο κυβερνών κόμμα. Σύναμα η ανάφλεξη του Μακεδονικού ζητήματος, μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας (1991), και οι πολιτικές αντιθέσεις που προέκυψαν ως προς τους χειρισμούς για την αντιμετώπισή του, στάθηκαν η αφορμή για την πρόωγη διάλυση της Βουλής και την προσφυγή στις κάλπες τον Οκτώβριο του 1993. Από αυτές νικητής εξήλθε ο Ανδρέας Παπανδρέου που θα σχηματίσει και την τελευταία κυβέρνηση της πολιτικής του σταδιοδρομίας.

Για τα επόμενα περίπου 11 χρόνια την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας είχε το ΠΑΣΟΚ, αρχικά υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου και στη συνέχεια, μετά την παραίτησή του για λόγους υγείας (Ιανουάριος 1996), υπό τον Κωνσταντίνο Σημίτη.

Και στις τρεις κοινοβουλευτικές περιόδους που μεσολάβησαν πρόεδρος της Βουλής παρέμεινε ο Απόστολος Κακλαμάνης, ο οποίος είναι και ο μακροβιότερος έως σήμερα πρόεδρος ελληνικού νομοθετικού σώματος, με συνολική διάρκεια θητείας 10 έτη και 26 ημέρες. Θητεία μεγαλύτερη κατά 10 σχεδόν μήνες από το δεύτερο σε διάρκεια θητείας πρόεδρο, που ήταν ο Κωνσταντίνος Ροδόπουλος.

Με τη λήξη της δεύτερης προεδρικής θητείας του Κωνσταντίνου Καραμανλή την άνοιξη του 1995, τον διαδέχθηκε στο αξίωμα αυτό ο Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, ο οποίος με τη σειρά του εξάντλησε τη δεκαετή συνταγματικά επιτρεπόμενη θητεία με την επανεκλογή του το 2000, με τη συναίνεση των δύο μεγαλύτερων κομμάτων (ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας). Η συναίνεση αυτή επαναλήφθηκε και την άνοιξη του 2005 με τη συναινετική εκλογή στο προεδρικό αξίωμα του Κάρολου Παπούλια.

Στο τέλος της τελευταίας δεκαετίας του 20ού αιώνα οριστικοποιήθηκε η ένταξη της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) στην Ευρώπη, γεγονός που αποτέλεσε ορόσημο για τη διακυβέρνηση της χώρας από τον Κωνσταντίνο Σημίτη. Την ίδια περίοδο λήφθηκαν και άλλα αξιοσημείωτα μέτρα κοινωνικού και οικονομικού εκσυγχρονισμού, μεταξύ των οποίων η ολοκλήρωση μιας σειράς μεγάλων δημόσιων έργων στο πλαίσιο της προετοιμασίας της χώρας για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του

2004, αλλά και η συνταγματική αναθεώρηση του 2001. Ευοδώθηκαν επίσης οι προσπάθειες ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Απρίλιο του 2003 υπογράφηκε στην Αθήνα η πράξη προσχώρησης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Τέλος, η μακρά περίοδος διακυβέρνησης της χώρας από το ΠΑΣΟΚ τερματίστηκε με την εκλογική νίκη την άνοιξη 2004 της Νέας Δημοκρατίας υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Αλ. Καραμανλή.

Νέα πρόεδρος της Βουλής εξελέγη στη συνεδρίαση της 19ης Μαρτίου 2004 η Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα, επί μακρόν βουλευτής Αθηνών και καθηγήτρια της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι η πρώτη γυναίκα στην ιστορία του ελληνικού Κοινοβουλίου που εξελέγη στο αξίωμα αυτό. Μετά τη νέα επικράτηση του Καραμανλή και της Νέας Δημοκρατίας στις βουλευτικές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2007, νέος πρόεδρος της Βουλής αναδείχθηκε (συνεδρίαση 27ης Σεπτεμβρίου 2007) ο βουλευτής Καρδίτσας και τέως υπουργός Ανάπτυξης της κυβέρνησης Καραμανλή, Δημήτριος Σιούφας.

Συνοπτικά, κατά τη διάρκεια της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας αναθεωρήθηκε τέσσερις φορές το σύνταγμα της χώρας (1975, 1986, 2001, 2008), ενώ σημειώθηκε εντυπωσιακή πολιτική σταθερότητα. Το αξίωμα του Προέδρου της Βουλής κατέλαβαν κατά σειρά, οι Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου, Δημήτριος Παπασπύρου, Ιωάννης Αλευράς, Αθανάσιος Τσαλδάρης, Απόστολος Κακλαμάνης, Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα και Δημήτριος Σιούφας. Τέλος, την περίοδο αυτή απαντά και η μεγαλύτερη σε διάρκεια έως τώρα στην ιστορία των αντιπροσωπευτικών θεσμών στην Ελλάδα θητεία προέδρου της Βουλής, αυτή του Απόστολου Κακλαμάνη.

80. Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου

1974-1977

Γεννήθηκε στην Καστανιά της Κορινθίας το 1907, σπούδασε νομικά στην Αθήνα και στη συνέχεια άσκησε τη δικηγορία.

Στον πολιτικό στίβο έλαβε μέρος για πρώτη φορά το 1946, με το Λαϊκό Κόμμα του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη και εξελέγη βουλευτής Αργολίδος-Κορινθίας. Επανεξελέγη βουλευτής το 1950 και από τη σύσταση της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ), στην οποία εντάχθηκε από την αρχή, εκλεγόταν συνεχώς με αυτήν.

Μετά την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών και την επάνοδο της χώρας στη δημοκρατική ομαλότητα, συμμετείχε στην ίδρυση του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, του οποίου ήταν στενός φίλος και συνεργάτης. Εξελέγη βουλευτής Κορινθίας το 1974 και το 1977, ενώ το 1981 βουλευτής Επικρατείας.

Ο Παπακωνσταντίνου ανέλαβε κατ' επανάληψη κυβερνητικές θέσεις. Διετέλεσε για πρώτη φορά υφυπουργός Συγκοινωνιών (1954-1955) στο Υπουργείο Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων με υπουργό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή στην κυβέρνηση Αλέξανδρου Παπάγου. Στη συνέχεια, όταν ο Καραμανλής σχημάτισε την πρώτη του κυβέρνηση στις αρχές Οκτωβρίου του 1955, μετά το θάνατο του Αλέξανδρου Παπάγου, ανέθεσε στον Παπακωνσταντίνου τη διεύθυνση του Υπουργείου Γεωργίας.

Μετά τις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956, στη δεύτερη κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή, ο Παπακωνσταντίνου ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης, έως τις αρχές Μαρτίου 1958, και στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της τρίτης κυβέρνησης Καραμανλή, το Υπουργείο των Οικονομικών (1958-1961). Μετά τις εκλογές του 1961, καθόλη τη διάρκεια της τέταρτης κυβέρνησης Καραμανλή (1961-1963), ο Παπακωνσταντίνου ηγήθηκε και πάλι του Υπουρ-

γείου Δικαιοσύνης. Στην τελευταία προ της δικτατορίας κυβέρνηση που σχημάτισε ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, τον Απρίλιο του 1967, ορκίστηκε υπουργός Οικονομικών.

Στη διάρκεια της δικτατορίας, προς τα τέλη της οποίας του απαγορεύτηκε η έξοδος από τη χώρα, ο Παπακωνσταντίνου διατηρούσε επαφή με τον Καραμανλή, τον οποίο ενημέρωνε διαρκώς για τα τεκταινόμενα στη χώρα και αντάλλαζε απόψεις για τις προοπτικές ασφαλούς εξόδου από την πολιτική ανωμαλία.

Μετά τις βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1974 και το δημοψήφισμα του Δεκεμβρίου του 1974, με το οποίο λύθηκε το πολιτειακό ζήτημα, όταν συνήλθε στις αρχές Δεκεμβρίου η Ε' Αναθεωρητική Βουλή εξέλεξε με 217 ψήφους πρόεδρό της τον Παπακωνσταντίνου. Αυτός προήδρευσε της αναθεωρητικής διαδικασίας, που τελεσφόρησε με την ψήφιση στις 7 Ιουνίου 1975 του νέου Συντάγματος της χώρας.

Με την ανάληψη των καθηκόντων του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Συναισθάνομαι βαθύτατα την προσγενομένην μοι τιμήν διά τῆς ψήφου τῶν συναδέλφων καί ἐπιθυμῶ διαπύρως νά δικαιώσω τήν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς, πρὸς τήν ὁποίαν εἶμαι βαθύτατα εὐγνώμων.

Ἡ συγκέντρωσίς μας τήν ὥραν αὐτήν εἰς τήν αἴθουσαν ταύτην συνιστᾷ τήν ζῶσαν ἔκφρασιν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἐπανόδου τῆς Δημοκρατίας εἰς τό πανάρχαιον λίκνον της.

Ἡ παρουσία τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑθνους ἀποτελεῖ τήν ἀπόδειξιν τῆς νικηφόρου ἀντιστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἐναντίον τῆς τυραννίδος καί συμβολίζει τήν ἀποκατάστασιν τῆς Δημοκρατίας εἰς μίαν χώραν, ἡ ὁποία ἠγωνίσθη διά τήν ἀνεξαρτησίαν της, ἀλλά καί διά τὰ δικαιώματα καί τάς ἐλευθερίας ὅλων τῶν λαῶν.

Μέ χαράν ἐπισημαίνω ὡς εὐοίωνον ἔνδειξιν προαγωγῆς τῆς πολιτικῆς ζωῆς τήν εὐρεΐαν ἀνανέωσιν τοῦ πολιτικοῦ κόσμου. Ἡ παρουσία εἰς τήν Βουλὴν τόσων νέων συναδέλφων δικαιώνει τήν οὐσίαν τῆς Δημοκρατίας καί ὑπόσχεται τήν δημιουργίαν πολιτικῶν ἀνδρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους σύντομα θά δοθῇ τό βάρος καί ἡ εὐθύνη νά χαράσσουν τήν ἐσωτερικήν καί ἐξωτερικήν πολιτικήν τῆς Χώρας καί νά ἀναλάβουν ἔργω τήν πραγματοποίησιν αὐτῆς [...]

Τό ἔργον τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας, κύριοι βουλευταί, εἶναι δυσχερές καί βαρὺ εἰς πᾶσαν περίπτωσιν. Ὑπὸ τὰς σημερινάς, ὅμως, περιστάσεις, μετὰ τήν βάνανυσον στέρησιν τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καί τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὅταν διά τῆς ἐλευθέρως ψήφου τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἀνεδείχθῃ ἡ σημερινή Ἀντιπροσωπεία, αἱ ὑποχρεώσεις ὅλων ἡμῶν ὡς ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, εἶναι βαρύτεραι. Θά ἡδυνάμην νά

Κωνσταντίνος Παλακωνσταντίνου

εἶπω ιστορικά. Διότι, διά τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας καί τῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως ὅλων τῶν μελῶν αὐτῆς, θά καταδειχθῇ διά μίαν ἀκόμη φοράν, ἡ πολιτική ὠριμότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἀξιοῦντος νά κυβερνᾶται διά τῶν ἐλευθέρως καί ἀβιάστως ἐκλεγομένων παρ' αὐτοῦ ἀντιπροσώπων, ὅταν μάλιστα διά τῆς ἐλευθέρας ψήφου τῶν Ἑλλήνων ἐτετρατίσθῃ ἡ πολιτειακή ἐκκρεμότης.

Ἡ εὐρυθμος λειτουργία τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας θά δικαιώσῃ τήν πίστιν περί τῆς ἱκανότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ὅπως κυβερνᾶται ἐν ἐλευθερίᾳ καί δημοκρατίᾳ [...]

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου ὅλων ἡμῶν, τῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ θά δικαιώσῃ καί θά κατοχυρώσῃ τούς ἐλευθέρους θεσμούς, διά τήν ἄμυναν τῶν ὁποίων ὁ Λαός καί ἡ Ἑλληνική Νεολαία ἔχει μέ αἷμα ποτίσει τήν Ἑλληνικήν Γῆν.

Ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἀποτίω φόρον εὐγνωμοσύνης, πρὸς ὅλους τούς ἀγωνιστάς τῆς ἐλευθερίας, μέ συγκίνησιν δέ ἀναλογίζομαι ὅτι πολλοί ἐξ αὐτῶν δέν εὐρίσκονται ἐν ζωῇ διά νά χαροῦν τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πατρίδος. Ἡ θυσία τῶν δέν ἀπέβη ἐπὶ ματαίῳ [...]

Ἐκλαμβάνω ὡς καθήκον νά ἐκφράσω καί αὖθις τὰς εἰλικρινεῖς εὐχαριστίας μου διά τήν ἐκλογὴν μου εἰς τήν θέσιν, τήν ὁποίαν ἔχουν λαμπρύνει εἰς τό παρελθόν ἄνδρες μεγάλης ἱκανότητος καί ἀκτινοβολίας, οἱ ὁποιοὶ ἔζησαν καί ἠναλώθησαν εἰς τήν λειτουργίαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος καί θά καταβάλω πρὸς τοῦτο ὅλας τὰς δυνάμεις μου διά νά ἀνταποκριθῶ εἰς τήν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ τῶν συναδέλφων ἐμπιστοσύνην. Καί θά θεωρήσω ἑαυτόν εὐτυχῇ ἐάν δυνηθῶ νά ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς βαρεῖας ὑποχρεώσεις τοῦ ἀξιώματος.

Ὅπως ἐλέγχθῃ ἀπὸ διαπρεπῆ κοινοβουλευτικόν καί πνευματικόν ἄνδρα, ἡ αἵθουσα τῆς Βουλῆς πρέπει νά εἶναι γεμάτη ψυχικὴν παρουσίαν τοῦ Λαοῦ, γεμάτη πνεῦμα ἐλευθερίας καί ἀγάπης, γεμάτη ὄραμα τοῦ Ἑθνικοῦ Μεγαλείου.

Μετά τις βουλευτικές ἐκλογές του Νοεμβρίου του 1977 και την τελευταία ἐκλογικὴ νίκη του Κωνσταντίνου Καραμανλῆ, ο Παπακωνσταντίνου διορίστηκε ἀντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, ἀξίωμα που διατήρησε και μετά τη μετάβαση του Καραμανλῆ στην Προεδρία της Δημοκρατίας και την ἀνάληψη της πρωθυπουργίας ἀπὸ το Γεώργιο Πάλλη.

Πέθανε στην Αθήνα τον Ιούλιο 1989 σε ηλικία 82 ετών. Ὅταν ἀνακοινώθηκε ο θάνατος του στενοῦ του φίλου και συνεργάτη, ο Καραμανλῆς δήλωσε χαρακτηριστικά: «Τον Κώστα Παπακωνσταντίνου εἶχα την ἀγαθὴ τύχη να τον ἔχω στενὸ φίλο και συνεργάτη για μια ολόκληρη ζωή. Ἦταν ἐξαίρετος και ως ἄνθρωπος και ως πολιτικός. Μόνο ἡ λέξη ἀρετὴ, με την κλασσικὴ της ἐννοια, θα μπορούσε να ἀποδώσει την ἠθικὴ και πνευματικὴ του προσωπικότητα».

81. Ιωάννης Αλευράς

1981-1989

Γεννήθηκε στη Μεσσήνη το 1912 και εργάστηκε ως υπάλληλος στην Τράπεζα της Ελλάδος, ενώ το 1955 ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της Ομοσπονδίας Τραπεζοϋπαλλήλων Ελλάδος (ΟΤΟΕ), της οποίας διετέλεσε επί σειρά ετών πρόεδρος και στη συνέχεια επίτιμος πρόεδρος.

Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής Αθηνών το 1963 με την Ένωση Κέντρου του Γεώργιου Παπανδρέου και επανεξελέγη με το ίδιο κόμμα στις εκλογές του 1964. Υπήρξε από τους στενότερους συνεργάτες του Ανδρέα Παπανδρέου ιδιαίτερα κατά την τελευταία πριν από τη δικτατορία περίοδο.

Κατά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967 συνελήφθη την ίδια μέρα και παρέμεινε φυλακισμένος για ένα διάστημα μαζί με τον Ανδρέα Παπανδρέου στο ίδιο κελί. Την περίοδο εκείνη ανέπτυξε αντιστασιακή δράση, φυλακίστηκε και εκτοπίστηκε κατ' επανάληψη. Ήταν επίσης ο εκπρόσωπος στην Ελλάδα της αντιστασιακής οργάνωσης Πανελλήνιο Αγωνιστικό Κίνημα (ΠΑΚ) που είχε ιδρύσει στο εξωτερικό ο Ανδρέας Παπανδρέου.

Κατά τη μεταπολίτευση υπήρξε από τους συνιδρυτές του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ) και διετέλεσε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής και του Εκτελεστικού Γραφείου του κόμματος.

Εξελέγη βουλευτής στην Α' εκλογική περιφέρεια Αθηνών στις εκλογές του 1974 και συνέχισε έκτοτε να εκλέγεται αδιάλειπτα έως και τις εκλογές του 1993. Από τις εκλογές του 1989 και μετά ήταν υποψήφιος με το ψηφοδέλτιο επικρατείας του ΠΑΣΟΚ.

Όταν το ΠΑΣΟΚ, μετά τις εκλογές του 1981 και την άνετη επικράτησή του σε αυτές, απέκτησε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ο Αλευράς εξελέγη στη συνεδρίαση της 17ης Νοεμβρίου 1981, πρόεδρος της Βουλής, αξίωμα το οποίο διατήρησε επί μακρόν.

Αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του αναφέρθηκε στο Σώμα ως εξής:

Γιά τήν ἐκτέλεση τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας χρειάζεται ἡ καθολική προσφορά τῶν Βουλευτῶν καί ἡ ἀνεξάρτητη συμπαράσταση ὅλων. Μιά Κυβέρνηση μπορεῖ νά ἐπιτύχει μέ τήν συνδρομή, ἀπλῶς, τῶν περισσοτέρων ἀπό μᾶς. Μιά Βουλή ὁμως ὄχι. Ἀπαιτεῖ τή συμβολή ὅλων. Μέχρι καί τοῦ ἐνός ἀκόμη μέλους της, τή βοήθεια [...]

Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπό κάθε προϋπόθεση θεωρῶ χρέος ἐπιτακτικό νά σᾶς παράσχω μιά, πέρα ἀπό τίς ἄλλες, κατηγορηματική διαβεβαίωση: ἀντικειμενικότητα καί ἀμεροληψία στή διεύθυνση τῶν ἐργασιῶν τοῦ Κοινοβουλίου.

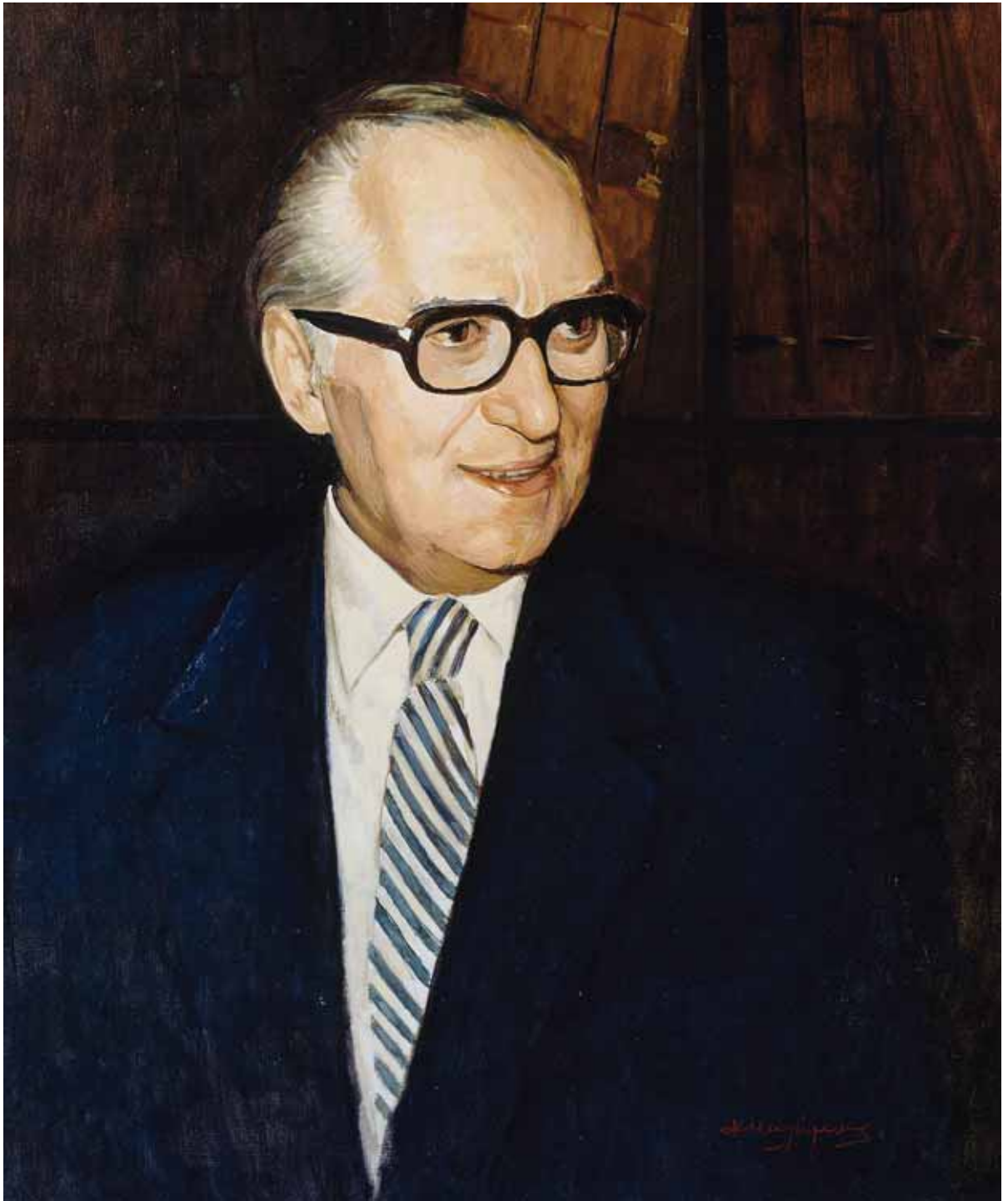
Ἡ ἀνάδειξή μου στό ἀξίωμα τοῦ Προέδρου ὀφείλεται βέβαια στήν ψῆφο τῶν μελῶν ἐνός μόνο Κόμματος. Ἔγινε δηλαδή καί σήμερα ὅ,τι συνηθέστατα συμβαίνει στήν Ἑλληνική Βουλή. Καί θά συμβεῖ, ἐπίσης γιά τήν προσωπική μου θέση ὅ,τι ἡ πολιτική συνέπεια καί ἠθική ἐπιβάλλει: Νά διατηρήσω τό στενό δεσμό μου μέ τό Κόμμα τό ὁποῖο ἐκφράζει τήν πίστη καί τίς ιδέες μου. Ἀνήκει τοῦτο στό δικαίωμα μιάς ἐλεύθερης συνείδησης. Ἀκριβῶς ὅπως στό καθῆκον ὑπόκειται ἡ ἀντικειμενικότητα καί ἡ ἀμεροληψία τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς [...]

Οἱ Βουλευτές στήν ἄσκηση τῶν αὐτόνομων συνταγματικῶν τους δικαιωμάτων ἐπιβάλλεται –πιστεύω– νά ἀποκτήσουν καί τήν αὐτόνομη πληροφόρηση καί τήν ἴδια τεκμηρίωση γνώμης καί ψήφου. Γιά τήν ἀναγκαία ὁμως αὐτή ἐναρμόνιση καί περισσότερο γιά τή καλλίτερη ἀπόδοση καί τή ποιτική βελτίωση τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ ἔργου, ἀπαιτεῖται ἡ δημιουργία ἀνεξάρτητου καί αὐτοτελοῦς ὀργάνου Ἐπιστημονικοτεχνικῆς ὑπηρεσίας, μέσα στή Βουλή. Ἔτσι, πέραν τῶν προαναφερθέντων πλεονεκτημάτων, θά καταστεῖ καί τό Νομοθετικό ἔργο εὐχερέστερο καί ὁ Κοινοβουλευτικός ἔλεγχος οὐσιαστικότερος. Μόνο κατ' αὐτό τό τρόπο, ἄλλωστε θά ἀνεξαρτοποιηθεῖ τό Νομοθετικό σῶμα ἀπό τό Ἐκτελεστικό, ὅπως τό ἀπαιτεῖ τό Σύνταγμα καί ὅπως τό ἐπιβάλλει κάθε γνήσια μορφή Κοινοβουλευτικοῦ πού καθιερώνει τή σαφῆ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν.

Στη διάρκεια μάλιστα της θητείας του ως προέδρου της Βουλῆς ο Αλευράς άσκησε προσωρινά (Μάρτιος 1985) και καθήκοντα Προέδρου της Δημοκρατίας, μετά την παραίτηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή και έως την εκλογή του Χρήστου Σαρτζετάκη. Συμμετείχε δε και στις σχετικές ψηφοφορίες για τη διαμόρφωση της απαραίτητης πλειοψηφίας των 180 ψήφων στην τρίτη ψηφοφορία.

Μετά τις εκλογές του 1985 επανεξελέγη πρόεδρος της Βουλῆς και παρέμεινε στη θέση αυτή σε όλη τη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου έως το Μάιο του 1989.

Πέθανε το 1995 σε ηλικία 83 ετών.

Ιωάννης Αλευράς

82. Αθανάσιος Τσαλδάρης

1989-1993

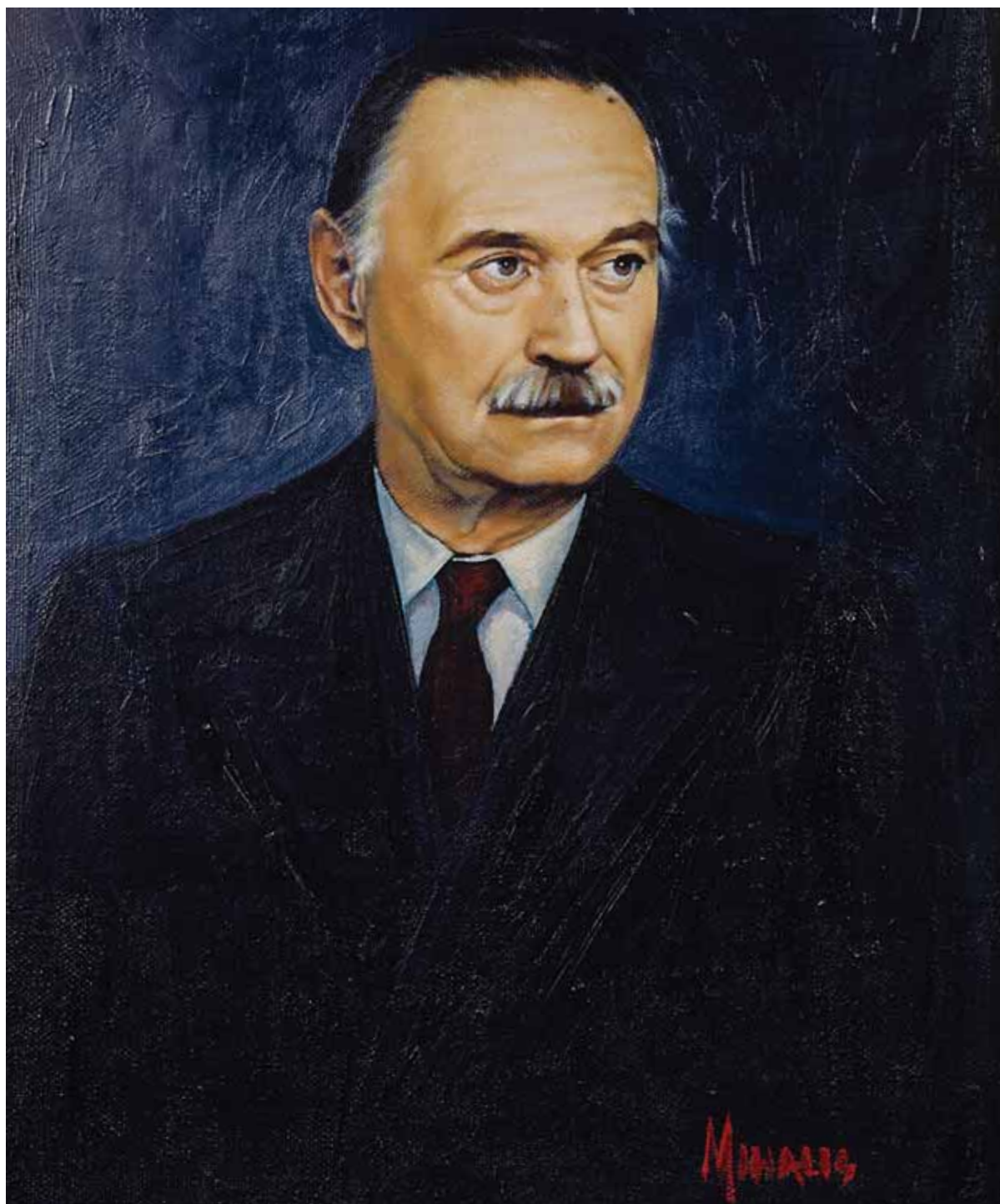
Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1921 και ήταν γιος του πρώην πρωθυπουργού και αρχηγού του Λαϊκού Κόμματος Κωνσταντίνου Τσαλδάρη. Σπούδασε νομικά και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ενώ πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης.

Την περίοδο 1961-1963, επί κυβέρνησης Κωνσταντίνου Καραμανλή, διετέλεσε γενικός γραμματέας του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας.

Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής στις εκλογές του 1963 στη Β' περιφέρεια Αθηνών με το κόμμα της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης και έκτοτε επανεκλεγόταν συνεχώς σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις έως και το 1996, αρχικά με την Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) και στη συνέχεια με τη Νέα Δημοκρατία. Από τις εκλογές του Ιουνίου του 1989 και μετά εκλεγόταν με το ψηφοδέλτιο επικρατείας του κόμματος.

Κατά τη μεταπολίτευση συμμετείχε στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κωνσταντίνου Καραμανλή ως υφυπουργός Κοινωνικών Υπηρεσιών (Ιούλιος-Οκτώβριος 1974). Επανήλθε σε υπουργικά καθήκοντα το 1976 ως υφυπουργός Συγκοινωνιών, ενώ από το Νοέμβριο του 1977, όταν ο Καραμανλής σχημάτισε τη δεύτερη μεταπολιτευτική του κυβέρνηση, επέλεξε τον Τσαλδάρη για τη θέση του υφυπουργού Προεδρίας της Κυβερνήσεως, υπεύθυνου για θέματα τύπου. Η θητεία του ως κυβερνητικού εκπροσώπου, θέση την οποία διατήρησε και επί της κυβέρνησης του Γεωργίου Ράλλη, άφησε τις καλύτερες εντυπώσεις στο δημοσιογραφικό κόσμο.

Όταν μετά τις εκλογές του Ιουλίου του 1989 η Νέα Δημοκρατία κατέκτησε τη σχετική κοινοβουλευτική πλειοψηφία, χωρίς όμως να καταφέρει να σχηματίσει και αυτοδύναμη κυβέρνηση, ο Τσαλδάρης εξελέγη στη συνεδρίαση της 5ης Ιουλίου 1989 πρόεδρος της Βουλής.

Αθανάσιος Τσαλδάρης

Κατά την ανάληψη των καθηκόντων του ανέφερε τα εξής:

Ο Πρόεδρος της Βουλής δεν είναι βέβαια πρόσωπο υπερχομματικό. Προέρχεται από κάποια παράταξη. Ο ρόλος όμως που καλείται να παίξει στο πλαίσιο του πολιτεύματος είναι υπερχομματικός, αντικεμενικός και αμερόληπτος. Και στις απαιτήσεις αυτού του ρόλου είμαι αποφασισμένος να ανταποκριθώ στο ακέραιο!

Δεν ξέρω πόσο θα διαρκέσει η θητεία μου. Όταν όμως θα τερματισθεί, η μεγαλύτερη ικανοποίηση για μένα θα είναι να αναγνωρισθεί από όλες τις Πτέρυγες του Κοινοβουλίου ότι δεν μερολήπτησα υπέρ ή εναντίον οποιονδήποτε κόμματος. Αποδίδω άλλωστε πρωταρχική σημασία στην ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία του κοινοβουλευτισμού. Είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ για την ελεύθερη έκφραση όλων των πολιτικών και ιδεολογικών τάσεων του λαού μας. Το αναγκαίο πλαίσιο για τη διασφάλιση της πολιτικής μας ύπαρξης. Όταν ενεργούμε με τρόπο που τον υπονομεύει ή δυσχεραίνει τη λειτουργία του, είναι το ίδιο σαν να πριονίζουμε το κλαδί πάνω στο οποίο όλοι καθόμαστε [...]

Το Κοινοβούλιο είναι ο ύψιστος θεσμός της Δημοκρατίας και συνεπώς ο καθρέπτης της πραγματικής φυσιογνωμίας της. Ας τον κρατήσουμε στο ανώτερο δυνατό επίπεδο [...]

Προς το παρόν οφείλουμε όλοι να δώσουμε τον καλύτερο εαυτό μας στην προσπάθεια να επιτελέσει η Βουλή τα συγκεκριμένα καθήκοντα που έχει επωμισθεί. Και κυρίως να διασφαλίσουμε την ομαλή εξέλιξη της πολιτικής μας ζωής. Εξέλιξη που είναι αδιανόητη έξω από τα πλαίσια και τους κανόνες λειτουργίας της Κοινοβουλευτικής μας Δημοκρατίας.

Αυτό υπαγορεύει το συμφέρον της Χώρας, το συμφέρον της κάθε παράταξης, το συμφέρον καθενός από μας. Αυτό απαιτεί ο Λαός από μας. Και αυτό, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, είναι το καθήκον μας.

Το αξίωμα του προέδρου της Βουλής διατήρησε ο Αθανάσιος Τσαλδάρης έως το Σεπτέμβριο 1993.

Το Μάιο του 1995 προτάθηκε για το αξίωμα του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη Νέα Δημοκρατία χωρίς όμως να εκλεγεί.

Πέθανε τον Οκτώβριο 1997 σε ηλικία 76 ετών.

83. Απόστολος Κακλαμάνης

1993-2004

Γεννήθηκε το 1936 στην Καρυά Λευκάδας και σπούδασε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ανέπτυξε, ως πρόεδρος της Οργάνωσης Νέων της Ενώσεως Κέντρου, έντονη πολιτική δράση στο πλαίσιο του “ανένδοτου αγώνα” του Γεώργιου Παπανδρέου. Όταν η Ένωση Κέντρου σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση, ο Κακλαμάνης διετέλεσε γενικός γραμματέας του Υπουργείου Προνοίας (1964-1965).

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών ανέπτυξε αντιστασιακή δράση και φυλακίστηκε. Εντάχθηκε στο Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ) του Ανδρέα Παπανδρέου και υπερασπίστηκε, ως δικηγόρος, σε πολλές δίκες κατηγορούμενους αγωνιστές του ΠΑΚ, της Δημοκρατικής Άμυνας και άλλων οργανώσεων.

Κατά τη μεταπολίτευση υπήρξε ιδρυτικό μέλος του ΠΑΣΟΚ, μέλος του Εκτελεστικού Γραφείου και της Κεντρικής Επιτροπής. Από το 1974 και μετά εξελέγη σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις βουλευτής της Β' περιφέρειας Αθηνών.

Στην πρώτη κυβέρνηση που σχημάτισε ο Ανδρέας Παπανδρέου, μετά τη νίκη του στις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981, ο Κακλαμάνης ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Εργασίας, για να μετακινηθεί κατόπιν στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (1982-1986). Διετέλεσε στη συνέχεια Υπουργός Δικαιοσύνης, Προεδρίας της Κυβερνήσεως (1987-1988) και Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (1988-1989). Για ένα διάστημα διετέλεσε και Υπουργός Έρευνας και Τεχνολογίας.

Στην “οικουμενική κυβέρνηση” που σχημάτισε ο καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας το Νοέμβριο του 1989 ο Απόστολος Κακλαμάνης ανέλαβε τη διεύθυνση του Υπουργείου Εργασίας (1989-1990).

Όταν τον Οκτώβριο του 1993 το ΠΑΣΟΚ κατέκτησε εκ νέου την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ο Κακλαμάνης εξελέγη (συνεδρίαση 22ας Οκτωβρίου 1993) πρόεδρος της Βουλής, αξίωμα που θα διατηρήσει έως τις αρχές Φεβρουαρίου του 2004. Η υπερδεκαετής θητεία του ως προέδρου της Βουλής είναι η μεγαλύτερη σε διάρκεια που υπήρξε ποτέ σε όλα τα αντιπροσωπευτικά σώματα από συστάσεως του ελληνικού κράτους. Στη διάρκεια της μακράς θητείας του στο αξίωμα αυτό ανέπτυξε πολυσχιδές έργο για την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας της Βουλής. Σε αυτό περιλαμβάνεται η αλλαγή του Κανονισμού της (1997, 2001), η ανάδειξη των Διαρκών Επιτροπών της Βουλής για τη διεκπεραίωση μεγάλου μέρους του νομοθετικού της έργου, η εκλογή των μελών των ανεξάρτητων αρχών από τη διάσκεψη των προέδρων, η καλλιέργεια της κοινοβουλευτικής διπλωματίας, η σύσταση μόνιμης Επιτροπής Κοινοβουλευτικής Δεοντολογίας, καθώς και η καθιέρωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων («Βουλή των Εφήβων» κ.λπ.). Επίσης, κατά το χρονικό διάστημα της θητείας του Απόστολου Κακλαμάνη, ολοκληρώθηκε η έκδοση των *Αρχείων της Ελληνικής Παλιγγενεσίας* σε 21 τόμους, έργο που είχε ξεκινήσει από τα μέσα του 19ου αιώνα. Επί προεδρίας Κακλαμάνη η Βουλή απέκτησε το δικό της τηλεοπτικό σταθμό, βελτιώθηκε η κτηριακή και οργανωτική υποδομή της, δημιουργήθηκε η Πινακοθήκη της Βουλής και συστάθηκε το Ίδρυμα της Βουλής για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

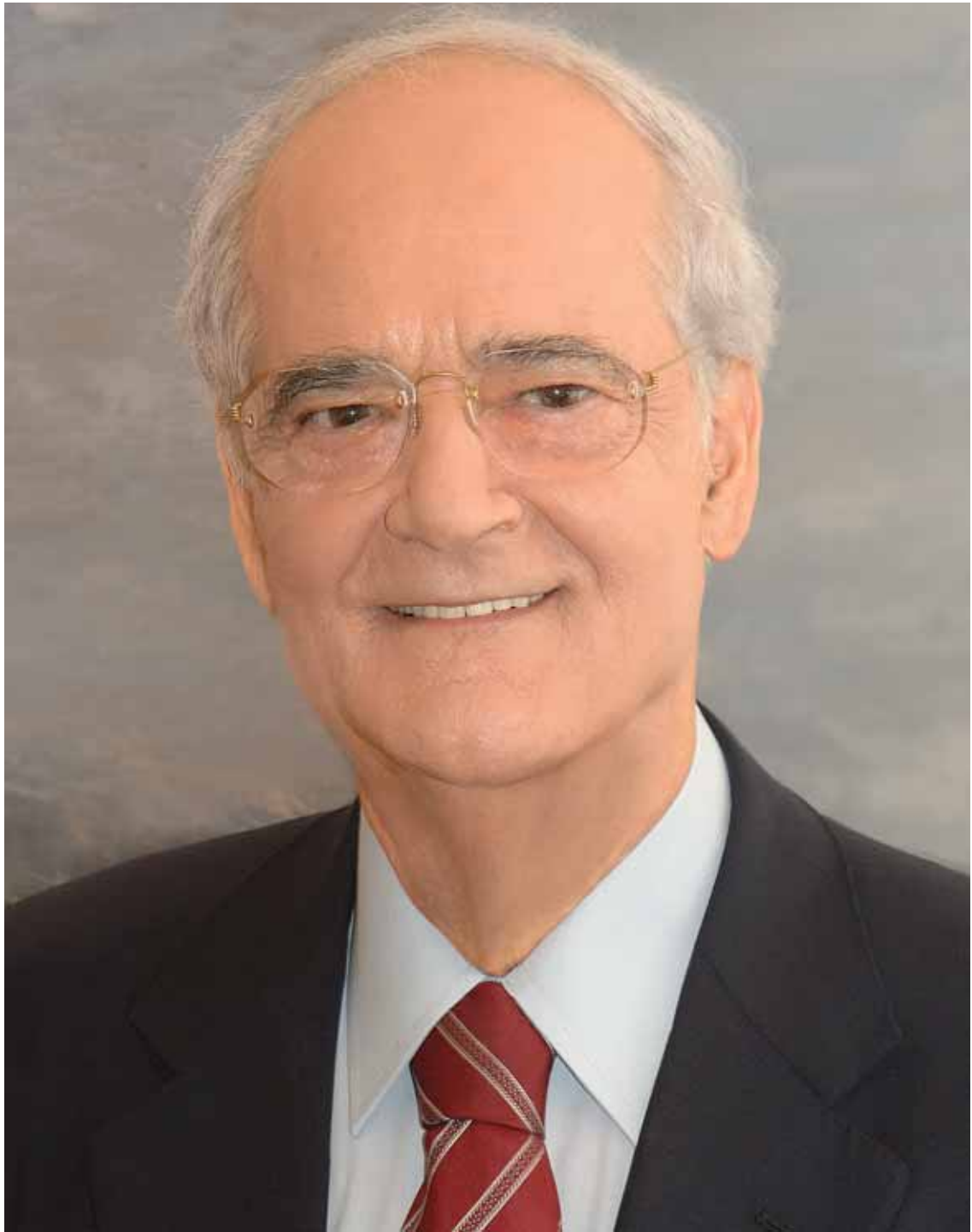
Ύστερα από τις εκλογές του Μαρτίου του 2004 και την επάνοδο του ΠΑΣΟΚ στα έδρανα της αντιπολίτευσης, ο Κακλαμάνης συνεχίζει την πολιτική του σταδιοδρομία ως ενεργό μέλος του Κοινοβουλίου.

Είναι επίσης αντιπρόεδρος του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία και μέλος της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής.

Ο Απόστολος Κακλαμάνης σε ομιλία του, στις 18 Ιανουαρίου 2006, σε ημερίδα που διοργάνωσε η Κίνηση Πολιτών Η Πνύκα με θέμα «Προβλήματα Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Αδυναμίες, ασθένειες, δυνατότητες, προοπτικές» αναφέρθηκε εκτενώς στο κοινοβουλευτικό σύστημα στην Ελλάδα, στην κρίση που αυτό αντιμετωπίζει εξαιτίας προβλημάτων, αφενός σύμφυτων με τη λειτουργία του θεσμού, αφετέρου οφειλομένων σε εξωγενείς παράγοντες, ανιχνεύοντας παράλληλα τις υφιστάμενες δυνατότητες και προοπτικές ενδυνάμωσης του κοινοβουλευτισμού σε θεσμικό και ευρύτερα κοινωνικό επίπεδο.

Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από την ομιλία αυτή:

*Η αντιπροσωπευτική και κοινοβουλευτική δημοκρατία, όπως μετεξε-
λίχθηκε, προσέλαβε τον χαρακτήρα της αποκαλούμενης από τη θεωρία*

Απόστολος Κακλαμάνης

«δημοκρατίας των κομμάτων». Εξέλιξη αναπόφευκτη, στο βαθμό που τον επικρατούντα τον 19ο αιώνα φιλελευθερισμό διαδέχθηκε η πολυκομματική αντιπροσώπευση της λαϊκής βούλησης, με αντίστοιχες ιδεολογικές και κοινωνικές αναφορές. Έτσι, τον πανίσχυρο πριν από εκατόν πενήντα χρόνια βουλευτή, αντιπρόσωπο της εκλογικής του περιφέρειας, κυρίαρχο παράγοντα των προσανατολισμών της κυβερνητικής πολιτικής, διαδέχθηκε ο κομματικός σχηματισμός των κοινοβουλευτικών ομάδων [...]

Η μετεξέλιξη αυτή, όπως εκφράζεται μέσω της συγκέντρωσης εξουσίας στην κυβερνητική συνιστώσα των λειτουργιών του κράτους, μολονότι σηματοδοτεί τη διάσταση ανάμεσα στο θεσμικώς αποτυπώσιμο και το πολιτικώς πραττόμενο, δε θα συνιστούσε απόκλιση ικανή να διαταράξει τη λογική του δημοκρατικού πολιτεύματος, υπό την εξής προϋπόθεση: ότι οι ελεγκτικοί μηχανισμοί του κυβερνητικού έργου θα λειτουργούσαν ικανοποιητικά. Δηλαδή, η κυβερνητική υπερτροφία μπορούσε να έχει ως αντίδοτο τον εξονυχιστικό κοινοβουλευτικό έλεγχο και αν η νομοθετική πρακτική ελεγχόταν αποτελεσματικά από μια δικαστική λειτουργία εξοπλισμένη από τη βάση μέχρι την κορυφή του δικαστικού σώματος με ουσιαστικές εγγυήσεις προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας.

Τα θεσμικά, αυτά, αντίβαρα (checks and balances, κατά την αγγλοσαξωνική θεωρία) δε λειτουργούν, σήμερα, αποτελεσματικά. Νομίζω ότι έχουμε εντοπίσει, ήδη το πρώτο και μέγιστο πρόβλημα, αδυναμία, ασθένεια, όπως θέλετε, ας το πούμε, της κοινοβουλευτικής μας Δημοκρατίας. Μια ουσιαστική αναθεώρηση του Συντάγματος –αλλά όχι μόνη αυτή– στην αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος θα έπρεπε να επιδοθεί. Σε τελευταία ανάλυση, οι αδυναμίες σε επίπεδο θεσμών, όπως τις αναδεικνύει η πολιτική πρακτική, αντιμετωπίζονται με την αναθεώρηση των σχετικών ρυθμίσεων και αντίστοιχες νέες πολιτικές πρακτικές.

84. Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα

2004-2007

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1934 και είναι κόρη του υποναυάρχου Ευάγγελου Ψαρούδα με καταγωγή από την Ύδρα. Φοίτησε στο Αμερικανικό Κολέγιο Θηλέων και σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μετεκπαιδεύτηκε με υποτροφία στη Γερμανία, αρχικά στο Πανεπιστήμιο της Βόννης, από το οποίο ανακηρύχθηκε διδάκτωρ του Ποινικού Δικαίου (1961), και στη συνέχεια στο Ινστιτούτο Max Planck Αλλοδαπού Ποινικού Δικαίου του Φράιμπουργκ.

Με την επιστροφή της ακολούθησε πανεπιστημιακή σταδιοδρομία στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εξελέγη καθηγήτρια του Ποινικού Δικαίου το 1978.

Εξελέγη βουλευτής Επικρατείας στις εκλογές του 1981 με το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Έκτοτε εκλέγεται αδιαλείπτως σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις ως βουλευτής Α΄ περιφέρειας Αθηνών με το ίδιο κόμμα.

Διορίστηκε για πρώτη φορά στις αρχές Ιουλίου 1989 αναπληρωτής υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων στη συμμαχική κυβέρνηση Τζαννή Τζαννετάκη. Μετά την επικράτηση της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του Απριλίου του 1990 και το σχηματισμό αυτοδύναμης κυβέρνησης υπό τον Κωνσταντίνο Μητσotάκη, διορίστηκε αναπληρωτής υπουργός Πολιτισμού έως τον Αύγουστο 1991, οπότε ανέλαβε υπουργός στο ίδιο υπουργείο. Το αξίωμα αυτό διατήρησε έως τις αρχές Δεκεμβρίου του 1992, οπότε μετακινήθηκε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, όπου παρέμεινε έως τις 14 Σεπτεμβρίου 1993. Εν όψει των πρόωγων βουλευτικών εκλογών που είχαν προκηρυχθεί για τις 10 Οκτωβρίου αντικαταστάθηκε από υπηρεσιακό υπουργό Δικαιοσύνης. Ως βουλευτής ασχολήθηκε ιδιαίτερα με θέματα δικαιοσύνης, παιδείας και πολιτισμού, καθώς και με τα ζητήματα ισότητας των φύλων.

Από το 2000 διετέλεσε μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής και στη συνέχεια του Πολιτικού Συμβουλίου της Νέας Δημοκρατίας, καθώς και αντιπρόεδρος της Βουλής.

Μετά την ανάκτηση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας από τη Νέα Δημοκρατία και το σχηματισμό αυτοδύναμης κυβέρνησης υπό τον Κωνσταντίνο Αλ. Καραμανλή, ύστερα από τη νίκη του στις βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου του 2004, η Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα εξελέγη (συνεδρίαση 19ης Μαρτίου 2004) πρόεδρος της Βουλής, θέση την οποία διατήρησε σε όλη τη διάρκεια της ΙΑ' περιόδου.

Είναι η πρώτη γυναίκα που ανήλθε στο αξίωμα αυτό στην Ελλάδα από ιδρύσεως του νεοελληνικού κράτους.

Εκτός από το πολιτικό της έργο, είναι συγγραφέας δόκιμων επιστημονικών έργων κυρίως στον τομέα του Ποινικού Δικαίου. Εξάλλου, από το 1975 διευθύνει το νομικό περιοδικό *Ποινικά Χρονικά*.

Η Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα ως πρόεδρος της Βουλής, σε παρέμβασή της στη διάσκεψη των προέδρων των κοινοβουλίων των χωρών του Συμβουλίου της Ευρώπης (19 Μαΐου 2004) με θέμα «Συνεργασία για περισσότερη δημοκρατία - Εθνικά κοινοβούλια και ευρωπαϊκές συνελεύσεις», ανέφερε μεταξύ άλλων:

[...] Το κυρίως θέμα της Διάσκεψής μας είναι η ενδυνάμωση της δημοκρατίας και η θέση του ευρωπαίου πολίτη. Τα Κοινοβούλια μπορούν να διαδραματίσουν ένα σημαντικό ρόλο σε σχέση και με τα δύο αυτά ζητήματα. Έτσι, δημοκρατία δεν νοείται χωρίς ισχυρό κοινοβουλευτικό σύστημα που δρα στους παραδοσιακούς τομείς, δηλαδή τη νομοπαρασκευή, τον κοινοβουλευτικό έλεγχο και τη συμφιλίωση αυτών των παραγόντων. Επιπροσθέτως, η δημοκρατία εδράζεται, μεταξύ άλλων, στην αναγνώριση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ της Κυβέρνησης και του πολίτη. Τα Κοινοβούλια, ως αυθεντικοί εκπρόσωποι των λαών τους, είναι σε θέση να δέχονται τα μηνύματά τους και να τα προωθούν προς τις κατάλληλες Αρχές.

Στο σημείο αυτό πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε το δυσάρεστο φαινόμενο, που παρατηρείται διεθνώς, να παρακάμπτονται τα Κοινοβούλια και να λαμβάνονται αποφάσεις νομοθετικού περιεχομένου κατευθείαν από τις Κυβερνήσεις ή και από άλλες αρχές, όπως είναι οι λεγόμενες ανεξάρτητες αρχές ή οι Κεντρικές Τράπεζες κ.ο.κ. Εξαπλώνεται μάλιστα η συνήθεια, οι Κυβερνήσεις να συνομιλούν απευθείας με ενδιαφερόμενους φορείς, να ανατίθεται η σύνταξη νομοθετημάτων σε διάφορες επιτροπές μελέτης εκτός Κοινοβουλίου και στο τέλος να καλείται το Κοινοβούλιο να επικυρώνει κανόνες δικαίου που συζητήθηκαν και αποφασίστηκαν

Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα

αλλού. Στις προηγμένες δημοκρατίες βρισκόμαστε συνεπώς μπροστά σε μια διαδικασία βαθμιαίας αποδυνάμωσης του Κοινοβουλίου και μεταφοράς του δημοκρατικού διαλόγου εκτός Κοινοβουλίου κάτω από το πρόσχημα της λεγόμενης «συμμετοχικής Δημοκρατίας». Απέναντι σε αυτή την τάση οφείλουμε να αντιδράσουμε εμείς οι κοινοβουλευτικοί και να αναλάβουμε πρωτοβουλίες ενδυνάμωσης των Κοινοβουλίων. Κυρίως, πρέπει να υιοθετήσουμε κοινοβουλευτικούς θεσμούς που να φέρνουν το Κοινοβούλιο κοντά στον πολίτη, όπως είναι οι δημόσιες ακροάσεις φορέων σε επιτροπές της Βουλής, η ευρεία δημοσιότητα των συνεδριάσεων του Κοινοβουλίου μέσω των Μ.Μ.Ε. κ.λπ. Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να αναφερθώ σε μια ελληνική κοινοβουλευτική καινοτομία, η οποία, σε ένα ορισμένο βαθμό, ανταποκρίνεται στην ανάγκη δημιουργίας «θεσμών περιφρούρησης», όπως πρότεινε ο καθηγητής Σμίτερ από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο στη Φλωρεντία. Στη Βουλή των Ελλήνων λειτουργούν δύο ειδικές κοινοβουλευτικές επιτροπές με αντικείμενο τον έλεγχο ανεξάρτητων αρχών ή τον έλεγχο οικονομικών οργανισμών ιδιωτικού δικαίου, οι οποίοι διαχειρίζονται δημόσιο χρήμα. Αυτές οι επιτροπές γνωμοδοτούν επί προσώπων, τα οποία προτείνει η Κυβέρνηση για να αναλάβουν επικεφαλής αυτών των αρχών. Επίσης, ελέγχουν τη λειτουργία αυτών των αρχών και έχουν το δικαίωμα να καλούν σε ακροάσεις ώστε να παρακολουθούν τον τρόπο λειτουργίας τους. Με αυτό τον τρόπο το Κοινοβούλιο μπορεί να ασκεί έμμεσο έλεγχο σε πρωτοβουλίες της εκτελεστικής εξουσίας, η οποία συνήθως τείνει να ξεφεύγει από τον κοινοβουλευτικό έλεγχο.

85. Δημήτριος Σιούφας

2007-

Γεννήθηκε το 1944 στον Ελληνόπυργο Καρδίτσας. Σπούδασε πολιτικές επιστήμες και δημόσια διοίκηση στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών και νομικά στη Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Διετέλεσε γενικός διευθυντής του ΕΟΜΜΕΧ (1977-1981), ενώ παράλληλα την περίοδο 1980-1981 κατείχε τη θέση του αναπληρωτή προέδρου του Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων.

Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής στις εκλογές του 1981 στην περιφέρεια του Νομού Καρδίτσας με το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Έκτοτε εκλέγεται συνεχώς, πάντα στην ίδια εκλογική περιφέρεια.

Ο Δημήτριος Σιούφας διετέλεσε κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας τις περιόδους 1990-1991, 1993-1996 και 1997-2000.

Από τον Απρίλιο του 2000 έως το Μάρτιο του 2004 διετέλεσε γενικός γραμματέας της κοινοβουλευτικής ομάδας της Νέας Δημοκρατίας.

Κατέλαβε για πρώτη φορά κυβερνητική θέση στις 7 Αυγούστου 1991, στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, όταν διορίστηκε υφυπουργός Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, αρμόδιος για τον τομέα της Κοινωνικής Ασφάλισης. Στις 2 Δεκεμβρίου 1992, διορίστηκε υπουργός στο ίδιο υπουργείο. Στη θέση αυτή παρέμεινε έως τις 13 Οκτωβρίου 1993, οπότε, μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου του ίδιου έτους και την επάνοδο του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ) στην εξουσία, σχηματίστηκε νέα κυβέρνηση υπό τον Ανδρέα Παπανδρέου.

Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων καταρτίστηκε και ψηφίστηκε ο νόμος 2084/1992 «Αναμόρφωση της Κοινωνικής Ασφάλισης και άλλες διατάξεις». Με το νόμο

αυτόν επιχειρήθηκε η ασφαλιστική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα, που στόχευε στην εξυγίανση, τον εξορθολογισμό της λειτουργίας και τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος.

Περίπου 10 χρόνια αργότερα, μετά τις νικηφόρες για το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας εκλογές του Μαρτίου του 2004, ο Δημήτριος Σιούφας επανήλθε στο κυβερνητικό σχήμα, λαμβάνοντας το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου Ανάπτυξης, το οποίο διαχειρίστηκε έως το Σεπτέμβριο του 2007.

Μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2007, προτάθηκε από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, το οποίο για δεύτερη συνεχή εκλογική αναμέτρηση εξασφάλισε την απόλυτη πλειοψηφία των κοινοβουλευτικών εδρών, για τη θέση του Προέδρου της Βουλής, όπου και εξελέγη κατά τη συνεδρίαση της 27ης Σεπτεμβρίου με 158 ψήφους υπέρ (έλαβε έξι περισσότερες από ό,τι η κοινοβουλευτική δύναμη της Νέας Δημοκρατίας).

Μετά την εκλογή του ο νέος πρόεδρος της Βουλής απευθύνθηκε στο Σώμα ως εξής:

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι,

Είμαστε σε μια εποχή νέων προκλήσεων και αυξημένων απαιτήσεων. Ο Κόσμος γύρω μας αλλάζει με πρωτόγνωρες ταχύτητες. Τα νέα δεδομένα, οι ανάγκες των καιρών, οι αυξημένες απαιτήσεις των πολιτών, επιβάλλουν σε όλες και όλους μας να κοιτούμε διαρκώς μπροστά. Με αισιοδοξία και περίσκεψη, με φρόνηση και αποφασιστικότητα. Τιμούμε ό,τι θετικό συντελέστηκε στα χρόνια που πέρασαν, από όλες τις κυβερνήσεις και όλες τις πολιτικές παρατάξεις. Άλλωστε, η πορεία ενός Τόπου εξαρτάται από τη δημιουργική συμβολή όλων των πολιτικών δυνάμεων, από όποια θέση κι αν συμβάλλουν στη λειτουργία της Δημοκρατίας. Χρειάζεται, τώρα, εντατική προσπάθεια από όλους. Με νέα αντίληψη. Νέα δυναμική.

Κοινή υποχρέωση είναι:

- να συμπράττουμε στην αντιμετώπιση προβλημάτων*
- να προωθούμε βιώσιμες λύσεις*
- να διασφαλίζουμε καλύτερες προοπτικές για τον Τόπο μας.*

Κοινή υποχρέωση είναι να προχωρούμε, με στέρεα, αλλά και γρήγορα βήματα, χτίζοντας και διεκδικώντας το μέλλον που δικαιούται η Πατρίδα μας. Η Βουλή των Ελλήνων μπορεί να αναπτύσσει καθοριστικής σημασίας ρόλο στην κατεύθυνση αυτή.

Η Βουλή, ασκώντας τις νομοθετικές και ελεγκτικές λειτουργίες της, ορίζει το θεσμικό πλαίσιο για την πορεία του Τόπου μας και διασφαλίζει το σεβασμό του.

Η Βουλή, ως πυρήνας του Δημοκρατικού Κοινοβουλευτικού Πολι-

Δημήτριος Σιούφας

τεύματός μας, έχει καθήκον να συνθέτει και να ενώνει, υπηρετώντας την εθνική ενότητα, την εθνική ομοψυχία. Στην αποστολή αυτή, οφείλουμε να δίνουμε, όλοι και όλες (εντός και εκτός της Βουλής) τον καλύτερο εαυτό μας. Το οφείλουμε στην Πατρίδα μας. Στις Ελληνίδες και τους Έλληνες. Στον απανταχού Ελληνισμό. Το οφείλουμε στο παρόν και το μέλλον του Τόπου μας [...]

Απαίτηση των πολιτών, αλλά και πανευρωπαϊκό, παγκόσμιο –θα έλεγα– ζητούμενο είναι να αναβαθμίζουμε, διαρκώς, την ουσία και την ποιότητα της Δημοκρατίας. Είναι χρέος μας (χρέος όλων) να εκφράζουμε την κοινωνία και να ενισχύουμε το αίσθημα εμπιστοσύνης των πολιτών προς τα κόμματα και τους θεσμούς του Δημοκρατικού Πολιτεύματός μας. Είναι υποχρέωσή μας να καταπολεμούμε ισοπεδωτικές αντιλήψεις. Όλα αυτά συνδιαμορφώνουν ένα διαρκές ζητούμενο. Ορίζουν το πεδίο μιας διαρκούς και αδιάλειπτης μάχης, στην οποία έχουμε όλοι θέση, ρόλο και αποστολή.

Η Κυβέρνηση, τα πολιτικά κόμματα, το Κοινοβούλιο. Αλλά και η Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, η κοινωνία των πολιτών. Η συνεχής εμβάθυνση της ποιότητας της Δημοκρατίας είναι κεντρικό πολιτειακό ζητούμενο για τις Δημοκρατίες του 21ου αιώνα. Είναι υποχρέωση, είναι καθήκον, που πηγάζει από κοινές αρχές και αξίες. Είναι κοινός στόχος όλων των πολιτών. Είναι κοινός στόχος της πολιτικής. Μας αφορά όλους και όλες [...]

Το αξίωμα του Προέδρου της Βουλής έχει κρίσιμες και διαρκείς απαιτήσεις υπευθυνότητας, αντικειμενικότητας και αμεροληψίας. Τις απαιτήσεις αυτές, απαιτήσεις Δημοκρατίας, δεσμεύομαι να έχω ως μόνιμο, ως σταθερό κατευθυντήριο γνώμονά μου. Είμαι αποφασισμένος να υπηρετήσω το αξίωμα του Προέδρου της Βουλής, με απόλυτη αφοσίωση στους θεσμούς, με βαθιά συναίσθηση πολιτικής και κοινωνικής ευθύνης. Έχω ακλόνητη την (αυτονόητη, άλλωστε) πεποίθηση ότι όλοι οι συνάδελφοι, σε όλες τις πτέρυγες της Βουλής, δικαιούμαστε και λόγο και ρόλο. Πρόθεσή μου είναι να συνεργαστώ με όλους. Πρόθεσή μου είναι να ακούω κάθε άποψη, που συμβάλλει στην αναβάθμιση του ρόλου του Έλληνα βουλευτή. Πρόθεσή μου είναι να εργαστώ για να κάνουμε, όλοι και όλες μαζί, απτή πραγματικότητα το σύγχρονο αναβαθμισμένο ρόλο του Έλληνα βουλευτή.

*Εμφαίνουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγραφεισῶν γυναικῶν εἰς ἕκαστον τῶν
κάτωθι Δήμων τοῦ Κράτους. *Επιμελὴς ἐφ' ἑκαστοῦ.*

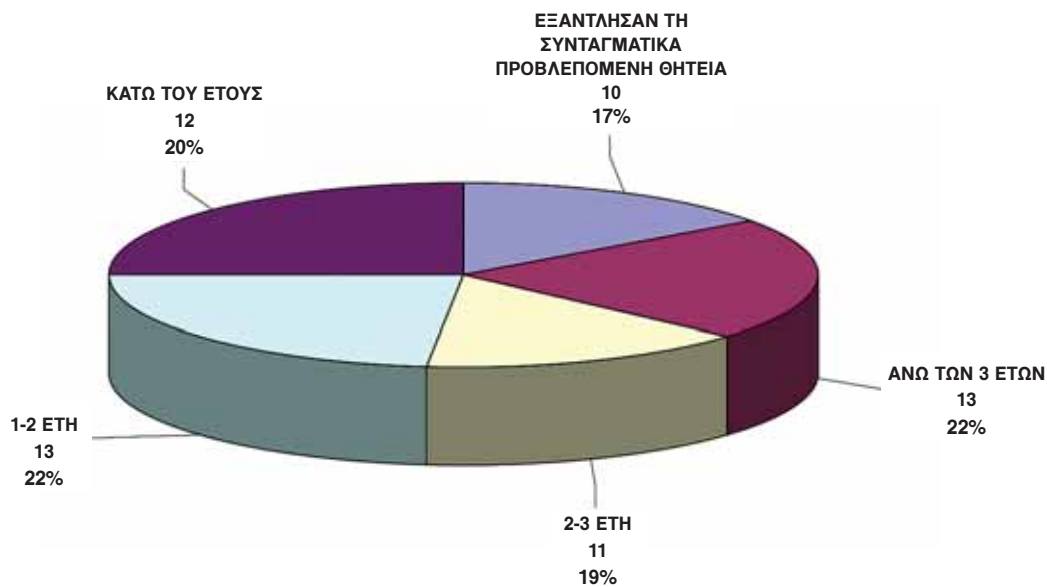
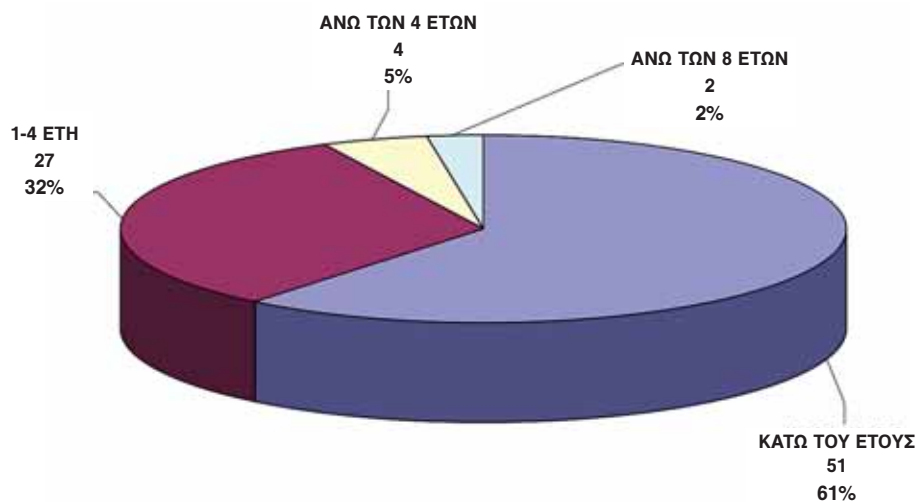
Δ Η Μ Ο Ι

1)	Δῆμος Ἀθηναίων	38.788
2)	" Ἀγ. Δημητρίου	1.600
3)	" Ἀγ. Ἰωάννου Πέντη	921
4)	" Αἰγάλεω	1.948
5)	" Ἀμαρουσίου	1.019
6)	" Βύρωνος	3.673
7)	" Γλυφάδας	376
8)	" Ζωγράφου	79
9)	" Ἡρακλείου	440
10)	" Καισαριανῆς	2.929
11)	" Καλλιθέας	5.025
12)	" Κερατσινίου	4.000
13)	" Κηφισοῦ	688
14)	" Κορυδαλλοῦ	837
15)	" Μοσχάτου	1.280
16)	" Ν. Ἰωνίας	6.448
17)	" Ν. Σμύρνης	2.715
18)	" Ν. Φιλαδελφείας	2.102
19)	" Ν. Φαλήρου	755
20)	" Νικαίας	6.420
21)	" Περιστέριου	2.479
22)	" Παλ. Φαλήρου	1.502
23)	" Πειραιῶς	11.953
24)	" Ταύρου	1.761
25)	" Χαλανδρίου	1.685
26)	" Χαϊδαρίου	457
27)	" Ἀχαρνῶν	366
28)	" Κρωπίας	45
29)	" Λαυρεωτικῆς	139
30)	" Σπετσῶν	357
31)	" Μεγαρέων	5
32)	" Βιλλίων	159
33)	" Ἐλευσίνος	1.327
34)	" Ἐρυθρῶν	175
35)	" Νάνδρας	8
36)	" Σαλαμίνος	537
37)	" Ἀσπροπύργου	8
38)	" Ὑδρας	272
39)	" Αἰγίνης	576
40)	" Μεσολογγίου	1.045
41)	" Ναυπλίου	1 310

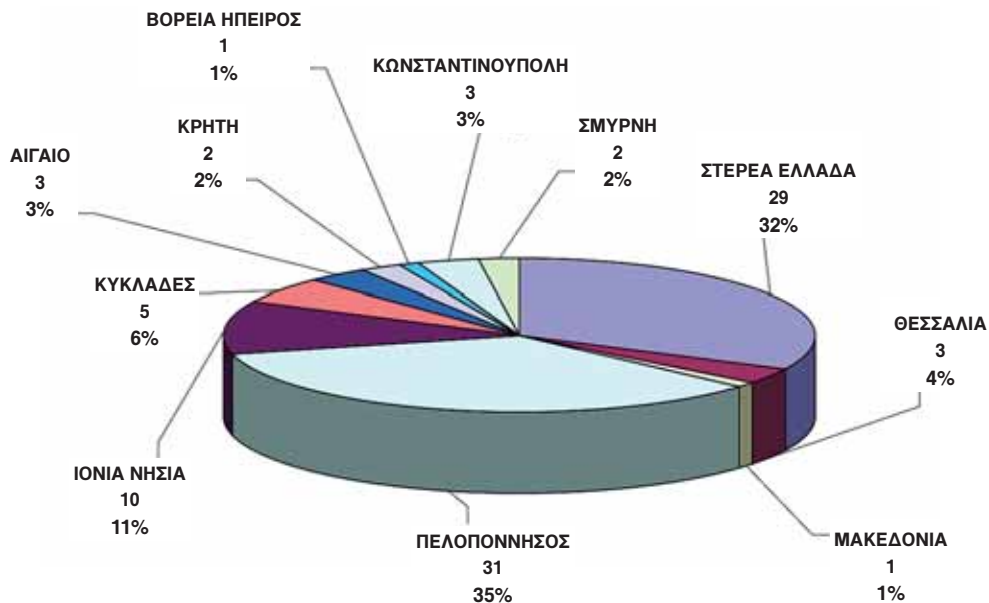
Δ Η Μ Ο Ι

42)	Δῆμος Ἀργινείου	717
43)	" Ἀμφιλοχίας	21
44)	" Αἰτωλικοῦ	684
45)	" Γαργαλιάνων	80
46)	" Μεσσήνης	17
47)	" Κυπαρισσίας	22
48)	" Κορινθίου	277
49)	" Σαρωνίου	6.258
50)	" Νιγρίτης	1.342
51)	" Σιδηροκάστρου	1.280
52)	" Κιλκίς	1.376
53)	" Γουμένισσης	857
54)	" Κορίνθου	941
55)	" Λουτρακίου	569
56)	" Συκιῶνος	850
57)	" Χαλκίδας	2.999
58)	" Ἑρμούπολεως	748
59)	" Μυκόνου	90
60)	" Ἀνδρου	152
61)	" Νάξου	48
62)	" Τήνου	240
63)	" Γυθείου	69
64)	" Σπαρτιατῶν	518
65)	" Μολαίων	230
66)	" Κατερίνης	202
67)	" Καστοριάς	199
68)	" Ἀργους Ὀρεστικού	243
69)	" Διμένος Βαθέος	249
70)	" Ἡρακλείου	3.089
71)	" Ἀρχανῶν	79
72)	" Ἀμφισσέων	46
73)	" Δελφῶν	170
74)	" Πολυγύρου	603
75)	" Ἀρναίας	448
76)	" Ἀλεξανδρουπόλεως	780
77)	" Σουφλίου	1.542
78)	" Διδυμοτελείου	841
79)	" Καβάλας	3.040
80)	" Χρυσουπόλεως	607
81)	" Ἐλευθερουπόλεως	896
82)	" Κερκυραίων	729

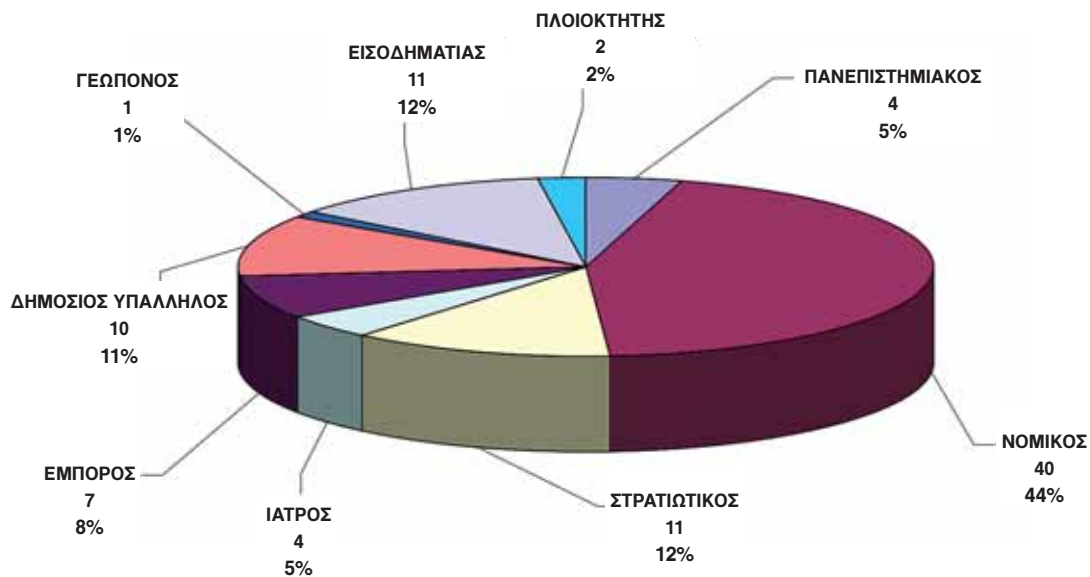
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ

**ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΩΝ
(1844-2007)****ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ
ΠΡΟΕΔΡΩΝ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΝ, ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ**

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΠΡΟΕΔΡΩΝ

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΡΟΕΔΡΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΘΗΤΕΙΕΣ ΠΡΟΕΔΡΩΝ

Α΄ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ, ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΒΟΥΛΗΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΘΗΤΕΙΑ
1	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος	1821-1822, 1823
2	Υψηλάντης Δημήτριος	1822-1823
3	Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης	1823
4	Ορλάνδος Ιωάννης	1823
5	Νοταράς Πανούτσος	1824-1826, 1832, 1843-1844
6	Σισίνης Γεώργιος	1827, 1829
7	Ρενιέρης Νικόλαος	1827-1828
8	Τσαμαδός Δημήτριος	1831-1832
9	Σταματελόπουλος Νικήτας (Νικηταράς)	1844
10	Δεληγιάννης Κανέλλος	1844-1845
11	Παλαμήδης Ρήγας	1845-1847
12	Καλλιφρονάς Δημήτριος	1847-1848, 1885
13	Χατζίσκος Δημήτριος	1848-1849, 1871
14	Γεωργαντάς Αντώνιος	1849-1850
15	Γιουρδής Λάζαρος	1850-1852
16	Παρίσης Ευστράτιος	1852-1853
17	Βάρβογλης Παναγιώτης	1853-1854
18	Ζαΐμης Θρασύβουλος	1855, 1860, 1874, 1876-1877
19	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος	1855-1856, 1875
20	Ζάρκος Ιωάννης	1856, 1874
21	Κοντόσταυλος Αλέξανδρος	1856-1857
22	Μπουντούρης Δημήτριος	1857-1858
23	Αυγερινός Ανδρέας	1858-1859, 1877-1878, 1880-1881, 1887-1890
24	Λόντος Ανδρέας	1859-1860
25	Χατζηαναργύρου Ανάργυρος	1861
26	Φύλωνος Φύλων	1861-1862
27	Πετιμεζάς Λεωνίδα	1862
28	Βάλβης Ζηνόβιος	1863
29	Μωραϊτίνης Αριστείδης	1863
30	Κυριακός Διομήδης	1863
31	Μεσσηνέζης Ιωάννης	1863, 1864
32	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας	1864
33	Κεχαγιάς Ευθύμιος	1865-1866
34	Κρεστενίτης Λυκούργος	1866-1867
35	Παξιμάδης Ιάκωβος	1867
36	Λαζαρέτος Τριαντάφυλλος	1868
37	Δρόσος Δημήτριος	1868-1869
38	Χρηστίδης Δημήτριος	1869-1870
39	Λομβάρδος Κωνσταντίνος	1870-1871
40	Μήλιος Σπυρίδων (Σπυρομήλιος)	1872
41	Δεληγιάννης Ιωάννης	1873-1874
42	Κασιμάτης Στυλιανός	1875
43	Σωτηρόπουλος Σωτήριος	1878-1879, 1879-1880
44	Παπαμιχαλόπουλος Νικόλαος	1879
45	Βαλαωρίτης Σπυρίδων	1882-1883
46	Καλλιγιάς Παύλος	1883-1885

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΘΗΤΕΙΑ
47	Ρικάκης Αντώνιος	1885-1886
48	Στεφανόπουλος Στέφανος	1886
49	Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος	1890-1891
50	Γεωργιάδης Νικόλαος	1891-1892
51	Βουδούρης Βασίλειος	1892-1895
52	Ζαΐμης Αλέξανδρος	1895-1897
53	Ρώμας Αλέξανδρος	1897-1898, 1905, 1909-1910
54	Τσαμαδός Νικόλαος	1899-1900, 1910
55	Μπουφίδης Νικόλαος	1900-1901, 1904, 1905-1906
56	Ρετσίνας Θεόδωρος	1901-1902
57	Ράλλης Δημήτριος	1903
58	Λεωνίδας Νικόλαος	1903
59	Χατζίσκος Νικόλαος	1903-1904
60	Λεβίδης Νικόλαος	1906-1908
61	Κουμουνδούρος Κωνσταντίνος	1908-1909
62	Έσλιν Κωνσταντίνος	1910
63	Στράτος Νικόλαος	1911
64	Τσιριμώκος Ιωάννης	1911, 1912, 1928-1930
65	Ζαβιτσιάνος Κωνσταντίνος	1912-1915
66	Θεοτόκης Μιχαήλ	1916
67	Σοφούλης Θεμιστοκλής	1917-1920, 1926-1928, 1930-1933, 1936
68	Αργάσαρης-Λομβάρδος Κωνσταντίνος	1921-1922
69	Βενιζέλος Ελευθέριος	1924
70	Ρακτιβάν Κωνσταντίνος	1924-1925
71	Βοζίκης Χαράλαμπος	1933-1935
72	Θεοτόκης Ιωάννης	1946-1949
73	Μουτζουρίδης Πραξιτέλης	1949-1950
74	Γόντικας Δημήτριος	1950-1952
75	Μακρόπουλος Ιωάννης	1952-1953
76	Ροδόπουλος Κωνσταντίνος	1953-1963
77	Τσιριμώκος Ηλίας	1963-1964
78	Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος	1964-1965
79	Παπασπύρου Δημήτριος	1965-1967, 1977-1981
80	Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος	1974-1977
81	Αλευράς Ιωάννης	1981-1989
82	Τσαλδάρης Αθανάσιος	1989-1993
83	Κακλαμάνης Απόστολος	1993-2004
84	Μπενάκη-Ψαρούδα Άννα	2004-2007
85	Σιούφας Δημήτριος	2007-

Β' ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

1	Σισίνης Γεώργιος	1829-1830
2	Τσαμαδός Δημήτριος	1830-1831
3	Κουντουριώτης Γεώργιος	1844-1847
4	Δεληγιάννης Αναγνώστης	1847-1853
5	Μοναρχίδης Αναγνώστης	1853-1861
6	Ζαΐμης Αλέξανδρος	1929
7	Παρασκευόπουλος Λεωνίδας	1930-1932
8	Γονατάς Στυλιανός	1932-1935

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΠΡΟΕΔΡΩΝ

Α' ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΒΟΥΛΗΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
1	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος	20.12.1821-15.1.1822 12.7.1823-14.7.1823	Α' Εθνοσυνέλευση Α' Βουλευτική Περίοδος	0	1	0
2	Υψηλάντης Δημήτριος	15.1.1822-7.6.1822 9.6.1822-17.3.1823	Α' Βουλευτική Περίοδος	1	1	0
3	Μαυρομυιάλης Πετρόμπεης	30.3.1823-18.4.1823	Β' Εθνοσυνέλευση	0	1	19
4	Ορλάνδος Ιωάννης	26.4.1823-22.5.1823	Β' Βουλευτική Περίοδος	0	0	26
5	Νοταράς Πανούτσος	11.10.1824-16.4.1826 11.6.1832-20.8.1832 19.11.1843-18.3.1844	Γ' Βουλευτική Περίοδος, Γ' Εθνοσυνέλευση Δ' Εθνοσυνέλευση Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	2	0	15
6	Σισίνης Γεώργιος	19.3.1827-5.5.1827 11.7.1829-6.8.1829	Γ' Εθνοσυνέλευση Δ' Εθνοσυνέλευση	0	1	17
7	Ρενιέρης Νικόλαος	20.6.1827-18.1.1828	Δ' Βουλευτική Περίοδος	0	6	29
8	Τσαμαδός Δημήτριος	5.12.1831-9.12.1831 15.12.1831-17.3.1832	Ε' Εθνοσυνέλευση	0	3	7
9	Σταματελόπουλος Νικήτας (Νικηταράς)	7.9.1844-20.12.1844	Α' Βουλευτική Περίοδος	0	3	12
10	Δεληγιάννης Κανέλλος	20.12.1844-31.10.1845	Α' Βουλευτική Περίοδος	0	10	11
11	Παλαμίδης Ρήγας	19.12.1845-14.4.1847	Α' Βουλευτική Περίοδος	0	3	25
12	Καλλιφρονάς Δημήτριος	2.9.1847-10.9.1848 22.6.1885-12.10.1885	Β' Βουλευτική Περίοδος Γ' Βουλευτική Περίοδος	1	3	28
13	Χατζίσκος Δημήτριος	13.11.1848-5.10.1849 25.10.1871-28.12.1871	Β' Βουλευτική Περίοδος Γ' Βουλευτική Περίοδος	1	0	25
14	Γεωργαντάς Αντώνιος	21.12.1849-27.7.1850	Β' Βουλευτική Περίοδος	0	7	6
15	Γιουρδής Λάζαρος	20.12.1850-30.10.1852	Γ' Βουλευτική Περίοδος	1	10	10

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
16	Παρίσης Ευστράτιος	6.11.1852-27.10.1853	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	11	21
17	Βάρβογλης Παναγιώτης	30.12.1853-20.4.1854	Δ' Βουλευτική Περίοδος	0	3	21
18	Ζαΐμης Θρασύβουλος	2.2.1855-25.10.1855 30.10.1860-16.11.1860 30.1.1874-25.4.1874 4.10.1876-18.3.1877	Δ' Βουλευτική Περίοδος ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος Ε' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος	1	5	20
19	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος	9.11.1855-27.6.1856 9.10.1875-15.10.1875	Δ' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	7	24
20	Ζάρκος Ιωάννης	28.6.1856-28.10.1856 14.11.1874-3.12.1874	Δ' Βουλευτική Περίοδος ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος	0	4	19
21	Κοντόσταυλος Αλέξανδρος	7.12.1856-6.6.1857	Ε' Βουλευτική Περίοδος	0	6	0
22	Μπουντούρης Δημήτριος	30.10.1857-29.4.1858	Ε' Βουλευτική Περίοδος	0	5	29
23	Αυγερινός Ανδρέας	23.11.1858-24.5.1859 16.5.1877-18.10.1878 10.10.1880-22.10.1881 22.2.1887-17.8.1890	Ε' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος Η' Βουλευτική Περίοδος ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος	6	5	11
24	Λόντος Ανδρέας	17.12.1859-18.5.1860	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος	0	5	0
25	Χατζηανασργίου Ανάργυρος	22.3.1861-11.8.1861	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	4	19
26	Φύλωνος Φίλων	4.10.1861-19.3.1862	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	5	15
27	Πετμεζάς Λεωνίδα	10.5.1862-11.9.1862	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	4	1
28	Βάλβης Ζηρόβιος	17.1.1863-17.2.1863	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	0	1	0
29	Μωραϊτίνης Αριστείδης	17.2.1863-20.5.1863 20.7.1863-28.10.1863	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	0	6	11
30	Κυριακός Διομήδης	20.5.1863-19.7.1863	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	0	2	0
31	Μεσσαηνέζης Ιωάννης	28.10.1863-11.4.1864 13.8.1864-16.11.1864	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	0	8	17
32	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας	11.4.1864-12.8.1864	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	0	4	2
33	Κεχαγιάς Ευθύμιος	8.7.1865-5.1.1866 10.1.1866-14.12.1866	Α' Βουλευτική Περίοδος	1	5	2

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
34	Κρεστενίτης Λυκούργος	14.12.1866-25.9.1867	Α΄ Βουλευτική Περίοδος	0	9	11
35	Παξιμάδης Ιάκωβος	25.9.1867-21.12.1867	Α΄ Βουλευτική Περίοδος	0	2	27
36	Λαζαρέτος Τριαντάφυλλος	24.6.1868-18.11.1868	Β΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	25
37	Δρόσος Δημήτριος	18.11.1868-17.3.1869	Β΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	29
38	Χρηστάκης Δημήτριος	12.7.1869-17.12.1870	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	5	5
39	Λομβάρδος Κωνσταντίνος	17.12.1870-25.10.1871	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	10	8
40	Μήλιος Σπυρίδων (Σπυρομήλιος)	7.6.1872-28.11.1872	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	5	21
41	Δεληγιάννης Ιωάννης	11.5.1873-30.1.1874	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος	0	8	19
42	Κασιμάτης Στυλιανός	20.3.1875-19.5.1875	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	1	29
43	Σωτηρόπουλος Σωτήριος	18.10.1878-6.7.1879 29.11.1879-10.10.1880	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος Η΄ Βουλευτική Περίοδος	1	6	23
44	Παπαμιχαλόπουλος Νικόλαος	6.7.1879-14.7.1879	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	0	8
45	Βαλαωρίτης Σπυρίδων	26.2.1882-4.11.1883	Θ΄ Βουλευτική Περίοδος	1	8	9
46	Καλλιγιάς Παύλος	4.11.1883-11.2.1885	Θ΄ Βουλευτική Περίοδος	1	3	7
47	Ρικάκης Αντώνιος	12.10.1885-8.5.1886	Ι΄ Βουλευτική Περίοδος	0	6	26
48	Στεφανόπουλος Στέφανος	8.5.1886-5.11.1886	Ι΄ Βουλευτική Περίοδος	0	5	28
49	Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος	15.12.1890-18.2.1891	ΙΒ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	2	3
50	Γεωργιάδης Νικόλαος	15.11.1891-12.3.1892	ΙΒ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	26
51	Βουδούρης Βασίλειος	8.6.1892-20.2.1895	ΙΓ΄ Βουλευτική Περίοδος	2	9	23
52	Ζαΐμης Αλέξανδρος	29.5.1895-3.11.1897	ΙΔ΄ Βουλευτική Περίοδος	2	5	5
53	Ρώμας Αλέξανδρος	3.11.1897-9.12.1898 7.4.1905-28.11.1905 24.9.1909-4.2.1910	ΙΔ΄ Βουλευτική Περίοδος ΙΖ΄ Βουλευτική Περίοδος ΙΗ΄ Βουλευτική Περίοδος		2	23
54	Τσαμαδός Νικόλαος	2.4.1899-6.11.1900 4.2.1910-1.7.1910	ΙΕ΄ Βουλευτική Περίοδος ΙΗ΄ Βουλευτική Περίοδος	1	11	29

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
55	Μπουφίδης Νικόλαος	6.11.1900-8.11.1901 12.12.1904-22.12.1904 28.11.1905-1.2.1906 8.5.1906-18.11.1906	ΙΕ΄ Βουλευτική Περίοδος ΙΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος ΙΖ΄ Βουλευτική Περίοδος ΙΗ΄ Βουλευτική Περίοδος	1	8	18
56	Ρετσίνας Θεόδωρος	8.11.1901-19.9.1902	ΙΕ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	10	11
57	Ράλλης Δημήτριος	5.2.1903-18.6.1903	ΙΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	12
58	Λεωνίδας Νικόλαος	18.6.1903-15.12.1903	ΙΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	5	27
59	Χατζίσκος Νικόλαος	15.12.1903-12.12.1904	ΙΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	11	27
60	Λεβίδης Νικόλαος	18.11.1906-12.10.1908	ΙΗ΄ Βουλευτική Περίοδος	1	10	24
61	Κουμουνδούρος Κωνσταντίνος	12.10.1908-24.9.1909	ΙΗ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	11	12
62	Έσλιν Κωνσταντίνος	27.9.1910-12.10.1910	Α΄ Αναθεωρητική Βουλή	0	0	15
63	Σπράτος Νικόλαος	24.1.1911-7.7.1911	Β΄ Αναθεωρητική Βουλή	0	5	13
64	Τσιριμώκος Ιωάννης	7.7.1911-21.12.1911 19.8.1912-2.10.1912 19.10.1928-3.7.1930	Β΄ Αναθεωρητική Βουλή ΙΘ΄ Βουλευτική Περίοδος Β΄ Βουλευτική Περίοδος	2	3	13
65	Ζαβιτσαίανος Κωνσταντίνος	2.10.1912-25.2.1915 3.8.1915-25.10.1915	ΙΘ΄ Βουλευτική Περίοδος Κ΄ Βουλευτική Περίοδος	2	7	19
66	Θεοτόκης Μιχαήλ	22.1.1916-9.6.1916	ΚΑ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	18
67	Σοφούλης Θεμιστοκλής	20.7.1917-10.9.1920 6.12.1926-9.7.1928 17.11.1930-20.8.1932 2.11.1932-24.1.1933 6.3.1936-4.8.1936	Κ΄ Βουλευτική Περίοδος («Βουλή των Λαζάρων») Α΄ Βουλευτική Περίοδος Β΄ Βουλευτική Περίοδος Γ΄ Βουλευτική Περίοδος Γ΄ Αναθεωρητική Βουλή	7	2	26
68	Αργάσαρης-Λομβάρδος Κωνσταντίνος	18.1.1921-15.9.1922	Γ΄ Συντακτική Εθνοσυνέλευση	1	7	28
69	Βενιζέλος Ελευθέριος	5.1.1924-11.1.1924	Δ΄ Συντακτική Εθνοσυνέλευση	0	0	7
70	Ραχτιβάν Κωνσταντίνος	21.1.1924-30.9.1925	Δ΄ Συντακτική Εθνοσυνέλευση	1	8	8

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
71	Βοζίκης Χαράλαμπος	30.3.1933-1.4.1935 1.7.1935-10.10.1935	Α' Βουλευτική Περίοδος Ε' Εθνοσυνέλευση	2	3	11
72	Θεοτόκης Ιωάννης	14.5.1946-30.11.1949	Α' Αναθεωρητική Βουλή	3	6	15
73	Μουτζουρίδης Πραξιτέλης	1.12.1949-8.1.1950	Α' Αναθεωρητική Βουλή	0	1	7
74	Γόντικας Δημήτριος	18.4.1950-30.7.1951 10.10.1951-10.10.1952	Α' Βουλευτική Περίοδος Β' Βουλευτική Περίοδος	2	3	11
75	Μακρόπουλος Ιωάννης	15.12.1952-16.11.1953	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	11	1
76	Ροδόπουλος Κωνσταντίνος	16.11.1953-11.1.1956 2.4.1956-2.4.1958 9.6.1958-20.9.1961 4.12.1961-26.9.1963	Γ' Βουλευτική Περίοδος Δ' Βουλευτική Περίοδος Ε' Βουλευτική Περίοδος ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος	9	11	26
77	Τριφιμώκος Ηλίας	17.12.1963-8.1.1964	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	0	23
78	Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος	19.3.1964-15.7.1965	Η' Βουλευτική Περίοδος	1	3	25
79	Παπασπύρου Δημήτριος	15.11.1965-14.4.1967 12.12.1977-19.9.1981	Η' Βουλευτική Περίοδος Β' Βουλευτική Περίοδος	5	2	5
80	Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος	9.12.1974-22.10.1977	Α' Βουλευτική Περίοδος (Ε' Αναθεωρητική Βουλή)	2	10	12
81	Αλευράς Ιωάννης	17.11.1981-7.5.1985 18.6.1985-11.5.1989	Γ' Βουλευτική Περίοδος Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή)	7	4	11
82	Τσαλδάρης Αθανάσιος	5.7.1989-12.10.1989 23.11.1989-12.3.1990 22.4.1990-11.9.1993	Ε' Βουλευτική Περίοδος ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος	3	11	13
83	Κακλαμάνης Απόστολος	22.10.1993-24.8.1996 8.10.1996-14.3.2000 21.4.2000-11.2.2004	Η' Βουλευτική Περίοδος Θ' Βουλευτική Περίοδος Ι' Βουλευτική Περίοδος (Ζ' Αναθεωρητική Βουλή)	10	0	26
84	Μπενάκη-Ψαρούδα Άννα	19.3.2004-18.8.2007	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος	3	4	29
85	Σιούφας Δημήτριος	27.9.2007-	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (Η' Αναθεωρητική Βουλή)	-	-	-

Β' ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
1	Σισίνης Γεώργιος	12.9.1829-15.6.1830	—	0	10	3
2	Τσαμαδός Δημήτριος	15.6.1830-5.12.1831	—	1	5	20
3	Κουντουριώτης Γεώργιος	26.9.1844-8.4.1847	Α' Γερουσιαστική Περίοδος	2	6	9
4	Δεληγιάννης Αναγνώστης	17.9.1847-17.10.1853	Β' Γερουσιαστική Περίοδος Γ' Γερουσιαστική Περίοδος	6	1	10
5	Μοναρχίδης Αναγνώστης	23.11.1853-11.8.1861	Δ' Γερουσιαστική Περίοδος Ε' Γερουσιαστική Περίοδος ΣΤ' Γερουσιαστική Περίοδος Ζ' Γερουσιαστική Περίοδος	7	8	19
6	Ζαΐμης Αλέξανδρος	22.5.1929-14.12.1929	Α' Γερουσιαστική Περίοδος	0	6	21
7	Παρασκευόπουλος Λεωνίδας	18.3.1930-19.8.1932	Α' Γερουσιαστική Περίοδος	2	5	0
8	Γονατάς Στυλιανός	4.11.1932-1.4.1935	Α' Γερουσιαστική Περίοδος	2	4	27

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΤΑ ΜΕΓΕΘΟΣ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΘΗΤΕΙΑΣ

		ΣΥΝΟΛΙΚΗ				
A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
I. ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΜΕ ΘΗΤΕΙΑ ΑΝΩ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΕΤΩΝ						
1	Καλλιμάνης Απόστολος	22.10.1993-24.8.1996	Η' Βουλευτική Περίοδος			
		8.10.1996-14.3.2000	Θ' Βουλευτική Περίοδος			
		21.4.2000-11.2.2004	Ι' Βουλευτική Περίοδος (Ζ' Αναθεωρητική Βουλή)	10	0	26
2	Ροδόπουλος Κωνσταντίνος	16.11.1953-11.1.1956	Γ' Βουλευτική Περίοδος			
		2.4.1956-2.4.1958	Δ' Βουλευτική Περίοδος			
		9.6.1958-20.9.1961	Ε' Βουλευτική Περίοδος			
		4.12.1961-26.9.1963	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος	9	11	26
II. ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΜΕ ΘΗΤΕΙΑ ΑΠΟ ΤΕΣΣΕΡΑ ΕΩΣ ΟΚΤΩ ΕΤΗ						
3	Αλευράς Ιωάννης	17.11.1981-7.5.1985	Γ' Βουλευτική Περίοδος			
		18.6.1985-11.5.1989	Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή)	7	4	11
4	Σφοδύλης Θεμιστοκλής	20.7.1917-10.9.1920	Κ' Βουλευτική Περίοδος («Βουλή των Λαζάρων»)			
		6.12.1926-9.7.1928	Α' Βουλευτική Περίοδος			
		17.11.1930-20.8.1932	Β' Βουλευτική Περίοδος			
		2.11.1932-24.1.1933	Γ' Βουλευτική Περίοδος			
		6.3.1936-4.8.1936	Γ' Αναθεωρητική Βουλή	7	2	26
5	Αυγερινός Ανδρέας	23.11.1858-24.5.1859	Ε' Βουλευτική Περίοδος			
		16.5.1877-18.10.1878	Ζ' Βουλευτική Περίοδος			
		10.10.1880-22.10.1881	Η' Βουλευτική Περίοδος			
		22.2.1887-17.8.1890	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος	6	5	11
6	Παπασπύρου Δημήτριος	15.11.1965-14.4.1967	Η' Βουλευτική Περίοδος			
		12.12.1977-19.9.1981	Β' Βουλευτική Περίοδος	5	2	5

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
III. ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΜΕ ΘΗΤΕΙΑ ΑΠΟ ΕΝΑ ΕΩΣ ΤΕΣΣΕΡΑ ΕΤΗ						
7	Τσαλδάρης Αθανάσιος	5.7.1989-12.10.1989 23.11.1989-12.3.1990 22.4.1990-11.9.1993	Ε' Βουλευτική Περίοδος ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος	3	11	13
8	Θεοτόκης Ιωάννης	14.5.1946-30.11.1949	Δ' Αναθεωρητική Βουλή	3	6	15
9	Μπενάκη-Ψαρούδα Άννα	19.3.2004-18.8.2007	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος	3	4	29
10	Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος	9.12.1974-22.10.1977	Α' Βουλευτική Περίοδος (Ε' Αναθεωρητική Βουλή)	2	10	12
11	Βουδούρης Βασίλειος	8.6.1892-20.2.1895	ΙΓ' Βουλευτική Περίοδος	2	9	23
12	Ζαβιτσιάνος Κωνσταντίνος	2.10.1912-25.2.1915 3.8.1915-25.10.1915	ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος Κ' Βουλευτική Περίοδος	2	7	19
13	Ζαΐμης Αλέξανδρος	29.5.1895-3.11.1897	ΙΔ' Βουλευτική Περίοδος	2	5	5
14	Τσιριμώκος Ιωάννης	7.7.1911-21.12.1914 19.8.1912-2.10.1912 19.10.1928-3.7.1930	Β' Αναθεωρητική Βουλή ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος Β' Βουλευτική Περίοδος	2	3	13
15	Βοζίτης Χαράλαμπος	30.3.1933-1.4.1935 1.7.1935-10.10.1935	Δ' Βουλευτική Περίοδος Ε' Εθνοσυνέλευση	2	3	11
16	Γόντικας Δημήτριος	18.4.1950-30.7.1951 10.10.1951-10.10.1952	Α' Βουλευτική Περίοδος Β' Βουλευτική Περίοδος	2	3	11
17	Ρώμας Αλέξανδρος	3.11.1897-9.12.1898 7.4.1905-28.11.1905 24.9.1909-4.2.1910	ΙΔ' Βουλευτική Περίοδος ΙΖ' Βουλευτική Περίοδος ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος	2	2	23
18	Νοταράς Πανούτσος	11.10.1824-16.4.1826 11.6.1832-20.8.1832 19.11.1843-18.3.1844	Γ' Βουλευτική Περίοδος, Γ' Εθνοσυνέλευση Δ' Εθνοσυνέλευση Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	2	0	15
19	Τσαμαδός Νικόλαος	2.4.1899-6.11.1900 4.2.1910-1.7.1910	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος	1	11	29
20	Λεβίδης Νικόλαος	18.11.1906-7.11.1907 7.11.1907-12.10.1908	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος	1	10	24

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
21	Γιουρδής Λάζαρος	20.12.1850-30.10.1852	Γ' Βουλευτική Περίοδος	1	10	10
22	Μπουφίδης Νικόλαος	6.11.1900-8.11.1901 12.12.1904-22.12.1904 28.11.1905-1.2.1906 8.5.1906-18.11.1906	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος ΙΖ' Βουλευτική Περίοδος ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος	1	8	18
23	Βαλαωρίτης Σπυρίδων	26.2.1882-4.11.1883	Θ' Βουλευτική Περίοδος	1	8	9
24	Ρακτιβάν Κωνσταντίνος	21.1.1924-30.9.1925	Δ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση	1	8	8
25	Αργάσαρης-Λοιβάραδος Κωνσταντίνος	18.1.1921-15.9.1922	Γ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση	1	7	28
26	Σωτηρόπουλος Σωτήριος	18.10.1878-6.7.1879 29.11.1879-10.10.1880	Ζ' Βουλευτική Περίοδος Η' Βουλευτική Περίοδος	1	6	23
27	Ζαΐμης Θρασύβουλος	2.2.1855-25.10.1855 30.10.1860-16.11.1860 30.1.1874-25.4.1874 4.10.1876-18.3.1877	Δ' Βουλευτική Περίοδος ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος Ε' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος	1	5	20
28	Κεχαγιάς Ευθύμιος	8.7.1865-5.1.1866 10.1.1866-14.12.1866	Α' Βουλευτική Περίοδος	1	5	2
29	Καλλιφρονάς Δημήτριος	2.9.1847-10.9.1848 22.6.1885-12.10.1885	Β' Βουλευτική Περίοδος Ι' Βουλευτική Περίοδος	1	3	28
30	Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος	19.3.1964-15.7.1965	Η' Βουλευτική Περίοδος	1	3	25
31	Καλλιγιάς Παύλος	4.11.1883-11.2.1885	Θ' Βουλευτική Περίοδος	1	3	7
32	Υψηλάντης Δημήτριος	15.1.1822-7.6.1822 9.6.1822-17.3.1823	Α' Βουλευτική Περίοδος	1	1	0
33	Χατζίσκος Δημήτριος	13.11.1848-5.10.1849 25.10.1871-28.12.1871	Β' Βουλευτική Περίοδος Γ' Βουλευτική Περίοδος	1	0	25

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
IV. ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΜΕ ΘΗΤΕΙΑ ΚΑΤΩ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ						
34	Χατζίσκος Νικόλαος	15.12.1903-12.12.1904	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος	0	11	27
35	Παρίσης Ευστράτιος	6.11.1852-27.10.1853	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	11	21
36	Κουμουνδούρος Κωνσταντίνος	12.10.1908-24.9.1909	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος	0	11	12
37	Μακρόπουλος Ιωάννης	15.12.1952-16.11.1953	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	11	1
38	Δεληγιάννης Κανέλλος	20.12.1844-31.10.1845	Α' Βουλευτική Περίοδος	0	10	11
39	Ρετσάνας Θεόδωρος	8.11.1901-19.9.1902	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος	0	10	11
40	Λομβάρδος Κωνσταντίνος	17.12.1870-25.10.1871	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	10	8
41	Κρεσενίτης Λυκούργος	14.12.1866-25.9.1867	Α' Βουλευτική Περίοδος	0	9	11
42	Δεληγιάννης Ιωάννης	11.5.1873-30.1.1874	Ε' Βουλευτική Περίοδος	0	8	19
43	Μεσσηνέζης Ιωάννης	28.10.1863-11.4.1864 13.8.1864-16.11.1864	Β' Εθνοσυνέλευση	0	8	17
44	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος	9.11.1855-27.6.1856 9.10.1875-15.10.1875	Δ' Βουλευτική Περίοδος Ζ' Βουλευτική Περίοδος,	0	7	24
45	Γεωργαντάς Αντώνιος	21.12.1849-27.7.1850	Β' Βουλευτική Περίοδος	0	7	6
46	Ρενιέρης Νικόλαος	20.6.1827-18.1.1828	Δ' Βουλευτική Περίοδος	0	6	29
47	Ριχάκης Αντώνιος	12.10.1885-8.5.1886	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	6	26
48	Μωραϊτίνης Αριστείδης	17.2.1863-20.5.1863 20.7.1863-28.10.1863	Β' Εθνοσυνέλευση	0	6	11
49	Κοντόσταυλος Αλέξανδρος	7.12.1856-6.6.1857	Ε' Βουλευτική Περίοδος	0	6	0
50	Μπουντούρης Δημήτριος	30.10.1857-29.4.1858	Ε' Βουλευτική Περίοδος	0	5	29
51	Στεφανόπουλος Στέφανος	8.5.1886-5.11.1886	Γ' Βουλευτική Περίοδος	0	5	28
52	Λεωνίδας Νικόλαος	18.6.1903-15.12.1903	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος	0	5	27
53	Μήλιος Σπυρίδων (Σπυρομήλιος)	7.6.1872-28.11.1872	Δ' Βουλευτική Περίοδος	0	5	21
54	Φίλωνος Φίλων	4.10.1861-19.3.1862	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	5	15

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
55	Σπράτος Νικόλαος	24.1.1911-7.7.1911	Β΄ Αναθεωρητική Βουλή	0	5	13
56	Χρηστάκης Δημήτριος	12.7.1869-17.12.1870	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	5	5
57	Λόντος Ανδρέας	17.12.1859-18.5.1860	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	5	0
58	Λαζαρέτος Τριαντάφυλλος	24.6.1868-18.11.1868	Β΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	25
59	Ζάρκος Ιωάννης	28.6.1856-28.10.1856 14.11.1874-3.12.1874	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	19
60	Χατζηαναργύρου Ανάργυρος	22.3.1861-11.8.1861	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	19
61	Θεοτόκης Μιχαήλ	22.1.1916-9.6.1916	ΚΑ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	18
62	Ράλλης Δημήτριος	5.2.1903-18.6.1903	ΙΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	12
63	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας	11.4.1864-12.8.1864	Β΄ Εθνοσυνέλευση	0	4	2
64	Πετμεζάς Λεωνίδας	10.5.1862-11.9.1862	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	4	1
65	Δρόσος Δημήτριος	18.11.1868-17.3.1869	Β΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	29
66	Γεωργιάδης Νικόλαος	15.11.1891-12.3.1892	ΙΒ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	26
67	Παλαμίδης Ρήγας	19.12.1845-14.4.1847	Α΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	25
68	Βάμβογλης Παναγιώτης	30.12.1853-20.4.1854	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	21
69	Σταματελόπουλος Νικήτας (Νικητάρης)	7.9.1844-20.12.1844	Α΄ Βουλευτική Περίοδος	0	3	12
70	Τσαμαδός Δημήτριος	5.12.1831-9.12.1831 15.12.1831-17.3.1832	Ε΄ Εθνοσυνέλευση	0	3	7
71	Παξιμιάδης Ιάκωβος	25.9.1867-21.12.1867	Α΄ Βουλευτική Περίοδος	0	2	27
72	Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος	15.12.1890-18.2.1891	ΙΒ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	2	3
73	Κυριακός Διομήδης	20.5.1863-19.7.1863	Β΄ Εθνοσυνέλευση	0	2	0
74	Κασιμάτης Στυλιανός	20.3.1875-19.5.1875	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος	0	1	29
75	Σισίνης Γεώργιος	19.3.1827-5.5.1827 11.7.1829-6.8.1829	Γ΄ Εθνοσυνέλευση Δ΄ Εθνοσυνέλευση	0	1	17
76	Μουτζουρίδης Πραξιτέλης	1.12.1949-8.1.1950	Δ΄ Αναθεωρητική Βουλή	0	1	7

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΤΗ	ΜΗΝΕΣ	ΗΜΕΡΕΣ
77	Βάλβης Ζηρόβιος	17.1.1863-17.2.1863	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση	0	1	0
78	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος	20.12.1821-15.1.1822 12.7.1823-14.7.1823	Α' Εθνοσυνέλευση Α' Βουλευτική Περίοδος	0	1	0
79	Ορλάνδος Ιωάννης	26.4.1823-22.5.1823	Β' Βουλευτική Περίοδος	0	0	26
80	Τσιριμώκος Ηλίας	17.12.1963-8.1.1964	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	0	23
81	Μαυρομυχάλης Πετρόμπεης	30.3.1823-18.4.1823	Β' Εθνοσυνέλευση	0	0	19
82	Έσλιν Κωνσταντίνος	27.9.1910-12.10.1910	Α' Αναθεωρητική Βουλή	0	0	15
83	Παπαμιχαήλου Νικόλαος	6.7.1879-14.7.1879	Ζ' Βουλευτική Περίοδος	0	0	8
84	Βενιζέλος Ελευθέριος	5.1.1924-11.1.1924	Δ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση	0	0	7

**ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ
ΚΑΤΑ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΘΗΤΕΙΑ ΤΟΥΣ**

Α΄ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΒΟΥΛΗΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
1	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος (20.12.1821-15.1.1822)	Δεν είχε συσταθεί εκτελεστικό σώμα	Α΄ Εθνοσυνέλευση
2	Υψηλάντης Δημήτριος (15.1.1822-7.6.1822) (9.6.1822-17.3.1823)	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος (15.1.1822-25.4.1823)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος
3	Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης (30.3.1823-18.4.1823)	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος (15.1.1822-25.4.1823)	Β΄ Εθνοσυνέλευση
4	Ορλάνδος Ιωάννης (26.4.1823-22.5.1823)	Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης (26.4.1823-5.1.1824)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος
5	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος (12.7.1823-14.7.1823)	Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης (26.4.1823-5.1.1824)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος
6	Νοταράς Πανούτσος (11.10.1824-16.4.1826)	Κουντουριώτης Γεώργιος (11.10.1824-6.2.1825)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος Γ΄ Εθνοσυνέλευση
7	Σισίνης Γεώργιος (19.3.1827-5.5.1827)	Ζαΐμης Ανδρέας (18.4.1826-12.1.1828)	Γ΄ Εθνοσυνέλευση Διοικητική Επιτροπή της Ελλάδος
8	Ρενιέρης Νικόλαος (20.6.1827-18.1.1828)	Ζαΐμης Ανδρέας (18.4.1826-12.1.1828)	Διοικητική Επιτροπή της Ελλάδος
9	Σισίνης Γεώργιος (11.7.1829-6.8.1829)	Καποδίστριας Ιωάννης (12.1.1828-27.9.1831)	Δ΄ Εθνοσυνέλευση
10	Τσαμαδός Δημήτριος (5.12.1831-9.12.1831) (15.12.1831-17.3.1832)	Τριμελής Επιτροπή υπό τους Αυγουστίνο Καποδίστρια, Θεόδωρο Κολοκοτρώνη & Ιωάννη Κωλλέτη (Οκτώβριος- Νοέμβριος 1831) και στη συνέχεια εμφύλιος πόλεμος	Ε΄ Εθνοσυνέλευση
11	Νοταράς Πανούτσος (11.6.1832-20.8.1832)	Εμφύλιος πόλεμος και, από τον Απρίλιο του 1832, σύσταση νέας –επταμελούς– Διοικητικής Επιτροπής με εκπροσώπηση και των τριών «κομμάτων»	Δ΄ Εθνοσυνέλευση
12	Νοταράς Πανούτσος (19.11.1843-18.3.1844)	Μεταξάς Ανδρέας (3.9.1843-16.2.1844) Κανάρης Κωνσταντίνος (16.2.1844-30.3.1844)	Α΄ εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (8.11.1843-18.3.1844)
13	Σταματελόπουλος Νικήτας (Νικηταράς) (7.9.1844-20.12.1844)	Κωλέττης Ιωάννης (6.8.1844-31.8.1847)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (7.9.1844-14.9.1847)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
14	Δεληγιάννης Κανέλλος (20.12.1844-31.10.1845)	Κωλέττης Ιωάννης (6.8.1844-31.8.1847)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (7.9.1844-14.9.1847)
15	Ρήγας Παλαμήδης (19.12.1845-14.4.1847)	Κωλέττης Ιωάννης (6.8.1844-31.8.1847)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (7.9.1844-14.9.1847)
16	Καλλιφρονάς Δημήτριος (2.9.1847-10.9.1848)	Τζαβέλλας Κίτσος (5.9.1847-8.3.1848) Κουντουριώτης Γεώργιος (8.3.1848-15.10.1848)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (28.7.1847-22.7.1850)
17	Χατζίσκος Δημήτριος (13.11.1848-5.10.1849)	Κανάρης Κωνσταντίνος (15.10.1848-12.12.1849)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (28.7.1847-22.7.1850)
18	Γεωργαντάς Αντώνιος (21.12.1849-27.7.1850)	Κριεζής Αντώνιος (12.12. 1849-16.5.1854)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (28.7.1847-22.7.1850)
19	Γιουρδής Λάζαρος (20.12.1850-30.10.1852)	Κριεζής Αντώνιος (12.12.1849-16.5.1854)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (30.10.1850-27.10.1853)
20	Παρίσης Ευστράτιος (6.11.1852-27.10.1853)	Κριεζής Αντώνιος (12.12.1849-16.5.1854)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (30.10.1850-27.10.1853)
21	Βάρβογλης Παναγιώτης (30.12.1853-20.4.1854)	Κριεζής Αντώνιος (12.12.1849-16.5.1854)	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)
22	Ζαΐμης Θρασύβουλος (2.2.1855-25.10.1855)	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος (16.5.1854-22.9.1855)	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)
23	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (9.11.1855-27.6.1856)	Βούλγαρης Δημήτριος (22.9.1855-13.11.1857)	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)
24	Ζάρκος Ιωάννης (28.6.1856-28.10.1856)	Βούλγαρης Δημήτριος (22.9.1855-13.11.1857)	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)
25	Κοντόσταυλος Αλέξανδρος (7.12.1856-6.6.1857)	Βούλγαρης Δημήτριος (22.9.1855-13.11.1857)	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (7.12.1856-24.5.1859)
26	Μπουντούρης Δημήτριος (30.10.1857-29.4.1858)	Βούλγαρης Δημήτριος (22.9.1855-13.11.1857) Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (7.12.1856-24.5.1859)
27	Αυγερινός Ανδρέας (23.11.1858-29.5.1859)	Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (7.12.1856-24.5.1859)
28	Λόντος Ανδρέας (17.12.1859-18.5.1860)	Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (29.10.1859-16.11.1860)
29	Ζαΐμης Θρασύβουλος (30.10.1860-16.11.1860)	Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (29.10.1859-16.11.1860)
30	Χατζηαναργύρου Ανάργυρος (22.3.1861-11.8.1861)	Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (15.2.1861-11.9.1862)
31	Φίλωνος Φίλων (4.10.1861-19.3.1862)	Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (15.2.1861-11.9.1862)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
32	Πετιμεζιάς Λεωνίδα (10.5.1862-11.9.1862)	Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862) Κολοκοτρώνης Ιωάννης (26.5.1862-10.10.1862)	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (15.2.1861-11.9.1862)
33	Βάλβης Ζηνόβιος (17.1.1863-17.2.1863)	Βούλγαρης Δημήτριος (10.10.1862-9.2.1863) Μωραϊτίνης Αριστείδης (9.2.1863-11.2.1863) Βάλβης Ζηνόβιος (11.2.1863-25.3.1863)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
34	Μωραϊτίνης Αριστείδης (17.2.1863-20.5.1863)	Κυριακός Διομήδης (27.3.1863-29.4.1863) Μπενιζέλος Ρούφος (29.4.1863-25.10.1863)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
35	Κυριακός Διομήδης (20.5.1863-19.7.1863)	Μπενιζέλος Ρούφος (29.4.1863-25.10.1863)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
36	Μωραϊτίνης Αριστείδης (20.7.1863-28.10.1863)	Βούλγαρης Δημήτριος (25.10.1863-5.3.1864)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
37	Μεσσηνέζης Ιωάννης (28.10.1863-11.4.1864)	Κανάρης Κωνσταντίνος (5.3.1864-16.4.1864)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
38	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (11.4.1864-12.8.1864)	Βάλβης Ζηνόβιος (16.4.1864-26.7.1864) Κανάρης Κωνσταντίνος (26.7.1864-2.3.1865)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
39	Μεσσηνέζης Ιωάννης (13.8.1864-16.11.1864)	Κανάρης Κωνσταντίνος (26.7.1864-2.3.1865)	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)
40	Κεχαγιάς Ευθύμιος (8.7.1865-5.1.1866) (10.1.1866-14.12.1866)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (2.3.1865-20.10.1865) Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (20.10.1865-3.11.1865) Βούλγαρης Δημήτριος (3.11.1865-6.11.1865) Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (6.11.1865-13.11.1865) Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (13.11.1865-28.11.1865) Μπενιζέλος Ρούφος (28.11.1865-9.6.1866) Βούλγαρης Δημήτριος (9.6.1866-18.12.1866)	Α' Βουλευτική Περίοδος (28.5.1865-21.12.1867)
41	Κρεστένιτης Λυκούργος (14.12.1866-25.9.1867)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (18.12.1866-20.12.1867)	Α' Βουλευτική Περίοδος (28.5.1865-21.12.1867)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
42	Παξιμάδης Ιάκωβος (25.9.1867-21.12.1867)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (18.12.1866-20.12.1867) Μωραϊτίνης Αριστείδης (20.12.1867-25.1.1868)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (28.5.1865-21.12.1867)
43	Λαζαρέτος Τριαντάφυλλος (24.6.1868-18.11.1868)	Βούλαρης Δημήτριος (25.1.1868-25.1.1869)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (25.4.1868-17.3.1869)
44	Δρόσος Δημήτριος (18.11.1868-17.3.1869)	Βούλαρης Δημήτριος (25.1.1868-25.1.1869) Ζαΐμης Θρασύβουλος (25.1.1869-9.7.1870)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (25.4.1868-17.3.1869)
45	Χρηστίδης Δημήτριος (12.7.1869-17.12.1870)	Ζαΐμης Θρασύβουλος (25.1.1869-9.7.1870) Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (9.7.1870-3.12.1870) Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (3.12.1870-28.10.1871)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (5.6.1869-28.12.1871)
46	Λομβάρδος Κωνσταντίνος (17.12.1870-25.10.1871)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (3.12.1870-28.10.1871)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (5.6.1869-28.12.1871)
47	Χατζίσκος Δημήτριος (25.10.1871-28.12.1871)	Ζαΐμης Θρασύβουλος (28.10.1871-25.12.1871) Βούλαρης Δημήτριος (25.12.1871-8.7.1872)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (5.6.1869-28.12.1871)
48	Μήλιος Σπυρίδων (Σπηρομήλιος) (7.6.1872-28.11.1872)	Βούλαρης Δημήτριος (25.12.1871-8.7.1872) Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (8.7.1872-9.2.1874)	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (24.3.1872-28.11.1872)
49	Δεληγιάννης Ιωάννης (11.5.1873-30.1.1874)	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (8.7.1872-9.2.1874)	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (14.2.1873-25.4.1874)
50	Ζαΐμης Θρασύβουλος (30.1.1874-25.4.1874)	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (8.7.1872-9.2.1874) Βούλαρης Δημήτριος (9.2.1874-27.4.1875)	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (14.2.1873-25.4.1874)
51	Ζάρκος Ιωάννης (14.11.1874-3.12.1874)	Βούλαρης Δημήτριος (9.2.1874-27.4.1875)	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (27.7.1874-19.5.1875)
52	Κασιμάτης Στυλιανός (20.3.1875-19.5.1875)	Βούλαρης Δημήτριος (9.2.1874-27.4.1875) Τρικούπης Χαρίλαος (27.4.1875-15.10.1875)	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (27.7.1874-19.5.1875)
53	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (9.10.1875-15.10.1875)	Τρικούπης Χαρίλαος (27.4.1875-15.10.1875)	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)
54	Ζαΐμης Θρασύβουλος (4.10.1876-18.3.1877)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (15.10.1875-26.11.1876) Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (26.11.1876-1.12.1876) Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (1.12.1876-26.2.1877)	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
		Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (26.2.1877-19.5.1877)	
55	Αυγερινός Ανδρέας (16.5.1877-18.10.1878)	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας (26.2.1877-19.5.1877) Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (19.5.1877-26.5.1877) Κανάρης Κωνσταντίνος (26.5.1877-2.9.1877) Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (11.1.1878-21.10.1878)	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)
56	Σωτηρόπουλος Σωτήριος (18.10.1878-6.7.1879)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (11.1.1878-21.10.1878) Τρικούπης Χαρίλαος (21.10.1878-26.10.1878) Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (26.10.1878-10.3.1880)	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)
57	Παπαμιχαλόπουλος Νικόλαος (6.7.1879-14.7.1879)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (26.10.1878-10.3.1880)	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)
58	Σωτηρόπουλος Σωτήριος (29.11.1879-10.10.1880)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (26.10.1878-10.3.1880) Τρικούπης Χαρίλαος (10.3.1880-13.10.1880)	Η' Βουλευτική Περίοδος (20.10.1879-22.10.1881)
59	Αυγερινός Ανδρέας (10.10.1880-22.10.1881)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (13.10.1880-3.3.1882)	Η' Βουλευτική Περίοδος (20.10.1879-22.10.1881)
60	Βαλαωρίτης Σπυρίδων (26.2.1882-4.11.1883)	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος (13.10.1880-3.3.1882) Τρικούπης Χαρίλαος (3.3.1882-19.4.1885)	Θ' Βουλευτική Περίοδος (18.1.1882-11.2.1885)
61	Καλιγάς Πάυλος (4.11.1883-11.2.1885)	Τρικούπης Χαρίλαος (3.3.1882-19.4.1885)	Θ' Βουλευτική Περίοδος (18.1.1882-11.2.1885)
62	Καλλιφρονάς Δημήτριος (22.6.1885-12.10.1885)	Δηλιγιάννης Θεόδωρος (19.4.1885-30.4.1886)	Ι' Βουλευτική Περίοδος (9.5.1885-5.11.1886)
63	Ρικάκης Αντώνιος (12.10.1885-8.5.1886)	Δηλιγιάννης Θεόδωρος (19.4.1885-30.4.1886) Βάλβης Δημήτριος (30.4.1886-9.5.1886)	Ι' Βουλευτική Περίοδος (9.5.1885-5.11.1886)
64	Στεφανόπουλος Στέφανος (8.5.1886-5.11.1886)	Τρικούπης Χαρίλαος (9.5.1886-24.10.1890)	Ι' Βουλευτική Περίοδος (9.5.1885-5.11.1886)
65	Αυγερινός Ανδρέας (22.2.1887-17.8.1890)	Τρικούπης Χαρίλαος (9.5.1886-24.10.1890)	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος (22.1.1887-17.8.1890)
66	Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος (15.12.1890-18.2.1891)	Δηλιγιάννης Θεόδωρος (24.10.1890-18.2.1892)	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1890-12.3.1892)
67	Γεωργιάδης Νικόλαος (15.11.1891-12.3.1892)	Δηλιγιάννης Θεόδωρος (24.10.1890-18.2.1892) Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος (18.2.1892-10.6.1892)	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1890-12.3.1892)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
68	Βουδούρης Βασίλειος (8.6.1892-20.2.1895)	Τρικούπης Χαρίλαος (10.6.1892-3.5.1893) Σωτηρόπουλος Σωτήριος (3.5.1893-30.10.1893) Τρικούπης Χαρίλαος (30.10.1893-12.1.1895) Δηλιγιάννης Νικόλαος (12.1.1895-31.5.1895)	ΙΓ' Βουλευτική Περίοδος (25.5.1892-20.2.1895)
69	Ζαΐμης Αλέξανδρος (29.5.1895-3.11.1897)	Ράλλης Δημήτριος (18.4.1897-21.9.1897) Ζαΐμης Αλέξανδρος (21.9.1897-2.4.1899)	ΙΔ' Βουλευτική Περίοδος (15.5.1895-9.12.1898)
70	Ρώμας Αλέξανδρος (3.11.1897-9.12.1898)	Ζαΐμης Αλέξανδρος (21.9.1897-2.4.1899)	ΙΔ' Βουλευτική Περίοδος (15.5.1895-9.12.1898)
71	Τσαμαδός Νικόλαος (2.4.1899-6.11.1900)	Θεοτόκης Γεώργιος (2.4.1899-12.11.1901)	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος (4.3.1899-19.9.1902)
72	Μπουφίδης Νικόλαος (6.11.1900-8.11.1901)	Θεοτόκης Γεώργιος (2.4.1899-12.11.1901)	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος (4.3.1899-19.9.1902)
73	Ρετσίνας Θεόδωρος (8.11.1901-19.9.1902)	Θεοτόκης Γεώργιος (2.4.1899-12.11.1901) Ζαΐμης Αλέξανδρος (12.11.1901-24.11.1902)	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος (4.3.1899-19.9.1902)
74	Ράλλης Δημήτριος (5.2.1903-18.6.1903)	Δηλιγιάννης Θεόδωρος (24.11.1902-14.6.1903) Θεοτόκης Γεώργιος (14.6.1903-28.6.1903)	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)
75	Λεωνίδας Νικόλαος (18.6.1903-15.12.1903)	Θεοτόκης Γεώργιος (14.6.1903-28.6.1903) Ράλλης Δημήτριος (28.6.1903-6.12.1903) Θεοτόκης Γεώργιος (6.12.1903-16.12.1904)	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)
76	Χατζίσκος Νικόλαος (15.12.1903-12.12.1904)	Θεοτόκης Γεώργιος (6.12.1903-16.12.1904)	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)
77	Μπουφίδης Νικόλαος (12.12.1904-22.12.1904)	Θεοτόκης Γεώργιος (6.12.1903-16.12.1904) Δηλιγιάννης Θεόδωρος (16.12.1904-31.5.1905)	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)
78	Ρώμας Αλέξανδρος (7.4.1905-28.11.1905)	Δηλιγιάννης Θεόδωρος (16.12.1904-31.5.1905) Ράλλης Δημήτριος (9.6.1905-8.12.1905)	ΙΖ' Βουλευτική Περίοδος (14.3.1905-1.2.1906)
79	Μπουφίδης Νικόλαος (28.11.1905-1.2.1906) (8.5.1906-18.11.1906)	Ράλλης Δημήτριος (9.6.1905-8.12.1905) Θεοτόκης Γεώργιος (8.12.1905-7.7.1909) Θεοτόκης Γεώργιος (8.12.1905-7.7.1909)	ΙΖ' Βουλευτική Περίοδος (14.3.1905-1.2.1906) ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
80	Λεβίδης Νικόλαος (18.11.1906-12.10.1908)	Θεοτόκης Γεώργιος (8.12.1905-7.7.1909)	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)
81	Κουμουνδούρος Κωνσταντίνος (12.10.1908-24.9.1909)	Θεοτόκης Γεώργιος (8.12.1905-7.7.1909) Ράλλης Δημήτριος (7.7.1909-15.8.1909) Μαυρομιχάλης Κυριακούλης (15.8.1909-18.1.1910)	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)
82	Ρώμας Αλέξανδρος (24.9.1909-4.2.1910)	Μαυρομιχάλης Κυριακούλης (15.8.1909-18.1.1910) Δραγούμης Στέφανος (18.1.1910-6.10.1910)	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)
83	Τσαμαδός Νικόλαος (4.2.1910-1.7.1910)	Δραγούμης Στέφανος (18.1.1910-6.10.1910)	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)
84	Έσλιν Κωνσταντίνος (27.9.1910-12.10.1910)	Δραγούμης Στέφανος (18.1.1910-6.10.1910) Βενιζέλος Ελευθέριος (6.10.1910-25.2.1915)	Α' «Διπλή» Αναθεωρητική Βουλή (1.9.1910-12.10.1910)
85	Στράτος Νικόλαος (24.1.1911-7.7.1911)	Βενιζέλος Ελευθέριος (6.10.1910-25.2.1915)	Β' «Διπλή» Αναθεωρητική Βουλή (8.1.1911-21.12.1911)
86	Τσιριμώκος Ιωάννης (7.7.1911-21.12.1911) (19.8.1912-2.10.1912)	Βενιζέλος Ελευθέριος (6.10.1910-25.2.1915)	Β' «Διπλή» Αναθεωρητική Βουλή (8.1.1911-21.12.1911) ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος (19.5.1912-25.2.1915)
87	Ζαβιτσιάνος Κωνσταντίνος (2.10.1912-25.2.1915) (3.8.1915-25.10.1915)	Βενιζέλος Ελευθέριος (6.10.1910-25.2.1915) Γούναρης Δημήτριος (25.2.1915-10.8.1915) Γούναρης Δημήτριος (25.2.1915-10.8.1915) Βενιζέλος Ελευθέριος (10.8.1915-24.9.1915) Ζαΐμης Αλέξανδρος (24.9.1915-25.10.1915)	ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος (19.5.1912-25.2.1915) Κ' Βουλευτική Περίοδος (3.8.1915-25.10.1915 & 12.7.1917-10.9.1920) «Βουλή των Λαζάρων»
88	Θεοτόκης Μιχαήλ (22.1.1916-9.6.1916)	Σκουλούδης Στέφανος (25.10.1915-9.6.1916) Ζαΐμης Αλέξανδρος (9.6.1916-3.9.1916)	ΚΑ' Βουλευτική Περίοδος (22.1.1916-30.6.1917)
89	Σοφούλης Θεμιστοκλής (20.7.1917-10.9.1920)	Βενιζέλος Ελευθέριος (14.6.1917-4.11.1920)	Κ' Βουλευτική Περίοδος (3.8.1915-25.10.1915 & 12.7.1917-10.9.1920) «Βουλή των Λαζάρων»
90	Αργάσαρης-Λομβάρδος Κωνσταντίνος (18.1.1921-15.9.1922)	Ράλλης Δημήτριος (4.11.1920-24.1.1921) Καλογερόπουλος Νικόλαος (24.1.1921-26.3.1921) Γούναρης Δημήτριος (26.3.1921-3.5.1922)	Γ' Συντακτική Συνέλευση (23.12.1920-15.9.1922)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
		Στράτος Νικόλαος (3.5.1922-9.5.1922) Πρωτοπαπαδάκης Πέτρος (9.5.1922-28.8.1922) Τριανταφυλλάκος Νικόλαος (28.8.1922-16.9.1922)	
91	Βενιζέλος Ελευθέριος (5.1.1924-11.1.1924)	Γονατάς Στυλιανός (14.11.1922-11.1.1924)	Δ' Συντακτική Συνέλευση (2.1.1924-30.9.1925)
92	Ρακτιβάν Κωνσταντίνος (21.1.1924-30.9.1925)	Βενιζέλος Ελευθέριος (11.1.1924-6.2.1924) Γεώργιος Καφαντάρης (6.2.1924-12.3.1924) Παπαναστασίου Αλέξανδρος (12.3.1924-27.5.1924) Σοφούλης Θεμιστοκλής (25.7.1924-7.10.1924) Μιχαλακόπουλος Ανδρέας (7.10.1924-26.6.1925) Πάγκαλος Θεόδωρος (26.6.1925-19.7.1926)	Δ' Συντακτική Συνέλευση (2.1.1924-30.9.1925)
93	Σοφούλης Θεμιστοκλής (6.12.1926-9.7.1928)	Ζαΐμης Αλέξανδρος (4.12.1926-4.7.1928)	Α' Βουλευτική Περίοδος (26.11.1926-9.7.1928)
94	Τσιριμώκος Ιωάννης (19.10.1928-3.7.1930)	Βενιζέλος Ελευθέριος (4.7.1928-26.5.1932)	Β' Βουλευτική Περίοδος (17.10.1928-20.8.1932)
95	Σοφούλης Θεμιστοκλής (17.11.1930-20.8.1932) (2.11.1932-24.1.1933)	Βενιζέλος Ελευθέριος (4.7.1928-26.5.1932) Παπαναστασίου Αλέξανδρος (26.5.1932-5.6.1932) Βενιζέλος Ελευθέριος (5.6.1932-4.11.1932) Τσαλδάρης Παναγής (4.11.1932-16.1.1933) Βενιζέλος Ελευθέριος (16.1.1933-6.3.1933)	Β' Βουλευτική Περίοδος (17.10.1928-20.8.1932) Γ' Βουλευτική Περίοδος (24.10.1932-24.1.1933)
96	Βοζίκης Χαράλαμπος (30.3.1933-1.4.1935) (1.7.1935-10.10.1935)	Τσαλδάρης Παναγής (10.3.1933-10.10.1935) Κονδύλης Γεώργιος (10.10.1935-30.11.1935)	Δ' Βουλευτική Περίοδος (27.3.1933-1.4.1935) Ε' Εθνοσυνέλευση (1.7.1935-17.12.1935)
97	Σοφούλης Θεμιστοκλής (6.3.1936-4.8.1936)	Δεμερτζής Κωνσταντίνος (30.11.1935-13.4.1936) Μεταξάς Ιωάννης (13.4.1936-29.1.1941)	Γ' Αναθεωρητική Βουλή (2.3.1936-4.8.1936)
98	Θεοτόκης Ιωάννης (14.5.1946-30.11.1949)	Τσαλδάρης Κωνσταντίνος (18.4.1946-24.1.1947) Μάξιμος Δημήτριος (24.1.1947-29.8.1947)	Δ' Αναθεωρητική Βουλή (13.5.1946-8.1.1950)
99	Μουτζουρίδης Πραξιτέλης (1.12.1949-8.1.1950)	Τσαλδάρης Κωνσταντίνος (29.8.1947-7.9.1947)	

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
		Σοφούλης Θεμιστοκλής (7.9.1947-24.6.1949) Διομήδης Αλέξανδρος (30.6.1949-6.1.1950)	
100	Γόντικας Δημήτριος (18.4.1950-30.7.1951) (10.10.1951-10.10.1952)	Πλαστήρας Νικόλαος (15.4.1950-21.8.1950) Βενιζέλος Σοφοκλής (21.8.1950-27.10.1951) Πλαστήρας Νικόλαος (27.10.1951-11.10.1952)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (30.3.1950-30.7.1951) Β΄ Βουλευτική Περίοδος (10.10.1951-10.10.1952)
101	Μακρόπουλος Ιωάννης (15.12.1952-16.11.1953)	Παπάγος Αλέξανδρος (19.11.1952-4.10.1955)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (12.12.1952-11.1.1956)
102	Ροδόπουλος Κωνσταντίνος (16.11.1953-11.1.1956) (2.4.1956-2.4.1958) (9.6.1958-20.9.1961) (4.12.1961-26.9.1963)	Παπάγος Αλέξανδρος (19.11.1952-4.10.1955) Καραμανλής Κωνσταντίνος (6.10.1955-5.3.1958) Γεωργακόπουλος Κωνσταντίνος (5.3.1958-17.5.1958) Καραμανλής Κωνσταντίνος (17.5.1958-20.9.1961) (4.11.1961-19.6.1963) Πιπινέλης Παναγιώτης (19.6.1963-28.9.1963)	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (12.12.1952-11.1.1956) Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (2.4.1956-2.4.1958) Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (9.6.1958-20.9.1961) ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (4.12.1961-26.9.1963)
103	Τσιριμώκος Ηλίας (17.12.1963-8.1.1964)	Παπανδρέου Γεώργιος (8.11.1963-31.12.1963) Παρασκευόπουλος Ιωάννης (31.12.1963-19.2.1964)	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (16.12.1963-8.1.1964)
104	Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος (19.3.1964-15.7.1965) (Η Βουλή συνεκλήθη σε έκτακτη Σύνοδο το καλοκαίρι του 1965 [30.7.1965-25.9.1965]. Κατά την διάρκεια της Συνόδου αυτής, χρέη προέδρου εκτελούσε ο Α΄ Αντιπρόεδρος Εμμανουήλ Μπακλατζής)	Παπανδρέου Γεώργιος (19.2.1964-15.7.1965)	Η΄ Βουλευτική Περίοδος (19.3.1964-14.4.1967)
105	Παπασπύρου Δημήτριος (15.11.1965-14.4.1967)	Στεφανόπουλος Στέφανος (17.9.1965-22.12.1966) Παρασκευόπουλος Ιωάννης (22.12.1966-3.4.1967) Κανελλόπουλος Παναγιώτης (3.4.1967-21.4.1967)	Η΄ Βουλευτική Περίοδος (19.3.1964-14.4.1967)
106	Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος (9.12.1974-22.10.1977)	Καραμανλής Κωνσταντίνος (24.7.1974-10.5.1980)	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή) (9.12.1974-22.10.1977)
107	Παπασπύρου Δημήτριος (12.12.1977-19.9.1981)	Καραμανλής Κωνσταντίνος (24.7.1974-10.5.1980)	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (12.12.1977-19.9.1981)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
		Ράλλης Γεώργιος (10.5.1980-21.10.1981)	
108	Αλευράς Ιωάννης (17.11.1981-7.5.1985) (18.6.1985-11.5.1989)	Παπανδρέου Ανδρέας (21.10.1981-2.7.1989)	Γ' Βουλευτική Περίοδος (16.11.1981-7.5.1985)
			Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή) (17.6.1985-11.5.1989)
109	Τσαλδάρης Αθανάσιος (5.7.1989-12.10.1989) (23.11.1989-12.3.1990) (22.4.1990-11.9.1993)	Τζαννετάκης Τζαννής (2.7.1989-12.10.1989)	Ε' Βουλευτική Περίοδος (5.7.1989-12.10.1989)
		Ζολώτας Ξενοφών (23.11.1989-11.4.1990)	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (23.11.1989-12.3.1990)
		Μητσοτάκης Κωνσταντίνος (11.4.1990-13.10.1993)	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (21.4.1990-11.9.1993)
110	Κακλαμάνης Απόστολος (22.10.1993-24.8.1996) (8.10.1996-14.3.2000) (21.4.2000-11.2.2004)	Παπανδρέου Ανδρέας (13.10.1993-17.1.1996) Σημίτης Κωνσταντίνος (22.1.1996-10.3.2004)	Η' Βουλευτική Περίοδος (21.10.1993-24.8.1996)
			Θ' Βουλευτική Περίοδος (7.10.1996-14.3.2000)
			Ι' Βουλευτική Περίοδος (Ζ' Αναθεωρητική Βουλή) (20.4.2000-11.2.2004)
111	Μπενάκη-Ψαρούδα Άννα (19.3.2004-18.8.2007)	Καραμανλής Κωνσταντίνος (10.3.2004-)	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος (18.3.2004-18.8.2007)
112	Σιούφας Δημήτριος (27.9.2007-)	Καραμανλής Κωνσταντίνος (10.3.2004-)	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (Η' Αναθεωρητική Βουλή) (26.9.2007-)

Β' ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ
1	Σισίνης Γεώργιος (12.9.1829-15.6.1830)	Καποδίστριας Ιωάννης (12.1.1828-27.9.1831)	
2	Τσαμαδός Δημήτριος (15.6.1830-5.12.1831)	Καποδίστριας Ιωάννης (12.1.1828-27.9.1831)	
3	Κουντουριώτης Γεώργιος (26.9.1844-8.4.1847)	Κωλέττης Ιωάννης (6.8.1844-31.8.1847)	Α' Γερουσιαστική Περίοδος
4	Δεληγιάννης Αναγνώστης (17.9.1847-17.10.1853)	Τζαβέλλας Κίτσος (5.9.1847-8.3.1848)	Β' Γερουσιαστική Περίοδος
		Κουντουριώτης Γεώργιος (8.3.1848-15.10.1848) Κανάρης Κωνσταντίνος (15.10.1848-12.12.1849) Κριεζής Αντώνιος (12.12.1849-16.5.1854)	Γ' Γερουσιαστική Περίοδος
5	Μοναρχίδης Αναγνώστης (23.11.1853-11.8.1861)	Κριεζής Αντώνιος (12.12.1849-16.5.1854)	Δ' Γερουσιαστική Περίοδος
		Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος (16.5.1854-22.9.1855)	Ε' Γερουσιαστική Περίοδος
		Βούλγαρης Δημήτριος (22.9.1855-13.11.1857)	ΣΤ' Γερουσιαστική Περίοδος
		Μιαούλης Αθανάσιος (13.11.1857-26.5.1862)	Ζ' Γερουσιαστική Περίοδος
6	Ζαΐμης Αλέξανδρος (22.5.1929-14.12.1929)	Βενιζέλος Ελευθέριος (4.7.1928-26.5.1932)	Α' Γερουσιαστική Περίοδος
7	Παρασκευόπουλος Λεωνίδας (18.3.1930-19.8.1932)	Βενιζέλος Ελευθέριος (4.7.1928-26.5.1932) Παπαναστασίου Αλέξανδρος (26.5.1932-5.6.1932) Βενιζέλος Ελευθέριος (5.6.1932-4.11.1932)	Α' Γερουσιαστική Περίοδος
8	Γονατάς Στυλιανός (4.11.1932-1.4.1935)	Τσαλδάρης Παναγής (4.11.1932-16.1.1933) Βενιζέλος Ελευθέριος (16.1.1933-6.3.1933) Οθωναίος Αλέξανδρος (6.3.1933-10.3.1933) Τσαλδάρης Παναγής (10.3.1933-10.10.1935)	Α' Γερουσιαστική Περίοδος

**ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ, ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ
ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ ΚΑΙ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ**

A/A	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
1	Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (8.11.1843-18.3.1844)	Πρώτη εβδομάδα του Νοεμβρίου 1843	8.11.1843
2	Α' (7.9.1844-14.9.1847)	Μάιος-Αύγουστος 1844	7.9.1844
3	Β' (28.7.1847-22.7.1850)	Ιούνιος 1847	28.7.1847
4	Γ' (30.10.1850-27.10.1853)	Σεπτέμβριος 1850	30.10.1850
5	Δ' (30.10.1853-28.10.1856)	Σεπτέμβριος 1853	30.10.1853
6	Ε' (7.12.1856-24.5.1859)	Οκτώβριος 1856	7.12.1856
7	ΣΤ' (29.10.1859-16.11.1860)	Αύγουστος 1859	29.10.1859
8	Ζ' (15.2.1861-11.9.1862)	Δεκέμβριος 1860- Μάρτιος 1861	15.2.1861
9	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)	24-27.11.1862	10.12.1862
10	Α' (28.5.1865-21.12.1867)	14-17.5.1865	28.5.1865
11	Β' (25.4.1868-17.3.1869)	21-24.3.1868	25.4.1868
12	Γ' (5.6.1869-28.12.1871)	16-19.5.1869	5.6.1869
13	Δ' (24.3.1872-28.11.1872)	26-29.2.1872	24.3.1872
14	Ε' (14.2.1873-25.4.1874)	27-30.1.1873	14.2.1873
15	ΣΤ' (27.7.1874-19.5.1875)	23-26.6.1874	27.7.1874
16	Ζ' (11.8.1875-14.7.1879)	18-21.7.1875	11.8.1875
17	Η' (20.10.1879-22.10.1881)	23.9.1879	20.10.1879
18	Θ' (18.1.1882-11.2.1885)	20.12.1881	18.1.1882
19	Ι' (9.5.1885-5.11.1886)	7.4.1885	9.5.1885
20	ΙΑ' (22.1.1887-17.8.1890)	4.1.1887	22.1.1887
21	ΙΒ' (29.10.1890-12.3.1892)	14.10.1890	29.10.1890
22	ΙΓ' (25.5.1892-20.2.1895)	3.5.1892	25.5.1892
23	ΙΔ' (15.5.1895-9.12.1898)	16.4.1895	15.5.1895
24	ΙΕ' (4.3.1899-19.9.1902)	7.2.1899	4.3.1899
25	ΙΣΤ' (10.12.1902-22.12.1904)	17.11.1902	10.12.1902
26	ΙΖ' (14.3.1905-1.2.1906)	20.2.1905	14.3.1905
27	ΙΗ' (20.4.1906-1.7.1910)	26.3.1906	20.4.1906
28	Α' «Διπλή» Αναθωρητική Βουλή (1.9.1910-12.10.1910)	8.8.1910	1.9.1910
29	Β' «Διπλή» Αναθωρητική Βουλή (8.1.1911-21.12.1911)	28.11.1910	8.1.1911
30	ΙΘ' (19.5.1912-25.2.1915)	11.3.1912	19.5.1912
31	Κ' (3.8.1915-25.10.1915 και 12.7.1917-10.9.1920) «Βουλή των Λαζάρων»	31.5.1915	3.8.1915

A/A	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
32	ΚΑ' (22.1.1916-30.6.1917)	6.12.1915	22.1.1916
33	Γ' Εθνοσυνέλευση (23.12.1920-15.9.1922)	1.11.1920	23.12.1920
34	Δ' Συντακτική Συνέλευση (2.1.1924-30.9.1925)	16.12.1923	2.1.1924
35	Α' (26.11.1926-9.7.1928)	7.11.1926	26.11.1926
36	Β' (17.10.1928-20.8.1932)	19.8.1928	17.10.1928
37	Γ' (24.10.1932-24.1.1933)	25.9.1932	24.10.1932
38	Δ' (27.3.1933-1.4.1935)	5.3.1933	27.3.1933
39	Ε' Εθνοσυνέλευση (1.7.1935-17.12.1935)	9.6.1935	1.7.1935
40	Γ' Αναθεωρητική Βουλή (2.3.1936-4.8.1936)	26.1.1936	2.3.1936
41	Δ' Αναθεωρητική Βουλή (13.5.1946-8.1.1950)	31.3.1946	13.5.1946
42	Α' (30.3.1950-30.7.1951)	5.3.1950 (οι εκλογές είχαν αρχικά οριστεί για 19.2.1950)	30.3.1950
43	Β' (10.10.1951-10.10.1952)	9.9.1951	10.10.1951
44	Γ' (12.12.1952-11.1.1956)	16.11.1952	12.12.1952
45	Δ' (2.4.1956-2.4.1958)	19.2.1956 (ψήφισαν για πρώτη φορά σε βουλευτι- κές εκλογές οι γυναίκες)	2.4.1956
46	Ε' (9.6.1958-20.9.1961)	11.5.1958	9.6.1958
47	ΣΤ' (4.12.1961-26.9.1963) [συνεκλήθη και σε έκτακτη Σύνοδο στις 24.6.1963]	29.10.1961	4.12.1961
48	Ζ' (16.12.1963-8.1.1964)	3.11.1963	16.12.1963
49	Η' (19.3.1964-14.4.1967) [συνεκλήθη και σε έκτακτη Σύνοδο στις 30.7.1965]	16.2.1964	19.3.1964
50	Α' Βουλευτική Περίοδος (Ε' Αναθεωρητική Βουλή) (9.12.1974-22.10.1977)	17.11.1974	9.12.1974
51	Β' Βουλευτική Περίοδος (12.12.1977-19.9.1981)	20.11.1977	12.12.1977
52	Γ' Βουλευτική Περίοδος (16.11.1981-7.5.1985)	18.10.1981	16.11.1981
53	Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή) (17.6.1985-11.5.1989)	2.6.1985	17.6.1985
54	Ε' Βουλευτική Περίοδος (5.7.1989-12.10.1989)	18.6.1989	5.7.1989

A/A	ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
55	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (23.11.1989-12.3.1990)	5.11.1989	23.11.1989
56	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (21.4.1990-11.9.1993)	8.4.1990	21.4.1990
57	Η' Βουλευτική Περίοδος (21.10.1993-24.8.1996)	10.10.1993	21.10.1993
58	Θ' Βουλευτική Περίοδος (7.10.1996-14.3.2000)	22.9.1996	7.10.1996
59	Ι' Βουλευτική Περίοδος (Ζ' Αναθεωρητική Βουλή) (20.4.2000-11.2.2004)	9.4.2000	20.4.2000
60	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος (18.3.2004-18.8.2007)	7.3.2004	18.3.2004
61	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (Η' Αναθεωρητική Βουλή) (26.9.2007-)	16.9.2007	26.9.2007

Σημείωση : Δεν περιλαμβάνονται οι εκλογές για τη Γερουσία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΑΙΤΙΕΣ ΛΗΞΗΣ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΩΝ

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
1	Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (8.11.1843-18.3.1844)	Λήξη της Εθνοσυνέλευσης στις 18.3.1844	Κήρυξη λήξης της Εθνοσυνέ- λευσης από τον Όθωνα μετά την ψήφιση Συντάγματος
2	Α' Βουλευτική Περίοδος (7.9.1844-14.9.1847)	Β.Δ. 14.4.1847 Φ.Ε.Κ. 12/1847	Διάλυση της Βουλής με πρω- τοβουλία του Πρωθυπουργού Κωλέττη που όρισε τη 10η Ιου- λίου 1847 ως ημέρα σύγκλη- σης της νέας Βουλής
3	Β' Βουλευτική Περίοδος (28.7.1847-27.7.1850)	Λήξη της Γ' Συνόδου στις 27.7.1850	Λήξη τριετούς Βουλευτικής Περιόδου
4	Γ' Βουλευτική Περίοδος (30.10.1850-27.10.1853)	Λήξη της Γ' Συνόδου στις 27.10.1853	Λήξη τριετούς Βουλευτικής Περιόδου
5	Δ' Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)	Β.Δ. 29.10.1856	Λήξη τριετούς Βουλευτικής Περιόδου
6	Ε' Βουλευτική Περίοδος (7.12.1856-24.5.1859)	Β.Δ. 24.5.1859	Κήρυξη λήξης της Βουλευτι- κής Περιόδου με πρωτοβου- λία του Όθωνα λόγω της φοιτητικής εξέγερσης των «Σκιαδικών» και του γενι- κότερου αντιδυναστικού κλίματος
7	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1859-16.11.1860)	Β.Δ. 16.11.1860	Διάλυση της Βουλής από τον Όθωνα με αφορμή την εκλογή προέδρου της Βουλής από την αντιπολίτευση και εξαιτίας της διάσπασης της κυβερνητικής παράταξης (η κυβέρνηση είχε ήδη παραιτηθεί)
8	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (15.2.1861-11.9.1862)	Β.Δ. 11.9.1862	Επανάσταση/ανατροπή καθεστώτος και έξωση του βασιλιά Όθωνα
9	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)	Β.Δ. 16.11.1864	Ολοκλήρωσε τις εργασίες της, καταρτίζοντας και ψηφίζοντας νέο Σύνταγμα
10	Α' Βουλευτική Περίοδος (28.5.1865-21.12.1867)	Β.Δ. 21.12.1867	Πρώρη διάλυση κατόπιν διαφωνίας της Κυβέρνησης με το βασιλιά για την ακολου- θητέα εξωτερική πολιτική
11	Β' Βουλευτική Περίοδος (25.4.1868-17.3.1869)	Β.Δ. 17.3.1869 Φ.Ε.Κ. 14/1869	Πρώρη διάλυση ύστερα από την επιβολή στη χώρα δυσμενών όρων από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Κρητικό ζήτημα)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
12	Γ' Βουλευτική Περίοδος (5.6.1869-27.12.1871)	Β.Δ. 27.12.1871 Φ.Ε.Κ. 55/1871	Πρόωρη διάλυση λόγω αδυναμίας των κυβερνήσεων
13	Δ' Βουλευτική Περίοδος (24.3.1872-28.11.1872)	Β.Δ. 28.11.1872 Φ.Ε.Κ. 47/1872	Πρόωρη διάλυση λόγω της βασιλικής παρέμβασης υπέρ του Δεληγεώργη
14	Ε' Βουλευτική Περίοδος (14.2.1873-25.4.1874)	Β.Δ. 25.4.1874 Φ.Ε.Κ. 16/1874	Πρόωρη διάλυση λόγω της βασιλικής παρέμβασης εναντίον της κυβέρνησης Κουμουνδούρου
15	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (27.7.1874-19.5.1875)	Β.Δ. 19.5.1875 Φ.Ε.Κ. 32/1875	Πρόωρη διάλυση λόγω αδυναμίας της κυβέρνησης Βούλγαρη («στηλιτικά») και βασιλικής παρέμβασης υπέρ του Τρικούπη
16	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)	Β.Δ. 14.7.1879 Φ.Ε.Κ. 46/1879	Ολοκλήρωση της θητείας της
17	Η' Βουλευτική Περίοδος (20.10.1879-22.10.1881)	Β.Δ. 22.10.1881 Φ.Ε.Κ. 94/1881	Πρόωρη διάλυση μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας -Άρτας
18	Θ' Βουλευτική Περίοδος (18.1.1882-11.2.1885)	Β.Δ. 11.2.1885 Φ.Ε.Κ. 11/1885	Πρόωρη διάλυση
19	Ι' (9.5.1885-5.11.1886)	Β.Δ. 6.11.1886 Φ.Ε.Κ. 304/Α/1886	Πρόωρη διάλυση λόγω των διοικητικών μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη και της επιθυμίας του να εκμεταλλευτεί τις μεταβολές στον εκλογικό χάρτη της χώρας
20	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος (22.1.1887-17.8.1890)	Β.Δ. 17.8.1890 Φ.Ε.Κ. 204/Α/1890	Πρόωρη διάλυση λόγω της οικονομικής κρίσης και της έντονης λαϊκής δυσανεξίας
21	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1890-12.3.1892)	Β.Δ. 12.3.1892 Φ.Ε.Κ. 79/1892	Πρόωρη διάλυση λόγω κοινοβουλευτικής κρίσης και οικονομικής δυσπραγίας
22	ΙΓ' Βουλευτική Περίοδος (25.5.1892-20.2.1895)	Β.Δ. 20.2.1895 Φ.Ε.Κ. 27/Β/1895	Πρόωρη διάλυση λόγω πτώχευσης
23	ΙΔ' Βουλευτική Περίοδος (15.5.1895-9.12.1898)	Β.Δ. 9.12.1898 ΦΕΚ 208/Α/1898	Πρόωρη διάλυση λόγω κοινοβουλευτικής δυσπραγίας
24	ΙΕ' Βουλευτική Περίοδος (4.3.1899-19.9.1902)	Β.Δ. 19.9.1902 Φ.Ε.Κ. 176/Α/1902	Πρόωρη διάλυση λόγω αντίδρασης της μείζονος αντιπολίτευσης στην επιλογή του βασιλιά να δώσει την εντολή στον αρχηγό της ελάσσονος αντιπολίτευσης
25	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)	Β.Δ. 22.12.1904 Φ.Ε.Κ. 285/Α/1904	Πρόωρη διάλυση λόγω παραιτήσεως των ζαϊμικών βουλευτών που υποστήριζαν την κυβέρνηση Θεοτόκη, όταν αυτή εισηγήθηκε αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
26	ΙΖ' Βουλευτική Περίοδος (14.3.1905-1.2.1906)	Β.Δ. 1.2.1906 Φ.Ε.Κ. 29/A/1906	Πρώωρη διάλυση λόγω επιθυμίας της κυβέρνησης να ξεκαθαρίσει το κοινοβουλευτικό τοπίο ύστερα από κάποιες βασιλικές παρεμβάσεις υπέρ της αντιπολίτευσης
27	ΙΗ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)	Β.Δ. 30.6.1910 Φ.Ε.Κ. 22/A/1910	Ολοκλήρωση θητείας της Βουλής
28	Α' «Διπλή» Αναθωρητική Βουλή (1.9.1910-12.10.1910)	Β.Δ. 12.10.1910 Φ.Ε.Κ. 317/A/1910	Πρώωρη διάλυση της Εθνοσυνέλευσης από τον βασιλιά μετά από εισήγηση του Πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου
29	Β' «Διπλή» Αναθωρητική Βουλή (8.1.1911-21.12.1911)	Β.Δ. 20.12.1911 Φ.Ε.Κ. 349/A/1911	Επιτυχής ολοκλήρωση αναθεωρητικού έργου και ψήφιση τροποποιήσεων του Συντάγματος (1η Ιουνίου 1911). Πρώωρη διάλυση λόγω επιδείνωσης της διεθνούς κατάστασης στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου
30	ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος (19.5.1912-25.2.1915)	Β.Δ. 18.4.1915 Φ.Ε.Κ. 145/A/1915	Πρώωρη διάλυση λόγω διαφωνίας Βενιζέλου - βασιλιά Κωνσταντίνου
31	Κ' Βουλευτική Περίοδος («Βουλή των Λαζάρων») (3.8.1915-25.10.1915 & 12.7.1917-10.9.1920)	Β.Δ. 29.10.1915 Φ.Ε.Κ. 403/1915 & Β.Δ. 10.9.1920 Φ.Ε.Κ. 207/A/1920	Αντισυνταγματική νέα διάλυση της Βουλής από το βασιλιά, κάνοντας κατάχρηση του άρθρου 31 του Συντάγματος του 1864
32	ΚΑ' Βουλευτική Περίοδος (22.1.1916-30.6.1917)	Β.Δ. 30.6.1917 Φ.Ε.Κ. 126/A/1917	Επικράτηση κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας, παραίτηση Κωνσταντίνου και ακύρωση ΚΑ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου ως αντισυνταγματικής
33	Γ' Εθνοσυνέλευση (23.12.1920-15.9.1922)	Β.Δ. 15.9.1922 Φ.Ε.Κ. 174/A/1922	Πρώωρη διάλυση λόγω της στρατιωτικής εξέγερσης κατόπιν της Μικρασιατικής καταστροφής
34	Δ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση (2.1.1924-30.9.1925)	Φ.Ε.Κ. 275/A/1925	Διαλύθηκε από το Θεόδωρο Πάγκαλο, ύστερα από σχετικό διάγγελμα όπου επικαλούνταν απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου και το άρθρο 1 του Συντάγματος
35	Α' Βουλευτική Περίοδος (26.11.1926-9.7.1928)	Φ.Ε.Κ. 117/A/1928	Πρώωρη λήξη σύμφωνα με το άρθρο 79 του Συντάγματος του 1927 ¹
36	Β' Βουλευτική Περίοδος (17.10.1928-20.8.1932)	Φ.Ε.Κ. 269/A/1932	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
37	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (24.10.1932-24.1.1933)	Φ.Ε.Κ. 20/A/1933	Πρόωρη λήξη σύμφωνα με το άρθρο 79 του Συντάγματος του 1927
38	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (27.3.1933-1.4.1935)	Φ.Ε.Κ. 113/A/1935	Διάλυση με την Α΄ Συντακτική Πράξη της 1.4.1935 «περί καταργήσεως της Γερουσίας, διαλύσεως της Βουλής, συγκλήσεως Εθνοσυνελεύσεως και μεταρρυθμίσεως του Συντάγματος»
39	Ε΄ Εθνοσυνέλευση (1.7.1935-17.12.1935)	Φ.Ε.Κ. 619/A/1935	Πρόωρη διάλυση σύμφωνα με το άρθρο 37 του Συντάγματος του 1911 το οποίο είχε επανέλθει προσωρινά σε ισχύ ²
40	Γ΄ Αναθεωρητική Βουλή (2.3.1936-4.8.1936)	Φ.Ε.Κ. 324/A/1936	Δικτατορία 4ης Αυγούστου 1936
41	Δ΄ Αναθεωρητική Βουλή (13.5.1946-8.1.1950)	Φ.Ε.Κ. 4/A/1950	Σχετικά πρόωρη διάλυση της Βουλής (τρεις μήνες νωρίτερα από την κανονική λήξη) με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος
42	Α΄ Βουλευτική Περίοδος (30.3.1950-30.7.1951)	Φ.Ε.Κ. 208/A/1951	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1911
43	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (10.10.1951-10.10.1952)	Φ.Ε.Κ. 302/A/1952	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952 ³
44	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (12.12.1952-11.1.1956)	Φ.Ε.Κ. 14/A/1956	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
45	Δ΄ Βουλευτική Περίοδος (2.4.1956-2.4.1958)	Φ.Ε.Κ. 47/A/1958	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
46	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (9.6.1958-20.9.1961)	Φ.Ε.Κ. 179/A/1961	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
47	ΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (4.12.1961-26.9.1963)	Φ.Ε.Κ. 135/A/1963	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
48	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (16.12.1963-8.1.1964)	Φ.Ε.Κ. 3/A/1964	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
49	Η΄ Βουλευτική Περίοδος (19.3.1964-14.4.1967)	Φ.Ε.Κ. 52/A/1967	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
50	Α' Βουλευτική Περίοδος (Ε' Αναθεωρητική Βουλή) (9.12.1974-22.10.1977)	Φ.Ε.Κ. 329/Α/1977	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»
51	Β' Βουλευτική Περίοδος (12.12.1977-19.9.1981)	Φ.Ε.Κ. 274/Α/1981	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής
52	Γ' Βουλευτική Περίοδος (16.11.1981-7.5.1985)	Φ.Ε.Κ. 78/Α/1985	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»
53	Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή) (17.6.1985-11.5.1989)	Φ.Ε.Κ. 119/Α/1989	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής
54	Ε' Βουλευτική Περίοδος (5.7.1989-12.10.1989)	Φ.Ε.Κ. 234/Α/1989	Πρώρη διάλυση λόγω αδυναμίας σχηματισμού Κυβέρνησης (Σύνταγμα άρθ. 35, 37, 41)
55	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (23.11.1989-12.3.1990)	Φ.Ε.Κ. 29/Α/1990	Πρώρη διάλυση λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας (Σύνταγμα άρθ. 32, 35, 41)
56	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (21.4.1990-11.9.1993)	Φ.Ε.Κ. 151/Α/1993	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπιστούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά (εξωτερικά και εσωτερικά) θέματα»
57	Η' Βουλευτική Περίοδος (21.10.1993-24.8.1996)	Φ.Ε.Κ. 194/Α/1996	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπιστούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»
58	Θ' Βουλευτική Περίοδος (Ζ' Αναθεωρητική Βουλή) (7.10.1996-14.3.2000)	Φ.Ε.Κ. 80/Α/2000	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπιστεί «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα»
59	Ι' Βουλευτική Περίοδος (20.4.2000-11.2.2004)	Φ.Ε.Κ. 40/Α/2004	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπιστεί «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα»

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
60	ΙΑ΄ Βουλευτική Περίοδος (18.3.2004-18.8.2007)	Φ.Ε.Κ. 196/A/2007	Πρόωρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπιστούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»

Σημειώσεις

1. Σύνταγμα 1927, άρθρο 79: «Ο Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δύναται νά διαλύσει τήν Βουλὴν πρὶν λήξει ἡ περίοδος αὐτῆς μετὰ σύμφωνον ἀπόφασιν τῆς Γερουσίας, λαμβανομένην κατόπιν προτάσεώς του καὶ κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν μελῶν αὐτῆς...».

2. Σύνταγμα 1911, άρθρο 37: «Ο βασιλεὺς συγκαλεῖ τακτικῶς ἅπαξ τοῦ ἔτους τήν Βουλὴν, ἐκτάκτως δέ, ὡςάκις τὸ κρίνει εὐλογον, κηρύττει αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀντιπροσώπου τήν ἔναρξιν καὶ λήξιν ἐκάστης βουλευτικῆς συνόδου καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νά διαλύῃ τήν Βουλὴν, ἀλλὰ τὸ περί διαλύσεως διάταγμα προσυπογραφόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου πρέπει νά διαλαμβάνη συγχρόνως καὶ τήν σύγκλησιν τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντὸς τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν, τῆς δέ Βουλῆς ἐντὸς τριῶν μηνῶν».

3. Σύνταγμα 1952, άρθρο 37: «Ο βασιλεὺς συγκαλεῖ τακτικῶς ἅπαξ τοῦ ἔτους τήν Βουλὴν, ἐκτάκτως δέ, ὡςάκις τὸ κρίνει εὐλογον, κηρύττει αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀντιπροσώπου τήν ἔναρξιν καὶ λήξιν ἐκάστης βουλευτικῆς συνόδου καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νά διαλύῃ τήν Βουλὴν, ἀλλὰ τὸ περί διαλύσεως διάταγμα προσυπογραφόμενον ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου πρέπει νά διαλαμβάνη συγχρόνως καὶ τήν σύγκλησιν τῶν μὲν ἐκλογέων ἐντὸς τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν, τῆς δέ Βουλῆς ἐντὸς τριῶν μηνῶν».

**ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΚΑΤΑ ΜΕΓΕΘΟΣ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ
ΔΙΑΡΚΕΙΑΣ ΤΗΣ ΘΗΤΕΙΑΣ ΤΟΥΣ**

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
I. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΠΟΥ ΕΞΑΝΤΛΗΣΑΝ ΤΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΗ ΘΗΤΕΙΑ ΤΟΥΣ			
1	Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (8.11.1843-18.3.1844)	Λήξη της Εθνοσυνέλευσης στις 18.3.1844	Κήρυξη λήξης της Εθνοσυνέ- λευσης από τον Όθωνα μετά την ψήφιση Συντάγματος
2	Α' Βουλευτική Περίοδος (7.9.1844-14.9.1847)	Β.Δ. 14.4.1847 Φ.Ε.Κ. 12/1847	Διάλυση της Βουλής με πρω- τοβουλία του πρωθυπουργού Ι. Κωλέττη που όρισε τη 10η Ιουλίου 1847 ως ημέρα σύγ- κλησης της νέας Βουλής
3	Β' Βουλευτική Περίοδος (28.7.1847-27.7.1850)	Λήξη της Γ' Συνόδου στις 27.7.1850	Λήξη τριετούς Βουλευτικής Περιόδου
4	Γ' Βουλευτική Περίοδος (30.10.1850-27.10.1853)	Λήξη της Γ' Συνόδου στις 27.10.1853	Λήξη τριετούς Βουλευτικής Περιόδου
5	Δ' Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)	Β.Δ. 29.10.1856	Λήξη τριετούς Βουλευτικής Περιόδου
6	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)	Β.Δ. 14.7.1879 Φ.Ε.Κ. 46/1879	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής
7	ΗΘ' Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)	Β.Δ. 30.6.1910 Φ.Ε.Κ. 22/Α/1910	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής
8	Β' Βουλευτική Περίοδος (17.10.1928-20.8.1932)	Φ.Ε.Κ. 269/Α/1932	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής, σύμφωνα με το άρ- θρο 38 του Συντάγματος
9	Β' Βουλευτική Περίοδος (12.12.1977-19.9.1981)	Φ.Ε.Κ. 274/Α/1981	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής, σύμφωνα με το άρθρο 38 του Συντάγματος
10	Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή) (17.6.1985-11.5.1989)	Φ.Ε.Κ. 119/Α/1989	Ολοκλήρωση της θητείας της Βουλής
II. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΤΩΝ			
1	Θ' Βουλευτική Περίοδος (18.1.1882-11.2.1885)	Β.Δ. 18.2.1885 Φ.Ε.Κ. 11.2.1885	Πρώωρη διάλυση
2	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος (22.1.1887-17.8.1890)	Β.Δ. 17.8.1890 Φ.Ε.Κ. 204/Α/1890	Πρώωρη διάλυση λόγω της οι- κονομικής κρίσης και της έν- τονης λαϊκής δυσανεκτικότητας
3	ΙΔ' Βουλευτική Περίοδος (15.5.1895-9.12.1898)	Β.Δ. 9.12.1898 Φ.Ε.Κ. 208/Α/1898	Πρώωρη διάλυση λόγω κοι- νοβουλευτικής δυσπραγίας

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
4	ΙΕ΄ Βουλευτική Περίοδος (4.3.1899-19.9.1902)	Β.Δ. 19.9.1902 Φ.Ε.Κ. 176/A/1902	Πρόωρη διάλυση λόγω αντί-δρασης της μείζονος αντιπολίτευσης στην επιλογή του βασιλιά Γεωργίου Α΄ να δώσει την εντολή σε επόμενο αρχηγό της μειοψηφίας
5	Δ΄ Αναθεωρητική Βουλή (13.5.1946-8.1.1950)	Φ.Ε.Κ. 4/A/1950	Σχετικά πρόωρη διάλυση της Βουλής (τρεις μήνες νωρίτερα από την κανονική λήξη) με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος
6	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (12.12.1952-11.1.1956)	Φ.Ε.Κ. 14/A/1956	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
7	Ε΄ Βουλευτική Περίοδος (9.6.1958-20.9.1961)	Φ.Ε.Κ. 179/A/1961	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
8	Η΄ Βουλευτική Περίοδος (19.3.1964-14.4.1967)	Φ.Ε.Κ. 52/A/1967	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
9	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (16.11.1981-7.5.1985)	Φ.Ε.Κ. 78/A/1985	Πρόωρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»
10	Ζ΄ Βουλευτική Περίοδος (21.4.1990-11.9.1993)	Φ.Ε.Κ. 151/A/1993	Πρόωρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά (εξωτερικά και εσωτερικά) θέματα»
11	Θ΄ Βουλευτική Περίοδος (7.10.1996-14.3.2000)	Φ.Ε.Κ. 80/A/2000	Πρόωρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθεί «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα»
12	Ι΄ Βουλευτική Περίοδος (Ζ΄ Αναθεωρητική Βουλή) (20.4.2000-11.2.2004)	Φ.Ε.Κ. 40/A/2004	Πρόωρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθεί «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα»
13	ΙΑ΄ Βουλευτική Περίοδος (18.3.2004-18.8.2007)	Φ.Ε.Κ. 196/A/2007	Πρόωρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»

III. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΑΠΟ ΔΥΟ ΕΩΣ ΤΡΙΑ ΕΤΗ

1	Ε' Βουλευτική Περίοδος (7.12.1856-24.5.1859)	Β.Δ. 24.5.1859	Κήρυξη λήξης της Βουλευτικής Περιόδου με πρωτοβουλία του Όθωνα λόγω της φοιτητικής εξέγερσης των «Σκιαδικών» και του γενικότερου αντιδυναστικού κλίματος
2	Α' Βουλευτική Περίοδος (28.5.1865-21.12.1867)	Β.Δ. 21.12.1867	Πρώρη διάλυση πρόωρη κατόπιν διαφωνίας Κυβέρνησης με βασιλιά για ακολουθητέα εξωτερική πολιτική
3	Γ' Βουλευτική Περίοδος (5.6.1869-28.12.1871)	Β.Δ. 27.12.1871 Φ.Ε.Κ. 55/1871	Πρώρη διάλυση λόγω αδυναμίας των Κυβερνήσεων
4	Η' Βουλευτική Περίοδος (20.10.1879-22.10.1881)	Β.Δ. 22.10.1881 Φ.Ε.Κ. 94/1881	Πρώρη διάλυση μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας-Άρτας
5	ΙΓ' Βουλευτική Περίοδος (25.5.1892-20.2.1895)	Β.Δ. 20.2.1895	Πρώρη διάλυση λόγω πτώχευσης
6	ΙΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)	Β.Δ. 22.12.1904 Φ.Ε.Κ. 285/Α/1904	Πρώρη διάλυση λόγω παραίτησης των ζαϊμικών βουλευτών που υποστήριζαν την κυβέρνηση Θεοτόκη, όταν αυτή εισηγήθηκε αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα
7	ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος (19.5.1912-25.2.1915)	Β.Δ. 18.4.1915 Φ.Ε.Κ. 145/Α/1915	Πρώρη διάλυση λόγω διαφωνίας Βενιζέλου - βασιλιά Κωνσταντίνου
8	Δ' Βουλευτική Περίοδος (27.3.1933-1.4.1935)	Φ.Ε.Κ. 113/Α/1935	Διάλυση με την Α' Συντακτική Πράξη της 1.4.1935 «περί καταργήσεως της Γερουσίας, διαλύσεως της Βουλής, συγκλήσεως Εθνοσυνελεύσεως και μεταρρυθμίσεως του Συντάγματος»
9	Δ' Βουλευτική Περίοδος (2.4.1956-2.4.1958)	Φ.Ε.Κ. 47/Α/1958	Πρώρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
10	Α' Βουλευτική Περίοδος (Ε' Αναθεωρητική Βουλή) (9.12.1974-22.10.1977)	Φ.Ε.Κ. 329/Α/1977	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»
11	Η' Βουλευτική Περίοδος (21.10.1993-24.8.1996)	Φ.Ε.Κ. 194/Α/1996	Πρώρη διάλυση της Βουλής σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 41 (παρ. 2 & 3) προκειμένου να αντιμετωπισθούν «εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα»

IV. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΑΠΟ ΕΝΑ ΕΩΣ ΔΥΟ ΕΤΗ

1	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1859-16.11.1860)	Β.Δ. 16.11.1860	Διάλυση της Βουλής από τον Όθωνα με αφορμή την εκλογή Προέδρου της Βουλής από την αντιπολίτευση και εξαιτίας της διάσπασης της κυβερνητικής παράταξης (η κυβέρνηση είχε ήδη παραιτηθεί)
2	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (15.2.1861-11.9.1862)	Β.Δ. 11.9.1862	Επανάσταση/ανατροπή καθεστώτος και έξωση του βασιλιά Όθωνα
3	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)	Β.Δ. 16.11.1864	Ολοκλήρωσε τις εργασίες της, καταρτίζοντας και ψηφίζοντας νέο Σύνταγμα
4	Ε' Βουλευτική Περίοδος (14.2.1873-25.4.1874)	Β.Δ. 25.4.1874 Φ.Ε.Κ. 16/1874	Πρώρη διάλυση λόγω βασιλικής επέμβασης εναντίον της κυβέρνησης Κουμουνδούρου
5	Γ' Βουλευτική Περίοδος (9.5.1885-5.11.1886)	Β.Δ. 6.11.1886 Φ.Ε.Κ. 304/Α/1886	Πρώρη διάλυση λόγω των διοικητικών μεταρρυθμίσεων του Τρικούπη και της επιθυμίας του να εκμεταλλευτεί τις μεταβολές στον εκλογικό χαρακτήρα της χώρας
6	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1890-12.3.1892)	Β.Δ. 12.3.1892 Φ.Ε.Κ. 79/1892	Πρώρη διάλυση λόγω κοινοβουλευτικής κρίσης και οικονομικής δυσπραγίας
7	ΚΑ' Βουλευτική Περίοδος (22.1.1916-30.6.1917)	Β.Δ. 30.6.1917	Επικράτηση Κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας, παραίτηση Κωνσταντίνου και ακύρωση κοινοβουλευτικής περιόδου ως αντισυνταγματικής
8	Γ' Εθνοσυνέλευση (23.12.1920-15.9.1922)	Β.Δ. 15.9.1922	Πρώρη διάλυση λόγω της στρατιωτικής εξέγερσης κατόπιν της Μικρασιατικής καταστροφής
9	Δ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση (2.1.1924-30.9.1925)	Φ.Ε.Κ. 275/Α/1925	Διαλύθηκε από το Θεόδωρο Πάγκαλο, ύστερα από σχετικό διάγγελμα, όπου επικαλούνταν απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου και το άρθρο 1 του Συντάγματος
10	Α' Βουλευτική Περίοδος (26.11.1926-9.7.1928)	Φ.Ε.Κ. 117/Α/1928	Πρώρη λήξη σύμφωνα με το άρθρο 79 του Συντάγματος του 1927
11	Α' Βουλευτική Περίοδος (30.3.1950-30.7.1951)	Φ.Ε.Κ. 208/Α/1951	Πρώρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1911

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
12	Β' Βουλευτική Περίοδος (10.10.1951-10.10.1952)	Φ.Ε.Κ. 302/A/1952	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952
13	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (4.12.1961-26.9.1963)	Φ.Ε.Κ. 135/A/1963	Πρόωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952

V. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΑΠΟ ΕΞΙ ΜΗΝΕΣ ΕΩΣ ΕΝΑ ΕΤΟΣ

1	Β' Βουλευτική Περίοδος (25.4.1868-17.3.1869)	Β.Δ. 17.3.1869 Φ.Ε.Κ. 14/1869	Πρόωρη διάλυση ύστερα από την επιβολή στη χώρα δυσμενών όρων από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Κρητικό ζήτημα)
2	Δ' Βουλευτική Περίοδος (24.3.1872-28.11.1872)	Β.Δ. 28.11.1872 Φ.Ε.Κ. 47/1872	Πρόωρη διάλυση λόγω της βασιλικής παρέμβασης υπέρ Δεληγεώργη
3	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (27.7.1874-19.5.1875)	Β.Δ. 19.5.1875 Φ.Ε.Κ. 32/1875	Πρόωρη διάλυση λόγω αδυναμίας της κυβέρνησης Βούλγαρη («Στηλιτικά») και βασιλικής παρέμβασης υπέρ Τρικούπη
4	ΙΖ' Βουλευτική Περίοδος (14.3.1905-1.2.1906)	Β.Δ. 1.2.1906 Φ.Ε.Κ. 29/A/1906	Πρόωρη διάλυση λόγω επιθυμίας της κυβέρνησης να ξεκαθαρίσει το κοινοβουλευτικό τοπίο ύστερα από κάποιες βασιλικές παρεμβάσεις υπέρ της αντιπολίτευσης
5	Β' «Διπλή» Αναθεωρητική Βουλή (8.1.1911-21.12.1911)	Β.Δ. 20.12.1911	Επιτυχής ολοκλήρωση αναθεωρητικού έργου και ψήφιση τροποποιήσεων του Συντάγματος (1η Ιουνίου 1911). Πρόωρη διάλυση λόγω επιδείνωσης της διεθνούς κατάστασης στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ & Φ.Ε.Κ.	ΛΟΓΟΙ
VI. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΡΕΙΣ ΜΗΝΕΣ ΕΩΣ ΕΞΙ ΜΗΝΕΣ			
1	Γ' Βουλευτική Περίοδος (24.10.1932-24.1.1933)	Φ.Ε.Κ. 20/A/1933	Πρώωρη λήξη σύμφωνα με το άρθρο 79 του Συντάγματος του 1927
2	Ε' Εθνοσυνέλευση (1.7.1935-17.12.1935)	Φ.Ε.Κ. 619/A/1935	Πρώωρη διάλυση σύμφωνα με το άρθρο 37 του Συντάγματος του 1911, το οποίο είχε επανέλθει προσωρινά σε ισχύ
3	Γ' Αναθεωρητική Βουλή (2.3.1936-4.8.1936)	Φ.Ε.Κ. 324/A/1936	Πραξικόπημα 4ης Αυγούστου 1936
4	Ε' Βουλευτική Περίοδος (5.7.1989-12.10.1989)	Φ.Ε.Κ. 234/A/1989	Πρώωρη διάλυση λόγω αδυναμίας σχηματισμού κυβέρνησης (Σύνταγμα άρθ. 35, 37, 41)
5	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (23.11.1989-12.3.1990)	Φ.Ε.Κ. 29/A/1990	Πρώωρη διάλυση λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας (Σύνταγμα άρθ. 32, 35, 41)

VII. ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΘΗΤΕΙΑΣ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΜΗΝΩΝ

1	Α' «Διπλή» Αναθεωρητική Βουλή (1.9.1910-12.10.1910)	Β.Δ. 12.10.1910 Φ.Ε.Κ. 317/A/1910	Πρώωρη διάλυση της Εθνοσυνέλευσης από το βασιλιά ύστερα από εισήγηση του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου
2	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (16.12.1963-8.1.1964)	Φ.Ε.Κ. 3/A/8.1.1964	Πρώωρη διάλυση της Βουλής με επίκληση του άρθρου 37 του Συντάγματος του 1952

VIII. ΕΙΔΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ «ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΛΑΖΑΡΩΝ»

1	Κ' Βουλευτική Περίοδος («Βουλή των Λαζάρων») (3.8.1915-25.10.1915 & 12.7.1917-10.9.1920)	Β.Δ. 29.10.1915 Φ.Ε.Κ. 403/1915 Β.Δ. 10.9.1920 Φ.Ε.Κ. 207/A/1920	Αντισυνταγματική νέα διάλυση από το βασιλιά της Βουλής, κάνοντας κατάχρηση του άρθρου 31 Συντάγματος 1864
---	---	---	---

Σημείωση: Σε κάθε επιμέρους κατηγορία του παρόντος πίνακα, οι βουλευτικές περιόδους καταχωρήθηκαν κατά χρονολογική σειρά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΡΟΕΔΡΩΝ

Α΄ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΒΟΥΛΗΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
1	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος	Ιατρός
2	Υψηλάντης Δημήτριος	Στρατιωτικός
3	Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης	Στρατιωτικός
4	Ορλάνδος Ιωάννης	Πλοιοκτήτης
5	Νοταράς Πανούτσος	Εισοδηματίας
6	Σισίνης Γεώργιος	Εισοδηματίας
7	Ρενιέρης Νικόλαος	Ιατρός
8	Τσαμαδός Δημήτριος	Έμπορος
9	Σταματελόπουλος Νικήτας (Νικηταράς)	Στρατιωτικός
10	Δεληγιάννης Κανέλλος	Εισοδηματίας
11	Παλαμήδης Ρήγας	Εισοδηματίας
12	Καλλιφρονάς Δημήτριος	Εισοδηματίας
13	Χατζήσχος Δημήτριος	Εισοδηματίας
14	Γεωργαντάς Αντώνιος	Στρατιωτικός
15	Γιουρδής Λάζαρος	Έμπορος
16	Παρίσης Ευστράτιος	Δημόσιος υπάλληλος
17	Βάρβογλης Παναγιώτης	Νομικός
18	Ζαΐμης Θρασύβουλος	Νομικός
19	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος	Νομικός
20	Ζάρχος Ιωάννης	Δημόσιος υπάλληλος
21	Κοντόσταυλος Αλέξανδρος	Έμπορος
22	Μπουντούρης Δημήτριος	Δημόσιος υπάλληλος
23	Αυγερινός Ανδρέας	Δημόσιος υπάλληλος
24	Λόντος Ανδρέας	Νομικός
25	Χατζηαναργύρου Ανάργυρος	Εισοδηματίας
26	Φίλωνος Φίλων	Νομικός
27	Πετιμεζάς Λεωνίδα	Εισοδηματίας
28	Βάλβης Ζηνόβιος	Νομικός
29	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας	Νομικός
30	Κυριακός Διομήδης	Νομικός
31	Μεσσηνέζης Ιωάννης	Νομικός
32	Μωραϊτίνης Αριστείδης	Νομικός
33	Κεχαγιάς Ευθύμιος	Δημόσιος υπάλληλος
34	Κρεστενίτης Λυκούργος	Στρατιωτικός
35	Παξιμάδης Ιάκωβος	Έμπορος
36	Λαζαρέτος Τριαντάφυλλος	Στρατιωτικός
37	Δρόσος Δημήτριος	Δημόσιος υπάλληλος
38	Χρηστίδης Δημήτριος	Δημόσιος υπάλληλος
39	Λομβάρδος Κωνσταντίνος	Ιατρός
40	Μήλιος Σπυρίδων (Σπυρομήλιος)	Στρατιωτικός
41	Δεληγιάννης Ιωάννης	Νομικός
42	Κασιμάτης Στυλιανός	Νομικός
43	Σωτηρόπουλος Σωτήριος	Δημόσιος υπάλληλος
44	Παπαμιχαλόπουλος Νικόλαος	Νομικός
45	Βαλαωρίτης Σπυρίδων	Νομικός
46	Καλλιγιάς Παύλος	Πανεπιστημιακός
47	Ρικάκης Αντώνιος	Νομικός
48	Στεφανόπουλος Στέφανος	Εισοδηματίας
49	Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος	Νομικός
50	Γεωργιάδης Νικόλαος	Ιατρός
51	Βουδούρης Βασίλειος	Εισοδηματίας

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
52	Ζαΐμης Αλέξανδρος	Νομικός
53	Ρώμας Αλέξανδρος	Νομικός
54	Τσαμαδός Νικόλαος	Στρατιωτικός
55	Μπουφίδης Νικόλαος	Νομικός
56	Ρετσίνας Θεόδωρος	Έμπορος
57	Ράλλης Δημήτριος	Πανεπιστημιακός
58	Λεωνίδας Νικόλαος	Νομικός
59	Χατζίσκος Νικόλαος	Νομικός
60	Λεβίδης Νικόλαος	Νομικός
61	Κουμουνδούρος Κωνσταντίνος	Στρατιωτικός
62	Έσλιν Κωνσταντίνος	Νομικός
63	Στράτος Νικόλαος	Νομικός
64	Τσιριμώκος Ιωάννης	Νομικός
65	Ζαβιτσιάνος Κωνσταντίνος	Νομικός
66	Θεοτόκης Μιχαήλ	Έμπορος
67	Σοφούλης Θεμιστοκλής	Πανεπιστημιακός
68	Αργάσαρης-Λομβάρδος Κωνσταντίνος	Δημόσιος υπάλληλος
69	Βενιζέλος Ελευθέριος	Νομικός
70	Ρακτιβάν Κωνσταντίνος	Νομικός
71	Βοζίκης Χαράλαμπος	Νομικός
72	Θεοτόκης Ιωάννης	Γεωπόνος
73	Μουτζουρίδης Πραξιτέλης	Νομικός
74	Γόντικας Δημήτριος	Νομικός
75	Μακρόπουλος Ιωάννης	Νομικός
76	Ροδόπουλος Κωνσταντίνος	Νομικός
77	Τσιριμώκος Ηλίας	Νομικός
78	Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος	Νομικός
79	Παπασπύρου Δημήτριος	Νομικός
80	Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος	Νομικός
81	Αλευράς Ιωάννης	Δημόσιος υπάλληλος
82	Τσαλδάρης Αθανάσιος	Νομικός
83	Κακλαμάνης Απόστολος	Νομικός
84	Μπενάκη-Ψαρούδα Άννα	Πανεπιστημιακός
85	Σιούφας Δημήτριος	Νομικός

Β' ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

1	Σισίνης Γεώργιος	Εισοδηματίας
2	Τσαμαδός Δημήτριος	Έμπορος
3	Κουντουριώτης Γεώργιος	Πλοιοκτήτης
4	Δεληγιάννης Αναγνώστης	Εισοδηματίας
5	Μοναρχίδης Αναγνώστης	Έμπορος
6	Ζαΐμης Αλέξανδρος	Νομικός
7	Παρασκευόπουλος Λεωνίδας	Στρατιωτικός
8	Γονατάς Στυλιανός	Στρατιωτικός

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΠΡΟΕΔΡΩΝ

Α΄ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΒΟΥΛΗΣ

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ
1	Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος	Κωνσταντινούπολη
2	Υψηλάντης Δημήτριος	Κωνσταντινούπολη
3	Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης	Πελοπόννησος
4	Ορλάνδος Ιωάννης	Στερεά Ελλάδα (Σπέτσες)
5	Νοταράς Πανούτσος	Πελοπόννησος
6	Σισίνης Γεώργιος	Πελοπόννησος
7	Ρενιέρης Νικόλαος	Κρήτη
8	Τσαμαδός Δημήτριος	Στερεά Ελλάδα (Υδρα)
9	Σταματελόπουλος Νικήτας (Νικηταράς)	Πελοπόννησος
10	Δεληγιάννης Κανέλλος	Πελοπόννησος
11	Παλαμήδης Ρήγας	Πελοπόννησος
12	Καλλιφρονάς Δημήτριος	Στερεά Ελλάδα (Αθήνα)
13	Χατζήσκος Δημήτριος	Στερεά Ελλάδα
14	Γεωργαντάς Αντώνιος	Στερεά Ελλάδα
15	Γιουρδής Λάζαρος	Στερεά Ελλάδα (Υδρα)
16	Παρίσης Ευστράτιος	Κυκλάδες
17	Βάρβογλης Παναγιώτης	Πελοπόννησος
18	Ζαΐμης Θρασύβουλος	Πελοπόννησος
19	Κουμουνδούρος Αλέξανδρος	Πελοπόννησος
20	Ζάρκος Ιωάννης	Πελοπόννησος
21	Κοντόσταυλος Αλέξανδρος	Αιγαίο
22	Μπουντούρης Δημήτριος	Πελοπόννησος
23	Αυγερινός Ανδρέας	Πελοπόννησος
24	Λόντος Ανδρέας	Πελοπόννησος
25	Χατζηαναργύρου Ανάργυρος	Στερεά Ελλάδα (Σπέτσες)
26	Φίλωνος Φίλων	Στερεά Ελλάδα
27	Πετιμεζάς Λεωνίδας	Πελοπόννησος
28	Βάλβης Ζηνοβίος	Στερεά Ελλάδα
29	Δεληγεώργης Επαμεινώνδας	Πελοπόννησος (Η οικογένειά του καταγόταν από το Μεσολόγγι. Ο ίδιος γεννήθηκε στην Τρίπολη)
30	Κυριακός Διομήδης	Στερεά Ελλάδα (Σπέτσες)
31	Μεσσηνέζης Ιωάννης	Πελοπόννησος
32	Μωραϊτίνης Αριστείδης	Σμύρνη
33	Κεχαγιάς Ευθύμιος	Στερεά Ελλάδα
34	Κρεστενίτης Λυκούργος	Πελοπόννησος
35	Παξιμάδης Ιάκωβος	Κυκλάδες
36	Λαζαρέτος Τριαντάφυλλος	Κυκλάδες
37	Δρόσος Δημήτριος	Κυκλάδες
38	Χρηστίδης Δημήτριος	Κωνσταντινούπολη
39	Λομβάρδος Κωνσταντίνος	Ιόνια Νησιά
40	Μήλιος Σπυρίδων (Σπυρομήλιος)	Βόρεια Ήπειρος
41	Δεληγιάννης Ιωάννης	Πελοπόννησος
42	Κασιμάτης Στυλιανός	Ιόνια Νησιά (Κύθηρα)
43	Σωτηρόπουλος Σωτήριος	Πελοπόννησος
44	Παπαμιχαλόπουλος Νικόλαος	Πελοπόννησος
45	Βαλαωρίτης Σπυρίδων	Ιόνια Νησιά
46	Καλλιγιάς Παύλος	Σμύρνη (Η οικογένειά του καταγόταν από την Κεφαλονιά. Ο ίδιος γεννήθηκε στη Σμύρνη)
47	Ρικάκης Αντώνιος	Ιόνια Νησιά (Κύθηρα)

A/A	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ
48	Στεφανόπουλος Στέφανος	Πελοπόννησος
49	Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος	Πελοπόννησος
50	Γεωργιάδης Νικόλαος	Θεσσαλία
51	Βουδούρης Βασίλειος	Στερεά Ελλάδα (Εύβοια)
52	Ζαΐμης Αλέξανδρος	Πελοπόννησος
53	Ρώμας Αλέξανδρος	Ιόνια Νησιά
54	Τσαμαδός Νικόλαος	Στερεά Ελλάδα (Υδρα)
55	Μπουφίδης Νικόλαος	Στερεά Ελλάδα
56	Ρετσίνης Θεόδωρος	Στερεά Ελλάδα (Πειραιάς)
57	Ράλλης Δημήτριος	Στερεά Ελλάδα (Αθήνα)
58	Λεωνίδας Νικόλαος	Στερεά Ελλάδα (Σπέτσες)
59	Χατζίσκος Νικόλαος	Στερεά Ελλάδα
60	Λεβίδης Νικόλαος	Στερεά Ελλάδα (Η οικογένειά του καταγόταν από την Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος γεννήθηκε στην Αθήνα)
61	Κουμουνδούρος Κωνσταντίνος	Πελοπόννησος
62	Έσλιν Κωνσταντίνος	Στερεά Ελλάδα (Αθήνα)
63	Στράτος Νικόλαος	Στερεά Ελλάδα (Αθήνα)
64	Τσιριμώκος Ιωάννης	Στερεά Ελλάδα
65	Ζαβιτσιάνος Κωνσταντίνος	Ιόνια Νησιά
66	Θεοτόκης Μιχαήλ	Ιόνια Νησιά
67	Σοφούλης Θεμιστοκλής	Αιγαίο
68	Αργάσαρης-Λομβάρδος Κωνσταντίνος	Ιόνια Νησιά
69	Βενιζέλος Ελευθέριος	Κρήτη
70	Ρακτιβάν Κωνσταντίνος	Μακεδονία (Η οικογένειά του καταγόταν από από τη Βέροια και ήταν εγκαταστημένος στην Κωνσταντινούπολη)
71	Βοζίκης Χαράλαμπος	Πελοπόννησος
72	Θεοτόκης Ιωάννης	Ιόνια Νησιά
73	Μουτζουρίδης Πραξιτέλης	Πελοπόννησος
74	Γόντικας Δημήτριος	Πελοπόννησος
75	Μακρόπουλος Ιωάννης	Στερεά Ελλάδα
76	Ροδόπουλος Κωνσταντίνος	Θεσσαλία
77	Τσιριμώκος Ηλίας	Στερεά Ελλάδα
78	Αθανασιάδης-Νόβας Γεώργιος	Στερεά Ελλάδα
79	Παπασπύρου Δημήτριος	Στερεά Ελλάδα
80	Παπακωνσταντίνου Κωνσταντίνος	Πελοπόννησος
81	Αλευράς Ιωάννης	Πελοπόννησος
82	Τσαλδάρης Αθανάσιος	Στερεά Ελλάδα (Αθήνα)
83	Κακλαμάνης Απόστολος	Ιόνια Νησιά
84	Μπενάκη-Ψαρούδα Άννα	Στερεά Ελλάδα (Αθήνα)
85	Σιούφας Δημήτριος	Θεσσαλία

Β' ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ

1	Σισίνης Γεώργιος	Πελοπόννησος
2	Τσαμαδός Δημήτριος	Στερεά Ελλάδα (Υδρα)
3	Κουντουριώτης Γεώργιος	Στερεά Ελλάδα (Υδρα)
4	Δεληγιάννης Αναγνώστης	Πελοπόννησος
5	Μοναρχίδης Αναγνώστης	Αιγαίο
6	Ζαΐμης Αλέξανδρος	Πελοπόννησος
7	Παρασκευόπουλος Λεωνίδας	Κυκλάδες (Η οικογένειά του καταγόταν από τη Σμύρνη. Ο ίδιος γεννήθηκε στην Κύθνο)
8	Γονατάς Στυλιανός	Πελοπόννησος (Η οικογένειά του καταγόταν από το Αίβαλί. Ο ίδιος γεννήθηκε στην Πάτρα)

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ – ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΩΝ

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΤΥΠΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
1	Α' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (8.11.1843-18.3.1844)	Πρώτη εβδομάδα Νοεμβρίου 1843	8.11.1843	Συνεργασία τριών κοιμάτων 120 έδρες (ο πρωθυπουργός Μεταξάς ήλεγξε άμεσα τις 30), αντιπολίτευ- ση 90 έδρες (Παλαμίδης με 30 έ- δρες – Μαχρυγιάννης με 60 έδρες) Σύνολο 243 εδρών (εχτίμηση για την κοιμματική-παραταξιακή τα- ξινόμηση των αντιπροσώπων)	Ανδρέας Μεταξάς (3.9.1843-16.2.1844)		Πανούτσος Νοταράς (19.11.1843-18.3.1844)
2	Α' Βουλευτική Περίοδος (7.9.1844-14.9.1847)	Μάιος- Αύγουστος 1844	7.9.1844	Μεταξάς 55 έδρες – Κωλέττης 20 έδρες – Μαροκορδάτος 28 έδρες	Αλέξανδρος Μαυροκορ- δάτος (30.3.1844- 6.8.1844)	Ιωάννης Κωλέττης (6.8.1844- 31.8.1847)	Νικήτας Σταματελόπουλος (7.9.1844-20.12.1844) Κανέλλος Δεληγιάννης (20.12.1844-31.10.1845) Ρήγας Παλαμίδης (19.12.1845-14.4.1847)
3	Β' Βουλευτική Περίοδος (28.7.1847-22.7.1850)	Ιούνιος 1847	28.7.1847	Ο συνασπισμός του Κωλέττη πήρε την απόλυτη πλειοψηφία των 127 εδρών	Ιωάννης Κωλέττης (6.8.1844-31.8.1847)		Δημήτριος Καλλιφρονάς (2.9.1847-10.9.1848) Δημήτριος Χατζίσκος (13.11.1848-5.10.1849) Αντώνιος Γεωργαντάς (21.12.1849-27.7.1850)
4	Γ' Βουλευτική Περίοδος (30.10.1850-27.10.1853)	Σεπτέμβριος 1850	30.10.1850	Συνασπισμός Κριεζή 100 έδρες – αντιπολίτευση 10 έδρες, σε σύνολο 131 εδρών	Αντώνιος Κριεζής (12.12.1849-16.5.1854)		Λάζαρος Γιουρδής (20.12.1850-30.10.1852) Ευστράτιος Παφίσης (6.11.1852-27.10.1853)
5	Δ' Βουλευτική Περίοδος (30.10.1853-28.10.1856)	Σεπτέμβριος 1853	30.10.1853	Συνασπισμός Κριεζή (απόλυτη πλειοψηφία 138 εδρών)	Αντώνιος Κριεζής (12.12.1849-16.5.1854)		Παναγιώτης Βάρβογλης (30.12.1853-20.4.1854)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
							Θρασύβουλος Ζαΐμης (2.2.1855-25.10.1855) Αλέξανδρος Κουμουνδούρος (9.11.1855-27.6.1856) Ιωάννης Ζάροχος (28.6.1856-28.10.1856)
6	Ε' Βουλευτική Περίοδος (7.12.1856-24.5.1859)	Οκτώβριος 1856	7.12.1856	Συνασπισμός Βούλγαρη (απόλυτη πλειοψηφία 138 εδρών)	Δημήτριος Βούλγαρης (29.9.1855-13.11.1857)		Αλέξανδρος Κοντόσταυλος (7.12.1856-6.6.1857) Δημήτριος Μπουντούρης (30.10.1857-29.4.1858) Ανδρέας Αυγερινός (23.11.1858-24.5.1859)
7	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (29.10.1859- 16.11.1860)	Αύγουστος 1859	29.10.1859	Συνασπισμός Μιαούλη 120 έδρες – αντιπολίτευση 11 έδρες. σε σύ- νολο εδρών 139	Αθανάσιος Μιαούλης (13.11.1857-26.5.1862)		Ανδρέας Λόντος (17.12.1859-18.5.1860) Θρασύβουλος Ζαΐμης (30.10.1860-16.11.1860)
8	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (15.2.1861-11.9.1862)	Δεκέμβριος 1860 Μάρτιος 1861	15.2.1861	Συνασπισμός Μιαούλη (απόλυτη πλειοψηφία 138 εδρών)	Αθανάσιος Μιαούλης (13.11.1857-26.5.1862)		Ανάργυρος Χατζηαναργύρου (22.3.1861-11.8.1861) Φίλων Φίλωνος (4.10.1861-19.3.1862) Λεωνίδας Πετιμεζάς (10.5.1862-11.9.1862)
9	Β' εν Αθήναις Εθνοσυνέλευση (10.12.1862-16.11.1864)	24-27.11.1862	10.12.1862		Δημήτριος Βούλγαρης (11.10.1862-9.2.1863)		Δημήτριος Κριεζής (προσφρ.) (10.12.1862-16.1.1863) Ζηρόβιος Βάλβης (17.1.1863-17.2.1863) Αλέξανδρος Μωραϊτίνης (17.2.1863-20.5.1863)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
							Διομήδης Κυριακός (20.5.1863-20.7.1863) Αριστείδης Μωραϊτίνης (20.7.1863-28.10.1863) Ιωάννης Μεσσηνέζης (28.10.1863-11.4.1864) Επαμεινώνδας Δεληγεώργης (11.4.1864-13.8.1864) Ιωάννης Μεσσηνέζης (13.8.1864-16.11.1864)
10	Α' Βουλευτική Περίοδος (28.5.1865-21.12.1867)	14-17.5.1865	28.5.1865	Κουμουνδούρος 95 – Βούλγαρης & Δεληγεώργης 40 – Οθωνικοί 35	Αλέξανδρος Κουμουνδούρος (2.3.1865-20.10.1865)		Ευθύμιος Κεχαγιάς (8.7.1865-14.12.1866) Λυκούργος Κρεσεντίνης (14.12.1866-25.9.1867) Ιάκωβος Παξιμάδης (25.9.1867-21.12.1867)
11	Β' Βουλευτική Περίοδος (25.4.1868-17.3.1868)	21-24.3.1868	25.4.1868	Βούλγαρης 114 – Κουμουνδούρος & Δεληγεώργης 70	Δημήτριος Βούλγαρης (25.1.1868-25.1.1869)		Τριαντάφυλλος Λαζαρέτος (24.6.1868-18.11.1868) Δημήτριος Δρόσος (18.11.1868-17.3.1869)
12	Γ' Βουλευτική Περίοδος (5.6.1869-28.12.1871)	16-19.5.1869	5.6.1869	Ζαΐμης 100, Κουμουνδούρος 50 – Βούλγαρης 30	Θρασύβουλος Ζαΐμης (25.1.1869-9.7.1870)		Δημήτριος Χρηστίδης (12.7.1869-17.12.1870) Κωνσταντίνος Λομβάρδος (17.12.1870-25.10.1871) Δημήτριος Χατζίσκος (25.10.1871-28.12.1871)
13	Δ' Βουλευτική Περίοδος (24.3.1872-28.11.1872)	26-29.2.1872	24.3.1872	Βούλγαρης 65 – Κουμουνδούρος 65 – Ζαΐμης & Δεληγεώργης 15 – Τρι- κούπης 10	Δημήτριος Βούλγαρης (25.12.1871-8.7.1872)		Σπυρίδων Μήλιος (Σπυρομήλιος) (7.6.1872-28.11.1872)

Α/Α	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΤΎΦΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
14	Ε' Βουλευτική Περίοδος (14.2.1873-25.4.1874)	27-30.1.1873	14.2.1873	Δεληγεώργης 85 – «Αντιπολίτευ- ση» 95	Επαμεινώνιδας Δεληγεώργης (8.7.1872-9.2.1874)		Ιωάννης Δηλιγιάννης (11.5.1873-30.1.1874) Θρασύβουλος Ζαΐμης (30.1.1874-25.4.1874)
15	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (27.7.1874-19.5.1875)	23-26.6.1874	27.7.1874	Βούλγαρης 92-94 – «Αντιπολίτευ- ση» 90-96	Δημήτριος Βούλγαρης (9.2.1874-27.4.1875)		Ιωάννης Ζάρακος (14.11.1874-3.12.1874) Στυλιανός Κασσιμάτης (20.3.1875-19.5.1875)
16	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (11.8.1875-14.7.1879)	18-21.7.1875	11.8.1875	Κουμουνδούρος 80 – Ζαΐμης 25 – Δεληγεώργης 30 – Βούλγαρης 12 – Τρικούπης 25 – Ανεξάρτητοι 18	Χαρίλαος Τρικούπης (27.4.1875-15.10.1875)		Αλέξανδρος Κουμουνδούρος (9.10.1875-15.10.1875) Θρασύβουλος Ζαΐμης (4.10.1876-18.3.1877) Ανδρέας Αυγερινός (16.5.1877-18.10.1878) Σωτήριος Σωτηρόπουλος (18.10.1878-6.7.1879) Νικόλαος Παπαμιχαλόπουλος (6.7.1879-14.7.1879)
17	Η' Βουλευτική Περίοδος (20.10.1879-22.10.1881)	23.9.1879	20.10.1879	Κουμουνδούρος & Δηλιγιάννης 100 – «Αντιπολίτευση» 85	Αλέξανδρος Κουμουνδούρος (26.10.1878-10.3.1880)		Σωτήριος Σωτηρόπουλος (29.11.1879-10.10.1880) Ανδρέας Αυγερινός (10.10.1880-22.10.1881)
18	Θ' Βουλευτική Περίοδος (18.1.1882-11.2.1885)	20.12.1881	18.1.1882	Τρικούπης & Κουμουνδούρος 125 – Δηλιγιάννης 100 – Δημοκρατικοί 5-7	Αλέξανδρος Κουμουν- δούρος (13.10.1880- 3.3.1882)	Αλέξανδρος Κουμουν- δούρος (13.10.1880- 3.3.1882) &	Σπυρίδων Βαλαωρίτης (26.2.1882-4.11.1883) Παύλος Καλιγάς (4.11.1883-11.2.1885)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
					Χαρίλαος Τρικούπης (3.3.1882-19.4.1885)		
19	Γ΄ Βουλευτική Περίοδος (9.5.1885-5.11.1886)	7.4.1885	9.5.1885	Δηλιγιάννης 170 – Τρικούπης 40 – Δημοκρατικοί 5	Χαρίλαος Τρικούπης (3.3.1882-19.4.1885)	Θεόδωρος Δηλιγιάννης (19.4.1885-30.4.1886)	Δημήτριος Καλλιφρονάς (22.6.1885-12.10.1885) Αντώνιος Ρικάκης (12.10.1886-8.5.1886) Στέφανος Στεφανόπουλος (8.5.1886-5.11.1886)
20	ΙΑ΄ Βουλευτική Περίοδος (22.1.1887-17.8.1890)	4.1.1887	22.1.1887	Τρικούπης 90 – «Αντιπολίτευση» 60	Χαρίλαος Τρικούπης (9.5.1886-24.10.1890)	Ανδρέας Αυγερινός (22.2.1887-17.8.1890)	
21	ΙΒ΄ Βουλευτική Περίοδος (29.10.1890-12.3.1892)	14.10.1890	29.10.1890	Δηλιγιάννης 100 – Τρικούπης 15	Χαρίλαος Τρικούπης (9.5.1886-24.10.1890)	Θεόδωρος Δηλιγιάννης (15.12.1890-18.2.1891) Νικόλαος Γεωργιάδης (15.11.1891-12.3.1892)	Κωνστ. Κωνσταντόπουλος (15.12.1890-18.2.1891) Νικόλαος Γεωργιάδης (15.11.1891-12.3.1892)
22	ΙΓ΄ Βουλευτική Περίοδος (25.5.1892-20.2.1895)	3.5.1892	25.5.1892	Τρικούπης 160 – «Αντιπολίτευση» 47	Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος Τρικούπης (10.2.1892-10.6.1892) 3.5.1893)	Χαρίλαος Βασιλείος Βουδούρης (8.6.1892-20.2.1895)	
23	ΙΔ΄ Βουλευτική Περίοδος (15.5.1895-9.12.1898)	16.4.1895	15.5.1895	Δηλιγιάννης 140 – Τρικούπης 18 – Ράλλης 16 – Ανεξάρτητοι 33	Νικόλαος Δηλιγιάννης (12.1.1895-31.5.1895) 18.4.1897)	Θεόδωρος Δηλιγιάννης (29.5.1895-3.11.1897) Αλέξανδρος Ρώμας (3.11.1897-9.12.1898)	Αλέξανδρος Ζαΐμης (29.5.1895-3.11.1897) Αλέξανδρος Ρώμας (3.11.1897-9.12.1898)
24	ΙΕ΄ Βουλευτική Περίοδος (4.3.1899-19.9.1902)	7.2.1899	4.3.1899	Τρικουπικοί-«Νεωτεριστικών Κόμματα» (Θεοτόκης) 110 έδρες – Ζαΐμης 35 έδρες – Δηλιγιάννης «Εθνικών Κόμματα» 35 έδρες –	Αλέξανδρος Ζαΐμης (21.9.1897-2.4.1899)	Γεώργιος Θεοτόκης (2.4.1899-12.11.1901)	Νικόλαος Τσαμαδός (2.4.1899-6.11.1900) Νικόλαος Μπουφίδης (6.11.1900-8.11.1901)

Α/Α	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΤΎΦΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				Δεληγιεωργής 20 έδρες, σε σύνολο 235 εδρών			Θεόδωρος Ρετσίνας (8.11.1901-19.9.1902)
25	ΙΣΤ΄ Βουλευτική Περίοδος (10.12.1902-22.12.1904)	17.11.1902	10.12.1902	Δηλιγιάννης «Εθνικών Κόμμα», 102 έδρες – Τρικουτικοί-«Νεωτεριστικών Κόμμα» (Θεοτόκης) 102 έδρες – Ζαΐμης 19 έδρες – Ράλλης 11 έδρες (στις εκλογές αυτές αμειψίς κομματικοί συνδυασμοί υπήρξαν μόνο στην Αττική, την Κέρκυρα και τη Γορτυνία)	Αλέξανδρος Ζαΐμης (12.11.1901- 24.11.1902)	Θεόδωρος Δηλιγιάννης (24.11.1902- 14.6.1903)	Δημήτριος Ράλλης (5.2.1903-18.6.1903) Λεωνίδας Νικόλαος (18.6.1903-15.12.1903) Νικόλαος Χατζίσκος (15.12.1903-12.12.1904) Νικόλαος Μπουφίδης (12.12.1904-22.12.1904)
26	ΙΖ΄ Βουλευτική Περίοδος (14.3.1905-1.2.1906)	20.2.1905	14.3.1905	Δηλιγιάννης «Εθνικών Κόμμα» 142 έδρες – Θεοτοκιοί-«Νεωτεριστικών Κόμμα», 78 έδρες – Ζαΐμης 13 έδρες – Διάφοροι 2 έδρες	Θεόδωρος (16.12.1904-31.5.1905)	Αλέξανδρος Ρώμας (7.4.1905-28.11.1905) Νικόλαος Μπουφίδης (28.11.1905-1.2.1906)	
27	ΙΗ΄ Βουλευτική Περίοδος (20.4.1906-1.7.1910)	26.3.1906	20.4.1906	Θεοτόκης-«Νεωτεριστικών Κόμμα» 110 έδρες – Ράλλης «Νεοελληνικών Κόμμα» 30 έδρες – Μαυρομιχά- λης «Εθνικών Κόμμα» 13 έδρες – Ζαΐμης 8 έδρες – Καραπάνος «Προοδευτικών Κόμμα» 2 έδρες – Ανεξάρτητοι 14 έδρες, σε σύνο- λο 177 εδρών)	Γεώργιος Θεοτόκης (8.12.1905-7.7.1909)	Νικόλαος Μπουφίδης (8.5.1906-18.11.1906) Νικόλαος Λεβίδης (18.11.1906-12.10.1908) Κωνστ. Κουμουνδούρος (12.10.1908-24.9.1909) Αλέξανδρος Ρώμας (24.9.1909-4.2.1910) Νικόλαος Τσαμαδός (4.2.1910-1.7.1910)	
28	Α΄ «Διπλή» Αναθεωρητική Βουλή (1.9.1910-12.10.1910)	8.8.1910	1.9.1910	Ψηφοδελτία «Ηνωμένων Κομμάτων», Στέφανος (παλαιά κόμματα) 210 έδρες – ανεξάρτητοι «ανανεωτές», 122 έδρες – ανεξάρτητοι 30 έδρες, σε σύνολο 362 εδρών	Στέφανος Δραγούμης (18.1.1910- 6.10.1910)	Ελευθέριος Βενιζέλος (6.10.1910- 25.2.1915)	Κωνσταντίνος Έσλιν (27.9.1910-12.10.1910)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ-ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
29	Β' «Διπλή» Αναβαθμιστική Βουλή (8.1.1911-21.12.1911)	28.11.1910	8.1.1911	Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέ-λος) 307 έδρες – Κοινωνιολόγοι «Λαϊκόν Κόμμα» 7 έδρες – Αγρο-τικοί Θεσσαλίας 28 έδρες – Ανε-ξάρτητοι 20 έδρες	Ελευθέριος Βενιζέλος (6.10.1910-25.2.1915)	Νικόλαος Στράτος (24.1.1911-7.7.1911) Ιωάννης Τσιριμώκος (7.7.1911-21.12.1911)	
30	ΙΘ' Βουλευτική Περίοδος (19.5.1912-18.4.1915)	11.3.1912	19.5.1912	Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέ-λος) 146 έδρες – Κοινωνιολό-γοι 5 έδρες – Θεοτόκης 10 έδρες – Ράλλης 6 έδρες – Μαυρο-μιχάλης 8 έδρες – Ζαΐμης 3 έδρες – Ανεξάρτητοι 3 έδρες	Ελευθέριος Βενιζέλος (6.10.1910-25.2.1915)	Ιωάννης Τσιριμώκος (19.8.1912-2.10.1912) Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος (2.10.1912-25.2.1915)	
31	Κ' Βουλευτική Περίοδος (3.8.1915-25.10.1915 & 12.7.1917-10.9.1920) («Βουλή των Λαζάρων»)	31.5.1915	3.8.1915	Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέ-λος) 185 έδρες – Κόμμα Εθνικο-φρόνων (Τούναρης) 95 έδρες – Θεοτόκης 12 έδρες – Δημητρακό-πουλος 7 έδρες – Μαυρομιχάλης 7 έδρες – Ράλλης 6 έδρες – Σο-σιαλιστές Θεσσαλονίκης 2 έδρες – Ανεξάρτητοι 2 έδρες, σε σύνο-λο 316 εδρών	Δημήτριος Γούναρης (25.2.1915-10.8.1915)	Ελευθέριος Βενιζέλος (10.8.1915-24.9.1915)	Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος (3.8.1915-25.10.1915) Θεμιστοκλής Σοφούλης (20.7.1917-10.9.1920)
32	ΚΑ Βουλευτική Περίοδος (22.1.1916-30.6.1917)	6.12.1915	22.1.1916	Κόμμα Εθνικοφρόνων (Τούναρης 256, Θεοτόκης 21, Ράλλης 18) 295 έδρες – Εθνικό Συντηρητικό Κόμμα (Στράτος) 7 έδρες – Μαυρο-μιχάλης 6 έδρες – Μακεδονική Ομά-δα (Δραγούμης) 5 έδρες – Προο-δευτικών Κόμμα (Δημητρακόπου-λος) 3 έδρες, σε σύνολο 316 εδρών	Στέφανος Σκουλούδης (25.10.1915-9.6.1916)	Μιχαήλ Θεοτόκης (22.1.1916-9.6.1916)	

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
33	Γ' Εθνική Συνέλευση (23.12.1920-15.9.1922)	1.11.1920	23.12.1920	«Ηνωμένη Αντιπολίτευσις» 260 έδρες (Γούναρης 75, Στράτος 60, Δραγουμής 30, Ράλλης 25, Ανεξάρτητοι κ.ά. 70) – Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέλος) 110 έδρες, σε σύνολο 370 εδρών	Ελευθέριος Βενιζέλος (14.6.1917-4.11.1920)	Δημήτριος Ράλλης (4.11.1920-24.1.1921)	Κωνσταντίνος Λομβάρδος-Αργάσαρης (18.1.1921-15.9.1922)
34	Δ' Συντακτική Συνέλευση (2.1.1924-30.9.1925)	16.12.1923	2.1.1924	Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέλος) 250 έδρες – Δημοκρατική Ένωσις – Δημοκρατικοί Φιλελεύθεροι (Παπαναστασίου, Ρούσσος) 120 έδρες – Αντιβενιζελικοί (που δεν απείχαν) 6 έδρες – Αγροτικοί 3 έδρες – Μουσουλμάνοι Δ. Θράκης 3 έδρες – Εβραίοι Θεσσαλονίκης 4 έδρες – Ανεξάρτητοι Δημοκρατικοί 7 έδρες – Σοσιαλιστές (Πασαλίδης) 1 έδρα – Ανεξάρτητοι 3 έδρες, σε σύνολο 397 εδρών	Στυλιανός Γονατάς (14.11.1922-11.1.1924)	Στυλιανός Γονατάς 14.11.1922-11.1.1924) Ελευθέριος Βενιζέλος (11.1.1924-6.2.1924)	Ελευθέριος Βενιζέλος (5.1.1924-11.1.1924) Κωνσταντίνος Ραχτιβάν (21.1.1924-30.9.1925)
35	Α' Βουλευτική Περίοδος (26.11.1926-9.7.1928)	7.11.1926	26.11.1926	Κόμμα Ενώσεως Φιλεθέρων (Καφαντάρης, Μιχαλόπουλος) 31,63% & 108 έδρες – Λαϊκόν Κόμμα (Τσαλδάρης) 20,27% & 60 έδρες – Κόμμα Ελευθεροφρόνων (Μεταξάς) 15,76% & 51 έδρες – Κόμμα Δημοκρατικής Ενώσεως (Παπαναστασίου) 6,48% & 17 έδρες – Ενιαίον Μέτωπον Εργατών-Αγροτών 4,38% & 10 έδρες –	Γεώργιος Κονδύλης (26.8.1926-4.12.1926)	Αλέξανδρος Ζαΐμης (4.12.1926-4.7.1928)	Θεμιστοκλής Σοφούλης (6.12.1926-9.7.1928)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				Αγροτικών Κόμμα Ελλάδος 2,95% & 4 έδρες – Κόμμα Ανεξάρτητων & Προσφύγων 1,82% & 2 έδρες – Φιλελευθέρον Προσφυγικών Κόμμα 1,44% & 4 έδρες – Κόμμα Συμπρά- ξεως Συντηρητικών 1,32% & 3 έδρες – Επαρχιακόν Κόμμα 1,01% & 2 έδρες – Συνεργατικόν Αγρο- τικών Κόμμα 3 έδρες – Κόμμα Δη- μοκρατικών Φιλελευθέρων 3 έδρες – Κόμμα Εβραϊκής Πολιτικής Ενώ- σεως 1 έδρα – Εθνικοφρόνων Λαϊ- κών 1 έδρα – Κόμμα Λαϊκοελευ- θεροφρόνων 1 έδρα – Ανεξάρτητοι 15 έδρες, σε σύνολο εδρών 286			
36	Β΄ Βουλευτική Περίοδος (17.10.1928-20.8.1932)	19.8.1928	17.10.1928	Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέλος) 46,94% & 178 έδρες – Λαϊκόν Κόμμα (Τσαλδάρης) 23,94% & 19 έδρες – Εργατικόν Αγρο- τικών Κόμμα (πρώην Δημοκρατική Ένωσις) (Παπαναστασίου) 6,71% & 20 έδρες – Κόμμα Ελευ- θεροφρόνων (Μεταξάς) 5,30% & 1 έδρα – Ανεξάρτητοι Βασιλό- φρονες 4 έδρες – Κόμμα Εθνικόν Δημοκρατικόν (Κονδύλης) 2,71% & 9 έδρες – Προοδευτικόν Κόμμα (Καφαντάρης) 2,53% & 3 έδρες – Ανεξάρτητοι Δημοκρατικοί 1,78% & 6 έδρες – Κόμμα	Ελευθέριος Βενιζέλος (4.7.1928-26.5.1932)	Ιωάννης Τσιριμώκος (19.10.1928-3.7.1930) Θεμιστοκλής Σοφούλης (17.11.1930-20.8.1932)	

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΤΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΤΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΤΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				Συντηρητικών Δημοκρατικών (Μιχαλακόπουλος) 1,56% & 5 έδρες – Κόμμα Προοδευτικής Ενώσεως (Ζαβιτσιάνος) 1,32% & 5 έδρες			
37	Γ' Βουλευτική Περίοδος (24.10.1932-24.1.1933)	25.9.1932	24.10.1932	Λαϊκό Κόμμα (Τσαλδάρης) 33,80% & 95 έδρες – Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέλος) 33,42% & 98 έδρες – Προοδευτικών Κόμματα (Τρίτη Κατάσταση) (Καφαντάρης, Ζαβιτσιάνος) 8,35% & 15 έδρες – Ενιαίον Μέτωπον Εργατών-Αγροτών 4,97% & 10 έδρες – Αγροτικών Κόμματα (Σοφριανόπουλος) 6,17% & 11 έδρες – Αγροτικών και Εργατικών-Κόμματα (Παπαναστασίου) 5,89% & 8 έδρες – Εθνικόν Ριζοσπαστικόν Κόμμα (Κονδύλης) 4,07% & 6 έδρες – Κόμμα Ελευθεροφρόνων (Μεταξάς) 1,59% & 3 έδρες – Συντηρητικόν Δημοκρατικόν Κόμμα (Μιχαλακόπουλος) 0,98% & 2 έδρες – Ανεξάρτητοι 2 έδρες	Ελευθέριος Βενιζέλος (5.6.1932-4.11.1932) Παναγής Τσαλδάρης (4.11.1932-16.1.1933)	Θεμιστοκλής Σοφούλης (2.11.1932-24.1.1933)	
38	Δ' Βουλευτική Περίοδος (27.3.1933-1.4.1935)	5.3.1933	27.3.1933	Ηνωμένη Αντιπολίτευσις 46,19% & 136 έδρες [Συνασπισμός από: Λαϊκό Κόμμα (Τσαλδάρης 118 έδρες), Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (Κονδύλης 11 έδρες), Κόμμα	Ελευθέριος Βενιζέλος (16.1.1933-6.3.1933)	Αλέξανδρος Οθωναίος (6.3.1933-10.3.1933)	Χαράλαμπος Βοζίκης (30.3.1933-1.4.1935)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				Ελευθεροφρόνων (Μεταξάς 6 έδρες), εκπροσώπους των αγροτών, 1 έδρα] – Εθνικός Συνασπισμός 46,32% & 110 έδρες [Συνασπισμός από: Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέλος 80 έδρες), Αγροτικών και Εργατικών Κόμμα (Παπαναστασίου 13 έδρες), Προοδευτικών Κόμμα (Καφαντάρης 10 έδρες), Συμπράττοντες Αγροτικοί (Μυλωνάς 5 έδρες, Κόμμα Συντηρητικών Δημοκρατών (Μιχαλακόπουλος 2 έδρες)] – Αγροτικών Κόμμα Ελλάδος (Σοφιανόπουλος) 4,64% & 2 έδρες		Παναγής Τσαλδάρης (10.3.1933-10.10.1935)	
39	Ε' Εθνοσυνέλευση (1.7.1935-17.12.1935)	9.6.1935	1.7.1935	Κυβερνητικός Συνασπισμός 65,04% & 294 έδρες [Συνασπισμός από: Λαϊκό Κόμμα (Τσαλδάρης 254 έδρες), Εθνικό Ριζοσπαστικό Κόμμα (Κονδύλης 33 έδρες), Ένωσις Βασιλοφρόνων (Μεταξάς, Ράλλης, Στράτος) 14,80% & 7 έδρες] – Ανεξάρτητοι 6 έδρες	Παναγής Τσαλδάρης (10.3.1933-10.10.1935)	Χαράλαμπος Βοζίκης (1.7.1935-10.10.1935)	
40	Γ' Αναθεωρητική Βουλή (2.3.1936-4.8.1936)	26.1.1936	2.3.1936	Κόμμα Φιλελευθέρων (Σοφούλης) 37,26% & 126 έδρες – Λαϊκό Κόμμα (Τσαλδάρης) 22,10% & 72 έδρες – Γενική Λαϊκή Ριζοσπαστική Ένωσις (Κονδύλης, Θεοτόκης, Ράλλης) 19,89% & 60 έδρες – Παλλαϊκόν Μέτωπον (Πλουμπιδής) 5,76% & 15 έδρες –	Κωνσταντίνος Δεμερτζής (30.11.1935-13.4.1936) Ιωάννης Μεταξάς (13.4.1936-29.1.1941)	Κωνσταντίνος Θεμιστοκλής Σοφούλης (6.3.1936-4.8.1936)	

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
		Δημοκρατικός Συνασπισμός (Καφαντάρης, Παπανδρέου, Παπαναστασίου) 4,21% & 7 έδρες – Αγροτικών Δημοκρατικών Κόμμα (Μωλανάς) 0,97% & 4 έδρες – Κόμμα Ελευθεροφρόνων (Μεταξάς) 3,94% & 7 έδρες – Μεταρρυθμιστικών Εθνικών Κόμμα (Γκοτζαμάνης) 1,40% & 4 έδρες – Παλαιοδημοκρατική Ένωσις Κρήτης (Κουσουρελάκης) 1,08% & 3 έδρες – Αγροτικών Κόμμα Ελλάδος (Σοφριανόπουλος) 1,02% & 1 έδρα – Ανεξάρτητος 1 έδρα					
41	Δ' Αναθεωρητική Βουλή (13.5.1946-8.1.1950)	31.3.1946	13.5.1946	Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων (ΗΠΕ) (Τσαλδάρης, Θεοτόκης, Μαυρομιχάλης, Στεφανόπουλος) 55,12% & 206 έδρες – Εθνική Πολιτική Ένωσις (ΕΠΕ) 19,28% & 68 έδρες – Κόμμα Φιλελευθέρων 14,39% & 48 έδρες – Εθνικό Κόμμα Ελλάδος (ΕΚΕ) (Ζέρβας) 5,96% & 20 έδρες – Ένωσις Εθνικοφρόνων 2,94% & 9 έδρες – Ένωσις Αγροτικών Κομμάτων (Μυλωνάς) 0,67% & 1 έδρα – Άλλα μικρότερα κόμματα και ανεξάρτητοι υποψήφιοι 2 έδρες	Θεμιστοκλής Σοφούλης (22.11.1945-4.4.1946) Κωνσταντίνος Τσαλδάρης (18.4.1946-24.1.1947)	Παναγιώτης Πουλίτσας (οικουμενική) (4.4.1946-18.4.1946) Ιωάννης Θεοτόκης (14.5.1946-30.11.1949) Πράξιπης Μουτζουρίδης (1.12.1949-8.1.1950)	
42	Α' Βουλευτική Περίοδος (30.3.1950-30.7.1951)	5.3.1950 (οι εκλο-	30.3.1950	Λαϊκό Κόμμα (Τσαλδάρης) 18,8% & 62 έδρες – Κόμμα Φιλελευ-	Ιωάννης Θεοτόκης	Σοφοκλής Βενιζέλος	Δημήτριος Γόντικας (18.4.1950-30.7.1951)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
		γές είχαν αρχικά οριστεί για 19.2.1950)		θέρων (Βενιζέλος) 17,24% & 56 έδρες – Εθνική Προοδευτική Ένω- σις Κέντρου (ΕΠΕΚ) (Πλαστήρας) 16,42% & 45 έδρες – Κόμμα Γ. Παπανδρέου (μετον. του Δη- μοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμ- ματος) (Παπανδρέου) 10,67% & 35 έδρες – Δημοκρατική Παράτα- ξις [Συνασπισμός από: Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών -ΕνΔΑ, Κόμμα Αριστερών Φιλε- λευθέρων-ΚΑΦ, Σοσιαλιστικό Κόμμα- Ένωση Λαϊκής Δημοκρα- τίας-ΣΚΕΛΔ] 9,70% & 18 έδρες – Πολιτική Ανεξάρτητη Παράταξις (Τουρκοβασίλης, Μανιαδάκης, Κοτζιάς) 8,15% & 16 έδρες – Μέτωπο Εθνικής Αναδημιουργίας (Κανελλόπουλος) 5,27% & 7 έ- δρες – Εθνικόν Κόμμα Ελλάδος (Ζέρβας) 3,65% & 7 έδρες – Πα- ράταξις Αγροτών-Εργαζομένων (Μπαλτατζής, Μυλωνάς) 2,62% & 3 έδρες – Νέον Κόμμα (Μαρ- κεζίνη) 2,50% & 1 έδρα	(υπηρεσιακή) (6.1.1950- 23.3.1950)	(23.3.1950- 15.4.1950) Νικόλαος Πλαστήρας (15.4.1950- 21.8.1950)	
43	Β' Βουλευτική Περίοδος (10.10.1951-10.10.1952)	9.9.1951	10.10.1951	Ελληνικός Συναγερμός (Παπάργος) 36,53% & 114 έδρες – Εθνική Προ- οδευτική Ένωσις Κέντρου (ΕΠΕΚ) (Πλαστήρας) 23,49% και 74 έδρες – Κόμμα Φιλελευθέρων (Βενιζέ- λος) 19,04% & 57 έδρες – ΕΔΑ	Σοφοκλής Βενιζέλος (21.8.1950- 27.10.1951)	Νικόλαος Πλαστήρας (27.10.1951- 11.10.1952)	Δημήτριος Γόντικας (10.10.1951-10.10.1952)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΗΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				(Πασαλίδης) 10.57% & 10 έδρες – Λαϊκό Κόμμα (Τσαλδάρης) 6.66% & 2 έδρες – Συναγερμός Αγροτών-Εργαζομένων (ΣΑΕ) (Μπαλτατζής) 1.23% & 1 έδρα			
44	Γ' Βουλευτική Περίοδος (12.12.1952-11.1.1956)	16.11.1952	12.12.1952	Ελληνικός Συναγερμός (Παπάργος) 49.22% & 247 έδρες – ΕΠΕΚ-ΚΦ (Πασατήρας, Βενιζέλος) 34.22% & 51 έδρες – Άλλα μικρότερα κόμματα του Κέντρου 2 έδρες	Δημήτριος Κιουσόπουλος (υπηρεσιακή) (11.10.1952-19.11.1952)	Αλέξανδρος Παπάργος (19.11.1952-4.10.1955)	Ιωάννης Μακρόπουλος (15.12.1952-16.11.1953), Κωνσταντίνος Ροδόπουλος (16.11.1953-11.1.1956)
45	Δ' Βουλευτική Περίοδος (2.4.1956-2.4.1958)	19.2.1956 (ψήφισαν για πρώτη φορά σε βουλευτικές εκλογές οι γυναίκες)	2.4.1956	ΕΡΕ (Καραμανλής) 47.38% & 165 έδρες – Δημοκρατική Ένωσις (Παπανδρέου) 48,15% & 132 έδρες – Άλλα μικρότερα κόμματα του Κέντρου 3 έδρες	Κωνσταντίνος Καραμανλής (6.10.1955-5.3.1958)	Κωνσταντίνος Ροδόπουλος (2.4.1956-2.4.1958)	
46	Ε' Βουλευτική Περίοδος (9.6.1958-20.9.1961)	11.5.1958	9.6.1958	ΕΡΕ (Καραμανλής) 41,16% & 171 έδρες – ΕΔΑ (Πασαλίδης) 24.42% & 79 έδρες – Κόμμα Φιλελευθέρων (Παπανδρέου-Βενιζέλος) 20,67% & 36 έδρες – Προοδευτική Αγροτική Δημοκρατική Ένωσις (ΠΑΔΕ) 10,62% & 10 έδρες – Ένωσις Λαϊκών Κομμάτων 2,94% & 4 έδρες	Κωνσταντίνος Γεωργακόπουλος (υπηρεσιακή) (5.3.1958-17.5.1958)	Κωνσταντίνος Καραμανλής (17.5.1958-20.9.1961)	Κωνσταντίνος Ροδόπουλος (9.6.1958-20.9.1961)
47	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (4.12.1961-26.9.1963) [συνεκλήθη και σε έκτα-	29.10.1961	4.12.1961	ΕΡΕ (Καραμανλής) 50,81% & 176 έδρες – ΕΚ-ΚΠ (Παπανδρέου) 33,65% & 100 έδρες – Πανδημο-	Κωνσταντίνος Δόβας (υπηρεσιακή)	Κωνσταντίνος Καραμανλής	Κωνσταντίνος Ροδόπουλος (4.12.1961-26.9.1963)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ-ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
	κτη Σύνοδο στις 24.6.1963]						
48	Z' Βουλευτική Περίοδος (16.12.1963-8.1.1964)	3.11.1963	16.12.1963	ΕΡΕ (Καραμανλής) 39,39% & 132 έδρες – Ένωσις Κέντρου (Γ. Παπανδρέου) 42,04% & 138 έδρες – ΕΔΑ (Πασαλίδης) 14,34% & 28 έδρες – Κόμμα Προοδευτικών (Μαρκεζίνης) 3,73% & 2 έδρες	Στυλιανός Μαυρομιχάλης (υπηρέσα.) (28.9.1963-8.11.1963	Γεώργιος Παπανδρέου (8.11.1963-31.12.1963)	Ηλίας Τσιριμώκος (17.12.1963-8.1.1964)
49	Η' Βουλευτική Περίοδος (19.3.1964-14.4.1967) [συνειλήθη και σε έκτακτη Σύνοδο στις 30.7.1965]	16.2.1964	19.3.1964	Ένωσις Κέντρου (Γ. Παπανδρέου) 52,72% & 171 έδρες – ΕΡΕ-ΚΠ (Κανελλόπουλος) 35,26% & 107 έδρες – ΕΔΑ (Πασαλίδης) 11,80% & 22 έδρες	Ιωάννης Παρασκευόπουλος (υπηρέσασακή) (31.12.1963-19.2.1964)	Γεώργιος Παπανδρέου (19.3.1964-15.7.1965)	Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας (19.3.1964-15.7.1965)
50	Α' Βουλευτική Περίοδος (Ε' Αναθεωρητική Βουλή) (9.12.1974-22.10.1977)	17.11.1974	9.12.1974	Νέα Δημοκρατία (Καραμανλής) 54,37% & 220 έδρες – Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις (Μαύρος) 20,42% & 60 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 13,58% & 12 έδρες – Ενωμένη Αριστερά (Ηλιού) 9,47% & 8 έδρες	Κωνσταντίνος Καραμανλής (24.7.1974-10.5.1980)	Κωνσταντίνος Καραμανλής (9.12.1974-22.10.1977)	Κωνσταντίνος Καραμανλής (9.12.1974-22.10.1977)
51	Β' Βουλευτική Περίοδος (12.12.1977-19.9.1981)	20.11.1977	12.12.1977	Νέα Δημοκρατία (Καραμανλής) 41,84% & 172 έδρες – Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ) (Μαύρος) 11,95% & 15 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 25,34% & 93 έδρες – ΚΚΕ (Φλωράκης) 9,36% & 11 έδρες – Εθνική	Κωνσταντίνος Καραμανλής (24.7.1974-10.5.1980)	Κωνσταντίνος Καραμανλής (12.12.1977-19.9.1981)	Κωνσταντίνος Καραμανλής (12.12.1977-19.9.1981)

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ- ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΤΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΤΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΤΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				Παράταξις (Στεφανόπουλος) 6,82% & 5 έδρες – Συμμαχία Προο- δευτικών και Αριστεριών Δυνάμεων (Ηλίου) 2,72% & 2 έδρες – Κόμμα Νεοφιλελευθέρων (Μητσο- τάκης) 1,08% & 2 έδρες			
52	Γ' Βουλευτική Περίοδος (16.11.1981-7.5.1985)	18.10.1981	16.11.1981	ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 48,07% & 172 έδρες – Νέα Δημοκρατία (Ράλ- λης) 35,87% & 115 έδρες – ΚΚΕ (Φλωράκης) 10,93% & 13 έδρες	Γεώργιος Ράλλης (10.5.1980- 21.10.1981)	Ανδρέας Παπανδρέου (21.10.1981- 2.7.1989)	Ιωάννης Αλευράς (17.11.1981-7.5.1985)
53	Δ' Βουλευτική Περίοδος (ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή) (17.6.1985-11.5.1989)	2.6.1985	17.6.1985	ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 45,82% & 161 έδρες – Νέα Δημοκρατία (Μητσοτάκης) 40,84% & 126 έδρες – ΚΚΕ (Φλωράκης) 9,89% & 12 έδρες – ΚΚΕ εσωτ. (Κύρκος) 1,84% & 1 έδρα	Ανδρέας Παπανδρέου (21.10.1981-2.7.1989)		Ιωάννης Αλευράς (18.6.1985-11.5.1989)
54	Ε' Βουλευτική Περίοδος (5.7.1989-12.10.1989)	18.6.1989	5.7.1989	Νέα Δημοκρατία (Μητσοτάκης) 44,28% & 145 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 39,13% & 125 έδρες – Συνασπισμός της Αριστε- ράς και της Προόδου (ΣΥΝ) (Φλω- ράκης) 13,12% & 28 έδρες – Δη- μοκρατική Ανάπτυξη (ΔΗΑΝΑ) (Στεφανόπουλος) 1% & 1 έδρα – Ανεξάρτητοι Νομού Ροδόπης (Αχιμέτ) 0,38% & 1 έδρα	Ανδρέας Παπανδρέου (21.10.1981- 2.7.1989)	Τζάννης Τζανετάκης (2.7.1989- 12.10.1989)	Αθανάσιος Τσαλδάρης (5.7.1989-12.10.1989)
55	ΣΤ' Βουλευτική Περίοδος (23.11.1989-12.3.1990)	5.11.1989	23.11.1989	Νέα Δημοκρατία (Μητσοτάκης) 46,19% & 148 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 40,67% & 128 έδρες – Συνασπισμός της Αριστε-	Ιωάννης Γρίβας (12.10.1989 23.11.1989)	Ξενοφών Ζολώτας (23.11.1989- 11.4.1990)	Αθανάσιος Τσαλδάρης (23.11.1989-12.3.1990)

Α/Α	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗ-ΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
				ράς και της Προόδου (ΣΥΝ) (Φλωράκης) 10,97% & 21 έδρες – Οικολόγοι Εναλλακτικοί 0,58% & 1 έδρα – Κοινός υποψήφιος ΠΑΣΟΚ – ΣΥΝ στην Λευκάδα 1 έδρα – «Ε-μπιστοσύνη» στη Ροδόπη 1 έδρα			
56	Ζ' Βουλευτική Περίοδος (21.4.1990-11.9.1993)	8.4.1990	21.4.1990	Νέα Δημοκρατία (Μητσοτάκης) 46,89% & 150 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 38,62% & 123 έδρες – Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥΝ) (Φλωράκης) 10,28% & 19 έδρες – Οικολόγοι Εναλλακτικοί 0,77% & 1 έδρα – ΔΗΑΝΑ (Στεφανόπουλος) 0,67% & 1 έδρα – Κοινόι υποψήφιοι ΠΑΣΟΚ – ΣΥΝ στις μονοεδρικές 4 έδρες – Ανεξάρτητοι μουσουλμάνοι 2 έδρες	Ξενοφών Ζολώτας – (23.11.1989-11.4.1990)	Κωνσταντίνος Μητσοτάκης (11.4.1990-13.10.1993)	Αθανάσιος Τσαλδάρης (22.4.1990-11.9.1993)
57	Η' Βουλευτική Περίοδος (21.10.1993-24.8.1996)	10.10.1993	21.10.1993	ΠΑΣΟΚ (Α. Παπανδρέου) 46,88% & 170 έδρες – Νέα Δημοκρατία (Μητσοτάκης) 39,29% & 111 έδρες – Πολιτική Άνοιξη (Σαμαράς) 4,88 & 10 έδρες – ΚΚΕ (Παπαρήγα) 4,54% & 9 έδρες	Κωνσταντίνος Μητσοτάκης (11.4.1990-13.10.1993)	Ανδρέας Παπανδρέου (13.10.1993-17.1.1996)	Απόστολος Καλαμάνης (22.10.1993-24.8.1996)
58	Θ' Βουλευτική Περίοδος (7.10.1996-14.3.2000)	22.9.1996	7.10.1996	ΠΑΣΟΚ (Σημίτης) 41,49% & 162 έδρες – Νέα Δημοκρατία (Έβερτ) 38,12% & 108 έδρες – ΚΚΕ (Παπαρήγα) 5,6% & 11 έδρες – ΣΥΝ (Κωνσταντόπουλος) 5,1% & 10 έδρες – ΔΗΚΚΙ (Τσιβόλας) 4,43% & 9 έδρες	Κωνσταντίνος Σημίτης (22.1.1996-10.3.2004)	Απόστολος Καλαμάνης (8.10.1996-14.3.2000)	

A/A	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΕΚΛΟΓΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΟΗΛΘΕ	ΗΜΕΡ. ΣΥΓΚΛΗΣΗΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΛΟΓΩΝ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΙΕΞΗΓΑΓΕ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΕ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ
59	Ι' Βουλευτική Περίοδος (Ζ' Αναθεωρητική Βουλή) (20.4.2000-11.2.2004)	9.4.2000	20.4.2000	ΠΑΣΟΚ (Σημίτης) 43,79% & 158 έδρες – Νέα Δημοκρατία (Κ. Καραμανλής) 42,73% & 125 έδρες – ΚΚΕ (Παπαρήγα) 5,53% & 11 έδρες – ΣΥΝ (Κωνσταντόπουλος) 3,20% & 6 έδρες	Κωνσταντίνος Σημίτης (22.1.1996-10.3.2004)		Απόστολος Κακλαμάνης (21.4.2000-11.2.2004)
60	ΙΑ' Βουλευτική Περίοδος (18.3.2004-18.8.2007)	7.3.2004	18.3.2004	Νέα Δημοκρατία (Κ. Καραμανλής) 45,36% & 165 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Γ. Παπανδρέου) 40,55% & 117 έδρες – ΚΚΕ (Παπαρήγα) 5,90% & 12 έδρες – ΣΥΡΙΖΑ (Κωνσταντόπουλος) 3,26% & 6 έδρες	Κωνσταντίνος Σημίτης (22.1.1996-10.3.2004)	Κωνσταντίνος Καραμανλής (10.3.2004-)	Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα (19.3.2004-18.8.2007)
61	ΙΒ' Βουλευτική Περίοδος (Η' Αναθεωρητική Βουλή) (26.9.2007-)	16.9.2007	26.9.2007	Νέα Δημοκρατία (Κ. Καραμανλής) 41,83% & 152 έδρες – ΠΑΣΟΚ (Γ. Παπανδρέου) 38,10% 102 έδρες & – ΚΚΕ (Παπαρήγα) 8,15% & 22 έδρες – ΣΥΡΙΖΑ (Αλαβάνος) 5,04% & 14 έδρες – ΛΑΟΣ (Καρατζαφέρης) 3,80% & 10 έδρες	Κωνσταντίνος Καραμανλής (10.3.2004-)	Δημήτριος Σιούφας (27.9.2007-)	

Σημειώσεις

1. Στις ημερομηνίες θητείας των προέδρων αναφέρονται ως αρχική η ημερομηνία εκλογής και ως τελική η ημερομηνία λήξης της συνόδου ή της περιόδου. Έτσι όταν κάποιος έχει εκλεγεί για περισσότερες της μιας συνόδους ή για όλη την περίοδο δεν αναφέρονται οι ημερομηνίες μεταξύ των συνόδων, που επανειλήφτηκε.
2. Πριν την ισχύ του Σ. 1975 ο πρόεδρος της Βουλής εκλεγόταν κατά την έναρξη κάθε βουλευτικής συνόδου (Σ. 1844 άρθρ. 65, Σ. 1864 άρθρ. 74, Σ. 1911 άρθρ. 74, Σ. 1927 άρθρ. 44, Σ. 1952 άρθρ. 74). Με το Σ. 1975 ο πρόεδρος και οι αντιπρόεδροι της Βουλής εκλέγονται στην αρχή κάθε βουλευτικής περιόδου (άρθρ. 65 παρ. 3).
3. Με το Σ. 1944 οι βουλευτές εκλέγονται για 3 έτη (άρθρο 62). Έκτοτε εκλέγονται για 4 έτη (Σ 1864 άρθρ. 69, Σ. 1911 άρθρ. 69, Σ. 1927 άρθρ. 38, Σ. 1952 άρθρ. 69, Σ. 1975 άρθρ. 53).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασόπουλος Δημ. (1986), *Κυβέρνηση και Κυβερνητικά Όργανα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Αλιβιζάτος Ν. (1981), *Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, 1821-1941, Σημειώσεις πανεπιστημιακών παραδόσεων Α΄*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Αλιβιζάτος Ν. (1995), *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση. 1922-1974: Όψεις της Ελληνικής Εμπειρίας*, γ' έκδ., εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Αναστασιάδης Γ. (2004), «Ελληνική Δημοκρατία (1923-1935). Το Σύνταγμα του 1927», στο: *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα μέχρι σήμερα*, εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Ανθολόγιο* (2002), εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- *Αρχεία Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου*, 1-10, εκδ. Γ.Α.Κ., Αθήνα 1920-1969.
- Ασπρέας Γ. (1930), *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα.
- Βερέμης Θ. (2004), «Η Ελληνική Πολιτεία», στο: *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα μέχρι σήμερα*, εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- Βοβολίνης Σπ. – Βοβολίνης Κ. (1959), *Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν, Βιογραφίαι Ελλήνων, Οι Δημοσουργοί και οι Συντελεσταί της υπάρξεως και της προόδου του έθνους από της ανεξαρτησίας της Ελλάδος (1830) μέχρι και της σήμερον* 1-6, εκδ. Βιομηχανικής Επιθεωρήσεως, Αθήναι.
- Βόγλη Ε. (2005), *Έργα και ημέραι ελληνικών οικογενειών, 1750-1940*, εκδ. Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα.
- Βουρνάς Τ. (1977), *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας, 1909-1940*, εκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα.
- Γρηγοριάδης Φ.Ν. (1978), *Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας (1928-1978)*, εκδ. Νεόκοσμος, Αθήνα.
- Γρηγορίου Εμμ. (1942), *Ο Νικηταράς*, Αθήνα.
- Δασκαλάκης Γ.Δ. (1947), *Ελληνική Συνταγματική Ιστορία 1821-1935*, β' έκδ., εκδ. Σάκκουλα.

- Δαφνής Γρ. (1976), *Ιωάννης Καποδίστριας, Η Γένεση του ελληνικού κράτους*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα.
- Δερτιλής Γ.Β. (2005), *Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920 Α'*, εκδ. Εστία, Αθήνα.
- Δημάκης Ι. (1991), *Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Διαμαντούρος Ν. (1984), «Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα», στο: *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, επιμ. Δ. Τσαούσης, εκδ. Εστία, Αθήνα.
- Διαμαντούρος Ν. (2002), *Οι απαρχές της ανασυγκρότησης του σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα 1821-1828*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- Διβάνη Α. (1992), *Η πολιτική των εξόριστων ελληνικών κυβερνήσεων 1941-1944*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Δραγούμης Νικ. (1879), *Ιστορικά αναμνήσεις*, Α', επιμ. Α. Αγγέλου, εκδ. Ερμής, Αθήνα [1973].
- Dakin D. (1984), *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, μτφρ. Α. Ξανθόπουλος, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- Dakin D. (1989), *Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία, 1821-1833*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- *Ενρетьριο συζητήσεων του Κοινοβουλίου* (1992), Μέρος Α': 1843-1862, εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- Hering G. (1996), «Σχετικά με το πρόβλημα των επαναστατικών εξεγέρσεων στις αρχές του 19ου αιώνα», *Ιστορικά* 24/25, 105-120.
- Hering G. (2004), *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, μτφρ. Θ. Παρασκευόπουλος, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- Hobsbawm E.J. (1962), *Η εποχή των Επαναστάσεων 1789-1848*, μτφρ. Μ. Οικονομοπούλου, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα [1992].
- Ζησίου Κ. (1903), *Οι Μαυρομιχάλοι*, Αθήνα [2001].
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1975), ΙΒ' και ΙΕ', εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000* (2003), Γ', επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- *Ιστορικών Αρχείον Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου* (1963-1969), επιμ. Γ. Πρωτοψάλτης, σειρά *Μνημεία Ελληνικής Ιστορίας*, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα.
- Καλλιγιάς Π. (1842), *Η εξάντλησις των κομμάτων, ήτοι τα ηθικά γεγονότα της κοινωνίας μας*, Αθήνα.
- Καρακούσης Α. (2006), *Μετέωρη χώρα. Από την κοινωνία της ανάγκης στην κοινωνία της επιθυμίας (1975-2005)*, εκδ. Εστία, Αθήνα.
- Καραμανλής Κ.Γ. (1997), *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα 1-12*, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Κιτρομηλίδης Π. (1996), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- Κιτρομηλίδης Π. (2004), «Οι καταβολές του ελληνικού συνταγματισμού», στο: *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα μέχρι σήμερα*, εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- Κουτσουμπίνης Στ.Ι. (2004), «Μεταπολεμική Βασιλευόμενη Δημοκρατία», στο: *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα*, εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.

- Λιγνάδης Α. (1970), *Το πρώτον δάνειον της Ανεξαρτησίας*, Αθήνα.
- Μακρυδημήτρης Α. (1997), *Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδος 1828-1997*, εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα.
- Μακρυδημήτρης Α. (2000), *Οι Υπουργοί Εξωτερικών της Ελλάδας 1829-2000*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Μάνεσης Αρ. (1980), *Ελληνική Συνταγματική Ιστορία*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Μαρκεζίνης Σπ. (1966), *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964 Α'*, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα.
- Meynaud J. (2002), *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα Α'-Β'*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα.
- *Μητρώο πληρεξουσίων, γερονσιαστών και βουλευτών, 1822-1935* (1986), εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- Μουζέλης Ν. (1999), «Τα συν και τα πλιν της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.8.1999.
- Μπαρτόλδου-Μέντελσον Κ. (1876), *Ιστορία της Ελλάδος από της εν έτει 1453 αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Τούρκων Β'*, μτφρ. Α. Βλάχος, Αθήνα-Κωνσταντινούπολη.
- Mazower M. (2000), *The Balkans*, εκδ. Weidenfeld and Nicolson, Λονδίνο.
- Νάτσιος Δ.Α. (1996), *Οι Δήμαρχοι της Λαμίας (1836-1996)*, Λαμία.
- Νικολακόπουλος Η. (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία – κόμματα και εκλογές 1946-1967*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα.
- Νικολόπουλος Η. (1987), *Ο θεσμός του Προέδρου της Βουλής*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Παντελής Α.Μ. – Στ.Ι. Κουτσουμπίνας – Τρ.Α. Γεροζήσης (1993), *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας 1821-1923*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Παντελής Α.Μ. (2007), *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου. Βασικές έννοιες, Συνταγματική Ιστορία, Οργάνωση του κράτους*, β' έκδ., εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Παπαγιώργης Κ. (2001), *Κανέλλος Δεληγιάννης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Παπακωνσταντίνου Μ. (1998), *Η ταραγμένη εξαετία (1961-1967): Β', Από την Μοναρχία στη Δικτατορία*, εκδ. Προσκήνιο, Αθήνα.
- Παπανδρέου Α. (1974), *Η Δημοκρατία στο απόσπασμα*, εκδ. Καρανάση, Αθήνα.
- Πετρίδης Π. (1986), *Η Ελληνική πολιτική και κοινωνική Ιστορία 1821-1940. Επισκόπηση*, β' έκδ., εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Πετρίδης Π. (1990), *Πολιτικοί και συνταγματικοί θεσμοί στη Νεότερη Ελλάδα (1821-1843), Η πολιτική οργάνωση του Αγώνα, Η Καποδιστριακή Πολιτεία – Η Βαυαροκρατία*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Προβατάς Α. (1980), *Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος 1821-1980*, εκδ. Χρυσή Πέννα, Αθήνα.
- Πρωτοψάλτης Ε.Γ. (1982), *Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ο βίος και το έργο αυτού μέχρι της Καποδιστριακής περιόδου*, Αθήνα.
- Petropoulos J.A. (1968), *Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο 1833-1843*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα [1985].
- Rouqueville F.C.M. (1890), *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως Γ'*, μτφρ. Ι.Θ. Ζαφειρόπουλος, Αθήνα.

- Ράλλης Γ. Ι. (1990), *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950-1989*, εκδ. Προσκήνιο, Αθήνα.
- Ροτζώκος Ν. (1997), *Επανάσταση και Εμφύλιος στο Εικοσιένα*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα.
- Ρούσσος Γ. (1975), *Νεότερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδ. Ελληνική Μορφωτική Εστία, Αθήνα.
- Σβολόπουλος Κ. (2003), *Η Ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981 Β'*, εκδ. Εστία, Αθήνα.
- Σημίτης Κ. (2005), *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004*, εκδ. Πόλις, Αθήνα.
- Στάικος Θ. (2002), *Οι πρόεδροι Εθνοσυνελεύσεων, Γερουσίας και Βουλής των Ελλήνων (1843-2000)*, εκδ. Ρωμανός, Αθήνα.
- Στασινόπουλος Χρ. (1962), *Ο Νικηταράς*, Αθήνα.
- Σωτηρέλης Γ. (1991), *Σύνταγμα και εκλογές στην Ελλάδα, 1854-1909. Ιδεολογία και πράξη της καθολικής ψηφοφορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Σωτηρέλης Γ. (επιμ.), (1995), *Η της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις. Πρακτικά [Αθήνα 1844]*, φωτ. ανατ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα.
- Τζιοβάρας Γρ. (1996), *Τα Υπουργεία μας*, εκδ. Το Ποντίκι, Αθήνα.
- Τσαπόγας Μ. (2004), «Συνταγματική μοναρχία (1844-1862). Περιεχόμενο και εφαρμογή του Συντάγματος», στο: *30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975. Τα Ελληνικά Συντάγματα από το Ρήγα έως σήμερα*, εκδ. Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.
- Τσουνκαλάς Κ. (1981), *Η ελληνική τραγωδία*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα.
- Χασιώτης Ι. (2001), *Μεταξύ οθωμανικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής πρόκλησης. Ο ελληνικός κόσμος στα χρόνια της Τονυοκρατίας*, εκδ. Studio University Press, Θεσσαλονίκη.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Πρόεδροι Βουλής και Εθνοσυνελεύσεων

1. *Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος*, έργο του Γεώργιου Συρίγου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 110.
2. *Δημήτριος Υψηλάντης*, έργο του Πέτρου Ζουμπουλάκη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 111.
3. *Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης*, έργο του Σταυριανού Κατσιρέα, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 112.
4. *Ιωάννης Ορλάνδος*, έργο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 194.
5. *Πανούτσος Νοταράς*, έργο του Δάνου Παπαδόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 114.
6. *Γεώργιος Σισίνης*, έργο του Χρόνη Μπότσογλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 113.
7. *Νικόλαος Ρενιέρης*, έργο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 193.
8. *Δημήτριος Τσαμαδός* (δεν απεικονίζεται)
9. *Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς)*, από το: Καρλ Κρατσάιζεν, *Προσωπογραφίες Ελλήνων και Φιλελλήνων Αγωνιστών*. Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ. 1980 / β' εκδ. 1996.
10. *Κανέλλος Δεληγιάννης*, έργο του Δημήτρη Κοντού, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 105.
11. *Ρήγας Παλαμήδης*, έργο του Στέφανου Αλμαλιώτη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 106.
12. *Δημήτριος Καλλιφρονάς*, έργο του Δημήτρη Βασιλείου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 107.
13. *Δημήτριος Χατζίσκος*, έργο της Ελένης Σταθοπούλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 108.
14. *Αντώνιος Γεωργαντάς*, έργο της Μαρίας Ζησιμοπούλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 109.
15. *Λάζαρος Γιουρδής* (δεν απεικονίζεται)
16. *Ευστράτιος Παρίσης* (δεν απεικονίζεται)

17. Παναγιώτης Βάρβογλης (δεν απεικονίζεται)
18. *Θρασύβουλος Ζαΐμης*, έργο του Ερνέστου Κάρτερ, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 117.
19. *Αλέξανδρος Κουμουνδούρος*, έργο της Άννας Καλλία-Βιτάλη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 118.
20. *Ιωάννης Ζάρκος*, ξυλογραφία του Νίκου Οικονομόπουλου. Αθήνα, περ. *Ποικίλη Στοά* (1889) σ. 272.
21. *Αλέξανδρος Κοντόσταυλος*, έργο του Σωτήρη Σόρογκα, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 119.
22. *Δημήτριος Μπουντούρης*, λιθογραφία. Αθήνα, *Εθνικόν Ημερολόγιον* Βρετού (1866) σ. 366.
23. *Ανδρέας Αυγερινός*, λιθογραφία σε σχέδιο του Θέμου Άννινου Αθήνα, εφ. *Το Άστυ* (1.3.1887).
24. *Ανδρέας Λόντος*, έργο του Στέφανου Αλμαλιώτη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 120
25. *Ανάργυρος Χατζηαναργύρου* (δεν απεικονίζεται)
26. *Φίλων Φίλωνος*, έργο του Κώστα Μαλάμου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 121.
27. *Λεωνίδας Πετμεζάς*, έργο του Κώστα Θετταλού, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 122.
28. *Ζηνόβιος Βάλβης*, φωτογραφία. Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
29. *Αριστείδης Μωραϊτίνης*, φωτογραφία. Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
30. *Διομήδης Κυριακός*, φωτογραφία. Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
31. *Ιωάννης Μεσσηνέζης*, φωτογραφία. *Ημερολόγιον Νέας Ελλάς* (1886) σ. 146.
32. *Επαμεινώνδας Δεληγεώργης*, έργο του Θεόδωρου Δρόσου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 15.
33. *Ευθύμιος Κεχαγιάς*, έργο του Πολύκλειτου Ρέγκου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 123.
34. *Λυκούργος Κρεστενίτης* (δεν απεικονίζεται)
35. *Ιάκωβος Παξιμάδης*, ξυλογραφία του Νίκου Οικονομόπουλου. Αθήνα, περ. *Ποικίλη Στοά* (1885) σ. 182-183.
36. *Τριαντάφυλλος Λαζαρέτος*, έργο του Ανδρέα Γεωργιάδη του Κρητός, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 125.
37. *Δημήτριος Δρόσος* (δεν απεικονίζεται)
38. *Δημήτριος Χρηστίδης*, λιθογραφία. Αθήνα, *Εθνικόν Ημερολόγιον* Βρετού (1864) σ. 136-137.
39. *Κωνσταντίνος Λομβάρδος*, έργο του Βασίλη Ανδρικόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 124.
40. *Σπυρίδων Μήλιος* (Σπυρομήλιος), λάδι σε μουσαμά. Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
41. *Ιωάννης Δεληγιάννης*, έργο του Δημήτρη Μυταρά, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 126.
42. *Στυλιανός Κασσιμάτης*, σχέδιο, από το: *Θέμος Άννινος, 1878-1916*, Αθήνα, Ελευθερουδάκης 1924, σ. 56.
43. *Σωτήριος Σωτηρόπουλος*, έργο του Τάκη Παρλαβάντζα, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 127.

44. *Νικόλαος Παπαμιχαλόπουλος*, έργο του Ευθύμιου Τσομίδη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 128.
45. *Σπυριδών Βαλαωρίτης*, έργο της Κατερίνας Τζιωτάκη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 129.
46. *Παύλος Καλλιγάς*, έργο της Ίρας Οικονομίδου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 130.
47. *Αντώνιος Ρικάκης*, έργο του Λεωνίδα Παπαδόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 131.
48. *Στέφανος Στεφανόπουλος*, έργο του Λεωνίδα Παπαδόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 132.
49. *Κωνσταντίνος Κωνσταντόπουλος*, έργο του Λεωνίδα Παπαδόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 133.
50. *Νικόλαος Γεωργιάδης*, έργο του Σταύρου Μπαλτογιάννη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 134.
51. *Βασίλειος Βουδούρης*, έργο του Ανατολή Λαζαρίδη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 135.
52. *Αλέξανδρος Ζαΐμης*, έργο της Ρέας Λεονταρίτου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 136.
53. *Αλέξανδρος Ρώμας*, έργο του Γιώργου Βαρλάμου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 137.
54. *Νικόλαος Τσαμαδός*, έργο του Σωτήρη Πυλαρινού, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 138.
55. *Νικόλαος Μπουφίδης*, έργο του Σπύρου Βικάτου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 139 (δωρεά Δ. Παπασπύρου).
56. *Θεόδωρος Ρετσίνας*, φωτογραφία. Αθήνα, Ελληνικό Ιστορικό Λογοτεχνικό Αρχείο.
57. *Δημήτριος Ράλλης*, έργο του Γεώργιου Συρίγου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 140.
58. *Νικόλαος Λεωνίδας*, έργο του Θωμά Παπαδοπεράκη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 141.
59. *Νικόλαος Χατζίσκος*, έργο του Γιώργου Μήλιου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 144.
60. *Νικόλαος Λεβίδης*, έργο του Ερνέστου Κάρτερ, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 145.
61. *Κωνσταντίνος Κουμουνδούρος*, έργο του Παναγιώτη Αρβανιτόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 146.
62. *Κωνσταντίνος Έσλιν*, έργο του Σταυριανού Κατσιρέα, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 147.
63. *Νικόλαος Στράτος*, έργο του Στέφανου Αλμαλιώτη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 148.
64. *Ιωάννης Τσιριμώκος*, έργο του Άλκη Γκίνη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 150.
65. *Κωνσταντίνος Ζαβιτσιάνος*, έργο του Θεόδωρου Δρόσου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 151.

66. *Μιχαήλ Θεοτόκης*, έργο της Ελίζας Χανιώτη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 152.
67. *Θεμιστοκλής Σοφούλης*, έργο του Λευτέρη Κανακάκι, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 153.
68. *Κωνσταντίνος Αργάσαρης-Λομβάρδος*, έργο του Παναγιώτη Αρβανιτόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 154.
69. *Ελευθέριος Βενιζέλος*, έργο του Παύλου Σάμιου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 155.
70. *Κωνσταντίνος Ρακτιβάν*, έργο του Χρόνη Μπότσογλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 156.
71. *Χαράλαμπος Βοζίκης*, έργο του Θεόδωρου Μάρκελλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 157.
72. *Ιωάννης Θεοτόκης*, έργο του Κώστα Αλεξίου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 158.
73. *Πραξιτέλης Μουτζουρίδης*, έργο του Νίκου Χρονόπουλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 159.
74. *Δημήτριος Γόντικας*, έργο του Χρίστου Δαγκλή, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 160.
75. *Ιωάννης Μακρόπουλος*, έργο του Ανατολή Λαζαρίδη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 161.
76. *Κωνσταντίνος Ροδόπουλος*, έργο του Ανδρέα Βουρλούμη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 162.
77. *Ηλίας Τσιριμώκος*, έργο του Πέτρου Ζουμπουλάκη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 163.
78. *Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας*, έργο του Στέφανου Αλμαλιώτη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 164.
79. *Δημήτριος Παπασπύρου*, έργο της Ελίζας Χανιώτη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 165.
80. *Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου*, έργο του Κώστα Λινάκη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 166.
81. *Ιωάννης Αλευράς*, έργο του Κωνσταντίνου Μαλάμου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 167.
82. *Αθανάσιος Τσαλδάρης*, έργο του Μιχάλη Λεοντακιανάκου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 168.
83. *Απόστολος Κακλαμάνης*, φωτογραφία (Αλίκη Ελευθερίου).
84. *Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα*, φωτογραφία (Ντίνος Διαμαντόπουλος).
85. *Δημήτριος Σιούφας*, φωτογραφία (Αλίκη Ελευθερίου).

Πρόεδροι Γερουσίας

1. *Γεώργιος Σισίνης*, βλ. Πρόεδροι Βουλής και Εθνοσυνελεύσεων, αρ. 6.
2. *Δημήτριος Τσαμαδός* (δεν απεικονίζεται)
3. *Γεώργιος Κουντουριώτης*, έργο του Σάββα Χαρατσιδή, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 115.

4. *Αναγνώστης Δεληγιάννης*, έργο του Γεώργιου Θ. Γεωργιάδη, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 116.
5. *Αναγνώστης Μοναρχίδης* (δεν απεικονίζεται)
6. *Αλέξανδρος Ζαΐμης*, βλ. Πρόεδροι Βουλής και Εθνοσυνελεύσεων, αρ. 52.
7. *Λεωνίδας Παρασκευόπουλος*, έργο του Θεόδωρου Μάρκελλου, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων αρ. ευρ. 142.
8. *Στυλιανός Γονατάς*, έργο της Χαρίκλειας Μυταρά, λάδι σε μουσαμά, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 143.

Εικόνες ενοτήτων και διακοσμητικά

1. Η Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο, τοιχογραφία από την Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου, Βουλή των Ελλήνων.
2. Η ίδρυση του Πανελληνίου από τον Ιωάννη Καποδίστρια, τοιχογραφία από την Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου, Βουλή των Ελλήνων.
3. *H 3 Σεπτεμβρίου 1843*, έγχρωμη λιθογραφία του Karl Haupt.
4. *Η Ελληνική Βουλή κατά τα τέλη του 19ου αιώνα*, έργο του Νικόλαου Ορλώφ, ελαιογραφία, 64 x 53 εκ. Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
5. Η μεσημβρινή πλευρά της Βουλής, σχέδιο του Ανδρέα Κριεζή, 1930.
6. *Εφημερίδες της Κυβερνήσεως με το Νόμο 2159 «περί χορηγήσεως εις τας γυναίκας του δικαϊώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι» (2.7.1952).*
7. Η υπογραφή από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Ζάππειο Μέγαρο, 28 Μαΐου 1979.
8. Κατάσταση με τις γυναίκες που εγγράφηκαν στους εκλογικούς καταλόγους, 1950.

